

BAUDDHĀGAMĀRTHASAMĠRAHA

*Being a Collection of passages from Buddhist Canonical
Works in Sanskrit and Pali bearing on the
Life and Teaching of Buddha*

PREPARED AND PUBLISHED BY

Dr. P. L. VAIDYA, M. A. (CAL.); D. LITT. (PARIS.)

Professor of Sanskrit and Allied Languages
Nowrosjee Wadia College, Poona (Retired);

Mayurbhanj Professor and Head of the Department of Sanskrit and Pali
Banaras Hindu University (Retired);

Director, Mithila Institute and Post-Graduate Studies and Research
in Sanskrit Learning, Darbhanga, (Bihar)

1956]

[Rs. 20/-

बौद्धागमार्थसंग्रहः

संस्कृत-पालि-भाषामयेभ्य आगमेभ्यः

तथा

अन्येभ्योऽप्यागमानुसारिभ्यो ग्रन्थेभ्यः संकलितः ।

दरभङ्गास्थ—

मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन

वैद्योपाह्वश्रीपरशुरामशर्मणा

संपादितः ।

*Copies of this Volume can be had, postage paid, from your usual Bookseller
or from Dr. P. L. Vaidya, 204/2, Sadashiv Peth, Poona-2
on pre-payment in cash, P. O. or Money Order
of Rs. Twenty only*

Printed by Laxmibai Narayan Chaudhari, at the Nirnaya Sagar Press
26-28, Kolbhat Street, Bombay 2
and Published by
Dr. P. L. Vaidya, 204/2, Sadashiv Peth, Poona-2

विहारदेशाभिजनायापि भारतराष्ट्रपतये
श्री रा जे न्द्र प्र सा दा य
प्रीत्या च भक्त्या च समर्पितम् ।

ॐ ॐ ॐ

विहारदेशाभिजनस्सापि भारतराष्ट्रपतिस्स
सि रि रा जि न्द्र प्प सा दा स्स
प्रीतिया च भक्तिया च समर्पितं ।

ॐ ॐ ॐ

RESPECTFULLY DEDICATED

TO

Rāṣṭrapati Dr. Rajendra Prasad

अनुक्रमणिका

INTRODUCTION IN ENGLISH AND HINDI

xiii

१. बुद्धचरितखण्डो पठमो ।

१. दीपंकरवर्णना	बुद्धवंस १	३
२. अतीतानागतबुद्धनामानि	बुद्धवंस २७	४
३. सुमेधब्राह्मणकथा	बुद्धवंस १	५
४. दानपारमितायं वेस्सन्तरवत्थु	चरियापिटक १	१५
५. सीलपारमितायं चूलबोधिवत्थु	चरियापिटक २	१९
६. सच्चपारमितायं कण्हदीपायनो	चरियापिटक ३	२०
७. नेक्खम्मपारमितायं अयोधरवत्थु	चरियापिटक ३	२१
८. गोतमबुद्धवर्णना संखित्ता	बुद्धवंस २५	२१
९. मायादेविया सुपिनदस्सनं	निदानकथा	२३
१०. गोतमस्स तुसितभुवना चवनं	निदानकथा	२४
११. बोधिसत्त्वस्तुतिः	ललितविस्तर	२५
१२. गोतमस्स तुसितभुवने ठिति	निदानकथा	२६
१३. बुद्धहळाहळं	निदानकथा	२७
१४. गोतमस्स जातकम्मादीनि	निदानकथा	२८
१५. द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणानि	ललितविस्तर	२९
१६. बोधिसत्त्वस्य लिपिशिक्षा	ललितविस्तर	३०
१७. चत्तारि पुब्बनिमित्तानि	निदानकथा	३१
१८. पुब्बनिमित्तदस्सनं	निदानकथा	३२
१९. महाभिनिकखमनं	निदानकथा	३२
२०. बोधिसत्तस्स महापधानं	निदानकथा	३७
२१. सुजाता बोधिसत्तस्स पायासं देति	निदानकथा	३८
२२. बोधिसत्त्वप्रलोभनम्	ललितविस्तर	४०
२३. पधानसुत्तं	सुत्तनिपात	४३
२४. मारपराजयो	निदानकथा	४५
२५. पब्बज्जासुत्तं	सुत्तनिपात	४७
२६. सब्बज्जुतञ्जाणलामो	निदानकथा	४८
२७. पठमामिसंबुद्धो बुद्धो	महावग्ग १	५०
२८. तपुस्समल्लिका वाणिजा	महावग्ग १	५१

२९.	ब्रह्मा धम्मदेसनाय बुद्धं याचेति	महावग्ग	१	५१
३०.	पठमधम्मदेसनाय मनसिकारो	महावग्ग	१	५३
३१.	धम्मचक्रपवत्तनं	महावग्ग	१	५४
३२.	राहुलकुमारस्स दायज्जदानं	महावग्ग	१	५६
३३.	सामणेरानं सिक्खापदानि	महावग्ग	१	५७
३४.	सारिपुत्तमोगल्लानपब्बज्जा	महावग्ग	१	५८
३५.	पञ्चवग्गियानं भिक्खून् उपसंपदा	महावग्ग	१	५९
३६.	यसपब्बज्जा	महावग्ग	१	६०
३७.	पठमा उपासिका	महावग्ग	१	६२
३८.	तीहि सरणगमनेहि उपसंपदा	महावग्ग	१	६२
३९.	बिम्बिसारो राजा बुद्धस्स वेळुवनं देति	महावग्ग	१	६३
४०.	इत्थिपब्बज्जा	चुल्लवग्ग	१०	६५
४१.	देवदत्तस्स बुद्धोपरि द्वेसो	चुल्लवग्ग	८	६८
४२.	पञ्चविधानि बुद्धकिञ्चानि	सुमङ्गलविलासिनी		७०
४३.	मारो बुद्धं परिनिब्बाणत्थं याचेति	महापरिनिब्बाण		७१
४४.	बुद्धस्स पच्चन्तिमा देसना	महापरिनिब्बाण		७२
४५.	बुद्धस्स चुन्दगिहगमनं	महापरिनिब्बाण		७४
४६.	महापरिनिब्बाणकालो	महापरिनिब्बाण		७६
४७.	कुसिनारागमनं	महापरिनिब्बाण		७८
४८.	आनन्दस्स सोको	महापरिनिब्बाण		८०
४९.	सुभदपरिब्बाजकपब्बज्जा	महापरिनिब्बाण		८०
५०.	बुद्धपरिनिब्बाणं	महापरिनिब्बाण		८२
५१.	बुद्धस्स सरिरसक्कारो	महापरिनिब्बाण		८४
५२.	बुद्धधातुनिक्खेपवण्णना	बुद्धवंस	२८	८८

२. भिक्खु-भिक्खुनी-विनयखण्डो दुतियो ।

१.	आचरिय-अन्तेवासीनं पट्टपना	महावग्ग	१	८९
२.	उपज्झायवत्तं	महावग्ग	१	८९
३.	सद्धिविहारिकवत्तं	महावग्ग	१	९३
४.	चत्तारो निस्सया	महावग्ग	१	९४
५.	अञ्जतिथियपुब्बस्स परिवासदानं	महावग्ग	१	९५
६.	चत्तारि अकरणीयानि	महावग्ग	१	९६
७.	अत्ति-चतुत्थक-कम्म-उपसंपदा	महावग्ग	१	९७

८.	सामणेरस्स दण्डकम्मादि	महावग्ग १	९८
९.	उपसंपदं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा	महावग्ग १	९९
१०.	उपोसथपट्टपनं	महावग्ग २	१०१
११.	उपोसथं उद्दिस्स पञ्जत्ता धम्मा	महावग्ग २	१०२
१२.	पातिमोक्खं उद्दिस्स पञ्जत्ता धम्मा	महावग्ग २	१०४
१३.	भिक्षुपातिमोक्खे निदानं		१०५
	„ (१) पाराजिका धम्मा		१०६
	„ (२) संघादिसेसा धम्मा		१०७
	(३) अनियता धम्मा		१०९
	(४) निस्सग्गिया पाचित्तिया		१०९
	(५) पाचित्तिया धम्मा		११३
	(६) पाटिदेसनिया धम्मा		१२०
	(७) सेखिया धम्मा		१२०
	(८) अधिकरणसमथा धम्मा		१२३
१४.	भिक्षुनीपातिमोक्खे विसेसा		१२४
	(१) पाराजिका धम्मा		१२४
	(२) संघादिसेसा धम्मा		१२५
	(३) निस्सग्गिया पाचित्तिया		१२८
	(४) पाचित्तिया धम्मा		१३१
	(५) पाटिदेसनिया धम्मा		१४१
	(६) सेखिया धम्मा		१४१
	(७) अधिकरणसमथा धम्मा		१४१
१५.	वस्सावासपट्टपनं	महावग्ग ३	१४२
१६.	वस्सावासं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा	महावग्ग ३	१४२
१७.	पवारणापट्टपनं पवारणाक्कमं च	महावग्ग ४	१४३
१८.	उपाहनानुज्जा	महावग्ग ५	१४४
१९.	यानं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा	महावग्ग ५	१४६
२०.	उच्चासयनमहासयनानि	महावग्ग ५	१४६
२१.	भेसज्जपटिग्गहणं	महावग्ग	१४७
२२.	चीवरसंविधानं	महावग्ग	१४७
२३.	गिलानुपट्ठानं	महावग्ग	१४८
२४.	विनयपरियत्तिया आनिसंसो	समन्तपासादिका	१४९
२५.	समणसाभीचिपटिपदा	मज्झिमनिकाय	१५०

३. धम्मखण्डो ततियो ।

१.	चरथ भिक्खवे चारिकं	महावग्ग १	१५२
२.	भगवतो देसनाय विविधता	विसुद्धिमग्ग १७	१५२
३.	नीतार्थनेयार्थोपदेशौ	मध्यमकशास्त्र १५	१५३
४.	(अ) संवृतिसल्यं परमार्थसल्यं च	मध्यमकशास्त्र २४	१५४
५.	(आ) " "	बोधिचर्यावतार ९	१५५
६.	अव्याकृतानि वत्थूनि	मज्झिमनिकाय ६३	१६१
७.	" "	मज्झिमनिकाय ७२	१६३
८.	किं मया अव्याकृतं, किं व्याकृतं	दीघनिकाय ९	१६५
९.	अत्थि वा परलोको नत्थि वा परलोको	दीघनिकाय २३	१६६
१०.	नागसेनस्स मिलिन्दस्स च संवादारम्भो	मिलिन्दपञ्च १	१६८
११.	अनत्तपरियायो	महावग्ग १	१६९
१२.	को नाम अत्ता	दीघनिकाय ९	१६९
१३.	नत्थि अत्ता नत्थि पुग्गलो	संयुत्तनिकाय २२.८५	१७०
१४.	को एत्थ पुग्गलो	मिलिन्दपञ्च १	१७३
१५.	न च सो न च अज्जो	मिलिन्दपञ्च १	१७४
१६.	न सत्तो नापि पुग्गलो	विसुद्धिमग्ग १८	१७५
१७.	अत्ता न पातेतब्बो	मिलिन्दपञ्च १	१७७
१८.	को नाम संसारो	मिलिन्दपञ्च १	१७९
१९.	संसारो	विसुद्धिमग्ग १७	१७९
२०.	संसारः	मध्यमकशास्त्र ११	१८०
२१.	नामरूपं पटिसंदहति	मिलिन्दपञ्च १	१८१
२२.	नेरयिको अग्गि	मिलिन्दपञ्च १	१८२
२३.	कीव दूरे इतो ब्रह्मलोको	मिलिन्दपञ्च १	१८३
२४.	अरहत्तं पत्तो गिही	मिलिन्दपञ्च १	१८४
२५.	किं पियो पब्बजितानं कायो	मिलिन्दपञ्च १	१८५
२६.	कर्तृकर्मफलविचारः	मध्यमकशास्त्र १७	१८५
२७.	मनुस्सा न समका	मिलिन्दपञ्च १	१८७
२८.	कम्मानं निदानानि	अङ्गुत्तरनिकाय ३३	१८७
२९.	कम्मफलं	अङ्गुत्तरनिकाय ३९	१८८
३०.	पटिच्चसमुत्पादो	दीघनिकाय १५	१८९
३१.	प्रतीत्यसमुत्पादः	शालिस्तम्बसूत्र	१९४

३२. पटिच्चसमुपपन्नं विज्जाणं	मज्झिमनिकाय ३८	१९९
३३. अविज्जा	विसुद्धिमग्ग १७	२००
३४. अविज्जा	विसुद्धिमग्ग १७	२०१
३५. मज्झिमा पटिपदा	संयुत्तनिकाय २२. ९०	२०१
३६. अरियसत्त्वधम्मपरियायो	महावग्ग ६	२०२
३७. अट्ठङ्गिको मग्गो	दीघनिकाय २२	२०३
३८. अरिया परियेसना	मज्झिमनिकाय २६	२०४
३९. चत्तारि अपायमुखानि	दीघनिकाय ३	२०५
४०. सम्मादिट्ठि	मज्झिमनिकाय ९	२०६
४१. ब्रह्मजालं	दीघनिकाय १	२११
४२. पब्बज्जाय परमत्थो	मिलिन्दपञ्च	२१४
४३. संदिट्ठिकं सामञ्जफलं	दीघनिकाय २	२१४
४४. सीलं	विसुद्धिमग्ग १	२१९
४५. समाधि	विसुद्धिमग्ग ३. ११	२२३
४६. पज्जा	विसुद्धिमग्ग १४. २३	२२५
४७. विसुद्धिमग्गो	विसुद्धिमग्ग १	२२७
४८. निर्वाणम्	मध्यमकशास्त्र २५	२२८
४९. शून्यता	मध्यमकशास्त्र २४	२३२
५०. शून्यता	मध्यमकशास्त्र १३	२३४
५१. शून्यता	मध्यमकशास्त्र २४	२३५
५२. शून्यता	समाधिराजसूत्र २९	२३७
५३. त्रिक्षान्त्यवतारः	समाधिराजसूत्र ७	२३८

४. पकिण्णकखण्डो चतुत्थो ।

१. बुद्धसमकालिका तिथिया	दीघनिकाय २	२४०
२. पियदस्सिपसंसितं बुद्धभासितं		२४१
(अ) भाबू शिलालेखः		२४१
(आ) विनयसमुक्ते	अङ्गुत्तरनिकाय २	२४२
(इ) अल्लियवसानि	दीघनिकाय	२४३
(ई) अनागतभयानि	अङ्गुत्तरनिकाय ५	२४४
(उ) मुनिगाथा	सुत्तनिपात	२४६
(ऊ) मोनेय्यसुत्तं	अङ्गुत्तरनिकाय ३	२४७

(ए) उपतिस्सपञ्हा	सुत्तनिपात	२४७
(ओ) राहुलोवादो	मज्झिमनिकाय ६०	२४९
३. बिम्बिसारो	महावग्ग १	२५२
४. (अ) अजातशत्रुः	Gilgit Mss.	२५४
(आ) अजातशत्रुः	"	२५४
५. देवदत्तः		२५५
६. जीवको कोमारभच्चो	महावग्ग ८	२५६
७. अम्बपाली गणिका	महावग्ग ६	२५९
८. विसाखा मिगारमाता	महावग्ग ८	२६१
९. अनाथपिण्डिकवत्थु	चुल्लवग्ग ६	२६४
१०. आनन्दो थेरो	थेरगाथा	२६७
११. अङ्गुलिमालो थेरो	थेरगाथा	२६९
१२. सुजाता	थेरीगाथा	२७१
१३. उप्पलवण्णा	थेरीगाथा	२७१
१४. कथं भो ब्राह्मणो होति	मज्झिमनिकाय ९८	२७२
१५. ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं	सुत्तनिपात	२७७
१६. वसलसुत्तं	सुत्तनिपात	२८०
१७. बुद्धवग्गो	धम्मपद १४	२८२
१८. विभ्रान्तपुत्रकथा	सद्धर्मपुण्डरीक	२८४
१९. मांसभक्षणप्रतिषेधः	लङ्कावतारसूत्र ८	२८७

५. संगीतिखण्डो पञ्चमो ।

१. बुद्धवचनम्	समन्तपासादिका	२८९
२. पठमसंगीतिवण्णना	चुल्लवग्ग ११	२९१
३. दुतियसंगीतिवण्णना	चुल्लवग्ग १२	२९५
४. ततियसंगीतिवण्णना	समन्तपासादिका	३००
५. सीहलदीपे सासनपतिट्ठा	समन्तपासादिका	३०५
शब्दकोशः		३०७

INTRODUCTION

It was in the year 1940 that I conceived the idea of preparing two volumes, one containing extracts from the Sacred Books of the Jainas and the other from those of the Buddhists, bearing on the life of the founders, teachings and literature pertaining to these two great religions of India. I spoke first to some eminent Jaina ācāryas about this idea, but I received no encouragement from them, as they said that such selections from the canonical works would violate their integrity and sanctity. I had been under the impression till then that it was only the Vedic religion which maintained that its sacred Vedas were *śabdapradhāna*, not allowing change of a single syllable of the text, and that all other religious schools held the view that their canons were *arthapradhāna*, counting on the sense as against wording. Being thus discouraged by the Jaina ācāryas, I put aside the idea for some time, but gradually went on collecting suitable passages for the volumes and waiting for a suitable opportunity to bring them out. The present volume thus is the outcome of my spare-time labours during the last 15 years in this direction, and the *Bauddhāgamārthasaṃgraha* is being presented to the world of scholars on the occasion of the sacred 2500th year of the Parinirvāṇa of the Buddha. I am sure the Buddhists cannot advocate the theory of *śabdaprādhānya* of their canon as it already exists, at least in part, in two versions, Pali and Sanskrit, while tradition speaks also of two more versions, one in Prakrit and the other in the Apabhraṃśa language. The utility of such a handy volume to a general reader and students and scholars of both orthodox and modern schools, in my opinion, need no emphasis.

Henry Clarke Warren's work, *Buddhism in Translations*, first published in 1896 in the Harvard Oriental Series, No. 3, is one of the highly popular books of the Series for English readers. It is reprinted several times, the latest reprint bearing the year 1954. It embodies translations of works in Pali, and hardly takes any notice of Buddhist works in Sanskrit, though some of them were available in his age. Recently some works, particularly one by Edward Conze : *Buddhist Texts Throughout the Ages*, New York, 1954, giving extracts from Pali, Sanskrit, Tibetan and Chinese works have appeared, but I am afraid the Indian scholars may not derive much profit from them. The *Bauddhāgamārthasaṃgraha* contains extracts in the original from Pali and Sanskrit Texts dealing with the life of Buddha, his religious Order of monks, nuns and lay disciples, his Dhamma or religion and philosophy, all arranged under suitable topics, as also prominent passages from Buddhist scriptures, famous persons such as kings, lay disciples, monks

and nuns and similar other miscellaneous topics. The last section includes the story how the Buddhist scriptures in Pali came to be formed into Tripiṭaka and how it was periodically recited till its Pali version was firmly established in Ceylon.

The title of the present volume is *Bauddhāgamārthasamgraha* in Sanskrit; the majority of passages selected are in Pali. There are two reasons which explain the apparent contradiction. Firstly, Indian scholars take to the study of Buddhist Texts after their acquaintance with classical Sanskrit; and secondly, the Pali version of the Buddhist scriptures is more complete today than the corresponding Sanskrit version. It is needless to say that a comprehensive study of the teaching of Buddhism is impossible without a thorough study of both these versions. Besides passages from the Tripiṭaka and the Mahāyānasūtras, I have included in this volume passages from works like Buddhaghosa's commentaries and his famous compendium of Buddhist philosophy, the *Visuddhimagga*, as well as from Nāgārjuna's works, because they also profess to embody the teachings based on Buddhist canon. Passages from the Abhidhammapiṭaka in Pali could not, however, be included in the present volume, because by themselves they are not easily understandable by the general reader without elucidation, as, for instance, given in works like the *Visuddhimagga*. I have, however, satisfied myself that almost every important work is drawn upon directly or indirectly; and where it was found that passages from a particular work could not fit in with the general scheme of the work, I have found space for them in the fourth part of this volume called *Pakiṇṇakakhaṇḍa*.

The passages in the present volume are divided into five parts. The first part deals with the life of Buddha; the second part treats of the code of discipline prescribed by Buddha for his disciples; the third part explains the teaching of Buddha in the field of philosophy and metaphysics under various topics; the fourth part embodies passages dealing with some historical personages mentioned in Buddhist literature, as also passages from famous works which did not fit in with the topical scheme; and the fifth part gives an account, according to Pali tradition preserved in Tripiṭaka and outside, of the three periodical attempts to fix up the text of *Buddhavacana* from the parinirvāṇa of the Buddha down to the reign of Aśoka. It may be noted that a fourth attempt to fix up the *Buddhavacana* was made in the reign of Kaniṣka at Kuṇḍalavanavihāra in Kashmir about the beginning of the Christian era, which attempt fixed up the Sanskrit version of the same. Two more attempts were made in subsequent centuries, the fifth in Ceylon under Vaṭṭagāmanī Abhaya in the Buddha

year 454-56 where the Pali version together with Aṭṭhakathās were reduced to writing, and the sixth in 1954-56 in Burma during the last two years which has just concluded its labours on the Vaiśākhī Pūrṇimā of this very year on 24th May 1956.

The first section of this volume deals with the life and career of Buddha. It contains 52 passages in all. Of these, the first seven passages serve as an introduction to the life of Buddha. These passages narrate the life of Dipankara, the earliest of the past Buddhas according to Buddhist mythology. Buddhahood is to be attained after a long process of training and preparation; the Buddha of the present age also had to pass through this ordeal. Passage No. 3 gives the story of a Brahmin Sumedha, who, on hearing of the arrival of Dipankara Buddha at his village and finding that a stretch of the road on which he was to pass was muddy and dirty, threw his body over that portion to form, as it were, a bridge to allow Buddha to pass over it. This act on the part of Sumedha was considered to be the seed of his future Buddhahood. After a long period of meritorious practices in many lives, this Sumedha became Gotama Buddha. Some of the pāramitās or meritorious deeds practised by the Buddha of the present age are illustrated in passages 4 to 7. The myths tell us that in the penultimate birth, Bodhisattva Gotama was born in Tuṣita heaven. Gods offered him prayers that the time was ripe for him to be born on the earth to become a Buddha. This future Buddha then descends into the womb of queen Māyā of Śuddhodana, the king of the Śākya clan. After a period of ten months, the queen desired to go to her parents for delivery. On her way, she delivered in the Lumbinī Garden the Bodhisattva. A number of miracles are said to have occurred at his birth. The sage Asita prophesied, on the strength of certain signs on the body of Bodhisattva, that the young child was destined either to be a cakravartin or a Buddha. King Śuddhodana named the child as Siddhārtha. (Nos. 8-15).

As Bodhisattva Siddhārtha grew in years, he was trained in various arts and crafts to make him fit for the life of a king. He was married to Gopā or Yaśodharā, and a princely son was born to him. Bodhisattva Siddhārtha, however, thought that the birth of a son was an obstacle to his spiritual quest. In fact, he never took any delight in worldly affairs, even though Śuddhodana put before him various enticements. He once saw in the course of his walks, an aged man, an ailing person, a dead body and an ascetic. He asked his companions if he also was subject to old age, disease and death. On his being informed in the affirmative, and also on the way to escape these by practising asceticism, he decided to leave home and be a recluse. Before leaving home, he took a hurried view of his wife and child, and left his home and his princely fortune. (Nos. 16-20).

In order to practise ascetic life, he first approached two famous teachers of his time, Ālāra and Uddaka. He soon found that these teachers had not realised the highest truth; so he left them and practised severe austerities all alone. He reduced his food to such an extent that he was reduced to a skeleton. Then he felt that giving up food was not the proper course to attain his goal. It is said that at this juncture a peasant girl, named Śujātā, offered him a milk preparation which soon restored him to normal strength. His former associates thought that Gotama Bodhisattva had returned to a life of plenty even before he attained his goal, and left him. This was a period of great trials and temptations to him; he, however, stood all these as he himself narrates to us in the Padhāna and Pabbajjā suttas (Nos. 23 and 25), and at last attained enlightenment in analysing the causes of the misery in the world and the way to escape from it. He found that the physical and metaphysical miseries are due to a series or chain of causes starting from Avidyā or ignorance and closing with oldage, death, etc. This misery, therefore, has a cause, which it is possible to stop by following certain rules of conduct. His theory of causation is known as Pratityasamutpāda; the four noble truths are called Duḥkha, Samudaya, Nirodha and Mārga, and the mārga is known as Aṣṭāṅgika Mārga. Gotama was first unwilling to disclose to the world his discovery, fearing that the world might not appreciate it. He, however, thought that he should teach it to the group of five monks, who erstwhile were his associates, and finding that it appealed to them, he propagated the same throughout the remaining fortyfive years of his life. (Nos. 26 to 31).

Thereafter he travelled through the length and breadth of Magadha, Mithilā, Kāśī and Kosala, and propagated his new faith to hundreds and thousands of people of all ranks including king Bimbisāra, who all became his followers. In course of time, he founded the Order of monks and nuns, and admitted men and women as his lay disciples. (Nos. 30-40).

The life of Buddha as the founder of a religious system was not all smooth. His cousin Devadatta, who seemed to be ambitious to be the head of the Order founded by Buddha, made several attempts to kill Buddha (No. 41) but failed. He also made an attempt to start a counter-movement (see No. 5 in Section IV). A parivrājaka named Subhadra, who seemed to have been hurriedly admitted to the Order by Buddha on his death-bed, also attempted to create dissensions in the Order, but all these were short-lived. Spending some fortyfive years of his life in the propagation of his faith, Buddha attained Parinirvāṇa at Kusinārā (Kasia near Gorakhpur) in his 80th year. He did not leave anybody as the head of his religious Order.

When his favourite disciple Ānanda asked him on this point, Buddha said: यो वो आनन्द मया धम्मो च विनयो च देसितो पञ्चत्तो, सो वो ममच्चयेन सत्था. As his Dhamma and Vinaya were not recorded, there was a need to codify it, which was soon done, and it was handed down by oral tradition for some five hundred years.

Section II of this work is called Bhikkhu-Bhikkhunī Vinaya and contains some 25 passages. These passages cover a wide field, but chiefly relate to the code of discipline for monks and nuns. Buddhism has some dignitaries like Ācārya and Upādhyāya to whom newly admitted members are to remain attached. Rules of conduct for them are provided in passages Nos. 1-3. The four basic rules for monk's life required to be stated with emphasis to avoid rot in the Order (No. 4). A member of a rival Order cannot be admitted without a period of probation (No. 5). All such matters required sanction of the Saṃgha for which rules were framed (No. 7), and procedure for ordaining persons was fixed (No. 9). There were some holy days. Periodical meetings of monks for the recitation of their Penal Code known as Pātimokkha were provided (Nos. 10 to 12). The next few passages (No. 13 to 23) include, in an abridged form, the text of the Pātimokkha, rules for residence at a place during rainy season, use of some articles such as shoes, use of vehicles, medicaments, clothing, attendance on ailing brethren. The section is rounded off with passages describing the advantages of observing this code of discipline. (Nos. 24-25).

Section III called Dhammakhaṇḍa contains 53 passages. In the first, Buddha asks his disciples to go out for the propagation of his new faith for the benefit of the world. He asks them not to go in big groups, but to go singly and in different directions. The object of this direction was that the new faith should spread as rapidly as possible and over as wide a region. It has been said that Buddha's discourses were not immediately reduced to writing. He preached freely to persons of different stations in life and of different attainments. When all his dialogues were put together soon after his Parinirvāṇa, there appeared some apparent contradictions. In Nos. 2 and 3, an explanation of these apparent contradictions is sought to be offered, and it is maintained that some of Buddha's teachings were delivered from a higher plane, while others on a lower plane. The latter aimed at bringing round persons of lower attainments to his fold. The next two passages (Nos. 4 and 5) explain in great detail the phenomenal and noumenal stands of metaphysics, popularly known as Saṃvṛti or Vyavahāra and Paramārtha, which terms were later adopted and made popular by Śaṅkarācārya for his theory of the doctrine of Māyā. It will be seen that vyavahāra or lower stand is a necessary step to understand

the highest truth, truth which cannot be fully explained by words. Nos. 6–8 deal with certain metaphysical questions which Buddha would not allow his disciples to indulge in as they were of no immediate importance to men. In fact, in passage No. 8, Buddha makes his stand clear by saying that he did not encourage discussion on these topics as such a discussion would not lead to any useful purpose. Indirectly, however, some of these questions were discussed while arguing with persons of lower attainments. Passage No. 9 states that one must admit a life beyond, even though direct proof for its existence cannot be supplied. The next group of passages, Nos. 11 to 17, deal with the doctrine of self or *Ātman*, or individual soul, which Buddhist philosophy vehemently negatives. The history of Indian Philosophy regards the doctrine of self or *Ātman* of great importance, and devotes large space for discussing its nature. Buddhism perhaps does not admit the existence of *Ātman*, as its nature cannot be determined either in terms of identity with matter or of difference from it. This doctrine of no-self (*anattā*) is a special doctrine of Buddha, but it is not to be confounded with similar notions as stated by *Cārvāka* or *Laukāyatika* school of thought. Perhaps the origin of this doctrine of no-soul might be sought in some contemporary or older philosophical systems not yet fully documented. The passages on this question have been selected with a view to bringing out a full picture of the Buddhist theory of no-soul. It may be noted that in spite of Buddha's insistence on the doctrine of no-soul, the *Sāmmittiya* school of Buddhists did admit a kind of soul, say, as a collection or bundle of certain constituents. With all the emphasis on this doctrine of no-soul in Buddhism, it could not throw away several popular notions such as *Samsāra*, transmigration, conception of heaven and hell, the sainthood, good and bad acts and their fruit, inequality among men, all of which find their treatment in passages Nos. 18 to 29. The conclusion arrived at is that there are three basic causes of the misery in the world, viz., greed, hatred or ill-will and ignorance (*lobha*, *dosa* and *avijjā*), and that a wise man should make a special effort to annihilate them. The next group of passages, particularly Nos. 30 and 31, deal with the Buddhist Theory of Causation known as *Pratītyasamutpāda*. It may be noted that this doctrine was the first revelation of Buddha on his attaining enlightenment, and as such the most essential creed of Buddhist faith. It is in other words the corner-stone of Buddhist Ethics and Metaphysics. In passage No. 31, the application of this doctrine in the physical and metaphysical spheres has been very nicely illustrated with the simile of rice-plant. In the field of metaphysics, *avijjā*, ignorance, is said to be the first link of this chain of causation leading to the life of misery. (Nos. 33 and 34).

This was the first revelation of Buddha on his attainment of enlightenment under the Bodhi tree at Gaya, followed by the solution of this riddle of life in the four noble truths, viz., the misery, its cause, its stoppage, and the way to escape from it (No. 36). The last of the four noble truths is the Middle Path. Passage No. 35 deals with this topic, and its analysis shows that the world is divided into two camps, one sticking to the notion of existence (*asti*), and the other to the non-existence (*nāsti*); Buddha accepts neither of these two views, and follows a middle path by advocating the theory of *Pratītyasamutpāda*. The ethical approach to the solution of the riddle of life is what is known as the Eightfold Path, the right view, thought, word, act, living, effort or activity, recollection and meditation (No. 37). A man must know the right course of conduct (No. 38), and must avoid pitfalls (No. 39). Passage No. 40 discusses the nature of right view. The person who explains the doctrine of right view is *Sāriputta*, one of the principal disciples of Buddha. This passage serves as an illustration to show that the *Tripitāka* contained some dialogues which could not be the direct words of Buddha, and also to show the indirect method of treatment which gradually came into vogue among the disciples as against the direct method. The remaining passages, Nos. 41 to 53 deal with a number of miscellaneous but important topics, such as the contemporary speculation (No. 41), the visible objectives of ascetic life (No. 43), the Path of Purity or *Nirvāṇa* (No. 47), and the three stages of conduct, meditation and highest knowledge (Nos. 44 to 46), the Buddhist conception of *Nirvāṇa* (No. 48) the doctrine of void (*Śūnyatā*) (Nos. 49–52), and the three stages of forbearance (No. 53) leading to *Nirvāṇa*.

Section IV is called *Pakiṇṇakakhaṇḍa*, and contains 19 passages, which, though each one is important, could not be brought under a topical analysis in the first three sections. The first passage gives the names of six contemporary thinkers of Buddha and their doctrines as given in Buddhist works. Although these views are not exhaustive, and might be even coloured, yet their importance for a historian of Indian thought is great. The second passage includes the famous *Bhābrū* Edict of *Aśoka* in which he specially recommended to Buddhists certain texts to master, as also the passages so recommended. This edict is of special significance for the history of Buddhist literature. It may be noted here that the term *Vinayasamukase* occurring in the passage has been variously interpreted by scholars, some holding that it refers to the famous *Dhammacakkapavattana* (No. 31 of section I), and others to the *Atthavasavagga* given here. This is followed by passages referring to two famous kings, *Bimbisāra* and *Ajātaśatru*, both of them contemporaries of Buddha (Nos. 3 and 4). No. 5 gives a glimpse of *Devadatta* as Buddha's

adversary. No. 6 gives an account of Jīvaka, the great physician of the age. It is followed by passages mentioning some of the well-known disciples of Buddha among monks, nuns, laymen and women, (Nos. 7 to 13), contemporary views on caste-system (Nos. 14–16), a passage from the world-famous Dhammapada in praise of Buddha (No. 17), the story of a Prodigal Son (No. 18), and Buddha's views on meat-eating (No. 19).

The last Section is called Saṃgītikhaṇḍa. The first passage in this section gives an account of what constitutes the Buddhavacana. There is a clear admission here from Buddhaghoṣa that the Tripiṭaka does not record the direct words of Buddha, but as they were held in memory by his direct disciples and transmitted by a verbal tradition to the present day. Passages No. 2 and 3 give an account how the Buddhavacana was recited, first at Rājagṛha in the rainy season following the Parinirvāṇa of Buddha, and again at Vaiśālī, about 100 years after the first recitation. Both these passages now form part of the concluding portion of the Cullavagga of Tripiṭaka. The next passage gives an account of the next occasion, 218 years after the Parinirvāṇa in the reign of Aśoka, and described by Buddhaghoṣa; the last passage of this section records how, according to Buddhaghoṣa, Tripiṭaka reached Ceylon and got established there, as also the chronological data for the same.

This account of the periodical recitations of the Buddhavacana would not be complete without a reference to a few more recitations. A detailed account of the tradition in different countries is now available in chapter IV of the recent publication, *2500 Years of Buddhism*, and hence I do not desire to give here more than a passing reference. There is a mention of a fourth Saṃgīti held in Kashmir, where the Sanskrit version of the Buddhavacana was fixed. There was a Saṃgīti in Ceylon when the Pali Tripiṭaka was reduced to writing, and the last one in Burma (1954–1956) which has just come to a close, and of which full record is not yet published.

Before concluding, I should like to record with pleasure and gratitude that the President of the Indian Union, Rāṣṭrapati Dr. Rajendra Prasad, was graciously pleased to allow me to dedicate this volume of *Bauddhāgamārthasamgraha* to him. It is a well-known fact that Rāṣṭrapati Dr. Rajendra Prasad is an embodiment of Indian scholarship and patriotism, and is known for his wide sympathies with every cultural activity, religious, social and political. I feel greatly honoured by his prompt acceptance of my request to dedicate this work to him.

MITHILA INSTITUTE }
Darbhanga (Bihar) }
14th October 1956 }

P. L. VAIDYA

भूमिका

सन १९४० ई० में मेरे मन में यह विचार आया कि बौद्ध तथा जैन धर्मग्रन्थों से उद्धरण चुनकर उनके दो संकलन, जिनमें उन दोनों महान् भारतीय धर्मों के संस्थापकों की जीवनी, उनके धर्मोपदेश तथा साहित्य आदि विषयों पर सामग्री हो, बना दूँ। पहले मैंने कभी गण्य-मान्य जैन आचार्यों को अपना यह विचार बतला दिया, लेकिन उनसे कतई प्रोत्साहन नहीं मिला। उन्होंने यह कहा कि धर्मग्रंथों से ऐसे टुकड़ों का चयन करने से उनकी पूर्णता तथा पवित्रता खंडित हो जाएगी। उस समय तक मेरी यह धारणा रही कि केवलमात्र वैदिक धर्म का ही यह आग्रह है कि उसके वेद-ग्रंथ शब्दप्रधान हैं, यहाँ तक कि उनका एक वर्ण भी परिवर्तनक्षम नहीं है, और बाकी सब धर्मों की यह धारणा है कि उनके आगमग्रंथ अर्थप्रधान हैं, शब्दयोजनापर निर्भर न रहकर आशय पर निर्भर हैं। जैन आचार्यों से इस प्रकार निरुत्साह होकर अपने इस विचार को कुछ समय के लिए मैंने ताक पर रख दिया। लेकिन धीरे-धीरे इन ग्रंथों के लिए समुचित सामग्री जुटाता रहा, ताकि सुयोग्य अवसर पाकर उसे ग्रन्थरूप में प्रकाशित कर सकूँ। इस प्रकार गत पन्द्रह सालों में फुरसद के वक्त मैंने जो परिश्रम किए उनके फलस्वरूप ही प्रस्तुत ग्रन्थ है। प्रस्तुत 'बौद्धागमार्थसंग्रह' बुद्ध-परिनिर्वाण की २५०० वीं वर्षगांठ पर विद्वद्-जगत् के सामने पेश किया जा रहा है। मेरा यह दृढ़ विश्वास है कि बुद्धानुयायी अपने धर्मग्रन्थों के विषय में शब्दप्राधान्य के सिद्धान्त के कायल नहीं हो सकते, क्यों कि उनके आगमग्रन्थ प्रारंभसे ही दो रूपों में, पाली तथा संस्कृत में (संस्कृत में अंशतः ही क्यों न हो) अभिव्यक्त हैं, और सांप्रदायिक विश्वास के अनुसार और दो उसके रूपांतर प्राकृत तथा अपभ्रंश भाषा में विद्यमान हैं। सामान्य पाठकों के लिए, तथा परंपराप्रिय और आधुनिक विचारधाराको माननेवाले जिज्ञासुओं तथा पंडितों के लिए भी इस छोटे ग्रंथ की उपयोगिता इतनी स्पष्ट है कि उसे साग्रह बतलाने की बिल्कुल आवश्यकता नहीं।

हारवर्ड ओरिएण्टल सीरीज में क्रमांक ३ से सन १८९६ में प्रथम प्रकाशित हेनरी क्लार्क वारन का 'बौद्ध धर्म अनुवाद' नामक ग्रंथ अंग्रेजीदाँ पाठकों के लिए उस ग्रन्थमाला का सबसे लोक-प्रिय ग्रन्थ है। कभी बार उसके पुनर्मुद्रण हो चुके हैं, अंतिम पुनर्मुद्रण की तिथि सन १९५४ है। उसमें पाली ग्रन्थोंके अनुवाद संमिलित हैं। उस समय संस्कृतके कुछ ग्रन्थ भी उपलब्ध थे, लेकिन उनकी तरफ बिल्कुल ध्यान नहीं दिया गया। हाल ही में कई ग्रन्थ प्रकाशित हुए हैं, जिनमें एडवर्ड कोन्वे का 'युग-युगान्तर के बौद्ध आगम' (न्यू यॉर्क १९५४) भी एक है। इन ग्रन्थों में पाली, संस्कृत, तिब्बती, तथा चीनी ग्रंथों से उद्धरण लिये गये हैं। लेकिन मेरी समझ में भारतीय विद्वान् उनसे पर्याप्त लाभ नहीं उठा पाएँगे। इस लिए 'बौद्धागमार्थसंग्रह'में पाली एवं संस्कृत ग्रन्थों से मूल स्वरूप में ही उद्धरण संगृहीत किये गये हैं। इन उद्धरणों में बुद्ध का जीवन-चरित, भिक्षु-भिक्षुणी, बौद्ध मतानुयायी उपासक, उनके धम्म और दार्शनिक सिद्धान्त आदि के बारे में उचित विषयविभाजन करके जानकारी दी गयी है। इनके साथ ही साथ बौद्ध वाक्यके

महत्त्वपूर्ण अंश, राजालोग, भिक्षु, भिक्षुणियाँ, उपासक आदि प्रकीर्ण विषयोंके संबन्ध में भी विवेचन प्रस्तुत किया गया है। पालीभाषास्थित बौद्धागम का त्रिपिटक के रूपमें अवतार कैसे हुआ और उसकी संगीतियाँ समय-समय पर संपन्न होकर सिंहल द्वीप में उसका अन्तिम रूप कैसे स्थिर किया गया इसका इतिहास अंतिम खंड में दिया गया है।

प्रस्तुत ग्रन्थ का शीर्षक 'बौद्धागमार्थसंग्रह' संस्कृत में है, तो उसका अधिकांश हिस्सा पाली में। इस विरोधाभास के दो कारण हैं। एक तो यह कि भारतीय पंडित संस्कृत से परिचित होने के बाद ही बौद्ध ग्रंथों का अध्ययन प्रारंभ करते हैं, और दूसरा कारण यह है कि आज बौद्धागम का पाली रूप ही संस्कृत रूप की अपेक्षा अधिक पूर्ण है। कहने की आवश्यकता नहीं कि इन दोनों रूपों का पूर्ण परिशीलन किये बिना बौद्ध तत्त्वों का समग्र अध्ययन असंभव ही है। त्रिपिटक तथा महायानसूत्रों के उद्धरणों के अलावा मैं ने बुद्धघोष के टीकाग्रन्थ से, उसके 'विसुद्धिमग्ग' से, जो कि बौद्धदर्शन का सुप्रसिद्ध संग्रह है, तथा नागार्जुन के ग्रन्थों से सामग्री जुटायी है, क्योंकि उन सब का दावा है कि उनके उपदेश बौद्धागम पर ही आधारित हैं। अभिधम्मपिटक के पाली उद्धरण संमिलित करना संभव नहीं हुआ, क्योंकि बिना स्पष्टीकरणों के, जैसे कि 'विसुद्धिमग्ग' में दिये गये हैं, सामान्य पाठक उन्हें समझ नहीं पाएँगे। तो भी सब महत्त्वपूर्ण ग्रन्थों से साक्षात् या परोक्ष रूप से सामग्री ले ली गयी है इसका मुझे संतोष है। जहाँ मैं ने अनुभव किया कि कई उद्धरण विषयानुकूल साधारण आयोजन में स्थान नहीं पा रहे हैं, वहाँ उनका अन्तर्भाव चौथे खंड, 'पकिण्णक खंड' में मैं ने कर लिया है।

ग्रन्थ पांच खंडों में विभाजित है। प्रथम खंड में बुद्ध के जीवनचरित के बारे में विवेचन है; द्वितीय खंड में अपने शिष्यों के लिए बुद्ध के बनाये हुए अनुशासनसंग्रह एकत्र किये हैं; तीसरे में दर्शन और अध्यात्म के क्षेत्र में विविध प्रसंगों द्वारा किये हुए बुद्ध के उपदेश संगृहीत हैं; चौथे खंड के विषयों में बौद्ध साहित्य में उल्लिखित प्रसिद्ध व्यक्तियों का निर्देश है, और प्रसिद्ध ग्रंथों के ऐसे उद्धरण, जो विषयानुकूल विभाजन में स्थान नहीं पा सके हैं, लिये गये हैं; पांचवें खंड में त्रिपिटक में तथा अन्यत्र सुरक्षित, पाली परंपरा के अनुसार, बुद्धपरिनिर्वाण से लेकर अशोक के शासनकाल तक बुद्धवचन की संहिता के स्थिरीकरण के लिए जो तीन प्रयत्न समय समय पर किये गये थे उनका वृत्तान्त वर्णित है। यहाँ ध्यान रहे कि स्थिरीकरण का चौथा प्रयत्न कनिष्क के राजत्वकाल में कश्मीरस्थ कुंडलवन विहार में ईसवी सन के प्रारम्भ में किया गया, और उसमें संहिता का संस्कृत रूप स्थिरता प्राप्त कर चुका। और भी दो प्रयत्न आगे चलकर हो गये हैं। पांचवाँ प्रयत्न बुद्ध शक ४५४-५६ में लंका में वट्टगामनी अभय के नेतृत्व में संपन्न हुआ, जब बुद्धवचन का पाली रूप अट्ठकथाओं के साथ लिपिबद्ध किया गया। छठा और अन्तिम प्रयत्न १९५४-५६ में ब्रह्मदेश में दो साल तक होता रहा, जिसकी परिसमाप्ति वैशाख पूर्णिमा ता. २४ मई १९५६ को याने इसी साल की बुद्धजयन्ती के दिन हो गयी है।

इस ग्रन्थ के प्रथम खण्ड में बुद्ध के जीवनचरित विषयक ५२ उद्धरणों का संग्रह किया गया है । पहले सात अनुच्छेद बुद्ध की जीवनी की प्रस्तावना के रूप में हैं । बौद्ध पुराण कथाओं के अनुसार पूर्व बुद्धों में से प्राचीनतम बुद्ध दीपंकर का चरित इनमें वर्णित है । शिक्षा तथा साधकता की प्रदीर्घ साधना के बाद ही बुद्धत्व की प्राप्ति होती है । हमारे इस युग के बुद्ध को भी इस सब अग्नि दिव्य से गुजरना पड़ा था । अनुच्छेद क्र० ३ में सुमेध ब्राह्मण की कथा दी गयी है । अपने ग्राम में दीपंकर बुद्ध के आगमन की वार्ता सुनकर रास्ते के कीचड़ और गन्दगी से भरे हिस्से पर पुल की भाँति अपने शरीर को सुमेध ने फैला दिया था । सुमेध की यह कृति भावी बुद्धत्व के बीज-स्वरूप मानी गयी । अनेक जन्मों में विविध पुण्य कृत्यों के आचरण के फलस्वरूप प्रस्तुत सुमेध गोतम बुद्ध रूप में अवतीर्ण हुआ । गोतम की पारमिताओं (पुण्यकृत्यों) का वर्णन अनुच्छेद क्र० ४ से क्र० ७ में मिलता है । इन कथाओं से पता चलता है कि उपान्त्य जन्म में बोधिसत्त्व गोतम 'तुषित' स्वर्ग में जन्मा था । देवताओं ने उसकी प्रार्थना की कि अब बुद्ध के रूप में पृथ्वीपर अवतीर्ण होनेका योग्य समय आ चुका है । उसके बाद यह भावी बुद्ध शाक्यवंशीय राजा शुद्धोदन की रानी मायादेवी के गर्भ में अवतीर्ण हुआ । दस मास के बाद रानी ने प्रसूति के लिए पीहर जाना चाहा । रास्ते में ही लुम्बिनी उद्यान में उसने बोधिसत्त्व को जन्म दिया । कहा जाता है कि उसके जन्म के समय बहुतसे अद्भुत चमत्कार प्रादुर्भूत हुए । असित मुनि ने अपने भविष्यकथन में बोधिसत्त्व के शरीर के कतिपय चिह्नों को देखकर कहा कि यह बालक या तो चक्रवर्ती होगा या बुद्ध यह नियति है । राजा शुद्धोदन ने उस बालक का नाम सिद्धार्थ रक्खा (क्र० ८-१५)

बोधिसत्त्व सिद्धार्थ के उम्र में बढ़ जाने पर राजजीवन के उपयुक्त अनेकविध कलाकौशलों में उसे शिक्षित किया गया । गोपा या यशोधरा से उसका विवाह संपन्न हुआ और राजलक्षणों से युक्त एक पुत्र प्राप्त हुआ । बोधिसत्त्व सिद्धार्थ ने सोचा कि पुत्रप्राप्ति अध्यात्मसाधना के मार्ग में एक विघ्न है । वास्तव में उसने सांसारिक विषयों में कभी आनंद नहीं अनुभव किया था, यद्यपि शुद्धोदन ने उसके आस-पास विविध मोहजाल फैला रखे थे । एक बार टहलते हुए उसने एक जर्जर वृद्ध, एक रुग्ण, एक मृतक, तथा एक यति को देखा । अपने सहचरों से उसने पूछा, 'क्या मैं भी वार्द्धक्य, रोग तथा मृत्यु का शिकार बन जाऊंगा ?' उत्तर में 'हां' सुनने पर, और इनसे मुक्ति पाने का एक मात्र उपाय यति बनकर तपःसाधना करना है यह जानकर, उसने गृहत्याग करके संन्यासी बनने की ठानी । गृहत्याग से पहले उसने अपनी पत्नी तथा पुत्र पर एक दृष्टि डाली और अपने घरबार तथा राजपाट का सदा के लिए त्याग किया । (क्र० १६-२०)

तपःसाधना के लिए पहले वह उस समय के दो ख्यातनाम आचार्य आलार और उदक के पास गया । उसे ज्ञात हुआ कि इन आचार्यों ने परम तत्त्व का साक्षात्कार नहीं किया है । इस लिए उन्हें छोड़ अकेले उसने उग्र तपस्या की । अन्न की मात्रा यहाँ तक घटा दी कि वह अस्थिपञ्जर मात्र रह गया । अनन्तर उसने अनुभव किया कि अन्नत्याग उद्देश्य-सिद्धि का सफल साधन नहीं हो सकता । कहते हैं कि इस अवसर पर एक गोप-कन्या सुजाता ने उसे दूधका

बना पदार्थ खिलाया जिससे उसका स्वास्थ्य फिर से लौट आया । उसके पूर्व—सहयोगियों ने देखा कि गोतम सिद्धि प्राप्त करने से पहले ही सुख चैन के जीवन कि ओर झुक गया, और वे उसे छोड़ चले गये । यह अवधि उसके लिए कठिनाइयों तथा मोहों से कंटकित थी । लेकिन, जैसा कि 'पधान' तथा 'पम्बज्जा' सुत्तों में स्वयं उसके द्वारा बताया गया है, इन सब विघ्नबाधाओं से उसने डट कर से लोहा लिया । (क्र० २३ और २५) । अन्त में इस साधना के फलस्वरूप सांसारिक दुःखों के कारणों के विश्लेषण तथा उनसे छुटकारा पाने के उपायों के बारे में उसके चित्त में ज्ञानका समुदय हुआ । उसने जान लिया कि आधिभौतिक तथा आध्यात्मिक दुःखों की एक कारण—परंपरा हुआ करती है, जिसका प्रारंभ अविद्या में तथा अन्त बुढ़ापे और मौत में है । अतः इस दुःख के मूल में कोई कारण है जो कतिपय आचारों के द्वारा मिटाया जा सकता है । यह कार्यकारण-सिद्धान्त 'प्रतीत्यसमुत्पाद' के नाम से विज्ञात है । चार परम सत्तों के नाम हैं दुःख, समुदय, निरोध और मार्ग । इस मार्ग का नाम है अष्टांगिक मार्ग । इस परमाविष्कार को प्रकट करने में वह पहले हिचकिचाया, क्यों कि उसे भय था कि दुनिया इसका मर्म नहीं समझ पाएगी । फिर भी उसने सोचा कि जो पहले उसके सहयोगी थे उन पांच यतियों को इसे समझा दूं । उनपर उसका ठीक प्रभाव हुआ देखकर जीवन के शेष पैतालीस साल उसने इसी सत्याविष्कार के प्रचार और प्रसार में बिताये । (क्र० २६—३१)

उसने मगध मिथिला काशी तथा कोसल में यत्र तत्र भ्रमण करके अपना नया धर्म सभी स्तरों के सैकड़ों, हज़ारों लोगों को, जिनमें राजा बिम्बिसार भी था, समझा दिया, और यह सब लोग उसके अनुयायी बन गये । आगे चलकर धर्मप्रसार के लिए उसने भिक्षु—भिक्षुणी—वर्ग का निर्माण किया और गृहस्थ स्त्रीपुरुषों को उपासक बनाया (क्र० ३०—४०) ।

नवधर्मप्रणेता के नाते बुद्ध का जीवन—मार्ग कंटकहीन न था । उसके चचेरे भाई देवदत्त के दिल में यह आकांक्षा उदित हुई कि बुद्ध—निर्मित इस नये पंथ का अविष्टाता बन जाऊँ । बुद्ध को मार डालने का भी उसने कभी बार प्रयत्न किया, पर वह असफल रहा (क्र० ४१) । उसने विरोधी आन्दोलन भी खड़ा करने का प्रयास किया (देखिये खण्ड ४ क्र० ५) । सुभद्र नामक एक परिव्राजक को बुद्ध ने अपनी मरणासन्न अवस्था में जल्दी में दीक्षित किया, और उसने इस धर्म-संगठन में फूट के बीज बोने की कोशिश की, पर ये सब उद्योग अल्पकालीन ठहरे । अपने जीवन में लगभग पैतालीस साल धर्म-प्रसार में बिताकर अस्सी वर्ष की अवस्था में कुसिनारा (गोरखपुर के पास कसिया) ग्राम में बुद्ध ने परिनिर्वाण प्राप्त किया । किसी को अपने संघ का प्रमुख उसने नहीं बनाया । जब उसके प्रिय शिष्य आनन्द ने इस बारे में उससे पूछा, तब उसने कहा—यो वो आनन्द मया धम्मो च विनयो च देसितो पञ्चत्तो, सो वो ममच्चयेन सत्था । उसके 'धम्म' तथा 'विनय' के लिपि-निविष्ट न होने के कारण, आवश्यकता थी कि उसका संग्रह किया जाय, जो कि थोड़े ही समय में संपन्न हुआ और पांच शताब्दियों तक श्रुतिपरंपरया सुरक्षित रहा ।

इस ग्रंथ के द्वितीय खंड में पच्चीस अनुच्छेद हैं, और उसका नाम है भिक्षु-भिक्षुणी-विनय । इन अनुच्छेदों का क्षेत्र विशाल है, तो भी उनका प्रमुख वर्ण्य-विषय है भिक्षुवर्गके लिए अनुशासनों की संहिता । बौद्ध धर्म में आचार्य तथा उपाध्याय जैसे उच्च पदस्थ हैं, नूतनदीक्षित अनुयायियों को जिनके अनुरोध में रहना पड़ता है । इन उच्चाधिकारियों के आचार के नियम क्र० १-३ में ग्रथित हैं । क्र० ४ में भिक्षुचर्या के वे चार मूलभूत नियम बताये गये हैं जिनका उल्लेख बल देकर करना चाहिये, ताकि संघ में अवसाद की गुञ्जाइश न रहे । विरोधी दल के सदस्य को दीक्षा देनी हो तो निश्चित अवधि के बाद ही, जिसमें उसकी परख की जा सके (क्र० ५) । ऐसी सब बातों के लिए संघ की अनुमति आवश्यक है, जिसके नियम क्र० ७ में मिलेंगे । दीक्षा-विधिका क्रम भी स्थिर किया गया है (क्र० ९) । कतिपय दिन पवित्र माने गये हैं । 'पातिमोक्ख' या दण्ड-संहिता के पठन के लिए नियत समय पर भिक्षुओं की सभाएँ हों (क्र० १०-१२) । अगले कई अनुच्छेदों में (क्र० १३-२३) संक्षिप्त रूप में पातिमोक्ख की संहिता, वर्षाकाल में निवासके नियम, जूते आदि पहनने के नियम, वाहनों का उपयोग, दवा-दारू, वस्त्र-प्रावरण, रुग्णशुश्रूषा आदि के बारेमें जानकारी दी गयी है । इस अनुशासनविधि के आचरण का फल वर्णन करके इस खण्ड की परिसमाप्ति की गयी है (क्र० २४-२५) ।

धम्म-खण्ड नामक तीसरे खंड में ५३ अनुवाक हैं । पहले अनुवाक में बुद्ध अपने शिष्यों से कहते हैं कि विश्व-कल्याण के लिए धर्म-प्रसार करने के हेतु विचरण करो । वे कहते हैं कि समूह बनाकर घूमना नहीं, अकेले जाना चाहिये, भिन्न भिन्न दिशाओं में जाना चाहिये । इस आदेश का उद्देश्य यह था कि यह नया धर्म तीव्र गति से, और जहाँ तक संभव हो विशाल प्रदेश में फैलता जाय । कहा जाता है कि बुद्धके वचन तत्काल लेख-निविष्ट नहीं किये गये थे । बुद्ध अपने धर्मोपदेश खुले आम सब स्तरों के लोगों को देते थे, चाहे उनकी विद्या तथा सामाजिक योग्यता किसी भी स्तर की क्यों न हो । उनके परिनिर्वाण के थोड़े समय के बाद ही जब उनके वचनों का संग्रह हुआ, तब विरोधाभास के कतिपय स्थल नजर आने लगे । क्र० २ और क्र० ३ में इन स्थलों का सामञ्जस्य स्थापित करने की कोशिश की गयी है । इस संबन्ध में यह माना जाता है कि बुद्ध के कभी वचन उच्च स्तर के लिए कहे गये हैं, तो कभी निचले स्तर के लिए । निचले स्तरवाले वचनों का उद्देश्य यह रहा कि अल्पशिक्षित लोग अनुयायियों में सम्मिलित किये जा सकें । क्र० ४ और क्र० ५ में अध्यात्म विद्या के दो स्तरों का विवेचन विस्तार के साथ किया गया है, जिन्हें (१) संवृति या व्यवहार तथा (२) परमार्थ के नाम से आम तौर पर हम जानते हैं । ये संज्ञाएँ आगे चलकर श्रीशंकराचार्य ने अपने मायावाद सिद्धान्त के विवेचन में अपनाकर सर्वसंमत बना दीं । यह प्रतीत होगा कि परम-तत्त्व को पहचानने के लिए व्यवहार एक जरूरी सीढ़ी है, क्योंकि कि परम तत्व एक ऐसी वस्तु है जो शब्दों में पूर्णतया स्पष्ट नहीं की जा सकती । क्र० ६ से ८ में कुछ दर्शनविषयक समस्याएँ दी गयी हैं और बुद्धने अपने शिष्योंको मना किया है कि वे उन समस्याओं के बारे में कुछ न कहें, क्योंकि आम लोगों के लिए उनका तात्कालिक

महत्व नहीं के बराबर है। वस्तुतः क्र० ८ में बुद्धने अपनी सम्मति यह कहते हुए स्पष्ट रूपसे जाहिर की है कि इन विषयों की चर्चा को मैं प्रोत्साहन नहीं देना चाहता, क्यों कि ऐसी चर्चा से कोई लाभ नहीं हो सकता। फिर भी अप्रत्यक्षरूप से इन कतिपय प्रश्नों का विवेचन अल्पशिक्षित लोगों से चर्चा करते समय आ ही चुका है। क्र० ९ में कहा है कि इस जीवन से परे एक अन्य जीवन का अस्तित्व मानना ही पड़ेगा, यद्यपि उसकी पुष्टि करने के लिए प्रत्यक्ष प्रमाण नहीं दिये जा सकते। अनुच्छेदों के अगले समूह में (क्र० ११ से १७) आत्म-तत्त्व के विषय में विवेचन है, जिसकी सत्ता का प्रतिषेध बौद्ध दर्शन की विशेषता है। भारतीय दर्शन के इतिहास में आत्मतत्त्व का बड़ा महत्व माना गया है, और उसके स्वरूप की चर्चा में पृष्ठ पर पृष्ठ खर्च किये गये हैं। बौद्ध धर्म आत्मा की सत्ता शायद इस लिए नहीं मानता कि उसका स्वरूप पदार्थमात्र के समरूप या उससे भिन्नरूप में निश्चित नहीं किया जा सकता। यह अनात्म-तत्त्व (अनत्ता) बुद्ध का विशेष सिद्धान्त है, तो भी इसे इसके सदृश भासमान होनेवाली चार्वाक या लौकायतिक विचार-प्रणाली के समकक्ष मानना भ्रान्त धारणा होगी, क्यों कि दोनों में पर्याप्त भिन्नता विद्यमान है। संभवतः इस अनात्मतत्त्व का मूल तत्कालीन या तत्पूर्वकालीन दार्शनिक प्रणालियों में खोजना चाहिये, जो अभी तक पूर्णतया लेख-निविष्ट नहीं हो पायी है। अनात्मवाद का यह बौद्ध सिद्धान्त संपूर्ण रूप से अभिव्यक्त करने के विचार से इस विषय से संबद्ध अनुवाक चुन लिये गये हैं। यह भी खास ध्यान देने की बात है कि बुद्ध के अपने अनात्मतत्त्व पर अड़े रहने के बावजूद भी बौद्धों के साम्प्रतीय पन्थ ने एक प्रकार के आत्म-तत्त्व को कई घटकों के समूह के रूप में मान्यता दी है। बौद्ध धर्म अनात्मतत्त्व का प्रबल पक्षपाती होने पर भी निम्नलिखित कई लोकप्रचलित मान्यताओं को वह छोड़ नहीं सका। संसार (जन्म-परंपरा), स्वर्ग और नरक, साधुत्व, सुकृत-दुष्कृत और उनके फल, मानव मानव में अधिकार-भेद आदि विषयों पर क्र० १८ से क्र० २९ में चर्चा मिलती है। अन्तिम निर्णय यह है कि जगत् के दुःखों के तीन मूल-भूत कारण हैं—लोभ, द्वेष तथा अविद्या; और प्रज्ञावान् को चाहिये कि वह विशेष परिश्रम करके इन कारणों का उन्मूलन करे। अगले कुछ अनुवाकों में विशेषतः क्र० ३० और क्र० ३१ में 'प्रतीत्यसमुत्पाद' नामक बौद्ध कार्यकारणसिद्धान्त विवेचित है। ध्यान रहे कि यह सिद्धान्त बुद्ध के हृदयाकाश में संबोधि के समय का प्रथम आविर्भाव है, इसी लिए बौद्ध धर्म का आवश्यक विश्वास-बिन्दु माना जाता है। दूसरे शब्दों में कहें तो यह सिद्धान्त बौद्ध नीतिशास्त्र और अध्यात्मशास्त्र की आधार-शिला है। क्र० ३१ में धान के पौधे का दृष्टान्त देकर इस तत्त्व का आधिभौतिक तथा आध्यात्मिक क्षेत्रों में उपयोजन बड़ी कुशलता से चित्रित किया है। आध्यात्मिक क्षेत्र में अविद्या अर्थात् अज्ञान दुःखी जीवन में परिणत इस कार्यकारणशृंखला की पहली कड़ी है (क्र० ३३-३४)। गया में बोधिवृक्ष के नीचे बुद्धत्व-प्राप्ति के क्षणमें बुद्ध को जो प्रथम आविष्कार हुआ वह यह है। उसके अनन्तर ही जीवनसमस्या का हल मिल गया उन चार सत्तत्त्वों के रूप में, जो हैं दुःख, समुदय, निरोध, और मार्ग (क्र० ३६)। इन चार सत्तत्त्वों का अन्तिम तत्त्व 'मार्ग', जो 'मध्यम मार्ग' कहलाता है, क्र० ३५ में विवेचन का

विषय बना है। उसके विश्लेषण से यह ज्ञात होता है कि संसार दो पक्षों में विभक्त है—एक अस्तिवादी और दूसरा नास्तिवादी। बुद्ध इन दोनों पक्षों को नहीं मानता, और प्रतीत्यसमुत्पादतत्त्व का समर्थन करते हुए मध्यम मार्ग का अवलंब करता है। जीवन-समस्या का नैतिक हल ‘अष्टांगिक मार्ग’ कहलाता है, जिसके आठ अंग हैं—सम्यक् दृष्टि, संकल्प, वाणी, व्यापार, जीवन, श्रम, स्मृति और ध्यान (क्र० ३७)। मानवमात्र को चाहिये कि वह आचारधर्म जान ले (क्र० ३८), और धोखे के स्थानों को टाले (क्र० ३९)। क्र० ४० में सम्यक् दृष्टिके स्वरूप की चर्चा है। इस तत्त्वका उद्घाटन सारिपुत्त ने किया है, जो कि बुद्ध के प्रमुख शिष्यों में से हैं। इस अनुच्छेद से स्पष्ट रूप से दो बातें ज्ञात होती हैं—एक यह कि त्रिपिटकके कतिपय संवादों में बुद्ध के साक्षात् शब्द निहित नहीं हैं, और दूसरी यह कि साक्षात् पद्धति के सामने परोक्ष पद्धति ही अधिक सम्मत की गयी, जो धीरे धीरे बुद्ध के शिष्यों में मान्यतर होती गयी। शेष अनुच्छेद (क्र० ४१ से ५३) बहुतसे प्रकीर्ण किन्तु महत्वपूर्ण विषयों का विवेचन करते हैं, जैसे—समसामयिक चिन्तन (क्र० ४१), यतिजीवन के दृश्य उद्देश्य (क्र० ४३), विशुद्धि या निर्वाण (क्र० ४७), आचार, ध्यान, और संबोध की तीन सीढ़ियाँ (क्र० ४४ से ४६), बौद्धों की निर्वाण-कल्पना (क्र० ४८), शून्यतावाद (क्र० ४९ से ५२), और तितिक्षा की तीन सीढ़ियाँ, जो निर्वाण तक पहुँचा देती हैं (क्र० ५३)।

चौथे खंड का नाम है पकिण्णक खंड, और उसमें १९ अनुच्छेद हैं, जो महत्वपूर्ण होते हुए भी पहले तीन खंडों के विषय-विभाजन में स्थान नहीं पा सके। प्रथम अनुवाक में बुद्ध के समयकालीन छः विचारकों के नामों और तत्वों का वर्णन बौद्ध ग्रन्थों के अनुसार पाया जाता है। यद्यपि यह वर्णन पूर्ण नहीं समझा जा सकता, प्रत्युत संभव है कि रंजित भी हो, तो भी उसका महत्व भारतीय विचार-धारा के इतिहास लेखक की दृष्टि से बड़ा है। क्रमांक २ में अशोक का ‘भब्रु’ शिलालेख दिया गया है, जिसमें अशोक ने बौद्धों को कुछ वचन कण्ठस्थ करने की सिफारिश की है, और वे उद्धरण भी दिये हैं। यह ‘लेख’ बौद्धवाङ्मय के इतिहास की दृष्टि से खास महत्व रखता है। इस अनुच्छेद में ‘विनय—समुक्से’ शब्द आया है, इसका अर्थ भिन्न भिन्न लगाया गया है। कई विद्वानों के मत में वह धम्मचक्रपवत्तन खंड १ क्र० ३१ से संबन्ध रखता है, तो दूसरों का कहना है कि वह इस खंड के अट्ठवसवग्ग से संबद्ध है। क्र० ३ और ४ में बिम्बिसार तथा अजात-शत्रु नाम के बुद्ध के समकालीन दो विख्यात राजाओं का उल्लेख मिलता है। क्र० ५ में बुद्ध के विरोधक के रूप में देवदत्त की झंकी मिलती है। क्र० ६ में तत्कालीन एक ख्यातनाम वैद्य जीवक का उल्लेख है। इसके बाद वे अनुच्छेद हैं जिनमें बुद्ध के सुख्यात शिष्यों—भिक्षुओं, भिक्षुणियों, उपासको उपासिकाओं और का वर्णन (क्र० ७ से क्र० १३), जातिभेद के विषय में तत्कालीन मत मन्तातर (क्र० १४—१६), विश्वविख्यात धम्मपद से उद्धृत बुद्ध की स्तुति का परिच्छेद (क्र० १७), अतिव्ययी पुत्र की कहानी (क्र० १८), तथा मांसाशन के बारे में बुद्ध के विचार (क्र० १९) आये हैं।

अन्तिम खण्ड का नाम है संगीति-खण्ड । प्रथम अनुवाक में बुद्धवचन के स्वरूप का वर्णन है । यहाँ बुद्धघोष ने स्पष्टतया स्वीकार किया है कि त्रिपिटक में बुद्ध के साक्षात् शब्द संगृहीत नहीं हैं, किन्तु उसके शिष्यों द्वारा स्मृतिसंपुट में सुरक्षित तथा श्रुतिपरंपरया आज के लिये संक्रामित वचन उसमें संकलित हैं । क्र० २ और ३ में बुद्धवचन की संगीतियों का क्रम बताया गया है । प्रथम संगीति राजगृह में बुद्धपरिनिर्वाण के बाद ही वर्षाकाल में, और द्वितीय संगीति वैशाली में पहली संगीति के लगभग १०० वर्ष बाद हुई । ये दोनों अनुच्छेद त्रिपिटक के चुल्लवग्ग के अन्तिम अध्याय के अंश हैं । अगले अनुच्छेद में वर्णित है अगली बार की संगीति, जो परिनिर्वाण के २१८ साल बाद अशोक के राजत्वकाल में संपन्न हुई, और जिसका वर्णन बुद्धघोष ने किया है । अन्तिम अनुच्छेद में बुद्धघोष के अनुसार त्रिपिटक सिंहलद्वीप में कैसे पहुंचा और वहाँ स्थिर कैसे हो गया इसका वृत्तान्त और कालक्रम की जानकारी भी दी गयी है ।

समय समय पर संपन्न हुई बुद्धवचन की संगीतियों का यह वृत्तान्त अधूरा रह जायगा, अगर कुछ और संगीतियों का उल्लेख नहीं किया जाय । 'बौद्धधर्म के २५०० वर्ष' नाम के हाल में ही प्रकाशित हुए ग्रंथ में चतुर्थ प्रकरण में भिन्न भिन्न देशों में पायी जानेवाली परंपरा का सविस्तर वर्णन मिलता है । इस लिए यहाँ केवल उसका उल्लेख करना ही मैं पर्याप्त समझता हूँ । चतुर्थ संगीति काश्मीर में हुई, जहाँ बुद्धवचन का संस्कृत रूप स्थिर किया गया । सिंहलद्वीप में एक संगीति संपन्न हुई, जब पाली त्रिपिटक लिपिबद्ध किया गया । अंतिम संगीति ब्रह्मदेश में १९५४-५६ में होती रही जो अभी अभी समाप्त हुई है, और जिसका पूरा वृत्त अब तक प्रकाशित नहीं हुआ है ।

समाप्त करने से पहले सानन्द कृतज्ञता के साथ कहना चाहता हूँ कि भारतीय राज्य-मण्डल के अध्यक्ष राष्ट्रपति डॉ. राजेन्द्रप्रसादजी ने 'बौद्धागमार्थसंग्रह' का यह ग्रन्थ अपने नाम समर्पित करने की स्वीकृति बड़ी कृपा से दी । यह तो मशहूर बात है कि राष्ट्रपति डॉ. राजेन्द्रप्रसाद भारतीय विद्वत्त्व की प्रतिमूर्ति हैं तथा देशभक्ति की भी । आप धार्मिक, सामाजिक तथा राजनीतिक हर एक सांस्कृतिक प्रवृत्ति के साथ अपनी विशाल सहानुभूति के लिए सुविख्यात हैं । मैं मानता हूँ कि समर्पण की मेरी प्रार्थना का तुरत स्वीकार करके आपने मुझे अत्यधिक सम्मानित किया है । इति शम् ।

मिथिला इन्स्टिट्यूट,
दरभंगा (बिहार),
१४ अक्टूबर १९५६

}

प. ल. वैद्य

बौद्धागमार्थसंग्रहः

बौद्धागमार्थसारभूतानि मूलतत्त्वानि ।

उप्पादा वा भिक्खवे तथागतानं अनुप्पादा वा तथागतानं ठिता व सा धातु
धम्मट्ठितता धम्मनियामता—सब्बे संखारा अनिच्चा । तं तथागतो अभिसंबुज्झति
अभिसमेति, अभिसंबुज्झित्वा अभिसमेत्वा आचिक्खति देसेति पञ्चापेति पट्टपेति
विवरति विभजति उत्तानीकरोति—सब्बे संखारा अनिच्चा ति ॥ १ ॥

उप्पादा वा भिक्खवे तथागतानं अनुप्पादा वा तथागतानं ठिता व सा धातु
धम्मट्ठितता धम्मनियामता—सब्बे संखारा दुक्खा । तं तथागतो अभिसंबुज्झति
अभिसमेति, अभिसंबुज्झित्वा अभिसमेत्वा आचिक्खति देसेति पञ्चापेति पट्टपेति
विवरति विभजति उत्तानीकरोति—सब्बे संखारा दुक्खा ति ॥ २ ॥

उप्पादा वा भिक्खवे तथागतानं अनुप्पादा वा तथागतानं ठिता व सा धातु
धम्मट्ठितता धम्मनियामता—सब्बे धम्मा अनत्ता । तं तथागतो अभिसंबुज्झति
अभिसमेति, अभिसंबुज्झित्वा अभिसमेत्वा आचिक्खति देसेति पञ्चापेति पट्टपेति
विवरति विभजति उत्तानीकरोति—सब्बे धम्मा अनत्ता ति ॥ ३ ॥

बुद्धचरितखण्डो पठमो

१. दीपंकरवण्णना ।

नगरं रम्मवती नाम सुमेधो नाम खत्तियो ।
सुमेधा नाम जनिका दीपंकरस्स सत्थुनो ॥ २०७
दसवस्ससहस्सानि अगारं अज्झ सो वसि ।
हंसा कोञ्चा मयूरा च तयो पासादमुत्तमा ॥ २०८
तीणि सतसहस्सानि नारियो समलंकता ।
पटुमा नाम सा नारी उसभक्खन्दो नाम अत्तजो ॥ २०९
निमित्ते चतुरो दिस्वा हत्थियानेन निक्खमि ।
अनूनदसमासानि पधानं पदहि जिनो ॥ २१०
पधानचारं चरेत्वा अबुज्झि मानसं मुनि ।
ब्रह्मना याचितो सन्तो दीपंकरमहामुनि ॥ २११
वत्ति चक्रं महावीरो नन्दारामे सिरिधरे ।
निसिन्नो सिरीसमूलम्हि अका तित्थियमहन्नं ॥ २१२
सुमङ्गलो च तिस्रो च अहेसुं अगसावका ।
सागतो नामुपट्ठाको दीपंकरस्स सत्थुनो ॥ २१३
नन्दा चेव सुनन्दा च अहेसुं अगसाविका ।
बोधि तस्स भगवतो पिप्फली ति पवुच्चति ॥ २१४
तपुस्सभल्लिका नाम अहेसुं अगुपट्ठका ।
सिरिमा सोना उपट्ठिका दीपंकरस्स सत्थुनो ॥ २१५
असीतिहत्थमुब्बेधो दीपंकरो महामुनि ।
सोभति दीपरुक्खो व सालराजा व पुप्फितो ॥ २१६
सतसहस्सवस्सानि आयु तस्स महेसिनो ।
तावता तिट्ठमानो सो तारेसि जनतं बहुं ॥ २१७
जोतयित्वान सद्धम्मं संतारेत्वा महाजनं ।
जलित्वा अग्निक्खन्धो व निब्बुतो सो ससावको ॥ २१८
सा च इद्धि सो च यसो तानि च पादेसु चक्रतनानि ।
सब्बं समन्तरहितं ननु रिक्ता सब्बसंखारा ॥ २१९
दीपंकरो जिनो सत्था नन्दारामम्हि निब्बुतो ।
तथेव तस्स जिनथूपो छत्तिमुब्बेधयोजनो ॥ २२०

२. अतीतानागतबुद्धनामानि ।

अपरिमेय्ये इतो कप्पे चतुरो आसुं विनायका ।
 तण्हंकरो मेघंकरो अथो पि सरणंकरो ।
 दीपंकरो च संबुद्धो एककप्पम्हि ते जिना ॥ १
 दीपंकरस्स अपरेन कोण्डञ्ज्यो नाम नायको ।
 एको व एककप्पम्हि तारेसि जनतं बहुं ॥ २
 दीपंकरस्स भगवतो कोण्डञ्ज्यस्स च सत्थुनो ।
 एतेसं अन्तरा कप्पा गणनातो असंखिया ॥ ३
 कोण्डञ्ज्यस्स अपरेन मङ्गलो नाम नायको ।
 तेसं पि अन्तरा कप्पा गणनातो असंखिया ॥ ४
 मङ्गलो च सुमनो च रेवतो सोभितो मुनि ।
 ते पि बुद्धा एककप्पे चक्खुमन्तो पभंकरा ॥ ५
 सोभितस्स अपरेन अनोमदस्सी महायसो ।
 तेसं पि अन्तरा कप्पा गणनातो असंखिया ॥ ६
 अनोमदस्सी पदुमो नारदो चापि नायको ।
 ते पि बुद्धा एककप्पे तमन्तकारका मुनी ॥ ७
 नारदस्स अपरेन पदुमुत्तरो नाम नायको ।
 एककप्पम्हि उप्पन्नो तारेसि जनतं बहुं ॥ ८
 नारदस्स भगवतो पदुमुत्तरस्स सत्थुनो ।
 तेसं पि अन्तरा कप्पा गणनातो असंखिया ॥ ९
 कप्पसतसहस्सम्हि एको आसि महामुनि ।
 पदुमुत्तरो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ॥ १०
 तिसकप्पसहस्सम्हि दुवे आसिंसु नायका ।
 सुमेधो च सुजातो च ओरसो पदुमुत्तरो ॥ ११
 अट्टारसे इतो कप्पसते तयो आसिंसु नायका ।
 पियदस्सी अत्थदस्सी धम्मदस्सी च नायका ॥ १२
 ओरसो च सुजातस्स संबुद्धा द्विपदुत्तमा ।
 एककप्पम्हि संबुद्धा लोके अप्पटिपुग्गला ॥ १३
 चतुनवुते इतो कप्पे एको आसि महामुनि ।
 सिद्धत्थो सो लोकविदू सल्लगतो अनुत्तरो ॥ १४
 द्वेनवुते इतो कप्पे दुवे आसिंसु नायका ।
 तिसो फुस्सो च संबुद्धा असमा अप्पटिपुग्गला ॥ १५

एकनवुते इतो कप्पे विपस्सी नाम नायको ।
 सो पि बुद्धो कारुणिको सत्ते मोचेसि बन्धना ॥ १६
 एकतिसे इतो कप्पे दुवे आसिसु नायका ।
 सिखी च वेस्सभू चेव असमा अप्पटिपुग्गला ॥ १७
 इमम्हि भद्दके कप्पे तयो आसिसु नायका ।
 ककुसंधो कोणागमनो कस्सपो चापि नायको ॥ १८
 अहं एतरहि संबुद्धो मेत्तेय्यो चापि हेस्सति ।
 एते पि'मे पञ्च बुद्धा धीरा लोकानुकम्पका ॥ १९
 एतेसं धम्मराजूनं अञ्ज्वेसं नेककोटिनं ।
 आचिक्खित्वान तं मग्गं निव्वुता ते ससावका ॥ २०

बुद्धवंसो-२७

३. सुमेधब्राह्मणकथा ।

कप्पे च सतसहस्से च चतुरो च असंखिये ।
 अमरं नाम नगरं दस्सनेय्यं मनोरमं ॥ १
 नगरे अमरवतिया सुमेधो नाम ब्राह्मणो ।
 अनेककोटिसंनिचयो पहूतधनधञ्जवा ॥ ५
 अज्झायको मन्तधरो तिण्णं वेदान पारगू ।
 लक्खणे इतिहासे च सद्धम्मे पारमिं गतो ॥ ६
 रहोगतो निसीदित्वा एवं चिन्तेस'हं तदा ।
 "दुक्खो पुनब्भवो नाम सरीरस्स च भेदनं ॥ ७
 जातिधम्मो जराधम्मो व्याधिधम्मो च'हं तदा ।
 अजरं अमरं खेमं परियेसिस्सामि निव्वुतिं ॥ ८
 यं नूनमिं पूतिकायं नानाकुणपपूरितं ।
 छड्डयित्वान गच्छेय्यं अनपेक्खो अनत्थिको ॥ ९
 अत्थि हेहीति सो मग्गो न सो सक्का न हेतुये ।
 परियेसिस्सामि तं मग्गं भवतो परिमुत्तिया" ति ॥ १०
 यथापि दुक्खे विज्जन्ते सुखं नाम पि विज्जति ।
 एवं भवे विज्जमाने विभवो पि'च्छित्तव्वको ॥ ११
 यथापि उण्हे विज्जन्ते अपरं विज्जति सीतलं ।
 एवं त्तिविधग्गि विज्जन्ते निव्वानं इच्छित्तव्वकं ॥ १२

यथापि पापे विज्जन्ते कल्याणमपि विज्जति ।
 एवमेव जाति विज्जन्ते अजातिं पि'च्छित्तव्वकं ॥ १३
 यथा गूथगतो पुरिसो तळाकं दिस्वान पूरितं ।
 न गवेसति तं तळाकं न दोसो तळाकस्स सो ॥ १४
 एवं किलेसमलधोवे विज्जन्ते अमतंतळे ।
 न गवेसति तं तळाकं न दोसो अमतंतळे ॥ १५
 यथापि जज्जरं नावं पलुगं उदकगाहिनिं ।
 सामी छड्ढेत्वा गच्छन्ति अनपेक्खा अनत्थिका ॥ २४
 एवमेवाहं इमं कायं नवच्छिदं धुवस्सवं ।
 छड्ढयित्वान गच्छिस्सं जिण्णनावं व सामिका ॥ २५
 एवाहं चिन्तयित्वान नेककोटिसतं धनं ।
 नाथानाथानं दत्त्वान हिमवन्तं उपागमिं ॥ २८
 हिमवन्तस्स अविदूरे धम्मको नाम पव्वतो ।
 अस्समो सुकतो मय्हं पण्णसाला सुमापिता ॥ २९
 चंकमं तत्थ मापेसिं पञ्चदोसविवज्जितं ।
 अट्ठगुणसमूपेतं अभिज्जाबलमाहरिं ॥ ३०
 साटकं पजहिं तत्थ नवदोससमुपागतं ।
 वाकवीरं निवासेसिं द्वादसगुणुपागतं ॥ ३१
 अट्ठदोससमाकिण्णं पजहिं पण्णसालकं ।
 उपागमिं रुक्खमूलं गुणे दसहु'पागतं ॥ ३२
 वापितं रोपितं धञ्जं पजहिं निरवसेसतो ।
 अनेकगुणसंपन्नं पवत्तफलमादियिं ॥ ३३
 तत्थ पथानं पदहिं निसज्जट्टानचंकमे ।
 अरुभन्तरमिह सत्ताहे अभिज्जाबलं पापुणिं ॥ ३४
 एवं मे सिद्धिप्पत्तस्स वसीभूतस्स सासने ।
 दीपं करो नाम जिनो उप्पज्जि लोकनायको ॥ ३५
 उप्पज्जन्ते च जायन्ते बुज्जन्ते धम्मदेसने ।
 चत्तारो निमित्ते नादसिं ज्ञानरतिसमप्पितो ॥ ३६
 पच्चन्तदेसविसये निमन्तेत्वा तथागतं ।
 तस्स आगमनं मगं सोधेन्ति तुट्ठमानसा ॥ ३७
 अहं तेन समयेन निक्खमित्वा सकस्समा ।
 धुनन्तो वाकवीरानि गच्छामि अम्बरे तदा ॥ ३८

वेदजातं जनं दिस्वा तुडहट्टं पमोदितं ।
 ओरोहित्वान गगना मानुसे पुच्छि तावदे ॥ ३९
 “तुडहट्टो पमुदितो वेदजातो महाजनो ।
 कस्स सोधीयति मग्गो अञ्जसं वटुमायनं” ति ॥ ४०
 ते मे पुट्ठा व्याकरिंसु बुद्धो लोके अनुत्तरो ।
 दीपंकरो नाम जिनो उप्पज्जि लोकनायको ॥
 तस्स सोधीयति मग्गो अञ्जसं वटुमायनं ॥ ४१
 बुद्धो ति नाम सुत्त्वान पीति उप्पज्जि तावदे ।
 बुद्धो बुद्धो ति कथयन्तो सोमनस्सं पवेदयिं ॥ ४२
 तत्थ ठत्वा विचिन्तेसिं तुट्ठो संविग्गमानसो ।
 इध बीजानि रोपिस्सं खणो वे मा उपच्चगा ॥ ४३
 यदि बुद्धस्स सोधेथ एकोकासं द्दाथ मे ।
 अहं पि सोधयिस्सामि अञ्जसं वटुमायनं ॥ ४४
 अदंसु ते मं ओकासं सोधेतुं अञ्जसं तदा ।
 बुद्धो बुद्धो ति चिन्तेन्तो मग्गं सोधेम’हं तदा ॥ ४५
 अनिट्ठिते ममोकासे दीपंकरो महामुनि ।
 चतूहि सतसहस्सेहि छळभिञ्जाहि तादिहि ।
 खीणासवेहि विमलेहि पटिपज्जि अञ्जसं जिनो ॥ ४६
 पञ्चुग्गमना वत्तन्ति वज्जन्ति भेरियो बहू ।
 आमोदिता नरमरू साधुकारं पवत्तयुं ॥ ४७
 देवमनुस्से पस्सन्ति मनुस्सा पि च देवता ।
 उभो पि ते पञ्चलिका अनुयन्ति तथागतं ॥ ४८
 देवा दिब्बेहि तुरियेहि मनुस्सा मानुसकेहि च ।
 उभो पि ते वज्जयन्ता अनुयन्ति तथागतं ॥ ४९
 दिब्बं मन्दारवं पुप्फं पटुमं पारिच्छत्तकं ।
 दिसोदिसं ओकिरन्ति आकासनभगता मरू ॥ ५०
 चम्पकं सळलं नीपं नागपुन्नागकेतकं ।
 दिसोदिसं उक्खिपन्ति भूमीतलगता मरू ॥ ५१
 केसे मुञ्चित्वाहं तत्थ वाक्कीरं च चम्मकं ।
 कल्ले पत्थरित्वान अवकुञ्जो निपज्ज’हं ॥ ५२
 “अक्कमित्वान मं बुद्धो सह सिस्सेहि गच्छतु ।
 मा मं कल्ले अक्कमित्थो हिताय मे भविस्सती” ति ॥ ५३

पठवियं निपन्नस्स एवं मे आसि चेतसो ।
 इच्छमानो अहं अज्ज किलेसे ज्ञापये ममं ॥ ५४
 किं मे अब्बातवसेन धम्मं सच्छिकतेनिध ।
 सब्बञ्चुतं पापुणित्वा बुद्धो हेस्सं सदेवके ॥ ५५
 किं मे एकेन तिण्णेन पुरिसेन थामदस्सिना ।
 सब्बञ्चुतं पापुणित्वा संतरेस्सं सदेवके ॥ ५६
 इमिना मे अधिकारेन कतेन पुरिसुत्तमे ।
 सब्बञ्चुतं पापुणामि तारेमि जनतं बहुं ॥ ५७
 संसारसोतं छिन्दित्वा विद्धंसेत्वा तयो भवे ।
 धम्मनावं समारुह्य संतारेस्सं सदेवके ॥ ५८
 मनुस्सत्तं लिङ्गसंपत्ति हेतु सत्थारदस्सनं ।
 पव्वज्जा गुणसंपत्ति अधिकारो च छन्दता ।
 अट्ठधम्मसमोधाना अभिनीहारो समिज्झति ॥ ५९
 दीपंकरो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ।
 उस्सीसके मं ठत्वान इदं वचनमब्रवी ॥ ६०
 “पस्सथ इमं तापसं जटिलं उग्गतापनं ।
 अपरिमेय्ये इतो कप्पे बुद्धो लोके भविस्सति ॥ ६१
 अथ कपिलव्हया रम्मा निक्खमित्वा तथागतो ।
 पधानं पदहित्वान कत्वा दुक्करकारियं ॥ ६२
 अजपालरुक्खमूलस्मिं निसीदित्वा तथागतो ।
 तत्थ पायासमग्गय्ह नेरंजरं उपेहिति ॥ ६३
 नेरंजराय तीरम्हि पायासं आदा सो जिनो ।
 पटियत्तवरमग्गेन बोधिमूलम्हि एहिति ॥ ६४
 ततो पदक्खिणं कत्वा बोधिमण्डं अनुत्तरो ।
 अस्सत्थरुक्खमूलम्हि बुज्झिस्सति महायसो ॥ ६५
 इमस्स जनिका माता माया नाम भविस्सति ।
 पिता सुद्धोदनो नाम अयं हेस्सति गोतमो ॥ ६६
 अनासवा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
 कोलितो उपतिस्सो च अग्गा हेस्सन्ति सावका ॥ ६७
 आनन्दो नामुपट्ठाको उपट्ठिस्सति तं जिनं ।
 खेमा उपपलवण्णा च अग्गा हेस्सन्ति साविका ॥ ६८

अनासवा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
 बोधि तस्स भगवतो अस्सत्थो ति पवुच्चति ॥ ६९
 चित्तो च हत्थाळवको अग्गा हेस्सन्तु'पट्टिका ।
 नन्दमाता च उत्तरा अग्गा हेस्सन्तु'पट्टिका" ॥ ७०
 इदं सुत्वान वचनं असमस्स महेसिनो ।
 आमोदिता नरमरू बुद्धवीजङ्कुरो अयं ॥ ७१
 उक्कुट्टिसद्दा वत्तन्ति अप्पोटेन्ति हसन्ति च ।
 कतञ्जली नमस्सन्ति दससहस्सी सदेवका ॥ ७२
 यदिमस्स लोकनाथस्स विरज्झिस्साम सासनं ।
 अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम संमुखा इमं ॥ ७३
 यथा मनुस्सा नदिं तरन्ता पटितित्थं विरज्झिय ।
 हेट्ठातिथ्ये गहेत्वान उत्तरन्ति महानदिं ॥ ७४
 एवमेव मयं सब्बे यदि मुञ्चामिमं जनं ।
 अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम संमुखा इमं ॥ ७५
 दीपं करो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ।
 मम कम्मं पकित्तिवा दक्खिणं पदमुद्धरि ॥ ७६
 ये तत्थासुं जिनपुत्ता (सब्बे) पदक्खिणं अकंसु मं ।
 देवा मनुस्सा असुरा च अभिवादेत्वान पक्कमुं ॥ ७७
 दस्सनं मे अतिक्कन्ते ससंघे लोकनायके ।
 सयना बुद्धहित्वान पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥ ७८
 सुखेन सुखितो होमि पामुज्जेन पमोदितो ।
 पीतिया च अभिस्सन्नो पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥ ७९
 पल्लङ्केन निसीदित्वा एवं चिन्तेस'हं तदा ।
 "वसिभूतो अहं ज्ञाने अभिञ्जासु पारमिं गतो ॥ ८०
 सहस्सियम्हि लोकम्हि इसयो नत्थि मे समा ।
 असमो इद्धिधम्मेषु अलभिं ईदिसं सुखं" ॥ ८१
 पल्लङ्काभुजने मय्हं दससहस्साधिवासिनो ।
 महानादं पवत्तेसुं धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८२
 या पुब्बे बोधिसत्तानं पल्लङ्कवरमाभुजे ।
 निमित्तानि पदिस्सन्ति तानि अज्ज पदिस्सरे ॥ ८३
 सीतं व्यपगतं होति उण्हं च उपसम्मति ।
 तानि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८४

पठवियं निपन्नस्स एवं मे आसि चेतसो ।
 इच्छमानो अहं अज्ज किलेसे ज्ञापये ममं ॥ ५४
 किं मे अब्जातवसेन धम्मं सच्छिकतेनिध ।
 सब्बञ्जुतं पापुणित्वा बुद्धो हेस्सं सदेवके ॥ ५५
 किं मे एकेन तिण्णेन पुरिसेन थामदस्सिना ।
 सब्बञ्जुतं पापुणित्वा संतरेस्सं सदेवके ॥ ५६
 इमिना मे अधिकारेन कतेन पुरिसुत्तमे ।
 सब्बञ्जुतं पापुणामि तारेमि जनतं बहुं ॥ ५७
 संसारसोतं छिन्दित्वा विद्धंसेत्वा तयो भवे ।
 धम्मनावं समारुह्य संतारेस्सं सदेवके ॥ ५८
 मनुस्सत्तं लिङ्गसंपत्ति हेतु सत्थारदस्सनं ।
 पव्वज्जा गुणसंपत्ति अधिकारो च छन्दता ।
 अट्ठधम्मसमोधाना अभिनीहारो समिज्झति ॥ ५९
 दीपंकरो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ।
 उस्सीसके मं ठत्वान इदं वचनमब्रवी ॥ ६०
 “पस्सथ इमं तापसं जटिलं उग्गतापनं ।
 अपरिमेय्ये इतो कप्पे बुद्धो लोके भविस्सति ॥ ६१
 अथ कपिलव्हया रम्मा निक्खमित्वा तथागतो ।
 पधानं पदहित्वान कत्वा दुक्करकारियं ॥ ६२
 अजपालरुक्खमूलस्मिं निसीदित्वा तथागतो ।
 तत्थ पायासमग्गय्ह नेरंजरं उपेहिति ॥ ६३
 नेरंजराय तीरम्हि पायासं आदा सो जिनो ।
 पटियत्तवरमग्गेन बोधिमूलम्हि एहिति ॥ ६४
 ततो पदक्खिणं कत्वा बोधिमण्डं अनुत्तरो ।
 अस्सत्थरुक्खमूलम्हि बुज्झिस्सति महायसो ॥ ६५
 इमस्स जनिक्का माता माया नाम भविस्सति ।
 पिता सुद्धोदनो नाम अयं हेस्सति गोतमो ॥ ६६
 अनासवा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
 कोलितो उपतिस्सो च अग्गा हेस्सन्ति सावका ॥ ६७
 आनन्दो नामुपट्ठाको उपट्ठिस्सति तं जिनं ।
 खेमा उप्पलवण्णा च अग्गा हेस्सन्ति साविका ॥ ६८

अनासत्रा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
 बोधि तस्स भगवतो अस्सत्थो ति पवुच्चति ॥ ६९
 चित्तो च हत्थाळवको अग्गा हेस्सन्तु'पट्टिका ।
 नन्दमाता च उत्तरा अग्गा हेस्सन्तु'पट्टिका" ॥ ७०
 इदं सुत्थान वचनं असमस्स महेसिनो ।
 आमोदिता नरमरू बुद्धवीजङ्कुरो अयं ॥ ७१
 उक्कुट्टिसदा वत्तन्ति अप्पोटेन्ति हसन्ति च ।
 कतञ्जली नमस्सन्ति दससहस्सी सदेवका ॥ ७२
 यदिमस्स लोकनाथस्स विरञ्जिस्साम सासनं ।
 अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम संमुखा इमं ॥ ७३
 यथा मनुस्सा नदिं तरन्ता पटितित्थं विरञ्जिय ।
 हेट्ठातित्थे गहेत्थान उत्तरन्ति महानदिं ॥ ७४
 एवमेव मयं सब्बे यदि मुञ्चामिमं जनं ।
 अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम संमुखा इमं ॥ ७५
 दीपंकरो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ।
 मम कम्मं पकित्तिव्वा दक्खिणं पदमुद्धरि ॥ ७६
 ये तत्थासुं जिनपुत्ता (सब्बे) पदक्खिणं अकंसु सं ।
 देवा मनुस्सा असुरा च अभिवादेत्थान पक्कसुं ॥ ७७
 दस्सनं मे अतिकन्ते ससंघे लोकनाथके ।
 सयना बुद्धहित्वान पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥ ७८
 सुखेन सुखितो होमि पामुज्जेन पमोदितो ।
 पीतिथा च अभिस्सन्नो पल्लङ्कं आभुजिं तदा ॥ ७९
 पल्लङ्केन निसीदित्वा एवं चिन्तेस'हं तदा ।
 "वसिभूतो अहं ज्ञाने अभिञ्जासु पारमिं गतो ॥ ८०
 सहस्सियम्हि लोकम्हि इसयो नत्थि मे समा ।
 असमो इद्धिधम्मेषु अलभिं ईदिसं सुखं" ॥ ८१
 पल्लङ्काभुजने मय्हं दससहस्साधिवासिनो ।
 महानादं पवत्तेसुं ध्रुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८२
 या पुब्बे बोधिसत्तानं पल्लङ्कवरमाभुजे ।
 निमित्तानि पदिस्सन्ति तानि अज्ज पदिस्सरे ॥ ८३
 सीतं व्यपगतं होति उण्हं च उपसम्मति ।
 तानि अज्ज पदिस्सन्ति ध्रुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८४

दससहस्सी लोकधातु निस्सदा होति निराकुला ।
 तानि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८५
 महावाता न वायन्ति न सन्दन्ति सवन्तियो ।
 तानि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८६
 थलजा दकजा पुप्फा सब्बे पुप्फन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज पुप्फिता सब्बे धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८७
 लता वा यदि वा रुक्खा फलधरा होन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज फलिता सब्बे धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८८
 आकासट्ठा च भुम्मट्ठा रतना जोतन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज रतना जोतन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ८९
 मानुस्सका च दिब्बा च तुरिया वज्जन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज उभो अभिरवन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९०
 विचित्तपुप्फा गगना अभिवस्सन्ति तावदे ।
 ते पि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९१
 महासमुदो आभुजति दससहस्सी पक्कम्पति ।
 ते पि अज्जु'भो अभिरवन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९२
 निरये पि दससहस्सी अग्गी निब्बन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज निब्बुता अग्गी धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९३
 विमलो होति सुरियो सब्बा दिस्सन्ति तारका ।
 ते पि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९४
 अनोवट्ठेन उदकं महिया उब्भिज्जि तावदे ।
 तं प'ज्जु'ब्भिज्जते महिया धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९५
 तारागणा विरोचन्ति नक्खत्ता गगनमण्डले ।
 विसाखा चन्दिमायुत्ता धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९६
 बिलासया दरीसया निक्खमन्ति सकासया ।
 ते प'ज्ज आसया छुद्धा धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९७
 न होति अरति सत्तानं संतुट्ठा होन्ति तावदे ।
 ते प'ज्ज सब्बे संतुट्ठा धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९८
 रोगा तदुपसम्मन्ति जिघच्छा च विनस्सति ।
 तानि अज्ज पदिस्सन्ति धुवं बुद्धो भविस्ससि ॥ ९९
 बुद्धस्स वचनं सुत्वा दससहस्सी न चु'भयं ।
 तुट्ठहट्ठो पमोदितो एवं चिन्तेस'हं तदा ॥ १०९ .

अद्वेज्जवचना बुद्धा अमोघवचना जिना ।
 वितथं नत्थि बुद्धानं धुवं बुद्धो भवाम'हं ॥ ११०
 यथा खित्तं नभे लेडु धुवं पतति भूमियं ।
 तथेव बुद्धसेट्ठानं वचनं धुवसस्ततं ।
 वितथं नत्थि बुद्धानं धुवं बुद्धो भवाम'हं ॥ १११
 हन्द बुद्धकरे धम्मे विचिनामि इतो चि'तो ।
 उद्धं अधो दसदिसा यावता धम्मधातुया ॥ ११६
 विचिनन्तो तदा दक्खिं पठमं दानपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि अनुचिण्णं महापथं ॥ ११७
 इमं त्वं पठमं ताव दब्धं कत्वा समादिय ।
 दानपारमितं गच्छ यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ ११८
 यथापि कुम्भो संपुण्णो यस्सकस्सचि अधोकतो ।
 वमते बुदकं निस्सेसं न तत्थ परिरक्खति ॥ ११९
 तथेव याचके दिस्वा हीनमुक्कट्टमज्झिमे ।
 ददाहि दानं निस्सेसं कुम्भो विय अधोकतो ॥ १२०
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अज्जे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १२१
 विचिनन्तो तदा दक्खिं दुतियं सीलपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १२२
 इमं त्वं दुतियं ताव दब्धं कत्वा समादिय ।
 सीलपारमितं गच्छ यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ १२३
 यथापि चमरी वाळं किस्मिचि पटिविलगितं ।
 जपेति मरणं तत्थ न विकोपेति वाळधिं ॥ १२४
 तथेव चतूसु भूमीसु सीलानि परिपूरिय ।
 परिरक्ख सब्बदा सीलं चमरी विय वाळधिं ॥ १२५
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अज्जे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १२६
 विचिनन्तो तदा दक्खिं ततियं नेक्खम्मपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १२७
 इमं त्वं ततियं ताव दब्धं कत्वा समादिय ।
 नेक्खम्मपारमिं गच्छ यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ १२८

यथा अन्दुघरे पुरिसो चिरवुत्थो दुक्खदितो ।
 न तत्थ रागं अभिजनेति मुत्तिं येव गवेसति ॥ १२९
 तथेव त्वं सब्बभवे पस्स अन्दुघरे विय ।
 नेक्खम्माभिमुखो होहि भवतो परिमुत्तिया ॥ १३०
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अञ्जे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १३१
 विचिनन्तो तदा दक्खिं चतुत्थं पञ्जापारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १३२
 इमं त्वं चतुत्थं ताव दळ्हं कत्वा समादिय ।
 पञ्जापारमितं गच्छ यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ १३३
 यथापि भिक्खु भिक्खन्तो हीनमुक्कट्टमज्झिमे ।
 कुलानि न विवज्जेन्तो एवं लभति यापनं ॥ १३४
 तथेव त्वं सब्बकालं परिपुच्छं बुद्धं जनं ।
 पञ्जापारमितं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १३५
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अञ्जे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १३६
 विचिनन्तो तदा दक्खिं पञ्चमं विरियपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १३७
 इमं त्वं पञ्चमं ताव दळ्हं कत्वा समादिय ।
 विरियपारमितं गच्छ यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ १३८
 यथा पि सीहो मिगराजा निसिज्जट्टानचङ्कमे ।
 अलीनविरियो होति पग्गहीतमनो सदा ॥ १३९
 तथेव त्वं पि सब्बभवे पग्गण्ह विरियं दळ्हं ।
 विरियपारमितं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १४०
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अञ्जे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १४१
 विचिनन्तो तदा दक्खिं छट्ठमं खन्तिपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १४२
 इमं त्वं छट्ठमं ताव दळ्हं कत्वा समादिय ।
 तत्थ अद्वेज्जमानसो संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १४३
 यथा पि पठवी नाम सुचिं पि असुचिं पि च ।
 सब्बं सहति निक्खेपं न करोति पटिघं दयं ॥ १४४

तथेव त्वं पि सब्वेसं संमानावमानक्खमो ।
 खन्तिपारमितं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १४५
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अब्बे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १४६
 विचिनन्तो तदा दक्खिं सत्तमं सच्चपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १४७
 इमं त्वं सत्तमं ताव द्दहं कत्वा समादिय ।
 तत्थ अद्वेज्जवचनो संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १४८
 यथापि ओसधी नाम तुलाभूता सदेवके ।
 समये उतुवस्से वा न वोक्कमति वीथितो ॥ १४९
 तथेव त्वं पि सच्चेसु मा वोक्कमसि वीथितो ।
 सच्चापारमितं कत्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १५०
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अब्बे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १५१
 विचिनन्तो तदा दक्खिं अट्ठमं अधिट्ठानपारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १५२
 इमं त्वं अट्ठमं ताव द्दहं कत्वा समादिय ।
 तत्थ त्वं अचलो हुत्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १५३
 यथापि पब्बतो सेलो अचलो सुप्पतिट्ठितो ।
 न कम्पति भुसवातेहि सकट्टाने व तिट्ठति ॥ १५४
 तथेव त्वं पि अधिट्ठाने सब्बदा अचलो भव ।
 अधिट्ठानपारमिं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १५५
 न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अब्बे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १५६
 विचिनन्तो तदा दक्खिं नवमं मेत्तापारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १५७
 इमं त्वं नवमं ताव द्दहं कत्वा समादिय ।
 मेत्ताय असमो होहि यदि बोधिं पत्तुमिच्छसि ॥ १५८
 यथापि उदकं नाम कल्याणे पापके जने ।
 समं फरति सीतेन पवाहेति रजोमलं ॥ १५९
 तथेव त्वं पि हिताहिते समं मेत्ताय भावय ।
 मेत्तापारमितं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १६०

न हेते एत्तका येव बुद्धधम्मा भविस्सरे ।
 अब्बे पि विचिनिस्सामि ये धम्मा बोधिपाचना ॥ १६१
 विचिनन्तो तदा दक्खिंस्व दसमं उपेक्खापारमिं ।
 पुब्बकेहि महेसीहि आसेवितनिसेवितं ॥ १६२
 इमं त्वं दसमं ताव दब्बं कत्वा समादिय ।
 तुलाभूतो दब्बो हुत्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १६३
 यथापि पठवी नाम निक्खित्तं असुचिं सुचिं ।
 उपेक्खति उभो पे'ते कोपानुनयवज्जिता ॥ १६४
 तथेव त्वं पि सुखदुक्खे तुलाभूतो सदा भव ।
 उपेक्खापारमितं गन्त्वा संबोधिं पापुणिस्ससि ॥ १६५
 एत्तका येव ते लोके ये धम्मा बोधिपाचना ।
 तदुद्धं नत्थि अब्बत्र दब्बं तत्थ पतिट्ठह ॥ १६६
 इमे धम्मे सम्मसतो सभावसलक्खणे ।
 धम्मतेजेन वसुधा दससहस्सी पक्कम्पथ ॥ १६७
 चलती रवती पुठवी उच्छ्रयन्तं व पीळितं ।
 तेलयन्ते यथा चक्रं एवं कम्पति मेदिनी ॥ १६८
 यावता परिसा आसि बुद्धस्स परिवेसने ।
 पवेधमाना सा तत्थ मुच्छिता सेति भूमिया ॥ १६९
 घटानेकसहस्सानि कुम्भीनं च सता बहू ।
 संचुण्णमथिता तत्थ अब्बमब्बं पघट्ठिता ॥ १७०
 उब्बिग्गा तसिता भीता भन्ता व्याधितमानसा ।
 महाजना समागम्म दीपंकरमुपागमुं ॥ १७१
 किं भविस्सति लोकस्स कल्याणमथ पापकं ।
 सब्बो उपहुतो लोको तं विनोदेहि चक्खुमा ॥ १७२
 तेसं तदा सब्बपेसि दीपंकरो महामुनि ।
 “विस्सत्था होथ मा भाथ इमस्मिं पठविकम्पने ॥ १७३
 यमहं अज्ज व्याकासिं बुद्धो लोके भविस्सति ।
 एसो सम्मसति धम्मं पुब्बकं जिनसेवितं ॥ १७४
 तस्स सम्मसतो धम्मं बुद्धभूमिं असेसतो ।
 तेनायं कम्पिता पुठवी दससहस्सी सदेवका” ॥ १७५
 बुद्धस्स वचनं सुत्वा मनो निब्बायि तावदे ।
 सब्बे मं उपसंकम्म पुन पि मं अभिवन्दिस्सु ॥ १७६

समादियित्वा बुद्धगुणं दब्धं कत्वान मानसं ।
 दीपंकरं नमस्सित्वा आसना बुद्धिं तदा ॥ १७७
 दिब्बं मानुसकं पुण्णं देवमानुसका उभो ।
 समोकिरन्ति पुण्णेहि बुद्धहन्तस्स आसना ॥ १७८
 वेदयन्ति च ते सोत्थिं देवमानुसका उभो ।
 महन्तं पत्थितं तुय्हं तं लभस्सु यथिच्छित्तं ॥ १७९
 सव्वीतियो विवज्जन्तु सव्वरोगो वितस्सतु ।
 मा ते भवत्वन्तरायो फुस खिप्पं बोधिमुत्तमं ॥ १८०
 यथापि समये पत्ते पुण्फन्ति पुण्फिनो दुमा ।
 तथेव त्वं महावीर बुद्धजाणेन पुण्फसि ॥ १८१
 यथा ये केचि संबुद्धा धम्मचक्कं पवत्तयुं ।
 तथेव त्वं महावीर धम्मचक्कं पवत्तय ॥ १८४
 तेहि थुतिपसत्थो सो दस धम्मे समादिय ।
 ते धम्मे परिपूरेन्तो पवनं पाविसी तदा ॥ १८५

बुद्धवंसो-१

४. दानपारमितायं वेस्सन्तरवत्थु ।

या मे अहोसि जनिका फुसन्ती नाम खत्तिया ।
 सा अतीतासु जातिसु सक्कस्स च महैसियां ॥ १
 तस्सा आयुक्खयं दिस्वा देविन्दो एतद्ब्रवि ।
 ददामि ते दस वरे वर भदे यदिच्छसीति ॥ २
 एवं वुत्ता च सा देवी सक्कं पुरिन्दमव्ववि ।
 किं नु मे अपराध'त्थि, किं नु देस्सा अहं तव ।
 रम्मा चावेसि मं ठाना वातो व धरणिरुहं ति ॥ ३
 एवं वुत्ते च सो सक्को पुन तस्सेदमव्ववि ।
 न चेव ते कतं पापं न च मे त्वमसि अप्पिया ॥ ४
 एत्तकं येव ते आयुं चवनकालो भविस्सति ।
 पटिगण्ह मया दिन्ने वरे दस वरुत्तमे ति ॥ ५
 सक्केन सा दिन्नवरा तुट्ठहट्ठा पमोदिता ।
 भमं अब्भन्तरं कत्वा फुसती दस वरे वरि ॥ ६
 ततो चुता सा फुसती खत्तिये उपपज्जथ ।
 जेतुत्तरम्हि नगरे संजयेन समागमि ॥ ७

यदाहं फुसतिया कुच्छि ओक्कन्तो पियमातुया ।
 मम तेजेन मे माता सदा दानरता अहु ॥ ८
 अधने आतुरे जिण्णे याचके पट्टिके जने ।
 समणब्राह्मणे खीणे देति दानं अकिञ्चने ॥ ९
 दस मासे धारयित्वान करोन्ती पुरपदक्खिणं ।
 वेस्सानं वीथिया मज्झे जनेसि फुसती ममं ॥ १०
 न मय्हं मेत्तिकं नामं न पि मेत्तिकसंभवं ।
 जातोऽमिह वेस्सवीथिया तस्मा वेस्सन्तरो अहु ॥ ११
 यदाहं दारको होमि जातिया अट्ठवस्सिको ।
 तदा निसज्ज पासादे दानं दातुं विचिन्तयिं ॥ १२
 हृदयं ददेय्यं चक्खुं मंसं पि रुहिरं पि च ।
 ददेय्यं कायं याचेत्वा यदि कोचि याचये ममं ॥ १३
 सभावं चिन्तयन्तस्स अकम्पितं असंठितं ।
 अकम्पि तत्थ पठवी सिनेरुवनवतंसका ॥ १४
 अद्धमासे पण्णरसे पुण्णमासे उपोसथे ।
 पच्चयं नागमारुह दानं दातुं उपागमिं ॥ १५
 कालिङ्गरट्ठविसया ब्राह्मणा उपगञ्छु मं ।
 आयाचुं मं हत्थिनागं धञ्जमङ्गलसम्मत्तं ॥ १६
 अवुट्ठितो जनपदो दुब्भिकखो छातको महा ।
 ददाहि पवरं नागं सब्बसेतं गजुत्तमं ॥ १७
 ददामि न विकम्पामि यं मं याचन्ति ब्राह्मणा ।
 सन्तं नप्पटिगुहामि दाने मे रमती मनो ॥ १८
 न मे याचकमनुप्पत्ते पट्टिकेपो अनुच्छवो ।
 मा मे भिज्जि समादानं दस्सामि विपुलं गजं ॥ १९
 नागं गहेत्वा सोण्डाय भिङ्गारे रतनामये ।
 जलं हत्थे आकिरित्वा ब्राह्मणानं अदं गजं ॥ २०
 पुनापरं ददन्तस्स सब्बसेतं गजुत्तमं ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ २१
 तस्स नागस्स दानेन सिवयो कुद्धा समागता ।
 पब्बाजेसुं सका रट्ठा वकं गच्छतु पब्बतं ॥ २२
 तेसं निञ्चुभमानानं अकम्पितमसंठितं ।
 महादानं पवत्तेतुं एकं वरमयाचिस्सं ॥ २३

याचिता सिवयो सब्बे एकं वरमदंसु मे ।
 आयाचयित्वा कण्णभेरिं महादानं ददाम'हं ॥ २४
 अत्थे'त्थ वत्तति सहो तुमुलो भेरवो महा ।
 दानेन मं नीहरन्ति पुन दानं ददाम'हं ॥ २५
 हत्थी अस्से रथे दत्त्वा दासीदासं गवं धनं ।
 महादानं ददित्वान नगरा निक्खमिं तदा ॥ २६
 निक्खमित्वान नगरा निवत्तित्वा विलोकिते ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ २७
 चतुवाहिं रथं दत्त्वा ठत्त्वा चातुम्महापथे ।
 एकाकियो अदुतियो मद्दिदेविं इदमब्रविं ॥ २८
 त्वं मद्दि कण्हं गण्हाहि लहुका एसा कनिट्ठका ।
 अहं जालिं गहेस्सामि गरुको भातिको हि सो ॥ २९
 पदुमं पुण्डरीकं व मद्दी कण्हाजिनमग्गही ।
 अहं सुवण्णबिम्बं व जालिं खत्तियमग्गहिं ।
 जलं हत्थे आकिरित्वा ब्राह्मणानं अदं गजं ॥ ३०
 अभिजाता सुखुमाला खत्तिया चतुरो जना ।
 विसमसमं अक्कमन्ता वड्ढं गच्छाम पब्बतं ॥ ३१
 ये केचि मनुजा यन्ति अनुमग्गे पटिपथे ।
 मग्गं ते पटिपुच्छाम कुहिं वड्ढतपब्बतो ति ॥ ३२
 ते तत्थ अम्हे पस्सित्वा करुणं गिरमुदीरयुं ।
 दुक्खं ते पटिवेदेन्ति दूरे वड्ढतपब्बतो ॥ ३३
 यदि पस्सन्ति पवने दारका फलिते दुमे ।
 तेसं फलानं हेतुम्हि उपरोदन्ति दारका ॥ ३४
 रोदन्ते दारके दिस्वा उब्भिदा विपुला दुमा ।
 सयमेवोणमित्वान उपगच्छन्ति दारके ॥ ३५
 इदमच्छरियं दिस्वा अब्भुतं लोमहंसनं ।
 साधुकारं पवत्तेसि मद्दी सब्बज्जसोभना ॥ ३६
 अच्छेरं तव लोकस्मिं अब्भुतं लोमहंसनं ।
 वेस्सन्तरस्स तेजेन सयमेवोणता दुमा ॥ ३७
 संखिपिंसु पथं यक्खा अनुकम्पाय दारके ।
 निक्खन्तदिवसेनेव चैतरद्वमुपागमुं ॥ ३८

सत्थिराजसहस्सानि तदा वस्सन्ति मातुला ।
 सब्बे पञ्चालिका हुत्वा रोदमाना उपागमुं ॥ ३९
 तत्थ वत्तेत्वा सल्लापं चेतेहि चेतपुत्तेहि ।
 ते ततो निक्खमित्वान वङ्कं अगमुं पब्बतं ॥ ४०
 आमन्तयित्वा देविन्दो विस्सुकम्मं महिद्धिकं ।
 अस्समं सुकतं रम्मं पण्णसालं सुमापिय ॥ ४१
 सक्कस्स वचनं सुत्वा विस्सुकम्मो महिद्धिको ।
 अस्समं सुकतं रम्मं पण्णसालं सुमापयि ॥ ४२
 अङ्गोगाहेत्वा पवनं अप्पसदं निराकुलं ।
 चतुरो जना मयं तत्थ वसाम पब्बतन्तरे ॥ ४३
 अहं च मही देवी च जालिकण्हाजिना चु'भो ।
 अब्बमब्बं सोकनुदा वसाम अस्समे तदा ॥ ४४
 दारके अनुरक्खन्तो असुब्बो होमि अस्समे ।
 मही फलं आहरति पोसेति सा तयो जने ॥ ४५
 पवने वसमानस्स अद्धिको मं उपागमि ।
 आयाचि पुत्तके मय्हं जालिकण्हाजिने चु'भो ॥ ४६
 याचकं उपगतं दिस्वा हासो मे उपपज्जथ ।
 उभो पुत्ते गहेत्वान अदासिं ब्राह्मणे तदा ॥ ४७
 सके पुत्ते चजन्तस्स याचके ब्राह्मणे यदा ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ ४८
 पुनदेव सक्को ओरुय्ह हुत्वा ब्राह्मणसंनिभो ।
 आयाचि मं महिदेविं सीलवर्तिं पतिब्बतं ॥ ४९
 महिं हत्थे गहेत्वान उदकञ्जलिं पूरिय ।
 पसन्नमनसंकप्पो तस्स महिं अदास'हं ॥ ५०
 महिया दीयमानाय गगने देवा पमोदिता ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ ५१
 जालिकण्हाजिनं धीतं महिदेविं पतिब्बतं ।
 चज्जमानो न चिन्तेसिं बोधिया येव कारणा ॥ ५२
 न मे देस्सा उभो पुत्ता मही देवी न देस्सिया ।
 सब्बब्बुतं पियं मय्हं तस्मा पिये अदास'हं ॥ ५३
 पुनापरं ब्रह्मारब्बे मातापितुसमागमे ।
 करुणं परिदेवन्ते सल्लपन्ते सुखं दुखं ॥ ५४

हिरोत्तप्पेन गरुता उभिन्नं उपसंकमि ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ ५५
 पुनापरं ब्रह्मारब्बा निक्खमित्वा सच्चातिभि ।
 पविस्सामि पुरं रम्मं जेतुत्तरं पुरुत्तमं ॥ ५६
 रतनानि सत्त वस्सिसु महामेघो पवस्सथ ।
 तदापि पठवी कम्पि सिनेरुवनवतंसका ॥ ५७
 अचेतनायं पठवी अविब्बाय सुखं दुक्खं ।
 सा पि दानबला मय्हं सत्तक्खत्तुं पक्कम्पथा ति ॥ ५८

चरियापिटक-१.९

५. सीलपारमितायं चूलबोधिवत्थु ।

पुनापरं यदा होमि चूलबोधि सुसीलवा ।
 भवं दिस्वान भयतो नेक्खम्मं अभिनिक्खमि ॥ १
 या मे दुतियिका आसि ब्राह्मणी कनकसंनिभा ।
 सा विवट्टे अनपेक्खा नेक्खम्मं अभिनिक्खमि ॥ २
 निरालया छिन्नबन्धू अनपेक्खा कुले गणे ।
 चरन्ता गामनिगमं बाराणसिमुपागमुं ॥ ३
 तत्थ वसाम निपका असंसट्ठा कुले गणे ।
 निराकुले अप्पसहे राजुय्याने वसामु'भो ॥ ४
 उय्यानदस्सनं गन्त्वा राजा अहस ब्राह्मणिं ।
 उपगम्म ममं पुच्छिं तुयहेसा कस्स भारिया ति ॥ ५
 एवं वुत्ते अहं तस्स इदं वचनमब्रविं ।
 न मय्हं भरिया एसा सहधम्मा एकसासनी ॥ ६
 तस्सा सारत्ताधिगतो गाहापेत्वान चेतके ।
 निष्पीळयन्तो बलसा अन्तेपुरं पवेसयि ॥ ७
 ओदपत्तिकिया मय्हं सहजा एकसासनी ।
 आकट्ठित्वा नियन्तिया कोपो मे उपपज्जथ ॥ ८
 सोऽहं कोपे समुप्पन्ने सीलब्बतमनुस्सरिं ।
 तत्थेव कोपं निग्गणिहं नादासिं वुड्ढितुं परि ॥ ९
 यदि नं ब्राह्मणिं कोचि कोट्टेय्य तिण्हसत्तिया ।
 नेव सीलं पभिन्देय्यं बोधिया येव कारणा ॥ १०
 न मे सा ब्राह्मणी देस्सा न पि मे बलं न विज्जति ।
 सब्बब्बुतं पियं मय्हं तस्सा सीला'नुरक्खिस्सं ति ॥ ११

चरियापिटक-२.४

६. सच्चपारमितायं कण्हदीपायनवत्थु ।

पुनापरं यदा होमि कण्हदीपायनो इसि ।
 परो पञ्चासवस्सानि अनभिरतो चरिं अहं ॥ १
 न कोचि एतं जानाति अनभिरतिमनं मम ।
 अहं पि कस्सचि नाचिक्खि अरतिं मे रतिमानसे ॥ २
 सन्नद्धचारी मण्डव्यो सहायो मे महा इसि ।
 पुब्बकम्मसमायुत्तो सूलमारोपनं लभि ॥ ३
 तमहं उपट्ठहित्वान आरोग्यमनुपापयिं ।
 आपुच्छित्वान आगच्छि यं मय्हं सकमस्समं ॥ ४
 सहायो ब्राह्मणो मय्हं भरियमादाय पुत्तकं ।
 तयो जना समागन्त्वा आगच्छुं पाहुणागतं ॥ ५
 संमोदमानो तेहि सह निसिन्नो सकमस्समे ।
 दारको वट्टमनुक्खिपं आसीविसमकोपयि ॥ ६
 ततो सो वट्टगतं मगं अन्वेसन्तो कुमारको ।
 आसीविसस्स हत्थेन उत्तमङ्गं परामसि ॥ ७
 तस्स आमसने कुद्धो सण्णो विसबलस्सितो ।
 कुपितो परमकोपेन अडंसि दारकं खणे ॥ ८
 स ह् वट्टो अतिविसेन दारको पतति भूमियं ।
 तेनाहं दुक्खितो आसिं मम वा हसितं दुक्खं ॥ ९
 त्याहं अस्सासयित्वान दुक्खिते सोकसल्लिते ।
 पठमं अकासि किरियं अगं सच्चं वरुत्तमं ॥ १०

सत्ताहमेवाहं पसन्नचित्तो

पुब्बत्थिको अचरिं ब्रह्मचरियं ।

अथापरं यं चरितं ममं यिदं

वस्सानि पञ्चाससमाधिकानि ॥ ११

अकामको वाहि अहं चरामि

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ।

हतं विसं जीवतु यज्जदत्तो ॥ १२

स ह् सच्चे कते मय्हं विसवेगेन वेधितो ।

अबुज्झित्वान वुट्ठासि आरोगो चासि माणवो ।

सच्चेन मे समो नत्थि एसा मे सच्चपारमी ति ॥ १३

७. नेक्खम्मपारमितायं अयोघरवत्थु ।

पुनापरं यदा होमि कासिराजस्स अत्रजो ।
 अयोघरम्हि संबुद्धो नामेनासि अयोघरो ॥ १
 दुक्खेन जीविको लद्धो संपीळे पति पोसितो ।
 अज्जेव पुत्त पटिपज्ज केवलं वसुधं इमं ॥ २
 सरट्ठकं सनिगमं सजनं वन्दित्वा खत्तियं ।
 अञ्जलिं पगहेत्वान इदं वचनमब्रवी ॥ ३
 ये केचि महिया सत्ता हीनमुक्कट्टमज्झिमा ।
 निरारक्खा सके गेहे वड्ढन्ति सह आतिभि ॥ ४
 इदं लोके उत्तरियं संपीळे मम पोसनं ।
 अयोघरम्हि संबुद्धो अप्पमे चन्दसूरिये ॥ ५
 पूतिकुणपसंपुण्णा मुच्चित्वा मातु कुच्छित्तो ।
 ततो घोरतरे दुक्खे पुन पक्खित्त'योघरे ॥ ६
 यदिहं तादिसं पत्वा दुक्खं परमदारुणं ।
 रज्जेसु यदि रज्जामि पापानं उत्तमो सियं ॥ ७
 उक्कण्ठितोऽम्हि कायेन रज्जेन'म्हि अनत्थिको ।
 निब्बुत्तिं परियेसिस्सं यत्थ मं मच्चु न महिये ॥ ८
 एवा'हं चिन्तयित्वान विरवन्तं महाजनं ।
 नागो व बन्धनं छेत्वा पाविसिं काननं वनं ॥ ९
 माता पिता न मे देस्सा न पि मे देस्सं महायसं ।
 सब्बञ्जुतं पियं मय्हं तस्मा रज्जं परिच्चजिं ति ॥ १०

चरियापिटक-३.३

८. गोतमबुद्धवर्णना संखित्ता ।

अहं एतरहि बुद्धो गोतमो सक्क्यवड्ढनो ।
 पधानं पदहित्वान पत्तो संबोधिमुत्तमं ॥ १
 ब्रह्मना याचितो सन्तो धम्मचक्रं पवत्तयिं ।
 अट्टारसन्नं कोटीनं पठमाभिसमयो अहु ॥ २
 ततो परं च देसेन्तो नरदेवसमागमो ।
 गणनाय न वत्तब्बो दुतियाभिसमयो अहु ॥ ३
 इधेवाहं एतरहि ओवादिं मम अत्रजं ।
 गणनाय न वत्तब्बो ततियाभिसमयो अहु ॥ ४

एको व संनिपातो मे सावकानं महेसिनं ।
 अट्टतेळससतानं भिक्खुनासि समागमो ॥ ५
 विरोचमानो विमलो भिक्खुसंघस्स मज्झतो ।
 ददामि पत्थितं सव्वं मणी व सव्वकामदो ॥ ६
 फलं आकङ्खमानानं भवच्छेदजहेसिनं ।
 चतुसच्चं पकासेसिं अनुकम्पाय पाणिनं ॥ ७
 दसवीससहस्सानं धम्माभिसमयो अहु ।
 एकद्वित्रं अभिसमयो गणनातो असंखेय्यो ॥ ८
 वित्थारिकं बहुजब्बं इद्धं फीतं सुफुल्लितं ।
 इध मय्हं सकयमुनिनो सासनं सुविसोधितं ॥ ९
 अनासवा वीतरागा सन्तचित्ता समाहिता ।
 भिक्खू नेकसता सब्बे परिवारेन्ति मे सदा ॥ १०
 इदानि ये एतरहि जहन्ति मानुसं भवं ।
 अप्पत्तमानसा सेखा ते भिक्खू विज्जुगरहिता ॥ ११
 अरियञ्जसं थोमयन्ता सदा धम्मरता जना ।
 बुज्झिस्सन्ति सतिमन्तो संसारसरिता नरा ॥ १२
 नगरं कपिलवत्थु मे राजा सुद्धोदनो पिता ।
 मय्हं जनेत्तिका माता मायादेवी ति बुच्चति ॥ १३
 एकूनतिसवस्सानि अगारं अज्झ'हं वासिं ।
 रामो सुरामो सुभतो तयो पासादमुत्तमा ॥ १४
 चत्तारीससहस्सानि नारियो समलंकता ।
 भदकच्चा नाम नारी राहुलो नाम अत्रजो ॥ १५
 निमित्ते चतुरो दिस्वा अस्सयानेन निक्खामिं ।
 छब्बस्सं पधानचारं अचरिं दुक्करं अहं ॥ १६
 बाराणसी इसिपतने चक्कं पवत्तितं मया ।
 अहं गोतमसंबुद्धो सरणं सब्बपाणिनं ॥ १७
 कोलितो उपतिस्सो च द्वे भिक्खू अग्गसावका ।
 आनन्दो नामुपट्ठाको सन्तिकावचरो मम ॥ १८
 खेमा उप्पलवण्णा च भिक्खुनी अग्गसाविका ।
 चित्तो च हत्थाळवको अग्गुपट्ठाकुपासका ॥ १९
 नन्दमाता च उत्तरा अग्गुपट्ठिकुपासिका ।
 अहं अस्सत्थमूलम्हि पत्तो संबोधिमुत्तमं ॥ २०

व्यामपभा सदा मय्हं सोळसहत्थमुगतो ।
 अप्पं वस्ससतं आयु इदाने'तरहि विज्जति ॥ २१
 तावता तिट्ठमानोऽहं तारेमि जनतं बह्वं ।
 ठपयित्वान धम्मोक्कं पच्छिमजनबोधनं ॥ २२
 अहं पि नचिरस्सेव सद्धिं सावकसंघतो ।
 इधेव परिनिब्बिस्सं अग्गि वाहारसंख्या ॥ २३
 तानि च अतुलतेजानि इमानि च दसबलानि ।
 अयं च गुणवरदेहो द्वत्तिसलक्खणाचितो ॥ २४
 असदिसा पभासेत्वा सतरंसी व छप्पभा ।
 सब्बा समन्तरहेस्सन्ति ननु रिता सब्बसंखारा ॥ २५

बुद्धवंसो-२५

९. मायादेविया सुपिनदस्सनं ।

तदा किल कपिलवत्थुनगरे आसाळ्हीनक्खत्तं घुट्टं अहोसि । महाजनो नक्खत्तं कीळति ।
 महामाया देवी पुरे पुण्णमाय सत्तमदिवसतो पट्टाय विगतसुरापानं मालागन्धविभूतिसंपन्नं नक्खत्त-
 कीळं अनुभवमाना सत्तमदिवसे पातो व उट्टाय गन्धोदकेन नहायित्वा चत्तारि सतसहस्सानि
 विस्सज्जेत्वा महादानं दत्त्वा सब्बालंकारविभूसिता वरभोजनं भुज्जित्वा उपोसथङ्गानि अधिट्टाय
 अलंकृतपटियत्तं सिरिगम्भं पविसित्वा सिरिसयने निपन्ना निदं ओक्कममाना इमं सुपिनं अहस-
 चत्तारो किर नं महाराजानो सयनेनेव सद्धिं उक्खिपित्वा हिमवन्तं नेत्वा सट्ठियोजनिके मनोसिलातले
 सत्तयोजनिकस्स महासालरुक्खस्स हेट्ठा ठपेत्वा एकमन्तं अट्टंसु । अथ नेसं देवियो आगन्त्वा देविं
 अनोतत्तदहं नेत्वा मनुस्समलहरणत्थं नहापेत्वा दिब्बवत्थं निवासापेत्वा गन्धेहि विलिम्पापेत्वा दिब्ब-
 पुष्पानि पिळ्न्धापेत्वा ततो अविदूरे एको रजतपब्बतो, तस्स अन्तो कनकविमानं अत्थि, तत्थ
 पाचीनसीसकं दिब्बसयनं पब्बापेत्वा निपज्जापेसुं । अथ बोधिसत्तो सेतवरवारणो हुत्वा ततो
 अविदूरे एको सुवण्णपब्बतो, तत्थ चरित्वा ततो ओरुहं रजतपब्बतं अभिरुहित्वा, उत्तरदिसतो
 आगम्म रजतदामवण्णाय सोण्डाय सेतपटुमं गहेत्वा कोञ्चनादं नदित्वा कनकविमानं पविसित्वा
 मातुसयनं तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा दक्खिणपस्सं फालेत्वा कुच्छिं पविट्ठसदिसो अहोसि । एवं
 उत्तरासाळ्हनक्खत्तेन पटिसंधिं गण्हि ॥

पुनदिवसे पबुद्धा देवी तं सुपिनं रब्बो आरोचेसि । राजा चतुसट्ठिमत्ते ब्राह्मणपामोक्खे
 पक्कोसापेत्वा हरितुपलित्ताय लाजादीहि कतमङ्गलसक्काराय भूमिया महारहानि आसनानि पब्बापेत्वा
 तत्थ निसिन्नानं ब्राह्मणानं सप्पिमधुसक्कराभिसंखतस्स वरपायासस्स सुवण्णरजतपातियो पूरेत्वा
 सुवण्णरजतपातीहि येव पटिकुज्जेत्वा अदासि । अब्जेहि च अहतवत्थकपिलगावीदानादीहि ते
 संतप्पेसि । अथ तेसं सब्बकामेहि संतप्पितानं सुपिनं आरोचापेत्वा किं भविस्सतीति पुच्छि ।

ब्राह्मणा आहंसु-“मा चिन्तयि, महाराज, देविया ते कुच्छिम्हि गम्भो पतिट्ठितो । सो च खो पुरिसगम्भो, न इत्थिगम्भो । पुत्तो ते भविस्सति । सो सचे अगारं अज्झावस्सिस्सति, राजा भविस्सति चक्कवत्ती । सचे अगारा निक्खम्म पब्बजिस्सति, बुद्धो भविस्सति लोके विवटच्छदो” ति ॥

जातकट्ठकथा (निदानकथा)-पृ. ६३-६४

१०. गोतमबोधिसत्तस्स तुसितभुवना चवनं ।

अथ महासत्तो देवतानं पटिब्बं अदत्त्वा व कालदीपदेसकुलजनेत्तिआयुपरिच्छेदवसेन पञ्चमहाविलोकनं नाम विलोकेसि । तत्थ कालो नु खो अकालो नु खो ति पठमं कालं विलोकेसि । तत्थ वस्ससतसहस्सतो उद्धं वड्ढितआयुकालो नाम न होति । कस्मा ? तदा हि सत्तानं जातिजरा-मरणानि न पञ्चायन्ति । बुद्धानं च धम्मदेसना तिलक्खणमुत्ता नाम नत्थि । तेसं अनिच्चं दुक्खं अनत्ता ति कथेन्तानं किं नामेतं कथेन्तीति नेव सोतब्बं न सद्भातब्बं मज्जति । ततो अभिसमयो न होति । तस्मिं असति अनित्यानिकं सासनं होति । तस्मा सो अकालो ॥ वस्ससतऊनआयुकालो पि कालो न होति । कस्मा ? तदा सत्ता उस्सन्नकिलेसा होन्ति, उस्सन्नकिलेसानं च दिन्नोवादो ओवादट्ठाने न तिट्ठति । उदके दण्डराजि विय खिप्पं विगच्छति । तस्मा सो पि अकालो ॥ वस्ससतसहस्सतो पन पट्ठाय हेट्ठा वस्ससततो पट्ठाय उद्धं आयुकालो कालो नाम । तदा च वस्स-सतकालो निब्बत्तितब्बकालो ति पस्सि ॥

ततो दीपं विलोकेन्तो सपरिवारे चत्तारो दीपे ओलोकेत्वा तीसु दीपेसु बुद्धा न निब्बत्तन्ति, जम्बुदीपे येव निब्बत्तन्तीति दीपं च पस्सि ॥

ततो जम्बुदीपो नाम महा दसयोजनसहस्सपरिमाणो । कतरास्मिं नु खो पदेसे बुद्धा निब्बत्तन्तीति ओकासं विलोकेन्तो मज्झिमदेसं पस्सि । मज्झिमदेसो नाम पुरत्थिमदिसाय कजंगलं नाम निगमो, तस्स अपरेन महासालो, ततो परं पञ्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे । पुब्ब-दक्खिणाय दिसाय सललवती नाम नदी, ततो परं पञ्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे । दक्खिणाय दिसाय सेतकण्णिकं नाम निगमो, ततो परं पञ्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे । पच्छिमाय दिसाय थूणं नाम ब्राह्मणगामो, ततो परं पञ्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे । उत्तराय दिसाय उसीरद्धजो नाम पब्बतो, ततो परं पञ्चन्तिमा जनपदा ओरतो मज्झे ति एवं विनये वुत्तो पदेसो । सो आयामतो तीणि योजनसतानि, वित्थारतो अड्ढतेय्यानि, परिक्खेपतो नव योजनसतानीति । एतस्मिं पदेसे बुद्धा पञ्चेकबुद्धा अग्गसावका असीतिमहासावका चक्कवत्तिराजानो अब्बे च महेसक्खा खत्तियब्राह्मणगहपतिमहासाला उप्पज्जन्ति । इदं चेत्थ कपिलवत्थुकं नाम नगरं । तत्थ मया निब्बत्तितब्बं ति निट्ठं अगमासि ॥

ततो कुलं विलोकेन्तो बुद्धा नाम वेस्सकुले वा सुद्धकुले वा न निब्बत्तन्ति, लोकसंमते पन खत्तियकुले वा ब्राह्मणकुले वा ति द्वीसु येव कुलेसु निब्बत्तन्ति । इदानीं च खत्तियकुलं लोकसंमतं, तत्थ निब्बत्तिस्सामि । सुद्धोदतो नाम राजा मे पिता भविस्सतीति कुलं पस्सि ॥

ततो मातरं विलोकेन्तो बुद्धमाता नाम लोला सुराधुत्ता न होति । कप्पसतसहस्सं पन पूरितपारमी । जातितो पट्टाय अखण्डपञ्चसीला येव होति । अयं च महामाया नाम देवी एदिसी, अयं च मे माता भविस्सतीति ॥

कित्तकं पनस्सा आयुं ति ? दसन्नं मासानं उपरि सत्त दिवसानीति पस्सि ॥

इति इमं पञ्चमहाविलोकनं विलोकेत्वा कालो मे मारिसा बुद्धभावाया ति देवतानं संगहं । करोन्तो पटिब्बं दत्वा गच्छथ तुम्हे ति ता देवता उय्योजेत्वा तुसितदेवताहि परिवुतो तुसितपुरे नन्दनवने पाविसि । सब्बदेवलोकेसु हि नन्दनवनं अत्थि येव । तत्र तं देवता इतो चुतो सुगतिं गच्छ, इतो चुतो सुगतिं गच्छा ति पुब्बे कतकुसलकम्मोकासं सारयमाना विचरन्ति । सो एवं देवताहि कुसलं सारयमानाहि परिवुतो तत्थ विचरन्तो चवित्वा महामायाय देविया कुच्छिस्मिं पटिसंधिं गण्हि ॥

जातकद्वयकथा (निदानकथा)-पृ० ६१-६३

११. च्यवनकाले देवताकृता बोधिसत्त्वस्तुतिः ।

अथ खलु बोधिसत्त्वः श्रीगर्भे सिंहासने सर्वपुण्यसमुद्भूते सर्वदेवनागसंदर्शने महाकूटागारे निषद्य सार्धं तैर्बोधिसत्त्वैर्देवनागयक्षकोटीनियुतशतसहस्रैः परिवृतः पुरस्कृतः तुषितवरभवनात्प्रचलति स्म । प्रचलता च भिक्षवो बोधिसत्त्वेन तथारूपा कायात्प्रभा प्रमुक्ताभूद् यया प्रभया अयं त्रिसाहस्रमहासाहस्रो लोकधातुरेवं विपुलविस्तीर्णेन...तेनावभासेन परिस्फुटोऽभूत् । ...ये च तत्र सत्त्वा उपपन्नास्ते स्वकानपि बाहु प्रसारितान्न पश्यन्ति । ...तस्मिन् समये हर्षणीयास्तोषणीया अप्रतिकूला अनुत्रासकराः शब्दाः श्रूयन्ते स्म । ...सर्वे नरकतियग्योनियमलोकोपपन्नाश्च सत्त्वा-स्तस्मिन् क्षणे विगतदुःखा अभूवन् सर्वसुखसमर्पिताः । ...अघट्टितानि च दिव्यमानुष्यकाणि तूर्य-कोटीनियुतदशसहस्राणि मनोज्ञघोषमुत्सृजन्ति स्म । देवकोटीनियुतशतसहस्राणि पाणिभिरसैः शिरोभिस्तं महाविमानं वहन्ति स्म । तानि चाप्सरःशतसहस्राणि स्वां स्वां संगीतिं संप्रयुज्य पुरतः पृष्ठतो वामदक्षिणे च स्थित्वा बोधिसत्त्वं संगीतिरुतस्वरेणाभिस्तुवन्ति स्म ॥

पूर्वकर्मशुभसंचितस्य ते दीर्घरात्रकुशलोदितस्य ते ।

मर्त्यधर्मनयशोधितस्य ते पूज अद्य विपुला प्रवर्तते ॥ १

पूर्वि तुभ्य बहुकल्पकोटियो दान दत्त प्रियपुत्रस्त्रीधराः ।

तस्य दानचरितस्य तत्फलं येन दिव्यकुसुमाः प्रवर्षिताः ॥ २

पूर्वि तुभ्य बहुकल्पकोटियो ध्यान ध्यापित किलेशध्यासनात् ।

तस्य ध्यानचरितस्य तत्फलं येन क्लेश जगतो न बाधते ॥ ३

पूर्वि तुभ्य बहुकल्पकोटियो प्रज्ञ भावित किलेशच्छेदनी ।

तस्य प्रज्ञचरितस्य तत्फलं येन आभ परमा विरोचते ॥ ४

मैत्रधर्मिककिलेशसूदना सर्वसत्त्वकरुणाय उद्भूता ।
 मोदप्राप्त परमा उपेक्षका ब्रह्मभूत सुगतो नमोऽस्तु ते ॥ ५
 ऋद्ध स्फीत पुरमद्य भेष्यते देवकोटिनियुतैः समाकुलम् ।
 अप्सरोभि तुरियैर्निनादितं राजगोहि मधुरं शुणिष्यति ॥ ६
 पुण्यतेजभरिता शुभकर्मा नारि सा परमरूपउपेता ।
 यस्य पुत्र अयमेव समृद्धस्त्रिसहस्रलोक अभिभाति सिरीये ॥ ७
 नो भूयो पुरवरेऽस्मिन्देहिनां लोभदोषकलहा विवादता ।
 सर्व मैत्रमनसः सगौरवा भाविनो नरवरस्य तेजसा ॥ ८
 राजवंश नृपतेः प्रवर्धते चक्रवर्तिकुलराजसंभवः ।
 भेष्यते कपिलाह्वयं पुरं रत्नकोषभरितं सुसमृद्धम् ॥ ९
 यक्षराक्षसकुम्भाण्डगुह्यका देवदानवगणाः सइन्द्रकाः ।
 ये स्थिता नरवरस्य रक्षकास्तेषु मोक्ष नचिरेण भेष्यति ॥ १०
 पुण्युपार्जितु स्तुवित्व नायकं प्रेमगौरवमुपस्थपिस्व नः ।
 सर्वबोधि परिणामयामहे क्षिप्र भो यथ त्वं नरोत्तम ॥ ११

ललितविस्तर-पृ० ५८-६२

१२. गोमतबोधिसत्तस्स तुसितभवने ठिति ।

तत्थ अम्हाकं बोधिसत्तो दीपंकरादीनं चतुवीसतिया बुद्धानं सन्तिके अधिकारं करोन्तो
 कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि असंखेय्यानि आगतो । कस्सपस्स पन भगवतो ओरभागे ठपेत्वा
 इमं सम्मासंबुद्धं अज्जो बुद्धो नाम नत्थि । इति दीपंकरादीनं चतुवीसतिया बुद्धानं सन्तिके
 लद्धव्याकरणो पन बोधिसत्तो, ये तेन

मनुस्सत्तं लिङ्गसंपत्ति हेतु सत्थारदस्सनं ।

पब्बज्जा गुणसंपत्ति अधिकारो च छन्दता ।

अट्ठधम्मसमोधाना अभिनीहारो समिज्झति ॥

इमे अट्ठ धम्मे समोधानेत्वा दीपंकरपादमूले कताभिनीहारेन “हन्द बुद्धकरे धम्मे विचिनामि इतो
 चितो” ति उस्साहं कत्वा “विचिनन्तो तदा दक्खि पठमं दानपारमिं” ति दानपारमितादयो
 बुद्धकारकधम्मा दिट्ठा, ते पूरेन्तो येव वेस्सन्तरत्तभावा आगमि । आगच्छन्तो च ये ते कताभि-
 नीहारानं बोधिसत्तानं आनिसंसा संवण्णिता-

एवं सब्बङ्गसंपन्ना बोधिया नियता नरा ।

संसारं दीघमद्धानं कप्पकोटिसतेहि पि ।

अवीचिम्हि न उप्पज्जन्ति तथा लोकन्तरेसु च ॥ १

निज्ज्ञामतण्हाखुप्पिपासा न होन्ति कालखञ्जका ।
 न होन्ति खुदका पाणा उप्पज्जन्ता पि दुग्गतिं ॥ २
 जायमाना मनुस्सेसु जच्चन्धा न भवन्ति ते ।
 सोतवेकल्लता नत्थि न भवन्ति मूगपक्खिका ॥ ३
 इत्थिभावं न गच्छन्ति उभतोव्यञ्जनपण्डका ।
 न भवन्ति परियापन्ना बोधिया नियता नरा ॥ ४
 मुत्ता आनन्तरिकेहिं सब्बत्थ सुद्धगोचरा ।
 मिच्छादिट्ठिं न सेवन्ति कम्मकिरियदस्सना ॥ ५
 वसमाना पि सग्गेसु असब्बं नूपपज्जिरे ।
 सुद्धावासेसु देवेसु हेतु नाम न विज्जति ॥ ६
 नेक्खम्मनिन्ना सप्पुरिसा विसंयुत्ता भवाभवे ।
 चरन्ति लोकत्थचरियाय पूरेन्ता सब्बपारमिं ॥ ७

ति ते आनिसंसे अधिगन्त्वा व आगतो ।.....पारमियो च पूरेत्वा वेस्सन्तरत्तभावे ठितो

अचेतनायं पृथ्वी अविज्ज्याय सुखं दुखं ।
 सा पि दानबला मय्हं सत्तक्खत्तुं पकंपथा ॥ १

ति एवं महापठवीकम्पनानि महापुब्बानि करित्वा आयुपरियोसाने ततो चुतो तुसित-
 भवने निव्वत्ति ॥

जातकट्टकथा (निदानकथा)-पृ० ५६-६०

१३. बुद्धहृद्वाहलं ।

तुसितपुरे वसन्ते येव पन बोधिसत्ते बुद्धहृद्वाहलं नाम उदपादि । लोकस्मिं हि तीणि
 हृद्वाहलानि उप्पज्जन्ति, कप्पहृद्वाहलं बुद्धहृद्वाहलं चक्रवत्तिहृद्वाहलं ति । तत्थ वस्ससतसहस्सस्स
 अच्चयेन कप्पुट्टानं भविस्सतीति लोकब्बूहा नाम कामावचरदेवा मुत्तसिरा विकिण्णकेसा रुदंमुखा
 अस्सूनि हत्थेहि पुञ्जमाना रत्तवत्थनिवत्था अतिविय विरूपवेसधारिनो हुत्वा मनुस्सपथे विचरन्ता
 एवं आरोचेन्ति-मारिसा मारिसा इतो वस्ससतसहस्सस्स अच्चयेन कप्पुट्टानं भविस्सति, अयं लोको
 विनस्सिस्सति, महासमुद्धो पि सुस्सिस्सति, अयं च महापठवी सिनेरु च पब्बतराजा उड्डुग्धिस्सन्ति,
 विनस्सिस्सन्ति, याव ब्रह्मलोका लोकविनासो भविस्सति । मेत्तं मारिसा भावेथ, करुणं मुदितं
 उपेक्खं मारिसा भावेथ । मातरं उपट्ठहथ, पितरं उपट्ठहथ, कुले जेट्ठापचायिनो होथा ति । इदं
 कप्पहृद्वाहलं नाम । वस्ससहस्सस्स अच्चयेन पन सब्बब्बुद्धो लोके उप्पज्जिस्सतीति उग्घोसेन्ता
 आहिण्डन्ति । इदं बुद्धहृद्वाहलं नाम । वस्ससतस्स पन अच्चयेन चक्रवत्तिराजा उप्पज्जिस्सतीति
 देवता येव 'इतो मारिसा वस्ससतस्स अच्चयेन चक्रवत्ती राजा लोके उप्पज्जिस्सती'ति उग्घोसेन्तियो

आहिण्डन्ति । इदं चक्कवत्तिहळ्ळाहळं नाम । इमानि तीनि हळ्ळाहळ्ळानि महन्तानि होन्ति । तेसु बुद्धहळ्ळाहळसदं सुत्वा सकलदससहस्सचक्कवाळे देवता एकतो संनिपतित्वा असुको नाम सत्तो बुद्धो भविस्सतीति बत्वा तं उपसंकमित्वा आयाचन्ति, आयाचमाना च पुब्बनिमित्तेसु उप्पन्नेसु आयाचन्ति । तदा पन सब्बा पि ता एकेकचक्कवाळे संनिपतित्वा चातुम्महाराज-सक्क-सुयाम-संतुसित-परनिम्मित-वसवत्तिमहाब्रह्मेहि सद्धिं एकचक्कवाळे संनिपतित्वा तुसितभवने बोधिसत्तस्स सन्तिकं गत्वा 'मारिसा, तुम्हेहि दसपारमियो पूरेन्तेहि न सक्कसंपत्तिं न मारसंपत्तिं न चक्कवत्तिसंपत्तिं पत्थेन्तेहि पूरिता । सो वो दानि कालो मारिस बुद्धत्ताय, समयो मारिस बुद्धत्ताया' ति याचिंसु ॥

जातकट्ठकथा-पृ ६०-६१

१४. गोतमबोधिसत्तस्स जातकम्मादीनि ।

महामाया पि देवी पत्तेन तेलं विय दस मासे कुच्छिना बोधिसत्तं परिहरित्वा परिपुण्णगब्भा वातिघरं गन्तुकामा सुद्धोदनमहाराजस्स आरोचेसि-इच्छाम'हं देव कुलसन्तकं देवदहनगरं गन्तुं ति । राजा साधू ति संपटिच्छित्वा कपिलवत्थुतो याव देवदहनगरा मगं समं कारेत्वा कदलिपुण्ण-घटधजपटाकादीहि अलंकारापेत्वा देविं सोवण्णसिविकाय निसीदापेत्वा अमच्चसहस्सेन उक्खिपापेत्वा महन्तेन परिवारेन पेसेसि । द्वित्रं पन नगरानं अन्तरे उभयनगरवासीनं पि लुम्बिनीवनं नाम मङ्गलसालवनं अत्थि । तस्मिं समये मूलतो पट्ठाय याव अग्गसाखा सब्बं एकफालिफुल्लं अहोसि । साखन्तरेहि चेव पुप्फन्तरेहि च पञ्चवण्णभमरगणा नानप्पकारा च सकुणसंघा मधुरस्सरेन विक्कजन्ता विचरन्ति । सकलं लुम्बिनीवनं चित्तलतावनसदिसं महानुभावस्स रब्बो सुसज्जितं आपानमण्डलं विय अहोसि । देविया तं दिस्वा सालवनकीळं कीळितुकामता उदपादि । अमच्चा देविं गहेत्वा सालवनं पविसिंसु । सा मङ्गलसालमूलं गत्वा सालसाखं गणिह्तुकामा अहोसि । सालसाखा सुसेदितवेत्तमं विय ओनमित्वा देविया हत्थपथं उपगज्झि । सा हत्थं पसारेत्वा साखं अग्गहेसि । तावदेव च'स्सा कम्मजवाता चलिंसु । अथस्सा साणिं परिक्खिपित्वा महाजनो पटिक्कमि । सालसाखं गहेत्वा तिट्ठमानाय एव'स्सा गब्भवुट्ठानं अहोसि । तं खणं येव चत्तारो विसुद्धचित्ता महाब्रह्मानो सुवण्णजालं आदाय संपत्ता । ते तेन सुवण्णजालेन बोधिसत्तं संपटिच्छित्वा मातु पुरतो ठपेत्वा, "अत्तमना देवि होहि, महेसक्खो ते पुत्तो उप्पन्नो" ति आहंसु ॥

यथा पन अज्जे सत्ता मातुकुच्छितो निक्खमन्ता पटिक्कूलेन असुचिना मक्खिता निक्खमन्ति, न एवं बोधिसत्तो । सो पन धम्मासनतो ओतरन्तो धम्मकथिको विय, निस्सेणितो ओतरन्तो पुरिसो विय च, द्वे च हत्थे द्वे च पादे पसारेत्वा ठितको व मातुकुच्छिसंभवेन केनचि असुचिना अमक्खितो सुद्धो विसदो कासिकवत्थे निक्खित्तमणिरतनं विय जोतयन्तो मातुकुच्छितो निक्खमि । एवं सन्ते पि बोधिसत्तस्स च बोधिसत्तमातुया च सक्कारत्थं आकासतो द्वे उदकधारा निक्खमित्वा बोधिसत्तस्स च मातु च'स्स सरीरं उतुं गाहापेसुं । अथ तं सुवण्णजालेन परिगहेत्वा ठितानं ब्रह्मानं हत्थतो चत्तारो महाराजानो मङ्गलसम्मताय सुखसंफस्साय अजिनपवेणिथा गण्हिंसु । तेसं

हृत्थतो मनुस्सा दुक्कूलचुम्बटकेन । मनुस्सानं हृत्थतो मुञ्चित्वा पठवियं पतिट्ठाय पुरत्थिमदिसं ओलोकेसि । अनेकानि चक्कवाळसहस्सानि एकंगणानि अहेसुं । तत्थ देवमनुस्सा गन्धमालादीहि पूजयमाना “महापुरिस इध तुम्हेहि सदिसो अञ्जो नत्थि, कुतेत्थ उत्तरितरो” ति आहंसु । एवं चतस्सो दिसा चतस्सो अनुदिसा च हेट्ठा उपरीति दस पि दिसा अनुविलोकेत्वा अत्तना सदिसं अदिस्वा अयं उत्तरदिसा ति सत्तपदवीतिहारेन अगमासि महाब्रह्मना सेतच्छत्तं धारयमानो, सुयामेन वाळवीजनिं, अञ्जाहि च देवताहि सेसराजककुधभण्डहत्थाहि अनुगम्भमानो । ततो सत्तमपदे ठितो अगोऽहमस्मि लोक्कस्सा ति आदिकं आसभिं वाचं निच्छारेन्तो सीहनादं नदि ॥

उभयनगरवासिनो बोधिसत्तं गहेत्वा कपिलवत्थुनगरमेव अगमंसु । तं दिवसं येव कपिलवत्थुनगरे सुद्धोदनमहाराजस्स पुत्तो जातो, अयं कुमारो बोधितले निसीदित्वा बुद्धो भविस्सतीति तावत्तिसभवने हट्ठतुट्ठा देवसंघा चेलुक्खेपादीनि पवत्तेन्ता कीळिंसु ॥

बोधिसत्तं पि खो पञ्चमदिवसे सीसं नहापेत्वा नामगहणं गण्हिस्सामा ति राजभवनं चतुजातिकगन्धेहि विलिम्पित्वा लाजापञ्चमकानि पुष्पानि विकिरित्वा असंभिन्नपायासं पचापेत्वा तिण्णं वेदानं पारगे अट्टसत्तब्राह्मणे निमन्तेत्वा राजभवने निसीदापेत्वा सुभोजनं भोजेत्वा महासकारं कत्वा किं नु खो भविस्सतीति लक्खणानि पटिग्गाहापेसुं । तेसु

रामो धजो लक्खणो चापि मन्ती

कोण्डञ्जो च भोजो सुयामो सुदन्तो ।

एते तदा अट्ट अहेसुं ब्राह्मणा

छळङ्गवा मन्तं व्याकरिंसु ति ॥

इमे अट्टेव ब्राह्मणा लक्खणपटिग्गाहका अहेसुं । पटिसंधिगहणदिवसे सुपिनो पि एतेहे'व पटिग्गाहितो । तेसु सत्त जना द्वे अङ्गुलियो उक्खिपेत्वा द्वेधा व्याकरिंसु । इमेहि लक्खणेहि समन्नागतो अगारं अञ्जावसमानो राजा होति चक्कवत्ती, पब्बज्जमानो बुद्धो ति सब्बं चक्कवत्तिरञ्जो सिरिविभवं आचिक्खिसु । तेसं पन सब्बदहरो गोत्ततो कोण्डञ्जो नाम माणवो बोधिसत्तस्स लक्खणवरनिष्फत्तिं ओलोकेत्वा एतस्स अगारमज्झे ठानकारणं नत्थि, एकन्तेनेव विवटच्छदो बुद्धो भविस्सतीति एकमेव अङ्गुलिं उक्खिपित्वा एकंसव्याकरणं व्याकासि । अयं हि कताधिकारो पच्छिम-भविकसत्तो पञ्चाय इतरे सत्त जने अभिभवित्वा इमेहि लक्खणेहि समन्नागतस्स अगारमज्झे ठानं नाम नत्थि, असंसयं बुद्धो भविस्सतीति एकमेव गतिं अदस । तस्मा एकं अङ्गुलिं उक्खिपित्वा एवं व्याकासि । अथस्स नामं गण्हन्ता सब्बलोकस्स अत्थसिद्धिकरत्ता सिद्धत्थो ति नामं अकंसु ॥

जातकट्ठकथा (निदानकथा)-पृ० ६६-७५

१५. बोधिसत्त्वस्य द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणानि ।

तथा हि महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणैः समन्वागतः । कतमैर्द्वात्रिंशता ? तद्यथा—

उष्णीषशीर्षो महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः ।...अभिन्नाञ्जनमयूरकलापाभिनीलवेल्लित-
प्रदक्षिणावर्तकेशः । समविपुलललाटः । ऊर्णा महाराज सर्वार्थसिद्धस्य भ्रुवोर्मध्ये जाता हिमरजत-
प्रकाशा । गोपक्ष्मनेत्राभिनीलनेत्रः । समचत्वारिंशदन्तः । अविरलदन्तः । शुक्लदन्तः । ब्रह्मस्वरो
महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । रसरसाग्रवान् । प्रभूततनुजिह्वः । सिंहहनुः । सुसंवृत्तस्कन्धः ।
सप्तच्छदोच्छ्रितांसः । सूक्ष्मसुवर्णवर्णच्छविः । स्थिरः । अवनतप्रलम्बबाहुः । सिंहपूर्वार्धकायः ।
न्यग्रोधपरिमण्डलो महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । एकैकरोम ऊर्ध्वग्राहि प्रदक्षिणम् । कोशोपगत-
वस्तिगुह्यः । सुविवर्तितोरुः । ऐणेयमृगराजजङ्घः । दीर्घाङ्गुलिः । आयतपाणिपादः । मृदुतरुणहस्त-
पादः । जाङ्गुलिकहस्तपादः । दीर्घाङ्गुलिधरः । पादतलयोर्महाराज चक्रे जाते चित्रेऽर्चिष्मती प्रभास्वरे
सिते सहस्रारनेमिके सनाभिके । सुप्रतिष्ठितसमपादो महाराज सर्वार्थसिद्धः कुमारः । न च महाराज
चक्रवर्तिनामेवंविधानि लक्षणानि भवन्ति । बोधिसत्त्वानां च तादृशानि लक्षणानि भवन्ति यैः सम-
न्वागतः सर्वार्थसिद्धः कुमारो नार्हत्यगारमध्यावसितुम् । अवश्यमभिनिष्क्रमिष्यति प्रव्रज्याथै ॥

ललितविस्तर-पृ० १२०-१२१

१६. बोधिसत्त्वस्य लिपिशिक्षा ।

इति हि भिक्षवः संवृद्धः सन् कुमारस्तदा माङ्गल्यशतसहस्रैः लिपिशालामुपनीयते स्म
दशभिर्दारकसहस्रैः परिवृतः ।...अथ बोधिसत्त्व उरगसारचन्दनमयं लिपिफलकमादाय दिव्यवर्णकं
सुवर्णतिलकं समन्तान्मणिरत्नप्रत्युप्तं विश्वामित्रमाचार्यमेवमाह—कतमां भो उपाध्याय लिपिं मे शिक्ष-
यिष्यसि ब्राह्मीं खरोष्ठीं पुष्करसारीं अङ्गलिपिं वङ्गलिपिं मगधलिपिं... । आसां भो उपाध्याय
चतुष्पष्टिलिपीनां कतमां लिपिं मां त्वं शिक्षयिष्यसि ? अथ विश्वामित्रो दारकाचार्यो विस्मितः
प्रहसितवदनो हतमददर्प इमा गाथा अभषत—

आश्चर्यं शुद्धसत्त्वस्य लोके लोकानुवर्तिनः ।

शिक्षितः सर्वशास्त्रेषु लिपिशालामुपागतः ॥ १

येषामहं नामधेयं लिपीनां न प्रजानामि ।

तत्रैष शिक्षितः सन्तो लिपिशालामुपागतः ॥ २

वक्त्रं चास्य न पश्यामि मूर्धानं तस्य नैव च ।

शिक्षयिष्ये कथं ह्येनं लिपिप्रज्ञापारगतम् ॥ ३

देवातिदेवो ह्यतिदेवः सर्वदेवोत्तमो विभुः ।

असमश्च विशिष्टश्च लोकेष्वप्रतिपुद्गलः ॥ ४

अस्यैव त्वनुभावेन प्रज्ञोपायं विशेषतः ।

शिक्षितं शिक्षयिष्यामि सर्वलोकपरायणम् ॥ ५

तत्र बोधिसत्त्वाधिष्ठानेन तेषां दारकाणां मातृकां वाचयतां—

१ यदा अकारं परिकीर्तयन्ति स्म तदा अनित्यः सर्वसंस्कारशब्दो निश्चरति स्म । २ आकारे परिकीर्त्यमाने आत्मपरहितशब्दो निश्चरति स्म । ३ इकारे इन्द्रियवैपुल्यशब्दः । ४ ईकारे ईतिबहुलं जगदिति । ५ उकारे उपद्रवबहुलं जगदिति । ६ ऊकारे ऊनसत्त्वं जगदिति । ७ एकारे एषणासमुत्थानदोषशब्दः । ८ ऐकारे ऐरपथः श्रेयानिति । ९ ओकारे ओघोत्तरशब्दः । १० औकारे औपपादुकशब्दः । ११ अंकारे अमोघोत्पत्तिशब्दः । १२ अःकारे अस्तंगमनशब्दो निश्चरति स्म । १३ ककारे कर्मविपाकावतरणशब्दः । १४ खकारे खसमसर्वधर्मशब्दः । १५ गकारे गम्भीरधर्मप्रतीत्यसमुत्पादावतारणशब्दः । १६ घकारे घनपटलाविद्यामोहान्धकारविधमनशब्दः । १७ ङकारेऽङ्गविशुद्धिशब्दः । १८ चकारे चतुरार्यसत्यपथशब्दः । १९ छकारे छन्दरागप्रहाणशब्दः । २० जकारे जरामरणसमतिक्रमणशब्दः । २१ झकारे झषध्वजवरनिग्रहणशब्दः । २२ ञकारे ज्ञापनशब्दः । २३ टकारे पटोपच्छेदनशब्दः । २४ ठकारे ठपनीयप्रश्नशब्दः । २५ डकारे डमरमारनिग्रहणशब्दः । २६ ढकारे मीढविषया इति । २७ णकारे रेणुकेशा इति । २८ तकारे तथातासंभेदशब्दः । २९ थकारे थामबलवेगवैशारद्यशब्दः । ३० दकारे दानदमसंयमसौरभ्यशब्दः । ३१ धकारे धनमार्याणां सप्तविधमिति । ३२ नकारे नामरूपपरिज्ञानशब्दः । ३३ पकारे परमार्थशब्दः । ३४ फकारे फलप्राप्तिसाक्षात्क्रियाशब्दः । ३५ बकारे बन्धनमोक्षशब्दः । ३६ भकारे भवतिभवशब्दः । ३७ मकारे मदमानोपशमनशब्दः । ३८ यकारे यथावद्धर्मप्रतिषेधशब्दः । ३९ रकारे रत्यरतिपरमार्थरतिशब्दः । ४० वकारे वरयानशब्दः । ४१ शकारे शमथविषयनाशब्दः । ४२ षकारे षडायतननिग्रहषडभिज्ञज्ञानावाप्तिशब्दः । ४३ सकारे सर्वज्ञज्ञानाभिसंबोधनशब्दः । ४४ हकारे हतकेशविरागशब्दः । ४५ क्षकारे परिकीर्त्यमाने क्षणपर्यन्ताभिलाषसर्वधर्मशब्दो निश्चरति स्म ॥

इति हि भिक्षवः तेषां दारकाणां मातृकां वाचयतां बोधिसत्त्वानुभावेनैव प्रमुखान्यसंख्येयानि धर्ममुखसहस्राणि निश्चरन्ति स्म ॥

ललितविस्तर-पृ० १४३-१४६

१७. चत्तारि पुब्बनिमित्तानि ।

तदा पन राजा किं दिस्वा मय्हं पुत्तो पब्बजिस्सतीति अमच्चे पुच्छि । अमच्चा चत्तारि पुब्बनिमित्तानीति आचिक्खिस्सु । कतरं च कतरं चा ति । जराजिण्णं ब्याधितं मतं पब्बजितं ति । राजा इतो पट्ठाय एवरूपानं मम पुत्तस्स सन्तिकं उपसंकमितुं मा अदत्थ, मय्हं पुत्तस्स बुद्धभावेन कम्मं नत्थि, अहं मम पुत्तं द्विसहस्सदीपपरिवारानं चतुन्नं महादीपानं इस्सरियाधिपच्चं रज्जं कारेन्तं छत्तिसयोजनपरिमण्डलाय परिसाय परिवुत्तं गगनतले विचरमानं पस्सितुकामो ति । एवं च पन वत्वा इमेसं चतुप्पकारानं पुरिसानं कुमारस्स चक्खुपथं आगमननिवारणत्थं चतुसु दिसासु गावुते गावुते आरक्खं ठपेसि ॥

जातकट्टकथा (निदानकथा)-पृ० ७२

१८. पुब्बनिमित्तदस्सनं ।

अथेकदिवसं बोधिसत्तो उय्यानभूमिं गन्तुकामो सारथिं आमन्तेत्वा रथं योजेहीति आह । सो साधू ति पटिस्सुणित्वा महारहं उत्तमरथं सव्वालंकारेण अलंकरित्वा कुमुदपत्तवण्णे चत्तारो मङ्गलसिन्धवे योजेत्वा बोधिसत्तस्स पटिवेदेसि । बोधिसत्तो देवविमानसदिसं रथं अभिरूहित्वा उय्यानाभिमुखो अगमासि । देवता सिद्धत्थकुमारस्स अभिसंबुज्जनकालो आसन्नो, पुब्बनिमित्तं दस्सेस्सामा ति एकं देवपुत्तं जराजिण्णं खण्डदन्तं फलितकेसं वकं ओभग्गसरीरं दण्डहत्थं पवेधमानं कत्वा दस्सेसु । तं बोधिसत्तो चेव सारथिं च पस्सन्ति । ततो बोधिसत्तो सारथिं 'सम्म को नामेस पुरिसो, केसा पि'स्स न यथा अब्बेसं' ति महापदाने आगतनयेन पुच्छित्वा तस्स वचनं सुत्वा 'धिरत्थु वत भो जातिया, यत्र हि नाम जातस्स जरा पब्बायिस्सती'ति संविग्गहदयो ततो पटिनिवत्तित्वा पासादमेव अभिरूहि । राजा किंकारणा मम पुत्तो खिप्पं पटिनिवत्तीति पुच्छि । जिण्णं पुरिसं दिस्वा देवा ति । जिण्णकं दिस्वा पब्बजिस्सतीति आहंसु । कस्मा मं नासेथ । सीधं पुत्तस्स नाटकानि सज्जेथ, संपात्तिं अनुभवन्तो पब्बज्जाय सत्तिं न करिस्सतीति वत्वा आरक्खं वड्ढेत्वा सब्बदिसासु अड्डयोजने अड्डयोजने ठपेसि ॥

पुनेकदिवसं बोधिसत्तो तथेव उय्यानं गच्छन्तो देवताहि निमित्तं व्याधितं पुरिसं दिस्वा पुरिमनयेनेव पुच्छित्वा संविग्गहदयो निवत्तित्वा पासादं अभिरूहि । राजा पि पुच्छित्वा हेट्ठा वुत्तनयेनेव संविदहित्वा पुन वड्ढेत्वा समन्ततो तिगावुत्तप्पमाणे पदेसे आरक्खं ठपेसि । अपरं एकदिवसं बोधिसत्तो तथेव उय्यानं गच्छन्तो देवताहि निमित्तं कालकतं दिस्वा पुरिमनयेनेव पुच्छित्वा संविग्गहदयो पुन निवत्तित्वा पासादं अभिरूहि । राजा पि पुच्छित्वा हेट्ठा वुत्तनयेनेव संविदहित्वा पुन वड्ढेत्वा समन्ततो योजनप्पमाणे पदेसे आरक्खं ठपेसि । अपरं पि एकदिवसं उय्यानं गच्छन्तो तथेव देवताहि निमित्तं सुनिवत्तं सुपारुतं पब्बजितं दिस्वा को नामेसो सम्मा ति सारथिं पुच्छि । सारथिं किंचापि बुद्धुप्पादस्स अभावा पब्बजितं वा पब्बजितगुणे वा न जानाति, देवानुभावेन पन पब्बजितो नामेस देवा ति वत्वा पब्बज्जाय गुणे वण्णेसि । बोधिसत्तो पब्बज्जाय रुचिं उप्पादेत्वा तं दिवसं उय्यानं अगमासि ॥

जातकट्ठकथा (निदानकथा)-पृ० ७४-७५

१९. महाभिनिक्खमनं ।

सो तत्थ दिवसभागं कीळित्वा मङ्गलपोकखरणियं नहायित्वा अत्थं गते सुरिये मङ्गल-सिलापट्टे निसीदि अत्तानं अलंकारापेतुकामो । अथस्स परिचारकपुरिसा नानावण्णानि दुस्सानि नानप्पकारा आभरणविक्रितियो मालागन्धविलेपनानि च आदाय समन्ता परिवारेत्वा अट्ठंसु । तस्मिं खणे सक्कस्स निसिन्नासनं उण्हं अहोसि । सो 'को नु खो मं इमम्हा ठाना चावेतुकामो' ति उपधारेन्तो बोधिसत्तस्स अलंकरणकालं दिस्वा विस्सकम्मं आमन्तेसि-सम्म विस्सकम्म, सिद्धत्थ-कुमारो अज्ज अड्डुरत्तिसमये महाभिनिक्खमनं निक्खमिस्सति । अयमस्स पच्छिमो अलंकारो ।

उय्यानं गन्त्वा महापुरिसं दिब्बालंकारेहि अलंकरोहीति । सो साधू ति पटिस्सुणित्वा देवतानुभावेन तं खणं येव उपसंकमित्वा तस्सेव कप्पकसदिसो हुत्वा कप्पकस्स हत्थतो वेठनदुस्सं गहेत्वा-बोधिसत्तस्स सीसं वेठेसि । बोधिसत्तो हत्थसंफस्सेनेव नायं मनुस्सो, देवपुत्तो एसो ति अञ्जासि ॥

अथस्स सब्बालंकारपटिमण्डितस्स सब्बतालावचरेसु सकानि सकानि पटिभानानि दस्सयन्तेसु, ब्राह्मणेसु जय नन्दा ति आदिवचनेहि, सूतमङ्गलिकादीसु नानप्पकारेहि मङ्गलवचनथुतिघोसेहि संभावन्तेसु सब्बालंकारपटिमण्डितं रथवरं अभिरूहि ॥

तस्मिं समये राहुलमाता पुत्तं विजाता ति सुत्वा सुद्धोदनमहाराजा पुत्तस्स मे तुट्ठिं निवेदेत्ता ति सासनं पहिणि । बोधिसत्तो तं सुत्वा 'राहुलो जातो, बन्धनं जातं' ति आह । राजा किं मे पुत्तो अवचा ति पुच्छित्वा तं वचनं सुत्वा इतो पट्टाय मे नत्ता राहुलकुमारो येव होतू ति आह ॥

बोधिसत्तो पि खो रथवरं आरूढं महन्तेन यसेन अतिमनोरमेन सिरिसोभग्गेन नगरं पाविसि । तस्मिं समये किसानोत्तमी नाम खत्तियकञ्जा उपरिपासादवरतलगता नगरं पदक्खिणं कुरुमानस्स बोधिसत्तस्स रूपसिरिं दिस्वा पीतिसोमनस्सजाता इमं उदानं उदानेसि—

निब्बुता नूना स माता निब्बुतो नून सो पिता ।

निब्बुता नून सा नारी यस्सायं ईदिसो पती ति ॥

बोधिसत्तो तं सुत्वा चिन्तेसि—अयं एवमाह—एवरूपं अत्तभावं पस्सन्तिया मातु हृदयं निब्बायति, पितु हृदयं निब्बायति, पजापतिया हृदयं निब्बायतीति । कस्मिं नु खो निब्बुते हृदयं निब्बुतं नाम होतीति । अथस्स किलेसेसु विरत्तमानस्स एतदहोसि—रागग्गिम्हि निब्बुते निब्बुतं नाम होति, दोसग्गिम्हि....मोहग्गिम्हि निब्बुते निब्बुतं नाम होति, मानदिट्ठिआदिसु सब्बकिलेसदरथेसु निब्बुतेसु निब्बुतं नाम होति । अयं मे सुस्सवणं सावेसि । अहं हि निब्बानं गवेसन्तो चरामि । अज्जेव मया घरावासं छड्ढेत्वा निक्खम्म पब्बजित्वा निब्बानं गवेसितुं वट्टति । अयं इमिस्सा आचरियभागो होतू ति कण्ठतो ओमुञ्चित्वा किसानोत्तमिया सतसहस्सग्घनकं मुत्ताहारं पेसेसि । सा सिद्धत्थकुमारो मयि पटिवद्धचित्तो हुत्वा पण्णाकारं पेसेसीति सोमनस्सजाता अहोसि ॥

बोधिसत्तो पि महन्तेन सिरिसोभग्गेन अत्तनो पासादं अभिरूहित्वा सिरिसयने निपज्जि । तावदेव तं सब्बालंकारपटिमण्डिता नच्चगीतादिसु सिक्खिता देवकञ्जा विय रूपग्गप्पत्ता इत्थियो नानातुरियानि गहेत्वा संपरिवारयित्वा अभिरमापेन्तियो नच्चगीतवादितानि पयोजर्थिसु । बोधिसत्तो किलेसेसु विरत्तचित्ताय नच्चादीसु अनभिरतो मुहुत्तं निदं ओक्कमि । ता पि इत्थियो 'यस्सत्थाय मयं नच्चादीनि पयोजयाम सो निदं उपगतो, इदानि किमत्थं किलमामा' ति गहितगहितानि तुरियानि अज्झोत्थरित्वा निपज्जिसु । गन्धतेलप्पदीपा ज्ञायन्ति ॥

बोधिसत्तो पबुज्झित्वा सयनपिट्ठे पल्लङ्केन निसिन्नो अहस ता इत्थियो तुरियभण्डानि अवत्थरित्वा निहायन्तियो । एकञ्चा पग्घरितखेला लालाकिलिन्नगत्ता, एकञ्चा दन्ते खादन्तियो, बौद्धा—५

एकञ्चा काकच्छन्तियो, एकञ्चा विप्पलपन्तियो, एकञ्चा विवटमुखा, एकञ्चा अपगतवत्था पाकट-
बीभच्छसंवाधट्टाना । सो तासं तं विप्पकारं दिस्वा भिय्योसोमत्ताय कामेसु विरत्तो अहोसि ।
तस्स अलंकतपटियत्तं सक्कभवनसदिसं पि तं महातलं विप्पविट्ठनानाकुणपभरितं आमकसुसानं
विय उपट्टासि । तयो भवा आदित्तगेहसदिसा विय खार्थिसु । उपहुतं वत भो, उपस्सट्ठं वत भो ति
उदानं पवत्तेसि । अतिविय अस्स पब्बज्जाय चित्तं नमि ॥

सो अज्जेव मया महाभिनिक्खमनं निक्खमितुं वट्टतीति सयना बुट्टाय द्वारसमीपं गन्त्वा
को एत्था ति आह । उम्मारे सीसं कत्वा निपन्नो छन्नो 'अहं अय्यपुत्तं छन्नो' ति आह । 'अहं
अज्ज महाभिनिक्खमनं निक्खमितुकामो, एकं मे अस्सं कप्पेही' ति । सो साधु देवा ति अस्स-
भण्हकं गहेत्वा अस्ससालं गन्त्वा गन्धतेलप्पदीपेसु जलन्तेसु सुमनपट्टवितानस्स हेट्ठा रमणीये
भूमिभागे ठितं कन्थकं अस्सराजानं दिस्वा अज्ज मया इममेव कप्पेतुं वट्टतीति कन्थकं कप्पेसि । सो
कप्पियमानो व अब्बासि-अयं कप्पना अतिविय गाळ्हा, अब्बेसु दिवसेसु उय्यानकीळादिगमने
कप्पना विय न होति, मय्हं अय्यपुत्तो अज्ज महाभिनिक्खमनं निक्खमितुकामो भविस्सतीति ततो
तुट्ठमानसो महाहसितं हसि । सो सहो सकलनगरं पत्थरित्वा गच्छेय्य । देवता पन तं सहं
निरुम्भित्वा न कस्सचि सोतुं अदंसु ॥

बोधिसत्तो पि खो छन्नं पेसेत्वा व पुत्तं ताव परिसस्सामीति चिन्तेत्वा निसिन्नपल्लङ्कतो
बुट्टाय राट्टुलमाताय वसनट्टानं गन्त्वा गम्भद्वारं विवरि । तस्मिं खणे अन्तोगम्भे गन्धतेलप्पदीपो
झायति । राट्टुलमाता सुमनमल्लिकादीनं पुप्फानं अम्मणमत्तेन अभिप्पकिणसयने पुत्तस्स मत्थके
हत्थं ठपेत्वा निहायति । बोधिसत्तो उम्मारे पादं ठपेत्वा ठितको व ओलोकेत्वा 'स चाहं देविया
हत्थं अपनेत्वा मम पुत्तं गण्हस्सामि, देवी पबुज्झिस्सतीति, एवं मे गमनन्तरायो भविस्सती'ति
बुद्धो हुत्वा व आगन्त्वा पुत्तं परिसस्सामीति पासादतलतो ओतरि ॥

एवं बोधिसत्तो पासादतला ओतरित्वा अस्ससमीपं गन्त्वा एवमाह-तात कन्थक, त्वं
अज्ज एकरत्तिं मं तारय, अहं तं निस्साय बुद्धो हुत्वा सदेवकं लोकं तारेस्सामीति । ततो उल्लंघित्वा
कन्थकस्स पिट्ठिं अभिरूहि । कन्थको गीवतो पट्टाय आयामेन अट्टारसहत्थो होति, तदनुच्छविकेन
उब्बेधेन समन्नागतो थामजवसंपन्नो सब्बसेतो धोतसंखसदिसो । सो सचे हसेय्य वा पादसहं वा
करेय्य, सहो सकलनगरं अवत्थरेय्य । तस्मा देवता अत्तनो आनुभावेन तस्स यथा कोचि न
सुणाति एवं हसितसहं संनिरुम्भित्वा अक्कमनपद्वारे हत्थतलानि उपनामेसुं ॥

बोधिसत्तो अस्सवरस्स पिट्ठिवेमज्झगतो छन्नं अस्सस्स वाल्थिं गाहापेत्वा अट्टरत्तसमये
महाद्वारसमीपं पत्तो । तदा पन राजा एवं बोधिसत्तो याय कायचि वेलाय नगरद्वारं विवरित्वा
निक्खमितुं न सक्खिस्सतीति द्वीसु द्वारकवाटेसु एकेकं पुरिससहस्सेन विवरितब्बं कारापेसि ।
बोधिसत्तो थामबलसंपन्नो हत्थिगणनाय कोटिसहस्सहत्थीनं बलं धारेति, पुरिसगणनाय दसपुरिस-
कोटिसहस्सानं । सो चिन्तेसि-सचे द्वारं न अवापुरीयति, अज्ज कन्थकस्स पिट्ठे निसिन्नो व

वालधिं गहेत्वा ठितेन छन्नेन सद्धिं येव कन्थकं ऊरूहि निष्पीळेत्या अट्टारसहत्थुब्बेधं पाकारं उप्पतित्वा अतिकमिस्सामीति । छन्नो पि चिन्तेसि-सचे द्वारं न विवरियति, अहं अय्यपुत्तं खन्वे निसीदापेत्वा कन्थकं दक्खिणहत्थेन कुच्छियं परिक्षिपन्तो उपकच्छन्तरे कत्वा पाकारं उप्पतित्वा अतिकमिस्सामीति । कन्थको पि चिन्तेसि-सचे द्वारं न विवरियति, अहं अत्तनो सामिकं पिट्ठियं यथानिसिन्नमेव छन्नेन वालधिं गहेत्वा ठितेन सद्धिं येव उक्खिपित्वा पाकारं उप्पतित्वा अतिकमिस्सामीति । सचे द्वारं न अवापुरीयित्थ, यथाचिन्तितमेव तीसु जनेसु अञ्चतरो संपादेय्य । द्वारे अधिवत्था देवता पनं द्वारं विवरि ॥

तस्मिं येव खणे मारो बोधिसत्तं निवत्तेस्सामीति आगन्त्वा आकासे ठितो आह-“मारिस मा निक्खमि, इतो ते सत्तमे दिवसे चक्करतनं पातुभविस्सति, द्विसहस्सपरित्तदीपपरिवारानं चतुन्नं महादीपानं रज्जं कारेस्ससि, निवत्त मारिसा” ति आह । कोऽसि त्वं ति । अहं वसवत्ती ति । मार, जानाम’हं मय्हं चक्करतनपातुभावं । अनत्थिकोऽहं रज्जेन । दससहस्सीलोकधातुं उन्नादेत्वा बुद्धो भविस्सामीति आह । मारो इतो दानि ते पट्ठाय कामवितक्कं वा व्यापादवितक्कं वा विहिंस-वितक्कं वा चिन्तितकाले जानिस्सामीति ओतारापेक्खो छाया विय अनुपगच्छन्तो अनुबन्धि ॥

बोधिसत्तो पि हत्थगतं चक्कवत्तिरज्जं खेलपिण्डं विय अनपेक्खो छडुत्वा महन्तेन सक्कारेन नगरा निक्खमित्वा आसाळ्हिपुण्णमाय उत्तरासाळ्हनक्खत्ते वत्तमाने निक्खमित्वा च पुन नगरं अपलोकेतुकामो जातो । एवं च पनस्स चित्ते उत्पन्नमत्ते येव, महापुरिस, न तथा निवत्तित्वा ओलोकनकम्मं कतं ति वदमाना विय महापठवी कुलालचक्कं विय छिज्जित्वा परिवत्ति । बोधिसत्तो नगराभिमुखो ठत्वा नगरं ओलोकेत्वा तस्मिं पुथविप्पदेसे कन्थकनिवत्तनचेतियट्ठानं दस्सेत्वा गन्त-ब्बमग्गाभिमुखं कन्थकं कत्वा पायासि महन्तेन सक्कारेन उळ्ळारेन सिरिसोभग्गेन । तदा किरस्स देवता पुरतो सद्धिं उक्कासहस्सानि धारयिंसु, पच्छतो सद्धिं, दक्खिणपस्सतो सद्धिं, वामपस्सतो सद्धिं । अपरा देवता चक्कवाळमुखवट्ठियं अपरिमाणा उक्का धारयिंसु । अपरा देवता च नाग-सुपण्णादयो च दिब्बेहि गन्धेहि मालाहि चुण्णेहि धूपेहि पूजयमाना गच्छन्ति । पारिच्छत्तकपुप्फेहि चेव मन्दारवपुप्फेहि च घनमेघवुट्ठिकाले धाराहि विय नभं निरन्तरं अहोसि । दिब्बानि संगीतानि पवत्तन्ति । समन्ततो अट्ठ तुरियानि सट्ठि तुरियानीति अट्ठसट्ठि तुरियसतसहस्सानि पवज्जिंसु । समुद्दकुच्छियं मेघत्थनितकालो विय युगंधरकुच्छियं सागरनिग्घोसकालो विय वत्तति ॥

इमिना सिरिसोभग्गेन गच्छन्तो बोधिसत्तो एकरत्तेनेव तीणि रज्जानि अतिकम्म तिसंयोजन-मत्थके अनोमं नाम नदीतीरं पापुणि । अथ खो बोधिसत्तो नदीतीरे ठत्वा छन्नं पुच्छि-किं नाम अयं नदीति । अनोमा नाम देवा ति । अम्हाकं पि पब्बज्जा अनोमा नाम भविस्सतीति पण्हया घट्टेन्तो अस्मस्स सञ्चं अदासि । अस्सो उप्पतित्वा अट्ठसभवित्थाराय नदिया पारिमतीरे अट्ठासि । बोधिसत्तो अस्सपिट्ठितो ओरुह रजतपट्टसदिसे वालुकापुलिने ठत्वा छन्नं आमन्तेसि-सम्म छन्न, त्वं मय्हं आभरणानि चेव कन्थकं च आदाय गच्छ, अहं पब्बजिस्सामीति । अहं पि देव

पब्बजिस्सामीति । बोधिसत्तो 'न लब्भा तथा पब्बजितुं, गच्छ त्वं' ति तिक्खतुं पटिवाहित्वा आभरणानि चैव कन्थकं च पटिच्छापेत्वा चिन्तेसि—इमे मय्हं केसा समणसारुप्पा न होन्ति, अब्बो बोधिसत्तस्स केसे छिन्दितुं युत्तरूपो नत्थि, ततो सयमेव खग्गेन छिन्दिस्सामीति दक्खिण-हत्थेन असिं गण्हित्वा वामहत्थेन मोलिया सद्धिं चूळं गहेत्वा छिन्दि । केसा द्रङ्गुलमत्ता हुत्वा दक्खिणतो आवट्टमाना सीसं अल्लीयिंसु । तेसं यावजीवं तदेव पमाणं अहोसि, मस्सु च तदनुरूपं । पुन केसमस्सुओहारणकिच्चं नाम नाहोसि । बोधिसत्तो सह मोलिया चूळं गहेत्वा "सचा"हं बुद्धो भविस्सामि, आकासे तिष्ठतु, नो चे भूमियं पततू" ति अन्तळिक्खे खिपि । तं चूळामणिवेठनं योजनप्पमाणं ठानं गन्त्वा आकासे अट्ठासि । सक्को देवराजा दिव्वचक्खुना ओलोकेत्वा योजनिय-रतनचंगोटकेन संपटिच्छित्वा तावतिसभवने चूळामणिचेतियं नाम पटिट्ठापेसि—

छेत्वान मोल्लिं वरगन्धवासितं
वेहायसं उक्खिपि अग्गपुग्गलो ।
सहस्सनेत्तो सिरसा पटिग्गहि
सुवण्णचंगोटवरेन वासवो ति ॥

पुन बोधिसत्तो चिन्तेसि—इमानि कासिकवत्थानि मय्हं न समणसारुप्पानीति । अथस्स कस्सपबुद्धकाले पुराणसहायको घटीकारमहाब्रह्मा एकं बुद्धन्तरं जरं अप्पत्तेन मित्तभावेन चिन्तेसि—
'अज्ज मे सहायको महाभिनिक्खमनं निक्खन्तो, समणपरिक्खारमस्स गहेत्वा गच्छिस्सामीति

तिचीवरं च पत्तो च वासी सूचि च बन्धनं ।
परिस्सावनेन अट्ठेते युत्तयोगस्स भिक्खुनो' ति ॥

इमे अट्ठसमणपरिक्खारे आहरित्वा अदासि । बोधिसत्तो अरहद्धज्जं निवासेत्वा उत्तमपब्बज्जावेसं गण्हित्वा, छन्नं, मम वचनेन मातापितुन्नं आरोग्यं वदेहीति उच्योजेसि । छन्नो बोधिसत्तं वन्दित्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । कन्थको पन छन्नेन सद्धिं मन्तयमानस्स बोधिसत्तस्स वचनं सुणन्तो ठत्वा नत्थि दानि मय्हं पुन सामिनो दस्सनं ति चक्खुपथं विजहन्तो सोकं अधिवासेतुं असक्कोन्तो हदयेन फलितेन कालं कत्वा तावतिसभवने कन्थको नाम देवपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति । छन्नस्स पठमं एको व सोको अहोसि, कन्थकस्स पन कालकिरियाय दुत्तियेन सोकेन पीळितो रोदन्तो परिदेवन्तो नगरं अगमासि ॥

बोधिसत्तो पि पब्बजित्वा तस्मिं येव पदेसे अनुपियं नाम अम्बवनं अत्थि, तत्थ सत्ताहं पब्बज्जासुखेन वीतिनामेत्वा एकदिवसेनेव तिसयोजनमगं पदसा गन्त्वा राजगहं पाविसि । पविसित्वा सपदानं पिण्डाय चरि । सकलनगरं बोधिसत्तस्स रूपदस्सनेन धनपालकेन पविट्ठराजगहं विय असुरिन्देन पविट्ठदेवनगरं विय च संखोभं अगमासि । राजपुरिसा गन्त्वा 'देव, एवरूपो नाम सत्तो नगरे पिण्डाय चरति, देवो वा मनुस्सो वा नागो वा सुपण्णो वा को नामेसो ति न जानामा' ति आरोचेसुं । राजा पासादतले ठत्वा महापुरिसं दिस्वा अच्छरियब्भुतजातो पुरिसे

आणापेसि—गच्छथ भणे वीमंसथ । सचे अमनुस्सो भविस्सति, नगरा निक्खमित्वा अन्तर-
धायिस्सति । सचे देवता भविस्सति, आकासेन गच्छिस्सति । सचे नागो भविस्सति, पठवियं
निमुज्जित्वा गमिस्सति । सचे मनुस्सो भविस्सति, यथालद्धं भिक्खं परिमुज्जिस्सतीति ॥

महापुरिसो पि खो मिस्सकभत्तं संहरित्वा अलं मे एत्तकं थापनाया ति वत्वा पविट्ठद्वारेनेव
नगरा निक्खमित्वा पण्डवपब्बतच्छायाय पुरत्थाभिमुखो निसीदित्वा आहारं परिमुज्जितुं आरब्धो ।
अथस्स अन्तानि विपरिवत्तित्वा मुखेन निक्खमनाकारप्पत्तानि अहेसुं । ततो तेन अत्तभावेन
एवरूपस्स आहारस्स चक्खुना पि अदिट्ठपुब्बताय तेन पटिकूलाहारेन अट्टीयमानो एवं अत्तना व
अत्तानं ओवदि—“सिद्धत्थ त्वं सुलभअन्नपानकुले तिवस्सिकगन्धसालिभोजनं नानगरसेहि भुञ्जनट्टाने
निब्बत्तित्वा पि एकं पंसुकुलिकं दिस्वा कदा नु खो अहं पि एवरूपो हुत्वा पिण्डाय चरित्वा
भुञ्जिस्सामि, भविस्सति नु खो मे सो कालो ति चिन्तेत्वा निक्खन्तो । इदानि किं नामेतं
करोसीति” । एवं अत्तना व अत्तानं ओवदित्वा निव्विकारो हुत्वा आहारं परिमुज्जि ॥

राजपुरिसा तं पवत्तिं दिस्वा गन्त्वा रब्बो आरोचेसुं । राजा दूतवचनं सुत्वा वेगेन नगरा
निक्खमित्वा बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा इरियापथस्सिं येव पसीदित्वा बोधिसत्तस्स सब्बं इस्सरियं
निय्यादेसि । बोधिसत्तो—“मय्हं महाराज वत्थुकामेहि वा किलेसकामेहि वा अत्थो नत्थि । अहं
परमसंबोधिं पत्थयन्तो निक्खन्तो” ति । राजा अनेकप्पकारं याचन्तो पि तस्स चित्तं अलभित्वा
अद्धा त्वं बुद्धो भविस्ससि, बुद्धभूतेन पन ते पठमं मम विजितं आगन्तव्वं ति ॥

जातकट्टकथा (निदानकथा)—पृ० ७४-८४

२०. बोधिसत्तस्स महापधानं ।

बोधिसत्तो पि रब्बो पटिब्बं दत्वा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो आळारं च कालामं
उद्धकं च रामपुत्तं उपसंकमित्वा समापत्तियो निब्बत्तेत्वा नायं मग्गो बोधिथा ति तं पि समापत्ति-
भावनं अनलंकरित्वा सदेवकस्स लोकस्स अत्तनो थामविरियसंदस्सनत्थं महापधानं पदहितुकामो
उरुवेलं गन्त्वा रमणीयो वतायं भूमिभागो ति तत्थेव वासं उपगन्त्वा महापधानं पदहि । ते पि खो
कोण्डब्बप्पमुखा पञ्च पब्बजिता गामनिगमराजधानीसु भिक्खाय चरन्ता तत्थ बोधिसत्तं संपा-
पुणिसु । अथ नं छब्बस्सानि महापधानं पदहन्तं इदानि बुद्धो भविस्सति, इदानि बुद्धो भविस्सतीति
परिवेणसंमज्जनादिकाय वत्तपटिपत्तिथा उपट्ठहमाना सन्तिकावचरा व’स्स अहेसुं ॥

बोधिसत्तो पि खो कोटिप्पत्तं दुक्करकारिकं करिस्सामीति एकतिलतण्डुलादीहि पि वीतिनामेसि ।
सब्बसो पि आहारूपच्छेदं अकासि । देवता पि लोमकूपेहि ओजं उपसंहरमाना पटिक्खिपिसु ।
अथस्स ताय निराहारताय परमकसिमानप्पत्तकायस्स सुवण्णवण्णो कायो कालवण्णो अहोसि ।
द्वत्तिस महापुरिसलक्खणानि पटिच्छन्नानि अहेसुं । अप्पेकदा अप्पाणकं ज्ञानं ज्ञायन्तो महावेद-
नाहि अभितुन्नो विसब्बीभूतो चङ्क्रमन्कोटियं पतति । अथ नं एकच्चा देवता कालकतो समणो

गोतमो ति वदन्ति । एकञ्चा विहारो वे'सो अरहतं ति आहंसु । तत्थ यासं कालकतो ति अहोसि, ता गन्त्वा सुद्धोदनमहाराजस्स आरोचेसुं—तुम्हाकं पुत्तो कालकतो ति । मम पुत्तो बुद्धो हुत्वा कालकतो, अहुत्वा वा ति । बुद्धो भवितुं नासक्खि, पधानं मियं येव पतित्वा कालकतो ति । इदं सुत्वा राजा—नाहं सद्वहामि, मम पुत्तस्स बोधिं अप्पत्वा कालकिरिया नाम नत्थीति पटिक्खिपि । कस्मा पन राजा न सद्वहीति । काळदेवलतापसस्स वन्दापनदिवसे जम्बुरुक्खमूले च पाटिहारियानं दिट्ठत्ता । पुन बोधिसत्ते सञ्जं पटिलभित्वा उट्ठिते ता देवता आगन्त्वा अरोगो ते महाराज पुत्तो ति आरोचेन्ति । राजा जानाम'हं पुत्तस्स अमरणभावं ति वदति ॥

महासत्तस्स छब्बस्सानि दुक्करकारियं करोन्तस्स आकासे गण्ठिकरणकालो विय अहोसि । सो अयं दुक्करकारिका नाम बोधाय मग्गो न होतीति ओळारिकं आहारं आहारेतुं गामनिगमेसु पिण्डाय चरित्वा आहारं आहरि । अथस्स द्वात्तिसमहापुरिसलक्खणानि पाकतिकानि अहेसुं । कायो सुवण्णवण्णो अहोसि । पञ्चवग्गिया भिक्खू अयं छब्बस्सानि दुक्करकारिकं करोन्तो पि सव्वब्बुतं पटिविज्झितुं नासक्खि । इदानीं गामादिसु पिण्डाय चरित्वा ओळारिकं आहारं आहरियमानो किं सक्खिस्सति । बाहुलिको एसो पधानविम्भन्तो, सीसं नहायितुकामस्स उस्सावबिन्दु-तक्कनं विय अम्हाकं एतस्स सन्तिका विसेसतक्कनं, किं नो इमिना ति महापुरिसं पहाय अत्तनो अत्तनो पत्तचीवरं गहेत्वा अट्टारसयोजनमग्गं गन्त्वा इसिपतनं पविसिंसु ॥

निदानकथा—पृ० ८५

२१. सुजाता बोधिसत्तस्स पायासं देति ।

तेन खो पन समयेन उरुवेलायं सेनानिनिगमे सेनानिकुटुम्बिकस्स गेहे निव्वत्ता सुजाता नाम दारिका वयप्पत्ता एकस्मिं निग्रोधरुक्खे पत्थनं अकासि—सत्थे समजातिकं घरं गन्त्वा पठम-गम्भे पुत्तं लभिस्सामि, अनुसंवच्छरं ते सतसहस्सपरिच्चागेन बलिकम्मं करिस्सामीति । तस्सा सा पत्थना समिज्झि । सा महासत्तस्स दुक्करकारिकं करोन्तस्स छट्ठे वस्से परिपुण्णविसाखापुण्णमाय बलिकम्मं कातुकामा हुत्वा.....पातो व बलिकम्मं करिस्सामीति रत्तिया पञ्चससमयं पञ्चुट्ठाय अट्ठ धेनुयो दुहापेसि । वच्छका धेनून् थनमूलं नागमंसु । थनमूले पन नवभाजने उपनीतमत्ते अत्तनो धम्मताय खीरधारा पवत्तिंसु । तं अच्छरियं दिस्वा सुजाता सहत्थेनेव खीरं गहेत्वा नवभाजने पक्खपित्वा सहत्थेनेव अग्गिं कत्वा पचितुं आरभि ॥

तस्मिं पायासे पञ्चमाने महन्तमहन्ता बुब्बुला उट्ठित्वा दक्खिणावत्ता हुत्वा संचरन्ति, एकफुसितं पि बहि न पतति, उद्धनतो अप्पमत्तको पि धूमो न उट्ठहति । तस्मिं समये चत्तारो लोकपाला आगन्त्वा उद्धने आरक्खं गणिंसु । महाब्रह्मा छत्तं धारेसि । सक्को अलातानि समानेन्तो अग्गिं जालेसि । देवता द्विसहस्सदीपपरिवारेसु चतूसु महादीपेसु देवानं च मनुस्सानं च उपकप्पन-ओजं अत्तनो देवानुभावेन दण्डकबद्धं मधुपटलं पीळेत्वा मधुं गण्हमाना विय संहरित्वा तत्थ पक्खिपिंसु । सुजाता एकदिषसेनेव तत्थ अत्तनो पाकटानि अनेकानि अच्छरियानि दिस्वा पुण्णं दासि

आमन्तेसि—अस्म पुण्णे, अज्ज अम्हाकं देवता अतिविय पसन्ना, मया एत्तके काले एवरूपं अच्छरियं नाम न दिट्ठपुब्बं, वेगेन गत्वा देवद्वानं पटिजग्गाहीति । सा साधु अय्ये ति तस्सा वचनं संपटिच्छित्वा तुरिततुरिता रुक्खमूलं अगमासि ॥

बोधिसत्तो पि खो तस्मिं रत्तिभागे पञ्चमहासुपिने दिस्वा परिगण्हन्तो निस्संसयेनाहं अज्ज बुद्धो भविस्सामीति कतसंनिट्ठानो तस्सा रत्तिया अच्चयेन कतसरीरपटिजग्गानो भिक्खाचारकालं आगमयमानो पातो व आगन्त्वा तस्मिं रुक्खमूले निसीदि अत्तनो पभाय सकलं रुक्खं ओभासयमानो । अथ खो सा पुण्णा आगन्त्वा अद्दस बोधिसत्तं रुक्खमूले पाचीनलोकधातुं ओलोकयमानं निसिन्नं । सरीरतो च'स्स निक्खन्ताहि पभाहि सकलरुक्खं सुवण्णवण्णं दिस्वा तस्सा एतदहोसि—अज्ज अम्हाकं देवता रुक्खतो ओरुह्द सहत्थेनेव बलिकम्मं पटिच्छित्तुं निसिन्ना मज्जे ति उब्बेगप्पत्ता हुत्वा वेगेन गत्वा सुजाताय एतमत्थं आरोचेसि ॥

सुजाता तस्सा वचनं सुत्वा अज्ज दानि पट्टाय मम जेट्ठधीतुद्वाने तिट्ठाहीति धीतु अनुच्छविकं सव्वालंकारं अदासि । यस्मा पन बुद्धभावं पापुणनदिवसे सतसहस्सगघनिकं सुवण्णपातिं लद्धुं वट्ठति, तस्मा सा सुवण्णपातिं पायासं पक्खिप्पिस्सामीति चित्तं उप्पादेत्वा सतसहस्सगघनिकं नीहरापेत्वा तत्थ पायासं पक्खिपितुकामा पक्कभाजनं आवज्जेसि । सब्बो पायासो पदुमपत्ता उदकं विय विनिवट्ठेत्वा पातिं पतिट्ठासि । सा तं पातिं अज्जाय सुवण्णपातिया पटिकुज्जेत्वा वसनेन वेठेत्वा सव्वालंकारेहि अत्तभावं अलंकरित्वा तं पातिं अत्तनो सीसे ठपेत्वा महन्तेन आनुभावेन निप्रोधमूलं गत्वा बोधिसत्तं ओलोकेत्वा बलवसोमनस्सजाता रुक्खदेवता ति सज्जाय दिट्ठद्वानतो पट्टाय ओनतोन्ता गत्वा सीसतो पातिं ओतारेत्वा विवरित्वा सुवण्णभिङ्गारेन गन्धपुष्पासितं उदकं गहेत्वा बोधिसत्तं उपगन्त्वा अट्ठासि । घटीकारमहाब्रह्मना दिन्नमत्तिकापत्तो एत्तकं अट्ठानं बोधिसत्तं अविजहित्वा तस्मिं खणे अदस्सनं गतो । बोधिसत्तो पत्तं अपस्सन्तो दक्खिणहत्थं पसारेत्वा उदकं संपटिच्छि । सुजाता सहेव पातिया पायासं महापुरिसस्स हत्थे ठपेसि । महापुरिसो सुजातं ओलोकेसि । सा आकारं संलक्खेत्वा अय्य मया तुम्हाकं परिच्चत्तं गणिहत्वा यथारुचिं गच्छथा ति वन्दित्वा यथा मय्हं मनोरथो निप्फन्नो एवं तुम्हाकं पि निप्फज्जतू ति वत्वा सतसहस्सगघनिकाय सुवण्णपातिया पुराणपत्ते विय अनपेक्खा हुत्वा पक्कामि ॥

बोधिसत्तो पि खो निसिन्नद्वाना उट्ठाय रुक्खं पदक्खिणं कत्वा पातिं आदाय नेरंजराय तीरं गत्वा अनेकेसं बोधिसत्तसहस्सानं अभिसंबुज्जनदिवसे ओतरित्वा नहानद्वानं सुण्णपतिट्ठितित्थं नाम अत्थि, तस्स तीरे पातिं ठपेत्वा ओतरित्वा नहायित्वा अनेकबुद्धसतसहस्सानं निवासनं अरहद्वजं निवासेत्वा पुरत्थाभिमुखो निसीदित्वा एकट्ठितालपक्कप्पमाणे एकूनपज्जासपिण्डे कत्वा सब्बं अपोदकं मधुपायासं परिभुञ्जि । सो एव हि'स्स बुद्धभूतस्स सत्तसत्ताहं बोधिमण्डे वसन्तस्स एकूनपज्जासदिवसानि आहारो अहोसि । एत्तकं कालं नेव अज्जो आहारो अत्थि, न नहानं, न मुखधोवनं, न सरीरवलज्जो, ज्ञानसुखेन मग्गसुखेन फलसुखेनेव वीतिनामेसि । तं पन पायासं

परिभुञ्जित्वा सुवर्णपातिं गृहेत्वा सचा'हं अज्ज बुद्धो भवितुं सक्खिस्सामि, अयं पाति पटिसोतं गच्छतु, नो चे सक्खिस्सामि, अनुसोतं गच्छतू ति वत्वा पक्खिपि । सा सोतं छिन्दमाना नदीमज्झं गन्त्वा मज्झमज्झट्टानेनेव जवसंपन्नो अस्सो विय असीतिहत्थमत्तट्टानं पटिसोतं गन्त्वा एकस्मि आवट्टे निमुञ्जित्वा काळनागराजभवनं गन्त्वा.....अट्टासि ॥

जातकट्टकथा (निदानकथा)-पृ. ८६-८८

२२. मारदुहितृकृतं बोधिसत्त्वप्रलोभनम् ।

अथ ता मारदुहितरो भूयस्या मात्रया बोधिसत्त्वस्य सुलोभार्थमिमा गाथा अभाषन्त-

सुवसन्तके ऋतुवरे आगतके रतिमो प्रिया फुल्लितपादपके ।
तव रूप सुरूप सुशोभनको वशवर्तिसुलक्षणविचित्रितको ॥ १
वयं जात सुजात सुसंस्थितिकाः सुखकारण देवनराण वसन्तु तिकाः ।
उत्थि लघु परिभुञ्ज सुयौवनकं दुर्लभ बोधि निवर्तय मानसकम् ॥ २
प्रेक्षसि ताव इमा मरुकन्य सुलंकृतिकास्तव कारण सज्जित भूषित आगतिकाः ।
को रूपमिमं समवेक्ष्य न रज्जति रागरतो अपि जर्जरकाष्ठवशोषितजीवकः ॥ ३
केश मृदू सुरभी वरगन्धनिका मुकुटकुण्डलपत्रविबोधितआननिकाः ।
सुललाट सुलेपनआननिकाः पद्मविशुद्धविशालसुलोचनिकाः ॥ ४
परिपूरितचन्द्रनिभाननिका बिम्बसुपकनिभाधरिकाः ।
शङ्खकुन्दहिमशुक्लसुदन्तनिकाः प्रेक्ष कान्त रतिलालसिकाः ॥ ५
कठिनपीनपयोधरउद्गतिकास्त्रिवलीकृतमध्यसुसुन्दरिकाः ।
जघनाङ्गणचारुसुविच्छुरिकाः प्रेक्षसु नाथ सुकामिनिकाः ॥ ६
गजभुजसंनिभऊरुणिका बलयनिरन्तरबाहुनिकाः ।
काञ्चीवरश्रोणिमुमण्डितिकाः प्रेक्ष हि नाथ इमास्तव दासिनिकाः ॥ ७
हंसगतिसुविलम्बितगामिनिका मञ्जुमनोज्ञसुमन्मथभाषिणिकाः ।
ईदृशरूपसुभूषणिका दिव्यरतीषु सुपण्डितिकाः ॥ ८
गीतवादितनृत्यसुशिक्षितिका रतिकारणजातिसुरूपिणिकाः ।
यदि नेच्छसि कामसुलालसिकाः सुष्ठु सुवञ्चितकोऽसि भृशं खलु लोके ॥ ९
निधि दृष्टि यथा हि पलायति को कोऽपि नरो धनसौख्यमजानक मूढमनाः ।
त्वमपि तथैव हि रागमजाननको यः स्वयमागतिका न हि भुञ्जसि कामिनिकाः ॥ १०

अथ खलु भिक्षवो बोधिसत्त्वोऽनिमिषनयनः प्रहसितवदनः स्मितमुखोऽविकोपितैरिन्द्रियै-
रनभिसंस्कृतैर्गात्रैरजिह्वैरक्तोऽमूढोऽदुष्टः शैलेन्द्रवदप्रकम्प्योऽनवलीनो नावदीर्णोऽसंपीडितः सुसं-
स्थितया च बुद्ध्या स्वाधीनेन ज्ञानमुखेनात्यन्तसुप्रीणित्वात्क्लेशानां श्रद्धणया मधुरया वाचा ब्रह्मातिरेकेण
घोषेण कलविद्धरुतेन स्वरेण वल्गुना मनोज्ञेन ता मारदुहितृः गाथाभिः प्रत्यभाषन्त-

कामा भो बहुदुःखसंचया दुःखमूला ध्यानाधीततपश्च भ्रंसना अदृढानाम् ।
 न स्त्रीकामगुणेभित्तिं विदुराहुः प्रज्ञातृप्तिकरो भविष्यमबुधानाम् ॥ ११
 कामां सेवयतो विवर्धते पुनस्तृष्णा पीत्वा वै लवणोदकं यथा नरु कश्चि ।
 नात्मार्थे न परार्थं भोतिहा प्रतिपन्नो आत्मार्थे च परार्थे उत्सुको भविताहम् ॥ १२
 फेनबुद्बुदतुल्यसंनिभं तव रूपं मायारङ्गमिवा वितथावितथ स्वमतेन ।
 क्रीडा वै सुपिनेव अध्रुवा अपिनित्या बालानां सद चित्तमोहना अबुधानाम् ॥ १३
 नेत्रा बुद्बुदतुल्यसादृशा दृश त्वचनद्धाः कठिनशोणितपिण्डमुद्रतम् ।
 यथा गण्ड उदरो मूत्रपुरीषसंचयोऽशुचोक्तः कर्मक्लेशसमुत्थितो दुःखवन्तः ॥ १४
 संमूढा ये हि बालबुद्धयो न तु विज्ञाः शुभतो कल्पयमान आशयं वितथेन ।
 संसारे बहुकाल संसरी दुःखमूले अनुभोक्ता निरयेषु वेदानां बहुदुःखाम् ॥ १५
 श्रोणिः प्रस्रवते विगान्धिका प्रतिकूला ऊरुजङ्घक्रमाश्च संस्थिता यथ यन्त्रम् ।
 भूतं युष्मि निरीक्षिमि यथ मायाहेतुः प्रत्ययतः प्रवर्तथावितथेन ॥ १६
 दृष्ट्वा कामगुणांश्च निर्गुणां गुणहीनानार्थज्ञानपथस्य उत्पथां वितथा च ।
 विषपत्राग्निसमांश्च महोरगां यथ क्रुद्धां बाला अत्र हि मूर्च्छिता ताः सुखसंज्ञा ॥ १७
 कामदासु भवीति यो नरः प्रमदानां शील उत्पथि ध्यायि उत्पथि मतिहीनो ।
 ज्ञान सो हि सुन्दरि तिष्ठते लोलो योऽसौ धर्मरतिं जहित्व नो रमित कामैः ॥ १८
 नो रागेण सही वसाम्यहं न च दोषैर्नो तैर्नित्याशुभात्मभिर्वसि सार्धम् ।
 अरतीय रतीय संवसेन च सार्धं निर्मुक्तं मम चित्तु मारुतो गगने वा ॥ १९
 यद्यपीह रुधिरास्थिवर्जिता देवअप्सर सुनिर्मलाः शुभाः ।
 तेऽपि सर्वि सुमहद्भये स्थिता नित्यभावरहिता अशाश्वताः ॥ २०

अथ खलु ता मारदुहितरः सुशिक्षिताः स्त्रीमायासु भूयस्या मात्रया रागमदर्प संजनय्य
 चेष्टामुपदर्श्य गात्राणि विभूषयित्वा स्त्रीमायासुपदर्श्य बोधिसत्त्वं प्रलोभयन्ति स्म ॥

एष वसन्तकालसमयः प्रवर ऋतुवरो
 नारीनराण हर्षण करोति निहततमरजः ।
 कोकिलहंसमयूररविता द्विजगणकलिलः
 काल उपस्थितोऽनुभवितुं मदनगुणरतिम् ॥ २१
 कल्पसहस्रशीलनिरतो व्रततपचरितो
 निश्चल शैलराजसदृशस्तरुणरविवपुः ।
 मेघनिर्नाद वल्गुवचनो मृगपतिनिनदो
 वचनमुवाच सोऽर्थसहितं जगति हितकरः ॥ २२

भेष्यि अहं हि राजा त्रिभवि दिवि भुवि महितो
ईश्वर धर्मचक्रकरणो दशबलु बलवान् ।
शैष्याशैष्यपुत्रनयुतैः सततसमितमभिनतो
धर्मरती रमिष्य विषयैर्न रमति मनः ॥ २३

ता बहुभिः प्रकारनयुतैः प्रमद गुणकरै-
लोभयितुं न शक्तुः सुगतराज करभगतिम् ।
लज्जिभिरात्रपत्तं मुनिनं प्रपतित चरणे
गौरवु तुष्ट प्रेम जनिया स्तुविषु हितकरम् ॥ २४

निर्मलपद्मगर्भसदृशा शरदिशशिमुखा
सर्पिण्डुतार्चितेजसदृशा कनकगिरिनिभा ।
सिध्यतु चिन्तितानि प्रणिधिर्भव शतचरिता-
श्चाशु पतारय जगद् व्यसनपरिगतम् ॥ २५

ताः कर्णिकारचम्पकनिभं स्तविय बहुविधं
कृत्व प्रदक्षिणमतिशयं गिरिरिव अचलम् ।
गत्य पितुर्निपत्य शिरसा इदमवचि गिरं
साध्वसं न तात प्रतिघममरनरगुरोः ॥ २६

पश्यति पद्मपत्रनयनः प्रहसितवदनो
नापि स वक्तुं प्रेक्षिति जनमपि च सध्रुकुटिः ।
मेरु चलेय शुष्य उदधिः शशि रवि प्रपते
नैव स दोषदर्शि त्रिभवे प्रमदवश गमिया ॥ २७

या इक्षिमाय उपदर्शित तत्र तात
प्रचलीयु तस्य हृदयं भवियः सरागः ।
तं दृष्ट एकमपि कम्पितु नास्य चित्तं
शैलेन्द्रराज इव तिष्ठति सोऽप्रकम्पः ॥ २८

ये चेतना अपि च ये च अचेतना च वृक्षाश्च शैलेन्द्रसुरेन्द्रयक्षाः ।
अभ्यानता अभिमुखा गुणपर्वतस्य श्रेयो भवेत्प्रतिनिवर्तितुमद्य तात ॥ २९

अपि च ।

न तत्तरेद्यस्य न पारमुत्तरेण तत्त्वणेद्यस्य न मूलमुद्धरेत् ।
न कोपयेत्तं क्षमयेत्पुनोऽपि तं कुर्यान्न तं येन भवेच्च दुर्मनाः ॥ ३०

न च मारः पापीयान् विनिवर्तते स्म । तत्रेदमुच्यते ।...बोधिसत्त्व आह—

मेरुः पर्वतराज स्थानतु चलेत्सर्वं जगन्नो भवेत्
सर्वे तारकसंघ भूमि प्रपतेत्सज्ज्योतिषेन्द्रा नभात् ।
सर्वे सत्त्व करेय एकमतयः शुष्येन्महासागरो
न त्वेव द्रुमराजमूलोपगतश्चाल्येत अस्मद्विधः ॥ ३१

मार आह—

कामेश्वरोऽस्मि वसिता इह सर्वलोके
देवाश्च दानवगणा मनुजाश्च तीर्या ।
व्याप्ता मया मम वशेन च यान्ति सर्वे
उत्तिष्ठ मह्य विषयस्थ वचं कुरुष्व ॥ ३२

बोधिसत्त्व आह—

कामेश्वरोऽसि यदि व्यक्तमनीश्वरोऽसि
धर्मेश्वरोऽहमपि पश्यसि तत्त्वतो माम् ।
कामेश्वरोऽसि यदि दुर्गति न प्रयासि
प्राप्स्यामि बोधि च समस्यतु पश्यतस्ते ॥ ३३

ललितविस्तर-पृ० ४०६-४२७

२३. पधानसुत्तं ।

तं मं पधानपहितत्तं नदिं नेरञ्जरं पति ।
विपरक्कम्म ज्ञायन्तं योगक्खेमस्स पत्तिया ॥ १
नमुची करुणं वाचं भासमानो उपागमि ।
किसो त्वमसि दुब्बण्णो सन्तिके मरणं तव ॥ २
सहस्सभागो मरणस्स एकंसं जीवितं तव ।
जीव भो जीवितं सेय्यो जीवं पुब्बानि काहसि ॥ ३
चरतो च ते ब्रह्मचरियं अग्गिहुत्तं च जूहतो ।
पहूतं चीयते पुब्बं किं पधानेन काहसि ॥ ४
दुग्गो मग्गो पधानाय दुक्करो दुरभिसंभवो ।
इमा गाथा भणं मारो अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ॥ ५
तं तथावादिनं मारं भगवा एतदब्रवी ।
पमत्तबन्धु पापिम येनत्थेन इधागतो ॥ ६

अणुमत्तेन पि पुञ्जेन अत्थो मय्हं न विज्जति ।
 येसं च अत्थो पुञ्जानं ते मारो वत्तुमरहति ॥ ७
 अत्थि सद्धा ततो विरियं पब्बा च मम विज्जति ।
 एवं मे पहितत्तं पि किं जीवमनुपुच्छसि ॥ ८
 नदीनमपि सोतानि अयं वातो विसोसये ।
 किं च मे पहितत्तस्स लोहितं नूपसुस्सये ॥ ९
 लोहिते सुस्समानम्हि पित्तं सेम्हं च सुस्सति ।
 मंसेसु खीयमानेसु भिय्यो चित्तं पसीदति ।
 भिय्यो सति च पब्बा च समाधि मम तिष्ठति ॥ १०
 तस्स मे'वं विहरतो पत्तस्सुत्तमवेदनं ।
 कामे नापेक्खते चित्तं पस्स सत्तस्स सुद्धतं ॥ ११
 कामा ते पठमा सेना दुतिया अरति विज्जति ।
 ततिया खुप्पिपासा ते चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥ १२
 पञ्चमं थीनमिद्धं ते छट्ठा भीरुपवुच्चति ।
 सत्तमी विचिकिच्छा ते मक्खो थम्भो ते अट्ठमो ॥ १३
 लाभो सिलोको सक्कारो मिच्छालब्धो च यो यसो ।
 यो चत्तानं समुक्कंसे परे च अवजानति ॥ १४
 एसा नमुचि ते सेना कण्हस्साभिप्पहारिणी ।
 न तं असूरो जिनाति जेत्वा च लभते सुखं ॥ १५
 एस मुज्जं परिहरे धिरत्थु इध जीवितं ।
 संगामे मे मतं सेय्यो यंचे जीवे पराजितो ॥ १६
 पगाळ्हा एत्थ दिस्सन्ति एके समणब्राह्मणा ।
 तं च मग्गं न जानन्ति येन गच्छन्ति सुब्बता ॥ १७
 समन्ता धजिनिं दिस्सा युत्तं मारं सवाहनं ।
 युद्धाय पञ्चुग्गच्छामि मा मं ठाना अचावयि ॥ १८
 थं ते तं न प्पसहन्ति सेनं लोको सदेवको ।
 तं ते पब्बाय गच्छामि आमं पत्तं व अस्सना ॥ १९
 वसिं कत्वान संकप्पं सतिं च सुप्पतिट्ठितं ।
 रट्ठा रट्ठं विचरिस्सं सावके विनयं पुत्थू ॥ २०

ते अप्पमत्ता पहितत्ता मम सासनकारका ।
 अकामस्स ते गमिस्सन्ति यत्थ गन्त्वा न सोचरे ॥ २१
 सत्त वस्सानि भगवन्तं अनुबन्धि पदे पदे ।
 ओतारं नाधिगच्छिस्सं संबुद्धस्स सतीमतो ॥ २२
 मेदवण्णं व पासाणं वायसो अनुपरियगा ।
 अपे'त्थ मुदु विन्देम अपि अस्सादना सिया ॥ २३
 अलद्धा तत्थ अस्सादं वायसे'त्तो अपक्कमि ।
 काको व सेलमासज्ज निब्बिज्जापेम गोतमं ॥ २४
 तस्स सोकपरेतस्स वीणा कच्छा अभस्सथ ।
 ततो सो दुम्मनो यक्खो तत्थेवन्तरधायथ ॥ २५

सुत्तनिपात

२४. मारपराजयो ।

तस्मिं समये मारो देवपुत्तो सिद्धत्थकुमारो मय्हं वसं अतिक्रमितुकामो, न दानि'स्स अतिक्रमितुं दस्सामीति मारबलस्स सन्तिकं गन्त्वा एतमत्थं आरोचेत्वा मारघोसनं नाम घोसापेत्वा मारबलं आदाय निक्खमि ।..... मारो पि अत्तनो परिसं आह—ताता, सुद्धोदनपुत्तेन सिद्धत्थेन सदिसो अब्बो पुरिसो नाम नत्थि । मयं संमुखा युद्धं दातुं न सक्खिस्साम, पच्छाभागेन दस्सामा ति । महापुरिसो पि तीणि पस्सानि ओलोकेत्वा सब्बदेवतानं पलातत्ता सुब्बानि अहस । पुन उत्तरपस्सेन मारबलं अज्झोत्थरमानं दिस्वा अयं एत्तको जनो मं एककं संधाय महन्तं वायामं परक्कमं करोति । इमस्मिं ठाने मय्हं माता वा पिता वा भाता वा अब्बो वा कोचि वातको नत्थि । इमा पन दस पारमियो व मय्हं दीघरत्तं पुट्टपरिजनसदिसा । तस्मा पारमियो व फलकं कत्वा पारमिसत्थेनेव पहरित्वा अयं बलकायो मया विद्धंसेतुं वट्ठीतीति दस पारमियो आवज्जमानो निसीदि ॥

अथ मारो देवपुत्तो एतेनेव सिद्धत्थं पलापेस्सामीति वातमण्डलं समुट्ठापेसि । तं खणं येव पुरत्थिमादिभेदा वाता समुट्ठहित्वा अड्डयोजनद्वियोजनतियोजनप्पमाणानि पब्बतकूटानि पदाळेत्वा वनगच्छरूक्खादीनि उम्मूलेत्वा समन्ता गामनिगमे चुण्णविचुण्णं कातुं समत्था पि महापुरिसस्स पुब्बतेजेन विहतानुभावा बोधिसत्तं पत्वा चीवरकण्णमत्तं पि चालेतुं नासक्खिस्सु । ततो उदकेन तं अज्झोत्थरित्वा मारेस्सामीति महावस्सं समुट्ठापेसि । तस्सानुभावेन उपरूपरि सतपटलसहस्स-पटलादिभेदा बलाहका उट्ठित्वा वस्सिस्सु । वुट्ठिधारावेगेन पठवी छिद्वा अहोसि । वनरूक्खादीनं उपरिभागेन महाओघो आगन्त्वा महासत्तस्स चीवरे उस्सावबिन्दुट्ठानमत्तं पि तेमेतुं नासक्खि । ततो पासाणवस्सं समुट्ठापेसि । महन्तानि महन्तानि पब्बतकूटानि धूपायन्तानि पज्जलन्तानि आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तं पत्वा दिब्बमालागुलभावं आपज्जिस्सु । ततो पहरणवस्सं समुट्ठापेसि । एकतोधारा उभतोधारा असिसत्तिखुरप्पादयो धूपायन्ता पज्जलन्ता आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तं

पत्वा दिब्बपुप्फानि अहेसुं । ततो अङ्गारवस्सं समुट्ठापेसि । किंसुकवण्णा अङ्गारा आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तस्स पादमूले दिब्बपुप्फानि हुत्वा विकिरिंसु । ततो कुक्कुळवस्सं समुट्ठापेसि । अञ्जुण्हो अग्गिवण्णो कुक्कुळो आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तस्स पादमूले चन्दनचुण्णं हुत्वा निपति । ततो वालुकावस्सं समुट्ठापेसि । अतिसुखुमवालुका धूपायन्ता पज्जलन्ता आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तस्स पादमूले दिब्बपुप्फानि हुत्वा निपतिंसु । ततो कललवस्सं समुट्ठापेसि । तं कललं धूपायन्तं पज्जलन्तं आकासेनागन्त्वा बोधिसत्तस्स पादमूले दिब्बविलेपनं हुत्वा निपति । ततो इमिना भिंसेत्वा सिद्धत्थं पलापेस्सामीति अन्धकारं समुट्ठापेसि । तं चतुरङ्गसमन्नागतं विय महातमं हुत्वा बोधिसत्तं पत्वा सुरियप्पभाविहतं विय अन्धकारं अन्तरधायि ॥

एवं मारो इमाहि नवहि वातवस्सपासाणप्पहरणङ्गारकुक्कुळवालिकाकललन्धकारवुट्ठीहि बोधिसत्तं पलापेतुं असक्कोन्तो, किं भणे तिट्ठत्थ, इमं कुमारं गण्हत्थ, हनत्थ, पलापेत्था ति परिसं आणापेत्वा सयं पि गिरिमेखलस्स हत्थिनो खन्वे निसिन्नो चक्कायुधं आदाय बोधिसत्तं उपसंकमत्वा, सिद्धत्थ उट्ठाहि एतस्मा पल्लङ्का, नायं तुय्हं पापुणाति, मय्हं एसो पापुणातीति आह । महासत्तो तस्स वचनं सुत्वा अवोच—मार नेव तथा दस पारमियो पूरिता, न उपपारमियो, न परमत्थपारमियो, नापि पञ्च महापरिञ्चागा परिच्चत्ता, न व्याणत्थचरिया, न लोकत्थचरिया, न बुद्धत्थचरिया पूरिता, नायं पल्लङ्को तुय्हं पापुणाति, मय्हं वे'सो पापुणातीति । मारो कुट्ठो कोधवेगं असहन्तो महापुरिसस्स चक्कायुधं विस्सज्जेसि । तं तस्स दस पारमियो आवज्जेन्तस्स उपरिभागे मालावितानं हुत्वा अट्ठासि । तं किर खरधारं चक्कायुधं अब्बदा तेन कुट्ठेन विस्सट्ठं एकघनपासाणे थम्भे वंसकळीरे विय छिन्दन्तं गच्छति । इदानी पन तस्मिं मालावितानं हुत्वा ठिते अवसेसा मारपरिसा इदानी पल्लङ्गतो वुट्ठाय पलायिस्सतीति महन्तमहन्तानि सेलकूटानि विस्सज्जेसुं । तानि पि महापुरिसस्स दसपारमियो आवज्जेन्तस्स मालागुळभावं आपज्जित्वा भूमियं पतिंसु । देवता चक्कावाळमुखवट्ठियं ठिता गीवं पसारेत्वा सीसं उक्खिपित्वा नट्ठो वत भो सिद्धत्थकुमारस्स रूपगगपत्तो अत्तभावो, किं नु खो करिस्सतीति ओलोकेन्ति ॥

ततो महापुरिसो पूरितपारमीनं बोधिसत्तानं अभिसंबुज्जनदिवसे पत्तपल्लङ्को मय्हं पापुणातीति वत्वा ठितं मारं आह—मार, तुय्हं दानस्स दिन्नभावे को सक्खी ति । मारो इमे एत्तका सक्खिनो ति मारबलाभिमुखं हत्थं पसारेसि । तस्मिं खणे मारपरिसाय अहं सक्खी अहं सक्खी ति पवत्तसदो पठवीउट्ठीयनसदसदिसो अहोसि । अथ मारो महापुरिसं आह—सिद्धत्थ, तुय्हं दानस्स दिन्नभावे को सक्खी ति । महापुरिसो तुय्हं ताव दानस्स दिन्नभावे सचेतना सक्खिनो, मय्हं पन इमस्मिं ठाने सचेतनो कोचि सक्खी नाम नत्थि । तिट्ठतु ताव मे अवसेसअत्तभावेसु दिन्नभावे अयं अचेतना पि घनमहापठवी सक्खी ति चीवरगम्भन्तरतो दक्खिणहत्थं अभिनीहरित्वा महापठविया अभिमुखं हत्थं पसारेसि । महापठवी अहं ते तदा सक्खी ति विरावसतेन विरावसहस्सेन विरावसतसहस्सेन मारबलं अवत्थरमाना विय उन्नदि । मारपरिसा दिसा विदिसा पलायि । द्वे एकमग्गेन गता नाम नत्थि । सीसाभरणानि चेव निवत्थवत्थानि च पहाय संमुखसंमुखदिसाहि येव पलायिंसु ॥

ततो देवसंघा पलायमानं मारबलं दिस्वा मारस्स पराजयो जातो, सिद्धत्थकुमारस्स जयो, जयपूजं करिस्सामा ति नागा नागानं सुपण्णा सुपण्णानं देवता देवतानं ब्रह्मानो ब्रह्मानं पेसेत्वा गन्धमालादिहत्था महापुरिस्स सन्तिके बोधिपल्लङ्कं अगमंसु । एवं गतेसु च पन तेसु

जयो हि बुद्धस्स सिरीमतो अयं मारस्स च पापिमतो पराजयो ।

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता जयं तदा नागगणा महेसिनो ॥ १

जयो हि बुद्धस्स सिरीमतो अयं मारस्स च पापिमतो पराजयो ।

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता सुपण्णसंघा पि जयं महेसिनो ॥ २

जयो हि बुद्धस्स सिरीमतो अयं मारस्स च पापिमतो पराजयो ।

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता जयं तदा देवगणा महेसिनो ॥ ३

जयो हि बुद्धस्स सिरीमतो अयं मारस्स च पापिमतो पराजयो ।

उग्घोसयुं बोधिमण्डे पमोदिता जयं तदा ब्रह्मगणा पि तादिनो ॥ ४ ति ॥

अवसेसा दससु चक्कवाळसहस्सेसु देवता मालागन्धविलेपनेहि पूजयमाना नानप्पकारा थुतियो वदमाना अट्ठंसु ॥

जातकट्ठकथा (निदानकथा)-पृ० ९०-९५

२५. पब्बज्जासुत्तं ।

पब्बज्जं कित्तयिस्सामि यथा पब्बज्जि चक्खुमा ।

यथा वीमंसमानो सो पब्बज्जं समरोचयि ॥ १

संबाधोऽयं घरावासो रजस्सायतनं इति ।

अब्भोकासो च पब्बज्जा इति दिस्वान पब्बजि ॥ २

पब्बजित्वान कायेन पापकम्मं विवज्जयि ।

वचीदुच्चरितं हित्वा आजीवं परिसोधयि ॥ ३

अगमा राजगहं बुद्धो मगधानं गिरिब्बजं ।

पिण्डाय अभिहारेसि आकिण्णवरलक्खणो ॥ ४

तमहसा बिम्बिसारो पासादस्मि पतिट्ठितो ।

दिस्वा लक्खणसंपन्नं इममत्थं अभासथ ॥ ५

इमं भोन्तो निसामेथ अभिरूपो ब्रह्मा सुचि ।

चरणेन चेव संपन्नो युगमत्तं च पेक्खति ॥ ६

ओक्खित्तचक्खु सतिमा नायं नीचकुलामिव ।

राजदूता निधावन्तु कुहिं भिक्खु गमिस्सति ॥ ७

ते पेसिता राजदूता पिडितो अनुबन्धिसुं ।
 कुर्हि गमिस्सति भिक्खु कथं वासो भविस्सति ॥ ८
 सपदानं चरमानो गुत्तद्वारो सुसंबुतो ।
 खिप्पं पत्तं अपूरेसि संपजानो पतिस्सतो ॥ ९
 स पिण्डचारं चरित्वा निक्खम्म नगरा मुनि ।
 पण्डवं अभिहारेसि एत्थ वासो भविस्सति ॥ १०
 दिस्वान वासूपगतं ततो दूता उपाविसुं ।
 एको च दूतो आगन्त्वा राजिनो पटिवेदयि ॥ ११
 एस भिक्खु महाराज पण्डवस्स पुरक्खतो ।
 निसिन्नो व्यग्रघुसभो व सीहो व गिरिगम्भरे ॥ १२
 सुत्वान दूतवचनं भइयानेन खत्तियो ।
 तरमानरूपो निय्यासि येन पण्डवपब्बतो ॥ १३
 स यानभूमिं यायित्वा याना ओरुह्ख खत्तियो ।
 पत्तिको उपसंकम्म आसज्ज नं उपाविसि ॥ १४
 निसज्ज राजा संमोदि कथं सारणियं ततो ।
 कथं सो वीतिसारेत्वा इममत्थं अभासथ ॥ १५
 युवा च दहरो चासि पठमुप्पत्तिको सुसु ।
 वण्णारोहेन संपन्नो जातिमा विय खत्तियो ॥ १६
 सोभयन्तो अनीकगं नागसंघपुरक्खतो ।
 ददामि भोगे भुञ्जस्सु जातिं च'क्खाहि पुच्छितो ॥ १७
 उज्जुं जनपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो ।
 धनविरियेन संपन्नो कोसलेसु निकेतिनो ॥ १८
 आदिच्चा नाम गोत्तेन साकिया नाम जातिया ।
 तम्हा कुला पब्बजितो (म्हि राजं) न कामे अभिपत्थये ॥ १९
 कामेस्वादीनवं दिस्वा नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।
 पधानाय गमिस्सामि एत्थ मे रज्जती मनो ॥ २० ति ।

सुत्तनिपात

२६. बोधिसत्तस्स सब्बञ्जुतञ्जाणलाभो ।

एवं धरमाने येव सुरिये महापुरिसो मारबलं विधमेत्वा चीवरूपरि पतमानेहि बोधिरुक्ख-
 ङ्कुरेहि रत्तपवाळदलेहि विय पूजमानो पठमे यामे पुब्बेनिवासब्बाणं, मज्झिमयामे दिब्बचक्खुं

विसोधेत्वा पच्छिमयामे पटिच्चसमुप्पादे वाणं ओतारेसि । अथस्स द्वादसपदिकं पञ्चयाकारं वट्ट-
विवट्टवसेन अनुलोमपटिलोमतो सम्मसन्तस्स सम्मसन्तस्स दससहस्सी लोकधातु उदकपरियन्तं
कत्वा द्वादसकखत्तुं संकम्पि । महापुरिसे पन दससहस्सीलोकधातुं उन्नादेत्वा अरुणुग्गमनवेलाय
सब्बञ्चुतञ्जाणं पटिविज्झन्ते सकलदससहस्सी लोकधातु अलंकतपटियत्ता अहोसि । पाचीन-
चक्रवाळमुखवट्टियं उस्सापितानं धजानं पटाका पच्छिमचक्रवाळमुखवट्टियं पहरन्ति, तथा पच्छिम-
चक्रवाळमुखवट्टियं उस्सापितानं पाचीनचक्रवाळमुखवट्टियं, उत्तरचक्रवाळमुखवट्टियं उस्सापितानं
दक्खिणचक्रवाळमुखवट्टियं, दक्खिणचक्रवाळमुखवट्टियं उस्सापितानं उत्तरचक्रवाळमुखवट्टियं पहरन्ति ।
पठवीतले उस्सापितानं पन धजानं पटाका ब्रह्मलोकं आहञ्च अट्ठंसु, ब्रह्मलोके बद्धानं पठवीतले
पतिट्ठहिंसु । दससहस्सचक्रवाळे पुप्फपगरुक्खा पुप्फं गण्हिसु । फलपगरुक्खा फलपिण्डभारभरिता
अहेसुं । खन्धेसु खन्धपदुमानि पुप्फिसु, साखासु साखापदुमानि, लतासु लतापदुमानि,
आकासे ओलम्बकपदुमानि, सिलातलानि भिन्दित्वा उपरुपरि सतपत्ता हुत्वा दण्डकपदुमानि
उट्ठहिंसु । दससहस्सी लोकधातु वट्टेत्वा विस्सट्ठमालागुळा विय सुसंथतपुप्फसंथरो विय च
अहोसि । चक्रवाळन्तरेसु अट्ठयोजनसहस्सलोकन्तरिका सत्तसुरियप्पभाय पि अनोभासितपुब्बा
एकोभासा अहेसुं । चतुरासीतियोजनसहस्सगम्भीरो महासमुदो मधुरोदको अहोसि । नदियो
नप्पवत्तिंसु । जञ्चन्धा रूपानि पस्सिसु, जातिवधिरा सद्दं सुण्हिसु, जातिपीठसप्पी पदसा गच्छिंसु ।
अन्दुबन्धनादीनि छिन्दित्वा पत्तिंसु । एवं अपरिमाणेन सिरिविभवेन पूजियमानो [बुद्धो] अनेक-
प्पकारेसु अच्छरियधम्मेसु पातुभूतेसु सब्बञ्चुतञ्जाणं पटिविज्झित्वा सब्बबुद्धानं अविजहितं
उदानं उदानेसि—

अनेकजातिसंसारं संधाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारकं गवेसन्तो दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥ १

गहकारक दिट्ठोऽसि पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा गहकूटं विसंखतं ।

विसंखारगतं चित्तं तण्हानं खयमज्झगा ॥ २ ति ॥

उदानं उदानेत्वा निसिन्नस्स हि भगवतो एतद्दहोसि—अहं कप्पसतसहस्साधिकानि चत्तारि
असंखेय्यानि इमस्स पल्लङ्कस्स कारणा संधाविं । एत्तकं कालं इमस्सेव पल्लङ्कस्स कारणा अलंकत-
सीसं गीवाय छिन्दित्वा दिन्नं, सुअज्झितानि अक्खीनि हृदयमंसं च उब्बत्तेत्वा दिन्नं, जालिय-
कुमारसदिसा पुत्ता कण्हाजिनकुमारीसदिसा धीतरो महीदेवीसदिसा भरियायो च परेसं दासत्थाय
दिन्ना । अयं मे पल्लङ्को जयपल्लङ्को वरपल्लङ्को व । एत्थ मे निसिन्नस्स संकप्पा परिपुण्णा, न ताव
इतो बुद्धहिस्सामीति अनेककोटिसतसहस्सा समापत्तियो समापज्जन्तो सत्ताहं तथेव निसीदि ॥

जातकट्टकथा (निदानकथा)—पृ० ९५-९७

२७. पठमाभिसंबुद्धो बुद्धो ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा उरुवेलायं विहरति नज्जा नेरंजराय तीरे बोधिरुक्खमूले पठमाभिसंबुद्धो । अथ खो भगवा बोधिरुक्खमूले सत्ताहं एकपल्लङ्केन निसीदि विमुत्तिसुखपटिसंवेदी । अथ खो भगवा रत्तिया पठमं यामं पटिच्चसमुप्पादं अनुलोमपटिलोमं मनसा अकासि-अविज्जा-पञ्चया संखारा, संखारपञ्चया विज्जाणं, विज्जाणपञ्चया नामरूपं, नामरूपपञ्चया सञ्जायतनं, सञ्जायतनपञ्चया फस्सो, फस्सपञ्चया वेदना, वेदनापञ्चया तण्हा, तण्हापञ्चया उपादानं, उपादानपञ्चया भवो, भवपञ्चया जाति, जातिपञ्चया जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा संभवन्ति । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति ॥

अविज्जाय त्वेव असेसविरागनिरोधा संखारनिरोधो, संखारनिरोधा विज्जाणनिरोधो, विज्जाणनिरोधा नामरूपनिरोधो, नामरूपनिरोधा सञ्जायतननिरोधो, सञ्जायतननिरोधा फस्सनिरोधो, फस्सनिरोधा वेदनानिरोधो, वेदनानिरोधा तण्हानिरोधो, तण्हानिरोधा उपादाननिरोधो, उपादाननिरोधा भवनिरोधो, भवनिरोधा जातिनिरोधो, जातिनिरोधा जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा निरुज्झन्ति । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होतीति ॥

अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि-

यदा हवे पातुभवन्ति धम्मा आतापिनो ज्ञायतो ब्राह्मणस्स ।

अथस्स कंखा वपयन्ति सब्बा यतो पजानाति सहेतुधम्मं ॥ १ ति ॥

अथ खो भगवा रत्तिया मज्झिमं यामं पटिच्चसमुप्पादं अनुलोमपटिलोमं मनसा अकासि-अविज्जापञ्चया संखारा..... । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति । अविज्जाय त्वेव.....दुक्खक्खन्धस्स निराधो होतीति ॥

अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि-

यदा हवे पातुभवन्ति धम्मा आतापिनो ज्ञायतो ब्राह्मणस्स ।

अथस्स कंखा वपयन्ति सब्बा यतो खयं पञ्चयानं अवेदि ॥ २ इति ॥

अथ खो भगवा रत्तिया पच्छिमं यामं पटिच्चसमुप्पादं अनुलोमपटिलोमं मनसा अकासि-अविज्जापञ्चया संखारा, संखारपञ्चया विज्जाणं ..... । एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति । अविज्जाय त्वेव.....दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होतीति ॥

अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि-

यदा हवे पातुभवन्ति धम्मा आतापिनो ज्ञायतो ब्राह्मणस्स ।

विधूपयं तिष्ठति मारसेन सुरियो व ओभासयमन्तलिक्खं ॥ ३ ति ॥

२८. तपुस्सभल्लिका वाणिजा बुद्धस्स मन्थं च मधुपिण्डिकं च देन्ति ।

अथ खो भगवा सत्ताहस्स अच्चयेन तम्हा समाधिम्हा बुद्धहित्वा येन राजायतनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा राजायतनमूले सत्ताहं एकपल्लङ्केन निसीदि विमुत्तिसुखपटिसंवेदी ॥

तेन खो पन समयेन तपुस्सभल्लिका वाणिजा उक्कला तं देसं अद्धानमग्गपटिपन्ना होन्ति । अथ खो तपुस्सभल्लिकानं वाणिजानं चातिसालोहिता देवता तपुस्सभल्लिके वाणिजे एतद्वोच—अयं मारिसा, भगवा राजायतनमूले विहरति पठमाभिसंबुद्धो । गच्छथ तं भगवन्तं, मन्थेन च मधुपिण्डिकाय च पटिमानेथ । तं वो भविस्सति दीघरत्तं हिताय सुखाया ति ॥

अथ खो तपुस्सभल्लिका वाणिजा मन्थं च मधुपिण्डिकं च आदाय येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठंसु । एकमन्तं ठिता खो तपुस्सभल्लिका वाणिजा भगवन्तं एतद्वोचुं—पटिगण्हातु नो भन्ते भगवा मन्थं च मधुपिण्डिकं च, यं अम्हाकं अस्स दीघरत्तं हिताय सुखाया ति ॥

अथ खो भगवतो एतद्दहोसि—न खो तथागता हत्थेसु पटिगण्हन्ति । किम्हि नु खो अहं पटिगण्हेय्यं मन्थं च मधुपिण्डिकं चा ति । अथ खो चत्तारो महाराजानो भगवतो चेतसा चेतोपरिवितक्कं अञ्जाय चतुहिसा चत्तारो सेलमये पत्ते भगवतो उपनामेसुं, इध भन्ते भगवा पटिगण्हातु मन्थं च मधुपिण्डिकं चा ति । पटिगण्हेसि भगवा पच्चग्गे सेलमये पत्ते मन्थं च मधुपिण्डिकं च, पटिगण्हेत्वा च परिभुञ्जि ॥

अथ खो तपुस्सभल्लिका वाणिजा भगवन्तं ओनीतपत्तपाणिं विदित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतद्वोचुं—एते मयं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छाम धम्मं च । उपासके नो भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते ति । ते व लोके पठमं उपासका अहेसुं द्वेवाचिका ॥

महावग्ग-१. १. ४

२९. ब्रह्मा धम्मदेसनाय बुद्धं याचेति ।

अथ खो भगवा सत्ताहस्स अच्चयेन तम्हा समाधिम्हा बुद्धहित्वा राजायतनमूला येन अजपालनिग्रोधो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा तत्र सुदं भगवा अजपालनिग्रोधमूले विहरति । अथ खो भगवतो रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—अधिगतो खो न्यायं धम्मो गम्भीरो दुद्दसो दुरनुबोधो सन्तो पणीतो अतक्कावचरो निपुणो पण्डितवेदनीयो । आलयरामा खो पनायं पजा आलयरता आलयसंसुदिता । आलयरामाय खो पन पजाय आलयरताय आलयसंसुदिताय दुद्दसं इदं ठानं यदिदं इदप्पच्चयता पटिच्चसमुप्पादो । इदं पि खो ठानं सुदुद्दसं यदिदं सब्बसंखारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हाखयो विरागो निरोधो निब्बाणं । अहं चेव खो पन धम्मं देसेय्यं, परे च मे न आजानेय्युं । सो ममस्स किलमथो, सा ममस्स विहेसा ति । अपि स्सु भगवन्तं इमा अनच्छरिया गाथायो पटिभंसु पुब्बे अस्सुतपुब्बा—

किच्छेन मे अधिगतं ह'लं दानि पकासितुं ।
 रागदोसपरेतेहि नायं धम्मो सुसंबुधो ॥ १
 पटिसोतगामिं निपुणं गम्भीरं दुइसं अणुं ।
 रागरत्ता न दक्खन्ति तमोखन्धेन आवटा ॥ २ ति ॥

इति ह भगवतो पटिसंचिक्खतो अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति नो धम्मदेसनाय ॥

अथ खो ब्रह्मनो सहंपतिस्स भगवतो चेतसा चेतोपरिवितक्कं अब्बाय एतदहोसि—नस्सति वत भो लोको, विनस्सति वत भो लोको, यत्र हि नाम तथागतस्स अरहतो सम्मासंबुद्धस्स अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति नो धम्मदेसनाया ति । अथ खो ब्रह्मा सहंपति ब्रह्मलोके अन्तरहितो भगवतो पुरतो पातुरहोसि । अथ खो ब्रह्मा सहंपति एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा दक्खिणं जानुमण्डलं पठविं निहन्त्वा येन भगवा तेन अञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदवोच—देसेतु भन्ते भगवा धम्मं, देसेतु सुगतो धम्मं । सन्ति सत्ता अप्परजक्खजातिका अस्सवनतो धम्मस्स परिहायन्ति, भविस्सन्ति धम्मस्स अब्बातारो ति । इदं अवोच ब्रह्मा सहंपति, इदं वत्वा अथापरं एतदवोच—

पातुरहोसि मगघेसु पुब्बे धम्मो असुद्धो समलेहि चिन्तितो ।
 अवापुरेतं अमतस्स द्वारं सुणन्तु धम्मं विमलेनानुबुद्धं ॥ १
 सेले यथा पव्वतमुद्धनि द्वितो यथापि पस्से जनतं समन्ततो ।
 तथूपमं धम्ममयं सुमेध पासादमारुह समन्तचक्खु ।
 सोकावतिण्णं जनतं अपेतसोको अवेक्खस्सु जातिजराभिभूतं ॥ २
 उट्टेहि वीर विजितसंगाम सत्थवाह अनण विचर लोके ।
 देसेतु भगवा धम्मं, अब्बातारो भविस्सन्तीति ॥ ३

एवं वुत्ते भगवा ब्रह्मानं सहंपतिं एतदवोच—मय्हं खो ब्रह्म एतदहोसि—अधिगतो खो म्या'यं धम्मो गम्भीरो दुइसो दुरनुवोधो.....सा मम'स्स विहेसा ति ।.....इति ह मे ब्रह्म परि-संचिक्खतो अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति नो धम्मदेसनाया ति । दुतियं पि, ततियं पि । अथ खो ब्रह्मा सहंपति भगवन्तं एतदवोच—देसेतु भन्ते भगवा धम्मं । सन्ति सत्ता.....अब्बातारो भविस्सन्तीति ॥

अथ खो भगवा ब्रह्मनो च अज्झेसनं विदित्वा सत्तेसु च कारुब्बं पटिच्च बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेसि । अइस खो भगवा बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये स्वाकारे द्वाकारे सुविब्बापये दुविब्बापये, अप्पेक्खे परलोकवज्जभयदस्सा-विनो विहरन्ते । सेय्यथापि नाम उप्पलिनियं वा पदुमिनियं वा पुण्डरीकिनियं वा अप्पेक्खानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संबड्डानि उदकानुगतानि अन्तो-निमुग्गपोसीनि, अप्पेक्खानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि समोदकं ठितानि, अप्पेक्खानि उप्पलानि वा.....उदका अब्भुग्गम्म ठितानि अनुपलित्तानि उदकेन,

एवमेव भगवा बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो.....अप्पेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविनो विहरन्ते ।
दिस्वान ब्रह्मानं सहंपतिं गाथाय अज्झभासि—

अपारुता तेसं अमतस्स द्वारा ये सोतवन्तो पमुञ्चन्तु सद्धं ।

विहिंससब्बी पगुणं न भासिं धम्मं पणीतं मनुजेसु ब्रह्मेति ॥ १

अथ खो ब्रह्मा सहंपति कतावकासो खो म्हि भगवता धम्मदेसनाया ति भगवन्तं अभि-
वादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेव अन्तरधायि ॥

महावग्ग-१. १. ५

३०. पठमधम्मदेसनाय मनसिकारो ।

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं खिप्पमेव
आजानिस्सतीति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—अयं खो आळारो कालामो पण्डितो व्यत्तो मेधावी
दीघरत्तं अप्परजक्खजातिको । यन्नूनाहं आळारस्स कालामस्स पठमं धम्मं देसेय्यं, सो इमं धम्मं
खिप्पमेव आजानिस्सतीति । अथ खो अन्तरहिता देवता भगवतो आरोचेसि—सत्ताहकालंकतो भन्ते
आळारो कालामो ति । भगवतो पि खो ब्राणं उदपादि—सत्ताहकालंकतो आळारो कालामो ति ।
अथ खो भगवतो एतदहोसि—महाजानियो खो आळारो कालामो । सचे हि सो इमं धम्मं सुणेय्य,
खिप्पमेव आजानेय्या ति ॥

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं खिप्पमेव
आजानिस्सतीति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—अयं खो उद्दको रामपुत्तो पण्डितो व्यत्तो मेधावी
दीघरत्तं अप्परजक्खजातिको । यन्नूनाहं उद्दकस्स रामपुत्तस्स पठमं धम्मं देसेय्यं, सो इमं धम्मं
खिप्पमेव आजानिस्सतीति । अथ खो अन्तरहिता देवता भगवतो आरोचेसि—अभिदोसकालंकतो
उद्दको रामपुत्तो । भगवतो पि खो ब्राणं उदपादि—अभिदोसकालंकतो उद्दको रामपुत्तो ति । अथ
खो भगवतो एतदहोसि—महाजानियो खो उद्दको रामपुत्तो । सचे हि सो इमं धम्मं सुणेय्य,
खिप्पमेव आजानेय्या ति ॥

अथ खो भगवतो एतदहोसि—कस्स नु खो अहं पठमं धम्मं देसेय्यं, को इमं धम्मं
खिप्पमेव आजानिस्सतीति । अथ खो भगवतो एतदहोसि—बहूपकारा खो मे पञ्चवग्गिया भिक्खू
ये मं पधानपहितत्तं उपट्ठहिंसु । यन्नूनाहं पञ्चवग्गियानं भिक्खून् पठमं धम्मं देसेय्यं ति । अथ खो
भगवतो एतदहोसि—कहं नु खो एतरहि पञ्चवग्गिया भिक्खू विहरन्तीति । अहस खो भगवा
दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्कन्तमानुसकेन पञ्चवग्गिये भिक्खू बाराणसियं विहरन्ते इसिपतने
मिगदाये ॥

अथ खो भगवा उरुवेलायं यथाभिरन्तं विहरित्वा येन बाराणसी तेन चारिकं पक्कामि ।
अहस खो उपको आजीविको भगवन्तं अन्तरा च गयं अन्तरा च बोधिं अद्धानमग्गपटिपन्नं ।
दिस्वान भगवन्तं एतदवोच—विप्पसन्नानि खो ते आवुसो इन्द्रियाणि, परिसुद्धो छविवण्णो परियो-
दातो । कं सि त्वं आवुसो उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा ते धम्मं रोचेसीति ॥

एवं वुत्ते भगवा उपकं आजीविकं गाथाहि अज्झमासि—

सब्बाभिभू लोकविदू हमस्मि सब्बेसु धम्मेषु अनूपलित्तो ।
 सब्बंजहो तण्हक्खये विमुत्तो सयं अभिज्जाय कमुद्दिसेय्यं ॥ १
 न मे आचरियो अत्थि सदिसो मे न विज्जति ।
 सदेवकस्मिं लोकस्मिं नत्थि मे पटिपुग्गलो ॥ २
 अहं हि अरहा लोके अहं सत्था अनुत्तरो ।
 एको म्हि सम्मासंबुद्धो सीतिभूतोऽस्मि निब्बुतो ॥ ३
 धम्मचक्रं पवत्तेतुं गच्छामि कासिनं पुरं ।
 अन्वीभूतस्मिं लोकस्मिं अहर्जिन्व अमतदुंदुभिं ॥ ४ ति ।

यथा खो त्वं आवुसो पटिजानासि अरहसि अनन्तजिनो ति ।

मादिसा वे जिना होन्ति ये पत्ता आसवक्खयं ।
 जिता मे पापका धम्मा तस्मा हं उपकं जिनो ॥ ५ ति ॥

एवं वुत्ते उपको आजीविको हुवेय्यावुसो ति वत्वा सीसं ओकम्पेत्वा उम्मगं गहेत्वा पक्कामि ॥

महावग्ग—१. १. ६

३१. धम्मचक्रपवत्तनं ।

अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन बाराणसी इसिपतनं मिगदायो, येन पञ्चवग्गिया भिक्खू तेनुपसंकमि । अइसंसु खो पञ्चवग्गिया भिक्खू भगवन्तं दूरतो व आगच्छन्तं, दिस्वान अब्बमज्जं कतिकं संठपेसुं—अयं आवुसो समणो गोतमो आगच्छति बाहुल्लिको पधान-विब्वन्तो आवत्तो बाहुल्लाय । सो नेव अभिवादेतब्बो न पञ्चुपट्टातब्बो, नास्स पत्तचीवरं पटिग्गहेतब्बं, अपि च खो आसनं ठपेतब्बं, सचे आकंखिस्सति निसीदिस्सतीति । यथा यथा खो भगवा पञ्चवग्गिये भिक्खू उपसंकमति, तथा तथा ते पञ्चवग्गिया भिक्खू सकाय कतिकाय असंठहन्ता भगवन्तं पञ्चुगन्त्वा एको भगवतो पत्तचीवरं पटिग्गहेसि, एको आसनं पञ्चपेसि, एको पादोदकं, एको पाद-पीठं, एको पादकथलिकं उपनिक्खिपि । निसीदि भगवा पञ्चत्ते आसने । निसज्ज खो भगवा पादे पक्खालेसि । अपिस्सु भगवन्तं नामेन च आवुसोवादेन च समुदाचरन्ति ॥

एवं वुत्ते भगवा पञ्चवग्गिये भिक्खू एतदवोच—मा भिक्खवे तथागतं नामेन च आवुसो-वादेन च समुदाचरथ । अरहं भिक्खवे तथागतो सम्मासंबुद्धो । ओदहथ भिक्खवे सोतं, अमतं अधिगतं । अहं अनुसासामि, अहं धम्मं देसेमि । यथानुसिद्धं तथा पटिपज्जमाना नचिरस्सेव यस्स-त्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारियं पव्वजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठे'व धम्मो सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसंपज्ज विहरिस्सथा ति । एवं वुत्ते पञ्चवग्गिया भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं—ताय पि खो त्वं आवुसो गोतम इरियाय, ताय पटिपदाय, ताय दुक्करकारिकाय

नेव अज्झगा उत्तरिमनुस्सधम्मं अलमरियव्वाणदस्सनविसेसं, किं पन त्वं एतरहि बाहुल्लिको पधान-
विब्भन्तो आवत्तो बाहुल्लाय, अधिगमिस्ससि उत्तरिमनुस्सधम्मं अलमरियव्वाणदस्सनविसेसं ? ति ॥

एवं वुत्ते भगवा पञ्चवग्गिये भिक्खू एतदवोच— न भिक्खवे तथागतो बाहुल्लिको, न पधान-
विब्भन्तो, न आवत्तो बाहुल्लाय । अरहं भिक्खवे तथागतो सम्मासंबुद्धो । ओदहथ भिक्खवे सोतं,
अमतं अधिगतं, अहं अनुसासामि, अहं धम्मं देसेमि । यथानुसिद्धं तथा पटिपज्जमाना नचिरस्सेव
यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारियं पव्वजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठे'व
धम्मे सयं अभिब्बा सच्छिकत्वा उपसंपज्ज विहरिस्सथा ति । दुतियं पि खो पञ्चवग्गिया भिक्खू
.....ततियं पि.....व्वाणविसेसं ति । एवं वुत्ते भगवा पञ्चवग्गिये भिक्खू एतदवोच— अभि-
जानाथ मे नो तुम्हे भिक्खवे इतो पुब्बे एवरूपं भासितं एतं ति । नो हे'तं भन्ते ति । अरहं
भिक्खवे तथागतो सम्मासंबुद्धो । ओदहथ.....विहरिस्सथा ति । असक्खि खो भगवा पञ्चवग्गिये
भिक्खू सव्वापेतुं । अथ खो पञ्चवग्गिया भिक्खू भगवन्तं पुन सुस्सूसिंसु, सोतं ओदहिंसु, अब्बा
चित्तं उपट्ठापेसुं ॥

अथ खो भगवा पञ्चवग्गिये भिक्खू आमन्तेसि—द्वे'मे भिक्खवे अन्ता पव्वजितेन न
सेवितब्बा । कतमे द्वे ? । यो चायं कामेसु कामसुखल्लिकानुयोगो हीनो गम्मो पोथुज्जनिको अनरियो
अनत्थसंहितो, यो चायं अत्तकिलमथानुयोगो दुक्खो अनरियो अनत्थसंहितो । एते खो भिक्खवे
उभो अन्ते अनुपगम्म मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसंबुद्धा चक्खुकरणी व्वाणकरणी उपसमाय
अभिब्बाय संबोधाय निब्बाणाय संवत्तति । अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो । सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि
सम्मासंकप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि ।
अयं खो सा भिक्खवे मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसंबुद्धा चक्खुकरणी व्वाणकरणी उपसमाय
अभिब्बाय संबोधाय निब्बाणाय संवत्तति ॥

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खं अरियसच्चं—जाति पि दुक्खा, जरा पि दुक्खा, व्याधि पि
दुक्खा, मरणं पि दुक्खं, अप्पियेहि संपयोगो दुक्खो, पिपियेहि विप्पयोगो दुक्खो, यं पि इच्छं न
लभति तं पि दुक्खं, संखित्तेन पञ्चुपादानक्खन्धा पि दुक्खा ॥

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खसमुदयं अरियसच्चं—यायं तण्हा पोन्नोभविका नन्दिरागसहगता
तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथीदं कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा ॥

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खनिरोधं अरियसच्चं—यो तस्सा येव तण्हाय असेसविरागनिरोधो
चागो पटिनिस्सग्गो मुत्ति अनालयो ॥

इदं खो पन भिक्खवे दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं—अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको
मग्गो । सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि.....सम्मासमाधि ॥

इदं दुक्खं अरियसच्चं ति मे भिक्खवे पुब्बे अननुसुतेसु धम्मेसु चक्खुं उदपादि, व्वाणं
उदपादि, पव्व्या उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खं अरियसच्चं

परिब्बेय्यं ति मे भिक्खवे पुब्बे अननुस्सुतेसु.....आलोको उदपादि.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खं अरियसच्चं परिब्बत्तातं ति मे भिक्खवे पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मसेसु चक्खुं उदपादि, आणं उदपादि, पब्बा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि ॥ इदं दुक्खसमुदयं अरियसच्चं ति मे भिक्खवे पुब्बे अननुस्सुतेसु.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खसमुदयं अरियसच्चं पहातब्बं ति मे भिक्खवे आणं उदपादि.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खसमुदयं अरियसच्चं पहीनं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि ॥ इदं दुक्खनिरोधं अरियसच्चं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खनिरोधं अरियसच्चं सच्छिकातब्बं ति मे भिक्खवे आणं उदपादि.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खनिरोधं अरियसच्चं सच्छिकतं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि ॥ इदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं भावेतब्बं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि । तं खो पनिदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं भावितं ति मे भिक्खवे.....आलोको उदपादि ॥ यावकीवं च मे भिक्खवे इमेसु चतूसु अरियसच्चेसु एवं तिपरिवट्टं द्वादसाकारं यथाभूतं आणदस्सनं न सुविसुद्धं अहोसि, नेव तावाहं भिक्खवे सदेवके लोके समारके सन्नद्धके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुद्धो ति पच्चब्बासिं । यतो च खो मे भिक्खवे इमेसु अरियसच्चेसु एवं तिपरिवट्टं द्वादसाकारं यथाभूतं आणदस्सनं सुविसुद्धं अहोसि, अथाहं भिक्खवे सदेवके लोके समारके सन्नद्धके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुद्धो ति पच्चब्बासिं । आणं च पन मे दस्सनं उदपादि । अकुप्पा मे चेतोविमुत्ति । अयं अन्तिमा जाति, नत्थि दानि पुनब्भवो ति ॥ इदं अवोच भगवा । अत्तमना पञ्चवगिगया भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुं ति ॥

इमस्मिं च पन वेय्याकरणस्मिं भञ्ज्यमाने आयस्सतो कोण्डब्बस्स विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं सच्चं तं निरोधधम्मं ति । अथ च खो भगवा इमं उदानं उदानेसि—अब्बासि वत भो कोण्डब्बो ति ॥

महावग्ग—१. १. ७

३२. राहुलकुमारस्स दायज्जदानं ।

अथ खो भगवा राजगहे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन कपिलवत्थु तेन चारिकं पक्कामि । अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन कपिलवत्थु तदवसरि । तत्र सुदं भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं निप्रोधारामे । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन सुद्धोदनस्स सक्कस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पब्बत्ते आसने निसीदि ॥

अथ खो राहुलमाता देवी राहुलकुमारं एतदवोच—एसो ते राहुल पिता, गच्छस्सु, दायज्जं याचाहीति । अथ खो राहुलकुमारो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो पुरतो अट्ठासि—सुखा ते समण छाया ति । अथ खो भगवा उट्ठायासना पक्कामि । अथ खो राहुलकुमारो भगवन्तं पिट्ठितो अनुबन्धि—दायज्जं मे समण देहि, दायज्जं मे समण देहीति ॥

अथ खो भगवा आयस्सन्तं सारिपुत्तं आमन्तेसि—तेन हि त्वं सारिपुत्त राहुलकुमारं पब्बाजे-
हीति । कथा'हं भन्ते राहुलकुमारं पब्बाजेमीति । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे
धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे तीहि सरणगमनेहि सामणेरपब्बज्जं ॥

अथ खो आयस्सा सारिपुत्तो राहुलकुमारं पब्बाजेसि । अथ खो सुद्धोदनो सक्को येन
भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो
सुद्धोदनो सक्को भगवन्तं एतदवोच—एका'हं भन्ते भगवन्तं वरं याचामि । अतिक्कन्ततरा खो गोतम
तथागता । यं च भन्ते कप्पति, यं च अनवज्जं ति । वदेहि गोतमा ति । भगवति मे भन्ते पब्बजिते
अनप्पकं दुक्खं अहोसि, तथा नन्दे, अधिमत्तं राहुले । पुत्तपेमं भन्ते छविं छिन्दति, चम्मं छेत्वा
मंसं छिन्दति, मंसं छेत्वा नहारं छिन्दति, नहारं छेत्वा अट्ठिं छिन्दति, अट्ठिं छेत्वा अट्ठिमिज्जं च
आहच्च तिष्ठति । साधु भन्ते अय्या अननुब्बातं मातापितृहि पुत्तं न पब्बाजेय्युं ति ॥

अथ खो भगवा सुद्धोदनं सक्कं धम्मिया कथाय संदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि ।
अथ खो सुद्धोदनो सक्को धम्मिया कथाय संदस्सितो.....उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा
पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू
आमन्तेसि—न भिक्खवे अननुब्बातो मातापितृहि पुत्तो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति
दुक्कटस्सा ति ॥

महावग्ग-१. ९. १

३३. सामणेराणं सिक्खापदानि ।

अथ खो सामणेराणं एतदहोसि—कति नु खो अम्हाकं सिक्खापदानि, कत्थ च अम्हेहि
सिक्खितब्बं ति । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अनुजानामि भिक्खवे सामणेराणं दस सिक्खापदानि,
तेसु च सामणेरेहि सिक्खितुं—

- १ पाणातिपाता वेरमणी ।
- २ अदिन्नादाना वेरमणी ।
- ३ अब्रह्मचरिया वेरमणी ।
- ४ मुसावादा वेरमणी ।
- ५ सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी ।
- ६ विकालभोजना वेरमणी ।
- ७ नच्चगीतवादितविसूकदस्सना वेरमणी ।
- ८ मालागन्धविलेपनधारणमण्डनविभूसनट्ठाना वेरमणी ।
- ९ उच्चासयनमहासयना वेरमणी ।
- १० जातरूपरजतपटिग्गहणा वेरमणी ।

अनुजानामि भिक्खवे सामणेराणं इमानि दस सिक्खापदानि, इमेसु च सामणेरेहि सिक्खितुं ति ॥

महावग्ग-१. ९. १. ६

३४. सारिपुत्तमोग्गल्लानपब्बज्जा ।

तेन खो पन समयेन संजयो परिब्बाजको राजगहे पटिवसति महत्तिया परिब्बाजकपरिसाय सद्धिं अट्टुतेय्येहि परिब्बाजकसतेहि । तेन खो पन समयेन सारिपुत्तमोग्गल्लाना संजये परिब्बाजके ब्रह्मचरियं चरन्ति । तेहि कत्तिका कता होति—यो पठमं अमत्तं अधिगच्छति, सो आरोचेतू ति ॥

अथ खो आयस्सा अस्सजि पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय राजगहं पिण्डाय पाविसि पासादिकेन अभिक्कन्तेन पटिक्कन्तेन आलोकितेन विलोकितेन सम्मिञ्चितेन पसारितेन ओक्खित्त-चक्खु इरियापथसंपन्नो । अदस खो सारिपुत्तो परिब्बाजको आयस्सन्तं अस्सजिं पिण्डाय चरन्तं पासादिकेन.....इरियापथसंपन्नं । दिस्वान अस्स एतदहोसि—ये वत लोके अरहन्तो वा अरहन्तमगं वा समापन्ना, अयं तेसं भिक्खून् अब्बतरो । यन्नूनाहं इमं भिक्खुं उपसंक्रमित्वा पुच्छेय्यं—कं सि त्वं आवुसो उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसीति ॥

अथ खो सारिपुत्तस्स परिब्बाजकस्स एतदहोसि—अकालो खो इमं भिक्खुं पुच्छितुं, अन्तर-घरं पविट्ठो पिण्डाय चरति । यन्नूनाहं इमं भिक्खुं पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबन्धेय्यं अस्थिकेहि उपब्बवातं मगं ति । अथ खो आयस्सा अस्सजि राजगहे पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातं आदाय पटिक्कमि । अथ खो सारिपुत्तो परिब्बाजको येनायस्सा अस्सजि तेनुपसंक्रमि, उपसंक्रमित्वा आयस्सता अस्सजिना सद्धिं संमोदि । संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठितो खो सारिपुत्तो परिब्बाजको आयस्सन्तं अस्सजिं एतदवोच—विप्पसन्नानि खो ते आवुसो इन्द्रियाणि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो । कं सि त्वं आवुसो उद्दिस्स पब्बजितो, को वा ते सत्था, कस्स वा त्वं धम्मं रोचेसीति ॥

अत्था'वुसो महासमणो सक्क्यपुत्तो सक्क्यकुला पब्बजितो, ता'हं भगवन्तं उद्दिस्स पब्बजितो । सो च मे भगवा सत्था, तस्स चाहं भगवतो धम्मं रोचेमीति । किंवादी पनायस्मतो सत्था किमक्खा-यीति । अहं खो आवुसो नवो अचिरपब्बजितो अधुनागतो इमं धम्मविनयं, न ता'हं सक्कोमि वित्थारेन धम्मं देसेतुं, अपि च ते संखित्तेन अत्थं वक्खामीति । अथ खो सारिपुत्तो परिब्बाजको आयस्सन्तं अस्सजिं एतदवोच—होतु आवुसो अप्पं वा बहुं वा, भासस्सु, अत्थं येव मे ब्रूहि, अत्थेनेव मे अत्थो, किं काहसि व्यञ्जनं बहुं ति ॥

अथ खो आयस्सा अस्सजि सारिपुत्तस्स परिब्बाजकस्स इमं धम्मपरियायं अभासि—

ये धम्मा हेतुप्पभवा हेतुं तेसं तथागतो आह ।

तेसं च यो निरोधो एवंपादी महासमणो ॥ ति ॥

अथ खो सारिपुत्तस्स परिब्बाजकस्स इमं धम्मपरियायं सुत्वा विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति । एसे'व धम्मो यदि तावदेव पञ्चव्यत्तापदमसोकं अदिट्ठं अब्भुतं बहुकेहि कप्पनहुतेहीति ॥

अथ खो सारिपुत्तो परिब्बाजको येन मोग्गल्लानो परिब्बाजको तेनुपसंकमि । अइस खो मोग्गल्लानो परिब्बाजको सारिपुत्तं परिब्बाजकं दूरतो व आगच्छन्तं । दिखान सारिपुत्तं परिब्बाजकं एतदवोच—विप्पसन्नानि खो ते आवुसो इन्द्रियानि, परिसुद्धो छविवण्णो परियोदातो । कच्चि नु त्वं आवुसो अमतं अधिगतो ? ति । आमावुसो अमतं अधिगतो ति । यथाकथं पन त्वं आवुसो अमतं अधिगतो ? ति । इधाहं आवुसो अइसं अस्सजिं भिक्खुं राजगहे पिण्डाय चरन्तं.....महासमणो ति । अथ खो मोग्गल्लानस्स परिब्बाजकस्स इमं धम्मपरियायं सुत्वा.....कप्पनहुतेहीति ॥

अथ खो मोग्गल्लानो परिब्बाजको सारिपुत्तं परिब्बाजकं एतदवोच—गच्छाम मयं आवुसो भगवतो सन्तिके, सो नो भगवा सत्था ति । इमानि खो आवुसो अड्डुतेय्यानि परिब्बाजकसत्तानि अम्हे निस्साय अम्हे संपस्सन्ता इध विहरन्ति, ते पि ताव अपलोकाम । यथा ते मच्चिस्सन्ति तथा करिस्सन्तीति । अथ खो सारिपुत्तमोग्गल्लाना येन ते परिब्बाजका तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा ते परिब्बाजके एतदवोचुं—गच्छाम मयं आवुसो भगवतो सन्तिके, सो नो भगवा सत्था ति । मयं आयस्सन्ते निस्साय आयस्सन्ते संपस्सन्ता इध विहराम । सचे आयस्सन्ता महासमणे ब्रह्मचरियं चरिस्सन्ति, सब्बे व मयं महासमणे ब्रह्मचरियं चरिस्सामा ति ॥

अथ खो सारिपुत्तमोग्गल्लाना येन संजयो परिब्बाजको तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा संजयं परिब्बाजकं एतदवोचुं—गच्छाम मयं आवुसो भगवतो सन्तिके, सो नो भगवा सत्था ति । अलं आवुसो, मा अगमित्थ, सब्बे व तयो इमं गणं परिहरिस्सामा ति । दुतियं पि.....ततियं पि.....परिहरिस्सामा ति ॥

अथ खो सारिपुत्तमोग्गल्लाना तानि अड्डुतेय्यानि परिब्बाजकसत्तानि आदाय येन वेळुवनं तेनुपसंकमिंसु । संजयस्स पन परिब्बाजकस्स तत्थेव उण्हं लोहितं मुखतो उग्गळिछ । अइस खो भगवा ते सारिपुत्तमोग्गल्लाने दूरतो व आगच्छन्ते । दिखान भिक्खू आमन्तेसि—एते भिक्खवे द्वे सहायका आगच्छन्ति कोलितो उपतिस्सो च । एतं मे सावकयुगं भविस्सति अगं भइयुगं ति । गम्भीरे ब्राणविसये, अनुत्तरे उपधिसंखये, विमुत्ते अनुप्पत्ते वेळुवनं । अथ ने सत्था व्याकासि—एते द्वे सहायका आगच्छन्ति कोलितो उपतिस्सो च । एतं मे सावकयुगं भविस्सति अगं भइयुगं ति ॥

अथ खो सारिपुत्तमोग्गल्लाना येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोचुं—लभेय्याम मयं भन्ते भगवतो सन्तिके पव्वज्जं, लभेय्याम उपसंपदं ति । एथ भिक्खवो ति भगवा अवोच । स्वाक्खातो धम्मो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्त-किरियाया ति । सा व तेसं आयस्सन्तानं उपसंपदा अहोसि ॥

महावग्ग-१. ४. २

३५. पञ्चवर्गियानं भिक्खून् उपसंपदा ।

अथ खो आयस्सा कोण्डब्बो दिट्ठधम्मो विदितधम्मो पत्तधम्मो परियोगाळ्हधम्मो तिण्ण-विचिकिच्छो विगतकथंकथो वेसारज्जप्पत्तो अपरप्पच्चयो सत्थु सासने भगवन्तं एतदवोच—लभेय्याहं

भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसंपदं ति । एहि भिक्खू ति भगवा अवोच । स्वाक्खातो धम्मो, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया ति । सा व तस्स आयस्सतो उपसंपदा अहोसि ॥

अथ खो भगवा तदवसेसे भिक्खू धम्मिया कथाय ओवदि अनुसासि । अथ खो आयस्सतो च वप्पस्स आयस्सतो च भदियस्स भगवता धम्मिया कथाय ओवदियमानानं अनुसासियमानानं विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं ति । ते दिट्ठधम्मा पत्तधम्मा...सत्थु सासने भगवन्तं एतदवोचुं—लभेय्याम मयं भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्याम उपसंपदं ति । एथ भिक्खवो ति भगवा अवोच, स्वाक्खातो धम्मो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया ति । सा व तेसं आयस्सन्तानं उपसंपदा अहोसि ॥

अथ खो भगवा तदवसेसे भिक्खू इमिना नीहारेन नीहारभत्तो धम्मिया कथाय ओवदि अनुसासि । अथ खो आयस्सतो महानामस्स आयस्सतो च अस्सजिस्स भगवता धम्मिया कथाय ओवदियमानानं अनुसासियमानानं विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं ति । ते दिट्ठधम्मा.....भगवन्तं एतदवोचुं—लभेय्याम मयं भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्याम उपसंपदं ति । एथ भिक्खवे ति भगवा अवोच । स्वाक्खातो धम्मो, चरथ ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया ति । सा व तेसं आयस्सन्तानं उपसंपदा अहोसि ॥

सहावगा-१. १. ८

३६. यसपब्बज्जा ।

तेन खो पन समयेन बाराणसियं यसो नाम कुलपुत्तो सेट्ठिपुत्तो सुखुमालो होति । तस्स तयो पासादा होन्ति एको हेमन्तिको, एको गिम्हिको, एको वस्सिको । सो वस्सिके पासादे चत्तारो मासे निप्पुरिसेहि तुरियेहि परिचरियमानो न हेट्ठा पासादा ओरोहति । अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स पञ्चहि कामगुणेहि समप्पितस्स समङ्गीभूतस्स पटिगच्चेव निद्दा ओक्कमि, परिजनस्सापि पच्छा निद्दा ओक्कमि, सब्बरत्तियो च तेलप्पदीपो ज्ञायति । अथ खो यसो कुलपुत्तो पटिगच्चेव पटिबुज्झित्वा अद्दस सकं परिजनं सुपन्तं, अज्जिस्सा कच्छे वीणं, अज्जिस्सा कण्ठे मुदिङ्गं, अज्जिस्सा कच्छे आळम्बरं, अज्जं विकेसिकं, अज्जं विक्खेळिकं, अज्जा विप्पलपन्तियो, हत्थप्पत्तं सुसानं मज्जे । दिस्वान अस्स आदीनवो पातुरहोसि, निब्बिदाय चित्तं संठासि । अथ खो यसो कुलपुत्तो उदानं उदानेसि—उपहुतं वत भो, उपस्सट्ठं वत भो ति । अथ खो यसो कुलपुत्तो सुवण्णपादुकायो आरोहित्वा येन निवेसनद्वारं तेनुपसंकमि । अमनुस्सा द्वारं विवरिंसु—मा यसस्स कुलपुत्तस्स कोचि अन्तरायं अकासि अगारस्सा अनगारियं पब्बज्जाया ति । अथ खो यसो कुलपुत्तो येन नगरद्वारं तेनुपसंकमि । अमनुस्सा द्वारं विवरिंसु—मा यसस्स कुलपुत्तस्स कोचि अन्तरायं अकासि अगारस्सा अनगारियं पब्बज्जाया ति । अथ खो यसो कुलपुत्तो येन इसिपतनं मिगदायो तेनुपसंकमि ॥

तेन खो पन समयेन भगवा रत्तिया पञ्चूससमयं पञ्चुट्ठाय अज्झोकासे चङ्कमति । अद्दस खो भगवा यसं कुलपुत्तं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान चङ्कमा ओरोहित्वा पब्बत्ते आसने निसीदि । अथ खो यसो कुलपुत्तो भगवतो अविदूरे उदानं उदानेसि—उपहुतं वत भो, उपस्सट्ठं वत भो ति ।

अथ खो भगवा यसं कुलपुत्तं एतदवोच—इदं खो यस अनुपदुत्तं, इदं अनुपसद्वं । एहि यस निसीद, धम्मं ते देसेस्सामीति ॥

अथ खो यसो कुलपुत्तो—इदं किर अनुपदुत्तं, इदं अनुपसद्वं ति हट्ठो उदग्गो सुवण्ण-पादुकाहि ओरोहित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नस्स खो यसस्स कुलपुत्तस्स भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि । सेय्यथीदं—दानकथं सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि । यदा भगवा अब्बासि यसं कुलपुत्तं कल्लचित्तं मुदुचित्तं विनीवरणचित्तं उदग्गचित्तं पसन्नचित्तं, अथ या बुद्धानं सामुक्कंसिका धम्मदेसना तं पकासेसि, दुक्खं समुदयं निरोधं सग्गं । सेय्यथापि नाम सुद्वं वत्थं अपगतकाळकं सम्मदेव रजनं पटिगण्हेय्य, एवमेव यसस्स कुलपुत्तस्स तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं ति ॥

अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स माता पासादं अभिरूहित्वा यसं कुलपुत्तं अपस्सन्ती येन सेट्ठि गहपति तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा सेट्ठिं गहपतिं एतदवोच—पुत्तो ते गहपति यसो न दिस्सतीति । अथ खो सेट्ठि गहपति चतुदिसा अस्सदूते उच्योजेत्वा समं येव येन इसिपतनं मिग-दायो तेनुपसंकमि । अहस खो सेट्ठि गहपति सुवण्णपादुकानं निक्खेपं, दिस्वान तं येव अनुपगमासि । अहस खो भगवा सेट्ठिं गहपतिं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान भगवतो एतदहोसि—यन्नूनाहं तथारूपं इद्धाभिसंखारं अभिसंखरेयं यथा सेट्ठि गहपति इध निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं न पस्सेय्या ति । अथ खो भगवा तथारूपं इद्धाभिसंखारं अभिसंखारेसि ॥

अथ खो सेट्ठि गहपति येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं एतदवोच—अपि भन्ते भगवा यसं कुलपुत्तं पस्सेय्या ति ? । तेन हि गहपति निसीद । अप्पेव नाम इध निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं पस्सेय्यासीति । अथ खो सेट्ठि गहपति इधेव किराहं निसिन्नो इध निसिन्नं यसं कुलपुत्तं पस्सिस्सामीति हट्ठो उदग्गो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नस्स खो सेट्ठिस्स गहपतिस्स भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि, सेय्यथीदं—दानकथं..... । अपरप्पच्चयो सत्थु सासने भगवन्तं एतदवोच—अभिक्कन्तं भन्ते.....धम्मो पकासितो । एसाहं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासकं मं भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं ति । सो व लोके पठमं उपासको अहोसि तेवाचिको ॥

अथ खो यसस्स कुलपुत्तस्स पितुनो धम्मे देसियमाने यथादिट्ठं यथाविदितं भूमिं पच्चवेक्खन्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि । अथ खो भगवतो एतदहोसि—यसस्स खो कुलपुत्तस्स पितुनो धम्मे देसियमाने यथादिट्ठं यथाविदितं भूमिं पच्चवेक्खन्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं । अभब्बो खो यसो कुलपुत्तो हीनायावत्तित्वा कामे परिभुञ्जितुं, सेय्यथापि पुब्बे अगारिकभूतो । यन्नूनाहं तं इद्धाभिसंखारं पटिप्पस्सम्भेय्यं ति । अथ खो भगवा तं इद्धाभिसंखारं पटिप्पस्सम्भेसि । अहस खो सेट्ठि गहपति यसं कुलपुत्तं निसिन्नं, दिस्वान यसं कुलपुत्तं एतदवोच—माता ते तात यस परिदेवसोकसंपन्ना, देहि मातुनो जीवितं ति । अथ खो यसो कुलपुत्तो भगवन्तं उल्लोकेसि ।

अथ खो भगवा सेट्ठिं गहपतिं एतद्वोच—तं किं मब्बसि गहपति यसस्स सेखेन ब्राणेन सेखेन दस्सनेन धम्मो दिट्ठो विदितो सेय्यथापि तया । तस्स यथादिट्ठं यथाविदितं भूमिं पञ्चवेक्खन्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं । भब्बो नु खो यसो गहपति हीनायावत्तिवा कामे परिभुञ्जितुं, सेय्यथापि पुब्बे अगारिकभूतो ति ? नो हे'तं भन्ते । यसस्स खो गहपति सेखेन ब्राणेन सेखेन दस्सनेन धम्मो दिट्ठो, सेय्यथापि तया । तस्स यथादिट्ठं.....अगारिकभूतो ति । लाभा भन्ते यसस्स कुलपुत्तस्स, सुलद्धं भन्ते यसस्स कुलपुत्तस्स, यथा यसस्स कुलपुत्तस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं । अधिवासेतु मे भगवा अज्जतनाय भत्तं यसेन कुलपुत्तेम पच्छासमणेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । अथ खो सेट्ठि गहपति भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ॥

अथ खो यसो कुलपुत्तो अचिरप्पक्कन्ते सेट्ठिं गहपतिं गहपतिं भगवन्तं एतद्वोच—लभेय्याहं भन्ते भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेयं उपसंपदं ति । एहि भिक्खू ति भगवा अवोच—स्वाक्खातो धम्मो, चर ब्रह्मचरियं सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाया ति । सा व तस्स आयस्मतो उपसंपदा अहोसि ॥

महावग्ग-१. २. १

३७. पठमा उपासिका ।

अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय आयस्मता यसेन पच्छासमणेन येन सेट्ठिस्स गहपतिस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पब्बज्जे आसने निसीदि ॥

अथ खो आयस्मतो यसस्स माता च पुराणदुतियिका च येन भगवा तेनुपसंकमिंस्सु, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिंस्सु । तासं भगवा अनुपुब्बिकथं कथेसि, सेय्यथीदं—दानकथं, सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं ओकारं संकिलेसं, नेक्खम्मो आनिसंसं पकासेसि । यदा ता भगवा अब्बासि कल्लचित्ता मुदुचित्ता....., अथ या बुद्धानं सामुक्कंसिका धम्मदेसना तं पकासेसि—दुक्खं समुदयं निरोधं मग्गं । सेय्यथापि नाम सुद्धं वत्थं.....एवमेव तासं तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति । ता दिट्ठधम्मा पत्तधम्मा.....अपरप्पञ्चया सत्थु सासने भगवन्तं एतद्वोचुं—अभिक्कन्तं भन्ते.....धम्मो पकासितो । एता मयं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छाम धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासिकायो नो भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेता सरणं गता ति । ता व लोके पठमं उपासिका अहेसुं तेवाचिका ॥

महावग्ग-१. २. २

३८. तीहि सरणगमनेहि उपसंपदा ।

तेन खो पन समयेन भिक्खू नानादिसा नानाजनपदा पब्बज्जापेक्खे च उपसंपदापेक्खे च आनेन्ति, भगवा ने पब्बाजेस्सति उपसंपादेस्सतीति । तत्थ भिक्खू चेव किलमन्ति पब्बज्जापेक्खा च उपसंपदापेक्खा च । अथ खो भगवतो रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—

एतरहि खो भिक्खू नानादिसा नानाजनपदा पब्बज्जापेक्खे च उपसंपदापेक्खे च आनेन्ति भगवा ने पब्बाजेस्सति उपसंपादेस्सतीति । तत्थ भिक्खू चैव किलमन्ति पब्बज्जापेक्खा च उपसंपदापेक्खा च । यन्नूनाहं भिक्खून् अनुजानेय्यं—तुम्हे व दानि भिक्खवे तासु तासु दिसासु तेसु तेसु जनपदेसु पब्बाजेथ उपसंपादेथा ति ॥

अथ खो भगवा सायण्हसमयं पटिसल्लाना बुद्धितो एतस्मिं निदाने...धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेस्सि—इध मय्हं भिक्खवे रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—एतरहि खो भिक्खू नानादिसा...उपसंपदापेक्खा च । तुम्हे व दानि भिक्खवे तासु तासु दिसासु तेसु तेसु जनपदेसु पब्बाजेथ उपसंपादेथा ति । अनुजानामि भिक्खवे तुम्हे व दानि तासु तासु दिसासु तेसु तेसु जनपदेसु पब्बाजेथ उपसंपादेथा ति ॥

एवं च पन भिक्खवे पब्बाजेतब्बो उपसंपादेतब्बो—पठमं केसमस्सुं ओहारापेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादापेत्वा एकंसं उत्तरासङ्गं कारापेत्वा भिक्खून् पादे वन्दापेत्वा उक्कुटिकं निसीदापेत्वा अञ्जलिं पगणहापेत्वा एवं वदेहीति वत्तब्बो—बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि । दुतियं पि—बुद्धं सरणं गच्छामि, दुतियं पि धम्मं सरणं गच्छामि, दुतियं पि—संघं सरणं गच्छामि । ततियं पि—बुद्धं सरणं गच्छामि, ततियं पि—धम्मं सरणं गच्छामि, ततियं पि—संघं सरणं गच्छामीति । अनुजानामि भिक्खवे इमेहि तीहि सरणगमनेहि पब्बज्जं उपसंपदं ति ॥

महावग्ग-१. २. ६

३९. बिम्बिसारो राजा बुद्धस्स वेळुवनं देति ।

अथ खो भगवा गयासीसे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन राजगहं तेन चारिकं पक्कामि महता भिक्खुसंघेन सद्धिं भिक्खुसहस्सेन सब्बेहे'व पुराणजटिलेहि । अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन राजगहं तदवसरि । तत्र सुदं भगवा राजगहे विहरति लट्ठिवनुय्याने सुपतिट्ठे चेतिये ॥

अस्सोस्सि खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो—समणो खलु भो गोतमो सक्क्यपुत्तो सक्क्यकुला पब्बजितो राजगहं अनुप्पत्तो राजगहे विहरति लट्ठिवनुय्याने सुपतिट्ठे चेतिये । तं खो पन भगवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कित्तिसद्धो अब्भुगतो—इति पि सो भगवा अरहं सम्मासंबुद्धो विज्जा-चरणसंपन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा ति । सो इमं लोकं सदेवकं समारकं सत्रह्यकं सस्समणब्राह्मणिं पजं सदेवमनुस्सं सयं अभिब्बा सच्छिकत्वा पवेदेति । सो धम्मं देसेति आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्बज्जनं, केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं पकासेति । साधु खो पन तथारूपानं अरहतं दस्सनं होतीति ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो द्वादसनहुतेहि मागधिकेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि परिवुतो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । ते पि खो द्वादसनहुता मागधिका ब्राह्मणगहपतिका अप्पेक्खे भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिसु,

अप्येकच्चे भगवता सद्धिं संमोदिसु, संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । अप्येकच्चे येन भगवा तेनञ्जलिं पणामेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । अप्येकच्चे भगवतो सन्तिके नामगोत्तं सावेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । अप्येकच्चे तुण्हीभूता एकमन्तं निसीदिसु ॥

अथ खो तेसं द्वादसनहुतानं मागधिकानं ब्राह्मणगहपतिकानं एतदहोसि—किं नु खो महासमणो उरुवेलकस्सपे ब्रह्मचरियं चरति, उदाहु उरुवेलकस्सपो महासमणे ब्रह्मचरियं चरतीति । अथ खो भगवा तेसं द्वादसनहुतानं मागधिकानं ब्राह्मणगहपतिकानं चेतसा चेतोपरिवितक्कं अब्बाय आयस्सन्तं उरुवेलकस्सपं गाथाय अज्झभासि—

किमेव दिस्वा उरुवेलवासी पहासि अग्गिं किसको वदानो ।

पुच्छामि तं कस्सप एतमत्थं कथं पहीनं तव अग्गिहुत्तं ॥ १ ति ॥

रूपे च सहे च अथो रसे च कामित्थियो चाभिवदन्ति यज्जा ।

एतं मलं ति उपधीसु अत्वा तस्मा न यिट्ठे न हुते अरज्झिं ॥ २ ति ॥

एत्थेव ते मनो न रमित्थ कस्सपा (ति भगवा अकोच) रूपेसु सहेसु अथो रसेसु ।

अथ कोचरहि देवमनुस्सलोके रतो मनो कस्सप ब्रूहि मे तं ॥ ३ ति ॥

दिस्वा पदं सन्तं अनुप्पधीकं अकिंचनं कामभवे असत्तं ।

अनब्बथाभाविं अनब्बनेय्यं तस्मा न यिट्ठे न हुते अरज्झिं ॥ ४ ति ॥

अथ खो आयस्सा उरुवेलकस्सपो उट्ठायासना एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोच—सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोऽहमस्मि, सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोऽहमस्मि इति । अथ खो तेसं द्वादसनहुतानं ब्राह्मणगहपतिकानं एतदहोसि—उरुवेलकस्सपो महासमणे ब्रह्मचरियं चरतीति ॥

अथ खो भगवा तेसं द्वादसनहुतानं मागधिकानं ब्राह्मणगहपतिकानं चेतसा चेतोपरिविकप्पं अब्बाय अनुपुब्बिकथं कथेसि । सेय्यथीदं—दानकथं..... । एवमेव एकादसनहुतानं मागधिकानं ब्राह्मणगहपतिकानं बिम्बिसारपमुखानं तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किंचि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं ति । एकनहुतं उपासकत्तं पटिवेदेसि ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो दिट्ठधम्मो.....भगवन्तं एतदवोच—पुब्बे मे भन्ते कुमारस्स सतो पञ्च अस्सासका अहेसुं, ते मे एतरहि समिद्धा । पुब्बे मे भन्ते कुमारस्स सतो एतदहोसि—अहो वत मं रज्जे अभिसिञ्चेय्युं ति । अयं खो मे भन्ते पठमो अस्सासको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । तस्स च मे विजितं अरहं सम्मासंबुद्धो ओक्कमेय्या ति..... । तं चाहं भगवन्तं पयिरुपासेय्यं ति..... । सो च मे भगवा धम्मं देसेय्या ति..... । तस्स चाहं भगवतो धम्मं आजानेय्यं ति..... । पुब्बे मे भन्ते कुमारस्स सतो इमे पञ्च अस्सासका अहेसुं, ते मे एतरहि समिद्धा । अभिक्कन्तं भन्ते.....पाणुपेतं सरणं गतं ति । अधिवासेतु च मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो तस्सा रत्तिया अच्चेयेन पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचेसि—कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति । अथ खो भगवा पुव्वण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय राजगहं पाविसि महता भिक्खुसंघेन साद्धिं भिक्खुसहस्सेन, सव्वेहेव पुराणजटिलेहि ॥

❀   ❀   ❀   ❀

अथ खो भगवा येन रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पव्वन्ते आसने निसीदि साद्धिं भिक्खुसंघेन । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था संतप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नस्स खो रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स एतदहोसि—कथं नु खो भगवा विहरेय्य, यं अस्स गामतो नेव अविदूरे न च अच्चासन्ने गमनागमनसंपन्नं अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं अभिक्कमनीयं, दिवा अप्पाकिण्णं, रत्ति अप्पसहं अप्पनिग्घोसं विजनवातं मनुस्सराहसेय्यकं पटिसल्लानसारूपं ति ॥

अथ खो रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स एतदहोसि—इदं खो अम्हाकं वेळुवनं उय्यानं गामतो नेव अविदूरे.....पटिसल्लानसारूपं । यन्नूनाहं वेळुवनं उय्यानं बुद्धपमुखस्स भिक्खुसंघस्स ददेय्यं ति । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो सोवण्णमयं भिङ्गारं गहेत्वा भगवतो ओणोजेसि—एता'हं भन्ते वेळुवनं उय्यानं बुद्धपमुखस्स भिक्खुसंघस्स दस्मीति । पटिगगहेसि भगवा आरामं । अथ खो भगवा राजानं मागधं सेनियं बिम्बिसारं धम्मिया कथाय संदस्सेत्वा समादपेत्वा समुत्तेजेत्वा संपहंसेत्वा उट्ठायासना पक्कामि । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे आरामं ति ॥

महावग्ग-१. ४. १

४०. इत्थिपव्वज्जा ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं निग्रोधारामे । अथ खो महापजापती गोतमी येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठिता खो महापजापती गोतमी भगवन्तं एतदवोच—साधु भन्ते लभेय्य मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पव्वज्जं ति । अलं गोतमि, मा ते रुच्चि मातुगामस्स तथागत-प्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पव्वज्जा ति । दुतियं पि खो महापजापती गोतमी भगवन्तं एतदवोच—साधु भन्ते.....पव्वज्जं ति । अलं गोतमि, मा ते रुच्चि... ....पव्वज्जा ति । ततियं पि खो महापजापती... ..पव्वज्जं ति । अलं गोतमि, मा ते.....पव्वज्जा ति । अथ खो महापजापती गोतमी न भगवा अनुजानाति मातुगामस्स तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पव्वज्जं ति दुक्खी दुम्मना अस्सुमुखी रुद्धमाना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ॥

अथ खो भगवा कपिलवत्थुस्मिं यथाभिरन्तं विहरित्वा येन वेसाली तेन चारिकं पक्कामि । अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन वेसाली तदवसरि । तत्र सुदं भगवा वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालायं । अथ खो महापजापती गोतमी केसे छेदापेत्वा कासायानि वस्थानि अच्छादेत्वा संबहुलाहि साकियानीहि सद्धिं येन वेसाली तेन पक्कामि । अनुपुब्बेन येन वेसाली महावनं कूटागारसाला तेनुपसंकमि । अथ खो महापजापती गोतमी सूनेहि पादेहि रजोकिण्णेन गत्तेन दुक्खी दुम्मना अस्सुमुखी रुदमाना बहि द्वारकोट्टके अट्ठासि । अहसा खो आयस्मा आनन्दो महापजापतिं गोतमिं सूनेहि पादेहि रजोकिण्णेन गत्तेन दुक्खि दुम्मनं अस्सुमुखिं रुदमानं बहि द्वारकोट्टके ठितं । दिस्वान महापजापतिं गोतमिं एतदवोच—किस्स त्वं गोतमि सूनेहि पादेहि बहि द्वारकोट्टके ठिता ति । तथा हि पन भन्ते आनन्द न भगवा अनुजानाति मातुगामस्स तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जं ति । तेन हि गोतमि मुहुत्तं इधेव ताव होहि, यावाहं भगवन्तं याचामि मातुगामस्स तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जं ति ॥

अथ खो आयस्मा आनन्दो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—एसा भन्ते महापजापति गोतमी सूनेहि पादेहि.....बहि द्वारकोट्टके ठिता न भगवा अनुजानाति मातुगामस्स तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जं ति । साधु भन्ते लभेय्य मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जं ति । अलं आनन्द, मा ते रुच्चि मातुगामस्स .....पब्बज्जा ति । दुतियं पि खो आयस्मा आनन्दो..... । ततियं पि..... । अथ खो आयस्मा आनन्दो न भगवा अनुजानाति मातुगामस्स.....पब्बज्जं, यन्नूनाहं अब्बेन पि परियायेन भगवन्तं याचेय्यं मातुगामस्स.....पब्बज्जं ति । अथ खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—भब्बो नु खो भन्ते मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बजित्वा सोतापत्तिफलं वा सकदागामिफलं वा अनागामिफलं वा अरहत्तं वा सच्छिकातुं ति । भब्बो आनन्द मातुगामो.....सच्छिकातुं ति । सचे भन्ते भब्बो मातुगामो.....अरहत्तं पि सच्छिकातुं, बहू-पकारा भन्ते महापजापती गोतमी भगवतो मातुच्छा आपादिका पोसिका खीरस्स दायिका भगवन्तं जनेत्तिया कालं कताय थब्बं पायेसि, सचे भन्ते लभेय्य मा मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्मा अनगारियं पब्बज्जं ति । सचे आनन्द महापजापती गोतमी अट्ठ गरुधम्मो पटिगण्हाति, सा व अस्सा होतु उपसंपदा । (१) वस्ससतुपसंपन्नाय भिक्खुनिया तदद्दुपसंपन्नस्स भिक्खुनो अभिवादनं पञ्चुट्ठानं अञ्जलिकम्मं सामीचिकम्मं कातब्बं । अयं पि धम्मो सक्कत्वा गरुक्त्वा मानेत्वा पूजेत्वा यावजीवं अनतिक्रमनीयो । (२) न भिक्खुनिया अभिक्खुकुले आवासे वस्सं वसितब्बं । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । (३) अन्वद्धमासं भिक्खुनिया भिक्खुसंघतो द्वे धम्मा पञ्चासंसितत्वा उपोसथपुच्छकं च ओवादूपसंकमनं च । अयं पि धम्मो .....अनतिक्रमनीयो । (४) वस्सं वुत्थाय भिक्खुनिया उभतोसंघे तीहि ठानेहि पवारेतब्बं दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । (५) गरुधम्मं अज्झापन्नाय भिक्खुनिया उभतोसंघे

पक्खमानत्तं चरितब्बं । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । (६) द्वे वस्सानि छसु धम्मोसु सिक्खितसिक्खाय सिक्खमानाय उभतोसंधे उपसंपदा परियेसितब्बा । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । (७) न भिक्खुनिया केनचि परियायेन अक्कोसितब्बो परिभासितब्बो । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । (८) अज्जतगो ओवटो भिक्खुनीनं भिक्खूसु वचनपथो, अनोवटो भिक्खूनं भिक्खुनीसु वचनपथो । अयं पि धम्मो.....अनतिक्रमनीयो । सचे आनन्द महापजापती गोतमी इमे अट्ठ गरुधम्मे पटिगण्हाति, सा व अस्सा होतु उपसंपदा ति ॥

अथ खो आयस्सा आनन्दो भगवतो सन्तिके अट्ठ गरुधम्मे उग्गहेत्वा येन महापजापती गोतमी तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा महापजापतिं गोतमिं एतदवोच-सचे खो त्वं गोतमि अट्ठ गरुधम्मे पटिगण्हेय्यासि, सा व ते भविस्सति उपसंपदा । वस्ससतुपसंपन्नाय भिक्खुनिया तदहुपसंपन्नस्स भिक्खुनो अभिवादनं.....अनतिक्रमनीयो । सचे खो त्वं गोतमि इमे अट्ठ गरुधम्मे पटिगण्हेय्यासि, सा व ते भविस्सति उपसंपदा ति । सेय्यथापि भन्ते आनन्द इत्थी वा पुरिसो वा दहरो युवा मण्डनजातिको सीसं नहातो उप्पलमालं वा वस्सिकमालं वा अतिमुत्तकमालं वा लभित्वा उभोहि हत्थेहि पटिगण्हेत्वा उत्तमङ्गे सिरस्सिं पटिट्ठापेय्य, एवमेव खो अहं भन्ते आनन्द इमे अट्ठ गरुधम्मे पटिगण्हामि यावजीवं अनतिक्रमणीये ति ॥

अथ खो आयस्सा आनन्दो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा.....आयस्सा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच-पटिगण्हाता भन्ते महापजापतिगोतमिया अट्ठ गरुधम्मा, उपसंपन्ना भगवतो मातुच्छा ति । सचे आनन्द नालभिस्स मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये अगारस्सा अनगारियं पब्बज्जं, चिरट्ठितिकं आनन्द ब्रह्मचरियं अभविस्स, वस्ससहस्सं सट्ठम्मो तिट्ठेय्य । यतो च खो आनन्द मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये.....पब्बजितो, न दानि आनन्द ब्रह्मचरियं चिरट्ठितिकं भविस्सति, पञ्चेव दानि आनन्द वस्ससतानि सट्ठम्मो ठस्सति । सेय्यथापि आनन्द यानि कानिचि कुलानि बहुइत्थिकानि अप्पपुरिसकानि, तानि सुप्पधंसियानि होन्ति चोरेहि कुम्भत्थेनकेहि, एवमेव खो आनन्द यस्सिं धम्मविनये लभति मातुगामो अगारस्सा अनगारियं पब्बज्जं, न तं ब्रह्मचरियं चिरट्ठितिकं होति । सेय्यथापि आनन्द संपन्ने सालिकखेत्ते सेतट्ठिका नाम रोगजाति निपतति, एवं तं सालिकखेत्तं न चिरट्ठितिकं होति, एवमेव खो आनन्द यस्सिं धम्मविनये लभति मातुगामो.....होति । सेय्यथापि आनन्द संपन्ने उच्छुक्खेत्ते मज्जेट्ठिका नाम रोगजाति निपतति, एवं तं उच्छुक्खेत्तं न चिरट्ठितिकं होति, एवमेव खो आनन्द यस्सिं धम्मविनये लभति मातुगामो.....होति । सेय्यथापि आनन्द पुरिसो महतो तळाकस्स पटिगण्हेव आलिं बन्वेय्य यावदेव उदकस्स अनतिक्रमनाय, एवमेव खो आनन्द मया पटिगण्हेव भिक्खुनीनं अट्ठ गरुधम्मा पब्बत्ता यावजीवं अनतिक्रमनाया ति ॥

४१. देवदत्तस्स बुद्धोपरि द्वेसो ।

तेन खो पन समयेन भगवा महतिथा परिसाय परिवुतो धम्मं देसेन्तो निसिन्नो होति सराजिकाय परिसाय । अथ खो देवदत्तो उट्ठायासना एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा येन भगवा तेनञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदवोच—जिण्णो दानि भन्ते भगवा बुद्धो महल्लको अद्धगतो वयो अनुप्पत्तो । अप्पोस्सुक्को दानि भन्ते भगवा दिट्ठधम्मसुखविहारं अनुयुत्तो विहरतु, मम भिक्खुसंघं निस्सज्जतु, अहं भिक्खुसंघं परिहरिस्सामीति । अलं देवदत्त, मा ते रुच्चि भिक्खुसंघं परिहरितुं ति । दुतियं पि.....ततियं पि.....परिहरिस्सामीति । सारिपुत्तमोग्गल्लानानं पि खो अहं देवदत्त भिक्खुसंघं न निस्सज्जेय्यं, किं पन तुय्हं चवस्स खेळापकस्सा ति । अथ खो देवदत्तो सराजिकाय मं भगवा परिसाय खेळापकवादेन अपसादेति, सारिपुत्तमोग्गल्लानेव उक्कंसतीति कुपितो अनत्तमनो भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अयं च तरहि देवदत्तस्स भगवति पठमो आघातो अहोसि ॥

अथ खो देवदत्तो येन अजातसत्तुकुमारो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा अजातसत्तुकुमारं एतदवोच—पुरिसे महाराज आणापेहि ये समणं गोतमं जीविता वोरोपेस्सन्तीति । अथ खो अजातसत्तुकुमारो मनुस्से आणापेसि—यथा भणे अय्यो देवदत्तो आह तथा करोथा ति । अथ खो देवदत्तो एकं पुरिसं आणापेसि—गच्छावुसो अमुकस्मिं ओकासे समणो गोतमो विहरति, तं जीविता वोरोपेत्वा इमिना मग्गेन आगच्छा ति । तस्मिं मग्गे द्वे पुरिसे ठपेसि, यो इमिना मग्गेन एको पुरिसो आगच्छेथ तं जीविता वोरोपेत्वा इमिना मग्गेन आगच्छथा ति । तस्मिं मग्गे चत्तारो पुरिसे ठपेसि, ये इमिना मग्गेन द्वे पुरिसा आगच्छन्ति ते जीविता वोरोपेत्वा इमिना मग्गेन आगच्छथा ति । तस्मिं मग्गे अट्ठ पुरिसे ठपेसि, ये इमिना मग्गेन चत्तारो पुरिसा आगच्छन्ति ते जीविता वोरोपेत्वा इमिना मग्गेन आगच्छथा ति । तस्मिं मग्गे सोळस पुरिसे ठपेसि, ये इमिना मग्गेन अट्ठ पुरिसा आगच्छन्ति ते जीविता वोरोपेत्वा आगच्छथा ति । अथ खो सो एको पुरिसो असिचम्मं गहेत्वा धनुकलापं संनहित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो अविदूरे भीतो उब्बिग्गो उस्सङ्की उत्रस्तो पत्थद्वेन कायेन अट्ठासि । अदसा खो भगवा तं पुरिसं भीतं उब्बिग्गं उस्सङ्किं उत्रस्तं पत्थद्वेन कायेन ठितं, दिस्वान तं पुरिसं एतदवोच—एहि आवुसो, मा भायीति । अथ खो सो पुरिसो असिचम्मं एकमन्तं करित्वा धनुकलापं निक्खिपित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोच—अच्चयो मं भन्ते अच्चगमा यथा बालं यथा मूळ्हं यथा अकुसलं, योऽहं दुट्ठचित्तो वधकचित्तो इधुपसंकन्तो । तस्स मे भन्ते भगवा अच्चयं अच्चयतो पटिगण्हातु आयतिं संवराया ति । अथ खो भगवा तस्स पुरिसस्स अनुपुब्बिकथं कथेसि, सेय्यथीदं—दानकथं..... ॥

अथ खो सो एको पुरिसो येन देवदत्तो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा देवदत्तं एतदवोच—नाहं भन्ते सक्कोमि तं भगवन्तं जीविता वोरोपेतुं, महिद्धिको सो भगवा महानुभावो ति । अलं आवुसो मा खो त्वं समणं गोतमं जीविता वोरोपेसि, अहमेव समणं गोतमं जीविता वोरोपेस्सामीति । तेन

खो पन समयेन भगवा गिञ्झकूटस्स पब्बतस्स पच्चायायं चङ्कमति । अथ खो देवदत्तो गिञ्झकूटं पब्बतं अभिरूढित्वा महन्तं सिलं पविज्झि इमाय समणं गोतमं जीविता वोरोपेस्सामीति । द्वे पब्बतकूटा समागन्त्वा तं सिलं संपटिच्छिंसु । ततो पपटिका उप्पतित्वा भगवतो पादे रुहिरं उप्पादेसि । अथ खो भगवा उद्धं उल्लोकेत्वा देवदत्तं एतदवोच—बहुं तया मोघपुरिस अपुब्बं पसूतं यं त्वं दुट्ठचित्तो वधकचित्तो तथागतस्स रुहिरं उप्पादेसीति । अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—इदं भिक्खवे देवदत्तेन पठमं आनन्तरिककम्मं उपचितं यं दुट्ठचित्तेन वधकचित्तेन तथागतस्स रुहिरं उप्पादितं ति ॥

तेन खो पन समयेन राजगहे नालागिरी नाम हत्थी चण्डो होति मनुस्सघातको । अथ खो देवदत्तो राजगहं पविसित्वा हत्थिसालं गन्त्वा हत्थिभण्डे एतदवोच—मयं खो भणे राजव्वातका नाम पटिबला नीचठानियं उच्चे ठाने ठपेतुं, भत्तं पि वेतनं पि वड्ढापेतुं । तेन हि भणे यदा समणो गोतमो इमं रच्छं पटिपन्नो होति, तदा इमं नालागिरिं हत्थिं मुञ्चित्वा इमं रच्छं पटिपादेथा ति । एवं भन्ते ति खो ते हत्थिभण्डा देवदत्तस्स पच्चस्सोसुं । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तवीवरं आदाय संबहुलेहि भिक्खूहि सद्धिं राजगहं पिण्डाय पाविसि । अथ खो भगवा तं रच्छं पटिपज्जि । अद्दसासुं खो ते हत्थिभण्डा भगवन्तं तं रच्छं पटिपन्नं । दिस्वान नालागिरिं हत्थिं मुञ्चित्वा तं रच्छं पटिपादेसुं । अद्दसा खो नालागिरी हत्थी भगवन्तं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान सोण्डं उस्सापेत्वा पहट्टकण्णवालो येन भगवा तेन अभिधावि । अद्दसासुं खो ते भिक्खू नालागिरिं हत्थिं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान भगवन्तं एतदवोचुं—अयं भन्ते नालागिरी हत्थी चण्डो मनुस्सघातको इमं रच्छं पटिपन्नो । पटिक्कमतु भन्ते भगवा, पटिक्कमतु सुगतो ति । आगच्छथ भिक्खवे, मा भायित्थ । अट्ठानं एतं भिक्खवे अनवकासो, यो परूपक्कमेन तथागतं जीविता वोरोपेय्य । अनुपक्कमेन भिक्खवे तथागता परिनिव्वायन्तीति ॥

तेन खो पन समयेन मनुस्सा पासादेसु पि हम्मियेसु पि छदनेसु पि आरूळ्हा अच्छन्ति । तत्थ ये ते मनुस्सा अस्सद्धा अप्पसन्ना दुब्बुद्धिनो ते एवमाहंसु—अभिरूपो वत भो महासमणो नागेन विहेठयिस्सतीति । ये पन ते मनुस्सा सद्धा पसन्ना पण्डिता बुद्धिमन्तो ते एवमाहंसु—चिरस्स वत भो नागो नागेन संगामेस्सतीति । अथ खो भगवा नालागिरिं हत्थिं मेत्तेन चित्तेन फरि । अथ खो नालागिरी हत्थी भगवतो मेत्तेन चित्तेन फुट्ठो सोण्डं ओरोपेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवतो पुरतो अट्ठासि । अथ खो भगवा दक्खिणेन हत्थेन नालागिरिस्स हत्थिस्स कुम्भं परामसन्तो नालागिरिं हत्थिं गाथाहि अज्झमासि—

मा कुञ्जर नागमासदो दुक्खं हि कुञ्जर नागमासदो ।

न हि नागहतस्स कुञ्जर सुगतिं होति इतो परं यतो ॥ १

मा च मदो मा च पामदो न हि प्पमत्ता सुगतिं विजन्ति ते ।

त्वं येव तथा करिस्ससि येन त्वं सुगतिं गमिस्ससीति ॥ २

अथ खो नालागिरी हत्थी सोण्डाय भगवतो पादपंसूनि गहेत्वा उपरि मुद्धनि आकरित्वा पटिकुटितो पटिसकि याव भगवन्तं अहक्खि । अथ खो नालागिरी हत्थी हत्थिसालं गन्त्वा सके ठाने अट्ठासि, तथा दन्तो च पन नालागिरी हत्थी अहोसि । तेन खो पन समयेन मनुस्सा इमं गाथं गायन्ति--

दण्डेनेके दमयन्ति अङ्कुसेहि कसाहि च ।

अदण्डेन असत्थेन नागो दन्तो महेसिना ॥ ति ॥

सुल्लवग्ग-८

४२. पञ्चविधानि बुद्धकिचानि ।

किञ्च च नामेतं सात्थकं निरत्थकं ति दुविधं । तत्थ निरत्थककिञ्चं भगवतो बोधिपल्लङ्के येव अरहत्तमग्गेन समुग्घातं गतं । सात्थकं येव पन भगवतो किञ्चं होति । तं पञ्चविधं—पुरेभत्तकिञ्चं पच्छाभत्तकिञ्चं पुरिमयामकिञ्चं मज्झिमयामकिञ्चं पच्छिमयामकिञ्चं ति ॥

तत्रिदं पुरेभत्तकिञ्चं—भगवा हि पातो व उट्ठाय उपट्ठाकानुग्गहत्थं सरीरफासुकत्थं च मुख-धोवनादि सरीरपरिकम्मं कत्वा, याव भिक्खाचारवेला ताव विवित्तासने वीतिनामेत्वा, भिक्खा-चारवेलायं निवासेत्वा कायबन्धनं बन्धित्वा चीवरं पारुपित्वा पत्तमादाय, कदाचि एको, कदाचि भिक्खुसंघपरिवृतो गामं वा निगमं वा पिण्डाय पविसति, कदाचि पकतिया, कदाचि अनेकेहि पाटिहारियेहि वत्तमानेहि.....सेय्यथीदं.....पिण्डाय पविसतो लोकनाथस्स पुरतो पुरतो गन्त्वा मुदुगतयो वाता पठविं सोधेन्ति, बलाहका उदकफुसितानि मुञ्चन्ता मग्गे रेणुं वूपसमेत्वा उपरि वितानं हुत्वा तिट्ठन्ति । अपरे वाता पुप्फानि उपहरित्वा मग्गे ओकिरन्ति । उन्नता भूमिपदेसा ओणमन्ति । ओणता उन्नमन्ति । पादनिकखेपसमये समा व भूमि होति सुखसंफस्सा, पदुमपुप्फानि वा पादे संपटिच्छन्ति । इन्दखीलस्स अन्तो ठपितमत्ते दक्खिणपादे सरीरतो छब्बण्णरस्मियो निक्ख-मित्वा सुवण्णरसपिञ्जराणि विय चित्रपट्टपरिक्खिण्णानि विय पासादकूटागारादीनि अलंकरोन्तियो विय इतो चित्तो च विधावन्ति । हत्थिअस्सविहगादयो सकसकट्टानेसु ठिता येव मधुरेन सरेन सहं करोन्ति, तथा भेरिवीणादीनि तुरियानि, मनुस्सानं च कायूपगतानि आभरणानि । तेन सञ्ज्वाणेन मनुस्सा संजानन्ति अज्ज भगवा इध पिण्डाय पविट्ठो ति । ते सुनिवत्था सुपास्ता गन्धपुप्फादीनि आदाय, घरा निक्खमित्वा, अन्तरवीथिं पटिपज्जित्वा, भगवन्तं गन्धपुप्फादीहि सक्कञ्चं पूजेत्वा वन्दित्वा, अम्हाकं भन्ते दस भिक्खू, अम्हाकं वीसतिं, अम्हाकं भिक्खुसतं देथा ति याचित्वा, भगवतो पि पत्तं गहेत्वा आसनं पञ्चापेत्वा सक्कञ्चं पिण्डपातेन पटिमानेन्ति । भगवा कतभच्चकिञ्चो तेसं संतानानि ओलोकेत्वा, तथा धम्मं देसेति यथा केचि सरणागमने पतिट्ठहन्ति, केचि पञ्चसु सीलेसु, केचि सोतापत्तिं, केचि सकदागामि-अनागामिफलानं अञ्जतरस्मिं, केचि पण्वजित्वा अग्गफले अरहत्ते ति । एवं महाजनं अनुग्गहेत्वा उट्ठायासना विहारं गच्छति । तत्थ गन्त्वा मण्डल-माळे पञ्चत्तरबुद्धासने निसीदति, भिक्खून् भत्तकिञ्चपरियोसानं आगमयमानो । ततो भिक्खून् भत्तकिञ्चपरियोसाने उपट्ठाको भगवतो निवेदेति । अथ भगवा गन्धकुटिं पविसति । इदं ताव पुरेभत्तकिञ्चं ॥

अथ भगवा एवं कतपुरेभत्तकिञ्चो गन्धकुटिया उपट्ठाकेन पञ्चत्तासने निसिदित्वा, पादे पक्खालेत्वा, गन्धकुटिया मणिसोपानफलके ठत्वा भिक्खुसंघं ओवदति—भिक्खवे, अप्पमादेन संपादेथ । दुल्लभो बुद्धुप्पादो लोकस्मिं, दुल्लभो मनुस्सत्तपटिलाभो, दुल्लभा खणसंपत्ति, दुल्लभा पव्वज्जा, दुल्लभं सद्धम्मसवनं ति । तत्थ केचि भगवन्तं कम्मट्ठानं पुच्छन्ति । भगवा तेसं चरियानुरूपं कम्मट्ठानं देति । ततो सब्बे पि भगवन्तं वन्दित्वा अत्तनो अत्तनो रत्तिट्ठानदिवाठानानि गच्छन्ति, केचि अरब्बं, केचि रुक्खमूलं, केचि पव्वतादीनं अरब्बतरं, केचि चातुस्महाराजिकभवनं.....केचि वसवत्तिभवनं ति । ततो भगवा गन्धकुटिं पविसित्वा, सचे आकंखति दक्खिणेन पस्सेन सतो संपजानो मुहुत्तं सीहसेय्यं कप्पेति । अथ समस्सासितकायो उट्ठित्वा दुतियभागे लोकं ओलोकेति । ततियभागे यं गामं वा निगमं वा उपनिस्साय विहरति, तत्थ जनो पुरेभत्तदानं दत्वा पच्छाभत्तं सुनिवत्थो सुपारुतो गन्धपुप्फादीनि आदाय विहारे संनिपतति । ततो भगवा संपत्तपरिसाय अनु-रूपेण पाटिहारियेन गत्वा धम्मसभायं पञ्चत्तवरबुद्धासने निसज्ज धम्मं देसेति कालयुत्तं समययुत्तं । अथ कालं विदित्वा परिसं उय्योजेति । मनुस्सा भगवन्तं वन्दित्वा पक्कमन्ति । इदं पच्छाभत्तकिञ्चं ॥

सो एवं निट्ठितपच्छाभत्तकिञ्चो, सचे गत्तानि ओसिञ्चितुकामो होति, बुद्धासना बुद्धाय नहानकोट्टिकं पविसित्वा उपट्ठाकेन पटियादितेन उदकेन गत्तानि उतुं गाहापेति । उपट्ठाको पि बुद्धासनं आनेत्वा गन्धकुटिपरिवेणे पञ्चापेति । भगवा रत्तदुपट्ठं निवासेत्वा, कायबन्धनं बन्धित्वा, उत्तरासङ्गं एकंसं कत्वा, तत्थ आगन्त्वा निसीदति, एको च मुहुत्तं पटिसल्लीनो । अथ भिक्खू ततो ततो आगम्म भगवतो उपट्ठानं आगच्छन्ति । तत्थ एकस्मै पञ्चं पुच्छन्ति, एकस्मै कम्मट्ठानं, एकस्मै धम्मसवनं याचन्ति । भगवा तेसं अधिप्पायं संपादेन्तो पुरिमयामं वीतिनामेति । इदं पुरिमयामकिञ्चं ॥

पुरिमयामकिञ्चपरियोसाने पन भिक्खूसु भगवन्तं वन्दित्वा पक्कमन्तेसु, सकलदससहस्सीलोकधातुदेवतायो ओकासं लभमाना भगवन्तं उपसंकमित्वा पञ्चं पुच्छन्ति यथाभिसंखतं अन्तमसो चतुरक्खं पि । भगवा तासं देवतानं पञ्चं विस्सज्जेन्तो मज्झिमयामं वीतिनामेति । इदं मज्झिमयामकिञ्चं ॥

पच्छिमयामं पन तयो कोट्ठासे कत्वा पुरेभत्ततो पट्टाय निसज्जापीळितस्स सरीरस्स किलासुभावमोचनत्थं एकं कोट्ठासं चङ्कमेन वीतिनामेति । दुतियकोट्ठासे गन्धकुटिं पविसित्वा दक्खिणेन पस्सेन सतो संपजानो सीहसेय्यं कप्पेति । ततियकोट्ठासे पञ्चुट्टाय निसीदित्वा पुरिमबुद्धानं सन्तिके दानसीलादिवसेन कताधिकारपुग्गलदस्सनत्थं बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेति । इदं पच्छिमयामकिञ्चं ॥

सुमङ्गलविलासिनी

४३. मारो बुद्धं परिनिष्ठाणत्थं याचेति ।

एकमिदाहं आनन्द समयं उरुवेलायं विहरामि नज्जा नेरंजराय अजपालनिग्रोधे पठमाभिसंबुद्धो । अथ खो आनन्द मारो पापिमा येनाहं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा एकमन्तं अट्ठासि ।

एकमन्तं ठितो खो आनन्द मारो पापिमा मं एतदवोच—परिनिब्बातु दानि भन्ते भगवा, परिनिब्बातु सुगतो, परिनिब्बाणकालो दानि भन्ते भगवतो ति ॥

एवं वुत्ते अहं आनन्द मारं पापिमं एतदवोचं—न तावाहं.....जाव धम्मं देसेस्सन्ति । न तावाहं पापिम परिनिब्बायिस्सामि याव मे इदं ब्रह्मचरियं न इदं चेव भविस्सति फीतं च वित्थारिकं बहुजब्बं पुथुभूतं, यावदेव मनुस्सेहि सुप्पकासितं ति ॥

इदानीं चेव खो आनन्द अज्ज चापाले चेतिये मारो पापिमा येनाहं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठितो खो आनन्द मारो पापिमा मं एतदवोच—परिनिब्बातु दानि भन्ते भगवा, परिनिब्बातु सुगतो, परिनिब्बाणकालो दानि भन्ते भगवतो ति ॥

एवं वुत्ते अहं आनन्द मारं पापिमन्तं एतदवोचं—अप्पोस्सुक्को त्वं पापिम ह्येहि, नचिरं तथागतस्स परिनिब्बाणं भविस्सति । इतो तिण्णं मासानं अज्जेयेन तथागतो परिनिब्बायिस्सतीति । इदानीं खो आनन्द अज्ज चापाले चेतिये तथागतेन सतेन संपज्जनेन आयुसंखारो ओसट्ठो ति ॥

एवं वुत्ते आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—तिट्ठतु भन्ते भगवा कप्पं, तिट्ठतु सुगतो कप्पं, बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं ति । अलं दानि आनन्द, मा तथागतं याचि । अकालो दानि आनन्द तथागतं याचनाया ति ॥ दुतियं पि .....ततियं पि खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—तिट्ठतु भन्ते भगवा कप्पं, तिट्ठतु सुगतो कप्पं, बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं ति । सदहसि त्वं आनन्द तथागतस्स बोधिं ति ? एवं भन्ते । अथ किंचरहि त्वं आनन्द तथागतं यावततियकं अभिनिप्पीळेसि ? इति ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त—३ ४-३ ९

४४. बुद्धस्स भगवतो पच्चन्तिमा धम्मदेसना ।

अथ खो भगवा आयस्सता आनन्देन सद्धिं येन महावनं कूटागारसाला तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—गच्छ त्वं आनन्द यावतिका भिक्खू वेसालिं उपनिस्साय विहरन्ति, ते सब्बे उपट्ठानसालायं संनिपातेहीति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा यावतिका भिक्खू वेसालिं उपनिस्साय ते सब्बे उपट्ठानसालायं संनिपातेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठितो खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—संनिपतितो भन्ते भिक्खुसंघो, यस्स दानि भन्ते भगवा कालं मज्जतीति ॥

अथ खो भगवा येन उपट्ठानसाला तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पब्बन्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—तस्मातिह भिक्खवे ये वो मया धम्मा अभिब्बाय देसिता, ते वो साधुकं उग्गहेत्वा आसेवितब्बा भावेतब्बा बहुलीकातब्बा, यथयिदं ब्रह्मचरियं अद्धनियं अस्स चिरद्वितिकं । तदस्स बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय

देवमनुस्सानं । कतमे च ते भिक्खवे धम्मा मया अभिञ्जाय देसिता .....देवमनुस्सानं ?
सेय्यथीदं—चत्तारो सतिपट्टाना, चत्तारो सम्मप्पधाना, चत्तारो इद्धिपादा, पञ्चिन्द्रियानि, पञ्च
बलानि, सत्त बोज्झङ्गा, अरियो अट्टङ्गिको मग्गो । इमे खो भिक्खवे धम्मा अभिञ्जाय देसिता
.....देवमनुस्सानं ति ॥

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—हन्द दानि भिक्खवे आमन्तयामि वो । वयधम्मा संखारा,
अप्पमादेन संपादेथ, नचिरं तथागतस्स परिनिव्वाणं भविस्सति । इतो तिण्णं मासानं अच्चयेन तथागतो
परिनिव्वायिस्सतीति । इदमवोच भगवा । इदं वत्वा सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था—

परिपक्को वयो मय्हं परित्तं मम जीवितं ।

पहाय वो गमिस्सामि कतं मे सरणमत्तनो ॥ १

अप्पमत्ता सतीमन्तो सुसीला होथ भिक्खवो ।

सुसमाहितसंकप्पा सचित्तमनुरक्खथ ॥ २

यो इमस्मिं धम्मविनये अप्पमत्तो विहेस्सति ।

पहाय जातिसंसारं दुक्खस्सन्तं करिस्सतीति ॥ ३

अथ खो भगवा पुट्टवण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय वेसालिं पिण्डाय पाविसि, वेसा-
लियं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्तो नागापलोकितां वेसालिं अपलोकेत्वा आयस्सन्तं
आनन्दं आमन्तेसि—इदं पच्छिमकं आनन्द तथागतस्स वेसालिदस्सनं भविस्सति । आयामानन्द येन
भण्डगामो तेनुपसंकमिस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पञ्चस्सोसि । अथ खो
भगवा महता भिक्खुसंघेन सद्धिं येन भण्डगामो तदवसरि । तत्र सुदं भगवा भण्डगामे विहरति ॥

तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—चतुन्नं भिक्खवे धम्मानं अननुबोधा अप्पटिवेधा एव-
मिदं दीघमद्धानं संधावितं संसरितं ममं चेव तुम्हाकं च । कतमेसं चतुन्नं ? अरियस्स भिक्खवे
सीलस्स अननुबोधा अप्पटिवेधा .... । अरियस्स भिक्खवे समाधिस्स अननुबोधा ..... । अरियाय
भिक्खवे पञ्जाय अननुबोधा ..... । अरियाय भिक्खवे विमुत्तिया अननुबोधा .....ममं चेव
तुम्हाकं च । तयिदं भिक्खवे अरियं सीलं अनुबुद्धं पटिविद्धं, अरियो समाधि अनुबुद्धो पटिविद्धो,
अरिया पञ्जा अनुबुद्धा पटिविद्धा, अरिया विमुत्ति अनुबुद्धा पटिविद्धा । उच्छिन्ना भवतण्हा,
खीणा भवनेत्ति, नत्थि दानि पुनब्भवो ति ॥

इदमवोच भगवा । इदं वत्वा सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था—

सीलं समाधि पञ्जा च विमुत्ति च अनुत्तरा ।

अनुबुद्धा इमे धम्मा गोतमेन यसस्सिना ॥ १

इति बुद्धो अभिञ्जाय धम्मं अक्खासि भिक्खुनं ।

दुक्खस्सन्तकरो सत्था चक्खुमा परिनिब्बुतो ॥ २ ति ॥

तत्र सुदं भगवा भोगनगरे विहरति आनन्दे चेतिये । तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि-
चत्तारोमे भिक्खवे महापदेसे देसेस्सामि । तं सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ, भासिस्सामीति ॥

इध भिक्खवे भिक्खु एवं वदेय्य-संमुखा मे तं आवुसो भगवतो सुतं, संमुखा पटिग्गहीतं,
अयं धम्मो, अयं विनयो, इदं सत्थु सासनं ति । तस्स भिक्खवे भिक्खुनो भासितं नेव अभिनन्दि-
तब्बं, न पटिकोसितब्बं । अनभिनन्दित्वा अप्पटिकोसित्वा तानि पदव्यञ्जनानि साधुकं उग्गहेत्वा
सुत्ते ओतारेतब्बानि, विनये संदस्सेतब्बानि । तानि चे सुत्ते ओतारियमानानि विनये संदस्सिय-
मानानि न चेव सुत्ते ओतरन्ति, न विनये संदस्सन्ति, निट्ठमेत्थ गन्तब्बं-अट्ठा इदं न चेव तस्स
भगवतो वचनं, इमस्स च भिक्खुनो दुग्गहीतं ति, इति हेतं छड्डेय्याथ । तानि चे सुत्ते ओतारिय-
मानानि विनये संदस्सियमानानि सुत्ते चेव ओतरन्ति, विनये च संदस्सन्ति, निट्ठमेत्थ गन्तब्बं-
अट्ठा इदं तस्स भगवतो वचनं, इमस्स च भिक्खुनो सुग्गहीतं ति । इदं भिक्खवे पठमं महापदेसं
धारेय्याथ ॥

इध पन भिक्खवे भिक्खु एवं वदेय्य-अमुकस्मि नाम आवासे संघो सत्थेरो सपामोक्खो ।
तस्स मे संघस्स संमुखा सुतं, संमुखा पटिग्गहीतं-अयं धम्मो, अयं विनयो, इमं सत्थु सासनं
ति । तस्स भिक्खवे भिक्खुनो भासितं नेव अभिनन्दितब्बं न पटिकोसितब्बं.....दुग्गहीतं ति ।
.....संघस्स सुग्गहीतं ति । इदं भिक्खवे दुतियं महापदेसं धारेय्याथ ॥

इध पन भिक्खवे भिक्खु एवं वदेय्य-अमुकस्मि नाम आवासे संबहुला थेरा भिक्खू विह-
रन्ति बहुस्सुता आगतागमा धम्मधरा विनयधरा मातिकाधरा । तेसं मे थेरानं संमुखा सुतं, संमुखा
पटिग्गहीतं-अयं धम्मो अयं विनयो, इदं सत्थु सासनं ति । तस्स भिक्खवे.....तेसं च थेरानं
दुग्गहीतं ति ।.....तेसं च थेरानं सुग्गहीतं ति । इदं भिक्खवे ततियं महापदेसं धारेय्याथ ॥

इध पन भिक्खवे भिक्खु एवं वदेय्य-अमुकस्मि नाम आवासे एको थेरो भिक्खु विहरति
बहुस्सुतो आगतागमो धम्मधरो विनयधरो मातिकाधरो । तस्स मे थेरस्स संमुखा सुतं, संमुखा
पटिग्गहीतं-अयं धम्मो, अयं विनयो, इदं सत्थु सासनं ति ।.....तस्स भिक्खवे.....दुग्गहीतं
ति ।.....थेरस्स सुग्गहीतं ति । इदं भिक्खवे चतुत्थं महापदेसं धारेय्याथ ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

४५. बुद्धस्स चुन्दगिहगमनं ।

अथ खो भगवा भोगनगरे यथाभिरन्तं विहरित्वा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि-आयामा-
नन्द येन पावा तेनुपसंकमिस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो भगवतो पच्चस्सोसि ।
अथ खो भगवा महता भिक्खुसंघेन सद्धिं येन पावा तदवसरि । तत्र सुदं भगवा पावायं विहरति
चुन्दस्स कम्मरपुत्तस्स अम्बवने ॥

अस्सोसि खो चुन्दो कम्मरपुत्तो-भगवा किर पावं अनुप्पत्तो पावायं विहरति मय्हं अम्बवने
ति । अथ खो चुन्दो कम्मरपुत्तो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एक-

मन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो चुन्दं कम्मरपुत्तं भगवा धम्मिया कथाय संदस्सेसि समा-
दपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि ॥

अथ खो चुन्दो कम्मरपुत्तो भगवता धम्मिया कथाय संदस्सितो...भगवन्तं एतद्वोच-
अधिवासेतु मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्ही-
भावेन । अथ खो चुन्दो कम्मरपुत्तो भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा
पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ॥

अथ खो चुन्दो कम्मरपुत्तो तस्सा रत्तिया अञ्चयेन सके निवेसने पणीतं खादनीयं भोज-
नीयं पटियादापेत्वा पहूतं च सूकरमह्वं, भगवतो कालं आरोचापेसि—कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति ।
अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सद्धिं भिक्खुसंघेन येन चुन्दस्स कम्मर-
पुत्तस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा चुन्दं
कम्मरपुत्तं आमन्तेसि—यं ते चुन्द सूकरमह्वं पटियत्तं, तेन मं परिविसि, यं पन अञ्चं खादनीयं
भोजनीयं पटियत्तं, तेन भिक्खुसंघं परिविसा ति । एवं भन्ते ति खो चुन्दो कम्मरपुत्तो भगवतो
पटिसुत्वा, यं अहोसि सूकरमह्वं पटियत्तं, तेन भगवन्तं परिविसि, यं पन अञ्चं खादनीयं भोज-
नीयं पटियत्तं, तेन भिक्खुसंघं परिविसि ॥

अथ खो भगवा चुन्दं कम्मरपुत्तं आमन्तेसि—यं ते चुन्द सूकरमह्वं अवसिट्ठं, तं सोब्भे
निखणाहि, नाहं तं चुन्द पस्सामि सदेवके लोके.....सदेवमनुस्साय यस्स तं परिभुत्तं सम्मा
परिणामं गच्छेय्य, अञ्चत्र तथागतस्सा ति । एवं भन्ते ति खो चुन्दो कम्मरपुत्तो भगवतो पटिसुत्वा
यं अहोसि सूकरमह्वं अवसिट्ठं तं सोब्भे निखणित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं
अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो चुन्दं कम्मरपुत्तं भगवा धम्मिया कथाय
संदस्सेत्वा ..... उट्ठायासना पक्कामि ॥

अथ खो भगवतो चुन्दस्स कम्मरपुत्तस्स भत्तं भुत्ताविस्स खरो आबाधो उप्पज्जि । लोहित-
पक्खन्दिक्का पबाळ्हा वेदना वत्तन्ति मारणन्तिका । ता सुदं भगवा सतो संपजानो अधिवासेसि अवि-
हञ्चमानो । अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—आयामानन्द येन कुसिनारा तेनुपसं-
कमिस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो भगवतो पच्चस्सोसि ॥

चुन्दस्स भत्तं भुज्जित्वा कम्मरस्सा ति मे सुतं ।

आबाधं संफुसी धीरो पबाळ्हं मारणन्तिकं ॥ १

भुत्तस्स च सूकरमहवेन

व्याधि प्पबाळ्हा उदपादि सत्थुनो ।

विरेचमानो भगवा अबोच

गच्छाम'हं कुसिनारं नगरं ॥ २ ति ॥

अथ खो भगवा मग्गा ओक्कम्म येन अञ्जतरं रुक्खमूलं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—इंघ मे त्वं आनन्द चतुग्गुणं संघाटिं पञ्चापेहि । किलन्तोऽस्मि आनन्द, निसिदिस्सामीति ॥ एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा चतुग्गुणं संघाटिं पञ्चापेसि । निसीदि भगवा पञ्चत्ते आसने । निसज्ज खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—इंघ मे त्वं आनन्द पानीयं आहर । पिपासितोऽस्मि आनन्द, पिविस्सामीति ॥

एवं वुत्ते आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—इदानीं भन्ते पञ्चमत्तानि सकटसत्तानि अतिक्कन्तानि, तं चक्कच्छिन्नं उदकं परित्तं लुळितं आविलं सन्दति । अयं भन्ते ककुत्था नदी अविदूरे अच्छोदिका सातोदिका सीतोदिका सेतका सूपतित्था रमणीया । एत्थ भगवा पानीयं च पिविस्सति गत्तानि च सीतं करिस्सति । दुतियं पि..... ततियं पि खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—इंघ मे त्वं आनन्द पानीयं आहर । पिपासितोऽस्मि आनन्द, पिविस्सामीति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा पत्तं गहेत्वा येन सा नदिका तेनुपसंकमि । अथ खो सा नदिका चक्कच्छिन्ना परित्ता लुळिता आविला सन्दमाना आयस्मन्ते आनन्दे उपसंकमन्ते अच्छा विप्पसन्ना अनाविला सन्दित्थ । अथ खो आयस्मतो आनन्दस्स एतदहोसि—अच्छरियं वत भो, अब्भुतं वत भो तथागतस्स महिद्धिकता महानुभावता । अयं हि सा नदिका चक्कच्छिन्ना..... मयि उपसंकमन्ते अच्छा विप्पसन्ना अनाविला सन्दतीति । पत्तेन पानीयमादाय येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं एतदवोच—अच्छरियं भन्ते, अब्भुतं भन्ते तथागतस्स महिद्धिकता महानुभावता । इदानीं सा भन्ते नदिका चक्कच्छिन्ना परित्ता लुळिता आविला सन्दमाना मयि उपसंकमन्ते अच्छा विप्पसन्ना अनाविला सन्दित्थ । पिबतु भगवा पानीयं, पिबतु सुगतो पानीयं ति । अथ खो भगवा पानीयं अपायि ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

४६. महापरिनिब्बाणकालो ।

अथ खो आयस्मा आनन्दो अचिरप्पक्कन्ते पुक्कुसे मल्लपुत्ते तं सिङ्गिवण्णं युगं मट्ठं धारणीयं भगवतो काये उपनामेसि । तं भगवतो कायं उपनामितं वीतच्चिकं विय खायति । अथ खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—अच्छरियं भन्ते, अब्भुतं भन्ते...तथागतस्स छविवण्णो परियोदातो । इदं भन्ते सिङ्गिवण्णं युगं मट्ठं धारणीयं भगवतो कायं उपनामेसि, तं भगवतो कायं उपनामितं वीतच्चिकं विय खायतीति । एवमेतं आनन्द । द्वीसु खो आनन्द कालेसु अतिविय तथागतस्स परिसुद्धो होति छविवण्णो परियोदातो । कतमेसु द्वीसु ? यं च आनन्द रत्तिं तथागतो अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुज्झति, यं च रत्तिं अनुपादिसेसाय निब्बाणधातुया परिनिब्बायति । इमेसु खो आनन्द द्वीसु कालेसु अतिविय तथागतस्स परिसुद्धो होति छविवण्णो परियोदातो । अज्ज खो पनानन्द रत्तिया पच्छिमे यामे कुसिनारायं उपवत्तने मल्लानं सालवने अन्तरेण यमकसालानं तथागतस्स परिनिब्बाणं भविस्सति । आयामानन्द येन ककुत्था नदी तेनुपसंकमिस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पञ्चस्सोसि ॥

सिङ्गिवण्णयुगं मट्ठं पुक्कुसो अभिहारयि ।

तेन अच्छादितो सत्था हेमवण्णो असोभथा ॥ १ ति ॥

अथ खो भगवा महता भिक्खुसंघेन सट्ठिं येन ककुत्था नदी तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा ककुत्थं नदिं अङ्गोगाहेत्वा नहात्वा च पिवित्वा च पञ्चुत्तरित्वा येन अम्बवनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्सन्तं चुन्दकं आमन्तेसि—इंघ मे त्वं चुन्दक चतुग्गुणं संघाटिं पञ्चापेहि । किलन्तोऽस्मि चुन्दक, निपज्जिस्सामीति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा चुन्दको भगवतो पटिस्सुत्वा चतुग्गुणं संघाटिं पञ्चापेसि ॥

अथ खो भगवा दक्खिणेन पस्सेन सीहसेय्यं कप्पेसि, पादे पादं अच्चाधाय, सतो संपजानो उट्ठानसञ्चं मनसिकरित्वा । आयस्सा पन चुन्दको तत्थेव भगवतो पुरतो निसीदि ॥

गन्त्वान बुद्धो नदियं ककुत्थं अच्छोदिसातोदिकविप्पसन्नं ।

ओगाहि सत्था सुकिलन्तरूपो तथागतो अप्पटिमो व लोके ॥ १

नहात्वा पिवित्वा च उदतारि सत्था पुरक्खतो भिक्खुगणस्स मज्झे ।

सत्था पवत्ता भगवा'ध धम्मो उपागमि अम्बवनं महेसि ॥ २

आमन्तयि चुन्दकं नाम भिक्खुं चतुग्गुणं पत्थर मे निपज्जं ।

सो मोदितो भावितत्तेन चुन्दो चतुग्गुणं पत्थरि खिप्पमेव ।

निपज्जि सत्था सुकिलन्तरूपो चुन्दो पि तत्थ प्पमुखे निसीदीति ३ ॥

अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—सिया खो पनानन्द चुन्दस्स कम्मरपुत्तस्स कोचि विप्पटिसारं उपदहेय्य—तस्स ते आवुसो चुन्द अलाभा, तस्स ते दुल्लङ्गं, यस्स ते तथागतो पच्छिमं पिण्डपातं भुञ्जित्वा परिनिब्बुतो ति । चुन्दस्स आनन्द कम्मरपुत्तस्स एवं विप्पटिसारो पटिविनेतब्बो—तस्स ते आवुसो लाभा, तस्स ते सुलङ्गं, यस्स ते तथागतो पच्छिमं पिण्डपातं भुञ्जित्वा परिनिब्बुतो । संमुखा मे तं आवुसो चुन्द भगवतो सुतं, संमुखा पटिग्गहीतं । द्वे'मे पिण्डपाता समसमफला समसमविपाका अतिविय अञ्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा महानिसंसतरा च । कतमे द्वे ? यं च पिण्डपातं भुञ्जित्वा तथागतो अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुज्झति, यं च पिण्डपातं भुञ्जित्वा तथागतो अनुपादिसेसाय निब्बाणधातुया परिनिब्बायति । इमे द्वे पिण्डपाता समसमफला समसमविपाका अतिविय अञ्जेहि पिण्डपातेहि महप्फलतरा च महानिसंसा च । आयुसंवत्तनिकं आयस्सता चुन्देन कम्मरपुत्तेन कम्मं उपचितं, वण्णसंवत्तनिकं आयस्सता चुन्देन कम्मरपुत्तेन कम्मं उपचितं, सुखसंवत्तनिकं आयस्सता चुन्देन कम्मरपुत्तेन कम्मं उपचितं, यस्ससंवत्तनिकं.....सग्गसंवत्तनिकं.....आधिपतेय्यसंवत्तनिकं आयस्सता चुन्देन कम्मरपुत्तेन कम्मं उपचितं ति । चुन्दस्स आनन्द कम्मरपुत्तस्स एवं विप्पटिसारो पटिविनेतब्बो ति । अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि—

ददतो पुञ्चं पवड्ढति संयमतो वेरं न चीयति ।

कुसलो च जहाति पापकं रागदोसमोहक्खया स निब्बुतो ॥ ति १ ॥

महापरिनिब्बानसुत्त

४७. कुसिनारागमनं ।

अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—आयामानन्द येन हिरव्ववतिया नदिया पारिमतीरं येन कुसिनारा उपवत्तनं मल्लानं सालवनं तेनुपसंकमिस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो भगवतो पच्चस्सोसि । अथ खो भगवा महता भिक्खुसंघेन सद्धिं येन हिरव्ववतिया नदिया पारिमतीरं येन कुसिनारा उपवत्तनं मल्लानं सालवनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्सन्तं आमन्तेसि—इंध मे त्वं आनन्द अन्तरेण यमकसालानं उत्तरसीसकं मञ्चकं पञ्चापेहि, किलन्तोऽस्मि आनन्द, निपज्जिस्सामीति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा अन्तरेण यमकसालानं उत्तरसीसकं मञ्चकं पञ्चापेसि । अथ खो भगवा दक्खिणेन पस्सेन सीहसेय्यं कप्पेसि पादे पादमञ्चाधाय सतो संपजानो ॥

तेन खो पन समयेन यमकसाला सब्बफालिफुल्ला होन्ति अकालपुप्फेहि । ते तथागतस्स सरीरं ओकिरन्ति अज्झोकिरन्ति अभिप्पकिरन्ति तथागतस्स पूजाय । दिब्बानि पि मन्दारवपुष्पानि अन्तलिक्खा पपतन्ति, तानि तथागतस्स सरीरं ओकिरन्ति अज्झोकिरन्ति अभिप्पकिरन्ति तथागतस्स पूजाय । दिब्बानि पि चन्दनचुष्णानि अन्तलिक्खा पपतन्ति, तानि तथागतस्स सरीरं.....पूजाय । दिब्बानि पि तुरियानि अन्तलिक्खे वज्जेन्ति तथागतस्स पूजाय । दिब्बानि पि संगीतानि अन्तलिक्खे वत्तन्ति तथागतस्स पूजाय । अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—सब्बफालिफुल्ला खो आनन्द यमकसाला अकालपुप्फेहि तथागतस्स सरीरं ओकिरन्ति... ..संगीतानि अन्तलिक्खे वत्तन्ति तथागतस्स पूजाय । न खो आनन्द एत्तावता तथागतो सक्कतो वा होति गरुक्कतो वा मानितो वा पूजितो वा अपचितो वा । यो खो आनन्द भिक्खु वा भिक्खुणी वा उपासको वा उपासिका वा धम्मनुधम्मपटिपन्ना विहरति, सामीचिपटिपन्ना अनुधम्मचारी, सो तथागतं सक्करोति गरुक्करोति मानेति पूजेति परमाय पूजाय । तस्मातिहानन्द धम्मनुधम्मपटिपन्ना विहरिस्साम सामीचिपटिपन्ना अनुधम्मचारिणो ति, एवं हि खो आनन्द सिक्खितव्वं ति ॥

तेन खो पन समयेन आयस्सा उपवाणो भगवतो पुरतो ठितो होति भगवन्तं वीजमानो । अथ खो भगवा आयस्सन्तं उपवाणं अपसादेसि—अपेहि भिक्खु, मा मे पुरतो अट्ठासीति । अथ खो आयस्सतो आनन्दस्स एतदहोसि—अयं खो आयस्सा उपवाणो दीघरत्तं भगवतो उपट्ठाको सन्तिकावचरो समीपचारी । अथ च पन भगवा पच्छिमे काले आयस्सन्तं उपवाणं अपसादेसि—अपेहि भिक्खु, मा मे पुरतो अट्ठासीति । को नु खो हेतु, को पच्चयो, यं भगवा आयस्सन्तं उपवाणं अपसादेसि, अपेहि भिक्खु, मा मे पुरतो अट्ठासीति ?

अथ खो आयस्सा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच—अयं भन्ते आयस्सा उपवाणो दीघरत्तं भगवतो उपट्ठाको.....अपेहि भिक्खु, मा मे पुरतो अट्ठासीति ? येमुय्येन आनन्द दससु लोकधातुसु देवता संनिपतिता तथागतं दस्सनाय । यावता आनन्द कुसिनारा उपवत्तनं मल्लानं सालवनं सामन्ततो द्वादस योजनानि, नत्थि सो पदेसो वालगगकोटिनिज्जुदनमतो पि महेसक्खाहि देवताहि अप्फुटो । देवता आनन्द उज्झायन्ति—दूरा वत'म्हे आगता तथागतं

दस्सनाय । कदाचि करहचि तथागता लोके उप्पज्जन्ति अरहन्तो सम्मासंबुद्धा । अज्ज च रत्तिया पच्छिमे यामे तथागतस्स परिनिब्बाणं भविस्सति । अयं च महेसक्खो भिक्खु भगवतो पुरतो ठितो ओवारेन्तो, न मयं लभाम पच्छिमे काले तथागतं दस्सनाया ति देवता आनन्द उज्झायन्तीति ॥

कथंभूता पन भन्ते देवता भगवा मनसिकरोतीति ? सन्ता'नन्द देवता आकासे पठवि-सज्जिनियो, केसे पकिरिय कन्दन्ति, बाहा पगग्ह कन्दन्ति, छिन्नपपातं पपतन्ति, आवट्टन्ति विवट्टन्ति—अतिखिप्पं भगवा परिनिब्बायिस्सति, अतिखिप्पं सुगतो परिनिब्बायिस्सति, अतिखिप्पं चक्खुमा लोके अन्तरधायिस्सतीति ।.....या पन ता देवता वीतरागा ता सता संपजाना अधिवासेन्ति—अनिच्चा संखारा, तं कुते'त्थ लब्भा ति ॥.....

चत्तारि'मानि आनन्द सद्धस्स कुलपुत्तस्स दस्सनीयानि संवेजनीयानि ठानानि । कतमानि चत्तारि ? इध तथागतो जातो ति आनन्द सद्धस्स कुलपुत्तस्स दस्सनीयं संवेजनीयं ठानं । इध तथागतो अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुद्धो ति आनन्द सद्धस्स.....ठानं । इध तथागतेन अनुत्तरं धम्मचक्रं पवत्तितं ति आनन्द.....ठानं । इध तथागतो अनुपादिसेसाय निब्बाणधातुया परिनिब्बुतो ति आनन्द.....ठानं । इमानि खो आनन्द.....ठानानि । आगमिस्सन्ति खो आनन्द सद्धा भिक्खुभिक्खुणियो उपासकउपासिकायो—‘इध तथागतो जातो ति पि, इध तथागतो अनुत्तरं सम्मासंबोधिं अभिसंबुद्धो ति पि, इध तथागतेन अनुत्तरं धम्मचक्रं पवत्तितं ति पि, इध तथागतो अनुपादिसेसाय निब्बाणधातुया परिनिब्बुतो’ ति पि । ये हि केचि आनन्द चेतिय-चारिकं आहिण्डन्ता पसन्नचित्ता कालं करिस्सन्ति, सब्बे ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उप्पज्जिस्सन्तीति ॥.....

कथं मयं भन्ते तथागतस्स सरीरे पटिपज्जामा ति ? अव्यावटा तुम्हे आनन्द होथ तथागतस्स सरीरपूजाय । इध तुम्हे आनन्द सदत्थे घटथ, सदत्थमनुयुज्जथ, सदत्थे अप्पमत्ता आतापिनो पटितत्ता विहरथ । सन्ता'नन्द खत्तिथपण्डिता पि, ब्राह्मणपण्डिता पि, गहपतिपण्डिता पि तथागते अभिप्पसन्ना, ते तथागतस्स सरीरपूजं करिस्सन्ति ॥

कथं पन भन्ते तथागतस्स सरीरे पटिपज्जितब्बं ति ? यथा खो आनन्द रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरे पटिपज्जन्ति, एवं तथागतस्स सरीरे पटिपज्जितब्बं ति । कथं पन भन्ते रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरे पटिपज्जन्तीति ? रज्जो आनन्द चक्कवत्तिस्स सरीरं अहतेन वत्थेन वेठेन्ति । अहतेन वत्थेन वेठेत्वा विहतेन कप्पासेन वेठेन्ति । विहतेन कप्पासेन वेठेत्वा अहतेन वत्थेन वेठेन्ति । एतेनुपायेन पञ्चहि युगसतेहि रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरं वेठेत्वा अयसाय तेलदोणिया पक्खिपित्वा अज्जिस्सा अयसाय दोणिया पटिकुज्जित्वा सब्बगन्धानं चित्तकं करित्वा रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरं ज्ञापेन्ति । चातुम्महापथे रज्जो चक्कवत्तिस्स थूपं करोन्ति । एवं खो आनन्द रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरे पटिपज्जन्ति । यथा खो आनन्द रज्जो चक्कवत्तिस्स सरीरे पटिपज्जन्ति, एवं तथागतस्स सरीरे पटिपज्जितब्बं ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

४८. आयस्मतो आनन्दस्स सोको ।

अथ खो आयस्मा आनन्दो विहारं पविसित्वा कपिसीसं आलम्बित्वा रोदमानो अट्ठासि—अहं च वत'न्हि सेखो सकरणीयो, सत्थु च मे परिनिब्बाणं भविस्सति यो ममं अनुकम्पको ति । अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—कहं नु खो भिक्खवे आनन्दो ति । एसो भन्ते आनन्दो विहारं पविसित्वा.....अनुकम्पको ति । अथ खो भगवा अब्बतरं भिक्खुं आमन्तेसि—एहि त्वं भिक्खु, मम वचनेन आनन्दं आमन्तेहि—सत्था तं आवुसो आनन्द आमन्तेतीति । एवं भन्ते ति खो सो भिक्खु भगवतो पटिस्सुत्वा येनायस्मा आनन्दो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्सन्तं आनन्दं एतद्वोच—सत्था तं आवुसो आमन्तेतीति । एवं आवुसो ति खो आयस्मा आनन्दो तस्स भिक्खुनो पटिस्सुत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्सन्तं आनन्दं भगवा एतद्वोच—अलं आनन्द मा सोचि, मा परिदेवि । ननु एतं आनन्द मया पटिगञ्जेव अक्खातं, सब्बेहे'व पियेहि मनापेहि नानाभावो विनाभावो अब्बथाभावो । तं कुते'त्थ आनन्द लब्भा ? यं यं जातं भूतं संखतं पलोकधम्मं, तं वत मा पलुज्जीति नेतं ठानं विज्जति । दीघरत्तं खो ते आनन्द तथागतो पञ्चपट्ठितो मेत्तेन कायकम्मेन हितेन सुखेन अट्ठयेन अप्पमाणेन, मेत्तेन वचीकम्मेन.....मेत्तेन मनोकम्मेन.....अप्पमाणेन । कतपुब्बोऽसि त्वं आनन्द । पधानं अनुयुञ्ज, खिप्पं होहिसि अनासवो ति ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

४९. सुभद्दपरिब्बाजकपव्वज्जा ।

तेन खो पन समयेन सुभद्दो नाम परिब्बाजको कुसिनारायं पटिवसति । अस्सोसि खो सुभद्दो परिब्बाजको—अज्जेव किर रत्तिया पच्छिमे यामे समणस्स गोतमस्स परिनिब्बाणं भविस्सतीति । अथ खो सुभद्दस्स परिब्बाजकस्स एतद्वोसि—सुतं खो पन मे तं परिब्बाजकानं बुद्धानं महल्लकानं आचरियपाचरियानं भासमानानं—कदाचि करहचि तथागता लोके उप्पज्जन्ति अरहन्तो सम्मासंबुद्धा ति । अज्ज च रत्तिया पच्छिमे यामे समणस्स गोतमस्स परिनिब्बाणं भविस्सति । अत्थि च मे अयं कंखाधम्मो उप्पन्नो, एवं पसन्नो अहं समणे गोतमे, प्होति मे समणो गोतमो तथा धम्मं देसेतुं यथा अहं इमं कंखाधम्मं पजहेय्यं ति ॥

अथ खो सुभद्दो परिब्बाजको येन उपवत्तनं मल्लानं सालवनं, येनायस्मा आनन्दो, तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्सन्तं आनन्दं एतद्वोच—सुतं मे तं भो आनन्द परिब्बाजकानं बुद्धानं.....यथा अहं इमं कंखाधम्मं पजहेय्यं । स्वा'हं भो आनन्द लभेय्यं समणं गोतमं दस्सनाया ति । एवं वुत्ते आयस्मा आनन्दो सुभद्दं परिब्बाजकं एतद्वोच—अलं आवुसो सुभद्द, मा तथागतं विहेठेसि, किलन्तो भगवा ति । दुतियं पि.....ततियं पि...किलन्तो भगवा ति ॥

अस्सोसि खो भगवा आयस्मतो आनन्दस्स सुभद्देन परिब्बाजकेन सट्ठिं इमं संलापं । अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—अलमानन्द, मा सुभद्दं वारेसि । लभतं आनन्द सुभद्दो

तथागतं दस्सनाय । यं किञ्चि मं सुभद्रो पुच्छिस्सति, सब्बं तं अब्बापेक्खो व पुच्छिस्सति, नो विहेसापेक्खो । यं चाहं पुट्ठो व्याकरिस्सामि तं खिप्पमेव आजानिस्सतीति । अथ खो आयस्मा आनन्दो सुभद्रं परिव्राजकं एतदवोच—गच्छावुसो सुभद्र, करोति ते भगवा ओकासं ति ॥

अथ खो सुभद्रो परिव्राजको येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमत्वा भगवता सद्धिं संमोदि, संमोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो सुभद्रो परिव्राजको भगवन्तं एतदवोच—ये'मे भो गोतम समणब्राह्मणा संधिनो गणिनो गणाचरिया वाता यस्सिस्सो तित्थकरा साधुसंमता च बहुजनस्स, सेय्यथीदं—पूरणो कस्सपो, मक्खलि गोसालो, अजितकेसकम्बली, पकुधो कच्चायनो, संजयो बेलट्ठिपुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो, सब्बे ते सकाय पटिब्बाय अब्भब्बंसु, सब्बेव न अब्भब्बंसु, एकस्से अब्भब्बंसु, एकस्से न अब्भब्बंसू ति ? अलं सुभद्र, तिट्ठते'तं सब्बे ते.....अब्भब्बंसू ति । धम्मं ते सुभद्र देस्सेस्सामि, तं सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि, भासिस्सामीति । एवं भन्ते ति खो सुभद्रो परिव्राजको भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतदवोच—यस्मिं खो सुभद्र धम्मविनये अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो न उपलब्भति, समणो पि तत्थ न उपलब्भति, दुतियो पि समणो तत्थ न उपलब्भति, ततियो पि....., चतुत्थो पि तत्थ समणो न उपलब्भति । यस्मिं च खो सुभद्र धम्मविनये अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो उपलब्भति, समणो पि तत्थ उपलब्भति, दुतियो पि.....ततियो पि.....चतुत्थो पि.....उपलब्भति । इमस्मिं खो सुभद्र धम्मविनये अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो उपलब्भति, इधेव सुभद्र समणो, इधेव दुतियो समणो, इधेव ततियो समणो, इध चतुत्थो समणो । सुब्बा परप्पवादा समणेहि अब्बे, इमे च सुभद्र भिक्खू सम्मा विहरेय्युं, असुब्बो लोको अरहन्तेहि अस्स ।

एकूनतिसो वयसा सुभद्र'यं पब्बजिं किं कुसलानुएसी ।

वस्सानि पब्बाससमाधिकानि यतो अहं पब्बजितो सुभद्र ।

वायस्स धम्मस्स पदेसवत्ती इतो बहिद्धा समणो पि नत्थि ॥ ?

दुतियो पि समणो नत्थि, ततियो पि समणो नत्थि, चतुत्थो पि समणो नत्थि । सुब्बा परप्पवादा समणेहि अब्बे, इमे च सुभद्र भिक्खू सम्मा विहरेय्युं, असुब्बो लोको अरहन्तेहि अस्सा ति । एवं वुत्ते सुभद्रो परिव्राजको भगवन्तं एतदवोच—अभिक्कन्तं भन्ते..... । लभेय्या'हं भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसंपदं ति । यो खो सुभद्र अब्बतित्थियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकंखति पब्बज्जं, आकंखति उपसंपदं, सो चत्तारो मासे परिवसति । चतुन्नं मासानं अच्चयेन आरद्धचित्ता भिक्खू पब्बाजेन्ति उपसंपादेन्ति भिक्खुभावाय । सचे भन्ते अब्बतित्थियपुब्बा इमस्मिं धम्मविनये आकंखन्ता पब्बज्जं, आकंखन्ता उपसंपदं चत्तारो मासे परिवसन्ति, चतुन्नं मासानं अच्चयेन.....भिक्खुभावाय । अहं चत्तारि वस्सानि परिवसिस्सामि, चतुन्नं वस्सानं अच्चयेन आरद्धचित्ता भिक्खू पब्बाजेन्तु उपसंपादेन्तु भिक्खुभावाया ति । अथ खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—तेन हा'नन्द सुभद्रं पब्बाजेथा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा आनन्दो भगवतो पच्चस्सोसि । अथ खो सुभद्रो परिव्राजको आयस्मन्तं आनन्दं एतदवोच—लाभा वो आवुसो आनन्द, सुलद्धं वो आवुसो आनन्द, ये एत्थ सत्थारा संमुखा अन्तेवासिकाभिसेकेन अभिसित्ता ति ॥

अलत्थ खो सुभदो परिब्बाजको भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ उपसंपदं । अचिरूप-
संपन्नो खो पनायस्मा सुभदो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो नचिरस्सेव
यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं
दिट्ठे व धम्मो सयं अभिब्बा सच्छिकत्वा उपसंपज्ज विहासि-खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं
करणीयं, नापरं इत्थत्ताया ति अब्भब्बासि । अब्भवतरो खो पनायस्मा सुभदो अरहतं अहोसि ।
सो भगवतो पच्छिमो सक्खिसावको अहोसीति ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

५०. बुद्धपरिनिब्बाणं ।

अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि-सिया खो पनानन्द तुम्हाकं एवमस्स-
अतीतसत्थुकं, नत्थि नो सत्था ति । न खो पनेतं आनन्द एतं दट्ठब्बं । यो वो आनन्द मया
धम्मो च विनयो च देसितो पब्बत्तो, सो वो ममच्चयेन सत्था । यथा खो पनानन्द एतरहि भिक्खू
अब्भवमब्बं आवुसोवादेन समुदाचरन्ति, न वो ममच्चयेन एवं समुदाचरितब्बं । थेरतरेन आनन्द
भिक्खुना नवकतरो भिक्खु नामेन वा गोत्तेन वा आवुसोवादेन वा समुदाचरितब्बो, नवकतरेन
भिक्खुना थेरतरो भिक्खु भन्ते ति वा आयस्मा ति वा समुदाचरितब्बो । आकंखमानो आनन्द
संघो ममच्चयेन खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानि समूहन्तु । छन्नस्स आनन्द भिक्खुनो ममच्चयेन
ब्रह्मदण्डो कातब्बो ति । कतमो पन ब्रह्मदण्डो ति ? छन्नो आनन्द भिक्खु यं इच्छेय्य तं वदेय्य,
सो भिक्खूहि नेव वत्तब्बो, न ओवदितब्बो, न अनुसासितब्बो ति ॥

अथ भगवा भिक्खू आमन्तेसि-सिया खो पन भिक्खवे एकभिक्खुस्स पि कंखा वा विमति
वा बुद्धे वा धम्मो वा संघे वा मग्गे वा पटिपदाय वा, पुच्छथ भिक्खवे । मा पच्छा विप्पटि-
सारिनो अहुवत्थ-संमुखीभूतो नो सत्था अहोसि, न मयं सक्खिम्ह भगवन्तं संमुखा पटिपुच्छितुं
ति । एवं वुत्ते ते भिक्खू तुण्ही अहेसुं । दुतियं पि.....ततियं पि.....ते भिक्खू तुण्ही अहेसुं ।
अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि-सिया खो पन भिक्खवे सत्थुगारवेन पि न पुच्छेय्याथ, सहा-
यको पि भिक्खवे सहायकस्स आरोचेतू ति । एवं वुत्ते ते भिक्खू तुण्ही अहेसुं ॥

अथ खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच-अच्छरियं भन्ते, अब्भुतं भन्ते । एवं
पसन्नो अहं भन्ते इमस्मिं भिक्खुसंघे, नत्थि एकभिक्खुस्स पि कंखा वा विमति वा बुद्धे वा धम्मो
वा संघे वा मग्गे वा पटिपदाय वा ति । पसादा खो त्वं आनन्द वदेसि । बाणमेव हे'त्थ आनन्द
तथागतस्स । नत्थि इमस्मिं भिक्खुसंघे नत्थि एकभिक्खुस्स पि कंखा वा विमति वा बुद्धे वा
धम्मो वा संघे वा मग्गे वा पटिपदाय वा । इमेसं हि आनन्द पञ्चन्नं भिक्खुसतानं यो पच्छिमको
भिक्खु सो सोतापन्नो अविनिपातधम्मो नियतो संबोधिपरायणो ति ॥

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि-हन्द दानि भिक्खवे आमन्त्यामि वो । वयधम्मा
संखारा । अप्पमादेन संपादेथा ति । अयं तथागतस्स पच्छिमा वाचा ॥

अथ खो भगवा पठमज्झानं समापज्जि । पठमज्झाना बुद्धहित्वा दुतियज्झानं समापज्जि ।
दुतियज्झाना बुद्धहित्वा ततियज्झानं समापज्जि । ततियज्झाना बुद्धहित्वा चतुथज्झानं समापज्जि ।

चतुर्थज्ज्ञाना बुद्धहित्वा आकासानञ्चायतनं समापज्जि । आकासानञ्चायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा विज्वाणञ्चायतनं समापज्जि । विज्वाणञ्चायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा आकिंचब्बायतनं समापज्जि । आकिंचब्बायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा नेवसब्बानासब्बायतनं समापज्जि । नेवसब्बानासब्बायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा सब्बावेदयितनिरोधं समापज्जि ॥

अथ खो आयस्मा आनन्दो आयस्मन्तं अनुरुद्धं एतदवोच—परिनिब्बुतो भन्ते अनिरुद्ध भगवा त्ति । नावुसो आनन्द भगवा परिनिब्बुतो, सब्बावेदयितनिरोधं समापन्नो त्ति ॥

अथ खो भगवा सब्बावेदयितनिरोधसमापत्तिया बुद्धहित्वा नेवसब्बानासब्बायतनं समापज्जि । नेवसब्बानासब्बायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा आकिंचब्बायतनं समापज्जि । आकिंचब्बायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा विज्वाणञ्चायतनं समापज्जि । विज्वाणञ्चायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा आकासानञ्चायतनं समापज्जि । आकासानञ्चायतनसमापत्तिया बुद्धहित्वा चतुर्थज्ज्ञानं समापज्जि । चतुर्थज्ज्ञाना बुद्धहित्वा ततियज्ज्ञानं समापज्जि । ततियज्ज्ञाना बुद्धहित्वा दुतियज्ज्ञानं समापज्जि । दुतियज्ज्ञाना बुद्धहित्वा पठमज्ज्ञानं समापज्जि । पठमज्ज्ञाना बुद्धहित्वा दुतियज्ज्ञानं समापज्जि । दुतियज्ज्ञाना बुद्धहित्वा ततियज्ज्ञानं समापज्जि । ततियज्ज्ञाना बुद्धहित्वा चतुर्थज्ज्ञानं समापज्जि । चतुर्थज्ज्ञाना बुद्धहित्वा समनन्तरा भगवा परिनिब्बायि ॥

परिनिब्बुते भगवति सह परिनिब्बाणा महाभूमिचालो अहोसि, भिसनको लोमहंसो, देवदुन्दुभियो च फलिसु । परिनिब्बुते सह परिनिब्बाणा ब्रह्मा सहंपति इमं गाथं अभासि—

सब्बे व निक्खिप्पिस्सन्ति भूता लोके समुस्सयं ।

यथा एतादिसो सत्था लोके अप्पटिपुग्गलो ।

तथागतो बलप्पत्तो संबुद्धो परिनिब्बुतो ॥ १ ॥ ति ॥

परिनिब्बुते भगवति सह परिनिब्बाणा सक्को देवानं इन्दो इमं गाथं अभासि—

अनिच्चा वत संखारा उप्पादवयधम्मिनो ।

उप्पज्जित्वा निरुज्झन्ति तेसं वूपसमो सुखो ॥ २ ॥ ति ॥

परिनिब्बुते भगवति सह परिनिब्बाणा आयस्मा अनुरुद्धो इमा गाथायो अभासि—

नाहु अस्सासपस्सासो ठितचित्तस्स तादिनो ।

अनेजो सन्ति आरब्भ यं कालं अकरो मुनि ॥ ३ ॥

असल्लीनेन चित्तेन वेदनं अज्झवासयि ।

पज्जोतस्सेव निब्बाणं विमोक्खो चेतसो अहू ॥ ४ ॥ ति ॥

परिनिब्बुते भगवति सह परिनिब्बाणा आयस्मा आनन्दो इमं गाथं अभासि—

तदासि थं भिसनकं तदासि लोमहंसनं ।

सब्बाकारवरूपेते संबुद्धे परिनिब्बुते ॥ ५ ॥ ति ॥

परिनिब्बुते भगवति तत्थ ये ते भिक्खू अवीतरागा—अप्पेक्खे बाहा पग्गय्ह कन्दन्ति, छिन्नपातं पपतन्ति, आवट्टन्ति विवट्टन्ति—अतिखिप्पं भगवा परिनिब्बुतो, अतिखिप्पं सुगतो

परिनिब्बुतो, अतिखिप्पं चक्खुमा लोके अन्तरहितो ति । ये पन ते भिक्खू वीतरागा ते सता संपजाना अधिवासेन्ति—अनिच्चा संखारा, तं कुते'त्थ लब्भा ति ॥

अथ खो आयस्सा अनुरुद्धो भिक्खू आमन्तेसि—अलं आवुसो, मा सोचित्थ मा परिदेवित्थ । ननु एतं आवुसो भगवता पटिगच्चेव अक्खातं सब्बेहे'व पियेहि मनापेहि नानाभावो विनाभावो अब्बथाभावो, तं कुते'त्थ लब्भा ? यं तं जातं भूतं संखतं पलोकधम्मं तं वत मा पलुज्जीति नेतं ठानं विज्जति । देवता आवुसो उज्झायन्तीति । कथंभूता पन भन्ते आयस्सा अनुरुद्धो देवता मनसिकरोतीति ? सन्ता'वुसो आनन्द देवता पठविथा पठविसब्बिनियो केसे पकिरिय कन्दन्ति—अतिखिप्पं भगवा परिनिब्बुतो.....अन्तरहितो ति । या पन देवता वीतरागा ता सता संपजाना अधिवासेन्ति—अनिच्चा संखारा, तं कुते'त्थ लब्भा ति ॥

महापरिनिब्बाणसुत्त

५१. बुद्धस्स भगवतो सरीरसक्कारो ।

अथ खो आयस्सा च अनुरुद्धो आयस्सा च आनन्दो तं रत्तावसेसं धम्मिया कथाय वीतिनामेसुं । अथ खो आयस्सा अनुरुद्धो आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—गच्छावुसो आनन्द, कुसिनारं पविसित्वा कोसिनारकानं मल्लानं आरोचेहि—परिनिब्बुतो वासेट्ठा भगवा, यस्स दानि कालं मब्बथा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो आयस्सतो अनुरुद्धस्स पटिस्सुत्वा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय अत्तदुतियो कुसिनारं पाविसि ॥

तेन खो पन समयेन कोसिनारका मल्ला संथागारे संनिपतिता ह्येन केनेव करणीयेन । अथ खो आयस्सा आनन्दो येन कोसिनारकानं मल्लानं संथागारं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा कोसिनारकानं मल्लानं आरोचेसि—परिनिब्बुतो वासेट्ठा भगवा, यस्स दानि कालं मब्बथा ति । इदं आयस्सतो आनन्दस्स सुत्वा मल्ला च मल्लपुत्ता च मल्लसुणिसा च मल्लपजापतियो च आधाविनो दुम्मना चेतोदुक्खसमप्पिता अप्पेक्खे केसे पकिरिय कन्दन्ति.....अन्तरहितो ति ॥

अथ खो कोसिनारका मल्ला पुरिसे आणापेसुं—तेन हि भणे कुसिनारायं गन्धमालं च सब्बं च ताळावचरं संनिपातेथा ति । अथ खो कोसिनारका मल्ला गन्धमालं च सब्बं च ताळावचरं पञ्च च दुस्सयुगसतानि आदाय येन उपवत्तनं मल्लानं सालवनं, येन भगवतो सरीरं तेनुपसंकमिंस्सु, उपसंकमित्वा भगवतो सरीरं नच्चेहि गीतेहि वादितेहि मालाहि गन्धेहि सक्करोन्ता गरूकरोन्ता मानेन्ता पूजेन्ता चेलवितानानि करोन्ता मण्डलमालानि पटियादेन्ता एवं तं दिवसं वीतिनामेसुं । अथ खो कोसिनारकानं मल्लानं एतदहोसि—अतिविकालो खो अज्ज भगवतो सरीरं ज्ञापेतुं । स्वे दानि मयं भगवतो सरीरं ज्ञापेस्सामा ति । अथ खो कोसिनारका मल्ला भगवतो सरीरं नच्चेहि.....दुतियं पि दिवसं.....ततियं पि....चतुत्थं पि...पञ्चमं पि....छट्ठं पि दिवसं वीतिनामेसुं ॥

अथ खो सत्तमं दिवसं कोसिनारकानं मल्लानं एतदहोसि—मयं भगवतो सरीरं नच्चेहि गीतेहि वादितेहि मालाहि गन्धेहि सक्करोन्ता गरूकरोन्ता मानेन्ता पूजेन्ता दक्खिण्णेन दक्खिणं नगरस्स हरित्वा बाहिरेन बाहिरं दक्खिणतो नगरस्स भगवतो सरीरं ज्ञापेस्सामा ति । तेन खो पन समयेन अट्ठ मल्लपामोक्खा सीसं नहाता अहतानि वत्थानि निवत्था मयं भगवतो सरीरं उच्चारेस्सामा

ति न सक्कोन्ति उच्चारेतुं । अथ खो कोसिनारका मल्ला आयस्मन्तं अनुरुद्धं एतद्वोचुं—को नु खो भन्ते हेतु को पच्चयो येनेमे अट्ट मल्लपामोक्खा सीसं नहाता अहतानि वत्थानि निवत्था मयं भगवतो सरीरं उच्चारेस्सामा ति न सक्कोन्ति उच्चारेतुं ति ? अब्बथा खो वासेट्ठा तुम्हाकं अधिप्पायो, अब्बथा देवतानं अधिप्पायो ति । कथं पन भन्ते देवतानं अधिप्पायो ति ? तुम्हाकं खो वासेट्ठा अधिप्पायो—मयं भगवतो सरीरं नच्चेहि...झापेस्सामा ति । देवतानं खो वासेट्ठा अधिप्पायो—मयं भगवतो सरीरं दिब्बेहि नच्चेहि.....पूजेन्ता उत्तरेन उत्तरं नगरस्स हरित्वा पुरत्थिमेन द्वारेन निक्खमित्वा पुरत्थिमतो नगरस्स मकुटबन्धनं नाम मल्लानं चेतियं, एत्थ भगवतो सरीरं झापेस्सामा ति । यथा भन्ते देवतानं अधिप्पायो, तथा होतू ति ॥

तेन खो पन समयेन कुसिनारा याव संधिसमलसंकटीरा जण्णुमत्तेन ओधिना मन्दारवपुप्फेहि संथता होति । अथ खो देवता च कोसिनारका च मल्ला भगवतो सरीरं दिब्बेहि च मानुसकेहि च नच्चेहि.....एत्थ भगवतो सरीरं निक्खिप्पिसु । अथ खो कोसिनारका मल्ला आयस्मन्तं आनन्दं एतद्वोचुं—कथं मयं भन्ते आनन्द तथागतस्स सरीरे पटिपज्जामा ति ? यथा खो वासेट्ठा रब्बो चक्कवत्तिस्स सरीरे पटिपज्जन्ति, एवं तथागतस्स सरीरे पटिपज्जितब्बं.....सुखाया ति । अथ खो कोसिनारका मल्ला पुरिसे आणापेसुं—तेन हि भणे मल्लानं विहतं कप्पासं संनिपातेथा ति । अथ खो कोसिनारका मल्ला भगवतो सरीरं अहतेन वत्थेन वेठेसुं, अहतेन वत्थेन वेठेत्वा विहतेन कप्पासेन वेठेसुं, विहतेन कप्पासेन वेठेत्वा अहतेन वत्थेन वेठेसुं, एतेन उपायेन पञ्चहि युगसतेहि भगवतो सरीरं वेठेत्वा अयसाय तेलदोणिया पक्खिपित्वा अब्बिस्सा अयसाय दोणिया पटिकुज्जित्वा सब्बगन्धानं चितकं करित्वा भगवतो सरीरं चितकं आरोपेसुं ॥

तेन खो पन समयेन आयस्सा महाकस्सपो पावाय कुसिनारं अट्टानमग्गपटिपन्नो होति महता भिक्खुसंघेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो मग्गा ओक्कम्म अब्बतरस्मिं रुक्खमूले निसीदि । तेन खो पन समयेन अब्बतरो आजीवको कुसिनाराय मन्दारवपुप्फं गहेत्वा पावं अट्टानमग्गपटिपन्नो होति । अइसा खो आयस्सा महाकस्सपो आजीवकं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वा तं आजीवकं एतद्वोच—आपा'वुसो अम्हाकं सत्थारं जानासीति । आम आवुसो जानामि, अज्ज सत्ताहपरिनिब्बुतो समणो गोतमो । ततो मे इदं मन्दारवपुप्फं गहीतं ति । तत्थ ये ते भिक्खू अवीतरागा, अप्पेक्खे बाहा पग्गय्ह कन्दन्ति.....अन्तरहितो ति । ये पन ते भिक्खू वीतरागा, ते सता संपजाना अधिवासेन्ति—अनिच्चा संखारा, तं कुते'त्थ लब्भा ति ॥

तेन खो पन समयेन सुभद्दो नाम बुद्धुपब्बजितो तस्सं परिसायं निसिन्नो होति । अथ खो सुभद्दो बुद्धुपब्बजितो ते भिक्खू एतद्वोच—अलं आवुसो, मा सोचित्थ मा परिदेवित्थ । सुमुत्ता मयं तेन महासमणेन । उपहुता च होम—इदं वो कप्पति, इदं वो न कप्पतीति । इदानी पन मयं यं इच्छिस्साम तं करिस्साम, यं न इच्छिस्साम तं न करिस्सामा ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो भिक्खू आमन्तेसि—अलं आवुसो, मा सोचित्थ, मा परिदेवित्थ । ननु एतं आवुसो भगवता पटिगच्चेव अक्खातं—सब्बेहे'व पियेहि मनापेहि नानाभावो विनाभावो अब्बथाभावो, तं कुते'त्थ आवुसो लब्भा ? यं तं जातं भूतं संखतं पलोकधम्मं तं वत मा पलुज्जीति नेतं ठानं विज्जतीति ॥

तेन खो पन समयेन चत्तारो मल्लपामोक्खा सीसं नहाता अहतानि वत्थानि निवत्था मयं भगवतो चित्तं आलिम्पेस्सामा ति न सक्कोन्ति आलिम्पेतुं । अथ खो कोसिनारका मल्ला आयस्सन्तं अनुरुद्धं एतदवोचुं—को नु खो भन्ते अनुरुद्ध हेतु, को पच्चयो, येनेमे चत्तारो मल्लपामोक्खा सीसं नहाता अहतानि वत्थानि निवत्था मयं भगवतो चित्तं आलिम्पेस्सामा ति न सक्कोन्ति आलिम्पेतुं ति ? अब्बथा खो वासेट्ठा देवतानं अधिप्पायो ति । कथं पन भन्ते देवतानं अधिप्पायो ति ? देवतानं खो वासेट्ठा अधिप्पायो अयं आयस्सा महाकस्सपो पावाय कुसिनारं अद्धानमग्गपटिपन्नो महता भिक्खुसंघेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । न ताव भगवतो चित्तो पज्जलिस्सति थावायस्सा महाकस्सपो भगवतो पादे सिरसा न वन्दिस्सतीति । यथा भन्ते देवतानं अधिप्पायो तथा होतू ति ॥

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो येन कुसिनारा मल्लानं मकुटबन्धनं चेतियं, येन भगवतो चित्तो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा एकंसं चीवरं कत्वा अञ्जलिं पणामेत्वा तिक्खत्तुं चित्तं पदक्खिणं कत्वा पादतो विवरित्वा भगवतो पादे सिरसा वन्दि । तानि पि खो पञ्च भिक्खुसतानि एकंसं चीवरं कत्वा अञ्जलिं पणामेत्वा तिक्खत्तुं चित्तं पदक्खिणं कत्वा भगवतो पादे सिरसा वन्दिस्सु । वन्दिते च पन आयस्सता महाकस्सपेन तेहि च पञ्चहि भिक्खुसतेहि, सयमेव भगवतो चित्तो पज्जलि ॥

झायमानस्स पन भगवतो सरीरस्स यं अहोसि छवी ति वा चम्मं ति वा मंसं ति वा नहारू ति वा लसिका ति वा तस्स नेव छारिका पञ्चायित्थ, न मसि, सरीराने'व एव अवसिस्सिस्सु । सेय्यथा पि नाम सप्पिस्स वा तेलस्स वा झायमानस्स नेव छारिका पञ्चायति न मसि, एवमेव भगवतो सरीरस्स झायमानस्स यं अहोसि छवीति वा.....अवसिस्सिस्सु । तेसं च पञ्चन्नं दुस्स-युगसतानं द्वे व दुस्सति डहिस्सु यं च सब्बअब्भन्तरिमं यं च बाहिरं । दड्ढे खो पन भगवतो सरीरे अन्तलिक्खा उदकधारा पातुभवित्वा भगवतो चित्तं निब्बापेसि, उदकसालतो पि अब्भुन्नमित्वा भगवतो चित्तं निब्बापेसि । कोसिनारका पि मल्ला सब्बगन्धोदकेन भगवतो चित्तं निब्बापेसुं । अथ खो कोसिनारका मल्ला भगवतो सरीरानि सत्ताहं संथागारे सत्तिपञ्जरं करित्वा धनुपाकारं पक्खिपित्वा नच्चेहि गीतेहि .....गन्वेहि सक्करिंसु परिकरिंसु मानेसुं पूजेसुं ॥

अस्सोसि खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो कोसिनारकानं मल्लानं दूतं पाहेसि—भगवा पि खत्तियो, अहं पि खत्तियो । अहं पि अरहामि भगवतो सरीरानं भागं । अहं पि भगवतो सरीरानं थूपं च महं च करिस्सामीति । अस्सोसुं खो वेसालिका लिच्छवी—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो वेसालिका लिच्छवी कोसिनारकानं मल्लानं दूतं पाहेसुं—मयं पि खत्तिया, भगवा पि खत्तियो । मयं पि अरहामो.....करिस्सामा ति । अस्सोसुं खो कापिलवत्थवा सक्क्या—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो कापिलवत्थवा सक्क्या कोसिनारकानं मल्लानं दूतं पाहेसुं—भगवा अम्हाकं वातिसेट्ठो । मयं पि.....करिस्सामा ति । अस्सोसुं खो अल्लकप्पका बुल्लयो—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो अल्लकप्पका बुल्लयो.....करिस्सामा ति । अस्सोसुं खो रामगामका कोलिया—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो रामगामका

कोलिया.....करिस्सामा ति । अस्सोसि खो वेठदीपको ब्राह्मणो—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो वेठदीपको ब्राह्मणो कोसिनारकानं मल्लानं दूतं पाहेसि—भगवा पि खत्तियो, अहमस्मि ब्राह्मणो । अहं पि अरहामि भगवतो सरीरानं भागं । अहं पि भगवतो सरीरानं थूपं च महं च करिस्सामीति । अस्सोसुं खो पावेय्यका मल्ला—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो पावेय्यका मल्ला.....करिस्सामा ति ॥

एवं बुत्ते कोसिनारका मल्ला ते संघे गणे एतद्वोचुं—भगवा अम्हाकं गामक्खेत्ते परिनिब्बुतो । न मयं दस्साम भगवतो सरीरानं भागं ति । एवं बुत्ते दोणो ब्राह्मणो ते संघे गणे एतद्वोच—

सुणन्तु भोन्तो मम एकवाक्यं अम्हाकं बुद्धो अहु खन्तिवादो ।

न हि साधु यं उत्तमपुग्गलस्स सरीरभङ्गे सिय संपहारो ॥ १

सब्बे व भोन्तो सहिता समग्गा संमोदमाना करोम'ट्ठभागे ।

वित्थारिका होन्तु दिसासु थूपा बहुज्जनो चक्खुमतो पसन्नो ॥ २ ति ॥

तेन हि ब्राह्मण त्वं येव भगवतो सरीरानि अट्ठधा समं सुविभत्तं विभजाहीति । एवं भो ति खो दोणो ब्राह्मणो तेसं संधानं गणानं पटिस्सुत्वा भगवतो सरीरानि अट्ठधा समं सुविभत्तं विभजित्वा ते संघे गणे एतद्वोच—इमं भोन्तो कुम्भं ददन्तु, अहं पि कुम्भस्स थूपं च महं च करिस्सामीति । अदंसु खो ते दोणस्स ब्राह्मणस्स कुम्भं ॥

अस्सोसुं खो पिप्फलिवनिया मोरिया—भगवा किर कुसिनारायं परिनिब्बुतो ति । अथ खो पिप्फलिवनिया मोरिया.....करिस्सामा ति । नत्थि भगवतो सरीरानं भागो, विभत्तानि भगवतो सरीरानि, इतो अङ्गारं हरथा ति । ते ततो अङ्गारं हरिंसु ॥

अथ खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो राजगहे भगवतो सरीरानं थूपं च महं च अकासि । वेसालिका पि लिच्छवी वेसालियं..... । कापिलवत्थवा पि सक्का कपिलवत्थुस्मि ..... । अल्लकप्पका पि बुल्लयो अल्लकप्पे..... । रामगामिका पि कोलिया रामगामे भगवतो सरीरानं थूपं च महं च अकंसु । वेठदीपको पि ब्राह्मणो वेठदीपे भगवतो सरीरानं थूपं च महं च अकासि । पावेय्यका पि मल्ला पावायं..... । कोसिनारका पि मल्ला कुसिनारायं भगवतो सरीरानं थूपं च महं च अकंसु । दोणो पि ब्राह्मणो कुम्भस्स थूपं च महं च अकासि । पिप्फलिवनिया पि मोरिया पिप्फलिवने अङ्गारानं थूपं च महं च अकंसु । इति अट्ठ'स्स सरीरथूपा, नवमो कुम्भथूपो, दसमो अङ्गारथूपो । एवमेतं भूतपुब्बं ति ॥

अट्ठदोणं चक्खुमतो सरीरं सत्तदोणं जम्बुदीपे महेन्ति ।

एकं च दोणं पुरिसवरुत्तमस्स रामगामे नागराजा महेन्ति ॥ १

एका पि दाठा तिदिवेहि पूजिता एका पन गन्धारपुरे महीयति ।

कालिङ्गरब्बो विजिते पुनेकं एकं पुन नागराजा महेन्ति ॥ २

तस्सेव तेजेन अयं वसुंधरा आयागसेट्ठेहि मही अलंकता ।

एवमिमं चक्खुमतो सरीरं सुसक्कतं सक्कतसक्कतेहि ॥ ३

देविन्दनागिन्दनरिन्दपूजितो मनुस्ससेट्ठेहि तथेव पूजितो ।

तं वन्दथ पञ्जलिका भवित्वा बुद्धो ह वे कप्पसतेहि दुल्लभो ॥ ४ ॥ ति ॥

महापरिनिब्बानसुत्त

५२. गोतमबुद्धधातुनिक्खेपवण्णना ।

महा गोतमो जिनवरो कुसिनारामम्हि निब्बुतो ।

धातुविथारिकं आसि तेसु तेसु पदेसतो ॥ १

एको अजातसत्तुस्स एको वेसालिया पुरे ।

एको कपिलवत्थुम्हि एको च अल्लकप्पके ॥ २

एको च रामगामम्हि एको च वेठदीपके ।

एको पावेय्यके मल्ले एको च कुसिनारके ॥ ३

कुम्भस्स थूपं कारेसि ब्राह्मणो दोणसव्हयो ।

अङ्गारथूपं कारेसुं मोरिया तुट्ठमानसा ॥ ४

अट्ठ सरीरिका थूपा नवमो कुम्भचेतियो ।

अङ्गारथूपो दसमो तदा येव पतिट्ठितो ॥ ५

एका दाठा तिदसपुरे एका नागपुरे अहु ।

एका गन्धारविसये एका कालिङ्गराजिनो ॥ ६

चत्तालीस समा दन्ता केसा लोमा च सब्बसो ।

देवा हरिंसु एकेकं चक्कवालपरंपरा ॥ ७

वजिरायं भगवतो पत्तो दण्डं च चीवरं ।

निवासनं कुसघरे पञ्चत्थरणं कपिलव्हये ॥ ८

पाटलिपुत्तनगरे करकं कायबन्धनं ।

चम्पायं उदकसाटिका उण्हलोमं च कोसले ॥ ९

कासावं च ब्रह्मलोके वेठनं तिदसे पुरे ।

पासाणके पदं सेट्ठं यं चापि अञ्जतिपदं ।

निसीदनं अवन्तिपुरे रट्ठे अत्थरणं तदा ॥ १०

अरणी च मिथिलायं वेदेहि परिसावनं ।

वासिसूचिघरं चापि इन्दरट्ठे पुरे तदा ॥ ११

परिक्खारं अवसेसं जनपदे अपरन्तके ।

परिभुत्तानि मुनिना अकंसु मनुजा तदा ॥ १२

धातुविथारिकं आसि गोतमस्स महेसिनो ।

पाणिनं अनुकम्पाय अहू पोरणिका तदा ॥ १३

भिक्षु-भिक्षुनी-विनयो

दुतियो खण्डो

१. आचरिय-अन्तेवासीनं पट्टपना ।

तेन खो पन समयेन भिक्षू उपज्झायेसु पक्कन्तेसु पि विब्भन्तेसु पि कालं कतेसु पि पक्खसंकन्तेसु पि अनाचरियका अनोवदियमाना अननुसासियमाना दुन्निवत्था दुप्पारुता अना-
कप्पसंपन्ना पिण्डाय चरन्ति, मनुस्सानं भुञ्जमानानं..... । विगरहि बुद्धो भगवा । .....
विगरहित्वा धम्मिकथं कत्वा भिक्षू आमन्तेसि-अनुजानामि भिक्षवे आचरियं । आचरियो
भिक्षवे अन्तेवासिकमिह पुत्तचित्तं उपट्ठपेस्सति । अन्तेवासिको आचरियमिह पितुचित्तं उपट्ठपेस्सति ।
एवं ते अब्बमब्बं सगारवा सप्पतिस्सा सभागवुत्तिनो विहरन्ता इमस्मिं धम्मविनये बुद्धिं विरूळिंह
वेपुल्लं आपज्जिस्सन्ति । अनुजानामि भिक्षवे दस वस्सानि निस्साय वत्थुं, दसवस्सेन निस्सयं दातुं ॥

एवं च पन भिक्षवे आचरियो गहेतब्बो-एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा पादे वन्दित्वा उक्कुटिकं
निसीदित्वा अञ्जलिं पग्गहेत्वा एवमस्स वचनीयो-आचरियो मे भन्ते होहि, आयस्सतो निस्साय
वच्छामि । दुतियं पि । ततियं पि । साहू ति वा, लहू ति वा, ओपायिकं ति वा, पटिरूपं ति वा,
पासादिकेन संपादेहीति वा कायेन विब्बापेति, वाचाय विब्बापेति, कायेन वाचाय विब्बापेति,
गहितो होति आचरियो । न कायेन विब्बापेति, न वाचाय विब्बापेति, न कायेन वाचाय
विब्बापेति, न गहितो होति आचरियो ॥

अन्तेवासिकेन भिक्षवे आचरियमिह सम्मा वत्तितब्बं । तत्रायं सम्मावत्तना-कालस्सेव
उट्ठाय उपाहना ओमुञ्चित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा दन्तकट्ठं दातब्बं, मुखोदकं दातब्बं, आसनं
पञ्चापेतब्बं । [सत्तं उपज्झायवत्तेन सदिसं].....सचे आचरियो गिलानो होति, यावजीवं
उपट्ठापेतब्बो, वुट्ठानमस्स आगमेतब्बं ति ॥

आचरियेन भिक्षवे अन्तेवासिकमिह सम्मा वत्तितब्बं । तत्रायं सम्मावत्तना-आचरियेन
भिक्षवे अन्तेवासिको संगहेतब्बो अनुगहेतब्बो उद्देसेन परिपुच्छाय ओवादेन अनुसासनिया ।
सचे आचरियस्स पत्तो होति, अन्तेवासिकस्स पत्तो न होति,.....[सत्तं सद्धिविहारिकवत्तेन
सदिसं].....सचे अन्तेवासिको गिलानो होति, यावजीवं उपट्ठातब्बो, वुट्ठानमस्स आगमेतब्बं ति ॥

महावग्ग-१. ६. २-३

२. उपज्झायवत्तं ।

सद्धिविहारिकेन भिक्षवे उपज्झायमिह सम्मा वत्तितब्बं । तत्रायं सम्मावत्तना-

(१) कालस्सेव वुट्ठाय उपाहना ओमुञ्चित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा दन्तकट्ठं दातब्बं,
मुखोदकं दातब्बं, आसनं पञ्चापेतब्बं । सचे यागु होति, भाजनं धोवित्वा यागु उपनामेतब्बा ।

यागुं पीतस्स उदकं दत्त्वा भाजनं पटिग्गहेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवित्वा पटि-
सामेतब्बं । उपज्झायम्हि बुद्धिते आसनं उद्धरितब्बं । सचे सो देसो उक्कापो होति, सो देसो
संमज्जितब्बो ॥

(२) सचे उपज्झायो गामं पविसितुकामो होति, निवासनं दातब्बं, पटिनिवासनं पटिग्गहे-
तब्बं, कायबन्धनं दातब्बं, सगुणं कत्वा संघाटियो दातब्बा, धोवित्वा पत्तो सउदको दातब्बो ।
सचे उपज्झायो पच्छासमणं आकंखति, तिमण्डलं पटिछादेन्तेन परिमण्डलं निवासेत्वा कायबन्धनं
बन्धित्वा सगुणं कत्वा संघाटियो पारुपित्वा गण्ठिकं पटिमुञ्चित्वा धोवित्वा पत्तं गहेत्वा उपज्झायस्स
पच्छासमणेन होतब्बं । नातिदूरे गन्तब्बं, न अच्चासन्ने गन्तब्बं । पत्तपरियापन्नं पटिग्गहेतब्बं ॥

(३) न उपज्झायस्स भणमानस्स अन्तरन्तरा कथा ओपातेतब्बा । उपज्झायो आपत्ति-
सामन्ता भणमानो निवारेतब्बो । निवत्तन्तेन पठमतं आगन्त्वा आसनं पब्बापेतब्बं, पादोदकं
पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खपितब्बं, पञ्चुगन्त्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेतब्बं, पटिनिवासनं दातब्बं,
निवासनं पटिग्गहेतब्बं । सचे चीवरं सिन्नं होति, मुहत्तं उण्हे ओतापेतब्बं, न च उण्हे चीवरं निदहि-
तब्बं । चीवरं संहरितब्बं । चीवरं संहरन्तेन चतुरङ्गुलं कण्ठं उस्सारेत्वा चीवरं संहरितब्बं मा मज्झे
भङ्गो अहोसीति । ओभोगे कायबन्धनं कातब्बं । सचे पिण्डपातो होति, उपज्झायो च भुञ्जितुकामो
होति, उदकं दत्त्वा पिण्डपातो उपनामेतब्बो ॥

(४) उपज्झायो पानीयेन पुच्छितब्बो । भुत्ताविस्स उदकं दत्त्वा पत्तं पटिग्गहेत्वा नीचं
कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवित्वा वोदकं कत्वा मुहुत्तं उण्हे ओतापेतब्बो, न च उण्हे
पत्तो निदहितब्बो । पत्तचीवरं निक्खपितब्बं । पत्तं निक्खपन्तेन एकेन हत्थेन पत्तं गहेत्वा एकेन
हत्थेन हेट्ठामञ्चं वा हेट्ठापीठं वा परामसित्वा पत्तो निक्खपितब्बो । न च अनन्तरहिताय भूमिया
पत्तो निक्खपितब्बो । चीवरं निक्खपन्तेन एकेन हत्थेन चीवरं गहेत्वा एकेन हत्थेन चीवरवंसं वा
चीवररज्जुं वा पमज्जित्वा पारतो अन्तं ओरतो भोगं कत्वा चीवरं निक्खपितब्बं । उपज्झायम्हि
बुद्धिते आसनं उद्धरितब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं पटिसामेतब्बं । सचे सो देसो उक्कापो
होति, सो देसो संमज्जितब्बो ॥

(५) सचे उपज्झायो नहायितुकामो होति, नहानं पटियादेतब्बं । सचे सीतेन अत्थो
होति, सीतं पटियादेतब्बं । सचे उण्हेन अत्थो होति, उण्हं पटियादेतब्बं । सचे उपज्झायो जन्ताघरं
पविसितुकामो होति, चुण्णं संनेतब्बं, मत्तिका तेमेतब्बा, जन्ताघरपीठं आदाय उपज्झायस्स
पिट्ठितो पिट्ठितो गन्त्वा जन्ताघरपीठं दत्त्वा चीवरं पटिग्गहेत्वा एकमन्तं निक्खपितब्बं । चुण्णं
दातब्बं, मत्तिका दातब्बा । सचे उस्सहति, जन्ताघरं पविसितब्बं । जन्ताघरं पविसन्तेन मत्तिकाय
मुखं मक्खेत्वा पुरतो च पच्छतो च पटिच्छादेत्वा जन्ताघरं पविसितब्बं ॥

(६) न थेरे भिक्खू अनुपखज्ज निसीदितब्बं, न नवा भिक्खू आसनेन पटिबाहितब्बा ।
जन्ताघरे उपज्झायस्स परिकम्मं कातब्बं । जन्ताघरा निक्खमन्तेन जन्ताघरपीठं आदाय पुरतो च
पच्छतो च पटिच्छादेत्वा जन्ताघरा निक्खमितब्बं । उदके पि उपज्झायस्स परिकम्मं कातब्बं ।

नहातेन पठमतं उत्तरित्वा अत्तनो गत्तं वोदकं कत्वा निवासेत्वा उपज्ज्ञायस्स गत्ततो उदकं पमज्जितब्बं, निवासनं दातब्बं, संघाटि दातब्बा, जन्ताघरपीठं आदाय पठमतं आगन्त्वा आसनं पब्बापेतब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खित्तब्बं । उपज्ज्ञायो पानीयेन पुच्छित्तब्बो ॥

(७) सचे उद्दिशापेतुकामो होति, उद्दिशापेतब्बो । सचे परिपुच्छित्तुकामो होति, परिपुच्छित्तब्बो । यस्मिं विहारे उपज्ज्ञायो विहरति, सचे सो विहारो उक्कापो होति, सचे उस्सहति, सोधेतब्बो । विहारं सोधेत्तेन पठमं पत्तचीवरं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं । निसीदनपच्चत्थरणं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं । भिसिबिम्बोहनं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं ॥

(८) मच्चो नीचं कत्वा साधुकं अपटिघंसन्तेन असंघट्टेन्तेन कवाटपीठं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बो । पीठं नीचं कत्वा साधुकं अपटिघंसन्तेन असंघट्टेन्तेन कवाटपीठं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं । मच्चपटिपादिका नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बा । खेळमल्लको नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बो । अपस्सेनफलकं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं । भुम्मत्थरणं यथापब्बत्तं सल्लक्खेत्वा नीहरित्वा एकमन्तं निक्खित्तब्बं । सचे विहारे संतानकं होति, उल्लोका पठमं ओहारेत्तब्बं । आलोकसंधिकण्णभागा पमज्जितब्बा । सचे गेरुकपरिकम्मकता भित्ति कण्णकिता होति, चोळकं तेमेत्वा पीळेत्वा पमज्जितब्बा । सचे अकता होति भूमि, उदकेन परिण्णोसेत्वा संमज्जितब्बा मा विहारो रजेन ऊहब्बीति । संकारं विचिन्तिता एकमन्तं छुट्ठेत्तब्बं ॥

(९) भुम्मत्थरणं ओतापेत्वा सोधेत्वा पण्णोदेत्वा अतिहरित्वा यथापब्बत्तं पब्बापेतब्बं । मच्चपटिपादिका ओतापेत्वा पमज्जित्वा अतिहरित्वा यथाठाने ठपेतब्बा । मच्चो ओतापेत्वा सोधेत्वा पण्णोदेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपटिघंसन्तेन असंघट्टेन्तेन कवाटपीठं अतिहरित्वा यथापब्बत्तं पब्बापेतब्बो । पीठं ओतापेत्वा सोधेत्वा पण्णोदेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपटिघंसन्तेन असंघट्टेन्तेन कवाटपीठं अतिहरित्वा यथापब्बत्तं पब्बापेतब्बं । भिसिबिम्बोहनं ओतापेत्वा सोधेत्वा पण्णोदेत्वा अतिहरित्वा यथापब्बत्तं पब्बापेतब्बं । निसीदनपच्चत्थरणं ओतापेत्वा सोधेत्वा पण्णोदेत्वा अतिहरित्वा यथापब्बत्तं पब्बापेतब्बं । खेळमल्लको ओतापेत्वा पमज्जित्वा अतिहरित्वा यथाठाने ठपेतब्बो । अपस्सेनफलकं ओतापेत्वा पमज्जित्वा अतिहरित्वा यथाठाने ठपेतब्बं ॥

(१०) पत्तचीवरं निक्खित्तब्बं । पत्तं निक्खित्तपन्तेन एकेन हत्थेन पत्तं गहेत्वा एकेन हत्थेन हेट्ठामच्चं वा हेट्ठापीठं वा परामसित्वा पत्तो निक्खित्तब्बो, न च अनन्तरहिताय भूमिया पत्तो निक्खित्तब्बो । चीवरं निक्खित्तपन्तेन एकेन हत्थेन चीवरं गहेत्वा एकेन हत्थेन चीवरवंसं वा चीवररज्जुं वा पमज्जित्वा पारतो अन्तं ओरतो भोगं कत्वा चीवरं निक्खित्तब्बं ॥

(११) सचे पुरत्थिमा सरजा वाता वायन्ति, पुरत्थिमा वातपाना थकेत्तब्बा । सचे पच्छिमा सरजा वाता वायन्ति, पच्छिमा वातपाना थकेत्तब्बा । सचे उत्तरा.....थकेत्तब्बा । सचे दक्खिणा.....थकेत्तब्बा । सचे सीतकालो होति, दिवा वातपाना विवरित्तब्बा, रत्तिं थकेत्तब्बा । सचे उण्हकालो होति, दिवा वातपाना थकेत्तब्बा, रत्तिं विवरित्तब्बा ॥

(१२) सचे परिवेणं उक्कापं होति, परिवेणं संमज्जितब्बं । सचे कोट्टको उक्कापो होति, कोट्टको संमज्जितब्बो । सचे उपट्ठानसाला उक्कापा होति, उपट्ठानसाला संमज्जितब्बा । सचे अग्गिसाला उक्कापा होति, अग्गिसाला संमज्जितब्बा । सचे वच्चकुटी उक्कापा होति, वच्चकुटी संमज्जितब्बा । सचे पानीयं न होति, पानीयं उपट्ठापेतब्बं । सचे परिभोजनीयं न होति, परिभोजनीयं उपट्ठापेतब्बं । सचे आचमनकुम्भिया उदकं न होति, आचमनकुम्भिया उदकं आसिञ्चितब्बं ॥

(१३) सचे उपज्झायस्स अनभिरति उप्पन्ना होति, सद्धिविहारिकेन वूपकासेतब्बा, वूपकासापेतब्बा, धम्मकथा वास्स कातब्बा । सचे उपज्झायस्स कुक्कुच्चं उप्पन्नं होति, सद्धिविहारिकेन विनोदेतब्बं, विनोदापेतब्बं, धम्मकथा वास्स कातब्बा । सचे उपज्झायस्स दिट्ठिगतं उप्पन्नं होति, सद्धिविहारिकेन विवेचेतब्बं, विवेचापेतब्बं, धम्मकथा वास्स कातब्बा ॥

(१४) सचे उपज्झायो गरुधम्मं अज्झापन्नो होति परिवासारहो, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं—किं ति नु खो संघो उपज्झायस्स परिवासं ददेय्या ति । सचे उपज्झायो मूलाय पटिकस्सना-रहो होति, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं—किं ति नु खो संघो उपज्झायं मूलाय पटिकस्सेय्या ति । सचे उपज्झायो मानत्तारहो होति, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं—किं ति नु खो संघो उपज्झायस्स मानत्तं ददेय्या ति । सचे उपज्झायो अब्भानारहो होति, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं—किं ति नु खो संघो उपज्झायं अब्भेय्या ति ॥

(१५) सचे संघो उपज्झायस्स कम्मं कत्तुकामो होति तज्जनीयं वा निस्सयं वा पब्बाजनीयं वा पटिसारणीयं वा उक्खेपनीयं वा, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं— किं ति नु खो संघो उपज्झायस्स कम्मं न करेय्य, लहुकाय वा परिणामेय्या ति । कतं वा पनस्स होति संघेन कम्मं तज्जनीयं वा.....उक्खेपनीयं वा, सद्धिविहारिकेन उस्सुक्कं कातब्बं—किं ति नु खो उपज्झायो सम्मा वत्तेय्य, लोमं पातेय्य, नेत्तारं वत्तेय्य, संघो तं कम्मं पटिप्पस्सम्भेय्या ति ॥

(१६) सचे उपज्झायस्स चीवरं धोवितब्बं होति, सद्धिविहारिकेन धोवितब्बं, उस्सुक्कं वा कातब्बं— किं ति नु खो उपज्झायस्स चीवरं धोवियेथा ति । सचे उपज्झायस्स चीवरं कातब्बं होति, सद्धिविहारिकेन कातब्बं, उस्सुक्कं वा कातब्बं—किं ति नु खो उपज्झायस्स चीवरं करियेथा ति । सचे उपज्झायस्स रजनं पचित्तब्बं होति, सद्धिविहारिकेन पचित्तब्बं, उस्सुक्कं वा कातब्बं—किं ति नु खो उपज्झायस्स रजनं पचियेथा ति । सचे उपज्झायस्स चीवरं रजितत्वं होति, सद्धिविहारिकेन रजितत्वं, उस्सुक्कं वा कातब्बं—किं ति नु खो उपज्झायस्स चीवरं रजियेथा ति । चीवरं रजन्तेन साधुकं संपरिवत्तकं संपरिवत्तकं रजितत्वं, न च अच्छिन्ने थेवे पक्कमितत्वं ॥

(१७) न उपज्झायं अनापुच्छा एकच्चस्स पत्तो दातब्बो, न एकच्चस्स पत्तो पटिग्गहेतब्बो । न एकच्चस्स चीवरं दातब्बं, न एकच्चस्स चीवरं पटिग्गहेतब्बं । न एकच्चस्स परिक्वारो दातब्बो, न एकच्चस्स परिक्वारो पटिग्गहेतब्बो । न एकच्चस्स केसा छेदितब्बा, न एकच्चेन केसा छेदापेतब्बा । न एकच्चस्स परिकम्मं कातब्बं, न एकच्चेन परिकम्मं कारापेतब्बं । न एकच्चस्स वेय्यावच्चो कातब्बो, न एकच्चेन वेय्यावच्चो कारापेतब्बो । न एकच्चस्स पच्छासमणेन होतब्बं, न एकच्चो पच्छासमणो

आदातब्बो । न एकच्चस्स पिण्डपातो नीहरितब्बो, न एकच्चेन पिण्डपातो नीहरापेतब्बो । न उपज्झायं अनापुच्छा गामो पविसितब्बो, न सुसानं गन्तब्बं, न दिसा पक्कमितब्बा । सचे उपज्झायो गिलानो होति, यावजीवं उपट्ठातब्बो, वुट्ठानमस्स आगमेतब्बं ति ॥

महावग्ग-१. ५. २

३. सद्धिविहारिकवत्तं ।

उपज्झायेन भिक्खवे सद्धिविहारिकमिह सम्मा वत्तितब्बं । तत्रायं सम्मावत्तना-

(१) उपज्झायेन भिक्खवे सद्धिविहारिको संगहेतब्बो अनुग्गहेतब्बो उद्देसेन परिपुच्छाय ओवादेन अनुसासनिया । सचे उपज्झायस्स पत्तो होति, सद्धिविहारिकस्स पत्तो न होति, उपज्झायेन सद्धिविहारिकस्स पत्तो दातब्बो, उस्सुकं वा कातब्बं-किं ति नु खो सद्धिविहारिकस्स पत्तो उप्पज्जियेथा ति । सचे उपज्झायस्स चीवरं होति, सद्धिविहारिकस्स चीवरं न होति, उपज्झायेन सद्धिविहारिकस्स चीवरं दातब्बं, उस्सुकं वा कातब्बं-किं ति नु खो सद्धिविहारिकस्स चीवरं उप्पज्जियेथा ति । सचे उपज्झायस्स परिक्रारो होति, सद्धिविहारिकस्स परिक्रारो न होति, उपज्झायेन सद्धिविहारिकस्स परिक्रारो दातब्बो, उस्सुकं वा कातब्बं-किं ति नु खो सद्धिविहारिकस्स परिक्रारो उप्पज्जियेथा ति ॥

(२) सचे सद्धिविहारिको गिलानो होति, कालस्सेव उट्ठाय दन्तकट्ठं दातब्बं, मुखोदकं दातब्बं, आसनं पब्बापेतब्बं । सचे यागु होति, भाजनं धोवित्वा यागु उपनामेतब्बा । यागुं पीतस्स उदकं दत्वा भाजनं पटिग्गहेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवित्वा पटिसामेतब्बं । सद्धिविहारिकमिह वुट्ठिते आसनं उद्धरितब्बं । सचे सो देसो उक्कापो होति, सो देसो संमज्जितब्बो ॥

(३) सचे सद्धिविहारिको गामं पविसितुकामो होति, निवासनं दातब्बं, पटिनिवासनं पटिग्गहेतब्बं, कायबन्धनं दातब्बं, सगुणं कत्वा संघाटियो दातब्बा, धोवित्वा पत्तो सउदको दातब्बो । एत्तावता निवत्तिस्सतीति आसनं पब्बापेतब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खपितब्बं । पञ्चगन्त्वा पत्तचीवरं पटिग्गहेतब्बं, पटिनिवासनं दातब्बं, निवासनं पटिग्गहेतब्बं । सचे चीवरं सिन्नं होति, मुहुत्तं उण्हे ओतापेतब्बं, न च उण्हे चीवरं निदहितब्बं । चीवरं संहरितब्बं । चीवरं संहरन्तेन चतुरङ्कुलं कण्ठं उस्सारेत्वा चीवरं संहरितब्बं मा मज्झे भङ्गो अहोसीति । ओभोगे कायबन्धनं कातब्बं । सचे पिण्डपातो होति, सद्धिविहारिको च भुञ्जितुकामो होति, उदकं दत्वा पिण्डपातो उपनामेतब्बो ॥

(४) सद्धिविहारिको पानीयेन पुच्छितब्बो । भुत्ताविस्स उदकं दत्वा पत्तं पटिग्गहेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवित्वा वोदकं कत्वा मुहुत्तं उण्हे ओतापेतब्बो, न च उण्हे पत्तो निदहितब्बो । पत्तचीवरं निक्खपितब्बं । पत्तं निक्खपन्तेन एकेन हत्थेन पत्तं गहेत्वा एकेन हत्थेन हेट्ठामञ्चं वा हेट्ठापीठं वा परामसित्वा पत्तो निक्खपितब्बो । न च अनन्तरहिताय भूमिया पत्तो निक्खपितब्बो । चीवरं निक्खपन्तेन एकेन हत्थेन चीवरं गहेत्वा एकेन हत्थेन चीवरवंसं वा चीवर-

रज्जुं वा पमज्जित्वा पारतो अन्तं ओरतो भोगं कत्वा चीवरं निक्खिपितब्बं । सद्धिविहारिकम्हि बुद्धिते आसन्नं उद्धरितब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं पटिसामेतब्बं । सचे सो देसो उक्कलापो होति, सो देसो संमज्जितब्बो ॥

(५) सचे सद्धिविहारिको नहायितुकामो होति, नहानं पटियादेतब्बं । सचे सीतेन अत्थो होति, सीतं पटियादेतब्बं । सचे उण्हेन अत्थो होति, उण्हं पटियादेतब्बं । सचे सद्धिविहारिको जन्ताघरं पविसितुकामो होति, चुण्णं संनेतब्बं, मत्तिका तेमेतब्बा, जन्ताघरपीठं आदाय गन्त्वा जन्ताघरपीठं दत्त्वा चीवरं पटिग्गहेत्वा एकमन्तं निक्खिपितब्बं, चुण्णं दातब्बं, मत्तिका दातब्बा । सचे उस्सहति, जन्ताघरं पविसितब्बं । जन्ताघरं पविसन्तेन मत्तिकाय मुखं मक्खेत्वा पुरतो च पच्छतो च पटिच्छादेत्वा जन्ताघरं पविसितब्बं ॥

(६) न थेरे भिक्खू अनुपखज्ज निसीदितब्बं, न वा भिक्खू आसनेन पटिवाहितब्बा । जन्ताघरे सद्धिविहारिकस्स परिकम्मं कातब्बं । जन्ताघरा निक्खमन्तेन जन्ताघरपीठं आदाय पुरतो च पच्छतो च पटिच्छादेत्वा जन्ताघरा निक्खमितब्बं । उदके पि सद्धिविहारिकस्स परिकम्मं कातब्बं । नहातेन पठमतं उत्तरित्वा अत्तनो गत्तं वोदकं कत्वा निवासेत्वा सद्धिविहारिकस्स गत्ततो उदकं पमज्जितब्बं, निवासनं दातब्बं, संघाटि दातब्बा, जन्ताघरपीठं आदाय पठमतं आगन्त्वा आसन्नं पब्बापेतब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खिपितब्बं । सद्धिविहारिको पानीयेन पुच्छितब्बो ॥

(७) यस्मिं विहारे सद्धिविहारिको विहरति, सचे सो विहारो उक्कलापो होति, सचे सो उस्सहति, सोधेतब्बो । विहारं सोधेन्तेन... । सचे आचमनकुम्भिया उदकं न होति, आचमनकुम्भिय-उदकं आसिञ्चितब्बं ॥

(८) सचे सद्धिविहारिकस्स अनभिरति उप्पन्ना होति, उपज्झायेन वूपकासेतब्बा, वूपा कासापेतब्बा... । ...कुक्कुच्चं... । ...दिट्ठिगतं...कातब्बा ॥

(९) सचे सद्धिविहारिको गरुधम्मं अज्झापन्नो होति परिवासारहो, उपज्झायेन उस्सुकं कातब्बं... । ...मूलाय पटिकस्सनारहो... । ...मानत्तारहो...अब्भेय्या ति ॥

(१०) सचे संघो सद्धिविहारिकस्स कम्मं कत्तुकामो होति तज्जनीयं वा.....तं कम्मं पटिप्पस्सम्भेय्या ति ॥

(११) सचे सद्धिविहारिकस्स चीवरं धोवितब्बं होति, उपज्झायेन आचिक्खितब्बं... । ...चीवरं कातब्बं होति...रजनं पचितब्बं होति... । चीवरं रजितब्बं होति... । सचे सद्धि-विहारिको गिलानो होति, यावजीवं उपट्ठातब्बो, बुद्धानमस्स आगमेतब्बं ति ॥

महावग्ग-१. ५. ३

४. चत्तारो निस्सया ।

तेन खो पन समयेन राजगहे पणीतानं भत्तानं भत्तपटिपाटि अधिद्धिता होति । अथ खो अब्बतरस्स ब्राह्मणस्स एतद्दोसि—इमे खो समणा सक्क्यपुत्तिया सुखसीला सुखसमाचारा,

सुभोजनानि भुञ्जित्वा निवातेसु सयनेसु सयन्ति । यन्नूनाहं समणेसु सक्यपुत्तियेसु पब्बजेय्यं ति । अथ खो सो ब्राह्मणो भिक्खू उपसंकमित्वा पब्बज्जं याचि । तं भिक्खू पब्बाजेसुं, उपसंपादेसुं ॥

तस्मिं पब्बजिते भत्तपटिपाटि खीयित्थ । भिक्खू एवं आहंसु—एहि दानि आवुसो पिण्डाय चरिस्सामा ति । सो एवं आह—नाहं आवुसो एतंकारणा पब्बजितो पिण्डाय चरिस्सामीति । सचे मे दस्सथ, भुञ्जिस्सामि, नो चे मे दस्सथ, विब्भमिस्सामीति । किं पन त्वं आवुसो उदरस्स कारणा पब्बजितो ति ? । एवं आवुसो ति ॥

ये ते भिक्खू अप्पिच्छा, ते उज्झायन्ति, खीयन्ति, विपाचेन्ति—कथं हि नाम भिक्खु एवं स्वाक्खाते धम्मविनये उदरस्स कारणा पब्बजिस्सतीति । ते भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । सच्चं किर त्वं भिक्खु उदरस्स कारणा पब्बजितो ति ? । सच्चं भगवा ति । विगरहि बुद्धो भगवा—कथं हि नाम त्वं मोघपुरिस एवं स्वाक्खाते धम्मविनये उदरस्स कारणा पब्बजिस्ससि ? । नेतं मोघपुरिस अप्पसन्नानं वा पसादाय पसन्नानं वा भिय्योभावाया ति विगरहित्वा धम्मिकथं क्त्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे उपसंपादेन्तेन चत्तारो निस्सये आचिक्खितुं । (१) पिण्डया-लोपभोजनं निस्साय पब्बज्जा । तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो । अतिरेकलाभो संघभत्तं उद्देसभत्तं निमन्तनं सलाकभत्तं पक्खिकं उपोसधिकं पाटिपदिकं । (२) पंसुकूलचीवरं निस्साय पब्बज्जा । तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो । अतिरेकलाभो खोमं कप्पासिकं कोसेय्यं कम्बलं साणं भङ्गं । (३) रुक्खमूलसेनासनं निस्साय पब्बज्जा । तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो । अतिरेकलाभो विहारो अड्डयोगो पासादो हम्मियं गुहा । (४) पूतिमुत्तभेसज्जं निस्साय पब्बज्जा । तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो । अतिरेकलाभो सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं ति ॥

महावग्ग-१. ५. ७

५. अञ्चतित्थियपुब्बस्स परिवासदानं ।

तेन खो पन समयेन यो सो अञ्चतित्थियपुब्बो उपज्झायेन सहधम्मिकं वुच्चमानो उपज्झायस्स वादं आरोपेत्वा तं येव तित्थायतनं संकमि, सो पुन पच्चागन्त्वा भिक्खू उपसंपदं याचि । भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । यो सो भिक्खवे अञ्चतित्थियपुब्बो उपज्झायेन सहधम्मिकं वुच्चमानो उपज्झायस्स वादं आरोपेत्वा तं येव तित्थायतनं संकन्तो, सो आगतो न उपसंपादेतब्बो । यो भिक्खवे अञ्चो पि अञ्चतित्थियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकंखति पब्बज्जं, आकंखति उपसंपदं, तस्स चत्तारो मासे परिवासो दातब्बो ॥

एवं च पन भिक्खवे परिवासो दातब्बो—पठमं केसमस्सु ओहारापेत्वा, कासायानि वत्थानि अच्छादापेत्वा, एकंसं उत्तरासङ्गं कारापेत्वा, भिक्खूनं पादे वन्दापेत्वा, उक्कुटिकं निसीदापेत्वा, अञ्जलिं पग्गण्हापेत्वा एवं वदेहीति वत्तब्बो—बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, संघं सरणं गच्छामि । दुतियं पि..... । ततियं पि..... । तेन खो भिक्खवे अञ्चतित्थियपुब्बेन संघं उपसंकमित्वा एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा भिक्खूनं पादे वन्दित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अञ्जलिं

पग्गहेत्वा एवमस्स वचनीयो-अहं भन्ते इत्थं नामो अञ्जतिथियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकंखामि उपसंपदं । सोऽहं भन्ते संघं चत्तारो मासे परिवासं याचामीति । दुतियं पि । ततियं पि याचितव्वो । ब्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन संघो बापेतव्वो-सुणातु मे भन्ते संघो । अयं इत्थं नामो अञ्जतिथियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकंखति उपसंपदं । सो संघं चत्तारो मासे परिवासं याचति । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो इत्थं नामस्स अञ्जतिथियपुब्बस्स चत्तारो मासे परिवासं ददेय्य । एसा वत्ति । सुणातु मे भन्ते संघो । अयं इत्थं नामो अञ्जतिथियपुब्बो इमस्मिं धम्मविनये आकंखति उपसंपदं । सो संघं चत्तारो मासे परिवासं याचति । संघो इत्थं नामस्स अञ्जतिथिय-पुब्बस्स चत्तारो मासे परिवासं देति । यस्सायस्सतो खमति इत्थं नामस्स अञ्जतिथियपुब्बस्स चत्तारो मासे पटिवासस्स दानं, सो तुण्हस्स, यस्स न क्वमति, सो भासेय्य । दिन्नो संघेन इत्थं नामस्स अञ्जतिथियपुब्बस्स चत्तारो मासे परिवासो । खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामीति ॥

महावग्ग-१. ७. ५. १-४

६. चत्तारि अकरणीयानि ।

तेन खो पन समयेन भिक्खू अञ्जतरं भिक्खुं उपसंपादेत्वा एककं ओहाय पक्कमिंसु । सो पच्छा एक्को आगच्छन्तो अन्तरामग्गे पुराणदुतियिकाय समागच्छि । सा एवं आह-किं दानि पव्वजितोऽसीति ? आम पव्वजितोऽम्हीति । दुल्लभो खो पव्वजितानं मेथुनो धम्मो, एहि, मेथुनं धम्मं पटिसेवा ति । सो तस्सा मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा चिरेन आगमासि । भिक्खू एवं आहंसु-किस्स त्वं आवुसो एवं चिरं अकासीति । अथ खो सो भिक्खू भिक्खूतं एतमत्थं आरोचेसि । भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसु । अनुजानामि भिक्खवे उपसंपादेत्वा दुतियं दातुं, चत्तारि च अकरणीयानि अचिक्खितुं-

(१) उपसंपन्नेन भिक्खुना मेथुनो धम्मो न पटिसेवितव्वो, अन्तमसो तिरच्छानगताय पि । यो भिक्खू मेथुनं धम्मं पटिसेवति, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । सेय्यथापि नाम पुरिसो सीसच्छिन्नो अभव्वो तेन सरीरबन्धनेन जीवितुं, एवमेव भिक्खू मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । तं ते यावजीवं अकरणीयं ॥

(२) उपसंपन्नेन भिक्खुना अदिन्नं थेय्यसंखातं न आदातव्वं, अन्तमसो तिणसलाकं उपादाय । यो भिक्खू पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा अदिन्नं थेय्यसंखातं आदियति, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । सेय्यथापि नाम पण्डुपलासो बन्धना पमुत्तो अभव्वो हरितत्ताय, एवमेव भिक्खू पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा अदिन्नं थेय्यसंखातं आदियित्वा अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । तं ते यावजीवं अकरणीयं ॥

(३) उपसंपन्नेन भिक्खुना संचिच्च पाणो जीविता नो वोरोपितव्वो, अन्तमसो कुन्थ-किपिल्लकं उपादाय । यो भिक्खू संचिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरोपेति, अन्तमसो गम्भपातनं

उपादाय, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । सेय्यथापि नाम पुथुसिला द्वेधा भिन्ना अप्पटिसंधिका होति, एवमेव भिक्खु संचिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरोपेत्वा अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । तं ते यावजीवं अकरणीयं ॥

(४) उपसंपन्नेन भिक्खुना उत्तरिमनुस्सधम्मो न उल्लपितब्बो, अन्तमसो सुब्बागारे अभिरमामीति । यो भिक्खु पापिच्छो इच्छापकतो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपति, ज्ञानं वा विमोक्खं वा समाधिं वा समापत्तिं वा मग्गं वा फलं वा, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । सेय्यथापि नाम तालो मत्थकच्छिन्नो अभब्बो पुनविरूळ्हिया, एवमेव भिक्खु पापिच्छो इच्छापकतो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपित्वा अस्समणो होति असक्यपुत्तियो । तं ते यावजीवं अकरणीयं ति ॥

महावग्ग-१. १०. ५. १-२

७. अत्तिचतुत्थक-कम्म-उपसंपदा ।

तेन खो पन समयेन अब्बतरो ब्राह्मणो भिक्खू उपसंकमित्वा पव्वज्जं याचि । तं भिक्खू न इच्छिसु पव्वाजेतुं । सो भिक्खूसु पव्वज्जं अलभमानो किसो अहोसि लूखो दुव्वण्णो उप्पण्डु-प्पण्डुकजातो धमनिसंथतगत्तो । अहस खो भगवा तं ब्राह्मणं किसं लूखं.....धमनिसंथतगत्तं । दिस्वान भिक्खू आमन्तेसि—किं नु खो सो भिक्खवे ब्राह्मणो किसो.....धमनिसंथतगत्तो ति । एसो भन्ते ब्राह्मणो भिक्खू उपसंकमित्वा पव्वज्जं याचि, तं भिक्खू न इच्छिसु पव्वाजेतुं । सो भिक्खूसु पव्वज्जं अलभमानो किसो.....धमनिसंथतगत्तो ति ॥

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—को नु खो भिक्खवे तस्स ब्राह्मणस्स अधिकारं सरतीति ? एवं वुत्ते आयस्मा सारिपुत्तो भगवन्तं एतदवोच—अहं खो भन्ते तस्स ब्राह्मणस्स अधिकारं सरामि..... । इध मे भन्ते सो ब्राह्मणो राजगहे पिण्डाय चरन्तस्स कटच्छुभिक्खं दापेसि । इमं खो भन्ते अहं तस्स ब्राह्मणस्स अधिकारं सरामीति । साधु साधु सारिपुत्त, कतब्बुनो हि सारिपुत्त सप्पुरिसा कतवेदिनो । तेन हि त्वं सारिपुत्त तं ब्राह्मणं पव्वाजेहि उपसंपादेहीति । कथा'हं भन्ते तं ब्राह्मणं पव्वाजेमि उपसंपादेमीति ? अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—या सा भिक्खवे मया तीहि सरणगमनेहि उपसंपदा अनुब्बाता, ता'हं अज्जतग्गे पटिक्खिपामि । अनुजानामि भिक्खवे अत्तिचतुत्थेन कम्मेन उपसंपादेतुं ॥

एव च पन भिक्खवे उपसंपादेतब्बो—व्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन संघो व्यापेतब्बो—सुणातु मे भन्ते संघो । अयं इत्थं नामो इत्थं नामस्स आयस्मतो उपसंपदापेक्खो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो इत्थं नामं उपसंपादेय्य इत्थं नामेन उपज्झायेन । एसा वत्ति । सुणातु मे भन्ते संघो । अयं इत्थं नामो इत्थं नामस्स आयस्मतो उपसंपदापेक्खो । संघो इत्थं नामं उपसंपादेति इत्थं नामेन उपज्झायेन । यस्सायस्मतो खमति इत्थं नामस्स उपसंपदा इत्थं नामेन उपज्झायेन, सो तुण्ह'स्स,

यस्स न खमति सो भासेय्य । दुतियं पि एतं अत्थं वदामि..... । ततियं पि एतं अत्थं वदामि..... इत्थं नामेन उपज्झायेन । खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामीति ॥

महावग्ग-१. ५. ५. १-४

८. सामणेस्स दण्डकम्मादि ।

१. अनुजानामि भिक्खवे पञ्चह'ङ्गेहि समन्नागतस्स सामणेस्स दण्डकम्मं कातुं-भिक्खुनं अलाभाय परिसक्कति, भिक्खुनं अन्तथाय परिसक्कति, भिक्खुनं अवासाय परिसक्कति, भिक्खू अक्कोसति परिभासति, भिक्खू भिक्खूहि भेदेति ॥

महावग्ग-१ ९. २. १

२. अनुजानामि भिक्खवे आवरणं कातुं ति । न भिक्खवे सव्वो संघारामो आवरणं कातव्वो । यो करेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे यत्थ वा वसति, यत्थ वा पटिक्कमति, तत्थ आवरणं कातुं ॥

महावग्ग-१. ९. २. २

३. न भिक्खवे मुखद्वारको आहारो आवरणं कातव्वो ॥

महावग्ग-१. ९. २. ३

४. न भिक्खवे उपज्झाये अनापुच्छा आवरणं कातव्वं ॥

महावग्ग-१. ९. ३. १

५. न भिक्खवे अब्बस्स परिसा अपलाळेतव्वा ॥

महावग्ग-१. ९. ३. २

६. अनुजानामि भिक्खवे, दसह'ङ्गेहि समन्नागतं सामणेरं नासेतुं-पाणातिपाती होति, अदिन्नादायी होति, अब्रह्मचारी होति, मुसावादी होति, मज्जपायी होति, बुद्धस्स अवण्णं भासति, संघस्स अवण्णं भासति, धम्मस्स अवण्णं भासति, मिच्छादिट्ठिको होति, भिक्खुणीदूसको होति ॥

महावग्ग-१. ९. ३. ३

७. पण्डको भिक्खवे, अनुपसंपन्नो न उपसंपादेतव्वो, उपसंपन्नो नासेतव्वो ॥

महावग्ग-१. ९. ४. २

८. थेय्यसंवासको भिक्खवे अनुपसंपन्नो न उपसंपादेतव्वो, उपसंपन्नो नासेतव्वो । तिथिय-पक्कन्तको भिक्खवे अनुपसंपन्नो न उपसंपादेतव्वो, उपसंपन्नो नासेतव्वो ॥

महावग्ग-१. ९. ४. २.

९. तिरच्छानगतो भिक्खवे अनुपसंपन्नो न उपसंपादेतव्वो, उपसंपन्नो नासेतव्वो ॥

महावग्ग-१. ९. ४. ३.

१०. मातुघातको...पितुघातको...अरहन्तघातको...भिक्खुनीदूसको.....संघभेदको...लोहितुप्पादको...उभतोव्यञ्जनको भिक्खवे अनुपसंपन्नो न उपसंपादेतव्वो, उपसंपन्नो नासेतव्वो ॥

महावग्ग-१. ९. ५. ४

११. न भिक्खवे अनुपज्झायको...संघेन उपज्झायेन...गणेन उपज्झायेन.....पण्डकुप-
ज्झायेन.....थेय्यसंवासकुपज्झायेन..... तिथियपक्कन्तुपज्झायेन ..... तिरच्छानगतुपज्झायेन
...मातुघातकुपज्झायेन...पितुघातकुपज्झायेन ... अरहन्तघातकुपज्झायेन.....भिक्खुनीदूसकुप-
ज्झायेन.....संघभेदकुपज्झायेन...लोहितुप्पादकुपज्झायेन.....उभतोव्यञ्जनकुपज्झायेन...
उपसंपादेतब्बो ॥

महावग्ग-१. ९. ५.

११. न भिक्खवे अपत्तको...अचीवरको...अपत्तचीवरको...याचितकेन पत्तेन.. याचित-
केन चीवरेन...याचितकेन पत्तचीवरेन उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-१. ९. ५

९. उपसंपदं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे अयाचितेन उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि
भिक्खवे याचितेन उपसंपादेतुं ॥

महावग्ग-१. ५. ६. १

२. न भिक्खवे पटिगच्चेव निस्सया आचिक्खितब्बा । यो आचिक्खेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ।
अनुजानामि भिक्खवे उपसंपन्नसमनन्तरा निस्सये आचिक्खितुं ॥

महावग्ग-१. ६. १. १

३. न भिक्खवे ऊनदसवग्गेन गणेन उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ।
अनुजानामि भिक्खवे दसवग्गेन वा अतिरेकदसवग्गेन वा गणेन उपसंपादेतुं ॥

महावग्ग-१. ६. १. २

४. न भिक्खवे ऊनदसवस्सेन उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ।
अनुजानामि भिक्खवे दसवस्सेन वा अतिरेकदसवस्सेन वा उपसंपादेतुं ॥

महावग्ग-१. ६. १. ४

५. न भिक्खवे बालेन अव्यत्तेन उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ।
अनुजानामि भिक्खवे व्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन दसवस्सेन वा अतिरेकदसवस्सेन वा उपसंपादेतुं ॥

महावग्ग-१. ६. १. ५

६. न भिक्खवे बालेन अव्यत्तेन निस्सयो दातब्बो । यो ददेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ।
अनुजानामि भिक्खवे व्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन दसवस्सेन वा अतिरेकदसवस्सेन वा निस्सयं दातुं ॥

महावग्ग-१. ७. २. २

७. न भिक्खवे पञ्चहि आवाघेहि [कुट्टं गण्डो किलासो सोसो अपमारो.] फुट्ठो
पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-१. ८. १. ७

८. न भिक्खवे राजभटो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥
महावग्ग-१. ८. २. ४
९. न भिक्खवे धजवद्धो चोरो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥
महावग्ग-१. ८. ३. २
१०. न भिक्खवे कारभेदको चोरो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥
महावग्ग-१. ८. ४. ३
११. न भिक्खवे लिखितको चोरो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥
महावग्ग-१. ८. ५. २
११. न भिक्खवे कसाहतो कतदण्डकम्मो पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. ६. १
१२. न भिक्खवे लक्खणाहतो कतदण्डकम्मो पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. ७. १
१३. न भिक्खवे इणायिको पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. ८. २
१४. न भिक्खवे दासो पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. ९. २
१५. न भिक्खवे जानं ऊनवीसतिवस्सो पुग्गलो उपसंपादेतब्बो । यो उपसंपादेय्य,
यथाधम्मो कातब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. ११. ४
१६. न भिक्खवे ऊनपन्नरसवस्सो दारको पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ८. १२. २
१७. अनुजानामि भिक्खवे ऊनपन्नरसवस्सं दारकं काकुट्टेपकं पब्बाजेतुं ॥
महावग्ग-१. ८. १३. २
१८. न भिक्खवे अननुब्बातो मातापितृहि पुत्तो पब्बाजेतब्बो ॥
महावग्ग-१. ९. १. ६
१९. न भिक्खवे हत्थच्छिन्नो ... पादच्छिन्नो ... हत्थपादच्छिन्नो ... कण्णच्छिन्नो ...
नासच्छिन्नो ... कण्णनासच्छिन्नो ..... अङ्गुलिच्छिन्नो ... अळच्छिन्नो ... कण्ठरच्छिन्नो ...
फणहत्थको ... खुज्जो ... वामनो ... गलगण्डो ... लक्खणाहतो ... कसाहतो .... लिखितको
... सीपदी, पापरोगी ... परिसदूसको ... काणो .... कुणी ... खज्जो ... पक्खहतो ... छिन्निरिया-
पथो .... जरादुब्बलो ... अन्धो .... मूगो .... बधिरो .... अन्धमूगो ... अन्धबधिरो ... मूग-
बधिरो .... अन्धमूगबधिरो पब्बाजेतब्बो । यो पब्बाजेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥
महावग्ग-१. ९. ६

२०. अनुजानामि भिक्खवे गम्भवीसं उपसंपादेतुं ॥

महावग्ग-१. १०. ३. १

२०. अनुजानामि भिक्खवे उपसंपादेन्तेन तस्स अन्तरायिके धम्मो पुच्छितुं । एवं च पन भिक्खवे पुच्छितब्बो-सन्ति ते एवरूपा आवाधा-कुट्टं गण्डो किलासो सोसो अपमारो ? मनुस्सोऽसि, पुरिसोऽसि, भुजिस्सोऽसि, अनणोऽसि, न सि राजभटो, अनुब्बातोऽसि मातापितूहि, परिपुण्ण-वीसतिवस्सोऽसि, परिपुण्णं ते पत्तचीवरं, किं नामोऽसि, को नामो ते उपज्झायो ति ॥

महावग्ग-१. १०. ३. २

१०. उपोसथपट्टपनं ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति गिञ्झकूटे पब्बते । तेन खो पन समयेन अब्बतिथिया परिब्बाजका चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतित्वा धम्मं भासन्ति । ते मनुस्सा उपसंकमन्ति धम्मसवनाय । ते लभन्ति अब्बतिथियेसु परिब्बाजकेसु पेमं, लभन्ति पसादं, लभन्ति अब्बतिथिया परिब्बाजका पक्खं ॥

अथ खो रब्बो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि-एतरहि खो अब्बतिथिया परिब्बाजका चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतित्वा धम्मं भासन्ति । ते मनुस्सा उपसंकमन्ति धम्मसवनाय । ते लभन्ति अब्बतिथियेसु ..... पक्खं । यन्नून अय्या पि चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतेय्युं ति ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो भगवन्तं एतदवोच-इध मय्हं भन्ते रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि-एतरहि खो अब्बतिथिया.....पक्खं । साधु भन्ते, अय्या पि चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतेय्युं ति ॥

अथ खो भगवा राजानं मागधं सेनियं बिम्बिसारं धम्मिया कथाय संदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो भगवता धम्मिया कथाय संदस्सितो.....उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि-अनुजानामि भिक्खवे चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतितुं ति । तेन खो पन समयेन भिक्खू...संनिपतित्वा तुण्ही निसीदन्ति । ते मनुस्सा उपसंकमन्ति धम्मसवनाय । ते उज्झायन्ति खीयन्ति विपाचेन्ति-कथं हि नाम समणा सक्कपुत्तिया चातुद्दसे.....संनिपतित्वा तुण्ही निसीदिस्सन्ति सेय्यथापि मूगसूकरा । ननु नाम संनिपतितेहि धम्मो भासितब्बो ति । अस्सोसुं खो भिक्खू तेसं मनुस्सानं उज्झायन्तानं खीयन्तानं विपाचेन्तानं । अथ खो ते भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि-अनुजानामि भिक्खवे चातुद्दसे पन्नरसे अट्ठमिया च पक्खस्स संनिपतित्वा धम्मं भासितुं ति ॥

अथ खो भगवतो रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवित्तको उदपादि-यन्नूनाहं यानि मया भिक्खून् पञ्चत्तानि सिक्खापदानि, तानि नेसं पातिमोक्खुद्देसं अनुजानेय्यं, सो नेसं भविस्सति उपोसथकम्मं ति । अथ खो भगवा सायण्हसमयं पटिसल्लाना बुद्धितो एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि-इध मय्हं भिक्खवे रहोगतस्स.....उपोसथकम्मं ति । अनुजानामि भिक्खवे पातिमोक्खं उद्दिसितुं । एवं च पन भिक्खवे उद्दिसितव्वं-व्यत्तेन भिक्खुना पटिवलेन संघो आपेतव्वो-सुणातु मे भन्ते संघो । अज्जुपोसथो पन्नरसो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो उपोसथं करेय्य, पातिमोक्खं उद्दिसेय्य । किं संघस्स पुव्वकिच्चं ? पारिसुद्धिं आयस्मन्तो आरोचेथ । पातिमोक्खं उद्दिसिस्सामि, तं सव्वे व सन्ता साधुकं सुणोम मनसिकरोम । यस्स सिया आपत्ति, सो आविकरेय्य । असन्तिया आपत्तिया तुण्ही भवितव्वं । तुण्हीभावेन खो पनायस्मन्तो परिसुद्धा ति वेदिस्सामि । यथा खो पन पच्चेकपुट्टस्स वेय्याकरणं होति, एवं एवरूपाय परिसाय यावततियं अनुस्सावितं होति । यो पन भिक्खु यावततियं अनुस्सावियमाने सरमानो सन्ति आपत्तिं नाविकरेय्य, संपजानमुसावादो अस्स होति । संपजानमुसावादो खो पनायस्मन्तो अन्तरायिको धम्मो वुत्तो भगवता । तस्मा सरमानेन भिक्खुना आपन्नेन विमुद्धापेक्खेन सन्ती आपत्ति आविकातव्वा । आविकता हि'स्स फासु होतीति ॥

महावग्ग-२. १. १-२

११. उपोसथं उद्दिसस्स पञ्चत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे देवसिकं पातिमोक्खं उद्दिसितव्वं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे उपोसथे पातिमोक्खं उद्दिसितुं ॥

महावग्ग-२. १. २. १

२. न भिक्खवे पक्खस्स तिक्खत्तुं पातिमोक्खं उद्दिसितव्वं, यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे सकिं पक्खस्स, चातुद्दसे वा पन्नरसे वा पातिमोक्खं उद्दिसितुं ॥

महावग्ग-२. १. २. १

३. न भिक्खवे यथापरिसाय पातिमोक्खं उद्दिसितव्वं, सकाय सकाय परिसाय । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे समग्गानं उपोसथकम्मं ॥

महावग्ग-२. १. २. १

४. अनुजानामि भिक्खवे एत्तावता सामग्गी यावता एकावासो ।

महावग्ग-२. १. २. १

५. अनुजानामि भिक्खवे सीमं संमन्नितुं ॥

महावग्ग-२. १. ४. १

६. न भिक्खवे अतिमहती सीमा संमन्नितव्वा चातुयोजनिका वा पञ्चयोजनिका वा छयोजनिका वा । यो संमन्नेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे तियोजन परमं सीमं संमन्नितुं ॥

महावग्ग-२. १. ४. १

७. न भिक्खवे नदीपारा सीमां संमन्नितब्बा । यो संमन्नेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे यत्थ'स्स धुवनावा वा धुवसेतु वा, एवरूपं नदीपारं सीमं संमन्नितुं ॥

महावग्ग-२. १. ४. १

८. न भिक्खवे अनुपरिवेणियं पातिमोक्खं उद्दिस्सितब्बं असंकेतेन । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे उपोसथागारं संमन्नित्वा उपोसथं कातुं, यं संघो आकंखति विहारं वा अड्डयोगं वा पासादं वा हम्मियं वा गुहं वा ॥

महावग्ग-२. १. ५. १

९. न भिक्खवे एकस्मिं आवासे द्वे उपोसथागारानि संमन्नितब्बानि । यो संमन्नेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे एकं समूहनित्वा एकत्थ उपोसथं कातुं ॥

महावग्ग-२. १. ५. १

१०. संमताय वा भिक्खवे भूमिया निसिन्ना असंमताय वा, यतो पातिमोक्खं सुणाति, कतो वा'स्स उपोसथो । तेन हि भिक्खवे संघो यावमहन्तं उपोसथपमुखं आकंखति, तावमहन्तं उपोसथपमुखं संमन्नतु ॥

महावग्ग-२. १. ५. १

११. अनुजानामि भिक्खवे तदद्दुपोसथे थेरेहि भिक्खूहि पठमतं संनिपतितुं ॥

महावग्ग-२. १. ५. १

१२. तेहि भिक्खवे भिक्खूहि सब्बेहे'वं एकज्झं संनिपतित्वा उपोसथो कातब्बो, यत्थ वा पन थेरो भिक्खु विहरति, तत्थ संनिपतित्वा उपोसथो कातब्बो, न त्वेव वग्गेन संघेन उपोसथो कातब्बो । यो करेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. १. ५. १

१३. या सा भिक्खवे संघेन सीमा संमता समानसंवासा एकुपोसथा, संघो तं सीमं तिचीवरेन अविप्पवासं संमन्नतु, उपेत्वा गामं च गामूपचारं च ॥

महावग्ग-२. १. ६. १

१४. न भिक्खवे सीमाय सीमा संभिन्दितब्बा । यो संभिन्देय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. १. ७. १

१५. न भिक्खवे सीमाय सीमा अज्झोत्थरितब्बा । यो अज्झोत्थरेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे सीमं संमन्नन्तेन सीमन्तरिकं ठपेत्वा सीमं संमन्नितुं ॥

महावग्ग-२. १. ७. १

१६. द्वे'मे भिक्खवे उपोसथा, चातुद्दसिको च पन्नरसिको च । इमे खो भिक्खवे द्वे उपोसथा ॥

महावग्ग-२. १. ८. १

१२. पातिमोक्खं उद्दिस्स पञ्जत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे संखित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितब्बं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. १. ९. १

२. अनुजानामि भिक्खवे सति अन्तराये संखित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितुं ॥

महावग्ग-२. १. ९. २

३. न भिक्खवे असति अन्तराये संखित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितब्बं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे सति अन्तराये संखित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितुं । तत्रिमे अन्तराया-राजन्तरायो, चोरन्तरायो, अग्यन्तरायो, उदकन्तरायो, मनुस्सन्तरायो, अमनुस्सन्तरायो, वाळन्तरायो, सिर्सिपन्तरायो, जीवितन्तरायो, ब्रह्मचरियन्तरायो । अनुजानामि भिक्खवे एवरूपेसु अन्तरायेसु संखित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितुं, असति अन्तराये वित्थारेण ॥

महावग्ग-२. १. ९. २

४. न भिक्खवे पातिमोक्खुद्देसकेन संचिच्च न सावेतब्बं । यो न सावेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. १. १०. १३

५. न भिक्खवे सगहट्ठाय परिसाय पातिमोक्खं उद्दिस्सितब्बं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. १. १०. १५

६. न भिक्खवे संघमज्झे अनज्झित्तेन पातिमोक्खं उद्दिस्सितब्बं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे थेराधिकं पातिमोक्खं ॥

महावग्ग-२. १. १०. १६

७. अनुजानामि भिक्खवे यो तत्थ व्यत्तो पटिबलो तस्साधेय्यं पातिमोक्खं ॥

महावग्ग-२. २. १. २

उपोसथस्स पुब्बकरणं-

८. अनुजानामि भिक्खवे पक्खगणनं उग्गहेतुं ॥

महावग्ग-२. २. २. १

९. अनुजानामि भिक्खवे भिक्खू गणेत्तुं ॥

महावग्ग-२. २. २. २

१०. अनुजानामि भिक्खवे आरोचेत्तुं अज्जुपोसथो ति ॥

महावग्ग-२. २. २. ३

११. अनुजानामि भिक्खवे उपोसथागारं संमज्जितुं ॥

महावग्ग-२. २. २. ४

१२. अनुजानामि भिक्खवे उपोसथागारे आसनं पब्बापेत्तुं ॥

महावग्ग-२. २. २. ५

१३. अनुजानामि भिक्खवे उपोसथागारे पदीपं कातुं ॥

महावग्ग-२. २. २. ६

१४. अनुजानामि भिक्खवे पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठापेतुं ॥

महावग्ग-२. २. २. ७

उपोसथस्स पुब्बकिच्चं—

१५. अनुजानामि भिक्खवे गिलानेन भिक्खुना पारिसुद्धिं दातुं ॥

महावग्ग-२. २. ३. १

१६. अनुजानामि भिक्खवे गिलानेन भिक्खुना छन्दं दातुं ॥

महावग्ग-२. २. ३. २

१७. अनुजानामि भिक्खवे चतुन्नं पातिमोक्खं उद्दिसितुं ॥

महावग्ग-२. २. ६. १

१८. अनुजानामि भिक्खवे तिण्णं पारिसुद्धिउपोसथं कातुं ॥

महावग्ग-२. २. ६. २

१९. अनुजानामि भिक्खवे द्विन्नं पारिसुद्धिउपोसथं कातुं ॥

महावग्ग-२. २. ६. ३

२०. तत्र भिक्खवे यत्थ चत्तारो भिक्खू विहरन्ति, न एकस्स पारिसुद्धिं आहरित्वा तीहि .....द्वीहि पारिसुद्धिउपोसथो कातव्वो । यत्थ द्वे भिक्खू विहरन्ति, न एकस्स पारिसुद्धिं आहरित्वा एकेन अधिट्ठातव्वं । अधिद्वहेय्य चे, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-२. २. ६. ५

२१. न भिक्खवे भिक्खुनिया निसिन्नपरिसाय पातिमोक्खं उद्दिसितव्वं । सिक्खमानाय, सामणेस्स, सामणेरिया, सिक्खापञ्चखातकस्स, उक्खित्तकस्स, पण्डकस्स, थैय्यसंवासकस्स, तिथियपक्कन्तकस्स, तिरच्छानगतस्स, मातुघातकस्स, पितुघातकस्स, अरहन्तघातकस्स, भिक्खुनि-दूसकस्स, संघभेदकस्स, लोहितुप्पादकस्स, उभत्तोव्यञ्जनकस्स निसिन्नपरिसाय पातिमोक्खं उद्दिसितव्वं । यो उद्दिसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

२२. न भिक्खवे पारिवासिकस्स पारिसुद्धिदानेन उपोसथो कातव्वो अञ्चत्र अवुट्ठिताय परिसाय ॥

२३. न च भिक्खवे अनुपोसथे उपोसथो कातव्वो अञ्चत्र संघसामगिया ॥

महावग्ग-२. ३. १०. १-५

१३. भिक्खुपातिमोक्खो ।

[निदानं]

सुणातु मे भन्ते संघो, अज्जुपोसथो पण्णरसो, यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो उपोसथं करेय्य, पातिमोक्खं उद्दिसेय्य ॥

बौद्धा-१४

किं संघस्स पुब्बकिञ्चं ? पारिसुद्धिं आयस्सन्तो आरोचेथ । पातिसोक्खं उद्दिस्सामि ॥ तं सब्बे व सन्ता साधुकं सुणोम मनसि करोम ॥ यस्स सिया आपत्ति, सो आविकरेय्य, असन्तिया आपत्तिया तुण्हीभावितब्बं । तुण्हीभावेन खो पनायस्सन्तो पारिसुद्धा ति वेदिस्सामि ॥ यथा खो पन पच्चेकपुट्टस्स वेय्याकरणं होति, एवमेवं एवरूपाय परिसाय यावततियं अनुसावितं होति । यो पन भिक्खु याव-ततियं अनुस्सावियमाने सरमानो सन्ति आपत्तिं न आविकरेय्य, संपजानमुसावाद'स्स होति । संपजानमुसावादो खो पनायस्सन्तो अन्तरायिको धम्मो वुत्तो भगवता । तस्मा सरमाणेन भिक्खुना आपन्नेन विसुद्धापेक्खेन सन्ती आपत्ति आविकातच्चा, आविकता हि'स्स फासु होति ॥

उद्दिट्ठं खो आयस्सन्तो निदानं । तत्थायस्सन्ते पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? दुतियं पि पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? ततियं पि पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? पारिसुद्धायस्सन्तो, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि—इति ॥

[१. पाराजिका धम्मा १-४]

तत्रिमे चत्तारो पाराजिका धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. यो पन भिक्खु भिक्खून् सिक्खासाजीवसमापन्नो सिक्खं अपच्चक्खाय दुब्बल्यं अनाविकत्वा मेथुनं धम्मं पटिसेवेय्य अन्तमसो तिरच्छानगताय पि, पाराजिको होति असंवासो ॥ (१)

२. यो पन भिक्खु गामा वा अरञ्जा वा अदिन्नं थेय्यसंखातं आदियेय्य, यथारूपे अदिन्ना, दाने राजानो चोरं गहेत्वा हनेय्युं वा वन्धेय्युं वा पब्बाजेय्युं वा—चोरोऽसि बालोऽसि मूळ्होऽसि थेनोऽसीति, तथारूपं भिक्खु अदिन्नं आदियमानो—अयं पि पाराजिको होति असंवासो ॥ (२)

३. यो पन भिक्खु संचिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरोपेय्य, सत्थहारकं वास्स परियेसेय्य-मरणवण्णं वा संवण्णेय्य, मरणाय वा समादपेय्य—अम्मो पुरिस, किं तुय्हि'मिना पापकेन दुज्जी-वितेन, मतं ते जीविता सेय्यो ति इतिचित्तमनो चित्तसंकप्पो अनेकपरियायेन मरणवण्णं वा संवण्णेय्य, मरणाय वा समादपेय्य, अयं पि पाराजिको होति असंवासो ॥ (३)

४. यो पन भिक्खु अनभिजानं उत्तरिमनुस्सधम्मं अत्तुपनायिकं अलमरियव्वाणदस्सनं समुदाचरेय्य—इति जानामि, इति पस्सामीति, ततो अपरेन समयेन समनुगाहियमानो वा असमनुगाहियमानो वा आपन्नो विसुद्धापेक्खो एवं वदेय्य—अजानं एवं आवुसो अवचं जानामि, अपस्सं पस्सामि, तुच्छं मुसा विलपिं ति अञ्जत्र अभिमाना, अयं पि पाराजिको होति असंवासो ॥ (४)

उद्दिट्ठा खो आयस्सन्तो चत्तारो पाराजिका धम्मा, येसं भिक्खु अञ्जतरं वा आपजित्वा न लभति भिक्खूहि सद्धिं संवासं, यथा पुरे तथा पच्छा पाराजिको होति असंवासो ॥

तत्थायस्सन्ते पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? दुतियं पि पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? ततियं पि पुच्छामि—कच्चित्थ पारिसुद्धा ? पारिसुद्धे'त्थ आयस्सन्तो, तस्मा तुण्ही एवमेतं धारयामि—इति ॥

[२. संघादिसेसा धम्मा ५-१७]

इमे खो पनायस्सन्तो तेरस संघादिसेसा धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. संचेतनिका सुक्कविस्सज्जी अञ्जत्र सुपिनन्ता, संघादिसेसो ॥ (५)
२. यो पन भिक्खु ओत्तिण्णो विपरिणतेन चित्तेन मातुगामेन सद्धिं कायसंसग्गं समापजेय्य हत्थग्गाहं वा वेणिग्गाहं वा अञ्जतरस्स वा अञ्जतरस्स वा अङ्गस्स परामसनं, संघादिसेसो ॥ (६)
३. यो पन भिक्खु ओत्तिण्णो विपरिणतेन चित्तेन मातुगामं दुट्ठुल्लाहि वाचाहि ओभासेय्य, यथा तं युवा युवतिं मेथुनूपसंहिताहि, संघादिसेसो ॥ (७)
४. यो पन भिक्खु ओत्तिण्णो विपरिणतेन चित्तेन मातुगामस्स सन्तिके अत्तकामपरिचरियाय वण्णं भासेय्य—एतदग्गं भगिनि पारिचरियानं या मादिसं सीलवन्तं कल्याणधम्मं ब्रह्मचारिं एतेन धम्मेन परिचरेय्या ति मेथुनूपसंहितेन, संघादिसेसो ॥ (८)
५. यो पन भिक्खु संचरित्तं समापजेय्य—इत्थिया वा पुरिसमतिं, पुरिसस्स वा इत्थिमतिं—जायत्तने वा जारत्तने वा अन्तमसो तंखणिकाय पि, संघादिसेसो ॥ (९)
६. संयाचिकाय पन कुटिं कारयमानेन अस्सामिकं अत्तुद्देसं पमाणिका कारेतब्बा । तत्रिदं पमाणं—दीघसो द्वादस विदत्थियो सुगतविदत्थिया तिरियं सत्तन्तरा । भिक्खू अभिनेतब्बा वत्थुदेसनाय । तेहि भिक्खूहि वत्थुं देसेतब्बं अनारम्भं सपरिक्कमनं । सारम्भो चे भिक्खु वत्थुस्सि अपरिक्कमने संयाचिकाय कुटिं कारेय्य, भिक्खू वा अनभिनेय्य वत्थुदेसनाय, पमाणं वा अतिक्कामेय्य, संघादिसेसो ॥ (१०)
७. महल्लकं पन भिक्खुना विहारं कारयमानेन सस्सामिकं अत्तुद्देसं भिक्खू अभिनेतब्बा वत्थुदेसनाय । तेहि भिक्खूहि वत्थुं देसेतब्बं अनारम्भं सपरिक्कमनं । सारम्भो चे भिक्खु वत्थुस्सि अपरिक्कमने महल्लकं विहारं कारेय्य, भिक्खू वा अनभिनेय्य वत्थुदेसनाय, संघादिसेसो ॥ (११)
८. यो पन भिक्खु भिक्खुं दुट्ठो दोसो अप्पतीतो अमूलकेन पाराजिकेन धम्मेन अनुद्धंसेय्य—अप्पेव नाम नं इमस्सा ब्रह्मचरिया चावेय्यं ति—ततो अपरेन समयेन समनुग्गाहियमानो वा असमनुग्गाहियमानो वा अमूलकं चेव तं अधिकरणं होति, भिक्खु च दोसं पतिट्ठाति, संघादिसेसो ॥ (१२)
९. यो पन भिक्खु भिक्खुं दुट्ठो दोसो अप्पतीतो अञ्जभागियस्स अधिकरणस्स किंचि देसं लेसमत्तं उपादाय पाराजिकेन धम्मेन अनुद्धंसेय्य—अप्पेव नाम नं इमस्सा ब्रह्मचरिया चावेय्यं ति—ततो अपरेन समयेन समनुग्गाहियमानो वा असमनुग्गाहियमानो वा अञ्जभागियं चेव तं अधिकरणं होति, देसो लेसमत्तो उपादिन्नो, भिक्खु च दोसं पतिट्ठाति, संघादिसेसो ॥ (१३)
१०. यो पन भिक्खु समग्गस्स संघस्स भेदाय परक्कमेय्य, भेदसंवत्तनिकं वा अधिकरणं समादाय पग्गय्ह तिट्ठेय्य, सो भिक्खु भिक्खूहि एवमस्स वचनीयो—मा आयस्सा समग्गस्स

संघस्स भेदाय परक्कमि, भेदसंवत्तनिकं वा अधिकरणं समादाय पग्गय्ह अट्ठासि, समेता आयस्सा संघेन, समग्गो हि संघो संमोदमानो अविवदमानो एकुहेसो फासु विहरतीति—एवं च सो भिक्खु भिक्खूहि वुच्चमानो तथेव पग्गण्हेय्य, सो भिक्खु भिक्खूहि यावततियं समनुभासितब्बो तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमानो तं पटिनिस्सज्जेय्य, इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, संघादिसेसो ॥ (१४)

११. तस्सेव खो पन भिक्खुस्स भिक्खू होन्ति अनुवत्तिका वग्गवादका एको वा द्वे वा तयो वा ते एवं वदेय्युं—मा आयस्सन्तो एतं भिक्खुं किंचि अवचुत्थ, धम्मवादी चे'सो भिक्खु, विनयवादी चे'सो भिक्खु, अम्हाकं चे'सो भिक्खु छन्दं च रुचिं च आदाय वोहरति, जानाति, नो भासति, अम्हाकं चेतं खमतीति—ते भिक्खू भिक्खूहि एवमस्स वचनीया—मा आयस्सन्तो एवं अवचुत्थ, न चेसो भिक्खु धम्मवादी, न चेसो भिक्खु विनयवादी, मा आयस्सन्तानं पि संघभेदो रुचित्थ, समेता आयस्सन्तानं संघेन, समग्गो हि संघो संमोदमानो अविवदमानो एकुहेसो फासु विहरतीति—एवं च ते भिक्खू भिक्खूहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्युं । ते भिक्खू भिक्खूहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्युं इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्युं, संघादिसेसो ॥ (१५)

१२. भिक्खु पनेव दुब्बचजातिको होति, उहेसपरियापन्नेसु सिक्खापदेसु भिक्खूहि सहधम्मिकं वुच्चमानो अत्तानं अवचनीयं करोति—मा मं आयस्सन्तो किंचि अवचुत्थ कल्याणं वा पापकं वा, अहं पा'यस्सन्ते न किंचि वक्खामि कल्याणं वा पापकं वा, विरमथायस्सन्तो मम वचनाया ति—सो भिक्खु भिक्खूहि एवमस्स वचनीयो—मा आयस्सा अत्तानं अवचनीयं अकासि । वचनीयं चेव आयस्सा अत्तानं करोतु, आयस्सा पि भिक्खु वदेतु सहधम्मेन, भिक्खू पि आयस्सन्तं वक्खन्ति सहधम्मेन, एवं संवद्धा हि तस्स भगवतो परिस्सा यदिदं अब्बमब्बवचनेन अब्बमब्ब-वुट्ठपनेनातीति—एवं च सो भिक्खु भिक्खूहि वुच्चमानो तथेव पग्गण्हेय्य, सो भिक्खु भिक्खूहि यावततियं समनुभासितब्बो तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं च समनुभासियमानो तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, संघादिसेसो ॥ (१६)

१३. भिक्खु पनेव अब्बतरं गामं वा निगमं वा उपनिस्साय विहरति कुलदूसको पाप-समाचारो, तस्स पापका धम्माचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, कुलानि च तेन दुट्ठानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च । सो भिक्खु भिक्खूहि एवमस्स वचनीयो—आयस्सा खो कुलदूसको पापसमाचारो, आयस्सतो खो पापका समाचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, कुलानि चायस्सता दुट्ठानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, पक्कमत आयस्सा इमम्हा आवासा, अलं ते इधावासेना ति—एवं चे सो भिक्खु भिक्खूहि वुच्चमानो ते भिक्खू एवं वदेय्य—छन्दगामिनो च भिक्खू, दोसगामिनो च भिक्खू, मोहगामिनो च भिक्खू, भयगामिनो च भिक्खू, तादिसिकाय आपत्तिया एकच्चं पब्बाजेन्ति, एकच्चं न पब्बाजेन्ती ति—सो भिक्खु भिक्खूहि एवमस्स वचनीयो—मा आयस्सा एवं अवच, न च भिक्खू छन्दगामिनो, न च भिक्खू दोसगामिनो, न च भिक्खू मोहगामिनो, न च भिक्खू भयगामिनो, आयस्सा

खो कुलदूसको पापसमाचारो, आयस्मतो खो पापसमाचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, कुलानि चायस्मता दुट्ठानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, पक्कमत आयस्सा इमम्हा आवासा, अलं ते इधा-वासेना ति—एवं च सो भिक्षु भिक्षूहि यावततियं समनुभासितब्बो तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमानो तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, संघा-दिसेसो ॥ (१७)

उद्दिट्ठा खो आयस्सन्तो तेरस संघादिसेसा धम्मा । नव पठमापत्तिका, चत्तारो याव-ततियका, येसं भिक्षू अञ्जतरं वा अञ्जतरं वा आपज्जित्वा यावतिहं जानं पटिच्छादेति तावतिहं तेन भिक्षुना अकामा परिवत्थब्बं । परिवुत्थपरिवासेन भिक्षुना उत्तरिं छारत्तं भिक्षुमानत्ताय पटिपज्जितब्बं । चिण्णमानत्तो भिक्षु यत्थ सिया वीसतिगणो भिक्षुसंघो, तत्थ सो भिक्षु अब्भेतब्बो । एकेन पि चे ऊनो वीसतिगणो भिक्षुसंघो तं भिक्षुं अब्भेय्य, सो च भिक्षु अनब्भितो, ते च भिक्षू गारय्हा, अयं तत्थ सामीची ॥

तत्थायस्सन्ते पुच्छामि—कच्चित्थ परिसुद्धा ? दुतियं पि पुच्छामि — कच्चित्थ परिसुद्धा ? ततियं पि पुच्छामि—कच्चित्थ परिसुद्धा ? परिसुद्धे'त्थायस्सन्तो, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि—इति ॥

[३. अनियता धम्मा १८-१९]

इमे खो पनायस्सन्तो द्वे अनियता धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. यो पन भिक्षु मातुगामेन सद्धिं एकाय रहो पटिच्छन्ने आसने अलंकम्मनिये निसज्जं कप्पेय्य, तमेनं सद्धेय्यवचसा उपासिका दिस्वा तिण्णं धम्मानं अञ्जतरेन वदेय्य पाराजिकेन वा संघादिसेसेन वा पाचित्तियेन वा, निसज्जं भिक्षु पटिजानमानो तिण्णं धम्मानं अञ्जतरेन कारेतब्बो पाराजिकेन वा संघादिसेसेन वा पाचित्तियेन वा, येन वा सा सद्धेय्यवचसा उपासिका वदेय्य, तेन सो भिक्षु कारेतब्बो । अयं धम्मो अनियतो ॥ (१८)

२. न हे'व खो पन पटिच्छन्नं आसनं होति नालंकम्मनियं, अलं च खो होति मातुगामं दुट्ठुल्लाहि ओभासितुं, यो पन भिक्षु तथारूपे आसने मातुगामेन सद्धिं एको एकारहो निसज्जं कप्पेय्य, तमेनं सद्धेय्यवचसा उपासिका दिस्वा द्विज्जं धम्मानं अञ्जतरेन वदेय्य संघादिसेसेन पाचित्तियेन वा, निसज्जं भिक्षु पटिजानमानो द्विज्जं धम्मानं अञ्जतरेन कारेतब्बो संघादिसेसेन वा पाचित्तियेन वा, येन वा सा सद्धेय्यवचसा उपासिका वदेय्य तेन सो भिक्षु कारेतब्बो । अयं पि धम्मो अनियतो ॥ (१९)

[४. निस्सग्गिया पाचित्तिया धम्मा २०-४९]

इमो खो पनायस्सन्तो तिस निस्सग्गिया पाचित्तिया धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. निट्ठितचीवरस्सि पन भिक्षुना उब्भतस्सि कठिने दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्बं । तं अतिक्कामयतो निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२०)

२. निष्ठितचीवरस्मिं पन भिक्षुना उब्भतस्मिं कठिने एकरत्तिं पि चे भिक्षु तिचीवरेन विप्पवेय्य अब्बत्र भिक्षुसम्मूतिया, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२१)

३. निष्ठितचीवरस्मिं पन भिक्षुना उब्भतस्मिं कठिने भिक्षुनो पनेव अकालचीवरं उपपजेय्य, आकंखमानेन भिक्षुना पटिग्गहेतव्वं, पटिग्गहेत्वा खिप्पमेव कारेतव्वं । नो चस्स पारिपूरि, मासपरमं तेन भिक्षुना तं चीवरं निक्खिपितव्वं ऊनस्स पारिपूरिया सतिथा पच्चासाय, ततो चे उत्तरिं निक्खिपेय्य सतिथा पि पच्चासाय, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२२)

४. यो पन भिक्षु अब्बातिकाय भिक्षुनिया पुराणचीवरं धोवापेय्य वा रजापेय्य वा आकोटापेय्य वा, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२३)

५. यो पन भिक्षु अब्बातिकाय भिक्षुनिया हत्थतो चीवरं पतिगण्हेय्य अब्बत्र पारिवट्टका, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२४)

६. यो पन भिक्षु अब्बातकं गहपतिं वा गहपतानिं वा चीवरं विब्बापेय्य अब्बत्र समया, निस्सग्गियं पाचित्तियं । तत्रायं समयो-अच्छिन्नचीवरो वा होति भिक्षु नट्टचीवरो वा । अयं तत्थ समयो ॥ (२५)

७. तं चे अब्बातको गहपति वा गहपतानी वा बहूहि चीवरेहि अभिहट्ठं पवारेय्य सन्तरुत्तरपरमं, तेन भिक्षुना ततो चीवरं सादितव्वं, ततो चे उत्तरिं सादियेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२६)

८. भिक्षुं पनेव उद्दिस्स अब्बातकस्स गहपतिस्स वा गहपतानिया वा चीवरचेतापनं उपक्खटं होति-इमिना चीवरचेतापनेन चीवरं चेतापेत्वा इत्थंनामं भिक्षुं चीवरेन अच्छादेस्सामीति-तत्र चे सो भिक्षु पुब्बे अप्पवारितो उपसंकमित्वा चीवरे विकप्पं आपजेय्य-साधु वत मं आयस्सा इमिना चीवरचेतापनेन एवरूपं वा एवरूपं वा चीवरं चेतापेत्वा अच्छादेहीति कल्याणकम्यतं उपादाय, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२७)

९. भिक्षुं पनेव उद्दिस्स उभिन्नं अब्बातकानं गहपतीनं वा गहपतानीनं वा पञ्चकचीवरचेतापन्ना उपक्खटा होन्ति-इमेहि मयं पञ्चकचीवरचेतापनेहि पञ्चकचीवरानि चेतापेत्वा इत्थंनामं भिक्षुं चीवरेहि अच्छादेस्सामा ति, तत्र चे सो भिक्षु पुब्बे अप्पवारितो उपसंकमित्वा चीवरे विकप्पं आपजेय्य-साधु वत मं आयस्सन्तो इमेहि पञ्चकचीवरचेतापनेहि एवरूपं वा एवरूपं वा चीवरं चेतापेत्वा अच्छादेथ उभो व सन्ता एकेना ति कल्याणकम्यतं उपादाय, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२८)

१०. भिक्षुं पनेव निस्साय राजा वा राजभोग्गो वा ब्राह्मणो वा गहपतिको वा दूतेन चीवरचेतापनं पहिणेय्य-इमिना चीवरचेतापनेन चीवरं चेतापेत्वा इत्थंनामं भिक्षुं चीवरेन अच्छादेहीति । सो चे दूतो तं भिक्षुं उपसंकमित्वा एवं वदेय्य-इदं खो भन्ते आयस्सन्तं उद्दिस्स चीवरचेतापनं आहतं पतिगण्हातु आयस्सा चीवरचेतापनं ति । तेन भिक्षुना सो दूतो एवमस्स वचनीयो-न खो मयं आवुसो चीवरचेतापनं पतिगण्हाम, चीवरं च खो मयं पतिगण्हाम कालेन कप्पियं ति । सो चे दूतो तं भिक्षु एवं वदेय्य-अत्थि पनायस्सतो कोचि वेय्यावच्चकरो ति? चीवर-

त्थिकेन भिक्खवे भिक्खुना वेय्यावच्चकरो निद्दिसितब्बो आरामिको वा उपासको वा—एसो खो आवुसो भिक्खून् वेय्यावच्चकरो ति । सो चे दूतो तं वेय्यावच्चकरं दूतं पञ्जापेत्वा तं भिक्खुं उपसंक्रमित्वा एवं वदेय्य—यं खो भन्ते आयस्सा वेय्यावच्चकरं निद्दिसि, संयत्तो सो मया, उपसंक्रमतु आयस्सा, कालेन चीवरेन तं अच्छादेस्सतीति । चीवरत्थिकेन भिक्खुना वेय्यावच्चकरो उपसंक्रमित्वा द्वित्तिक्खत्तुं चोदेतब्बो सारेतब्बो—अत्थो मे आवुसो चीवरेना ति । द्वित्तिक्खत्तुं चोदयमानो सारयमानो चीवरं अभिनिष्पादेय्य, इच्चेतं कुसलं, नो चे अभिनिष्पादेय्य, चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं छक्खत्तुपरमं तुण्हीभूतेन उद्दिस्स ठातब्बं । चतुक्खत्तुं पञ्चक्खत्तुं छक्खत्तुपरमं तुण्हीभूतो उद्दिस्स तिट्ठमानो तं चीवरं अभिनिष्पादेय्य, इच्चेतं कुसलं । नो चे अभिनिष्पादेय्य, ततो चे उत्तरिं वायममानो तं चीवरं अभिनिष्पादेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं । नो चे अभिनिष्पादेय्य, यतस्स चीवरचेतापनं आभतं तत्थ सामं वा गन्तब्बं, दूतो वा पाहेतब्बो—यं खो तुम्हे आयस्सन्तो भिक्खुं उद्दिस्स चीवरचेतापनं पहिणित्थ, न तं तस्स भिक्खुनो किञ्चि अत्थं अनुमोति । युञ्जतायस्सन्तो सकं, मा वो सकं विनस्सा ति । अयं तत्थ सामीचि ॥

(२९)

[चीवरवग्गो पठमो ।]

११. यो पन भिक्खु कोसियमिस्सकं संथतं कारापेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३०)

१२. यो पन भिक्खु सुद्धकाळकानं एळकलोमानं संथतं कारापेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३१)

१३. नवं पन भिक्खुना संथतं कारयमानेन द्वे भागा सुद्धकाळकानं एळकलोमानं आदा-
तब्बा, ततियं ओदातकं, चतुत्थं गोचरियानं । अनादा चे भिक्खु द्वे भागे सुद्धकाळकानं एळकलोमानं
ततियं ओदातानं, चतुत्थं गोचरियानं, नवं संथतं कारापेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३२)

१४. नवं पन भिक्खुना संथतं कारापेत्वा छव्वस्सानि धारेतब्बं । ओरेन चे भिक्खु छत्रं
वस्सानं तं संथतं विस्सज्जेत्वा वा अविस्सज्जेत्वा वा अञ्जं नवं संथतं कारापेय्य अञ्जत्र भिक्खु-
संमुत्तिया, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३३)

१५. निसीदनसंथतं पन भिक्खुना कारयमानेन पुराणसंथतस्स, सामन्ता सुगतविदत्थि
आदातब्बा दुब्बण्णकरणाय । अनादा चे भिक्खु पुराणसंथतस्स सामन्ता सुगतविदत्थि, नवं
निसीदनसंथतं कारापेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३४)

१६. भिक्खुनो पनेव अद्धानमग्गपटिपन्नस्स एळकलोमानि उप्पज्जेय्युं, आकंखमानेन
भिक्खुना पटिग्गहेतब्बानि, पटिग्गहेत्वा तियोजनपरमं सहत्था हरितव्वानि असन्ते हारके, ततो चे
उत्तरिं हरेय्य असन्ते षि हारके, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३५)

१७. यो पन भिक्खु अञ्जातिकाय भिक्खुनिया एळकलोमानि धोवापेय्य वा रजापेय्य
वा विजटापेय्य वा, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (३६)

१८. यो पन भिक्खु जातरूपरजतं उगणहेय्य वा, उगणहापेय्य वा, उपनिक्खित्तं वा सादियेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३७)

१९. यो पन भिक्खु नानप्पकारकं रूपियसंवोहारं समापजेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३८)

२०. यो पन भिक्खु नानप्पकारकं कयविक्रयं समापजेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३९)

[एळकलोमवग्गो दुतियो ।]

२१. दसाहपरमं अतिरेकपत्तो धारेतब्बो, तं अतिक्रामयतो निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४०)

२२. यो पन भिक्खु ऊनपञ्चवन्धनेन पत्तेन अब्बं नवं पत्तं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं । तेन भिक्खुना सो पत्तो भिक्खुपरिसाय निस्सज्जितब्बो, यो च तस्स भिक्खुपरिसाय पत्तपरियन्तो सो तस्स भिक्खुनो पदातब्बो—अयं ते भिक्खु पत्तो याव भेदनाय धारेतब्बो ति । अयं तत्थ सामीचि ॥ (४१)

२३. यानि खो पन तानि गिलानानं भिक्खून् पटिसायनीयानि भेसज्जानि, सेय्यथीदं—सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं, तानि पटिगहेत्वा सत्ताहपरमं संनिधिकारकं परिमुञ्जितब्बानि, तं अतिक्रामयतो निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४२)

२४. मासो सेसो गिम्हानं ति भिक्खुना वस्सिकसाटिकचीवरं परियेसितब्बं, अद्धमासो सेसो गिम्हानं ति क्त्वा निवासेतब्बं । ओरेन चे मासो सेसो गिम्हानं ति वस्सिकसाटिकचीवरं परियेसेय्य, ओरेन'द्धमासो सेसो गिम्हानं ति क्त्वा निवासेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४३)

२५. यो पन भिक्खु भिक्खुस्स सामं चीवरं दत्त्वा पच्छा कुपितो अनत्तमनो अच्छिन्देय्य वा अच्छिन्दापेय्य वा, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४४)

२६. यो पन भिक्खु सामं सुत्तं विब्बापेत्वा तन्तवायेहि चीवरं वायापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४५)

२७. भिक्खुं पनेव उद्दिस्स अब्बातको गहपति गहपतानी वा तन्तवायेहि चीवरं वायापेय्य, तत्र चे सो पुब्बे अप्पवारितो तन्तवाये उपसंकमित्वा चीवरे विकप्पं आपजेय्य—इदं खो आनुसो चीवरं मं उद्दिस्स वीयति । आयतं च करोथ वित्थतं च अप्पितं च सुवीतं च सुप्पवायितं च सुविलेखितं च सुवितच्छित्तं च करोथ । अप्पेव नाम मयं पि आयस्सन्तानं किंचिमत्तं अनुपदजेय्यामा ति—एवं च सो भिक्खु वत्वा किंचिमत्तं अनुपदजेय्य अन्तमसो पिण्डपातमत्तं पि, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४६)

२८. दसाहानागतं कत्तिकतेमासिपुण्णमं भिक्खुनो पनेव अञ्चेकचीवरं उपपजेय्य, अञ्चेकं मञ्जमानेन भिक्खुना पटिगहेतब्बं, पटिगहेत्वा याव चीवरकालसमयं निक्खिपितब्बं । ततो चे उत्तरिं निक्खिपेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४७)

२९. उपवस्सं खो पन कत्तिकपुण्णमं यानि खो पन तानि आरब्बकानि सेनासनानि सासङ्कसंमतानि सप्पटिभयानि, तथारूपेसु भिक्षु सेनासनेसु विहरन्तो आकंखमानो तिण्णं चीवरानं अब्बतरं चीवरं अन्तरघरे निक्खिपेय्य, सिया च तस्स भिक्षुनो कोचिदेव पच्चयो तेन चीवरेन विप्पवासाय छारत्तपरमं तेन भिक्षुना विप्पवसितव्वं, ततो चे उत्तरिं विप्पवसेय्य अब्बत्र भिक्षुसंमुत्तिया, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४८)

३०. यो पन भिक्षु जानं संधिकं लाभं परिणतं अत्तनो परिणामेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४९)

[पत्तवग्गो तत्तियो ।]

[५. पाचित्तिया धम्मा ५०-१४१]

इमे खो पनायस्सन्तो द्वेनवुत्ति पाचित्तिया धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति-

१. संपजानमुसावादे पाचित्तियं ॥ (५०)
२. ओमसवादे पाचित्तियं ॥ (५१)
३. भिक्षुपेसुब्बे पाचित्तियं ॥ (५२)
४. यो पन भिक्षु अनुपसंपन्नं पदसो धम्मं वाचेय्य, पाचित्तियं ॥ (५३)
५. यो पन भिक्षु अनुपसंपन्नेन उत्तरिं द्विरत्ततिरत्तं सहसेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (५४)
६. यो पन भिक्षु मातुगामेन सहसेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (५५)
७. यो पन भिक्षु मातुगामस्स उत्तरिं छप्पञ्चवाचाभि धम्मं देसेय्य अब्बत्र विब्बुना पुरिसविग्गहेन, पाचित्तियं ॥ (५६)
८. यो पन भिक्षु अनुपसंपन्नस्स उत्तरिभनुस्सधम्मं आरोचेय्य, भूतस्मिं पाचित्तियं ॥ (५७)
९. यो पन भिक्षु भिक्षुस्स दुट्ठुल्लं आपत्तिं अनुपसंपन्नस्स आरोचेय्य अब्बत्र भिक्षुसंमुत्तिया, पाचित्तियं ॥ (५८)
१०. यो पन भिक्षु पथविं खणेय्य वा खणापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (५९)

[मुसावादवग्गो पठमो ।]

११. भूतगामपातव्यताय पाचित्तियं ॥ (६०)
१२. अब्बवादके पाचित्तियं ॥ (६१)
१३. उज्झापनके खीयनके पाचित्तियं ॥ (६२)
१४. यो पन भिक्षु संधिकं मज्झं वा पीठं वा भिसिं वा कोच्छं वा अज्झोकासे संथरित्वा वा संथरापेत्वा वा तं पक्कमन्तो नेव उद्धरेय्य न उद्धरापेय्य, अनापुच्छं वा गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (६३)
१५. यो पन भिक्षु संधिके विहारे सेय्यं संथरित्वा वा संथरापेत्वा वा तं पक्कमन्तो नेव उद्धरेय्य, न उद्धरापेय्य, अनापुच्छं वा गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (६४)

१६. यो पन भिक्खु संधिके विहारे जानं पुब्बपगतं भिक्खुं अनुपखज्ज सेय्यं कप्पेय्य—यस्स संवाधो भविस्सति, सो पक्कमिस्सतीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनञ्जं, पाचित्तियं ॥

(६५)

१७. यो पन भिक्खु भिक्खुं कुपितो अनत्तमनो संधिका विहारा निकड्ढेय्य वा, निकड्ढापेय्य वा, पाचित्तियं ॥

(६६)

१८. यो पन भिक्खु संधिके विहारे उपरिवेहासकुटिया आहञ्चपादकं मञ्चं वा पीठं वा सहसा अभिनिसीदेय्य वा अभिनिपजेय्य वा, पाचित्तियं ॥

(६७)

१९. महल्लकं पन भिक्खुना विहारं कारयमानेन याव द्वाकोसा अगलट्टपनाय आलोक-संधिपरिकम्माय द्वित्तिच्छदनस्स परियायं अप्पहरिते ठितेन अधिट्ठातब्बं, ततो चे उत्तरिं अप्पहरिते पि ठितो अधिट्ठेय्य, पाचित्तियं ॥

(६८)

२०. यो पन भिक्खु जानं सप्पाणकं उदकं तिणं वा मत्तिकं वा सिञ्चेय्य सिञ्चापेय्य वा, पाचित्तियं ॥

(६९)

[भूतगामवग्गो दुत्तियो ।]

२१. यो पन भिक्खु असंसतो भिक्खुनियो ओवदेय्य, पाचित्तियं ॥

(७०)

२२. संसतो पि चे भिक्खु अत्थंगते सुरिये भिक्खुनियो ओवदेय्य, पाचित्तियं ॥

(७१)

२३. यो पन भिक्खु भिक्खुनुपस्सयं उपसंकमित्वा भिक्खुनियो ओवदेय्य अञ्जत्र समया, पाचित्तियं ॥ तत्थायं समयो—गिलाना होति भिक्खुनी, अयं तत्थ समयो ॥

(७२)

२४. यो पन भिक्खु एवं वदेय्य—आमिसहेतु भिक्खू भिक्खुनियो ओवदन्तीति पाचित्तियं ॥

(७३)

२५. यो पन भिक्खु अञ्जातिकाय भिक्खुनिया चीवरं ददेय्य अञ्जत्र पारिवट्टका, पाचित्तियं ॥

(७४)

२६. यो पन भिक्खु अञ्जातिकाय भिक्खुनिया चीवरं सिब्बेय्य वा सिब्बापेय्य वा, पाचित्तियं ॥

(७५)

२७. यो पन भिक्खु भिक्खुनिया सद्धिं संविधाय एकद्धानमगं पटिपजेय्य अन्तमसो गामन्तरं पि अञ्जत्र समया, पाचित्तियं ॥ तत्थायं समयो—सत्थगमनीयो होति मग्गो सासङ्कसम्मतो सप्पटिभयो, अयं तत्थ समयो ॥

(७६)

२८. यो पन भिक्खु भिक्खुनिया सद्धिं संविधाय एकं नावं अभिरूहेय्य उद्धगामिनिं वा अधोगामिनिं वा अञ्जत्र तिरियं तरणाय, पाचित्तियं ॥

(७७)

२९. यो पन भिक्खु जानं भिक्खुनीपरिपाचितं पिण्डपातं भुञ्जेय्य अञ्जत्र पुब्बे गिहिस्मारम्भा, पाचित्तियं ॥

(७८)

३०. यो पन भिक्षु भिक्षुनिया सद्धिं एको एकाय रहो निपज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (७९)

[भिक्षुनोवादवग्गो तत्थियो ।]

३१. अगिलानेन भिक्षुना एको आवसथपिण्डो भुञ्जितब्बो, ततो चे उत्तरिं भुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (८०)

३२. गणभोजने अब्बत्र समया, पाचित्तियं ॥ तत्रायं समयो—गिलानसमयो, चीवरदान-समयो, चीवरकारसमयो, अद्धानगमनसमयो, नावाभिरुहनसमयो, महासमयो, समणभत्तसमयो, अयं तत्थ समयो ॥ (८१)

३३. परंपरभोजने अब्बत्र समया, पाचित्तियं ॥ तत्रायं समयो—गिलानसमयो, चीवर-दानसवयो, चीवरकारसमयो, अयं तत्थ समयो ॥ (८२)

३४. भिक्षुं पनेव कुलं उपगतं पूवेहि वा मन्थेहि वा अभिहट्ठुं वारेय्य, आकंखमानेन भिक्षुना द्वित्तिपत्रपूरा पटिगहेतब्बा, ततो चे उत्तरिं पटिगण्हेय्य, पाचित्तियं ॥ द्वित्तिपत्तपूरे पटिगहेतब्बा ततो नीहरित्वा भिक्षूहि सद्धिं संविभजितब्बं, अयं तत्थ सामीचीति ॥ (८३)

३५. यो पन भिक्षु भुत्तावी पवारितो अनतिरित्तं खादनियं वा भोजनियं वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (८४)

३६. यो पन भिक्षु भिक्षुं भुत्ताविं पवारितं अनतिरित्तेन खादनियेन वा भोजनियेन वा अभिहट्ठुं पवारेय्य—‘हन्द भिक्षु खाद वा भुञ्ज वा’ ति जानं आसादनापेक्खो, भुत्तस्मिं पाचित्तियं ॥ (८५)

३७. यो पन भिक्षु विकाले खादनियं वा भोजनियं वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (८६)

३८. यो पन भिक्षु संनिधिकारकं खादनियं वा भोजनियं वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (८७)

३९. यानि पन तानि पणीतभोजनानि, सेय्यथीदं—दधि नवनीतं तेलं मधु फाणितं मच्छो मंसं खीरं दधि, यो पन भिक्षु एवरूपानि पणीतभोजनानि अगिलानो अत्तनो अत्थाय विब्बापेत्वा भुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (८८)

४०. यो पन भिक्षु अदिन्नं मुखद्वारं आहारं आहरेय्य, अब्बत्र उदकदन्तपोना, पाचित्तियं ॥ (८९)

[भोजनवग्गो चतुत्थो ।]

४१. यो पन भिक्षु अचेलकस्स वा परिब्बाजकस्स वा परिब्बाजिकाय वा सहत्था खाद-नियं वा भोजनियं वा ददेय्य, पाचित्तियं ॥ (९०)

४२. यो पन भिक्खु भिक्खुं एवं वदेय्य—एहा'वुसो गामं वा निगमं वा पिण्डाय चरिस्सामा ति, तस्स दापेत्वा वा अदापेत्वा वा उय्योजेय्य—गच्छावुसो न मे तथा सद्धिं कथा वा निसज्जा वा फासु होति, एककस्स मे कथा वा निसज्जा वा फासु होतीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनब्बं, पाचित्तियं ॥ (९१)

४३. यो पन भिक्खु सभोजने कुले अनुपखज्ज निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (९२)

४४. यो पन भिक्खु मातुगामेन सद्धिं रहो पटिच्छन्ने आसने निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (९३)

४५. यो पन भिक्खु मातुगामेन सद्धिं एको एकाय निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (९४)

४६. यो पन भिक्खु निमन्तितो सभत्तो समानो सन्तं भिक्खुं अनापुच्छा पुणेभत्तं वा पच्छाभत्तं वा कुलेसु चारित्तं आपज्जेय्य अब्बत्र समया, पाचित्तियं ॥ तत्थायं समयो—चीवरदान-समयो, चीवरकारसमयो, अयं तत्थ समयो ॥ (९५)

४७. अगिलानेन भिक्खुना चातुमासपच्चयपवारणा सादितव्वा अब्बत्र पुनपवारणाय । ततो चे उत्तरिं सादियेय्य, पाचित्तियं ॥ (९६)

४८. यो पन भिक्खु उय्युत्तं सेनं दस्सनाय गच्छेय्य अब्बत्र तथारूपपच्चया, पाचित्तियं ॥ (९७)

४९. सिया च तस्स भिक्खुनो कोचिदेव पच्चयो सेनं गमनाय, दिरत्ततिरत्तं तेन भिक्खुना सेनायं वसितव्वं । ततो चे उत्तरिं वसेय्य, पाचित्तियं ॥ (९८)

५०. दिरत्ततिरत्तं चे भिक्खु सेनाय वसमानो उय्योधिकं वा बल्लगं वा सेनाव्यूहं वा अनीकदस्सनं वा गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (९९)

[अचेलकवग्गो पच्चमो ।]

५१. सुरामेरयपाने पाचित्तियं ॥ (१००)

५२. अङ्गुलिपतोदके पाचित्तियं ॥ (१०१)

५३. उदके हस्सधम्मो पाचित्तियं ॥ (१०२)

५४. अनादरिये पाचित्तियं ॥ (१०३)

५५. यो पन भिक्खु भिक्खुं भिंसापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०४)

५६. यो पन भिक्खु अगिलानो विसीवनापेक्खो जोतिं समादहेय्य वा समादहापेय्य वा अब्बत्र तथारूपपच्चया, पाचित्तियं ॥ (१०५)

५७. यो पन भिक्खु ओरेनद्धमासं नहायेय्य अब्बत्र समया, पाचित्तियं । तत्रायं समयो—दियड्डो मासो सेसो गिम्हानं ति वस्सानस्स पठमो मासो इच्चेते अड्डतेय्यमासा, उण्हसमयो परिळाहसमयो गिलानसमयो कम्मसमयो अद्धानगमनसमयो वातवुट्टिसमयो—अयं तत्थ समयो ॥ (१०६)

५८. नवं पन भिक्षुना चीवरलाभेन तिण्णं दुब्बण्णकरणानं अज्जतरं दुब्बण्णकरणं आदातब्बं नीलं वा कदमं वा काळसामं वा । अनादा चे भिक्षु तिण्णं दुब्बण्णकरणानं अज्जतरं दुब्बण्णकरणं नवं चीवरं परिभुज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०७)

५९. यो पन भिक्षु भिक्षुस्स वा भिक्षुनिया वा सिक्खमानाय वा सामणेस्स वा सामणेरिया वा सामं चीवरं विकप्पेत्वा अपच्चुद्धारकं परिभुज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०८)

६०. यो पन भिक्षु भिक्षुस्स पत्तं वा चीवरं वा निसीदनं वा सूचिघरं वा कायबन्धनं वा अपनिधेय्य वा अपनिधापेय्य वा अन्तमसो हस्सापेक्खो पि, पाचित्तियं ॥ (१०९)

[सुरापानवग्गो छट्ठो ।]

६१. यो पन भिक्षु संचिच्च पाणं जीविता दोरोपेय्य, पाचित्तियं ॥ (११०)

६२. यो पन भिक्षु जानं सप्पाणकं उदकं परिभुज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१११)

६३. यो पन भिक्षु जानं यथाधम्मं निहिताधिकरणं पुनकम्माय उक्कोटेय्य, पाचित्तियं ॥ (११२)

६४. यो पन भिक्षु भिक्षुस्स जानं दुद्दुल्लं आपात्तिं पटिच्छादेय्य, पाचित्तियं ॥ (११३)

६५. यो पन भिक्षु जानं ऊनवीसतिवस्सं पुगगलं उपसंपादेय्य, सो च पुगगलो अनुप-संपन्नो, ते च भिक्षू गारय्हा-इदं तस्मिं पाचित्तियं ॥ (११४)

६६. यो पन भिक्षु जानं थेय्यसत्थेन सद्धिं संविधाय एकद्वानमगं पटिपज्जेय्य अन्तमसो गामन्तरं पि, पाचित्तियं ॥ (११५)

६७. यो पन भिक्षु मातुगामेन सद्धिं संविधाय एकद्वानमगं पटिपज्जेय्य अन्तमसो गामन्तरं पि, पाचित्तियं ॥ (११६)

६८. यो पन भिक्षु एवं वदेय्य-तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि यथा ये'मे अन्तरायिका धम्मा वुत्ता भगवता, ते पटिसेवतो नालं अन्तराया ति, सो भिक्षु भिक्षूहि एवमस्स वचनीयो-मा आयस्सा एवमवच, मा भगवन्तं अट्ठाचिक्खि, नहि साधु भगवतो अब्भक्खानं, नहि भगवा एवं वदेय्य, अनेकपरियायेन आवुसो अन्तरायिका धम्मा अन्तरायिका वुत्ता भगवता, अलं च पन ते पटिसेवतो अन्तरायाया ति । एवं च सो भिक्षु भिक्षूहि वुच्चमानो तत्थेव पगणहेय्य, सो भिक्षु भिक्षूहि यावततियं समनुभासितब्बो तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासिय-मानो तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (११७)

६९. यो पन भिक्षु जानं तथावादिना भिक्षुना अकतानुधम्मेन तं दिट्ठिं अप्पटिनिस्सट्ठेन सद्धिं संभुज्जेय्य वा संवासेय्य वा सह वा सेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (११८)

७०. समणुद्देसो पि चे एवं वदेय्य-तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि यथा ये'मे अन्तरायिका धम्मा वुत्ता भगवता ते परिसेवतो नालं अन्तरायाया ति । सो समणुद्देसो भिक्षूहि

एवमस्स वचनीयो—मा आवुसो समणुद्देस एवं अवच, मा भगवन्तं अब्भाचिक्खि, नहि साधु भगवतो अब्भक्खानं, नहि भगवा एवं वदेय्य, अनेकपरियायेन आवुसो समणुद्देस अन्तरायिका धम्मा अन्तरायिका वुत्ता भगवता, अलं च पन ते पटिसेवतो अन्तरायाया ति । एवं च सो समणुद्देसो भिक्खूहि यावततियं वुच्चमानो तथेव पग्गणहेय्य, सो समणुद्देसो भिक्खूहि एवमस्स वचनीयो—अज्जतग्गे चे आवुसो सवणुद्देस न चेव सो भगवा तथा अपदिसितब्बो, यं पि चञ्जे समणुद्देसा लभन्ति भिक्खूहि सद्धिं दिरत्ततिरत्तं सहसेय्यं, सा पि ते नत्थि, चर परे विनस्सा ति ॥

यो पन भिक्खु जानं तथानासितं समणुद्देसं उपलापेय्य वा उपट्ठापेय्य वा संभुज्जेय्य वा सह वा सेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (११९)

[सप्पाणकवग्गो सत्तमो ।]

७१. यो पन भिक्खु भिक्खूहि सहधम्मिकं वुच्चमानो एवं वदेय्य—न तावाहं आवुसो एतस्मिं सिक्खापदे सिक्खिस्साम्मि याव न अञ्जं भिक्खुं व्यत्तं विनयधरं परिपुच्छामीति पाचित्तियं ॥ सिक्खमानेन भिक्खवे भिक्खुना अञ्जातब्बं परिपुच्छित्तब्बं परिपञ्चित्तब्बं, अयं तत्थ सामीचि ॥ (१२०)

७२. यो पन भिक्खु पातिमोक्खे उद्दिस्समाने एवं वदेय्य—किं पनि'मेहि खुदानुखुदकेहि सिक्खापदेहि उद्दिट्ठेहि यावदेव कुक्कुच्चाय विहेसाय विलेखाय संवत्तन्तीति सिक्खापदविवण्णके पाचित्तियं ॥ (१२१)

७३. यो पन भिक्खु अन्वद्धमासं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने एवं वदेय्य—इदाने'व खो आवुसो अहं आजानामि अयं पि किर धम्मो सुत्तागतो सुत्तपरियापन्नो अन्वद्धमासं उद्देसं आगच्छतीति । तं चे भिक्खुं भिक्खू जानेय्युं निसिन्नपुब्बं इमिना भिक्खुना द्वित्तिकवत्तुं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने को पन वादो भिय्यो ति । न च तस्स भिक्खुनो अञ्ज्वाणकेन मुत्ति अत्थि, यं च ताय आपत्तिं आपन्नो यथाधम्मो कारेतब्बो । उत्तरिं चस्स मोहो आरोपेतब्बो—तस्स ते आवुसो अलाभा, तस ते दुल्लब्धं, यं तुवं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने न साधुकं अत्थिकत्वा मनसिकरोसीति, इदं तस्मिं मोहनके पाचित्तियं ॥ (१२२)

७४. यो पन भिक्खु भिक्खुस्स कुपितो अनत्तमनो पहारं ददेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२३)

७५. यो पन भिक्खु भिक्खुस्स कुपितो अनत्तमनो तलसत्तिकं उगिरेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२४)

७६. यो पन भिक्खु भिक्खुं अमूलकेन संघादिसेसेन अनुद्धंसेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२५)

७७. यो पन भिक्खु भिक्खुस्स संचिच्च कुक्कुच्चं उपदहेय्य—इति'स्स मुहुत्तं पि अफासु भविस्सतीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनञ्जं, पाचित्तियं ॥ (१२६)

७८. यो पन भिक्खु भिक्खून् भण्डनजातानं कलहजातानं विवादापन्नानं उपस्सुत्तिं तिट्ठेय्य—यं इमे भणिस्सन्ति तं सोस्सामीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनञ्जं, पाचित्तियं ॥ (१२७)

७९. यो पन भिक्खु धम्मिकानं कम्मानं छन्दं दत्वा पच्छा खीयनधम्मं आपज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२८)

८०. यो पन भिक्षु संघे विनिच्छयकथाय वत्तमानाय छन्दं अदत्वा उट्ठायासना पक्कमेय्य, पाचित्थियं ॥ (१२९)

८१. यो पन भिक्षु समग्गेन संघेन चीवरं दत्वा पच्छा खीयनधम्मं आपज्जेय्य यथासंथतं भिक्षू संधिकं लाभं परिणामेन्तीति, पाचित्थियं ॥ (१३०)

८२. यो पन भिक्षु जानं संधिकं लाभं परिणतं पुग्गलस्स परिणामेय्य, पाचित्थियं ॥ (१३१)

[सहधम्मिकवग्गो अट्ठमो ।]

८३. यो पन भिक्षु रब्बो खत्तियस्स मुद्धावसित्तस्य अनिक्खन्तराजके अनिग्गत रतनके पुब्बे अप्पटिसंविदितो इन्दखीलं अतिक्कमेय्य, पाचित्थियं ॥ (१३२)

८४. यो पन भिक्षु रतनं वा रतनसंमतं वा अब्बत्र अज्झारामा वा अज्झावसथा वा उग्गण्हेय्य वा उग्गण्हापेय्य वा, पाचित्थियं ॥ रतनं वा पन भिक्षुना रतनसंमतं वा अज्झारामे वा अज्झावसथे वा उग्गहेत्वा वा उग्गण्हापेत्वा वा निक्खिपितब्बं यस्स भविस्सति सो हरिस्सतीति, अयं तत्थ सामीचि ॥ (१३३)

८५. यो पन भिक्षु सन्तं भिक्षुं अनापुच्छा विकाले गामं पविसेय्य अब्बत्र तथारूपा अच्चायिका करणीया, पाचित्थियं ॥ (१३४)

८६. यो पन भिक्षु अट्ठिमयं वा दन्तमयं वा विसाणमयं वा सूचिघरं कारापेय्य, भेदनकं पाचित्थियं ॥ (१३५)

८७. नवं पन भिक्षुना मञ्चं वा पीठं वा कारयमानेन अट्ठङ्गुलपादकं कारेतब्बं सुगताङ्गुलेन अब्बत्र हेट्ठिमाय अटनिया, तं अतिक्रामयतो छेदनकं पाचित्थियं ॥ (१३६)

८८. यो पन भिक्षु मञ्चं वा पीठं वा तूलेनद्वं कारापेय्य, उहालनकं पाचित्थियं ॥ (१३७)

८९. निसीदनं पन भिक्षुना कारयमानेन पमाणकं कारेतब्बं । तत्रिदं पमाणं—दीघसो द्वे विदत्थियो सुगतविदत्थिया । तिरियं दिग्गुं दसा विदत्थि, तं अतिक्रामयतो छेदनकं पाचित्थियं ॥ (१३८)

९०. कण्डुपटिच्छादनिं पन भिक्षुना कारयमानेन पमाणिका कारेतब्बा । तत्रिदं पमाणं—दीघसो चतस्सो विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं द्वे विदत्थियो, तं अतिक्रामयतो छेदनकं पाचित्थियं ॥ (१३९)

९१. वस्सिकसाटिकं पन भिक्षुना कारयमानेन पमाणिका कारेतब्बा । तत्रिदं पमाणं—दीघसो छ विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं अट्ठुतेय्या, तं अतिक्रामयतो छेदनकं पाचित्थियं ॥ (१४०)

९२. यो पन भिक्षु सुगतचीवरप्पमाणं चीवरं कारापेय्य अतिरेकं वा, छेदनकं पाचित्थियं ॥ तत्रिदं सुगतस्स सुगतचीवरप्पमाणं दीघसो नव विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं छ विदत्थियो, इदं सुगतस्स सुगतचीवरप्पमाणं ॥ (१४१)

[रतनवग्गो नवमो ।]

[६. पाटिदेसनिया धम्मा । १४२-१४५]

इमे खो पनायस्सन्तो चत्तारो पाटिदेसनिया धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. यो पन भिक्खु अञ्जातिकाय भिक्खुनिया अन्तरघरं पविट्ठाय हत्थतो खादनियं वा भोजनियं वा सहत्था पटिग्गहेत्वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पटिदेसेतब्बं तेन भिक्खुना—गारय्हं धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमि—इति ॥ (१४२)

२. भिक्खू पनेव कुलेसु निमन्तिता भुञ्जन्ति । तत्र चे सा भिक्खुनी वोसासमानरूपा ठिता होति—इध सूपं देथ, इध ओदनं देथा ति, तेहि भिक्खूहि सा भिक्खुनी अपसादेतब्बा—अपसक्क ताव भगिनी याव भिक्खू भुञ्जन्तीति । एकस्स पि चे भिक्खुनो न पटिभासेय्य तं भिक्खुनिं अपसादेतुं—अपसक्क ताव भगिनी याव भिक्खु भुञ्जन्तीति, पटिदेसेतब्बं तेहि भिक्खूहि—गारय्हं आवुसो धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसामा ति ॥ (१४३)

३. यानि खो पन तानि सेखसंमतानि कुलानि यो पन भिक्खु तथारूपेसु सेखसंमतेसु कुलेसु पुब्बे अनिमन्तितो अगिलानो खादनियं वा भोजनियं वा सहत्था पटिग्गहेत्वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पटिदेसेतब्बं तेन भिक्खुना—गारय्हं आवुसो धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं तं पटिदेसेमि—इति ॥ (१४४)

४. यानि खो पन तानि आरब्बकानि सेनासनानि सासङ्कसंमतानि सप्पटिभयानि, यो पन भिक्खु तथारूपेसु सेनासनेसु विहरन्तो पुब्बे अप्पटिविदितं खादनियं वा भोजनियं वा अज्झारामे सहत्था पटिग्गहेत्वा अगिलानो खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पटिदेसेतब्बं तेन भिक्खुना—गारय्हं आवुसो धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं तं पटिदेसेमि—इति ॥ (१४५)

पाटिदेसनिया धम्मा निट्ठिता ॥

[७. सेखिया धम्मा । १४६-२२०]

इमे खो पनायस्सन्तो सेखिया धम्मा उद्देसमागच्छन्ति—

१. परिमण्डलं निवासेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१४६)
२. परिमण्डलं पारुपिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१४७)
३. सुपटिच्छन्नो अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१४८)
४. सुपटिच्छन्नो अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१४९)
५. सुसंवुतो अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५०)
६. सुसंवुतो अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५१)
७. ओक्खित्तचक्खु अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५२)
८. ओक्खित्तचक्खु अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५३)
९. न उक्खित्तकाय अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५४)
१०. न उक्खित्तकाय अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५५)

[परिमण्डलवग्गो पठमो ।]

११. न उज्जग्घिकाय अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया । (१५६)
 १२. न उज्जग्घिकाय अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५७)
 १३. अप्पसद्दो अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५८)
 १४. अप्पसद्दो अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१५९)
 १५. न कायप्पचालकं अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६०)
 १६. न कायप्पचालकं अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६१)
 १७. न बाहुप्पचालकं अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६२)
 १८. न बाहुप्पचालकं अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६३)
 १९. न सीसप्पचालकं अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६४)
 २०. न सीसप्पचालकं अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६५)

[उज्जग्घिकवग्गो दुत्तियो ।]

२१. न खम्भकतो अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६६)
 २२. न खम्भकतो अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६७)
 २३. न ओगुण्ठितो अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६८)
 २४. न ओगुण्ठितो अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१६९)
 २५. न उक्कुटिकाय अन्तरघरे गमिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७०)
 २६. न पल्लत्थिकाय अन्तरघरे निसीदिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७१)
 २७. सक्कच्चं पिण्डपातं पटिग्गहेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७२)
 २८. पत्तसञ्जी पिण्डपातं पटिग्गहेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७३)
 २९. समसूपकं पिण्डपातं पटिग्गहेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७४)
 ३०. समतित्थिकं पिण्डपातं पटिग्गहेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७५)

[न-खम्भकवग्गो तत्तियो ।]

३१. सक्कच्चं पिण्डपातं भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७६)
 ३२. पत्तसञ्जी पिण्डपातं भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७७)
 ३३. सपदानं पिण्डपातं भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७८)
 ३४. समसूपकं पिण्डपातं भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१७९)
 ३५. न थूपतो ओमदित्वा पिण्डपातं भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८०)
 ३६. न सूपं वा व्यञ्जनं वा ओदनेन पटिच्छादेस्सामीति भिय्योकम्यतं उपादाया ति सिक्खा करणीया ॥ (१८१)
 ३७. न सूपं वा ओदनं वा अगिलानो अत्तनो अत्थाय विञ्जापेत्वा भुज्झिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८२)

३८. न उज्झानसञ्जी परेसं पत्तं ओलोकेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८३)
 ३९. नातिमहन्तं कवळं करिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८४)
 ४०. परिमण्डलं आलोपं करिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८५)

[सकच्चवगो चतुत्थो ।]

४१. न अनाहते कवळे मुखद्वारं विवरिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८६)
 ४२. न भुञ्जमानो सब्बं हत्थं मुखे पक्खिप्पिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८७)
 ४३. न सकवळेन मुखेन व्याहरिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८८)
 ४४. न पिण्डुक्खेपं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१८९)
 ४५. न कवळावच्छेदकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९०)
 ४६. न अवगण्डकारकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९१)
 ४७. न हत्थनिद्धनकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९२)
 ४८. न सित्थावकारकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९३)
 ४९. न जिह्वानिच्छारकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९४)
 ५०. न चपुचपुकारकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९५)

[पञ्चमो वगो ।]

५१. न सुरुसुरुकारकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९६)
 ५२. न हत्थनिह्लेहकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९७)
 ५३. न पत्तनिह्लेहकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९८)
 ५४. न ओट्टनिह्लेहकं भुञ्जिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (१९९)
 ५५. न सामिसेन हत्थेन पानियथालकं पटिग्गहेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२००)
 ५६. न ससित्थकं पत्तधोवनं अन्तरघरे छड्डेस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०१)
 ५७. न छत्तपाणिस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०२)
 ५८. न दण्डपाणिस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०३)
 ५९. न सत्थपाणिस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०४)
 ६०. न आयुधपाणिस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०५)

[छट्ठो वगो ।]

६१. न पादुकारूढस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०६)
 ६२. न उपाहनारूढस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०७)
 ६३. न यानगतस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०८)
 ६४. न सयनगतस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२०९)
 ६५. न पल्लत्थिकाय निसिन्नस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१०)

६६. न वेद्धितसीसस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२११)
६७. न ओगुण्ठितसीसस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१२)
६८. न छमाय निसीदित्वा आसने निसिन्नस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१३)
६९. न नीचे आसने निसीदित्वा उच्चे आसने निसिन्नस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१४)
७०. न ठितो निसिन्नस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१५)
७१. न पच्छतो गच्छन्तो पुरतो गच्छन्तस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१६)
७२. न उप्पथेन गच्छन्तो पथेन गच्छन्तस्स अगिलानस्स धम्मं देसिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१७)
७३. न ठितो अगिलानो उच्चारं वा पस्सावं वा करिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१८)
७४. न हरिते अगिलानो उच्चारं वा पस्सावं वा खेळं वा करिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२१९)
७५. न उदके अगिलानो उच्चारं वा पस्सावं वा खेळं वा करिस्सामीति सिक्खा करणीया ॥ (२२०)
- [सत्तमो वग्गो ।]

[८. अधिकरणसमथा धम्मा ।]

इमे खो पनायस्सन्तो सत्त अधिकरणसमथा धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

उप्पन्नप्पन्नानं अधिकरणानं समथाय वूपसमाय संमुखाविनयो दातब्बो (२२१), सतिविनयो दातब्बो (२२२), अमूळहविनयो दातब्बो (२२३), पाटिब्बाय कारेतब्बो (२२४), येभुय्यसिका (२२५), तस्सपापिय्यसिका (२२६), तिणवत्थारको (२२७) ति ।

अधिकरणसमथा निट्ठिता ।

उद्दिट्ठं खो आयस्सन्तो निदानं, उद्दिट्ठा चत्तारो पाराजिका धम्मा (१), उद्दिट्ठा तेरस संघादिसेसा धम्मा (२), उद्दिट्ठा द्वे अनियता धम्मा (३), उद्दिट्ठा तिस निस्सग्गिया पाचित्तिया धम्मा (४), उद्दिट्ठा द्वेनवुत्ति पाचित्तिया धम्मा (५), उद्दिट्ठा चत्तारो पाटिदेसनिया धम्मा (६) उद्दिट्ठा सेखिया धम्मा (७), उद्दिट्ठा सत्त अधिकरणसमथा धम्मा (८) । एत्तकं तस्स भगवतो सुत्तागतं सुत्तपरियापन्नं अन्वद्धमासं उद्देसं आगच्छति । तत्थ सब्बेहे'व समग्गेहि संमोदमानेहि अविवदमानेहि सिक्खितव्वं इति ॥

भिक्षुपातिमोक्खो निट्ठितो ।

१४. भिक्खुनीपातिमोक्खे विसेसा ।

[१. पाराजिका धम्मा । १-८]

तत्रिमे अट्ठ पाराजिकधम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. या पन भिक्खुनी छन्दसो मेथुनं धम्मं पटिसेवेय्य अन्तमसो तिरच्छानगताय पि, पाराजिका होति असंवासा ॥ (१)

२. या पन भिक्खुनी गामा वा अरब्बा वा अदिन्नं थेय्यसंखातं आदियेय्य यथारूपे अदिन्नादाने राजानो चोरिं गहेत्वा हनेय्युं वा बन्धेय्युं वा पब्बाजेय्युं वा चोरा सि वाला सि मूळ्हा सीति तथारूपं भिक्खुनी अदिन्नं आदिथमाना, अयं पि पाराजिका होति असंवासा ॥ (२)

३. या पन भिक्खुनी संचिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरोपेय्य, सत्थहारकं वास्स परि-येसेय्य, मरणवण्णं वा संभासेय्य, मरणाय वा समादपेय्य 'अम्भो पुरिस किं तुच्छि'मिना पापकेन दुज्जीवितेन ? मतं ते जीविता सेय्यं'ति इतिचित्तमना चित्तसंकप्पा अनेकपरियायेन मरणवण्णं वा संवण्णेय्य, मरणाय वा समादपेय्य, अयं पि पाराजिका होति असंवासा ॥ (३)

४. या पन भिक्खुनी अनभिजानं उत्तरिमनुस्सधम्मं अत्तूपनायिकं अलमरियव्वाणदस्सनं समुदाचरेय्य—इति जानामि, इति पस्सामीति ततो अपरेन समयेन समनुग्गाहियमाना वा असमनुग्गाहियमाना वा आपन्ना विसुद्धापेक्खा एवं वदेय्य—'अजानमेवं अय्ये अवचं—जानामि, अपस्सं पस्सामि, तुच्छं मुसा विलपिं' ति अब्बत्र अधिमाना, अयं पि पाराजिका होति असंवासा ॥ (४)

५. या पन भिक्खुनी अवस्सुता अवस्सुतस्स पुरिसपुग्गलस्स अधकक्खं उब्भजानुमण्डलं आमसनं वा परामसनं वा गहणं वा छुपनं वा पतिपीळनं वा सादियेय्य, अयं पि पाराजिका होति असंवासा ॥ (५)

६. या पन भिक्खुनी जानं पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नं भिक्खुनिं नेव'त्तना पटिचोदेय्य, न गणस्स आरोचेय्य, यदा च सा ठिता अस्स चुता वा नासिता वा अवसटा वा, सा एवं वदेय्य—'पुब्बे'वाहं अय्ये अब्बासि एतं भिक्खुनिं—'एवरूपा च एवरूपा च सा भगिनीति । नो च खो अत्तना पटिचोदेस्सं न गणस्स आरोचेस्सं' ति, अयं पि पाराजिका होति असंवासा वज्जपटिच्छादिका ॥ (६)

७. या पन भिक्खुनी समग्गेन संघेन उक्खित्तं भिक्खुं धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन अनादरियं अप्पटिकारं अकतसहायं तमनुवत्तेय्य, सा भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—'एसो खो अय्ये भिक्खु समग्गेन संघेन उक्खित्तो धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन अनादरियं अप्पटिकारो अकतसहायो, माय्ये एतं भिक्खुं अनुवत्ताहीति । एवं च सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितव्वा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं

वे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि पाराजिका होति असंवासा उक्खित्तानुवत्तिका ॥ (७)

८. या पन भिक्षुनी अवस्सुता अवस्सुतस्स पुरिसपुग्गलस्स हत्थगहणं वा सादियेय्य, संघाटिकण्णगहणं वा सादियेय्य, संतिट्ठेय्य वा, सल्लपेय्य वा, संकेतं वा गच्छेय्य, पुरिसस्स वा अब्भागमनं सादियेय्य, छत्रं वा अनुपविसेय्य, कायं वा तदत्थाय उपसंहरेय्य एतस्स असद्धम्मस्स पटिसेवनत्थाय—अयं पि पाराजिका होति असंवासा अट्ठवत्थुका ॥ (८)

[२. संघादिसेसा धम्मा । ९-२५]

इमे खो पनय्यायो सत्तरस्स संघादिसेसा धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति—

१. या पन भिक्षुनी उस्सयवादिका विहरेय्य गहपतिना वा गहपतिपुत्तेन वा दासेन वा कम्मकरेन वा अन्तमसो समणपरिव्वाजकेनापि अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (९)

२. या पन भिक्षुनी जानं चोरिं वज्झं विदितं अनपलोकेत्वा राजानं वा संघं वा गणं वा पूगं वासेणिं वा अब्बत्र कप्पा वुट्ठापेय्य, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१०)

३. या पन भिक्षुनी एका वा गामन्तरं गच्छेय्य, एका वा नदीतीरं गच्छेय्य, एका वा रत्तिं विप्पवसेय्य, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (११)

४. या पन भिक्षुनी समग्गेन संघेन उक्खित्तं भिक्षुनिं धम्मेन विनयेन सत्थुसासनेन अनपलोकेत्वा कारकसंघं अनब्बाय गणस्स छन्दं ओसारेय्य, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१२)

५. या पन भिक्षुनी अवस्सुतस्स पुरिसपुग्गलस्स हत्थतो खादनियं वा भोजनियं वा सहत्था पटिग्गहेत्वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१३)

६. या पन भिक्षुनी एवं वदेय्य—किं ते अय्ये एसो पुरिसपुग्गलो करिस्सति अवस्सुतो वा अनवस्सुतो वा, यतो त्वं अनवस्सुता इंध अय्ये यं ते एसो पुरिसपुग्गलो देति खादनियं वा भोजनियं वा, तं त्वं सहत्था पटिग्गहेत्वा खाद वा भुज्ज वा ति, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणीयं संघादिसेसं ॥ (१४)

७. या पन भिक्षुनी सञ्चरित्तं समापजेय्य इत्थिया वा पुरिसमतिं पुरिसस्स वा इत्थिमतिं जायत्तने वा जारत्तने वा अन्तमसो तंखणिकाय पि, अयं पि भिक्षुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१५)

८. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिं दुट्ठा दोसा अप्पनीता अमूलकेन पाराजिकेन धम्मेन अनु-
द्धंसेय्य—अप्पेव नाम नं इमम्हा ब्रह्मचरिया चावेय्यं ति, ततो अपरेन समयेन समनुग्गाहियमाना
वा असमनुग्गाहियमाना वा अमूलकं चेव तं अधिकरणं होति, भिक्खुनी च दोसं पतिट्ठाति, अयं
पि भिक्खुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१६)

९. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिं दुट्ठा दोसा अप्पतीता अञ्जभागियस्स अधि-
करणस्स किञ्चिदेसं लेसमत्तं उपादाय पाराजिकेन धम्मेन अनुद्धंसेय्य, अप्पेव नाम नं इमम्हा
ब्रह्मचरिया चावेय्यं ति, ततो अपरेन समयेन समनुग्गाहियमाना वा असमनुग्गाहियमाना वा
अञ्जभागियं चेव तं अधिकरणं होति, कोपि देसो लेसमत्तो उपादिन्नो, भिक्खुनी च दोसं पतिट्ठाति,
—अयं पि भिक्खुनी पठमापत्तिकं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१७)

१०. या पन भिक्खुनी कुपिता अनत्तमना एवं वदेय्य—बुद्धं पञ्चक्खामि, धम्मं पञ्चक्खामि,
संघं पञ्चक्खामि, सिक्खं पञ्चक्खामि, किं नु वा पन समणियो या समणियो सक्कयधीतरो सन्त'ञ्ज्या
पि समणियो लज्जिनियो कुक्कुच्चिका सिक्खाकामा तासा'हं सन्तिके ब्रह्मचरियं चरिस्सामीति,
भिक्खुनी भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्ये कुपिता अनत्तमना एवमवच—बुद्धं पञ्चक्खामि,
धम्मं पञ्चक्खामि, संघं पञ्चक्खामि, सिक्खं पञ्चक्खामि, किं नु ता व समणियो या समणियो
सक्कयधीतरो, सन्त'ञ्ज्या पि समणियो लज्जिनियो कुक्कुच्चिका सिक्खाकामा तास'हं सन्तिके ब्रह्म-
चरियं चरिस्सामीति, अभिरम'य्ये स्वाक्खातो धम्मो, चर ब्रह्मचरियं, सम्मा दुक्खस्स
अन्तकिरियाया ति । एवं चे सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तत्थेव पग्गणहेय्य, सा भिक्खुनी
भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं
पटिनिस्सज्जेय्य, इच्चंतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्खुनी यावततियकं धम्मं आपन्ना
निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१८)

११. या पन भिक्खुनी किस्मिच्चिदेव अधिकरणे पञ्चाकता कुपिता अनत्तमना एवं वदेय्य—
छन्दगामिनियो च भिक्खुनियो, दोसगामिनियो च भिक्खुनियो, मोहगामिनियो च भिक्खुनियो,
भयगामिनियो च भिक्खुनियो ति, सा भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्ये किस्मिच्चिदेव अधि-
करणे पञ्चाकता कुपिता अनत्तमना एवं अवच—छन्दगामिनियो च भिक्खुनियो, दोसगामिनियो च
भिक्खुनियो, मोहगामिनियो च भिक्खुनियो भयगामिनियो च भिक्खुनियो ति । अय्या खो छन्दा
पि गच्छेय्य, दोसा पि गच्छेय्य, मोहा पि गच्छेय्य, भया पि गच्छेय्या ति । एवं च सा भिक्खुनी
भिक्खुनीहि वुच्चमाना तत्थेव पग्गणहेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा
तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चंतं कुसलं, नोचे पटि-
निस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्खुनी यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (१९)

१२. भिक्खुनियो पनेव संसट्ठा विहरन्ति पापाचारा पापसद्दा पापसिलोका भिक्खुनीसंघस्स
विहेसिका अञ्जमज्जिस्सा वज्जपटिच्छादिका । ता भिक्खुनियो भिक्खुनीहि एवमस्सु वचनीया
—भगिनियो खो संसट्ठा विहरन्ति, पापाचारा पापसद्दा पापसिलोका भिक्खुनीसंघस्स विहेसिका

अब्बमब्बिस्सा वज्जपटिच्छादिका । विविच्चथ'य्ये, विवेकं येव भगिनीनं संघो वण्णेतीति । एवं चे ता भिक्षुनियो भिक्षुनीहि वुच्चमाना तत्थेव पग्गण्हेय्युं, ता भिक्षुनियो भिक्षुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्युं, इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्युं, इमा पि भिक्षुनियो यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (२०)

१३. या पन भिक्षुनी एवं वदेय्य-संसट्ठा व अय्ये तुम्हे विहरथ, मा तुम्हे नाना विहरित्थ, सन्ति संघे अब्बा पि भिक्षुनियो एवाचारा एवंसद्दा एवंसिलोका भिक्षुनीसंघस्स विहेसिका अब्बमब्बिस्सा वज्जपटिच्छादिका, ता संघो न किंचि आह । तुम्हं येव संघो उब्बाय परिभवेन अक्खन्तिथा वेहस्सिया दुब्बल्या एवमाह-भगिनियो खो संसट्ठा विहरन्ति, पापाचारा पापसद्दा पापसिलोका भिक्षुनीसंघस्स विहेसिका अब्बमब्बिस्सा वज्जपटिच्छादिका । विविच्चथ'य्ये, विवेकं येव भगिनीनं संघो वण्णेतीति । सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि एवमस्स वचनीया-मा'य्ये एवं अवच, संसट्ठा व अय्ये तुम्हे विहरथ, मा तुम्हे नाना विहरित्थ, सन्ति संघे अब्बा पि भिक्षुनियो एवाचारा एवंसद्दा एवंसिलोका भिक्षुनीसंघस्स विहेसिका अब्बमब्बिस्सा वज्जपरिच्छादिका ता संघो न किञ्चि आह, तुम्हं येव संघो उब्बाय परिभवेन अक्खन्तिथा वेहस्सिया दुब्बल्या एवमाह-भगिनियो खो संसट्ठा विहरन्ति पापाचारा पापसद्दा पापसिलोका, भिक्षुनीसंघस्स विहेसिका अब्बमब्बिस्सा वज्जपटिच्छादिका । विविच्चथ'य्ये, विवेकं येव भगिनीनं संघो वण्णेतीति । एवं च सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि वुच्चमाना तत्थेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नोचे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्षुनी यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (२१)

१४. या पन भिक्षुनी समग्गस्स संघस्स भेदाय परक्कमेय्य, भेदनसंवत्तनिकं वा अधिकरणं समादाय पग्गय्ह तिठ्ठेय्य, सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि एकमस्स वचनीया-मा'य्ये, समग्गस्स संघस्स भेदाय परक्कमि, भेदसंवत्तनिकं वा अधिकरणं समादाय पग्गय्ह अट्ठासि, समेत'य्या संघेन, समग्गो हि संघो संमोदमानो अविवदमानो एकुहेसो फासु विरहतीति । एवं च सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि वुच्चमाना तत्थेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्षुनी भिक्षुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य, इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्षुनी यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणीयं संघादिसेसं ॥ (२२)

१५. तस्सा येव खो पन भिक्षुनिया भिक्षुनियो होन्ति अनुवत्तिका वग्गवादिका एका वा द्वे वा तिस्रो वा, ता एवं वदेय्युं-मा'य्यायो एतं भिक्षुनिं किञ्चि अवचुत्थ, धम्मवादिनी चेसा भिक्षुनि, विनयवादिनी चेसा भिक्षुनी, अम्हाकं चेसा भिक्षुनी छन्दं च रुचिं च आदाय वोहरति, जानाति नो भासति अम्हाकं पे'तं खमतीति । ता भिक्षुनियो भिक्षुनीहि एवमस्सु वचनीया-मा'य्यायो एवमवचुत्थ, न चेसा भिक्षुनी धम्मवादिनी, न चेसा भिक्षुनी विनयवादिनी, मा अय्यानं पि संघभेदो रुच्चित्थ, समेत'य्यानं संघेन, समग्गो हि संघो संमोदमानो

अविवदमानो एकुद्देशो फासु विहरतीति । एवं चे सा भिक्खुनियो भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्युं, ता भिक्खुनियो भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्युं, इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्युं, इमा पि भिक्खुनियो यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं पाचित्तियं ॥ (२३)

१६. भिक्खुनी पनेव दुब्बचजातिका होति, उद्देशपरियापन्नेसु सिक्खापदेसु भिक्खुनीहि सहधम्मिकं वुच्चमाना अत्तानं अवचनीयं करोति—मा मं अय्यायो किञ्चि अवचुत्थ कल्याणं वा पापकं वा, विरमत अय्यायो मम वचनाया ति । सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्या अत्तानं अवचनीयं अकासि, वचनीयं चेव अय्या अत्तानं करोतु, अय्या पि भिक्खुनियो वदेतु सहधम्ममेन, भिक्खुनियो पि अय्यं वक्खन्ति सहधम्ममेन । एवं संवद्धा हि तस्स भगवतो परिसा यदिदं अब्बमब्बवचनेन अब्बमब्बपुकट्ठापनेना ति । एवमेसा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्खुनी यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (२४)

१७. भिक्खुनी पनेव अब्बतरं गामं वा निगमं वा उपनिस्साय विहरति कुलदूसिका पापसमाचारा । तस्सा खो पापका समाचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च । कुलानि च ताया दूसितानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च । सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—अय्या खो कुलदूसिका पापसमाचारा, अय्याय खो पापका समाचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च । कुलानि अय्याय दुट्ठानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, पक्कमत'य्या इमम्हा आवासा, अलं ते इधावासेना ति । एवं चे सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना भिक्खुनियो एवं वदेय्य-छन्दगामिनियो भिक्खुनियो, दोसगामिनियो च भिक्खुनियो, मोहगामिनियो च भिक्खुनियो, भयगामिनियो च भिक्खुनियो, तादिसिकाय आपत्तिया एकच्चं पब्बाजेन्ति, एकच्चं न पब्बाजेन्तीति । सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्ये एवं अवच, न च भिक्खुनियो छन्दगामिनियो न च भिक्खुनियो दोसगामिनियो न च भिक्खुनियो मोहगामिनियो, न च भिक्खुनियो भयगामिनियो, अय्या खो कुलदूसिका पापसमाचारा, अय्याय खो पापका समाचारा दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, कुलानि च'य्याय दूसितानि दिस्सन्ति चेव सुय्यन्ति च, पक्कमत'य्या इमम्हा आवासा, अलं ते इधावासेना ति । एवं च सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, अयं पि भिक्खुनी यावततियं धम्मं आपन्ना निस्सारणियं संघादिसेसं ॥ (२५)

[३. निस्सग्गिया पाचित्तिया धम्मा । २६-५५]

इमे खो पनय्यायो तिस निस्सग्गिया पाचित्तिया धम्मा उद्देशं आगच्छन्ति—

१. या पन भिक्खुनी पत्तसंनिचयं करेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२६)

२. या पन भिक्खुनी अकालचीवरं कालचीवरं ति अधिद्विहत्वा भाजापेय्य, निस्सग्गियं पाचित्तियं ॥ (२७)

३. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया सद्धिं चीवरं परिवत्तेत्वा सा पच्छा एवं वदेय्य—
हन्द'य्ये तुय्ह चीवरं आहर, मे'तं चीवरं, यं तुय्हं तुय्हमेवेतं, यं मय्हं मय्हमेवेतं, आहर मे तं
चीवरं, सकं पच्छा हरा ति अच्छिन्देय्य वा अच्छिन्दापेय्य वा, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (२८)

४. या पन भिक्खुनी अञ्जं विज्जापेत्वा अञ्जं विज्जापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (२९)

५. या पन भिक्खुनी अञ्जं चेतापेत्वा अञ्जं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३०)

६. या पन भिक्खुनी अञ्जदत्थिकेन परिकखारेन अञ्जुद्दिसिकेन संधिकेन अञ्जं चेता-
पेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३१)

७. या पन भिक्खुनी अञ्जदत्थिकेन परिकखारेन अञ्जुद्दिसिकेन संधिकेन संयाचिकेन
अञ्जं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३२)

८. या पन भिक्खुनी अञ्जदत्थिकेन परिकखारेन अञ्जुद्दिसिकेन महाजनिकेन अञ्जं
चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३३)

९. या पन भिक्खुनी अञ्जुद्दिसिकेन परिकखारेन अञ्जुद्दिसिकेन महाजनिकेन संयाचितेन
अञ्जं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३४)

१०. या पन भिक्खुनी अञ्जदत्थिकेन परिकखारेन अञ्जुद्दिसिकेन पुगालिकेन संया-
चिकेन अञ्जं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३५)

[पत्तवग्गो पठमो ।]

११. गरुपापुरणं पन भिक्खुनिया चेतापेन्तिया चतुक्कंसपरमं चेतापेतब्बं । ततो चे उत्तरिं
चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३६)

१२. लहुपापुरणं पन भिक्खुनिया चेतापेन्तिया अट्ठुतेय्यकंसपरमं चेतापेतब्बं । ततो चे
उत्तरिं चेतापेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३७)

१३. निट्ठितचीवरस्मिं पन भिक्खुनिया उब्भतस्मिं कठिने दसाहपरमं अतिरेकचीवर धारे-
तब्बं । तं अतिकामेन्तिया निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३८)

१४. निट्ठितचीवरस्मिं पन भिक्खुनिया उब्भतस्मिं कठिने एकरत्तिं पि चे भिक्खुनी पञ्चहि
चीवरेहि विप्पवसेय्य अञ्जत्र भिक्खुनीसंमुतिया, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (३९)

१५. निट्ठितचीवरस्मिं पन भिक्खुनिया उब्भतस्मिं कठिने भिक्खुनिया पनेव अकालचीवरं
उप्पजेय्य, आकंखमानाय भिक्खुनिया तं पटिग्गहेतब्बं । पटिग्गहेत्वा खिप्पमेव कारेतब्बं, नो चस्स
पारिपूरि मासपरमं ताय भिक्खुनिया तं चीवरं निक्खिपितब्बं ऊनस्स पारिपूरिया सतिया पच्चासाय ।
ततो चे उत्तरिं निक्खिपेय्य सतिया पि पच्चासाय, निस्सगियं पाचित्तियं ॥ (४०)

१६. या पन भिक्खुनी अञ्जातकं गहपतिं वा गहपतानिं वा चीवरं विज्जापेय्य अञ्जत्र
समया निस्सगियं पाचित्तियं । तत्थायं समयो—अच्छिन्नचीवरा वा होति भिक्खुनी नट्ठचीवरा वा,
अयं तत्थ समयो ॥ (४१)

२. या पन भिक्खुनी संबाधे लोमं संहरापेय्य, पाचित्तियं ॥ (५७)
३. तलघातके पाचित्तियं ॥ (५८)
४. जतुमट्टके पाचित्तियं ॥ (५९)
५. उदकसुद्धिकं पन भिक्खुनिया आदियमानाय द्वङ्गुलपब्बपरमं आदातब्बं, तं अत्तिक्कामेन्तिया पाचित्तियं ॥ (६०)
६. या पन भिक्खुनी भिक्खुस्स भुञ्जन्तस्स पानीयेन वा विधूपनेन वा उपतिट्ठेय्य, पाचित्तियं ॥ (६१)
७. या पन भिक्खुनी आमकधब्बं विञ्चित्वा वा विञ्च्वापेत्वा वा, भज्जित्वा वा भज्जापेत्वा वा, कोट्ठेत्वा वा कोट्ठापेत्वा वा, पचित्वा वा पचापेत्वा वा परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (६२)
८. या पन भिक्खुनी उच्चारं वा पस्सावं वा संकारं वा विघासं वा तिरोकुट्टे वा तिरोपाकारे वा छट्ठेय्य वा छट्ठापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (६३)
९. या पन भिक्खुनी उच्चारं वा पस्सावं वा संकारं वा विघासं वा हरिते छट्ठेय्य वा छट्ठापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (६४)
१०. या पन भिक्खुनी नच्चं वा गीतं वा वादितं वा दस्सनाय गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (६५)
- [लसुनवग्गो पठमो ।]
११. या पन भिक्खुनी रत्तन्धकारे अप्पदीपे पुरिसेन सद्धिं एकेनेका संतिट्ठेय्य वा सल्लपेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (६६)
१२. या पन भिक्खुनी परिच्छन्ने ओकासे पुरिसेन सद्धिं एकेनेका संतिट्ठेय्य वा सल्लपेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (६७)
१३. या पन भिक्खुनी अज्झोकासे पुरिसेन सद्धिं एकेनेका संतिट्ठेय्य वा सल्लपेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (६८)
१४. या पन भिक्खुनी रथियाय वा व्यूहे वा सिंघाटके वा पुरिसेन सद्धिं एकेनेका संतिट्ठेय्य वा सल्लपेय्य वा निकण्णिकं वा जपेय्य, दुत्तियिकं वा भिक्खुनिं उय्योजेय्य, पाचित्तियं ॥ (६९)
१५. या पन भिक्खुनी पुरेभत्तं कुलानि उपसंकमित्वा आसने निसीदित्वा सामिके अनापुच्छा पक्कमेय्य, पाचित्तियं ॥ (७०)
१६. या पन भिक्खुनी पच्छाभत्तं कुलानि उपसंकमित्वा सामिके अनापुच्छा आसने अभिनिसीदेय्य वा अभिनिपज्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (७१)
१७. या पन भिक्खुनी विकाले कुलानि उपसंकमित्वा सामिके अनापुच्छा सेय्यं संथरित्वा वा संथरापेत्वा वा अभिनिसीदेय्य वा अभिनिपज्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (७२)
१८. या पन भिक्खुनी दुग्गहितेन दुप्पधारितेन परं उज्झापेय्य, पाचित्तियं ॥ (७३)

१९. या पन भिक्खुनी अत्तानं वा परं वा निरयेन वा ब्रह्मचरियेन वा अभिसपेय्य,
पाचित्तियं ॥ (७४)

२०. या पन भिक्खुनी अत्तानं वधित्वा वधित्वा रोदेय्य, पाचित्तियं ॥ (७५)

[रत्तन्धकारवग्गो दुत्तियो ।]

२१. या पन भिक्खुनी नग्गा नहायेय्य, पाचित्तियं ॥ (७६)

२२. उदकसाटिकं पन भिक्खुनिया कारयमानाय पमाणिका कारेतब्बा । तत्रिदं पमाणं—दीघसो चतस्सो विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं द्वे विदत्थिया, तं अतिक्रामेन्तिया छेदनकं पाचित्तियं ॥ (७७)

२३. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया चीवरं विसिब्बेत्वा वा विसिब्बापेत्वा वा सा पच्छा अनन्तरायिकिनी नेव सिब्बेय्य न सिब्बापनाय उस्सुक्कं करेय्य अब्बत्र चतूहपञ्चाहा, पाचित्तियं ॥ (७८)

२४. या पन भिक्खुनी पञ्चाहिकं संघाटिचारं अतिक्रामेय्य, पाचित्तियं ॥ (७९)

२५. या पन भिक्खुनी चीवरं संकमनीयं धारेय्य, पाचित्तियं ॥ (८०)

२६. या पन भिक्खुनी गणस्स चीवरलाभं अन्तरायं करेय्य, पाचित्तियं ॥ (८१)

२७. या पन भिक्खुनी धम्मिकं चीवरविभङ्गं परिवाहेय्य, पाचित्तियं ॥ (८२)

२८. या पन भिक्खुनी अगारिकस्स वा परिब्बाजकस्स वा परिब्बाजिकाय वा समणचीवरं ददेय्य, पाचित्तियं ॥ (८३)

२९. या पन भिक्खुनी दुब्बलचीवरपञ्चासाय चीवरकालसमयं अतिक्रामेय्य, पाचित्तियं ॥ (८४)

३०. या पन भिक्खुनी धम्मिकं कठिनुद्धारं परिवाहेय्य, पाचित्तियं ॥ (८५)

[नग्गवग्गो तत्तियो ।]

३१. या पन भिक्खुनियो द्वे एकमञ्चे तुवट्ठेय्युं, पाचित्तियं ॥ (८६)

३२. या पन भिक्खुनियो द्वे एकत्थरणपावुरणा तुवट्ठेय्युं, पाचित्तियं ॥ (८७)

३३. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया संचिच्च अफासुं कारेय्य, पाचित्तियं ॥ (८८)

३४. या पन भिक्खुनी दुक्खितं सहजीविनिं नेव उपट्ठहेय्य न उपट्ठापनाय उस्सुक्कं करेय्य, पाचित्तियं ॥ (८९)

३५. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया उपस्सयं दत्त्वा पच्छा कुपिता अनत्तमना निक्कट्ठेय्य वा निक्कट्ठापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (९०)

३६. या पन भिक्खुनी संसट्ठा विहरेय्य गहपतिना वा गहपतिपुत्तेन, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—माय्ये संसट्ठा विहरि गहपतिना पि गहपतिपुत्तेना पि, विविच्चय्ये विवेकं येव

भगिनिया संघो वण्णेतीति । एवं च सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय । यावततियं चे समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नो चे पटिनिस्सज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (९१)

३७. या पन भिक्खुनी अन्तोरट्ठे सासङ्कसंमते सप्पटिभये असत्थिका चारिकं चरेय्य, पाचित्तियं ॥ (९२)

३८. या पन भिक्खुनी तिरोरट्ठे सासङ्कसंमते सप्पटिभये असत्थिका चारिकं चरेय्य, पाचित्तियं ॥ (९३)

३९. या पन भिक्खुनी अनोवस्सं चारिकं चरेय्य, पाचित्तियं ॥ (९४)

४०. या पन भिक्खुनी वस्सं वुत्था चारिकं न पक्कमेय्य अन्तमसो छप्पञ्चयोजनानि, पाचित्तियं ॥ (९५)

[तुवट्ठवग्गो चतुत्थो ।]

४१. या पन भिक्खुनी राजागारं वा चित्तागारं वा आरामं वा उय्यानं वा पोक्खरणिं वा दस्सनाय गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (९६)

४२. या पन भिक्खुनी आसन्दिं वा पल्लङ्कं वा परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (९७)

४३. या पन भिक्खुनी सुत्तं कन्तेय्य, पाचित्तियं ॥ (९८)

४४. या पन भिक्खुनी गिहिवेय्यावच्चं करेय्य, पाचित्तियं ॥ (९९)

४५. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया-एह'य्ये इमं अधिकरणं वूपसमेति वुच्चमाना साधू ति पटिसुणित्वा सा पच्छा अनन्तरायिकिनी नेव वूपसमेय्य न वूपसमाय उस्सुक्कं करेय्य, पाचित्तियं ॥ (१००)

४६. या पन भिक्खुनी अगारिकस्स वा परिब्बाजकस्स वा परिब्बाजिकाय वा सहत्था खादनियं वा भोजनियं वा ददेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०१)

४७. या पन भिक्खुनी आवसथचीवरं अनिस्सज्जित्वा परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०२)

४८. या पन भिक्खुनी आवसथं अनिस्सज्जित्वा चारिकं पक्कमेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०३)

४९. या पन भिक्खुनी तिरच्छानविज्जं परियापुणेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०४)

५०. या पन भिक्खुनी तिरच्छानविज्जं वाचेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०५)

[चित्तागारदग्गो पञ्चमो ।]

५१. या पन भिक्खुनी जानं सभिक्खुकं आरामं अनापुच्छा पविसेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०६)

५२. या पन भिक्खुनी भिक्खुं अक्कोसेय्य वा परिभासेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (१०७)

५३. या पन भिक्खुनी चण्डिकता गणं परिभासेय्य, पाचित्तियं ॥ (१०८)

५४. या पन भिक्खुनी निमन्तिता वा पवारिता वा खादनियं वा भोजनियं वा खादेय्य वा भुञ्जेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (१०९)

५५. या पन भिक्खुनी कुलमच्छरिनी अस्स, पाचित्तियं ॥ (११०)
 ५६. या पन भिक्खुनी अभिक्खुके आवासे वस्सं वसेय्य, पाचित्तियं ॥ (१११)
 ५७. या पन भिक्खुनी वस्सं वुत्था उभतोसंघे तीहि ठानेहि नप्पवारेय्य दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, पाचित्तियं ॥ (११२)
 ५८. या पन भिक्खुनी ओवादाय वा संवासाय वा न गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (११३)
 ५९. अन्वद्धमासं पन भिक्खुनिथा भिक्खुसंघतो द्वे धम्मा पञ्चासिसितब्बा-उपोसथ-पुच्छकं च ओवादूपसंकमनं च । तं अतिक्कामेन्तिया पाचित्तियं ॥ (११४)
 ६०. या पन भिक्खुनी पसाखे जातं गण्डं वा रुचितं वा अनपलोकेत्वा संघं वा गणं वा पुरिसेन सद्धिं एकेनेका भेदापेय्य वा फालापेय्य वा धोवापेय्य वा आलिम्पापेय्य वा बन्धापेय्य वा मोचापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (११५)

[आरामवग्गो छट्ठो ।]

६१. या पन भिक्खुनी गब्भनिं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (११६)
 ६२. या पन भिक्खुनी पायन्तिं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (११७)
 ६३. या पन भिक्खुनी द्वे वस्सानि छसु धम्मेसु असिक्खितसिक्खं सिक्खमानं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (११८)
 ६४. या पन भिक्खुनी द्वे वस्सानि छसु धम्मेसु सिक्खितसिक्खं सिक्खमानं संघेन असंमतं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (११९)
 ६५. या पन भिक्खुनी ऊनद्वादसवस्सं गिहिगतं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२०)
 ६६. या पन भिक्खुनी परिपुण्णद्वादसवस्सं गिहिगतं द्वे वस्सानि छसु धम्मेसु असिक्खितसिक्खं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२१)
 ६७. या पन भिक्खुनी परिपुण्णद्वादसवस्सं गिहिगतं द्वे वस्सानि छसु धम्मेसु सिक्खितसिक्खं संघेन असंमतं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२२)
 ६८. या पन भिक्खुनी सहजीविनिं वुट्ठापेत्वा द्वे वस्सानि नेव अनुगणहेय्य न अनुगणहापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२३)
 ६९. या पन भिक्खुनी वुट्ठापितं पवत्तिनिं द्वे वस्सानि नानुबन्धेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२४)
 ७०. या पन भिक्खुनी सहजीविनिं वुट्ठापेत्वा नेव वूपकासेय्य न वूपकासापेय्य अन्तमसो छप्पञ्चयोजनानि पि, पाचित्तियं ॥ (१२५)

[गब्भनीवग्गो सत्तमो ।]

७१. या पन भिक्खुनी ऊनवीसतिवस्सं कुमारिभूतं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२६)
 ७२. या पन भिक्खुनी परिपुण्णवीसतिवस्सं कुमारिभूतं द्वे वस्सानि छसु धम्मेसु असिक्खितसिक्खं वुट्ठापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२७)

७३. या पन भिक्खुनी परिपुण्णवीसतिवस्सं कुमारिभूतं द्वे वस्सानि छसु धम्मेषु सिक्खित-
सिक्खं संघेन असंमतं बुद्धापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२८)
७४. या पन भिक्खुनी ऊनद्धादसवस्सा बुद्धापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१२९)
७५. या पन भिक्खुनी परिपुण्णद्वादसवस्सा संघेन असंमता बुद्धापेय्य, पाचित्तियं (१३०)
७६. या पन भिक्खुनी—अलं ताव ते अय्ये बुद्धापितेना ति बुच्चमाना साधू ति पटिसुणित्वा
पच्छा खीयनधम्मं आपज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३१)
७७. या पन भिक्खुनी सिक्खमानं—सचे मे त्वं अय्ये चीवरं दस्ससि एवा'हं तं बुद्धा-
पेस्सामीति वत्वा सा पच्छा अनन्तरायिकिनी नेव बुद्धापेय्य न बुद्धापनाय उस्सुक्कं करेय्य,
पाचित्तियं ॥ (१३२)
७८. या पन भिक्खुनी सिक्खमानं—सचे मे त्वं अय्ये द्वे वस्सानि अनुबन्धिस्ससि एवा'हं
तं बुद्धापेस्सामीति वत्वा पच्छा अनन्तरायिकिनी नेव बुद्धापेय्य न बुद्धापनाय उस्सुक्कं करेय्य,
पाचित्तियं ॥ (१३३)
७९. या पन भिक्खुनी पुरिससंसदं कुमारकसंसदं चण्डिं सोकावासं सिक्खमानं बुद्धा-
पेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३४)
८०. या पन भिक्खुनी मातापितृहि वा सामिकेन वा अननुज्जातं सिक्खमानं बुद्धापेय्य,
पाचित्तियं ॥ (१३५)
८१. या पन भिक्खुनी पारिवासिकछन्ददानेन सिक्खमानं बुद्धापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३६)
८२. या पन भिक्खुनी अनुवस्सं बुद्धापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३७)
८३. या पन भिक्खुनी एकं वस्सं द्वे बुद्धापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३८)

[कुमारिभूतवग्गो अट्ठमो ।]

८४. या पन भिक्खुनी अगिलाना छत्तुपाहनं धारेय्य, पाचित्तियं ॥ (१३९)
८५. या पन भिक्खुनी अगिलाना यानेन यायेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४०)
८६. या पन भिक्खुनी संघाटिं धारेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४१)
८७. या भिक्खुनी इत्था'लंकारं धारेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४२)
८८. या पन भिक्खुनी गन्धवण्णकेन नहायेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४३)
८९. या पन भिक्खुनी वासितकेन पिब्बाकेन नहायेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४४)
९०. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया उम्महापेय्य वा परिसहापेय्य वा, पाचित्तियं ॥
(१४५)
९१. या पन भिक्खुनी सिक्खमानाय उम्महापेय्य वा परिमहापेय्य वा, पाचित्तियं ॥
(१४६)
९२. या पन भिक्खुनी सामणेरिया उम्महापेय्य वा परिमहापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (१४७)

१३. या पन भिक्खुनी गिहिनिया उम्महापेय्य वा परिमहापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ (१४८)
 १४. या पन भिक्खुनी भिक्खुस्स पुरतो अनापुच्छा आसने निसीदेय्य, पाचित्तियं ॥ (१४९)
 १५. या पन भिक्खुनी अनोकासकतं भिक्खुं पञ्चं पुच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (१५०)
 १६. या पन भिक्खुनी असंकच्छिका गामं पविसेय्य पाचित्तियं ॥ (१५१)

[छत्तवग्गो नवमो]

१७-११६ = भिक्खुपा. ५०-६९ (१५२-१७१)

[भूतगामवग्गो एकादसमो ।]

११७. = भिक्खुपा० ८० एको आवसथपिण्डो भुञ्जितब्बो । ततो पाचित्तियं ॥ (१७२)
 ११८. = भिक्खुपा० ८१ समयो ॥ (१७३)
 ११९. = भिक्खुपा० ८३ (१७४)
 १२०. = भिक्खुपा० ८६ (१७५)
 १२१. = भिक्खुपा० ८७ (१७६)
 १२२. = भिक्खुपा० ८९ (१७७)
 १२३. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिं एवं वदेय्य—एह'य्ये गामं वा निगमं वा पिण्डाय पविसिस्सामा ति तस्सा दापेत्वा वा अदापेत्वा वा उय्योजेय्य—गच्छ'य्ये न मे तथा सद्धिं कथा वा निसज्जा वा फासु होति एतदेव पच्चयं करित्वा अनब्बं, पाचित्तियं ॥ (१७८)
 १२४. या पन भिक्खुनी सभोजने कुले अनुपखज्ज निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (१७९)
 १२५. या पन भिक्खुनी पुरिसेन सद्धिं रहो पटिच्छन्ने आसने निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (१८०)
 १२६. या पन भिक्खुनी पुरिसेन सद्धिं एकेनेका रहो निसज्जं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (१८१)

[भोजनवग्गो द्वादसमो ।]

१२७. या पन भिक्खुनी निमन्तिता सभत्ता समाना सन्ति भिक्खुनिं अनापुच्छा पुरेभत्तं वा पच्छाभत्तं वा कुलेसु चारित्तं आपजेय्य अब्बत्र समया, पाचित्तियं । तत्थायं समयो—चीवर-दानसमयो चीवरकारसमयो—अयं तत्थ समयो ॥ (१८२)
 १२८. अगिलानाय भिक्खुनिया चातुमासप्पच्चयपवारणा सादितब्बा अब्बत्र पुन पवारणाय अब्बत्र निच्चपवारणाय, ततो उत्तरिं सादियेय्य, पाचित्तियं ॥ (१८३)

१२९. या पन भिक्खुनी उय्युत्तं सेनं दस्सनाय गच्छेय्य, अञ्जत्र तथारूपपञ्चया,
पाचित्तियं ॥ (१८४)

१३०. सिया च तस्सा भिक्खुनिया कोचिदेव पञ्चयो सेनं गमनाय द्विरत्तित्तिरत्तं ताय
भिक्खुनिया सेनाय वसितब्बं, ततो चे उत्तरिं वसेय्य, पाचित्तियं ॥ (१८५)

१३१. द्विरत्तित्तिरत्तं च भिक्खुनी सेनाय वसमाना उय्योधिकं वा बलगं वा सेनाव्यूहं वा
अनीकदस्सनं वा गच्छेय्य, पाचित्तियं ॥ (१८६)

१३२. सुरामेरयपाने पाचित्तियं ॥ (१८७)

१३३. अङ्गुलिपतोदके पाचित्तियं ॥ (१८८)

१३४. उदके हस्सधम्मो पाचित्तियं ॥ (१८९)

१३५. अनादरिये पाचित्तियं ॥ (१९०)

१३६. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिं भिसापेय्य, पाचित्तियं ॥ (१९१)

[चारित्तवग्गो तेरसमो ।]

१३७. या पन भिक्खुनी अगिलाना विसिब्बनापेक्खा जोतिं समादहेय्य वा समादहापेय्य
वा अञ्जत्र तथारूपपञ्चया, पाचित्तियं ॥ (१९२)

१३८. या पन भिक्खुनी ओरेन'द्धमासं नहायेय्य अञ्जत्र समया, पाचित्तियं । तत्थायं
समयो-दियड्ढो मासो सेसो गिम्हानं वस्सानस्स पठमो मासो इच्च'ते अड्ढतेय्यमासा उण्हसमयो परि-
ळाहसमयो गिलानसमयो कम्मसमयो अद्धानगमनसमयो वातवुट्टिसमयो-अयं तत्थ समयो ॥ (१९३)

१३९. नवं पन भिक्खुनिया चीवरलाभाय तिण्णं दुब्बण्णकरणानं अञ्जतरं दुब्बण्णकरणं
आदातब्बं, नीलं वा कदमं वा कालसामं वा अनादा चे भिक्खुनी तिन्नं दुब्बण्णकरणानं अञ्जतरं
दुब्बण्णकरणं नवं चीवरं परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१९४)

१४०. या पन भिक्खुनी भिक्खुस्स वा भिक्खुनिया वा सिक्खमानाय वा सामणेस्स वा
झामणेरिया वा सामं चीवरं विकप्पेत्वा अपच्चुद्धारकं परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१९५)

१४१. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया पत्तं वा चीवरं वा निसीदनं वा सूचिघरं वा काय-
बन्धनं वा अपनिघेय्य वा अपनिधापेय्य वा अन्तमसो हस्सापेक्खा पि, पाचित्तियं ॥ (१९६)

१४२. या पन भिक्खुनी संचिच्च पाणं जीविता वोरोपेय्य, पाचित्तियं ॥ (१९७)

१४३. या पन भिक्खुनी जानं सप्पाणकं उदकं परिभुञ्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (१९८)

१४४. या पन भिक्खुनी जानं यथाधम्मं निहताधिकरणं पुनकम्माय उक्कोटेय्य, पाचित्तियं ॥
(१९९)

१४५. या पन भिक्खुनी जानं थेय्यसत्थेन संविधाय एकद्धानमगं पटिपज्जेय्य अन्तमसो
गामन्तरे पि, पाचित्तियं ॥ (२००)

१४६. या पन भिक्खुनी एवं वदेय्य—तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि यथा—
ये'मे अन्तरायिका धम्मा अन्तरायिका वुत्ता भगवता ते परिसेवतो नालं अन्तराया ति, सा भिक्खुनी
भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्ये एवं अवच, मा भगवन्तं अब्भाचिक्खि, नहि साधु भगवतो
अब्भक्खानं, नहि भगवा एवं वदेय्य, अनेकपरियायेन अय्ये अन्तरायिका धम्मा अन्तरायिका वुत्ता
भगवता, अलं च पन ते परिसेवतो अन्तराया ति । एवं च सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव
पग्गण्हेय्य, सा भिक्खुनी भिक्खुनीहि यावततियं समनुभासितब्बा तस्स पटिनिस्सग्गाय, यावततियं च
समनुभासियमाना तं पटिनिस्सज्जेय्य इच्चेतं कुसलं, नोचे पटिनिस्सज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (२०१)

[जोतिवग्गो चतुद्दसमो ।]

१४७. या पन भिक्खुनी जानं तथावादिनिया भिक्खुनिया अकतानुधम्माय तं दिट्ठिं अप्पटि-
निस्सट्ठाय सट्ठिं संभुज्जेय्य वा संवसेय्य वा सह वा सेय्यं कप्पेय्य, पाचित्तियं ॥ (२०२)

१४८. समणुद्देसा पि चे एवं वदेय्य—तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि यथा ये'मे
अन्तरायिका धम्मा अन्तरायिका वुत्ता भगवता ते पटिसेवतो नालं अन्तराया ति । सा समणुद्देसा
भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—मा'य्ये समणुद्देसे एवं अवच, मा भगवन्तं अब्भाचिक्खि, नहि
साधु भगवतो अब्भक्खानं, नहि भगवा एवं वदेय्य, अनेकपरियायेन अय्ये समणुद्देसे अन्तरायिका
धम्मा अन्तरायिका वुत्ता भगवता, अलं च पन ते पटिसेवतो अन्तराया ति । एवं चे सा समणुद्देसा
भिक्खुनीहि वुच्चमाना तथेव पग्गण्हेय्य, सा समणुद्देसा भिक्खुनीहि एवमस्स वचनीया—अज्जतग्गे
ते अय्ये समणुद्देसे न चेव सो भगवा सत्था अपदिसितब्बो, यं पि च'ब्बा समणुद्देसा लभन्ति
भिक्खुनीहि सट्ठिं द्विरत्ततिरत्तं सहसेय्यं सा पि ते नत्थि, चर परे विनस्सा ति । या पन भिक्खुनी
जानं तथानासितं समणुद्देसं उपलापेय्य वा उप्पट्ठापेय्य वा संभुज्जेय्य वा सह वा सेय्यं कप्पेय्य,
पाचित्तियं ॥ (२०३)

१४९. या पन भिक्खुनी भिक्खुनीहि सहधम्मिकं वुच्चमाना एवं वदेय्य—न तावाहं
अय्ये एतस्मिं सिक्खापदे सिक्खिस्सामि याव न अब्बं भिक्खुनिं व्यत्तं विनयधरं परिपुच्छामीति,
पाचित्तियं ॥ सिक्खमानाय भिक्खवे भिक्खुनिया अब्बातब्बं परिपुच्छित्तब्बं परिपुब्बित्तब्बं, अयं
तत्थ सामीची ॥ (२०४)

१५०. या पन भिक्खुनी पातिमोक्खे उद्दिस्समाने एवं वदेय्य—किं पने'हि खुद्धानुखुद्दकेहि
सिक्खापदेहि उद्दिट्ठेहि यावदेव कुक्कुचाय विहेसाय विलेखाय संवत्तन्तीति सिक्खापदविवण्णनके
पाचित्तियं ॥ (२०५)

१५१. या पन भिक्खुनी अन्वद्धमासं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने एवं वदेय्य—इदानी'व खो
अहं आजानामि अयं पि किर धम्मो सुत्तागतो सुत्तपरियापन्नो अन्वद्धमासं उद्देसमागच्छतीति ।

तं चे भिक्खुनिं अञ्जा भिक्खुनियो जानेय्युं निसिन्नपुब्बं इमाय भिक्खुनिया द्वित्तिक्खत्तुं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने, को पन वादो भिय्यो ति । नच तस्स भिक्खुनिया अञ्जाणकेन मुत्ति अत्थि, यं च तत्थ आपत्तिं आपन्ना तत्थ यथाधम्मा कारेतब्बा । उत्तरिं चस्सा मोहो आरोपेतब्बो । तस्सा ते अय्ये अलाभा, तस्सा ते दुट्ठुल्लं, यं त्वं पातिमोक्खे उद्दिस्समाने न साधुकं अट्ठिकत्वा मनसि करेसीति, इदं तस्मिं मोहनके पाचित्तियं ॥ (२०६)

१५२. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया कुपिता अनत्तमना प्हारं ददेय्य, पाचित्तियं ॥ (२०७)

१५३. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया कुपिता अनत्तमना तलसत्तिकं उग्गिरेय्य, पाचित्तियं ॥ (२०८)

१५४. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिं अमूलकेन संघादिसेसेन अनुद्धंसेय्य, पाचित्तियं (२०९)

१५५. या पन भिक्खुनी भिक्खुनिया संचिच्च उपदहेय्य, इति'स्स मुहुत्तं पि अफासु भविस्सतीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनञ्जं, पाचित्तियं ॥ (२१०)

१५६. या पन भिक्खुनी भिक्खुनीनं भण्डनजातानं कलहजातानं विवादजातानं उपस्सुत्तिं तिट्ठेय्य—यं इमा भणिस्सति तं सोस्सामीति एतदेव पच्चयं करित्वा अनञ्जं, पाचित्तियं ॥ (२११)

[दिट्ठिगगो पण्णरसमो ।]

१५७. या पन भिक्खुनी धम्मिकानं कम्मानं छन्दं दत्वा पच्छा खीयनधम्मं आपज्जेय्य, पाचित्तियं ॥ (२१२)

१५८. या पन भिक्खुनी संघे विनिच्छयकथाय वत्तमानाय छन्दं अदत्वा उट्ठायासना पक्कमेय्य, पाचित्तियं ॥ (२१३)

१५९. या पन भिक्खुनी समग्गेन संघेन चीवरं दत्वा पच्छा खीयनधम्मं आपज्जेय्य—यथासंथतं भिक्खुनियो संधिकं लाभं पारिणामेन्तीति, पाचित्तियं ॥ (२१४)

१६०. या पन भिक्खुनी जानं संधिकं लाभं परिणतं पुगलस्स परिणामेय्य, पाचित्तियं ॥ (२१५)

१६१. या पन भिक्खुनी रतनं वा रतनसम्मतं वा अञ्जवत्त अज्झारामा वा अज्झावसथा वा उग्गणहेय्य वा उग्गणहापेय्य वा, पाचित्तियं ॥ रतनं वा पन भिक्खुनिया रतनसंमतं वा अज्झारामे वा अज्झावसथे वा उग्गहेत्वा वा उग्गणहापेत्वा वा निक्खिपितब्बं—यस्स भविस्सति सो हरिस्सतीति, अयं तत्थ सामीची ॥ (२१६)

१६२. या पन भिक्खुनी अट्ठिमयं वा दन्तमयं वा विसाणमयं वा सूचिवरं कारापेय्य, भेदनकं पाचित्तियं ॥ (२१७)

१६३. नवं पन भिक्खुनिया मञ्चं वा पीठं वा कारयमानाय अट्टङ्गुलपादकं कारेतब्बं सुगताङ्गुलेन अञ्चत्र हेट्ठिमाय अटनिया, तं अतिक्रमेन्तिया छेदनकं पाचित्तियं ॥ (२१८)

१६४. या पन भिक्खुनी मञ्चं वा पीठं वा तूलोनद्धं कारापेय्य, उद्दालनकं पाचित्तियं ॥ (२१९)

१६५. कण्डुपटिच्छादिं पन भिक्खुनिया कारयमानाय पमाणिका कारेतब्बा । तत्रिदं पमाणं-दीघसो चतस्सो विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं द्वे विदत्थियो, तं अतिक्रमेन्तिया छेदनकं पाचित्तियं ॥ (२२०)

१६६. = भिक्खुपा० १४१ (२२१)

[धम्मिकवग्गो सोळसमो ।]

[५ पाटिदेसनिया धम्मा । २२२-२२९]

इमे खो पनय्यायो अट्ट पाटिदेसनिया धम्मा उद्देसं आगच्छन्ति-

१. या पन भिक्खुनी अगिलाना सप्पिं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति । (२२२)

२. या पन भिक्खुनी अगिलाना दधिं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति । (२२३)

३. या पन भिक्खुनी अगिलाना तेलं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति । (२२४)

४. या पन भिक्खुनी अगिलाना मधुं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं, असप्पायं पाटिदेसनियं तं पटिदेसेमीति ॥ (२२५)

५. या पन भिक्खुनी अगिलाना नवनीतं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं तं पटिदेसेमीति ॥ (२२६)

६. या पन भिक्खुनी अगिलाना मच्छं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति ॥ (२२७)

७. या पन भिक्खुनी अगिलानामंसं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य, पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति ॥ (२२८)

८. या पन भिक्खुनी अगिलाना खीरं विज्जापेत्वा भुञ्जेय्य पटिदेसेतब्बं ताय भिक्खुनिया-गारय्हं अय्ये धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनियं, तं पटिदेसेमीति ॥ (२२९)

[६ सेखिया धम्मा । २३०-३०४ ३०५-३११]

१-७५ = भिक्खुपा० (१४६-२२०) (२३१-३०४)

[७ अधिकरणसमधा धम्मा । ३०५-३११]

१-७ = भिक्खुपा० २२१-२२७ (३०५-३११)

१५. वस्सावासपट्टपनं ।

तेन खो पन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति वेल्लुवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन भिक्खून् वस्सावासो अपञ्चत्तो होति । ते इध भिक्खू हेमन्तं पि गिम्हं पि वस्सं पि चारिकं चरन्ति । मनुस्सा उज्झायन्ति खीयन्ति विपाचेन्ति—कथं हि नाम समणा सक्क्यपुत्तिया हेमन्तं पि गिम्हं पि वस्सं पि चारिकं चरिस्सन्ति हरितानि तिणानि संभदन्ता, एकिन्द्रियं जीवं विहेटेन्ता, बहू खुद्दके पाणे संघातं आपादेन्ता । इमे हि नाम अञ्जतित्थिया दुरक्खातधम्मा वस्सावासं अल्लीयिस्सन्ति संकापयिस्सन्ति । इमे हि नाम सक्कुन्तका रुक्खग्गेसु कुलावकानि करित्वा वस्सावासं अल्लीयिस्सन्ति संकापयिस्सन्ति । इमे पन समणा सक्क्यपुत्तिया हेमन्तं पि.....संघातं आपादेन्ता ति ॥

अस्सोसुं खो भिक्खू तेसं मनुस्सानं उज्झायन्तानं खीयन्तानं विपाचेन्तानं । अथ खो ते भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मि कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—अनुजानामि भिक्खवे वस्सं उपगन्तुं ति । अथ खो भिक्खून् एतद्दोसि—कदा नु खो वस्सं उपगन्तव्वं ति । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं—अनुजानामि भिक्खवे वस्साने वस्सं उपगन्तुं ति । अथ खो भिक्खून् एतद्दोसि—कति नु खो वस्सूपनायिका ति । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं—द्वे'मा भिक्खवे वस्सूपनायिका पुरिमिका पच्छिमिका ति । अपरज्जुगताय आसाळ्हिया पुरिमिका उपगन्तव्वा, मासगताय आसाळ्हिया पच्छिमिका उपगन्तव्वा । इमा खो भिक्खवे द्वे वस्सूपनायिका ति ॥

महावग्ग-३. १. १.

१६. वस्सावासं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे वस्सं उपगन्त्वा पुरिमं वा तेमासं पच्छिमं वा तेमासं अवसित्वा चारिका पक्कमितव्वा । यो पक्कमेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-३. १. २. २.

२. अनुजानामि भिक्खवे सत्तन्नं सत्ताहकरणीयेन पहिते गन्तुं, न त्वेव अप्पहिते । भिक्खुस्स, भिक्खुनिया, सिक्खमानाय, सामणेस्स, सामणेरिया, उपासकस्स, उपासिकाय । अनुजानामि भिक्खवे इमेसं सत्तन्नं सत्ताहकरणीयेन पहिते गन्तुं, न त्वेव अप्पहिते । सत्ताहं संनिवत्तो कातव्वो ॥

महावग्ग-३. १. ३. २

३. अनुजानामि भिक्खवे संघकरणीयेन गन्तुं । सत्ताहं संनिवत्तो कातव्वो ॥

महावग्ग-३. १. ३. २५

४. इध पन भिक्खवे वस्सूपगता भिक्खू वाळेहि उब्बाळ्हा होन्ति । गण्हन्ति पि परिपातेन्ति पि । एसेव अन्तरायो ति पक्कमितव्वं । अनापत्ति वस्सच्छेदस्स ॥

महावग्ग-३. २. १. १

५. अनुजानामि भिक्खवे वजे वस्सं उपगन्तुं, सत्थे वस्सं उपगन्तुं, नावाय वस्सं उपगन्तुं ॥

महावग्ग-३. २. २. १

६. न भिक्खवे रुक्खसुसिरे वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे रुक्खविट्ठमिया वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे अञ्जोकासे वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे असेनासनिकेन वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे छवकुटिकाय वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे छत्ते वस्सं उपगन्तब्बं, न भिक्खवे चाटिया वस्सं उपगन्तब्बं । यो उपगच्छेय्य, आपत्तिं दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-३. २. २. १

१७. पवारणापट्टपनं पवारणाकम्मं च ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन संबहुला संदिट्ठा संभत्ता भिक्खू कोसलेसु जनपदेसु अञ्जतरस्मिं आवासे वस्सं उपगच्छिंसु । अथ खो तेसं भिक्खून् एतदहोसि-केन नु खो मयं उपायेन समग्गा संमोदमाना अविवदमाना फासुकं वस्सं वसेय्याम, न च पिण्डकेन किलमेय्यामा ति ? अथ खो तेसं भिक्खून् एतदहोसि-सचे खो मयं अञ्जमञ्जं नेव आलपेय्याम, न संलपेय्याम, यो पठमं गामतो पिण्डाय पटिकमेय्य, सो आसनं पञ्चापेय्य, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खिपेय्य, अवक्कारपातिं धोवित्वा उपट्ठापेय्य, पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठापेय्य । यो पच्छा गामतो पिण्डाय पटिकमेय्य, सच'स्स भुत्तावसेसो, सचे आकंखेय्य, भुज्जेय्य, नो चे आकंखेय्य, अप्पहरिते वा छड्डेय्य, अप्पाणके वा उदके ओपिलापेय्य । सो आसनं उद्धरेय्य, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं पटिसामेय्य, अवक्कारपातिं धोवित्वा पटिसामेय्य, पानीयं परिभोजनीयं पटिसामेय्य, भत्तगं संमज्जेय्य । यो पस्सेय्य पानीयघटं वा परिभोजनीयघटं वा वच्चघटं वा रित्तं तुच्छं, सो उपट्ठापेय्य । सच'स्स अविसय्हं हत्थविकारेन, दुतियं आमन्तेत्वा हत्थविलंघकेन उपट्ठापेय्य, न त्वेव तप्पच्चया वाचं भिन्देय्य, एवमेव खो मयं समग्गा.....न च पिण्डकेन किलमेय्यामा ति ॥

अथ खो ते भिक्खू अञ्जमञ्जं नेव आलपिंसु न संलपिंसु । यो पठमं गामतो पिण्डाय पटिकमति.....न त्वेव तप्पच्चया वाचं भिन्दति ॥

आचिण्णं खो पनेतं वस्सं वुत्थानं भिक्खून् भगवन्तं दस्सनाय उपसंक्रमितुं । अथ खो ते भिक्खू वस्सं वुत्था तेमासच्चयेन सेनासनं संसामेत्वा पत्तचीवरमादाय येन सावत्थी तेन पक्कमिंसु । अनुपुब्बेन येन सावत्थी जेतवनं अनाथपिण्डिकस्स आरामो, येन भगवा तेनुपसंक्रमिंसु, उपसंक्रमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । आचिण्णं खो पनेतं बुद्धानं भगवन्तानं आगन्तुकेहि भिक्खूहि सद्धिं पटिसंमोदितुं ॥

अथ खो भगवा ते भिक्खू एतदवोच-कच्चि भिक्खवे खमनीयं, कच्चि यापनीयं, कच्चि समग्गा संमोदमाना अविवदमाना फासुकं वस्सं वसिस्थ, न च पिण्डकेन किलमित्था ति ? खमनीयं भगवा, यापनीयं भगवा, समग्गा च मयं भन्ते संमोदमाना अविवदमाना फासुकं वस्सं वसिम्हा, न च पिण्डकेन किलमिम्हा ति ॥

जानन्ता पि तथागता पुच्छन्ति, जानन्ता पि न पुच्छन्ति, कालं विदित्वा पुच्छन्ति, कालं विदित्वा न पुच्छन्ति, अत्थसंहितं तथागता पुच्छन्ति नो अनत्थसंहितं । अनत्थसंहिते सेतुघातो तथागतानं । द्वीहि आकारेहि बुद्धा भगवन्तो भिक्खू पटिपुच्छन्ति—धम्मं वा देसेस्साम, सावकानं वा सिक्खापदं पञ्चापेस्सामा ति । अथ खो भगवा ते भिक्खू एतद्वोच—यथाकथं पन तुम्हे भिक्खवे समग्गा संमोदमाना अविवदमाना फासुकं वस्सं वसित्थ, न च पिण्डकेन किलमित्था ति ? इध मयं भन्ते संबहुला संदिट्ठा संभत्ता भिक्खू कोसलेसु जनपदेसु अञ्जतरस्मिं आवासे वस्सं उपगच्छिम्हा तेसं नो भन्ते अम्हाकं एतद्वोसि—केन नु खो मयं उपायेन समग्गा.....न त्वेव तप्पच्चया वाचं भिन्देय्य । एवमेव खो मयं समग्गा.....न च पिण्डकेन किलमेय्यामा ति । अथ खो मयं भन्ते अञ्जमञ्जं नेव आलपिम्हा.....वाचं भिन्दति । एवमेव खो मयं भन्ते समग्गा संमोदमाना.....न च पिण्डकेन किलमिम्हा ति ॥

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—अफासुं येव किर इमे भिक्खवे मोघपुरिसा वुत्था समाना फासु'म्हा वुत्था ति पटिजानन्ति । पसुसंवासं येव किर इमे भिक्खवे मोघपुरिसा..... एळकसंवासं येव किर.....पटिजानन्ति । पमत्तसंवासं येव किर.....पटिजानन्ति । कथं हि नाम इमे भिक्खवे मोघपुरिसा मूगब्बतं तित्थियसमादानं समादियिस्सन्ति ? नेतं भिक्खवे अप्पसन्नानं वा पसादाय..... । विगरहित्वा धम्मं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—न भिक्खवे मूगब्बतं तित्थियसमादानं समादियितव्वं । यो समादियेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि भिक्खवे वस्सं वुत्थानं भिक्खुनं तीहि ठानेहि पवारेतुं—दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा । सा वो भविस्सति अञ्जमञ्जानुलोमता आपत्तिवुट्ठानता विनयपुरेक्खारता ॥

एवं च पन भिक्खवे पवारेतव्वं—व्यत्तेन भिक्खुना पटिबलेन संघो आपेतव्वो—सुणातु मे भन्ते संघो । अज्ज पवारणा । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो पवारयेया ति । थेरेन भिक्खुना एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अञ्जलिं पगहेत्वा एवमस्स वचनीयो—संघं आवुसो पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा । वदन्तु मं आयस्सन्तो अनुकम्पं उपादाय । पस्सन्तो पटि-करिस्सामि । दुत्तियं पि.....तत्तियं पि.....पटिकरिस्सामीति ॥

महावग्ग-४. १. १. १-१०

१८. उपाहनानुज्जा ।

अथ खो सोणस्स कोळिविस्स एतद्वोसि—यथा यथा खो अहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि, न यिदं सुकरं अगारं अज्जावसता एकन्तपरिपुण्णं एकन्तपरिसुद्धं सङ्खल्लिखितं ब्रह्मचरियं चरितुं । यन्नूनाहं केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्सा अनगारियं पब्ब-ज्जेयं ति ।.....अथ खो सोणो कोळिविसो.....येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो सोणो कोळिविसो भगवन्तं एतद्वोच—यथा-यथाहं भन्ते.....ब्रह्मचरियं चरितुं । इच्छाम'हं भन्ते केसमस्सुं ओहारेत्वा.....अनगारियं पब्बजितुं । पब्बाजेतु मं भन्ते भगवा ति । अलत्थ खो सोणो कोळिविसो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ उपसंपदं ॥

अचिरूपसंपन्नो च पनायस्मा सोणो सीतवने विहरति । तस्स अञ्चारद्धविरियस्स चङ्कमतो पादा भिज्जिसु, चङ्कमो लोहितेन फुटो होति सेय्यथापि गवाघातनं । अथ खो आयस्मतो सोणस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि-ये खो केचि भगवतो सावका आरद्ध-विरिया विहरन्ति, अहं तेसं अञ्ज्वतरो । अथ च पन मे नानुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चति । विज्जन्ति खो पन मे कुले भोगा । सक्का भोगे च भुञ्जितुं, पुञ्ज्वानि च कातुं । यन्नूनाहं हीनाया-वत्तित्वा भोगे च भुञ्जेय्यं पुञ्ज्वानि च करेय्यं ति ॥

अथ खो भगवा आयस्मतो सोणस्स चेतसा चेतोपरिवितक्कमञ्जाय..... सीतवने पातु-रहोसि । अथ खो भगवा संबहुलेहि भिक्खूहि सद्धिं सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो येनायस्मतो सोणस्स चङ्कमो तेनुपसंकमि । अदस खो भगवा आयस्मतो सोणस्स चङ्कमं लोहितेन फुटं । दिस्वान भिक्खू आमन्तेसि-कस्स न्वा'यं भिक्खवे चङ्कमो लोहितेन फुटो सेय्यथापि गवाघातनं ति । आयस्मतो भन्ते सोणस्स अञ्चारद्धविरियस्स चङ्कमतो पादा भिज्जिसु, तस्सायं चङ्कमो लोहितेन फुटो ॥

अथ खो भगवा येनायस्मतो सोणस्स विहारो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि । आयस्मा पि खो सोणो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो आय-स्मन्तं सोणं भगवा एतद्वोच-ननु ते सोण रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि-ये खो केचि.....पुञ्ज्वानि च करेय्यं ति । एवं भन्ते ति । तं किं मञ्ज्वसि सोण कुसलो त्वं पुञ्जे अगारिकभूतो वीणाय तन्तिस्सरे ति ? एवं भन्ते ति । तं किं मञ्ज्वसि सोण यदा ते वीणाय तन्तियो अञ्जायता होन्ति, अपि नु ते वीणा तस्मिं समये सरवती वा होति, कम्मञ्जा वा ति ? नो हे'तं भन्ते ति । तं किं मञ्ज्वसि सोण यदा ते वीणाय तन्तियो अतिसिथिला होन्ति, अपि नु.....कम्मञ्जा ति ? नो हे'तं भन्ते ति । तं किं मञ्ज्वसि सोण यदा ते वीणाय तन्तियो नेव अञ्जायता होन्ति नातिसिथिला समे गुणे पतिट्ठिता, अपि नु.....कम्मञ्जा ति ? एवं भन्ते ति । एवमेव खो सोण अञ्चारद्धविरियं उद्धञ्जाय संवत्तति, अतिलीनविरियं कोसज्जाय संवत्तति । तस्मातिह त्वं सोण विरियसमतं अधिट्ठह, इन्द्रियानं च समतं पटिविज्झ, तस्स च निमित्तं गण्हाहीति । एवं भन्ते ति खो आयस्मा सोणो भगवतो पञ्चस्सोसि ॥

अथ खो आयस्मा सोणो अपरेन समयेन विरियसमतं अधिट्ठासि, इन्द्रियानं च समतं पटिविज्झ, तत्थ च निमित्तं अगग्हेसि । अथ खो आयस्मा सोणो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो नचिरस्सेव यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्सा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठे'व धम्मे सयं अभिञ्जा सच्छिक्त्वा उपसंपज्ज विहासि । खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया ति अब्भञ्जासि । अञ्ज्वतरो च पनायस्मा सोणो अरहतं अहोसि ॥

* * *

अथ खो भगवा आयस्मन्तं सोणं आमन्तेसि-त्वं खो'सि सोण सुखुमालो । अनुजानामि ते सोण एकपलासिकं उपाहनं ति । अहं खो भन्ते असीतिसकटवाहे हिरञ्जं ओहाय अगारस्मा बौद्धा-१९

अनगारियं पञ्चजितो, सत्तहत्थिकं च अनीकं । तस्स मे भविस्सन्ति वत्तारो-सोणो कोळिविसो
असीतिसकटवाहे हिरव्वं ओहाय.....अनीकं, सो दाना'यं एकपलासिकासु उपाहनासु सत्तो
ति । सचे भगवा भिक्खुसंघस्स अनुजानिस्सति, अहं पि परिभुञ्जिस्सामि, नो चे भगवा भिक्खु-
संघस्स अनुजानिस्सति, अहं पि न परिभुञ्जिस्सामीति । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं
पकरणे धम्मिं कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि-अनुजानामि भिक्खवे एकपलासिकं उपाहनं । न भिक्खवे
दिगुणा उपाहना धारेतब्बा, न तिगुणा उपाहना धारेतब्बा, न गणगणूपाहना धारेतब्बा । यो
धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा ति ॥

महावग्ग-५. १०-१७

१९. यानं पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे यानेन यायितव्वं । यो यायेय्य आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-५. ३. १

२. अनुजानामि भिक्खवे गिलानस्स यानं ॥

३. अनुजानामि भिक्खवे पुरिसयुत्तं हत्थवट्टकं ॥

४. अनुजानामि भिक्खवे सिविकं पाटकिं ॥

महावग्ग-५. ३. २

२०. उच्चासयनमहासयनानि चम्मधारणं च पटिच्च पञ्जत्ता धम्मा ।

१. न भिक्खवे उच्चासयनमहासयनानि धारेतब्बानि । सेय्यथीदं-आसन्दि, पल्लङ्को, गोणको,
चित्तका, पटिका, पटलिका, तूलिका, विकतिका, उद्धलोमी, एकन्तलोमी, कट्टिस्सं, कोसेय्यं,
कुत्तकं, हत्थत्थरं, अस्सत्थरं, रथत्थरं, अजिनप्पवेणिं, कदलिमिगपवरपञ्चत्थरणं सउत्तरच्छदं,
उभतोलोहितकूपधानं । यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स ॥

महावग्ग-५. ४. १

२. न भिक्खवे महाचम्मामि धारेतब्बानि सीहचम्मं व्यग्घचम्मं दीपिचम्मं ॥

महावग्ग-५. ४. २

३. न भिक्खवे गोचम्मं धारेतव्वं । .....न च भिक्खवे किञ्चि चम्मं धारेतव्वं ॥

महावग्ग-५. ४. ३

४. न भिक्खवे सउपाहनेन गामो परिसितव्वो । .....अनुजानामि भिक्खवे गिलानेन
भिक्खुना सउपाहनेन गामं पविसितुं ॥

महावग्ग-५. ४. ५

५. अवन्तिदक्खिणापथो अप्पभिक्खुको । अनुजानामि भिक्खवे सब्बपञ्चन्तिमेसु जनपदेसु
विनयधरपञ्चमेन गणेन उपसंपदं ॥

६. अनुजानामि भिक्खवे सब्बपञ्चन्तिमेसु जनपदेसु गणगणूपाहनं ॥

७. अनुजानामि भिक्खवे सब्बपञ्चन्तिमेसु जनपदेसु धुवनहानं ॥

८. अनुजानामि भिक्खवे सब्बपञ्चन्तिमेसु जनपदेसु चम्मामि अत्थरणानि, एळकचम्मं,
अजचम्मं, सिगचम्मं ॥

महावग्ग-५. ५. ८

२१. भेसज्जपटिग्गहणं ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन भिक्खून् सारदिकेन आवाधेन फुट्टानं यागु पि पीता उग्गच्छति, भत्तं पि भुत्तं उग्गच्छति । तेन ते किसानो होन्ति ल्हाखा दुब्बण्णा उप्पण्डुप्पण्डुकजाता धमनिसंथतगत्ता । अद्दस खो भगवा ते भिक्खू किसे ल्हाखे.....धमनिसंथतगत्ते । दिस्वान आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—किं नु खो आनन्द एतरहि भिक्खू किसानो.....धमनिसंथतगत्ता ति । एतरहि भन्ते भिक्खून् सारदिकेन आवाधेन फुट्टानं यागु पि पीता उग्गच्छति, भत्तं पि भुत्तं उग्गच्छति । तेन ते किसानो होन्ति ल्हाखा ... धमनिसंथतगत्ता ति ॥

अथ खो भगवतो र्होगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—एतरहि खो भिक्खून् सारदिकेन आवाधेन फुट्टानं...धमनिसंथतगत्ता । किं नु खो अहं भिक्खून् भेसज्जं अनुजानेय्यं, यं भेसज्जं चेव अस्स भेसज्जसंमतं च लोकस्स, आहारत्तं च फरेय्यं, न च ओळारिको आहारो पञ्जायेय्या ति । अथ खो भगवतो एतद्दोसि—इमानि खो पञ्च भेसज्जानि, सेय्यथीदं—सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं । भेसज्जानि चेव पञ्जायन्ति, न च ओळारिको आहारो पञ्जायति । यं नूनाहं भिक्खून् इमानि पञ्च भेसज्जानि अनुजानेय्यं काले पटिग्गहेत्वा काले परिभुञ्जितुं ति ॥

अथ खो भगवा सायण्हसमयं पटिसल्लाना बुद्धितो एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मि कथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—इध मय्हं भिक्खवे र्होगतस्स.....पञ्जायेय्या ति । तस्स मय्हं भिक्खवे एतद्दोसि—इमानि खो पञ्च भेसज्जानि.....काले परिभुञ्जितुं ति । अनुजानामि भिक्खवे तानि पञ्च भेसज्जानि काले पटिग्गहेत्वा काले परिभुञ्जितुं ति ॥

२२. चीवरसंविधानं ।

अथ खो भगवा राजगहे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन दक्खिणागिरि तेन चारिकं पक्कामि । अद्दस खो भगवा मगधखेत्तं अच्चिबन्धं पालिबन्धं मरियादबन्धं सिंघाटकबन्धं । दिस्वान आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—पस्ससि नु खो त्वं आनन्द मगधखेत्तं अच्चिबन्धं.....सिंघाटकबन्धं ति । एवं भन्ते । उस्सहसि त्वं आनन्द भिक्खून् एवरूपानि चीवरानि संविदहितुं ति ? उस्सहामि भगवा ति ॥

अथ खो भगवा दक्खिणागिरिस्मिं यथाभिरन्तं विहरित्वा पुनदेव राजगहं पञ्चागच्छि । अथ खो आयस्सा आनन्दो संबहुलानं भिक्खून् चीवरानि संविदहित्वा येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं एतद्दोच—पस्सतु मे भन्ते भगवा चीवरानि संविदहितानीति । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—पण्डितो भिक्खवे आनन्दो, महापञ्चो भिक्खवे आनन्दो, यत्र हि नाम मया संखित्तेन भासितस्स वित्थारेन अत्थं आजानिस्सति । कुसिं पि नाम करिस्सति, अड्डकुसिं पि नाम करिस्सति, मण्डलं पि नाम करिस्सति, अड्डमण्डलं पि नाम करिस्सति, विवट्टं पि नाम करिस्सति, अनुविवट्टं पि नाम करिस्सति, गीवेय्यकं पि

नाम करिस्सति, जंघेय्यकं पि नाम करिस्सति, बाहन्तं पि नाम करिस्सति, छिन्नकं च भविस्सति सत्तल्लखं समणसारुपं, पच्चत्थिकानं च अनभिज्झितं । अनुजानामि भिक्खवे छिन्नकं संघाटिं, छिन्नकं उत्तरासङ्गं, छिन्नकं अन्तरवासकं ति ॥

अथ खो भगवा राजगहे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन वेसाली तेन चारिकं पक्कामि । अहस खो भगवा अन्तरा च राजगहं अन्तरा च वेसालिं अद्धानमग्गपटिपन्नो संबहुले भिक्खू चीवरेहि उब्भण्डिते, सीसे पि चीवरभिसिं करित्वा, खन्वे पि चीवरभिसिं करित्वा, कटिया पि चीवरभिसिं करित्वा आगच्छन्ते । दिस्वान भगवतो एतद्दहोसि—अतिलहुं खो इमे मोघपुरिसा चीवरे बाहुल्लाय आवत्ता । यं नूनाहं भिक्खूनं चीवरे सीमं वन्वेय्यं, मरियादं ठपेय्यं ति ॥

अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन वेसाली तदवसरि । तत्र सुदं भगवा वेसालियं विहरति गोतमके चेतिये । तेन खो पन समयेन भगवा सीतासु हेमन्तिकासु रत्तीसु अन्तरट्ठकासु हिमपातसमये रत्तिं अज्झोकासे एकचीवरो निसीदि । न भगवन्तं सीतं अहोसि । निक्खन्ते पठमे यामे सीतं भगवन्तं अहोसि । दुतियं भगवा चीवरं पारुपि । न भगवन्तं सीतं अहोसि । निक्खन्ते मज्झिमे यामे सीतं भगवन्तं अहोसि । ततियं भगवा चीवरं पारुपि । न भगवन्तं सीतं अहोसि । निक्खन्ते पच्छिमे यामे उगते अरुणे नन्दिमुखिया रत्तिया सीतं भगवन्तं अहोसि । चतुत्थं भगवा चीवरं पारुपि । न भगवन्तं सीतं अहोसि ॥

अथ खो भगवतो एतद्दहोसि—ये पि खो ते कुलपुत्ता इमस्मिं धम्मविनये सीतालुका सीत-भीरुका, ते पि सक्कोन्ति तिचीवरेन यापेतुं । यं नूनाहं भिक्खूनं चीवरे सीमं वन्वेय्यं, मरियादं ठपेय्यं, तिचीवरं अनुजानेय्यं ति । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—इधाहं भिक्खवे अन्तरा च.....तिचीवरं अनुजानेय्यं ति । अनुजानामि भिक्खवे तिचीवरं, दिगुणं संघाटिं, एकच्चियं उत्तरासङ्गं, एकच्चियं अन्तरवासकं ति ॥

तेन खो पन समयेन छब्बगिया भिक्खू भगवता तिचीवरं अनुज्वातं ति अज्जेनेव तिचीवरेन गामं पविसन्ति, अज्जेनेव तिचीवरेन आरामे अच्छन्ति, अज्जेनेव तिचीवरेन नहानं ओतरन्ति । ये ते भिक्खू अप्पिच्छा ते उज्झायन्ति खीयन्ति विपाचेन्ति, कथं हि नाम छब्बगिया भिक्खू अतिरेकचीवरं धारेस्सन्तीति । अथ खो ते भिक्खू भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे धम्मिकथं कत्वा भिक्खू आमन्तेसि—न भिक्खवे अतिरेक-चीवरं धारेतव्वं । यो धारेय्य, यथाधम्मो कारेतव्वो ति ॥

महावग्गो—८. २. ६

२३. गिलानुपट्ठानं ।

तेन खो पन समयेन अज्जतरस्स भिक्खुनो कुच्छिविकाराबाधो होति । सो सके मुत्तकरीसे पलिपन्नो सेति । अथ खो भगवा आयस्सता आनन्देन पच्छासमणेन सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो येन तस्स भिक्खुनो विहारो तेनुपसंकमि । अहस खो भगवा तं भिक्खुं सके मुत्तकरीसे पलिपन्नं

सयमानं । दिस्वान येन सो भिक्खु तेनुपसंकमि । उपसंकमत्वा तं भिक्खुं एतदवोच—किं ते भिक्खु आबाधो ति ? । कुच्छिविकारो मे भगवा ति । अत्थि पन ते भिक्खु उपट्ठाको ति ? । नत्थि भगवा ति । किस्स तं भिक्खू न उपट्ठहन्तीति ? अहं खो भन्ते भिक्खून् अकारको । तेन मं भिक्खू न उपट्ठेन्तीति ॥

अथ खो भगवा आयस्सन्तं आनन्दं आमन्तेसि—गच्छ आनन्द उदकं आहर, इमं भिक्खुं नहापेस्सामा ति । एवं भन्ते ति खो आयस्सा आनन्दो भगवतो पटिस्सुत्वा उदकं आहरि । भगवा उदकमासिञ्चि, आयस्सा आनन्दो परिधोवि । भगवा सीसतो अगगहेसि, आयस्सा आनन्दो पादतो उच्चारेत्वा मञ्चके निपादेसुं ॥

अथ खो भगवा एतस्मिं निदाने एतस्मिं पकरणे भिक्खुसंघं संनिपातापेत्वा भिक्खू पटिपुच्छि—अत्थि भिक्खवे अमुकस्मिं विहारे भिक्खु गिलानो ति ? । अत्थि भगवा ति । किं तस्स भिक्खवे भिक्खुनो आबाधो ति ? । तस्स भन्ते आयस्सतो कुच्छिविकाराबाधो ति । अत्थि पन भिक्खवे तस्स भिक्खुनो उपट्ठाको ति ? । नत्थि भगवा ति । किस्स तं भिक्खू न उपट्ठेन्तीति ? एसो भन्ते भिक्खु भिक्खून् अकारको । तेन तं भिक्खू न उपट्ठेन्तीति । नत्थि ते भिक्खवे माता, नत्थि पिता, ये तं उपट्ठहेय्युं । तुम्हे चे भिक्खवे अञ्जमञ्जं न उपट्ठहिस्सथ, अथ कोचरहि उपट्ठहिस्सति ? यो भिक्खवे मं उपट्ठहेय्य, सो गिलानं उपट्ठहेय्य ॥

महावग्गो—६

२४. विनयपरियत्तिया आनिसंसो ।

तत्रायं विनयपरियत्तिया आनिसंसो—विनयपरियत्तिकुसलो हि पुग्गलो सासने पटिलद्धसद्धानं कुलपुत्तानं मातापितृद्वानियो होति । तदायत्ता हि नेसं पब्बज्जा उपसंपदा वत्तानुवत्तपटिपत्ति आचार-गोचरकुसलता । अपि चस्स विनयपरियत्तिं निस्साय अत्तनो सीलक्खन्धो सुगुत्तो होति सुरक्खितो । कुक्कुच्चप्पकतानं पटिसरणं होति । विस्तारदो संघमज्झे वोहरति । पच्चत्थिके सहधम्ममेन सुनिगहितं निगण्हाति । सद्धम्मद्वितिया पटिपन्नो होति । तेनाह भगवा—पञ्चिमे भिक्खवे आनिसंसा विनयधरे पुग्गले । अत्तनो सीलक्खन्धो सुगुत्तो होति सुरक्खितो.....सद्धम्मद्वितिया पटिपन्नो होतीति ॥

ये चापि संवरमूलका कुसला धम्मा वुत्ता भगवता, विनयधरो पुग्गलो तेसं दायादो, विनयमूलकत्ता तेसं धम्मानं । वुत्तं पि हे'तं भगवता—विनयो संवरत्थाय, संवरो अविप्पटिसारत्थाय, अविप्पटिसारो पामोज्जत्थाय, पामोज्जं पीतत्थाय, पीति पस्सद्धत्थाय, पस्सद्धि सुखत्थाय, सुखं समाधत्थाय, समाधि यथाभूतञ्जाणदस्सनत्थाय, यथाभूतञ्जाणदस्सनं निब्बिदत्थाय, निब्बिदा विरागत्थाय, विरागो विमुत्तत्थाय, विमुत्ति विमुत्तिञ्जाणदस्सनत्थाय, विमुत्तिञ्जाणदस्सनं अनुपादा परिनिब्बाणत्थाय । एतदत्था कथा, एतदत्था मन्तणा, एतदत्था उपनिसा, एतदत्थं सोतावधानं, यदिदं अनुपादा चित्तस्स विमोक्खो ति । तस्मा विनयपरियत्तिया आयोगो करणीयो ति ॥

समन्तपासादिका

२५. समणसामीचिपटिपदा ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा अङ्गेषु विहरति, अस्सपुरं नाम अङ्गानं निगमो । तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—भिक्खवो ति । भन्ते ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच—समणा समणा ति वो भिक्खवे जनो संजानाति, तुम्हे च पन के तुम्हे ति पुट्ठा समाना समण'म्हा ति पटिजानाथ । तेसं वो भिक्खवे एवंसमञ्जानं सतं एवंपटिञ्जानं सतं या समणसामीचिपटिपदा तं पटिपदं पटिपज्जिस्साम, एवं नो अयं अम्हाकं समञ्जा च सच्चा भविस्सति, पटिञ्जा च भूता, येसं च मयं चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं परिभुञ्जाम, तेसं ते कारा अम्हेसु महप्फला भविस्सन्ति महानिस्सा । अम्हाकं चेव अयं पव्वज्जा अवज्झा भविस्सति सफला सउद्रया ति—एवं हि खो भिक्खवे सिक्खितव्वं ॥

कथं च भिक्खवे भिक्खु न समणसामीचिपदं पटिपन्नो होति ? यस्स कस्सचि भिक्खवे भिक्खुनो अभिञ्जालुस्स अभिञ्जा अप्पहीना होति, व्यापन्नचित्तस्स व्यापादो..., कोधनस्स कोधो..., उपनाहिस्स उपनाहो..., मक्खिस्स मक्खो..., पळासिस्स पळासो..., इस्सुकिस्स इस्सा..., मच्छरियस्स मच्छरियं..., सठस्स साठेय्यं..., मायाविस्स माया..., पापिच्छस्स पापिका इच्छा..., मिच्छादिट्ठिस्स मिच्छादिट्ठि अप्पहीना होति, इमेसं खो अहं भिक्खवे समणमलानं समणदोसानं समणकसटानं आपायिकानं ठानानं दुग्गतिवेदनियानं अप्पहाना न समणसामीचिपटिपदं पटिपन्नो ति वदामि । सेय्यथा पि भिक्खवे मटजं नाम आवुधजातं उभतोधारं पीतनिसितं, तदस्स संघाटिया संपारुतं संपलिवेठितं, तथूपमा'हं भिक्खवे तस्स भिक्खुनो पव्वज्जं वदामि ॥

नाहं भिक्खवे संघाटिकस्स संघाटिधारणमत्तेन सामञ्जं वदामि, अचेलकस्स अचेलकमत्तेन, रजोजल्लिकस्स रजोजल्लिकमत्तेन, उदकोरोहकस्स उदकोरोहमत्तेन, रुक्खमूलिकस्स रुक्खमूलिकमत्तेन, अब्भोकासिकस्स अब्भोकासिकमत्तेन, उब्भट्टकस्स उब्भट्टकमत्तेन, परियायभत्तिकस्स परियायभत्तिकमत्तेन, मन्तज्झायकस्स मन्तज्झायकमत्तेन, जटिलकस्स जटाधारणमत्तेन सामञ्जं वदामि । संघाटिकस्स चे भिक्खवे संघाटिधारणमत्तेन अभिञ्जालुस्स अभिञ्जा.....मिच्छादिट्ठिस्स मिच्छादिट्ठि पहीयेथ, तमेनं मित्तमच्चा वातिसालोहिता जातमेव नं संघाटिकं करेय्युं, संघाटिकत्तमेव समादपेय्युं—एहि त्वं भद्रमुख संघाटिको होहि, संघाटिकस्स ते सतो संघाटिधारणमत्तेन अभिञ्जालुस्स अभिञ्जा पहीयिस्सति.....मिच्छादिट्ठि पहीयिस्सतीति । यस्मा च खो अहं भिक्खवे संघाटिकं पि इधेकच्चं पस्सामि अभिञ्जालुं.....मिच्छादिट्ठि, तस्मा न संघाटिकस्स संघाटिधारणमत्तेन सामञ्जं वदामि । अचेलकस्स.....न जटाधारणमत्तेन सामञ्जं वदामि ॥

कथं च भिक्खवे भिक्खु समणसामीचिपदं पटिपन्नो होति ? यस्स कस्सचि भिक्खवे भिक्खुनो अभिञ्जालुस्स अभिञ्जा पहीना होति.....मिच्छादिट्ठि पहीना होति, इमेसं खो अहं समणमलानं समणदोसानं समणकसटानं आपायिकानं ठानानं दुग्गतिवेदनियानं पहाना समण-

सामीचिपटिपदं पटिपन्नो ति वदामि । सो सब्बेहि इमेहि पापकेहि अकुसलेहि धम्मेहि विसुद्धं अत्तानं समनुपस्सति, विमुत्तं अत्तानं समनुपस्सति । तस्स सब्बेहि इमेहि पापकेहि धम्मेहि विसुद्धं अत्तानं समनुपस्सतो विमुत्तं अत्तानं समनुपस्सतो पामुज्जं जायति, पमुदितस्स पीति जायति, पीतिमनस्स कायो पस्सम्भति, पस्सद्धकायो सुखं वेदेति, सुखिनो चित्तं समाधियति । सो मेत्तासह-गतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति, तथा दुतियं ततियं चतुत्थिं उद्धमधो तिरियं सब्बधि सब्बत्थताय सब्बावन्तं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महग्गतेन अप्पमाणेन अवेरेन अन्या-पञ्जेन फरित्वा विहरति । करुणासहगतेन चेतसा ..., मुदितासहगतेन चेतसा ... उपेक्खासहगतेन चेतसा ... विहरति ॥

सेय्यथा पि भिक्खवे पोक्खरणी अच्छोदका सातोदका सीतोदका सेतका सूपतिस्था रमणीया । पुरत्थिमाय चे पि पुरिसो आगच्छेय्य घम्माभित्तो घम्मपरेतो किलन्तो तसितो पिपासितो, सो तं पोक्खरणिं आगम्म विनेय्य उदयपिपासं, विनेय्य घम्मपरिळाहं । पच्छिमाय... उत्तराय... दक्खिणाय... यतो कुतो पि चे नं पुरिसो.. घम्मपरिळाहं । एवमेव खो भिक्खवे खत्तियकुला चे पि अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो होति, सो च तथागतप्पवेदितं धम्मविनयं आगम्म एवं मेत्तं करुणं मुदितं उपेक्खं भावेत्वा लभति अञ्जत्तं वूपसमं, अञ्जत्तं वूपसमा समणसामीचिपटिपदं पटिपन्नो ति वदामि । ब्राह्मणकुला पि... वेस्सकुला पि... सुहकुला चे पि... यस्मा कस्मा चे पि कुला आगम्म... अगारस्मा... पटिपन्नो ति वदामि । ... सो च आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं पब्बाविमुत्तिं दिट्ठे'व धम्मे सयं अभिञ्जा सच्छिक्त्वा उपसंपज्ज विहरति, आसवानं खया समणो होतीति । इदमवोच भगवा । अत्तमना ते भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुं ॥

धम्मखण्डो ततियो ।

१. चरथ भिक्खवे चारिकं, देसेथ भिक्खवे धम्मं ।

अथ खो भगवा ते भिक्खू आमन्तेसि—मुत्ता'हं भिक्खवे सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा । तुम्हे पि भिक्खवे मुत्ता सब्बपासेहि ये दिब्बा ये च मानुसा । चरथ भिक्खवे चारिकं बहुजनहिताय बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं । मा एकेन द्वे अगमित्थ । देसेथ भिक्खवे धम्मं आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं, केवलपरिपुण्णं ब्रह्मचरियं पकासेथ । सन्ति सत्ता अप्परजक्खजातिका, अस्सवनता धम्मस्स परिहायन्ति, भविस्सन्ति धम्मस्स अवन्तारो । अहं पि भिक्खवे येन उरुवेला, येन सेनानिगमो तेनुपसंकमिस्सामि धम्मदेसनाया ति ॥

महावग्ग-१. २. ५. १

२. भगवतो देसनाय विविधता ।

भगवा हि कत्थचि पधानत्ता, कत्थचि पाकटत्ता, कत्थचि असाधारणत्ता देसनाविलासस्स वेनेय्यानं च अनुरूपतो एकमेव हेतु वा फलं वा दीपेति । “फस्सपच्चया वेदना” ति हि पधानत्ता एकमेव हेतुफलमाह । फस्सो हि वेदनाय पधानहेतु, यथाफस्सं वेदनाववत्थानतो । वेदना च फस्सस्स पधानफलं, यथावेदनं फस्सववत्थानतो । “सेम्हसमुद्धाना अबाधा” ति पाकटत्ता एकं हेतुमाह । पाकटो हि एत्थ सेम्हो, न कम्मादयो । “ये केचि भिक्खवे अकुसला धम्मा, सब्बे ते अयोनिस्सोमनसिकारमूलका” ति असाधारणत्ता एकं हेतुमाह । असाधारणो हि अयोनिस्सोमनसिकारो अकुसलानं, साधारणानि वत्थारम्मणादीनीति । तस्मा अयमिध अविज्जा विज्जमानेसु पि अञ्जेसु वत्थारम्मणसहजातधम्मादिसु संखारकारणेसु “अस्सादानुपस्सिनो तण्हा पवड्ढती” ति च “अविज्जासमुदया आसवसमुदयो” ति च वचनतो अञ्जेसं पि तण्हादीनं संखारहेतून् हेतू ति पधानत्ता “अविद्धा भिक्खवे अविज्जागतो पुब्बाभिसंखारं पि अभिसंखारेती” ति पाकटत्ता असाधारणत्ता च संखारानं हेतुभावेन दीपिता ति वेदितव्वा । एतेनेव च एकेकहेतुफलदीपनपरिहारवचनेन सब्बत्थं एकेकहेतुफलदीपने पयोजनं वेदितव्वं ति ॥

एत्थाह—एवं सन्ते पि एकन्तानिद्वफलाय सावज्जाय अविज्जाय कथं पुब्बानेज्जाभिसंखारपच्चयत्तं युज्जति ? न हि निम्बवीजतो उच्छु उप्पज्जतीति । कथं न युज्जिस्सति ? लोक्खिं हि—

विरुद्धो चाविरुद्धो च सदिसासदिसो तथा ।

धम्मानं पच्चयो सिद्धो विपाका एव ते च न ॥

धम्मानं हि ठानसभावकिञ्चादि विरुद्धो च अविरुद्धो च पच्चयो लोके सिद्धो । पुरिमचित्तं हि अपरचित्तस्स ठानविरुद्धो पच्चयो, पुरिमसिप्पादिसिक्खा च पच्छा पवत्तमानानं सिप्पादिकिरियानं । कम्मं रूपस्स सभावविरुद्धो पच्चयो, खीरादीनि च दधिआदीनं । आलोको चक्खुविज्वाणस्स किञ्चविरुद्धो, गुळदयो च आसवादीनं । चक्खुरूपादयो पन चक्खुविज्वाणादीनं ठानाविरुद्धा

पञ्चया । पुरिमजवनादयो पच्छिमजवनादीनं सभावाविरुद्धा किञ्चाविरुद्धा च । यथा च विरुद्धा-
विरुद्धा पञ्चया सिद्धा, एवं सदिसासदिसा पि । सदिसमेव हि उतुआहारसंखातं रूपं रूपस्स
पञ्चयो, सालिबीजादीनि सालिफलादीनं । असदिसं पि रूपं अरूपस्स, अरूपं च रूपस्स पञ्चयो
होति, गोलोमाविलोमविसाणदधितिलपिट्ठादीनि च दुब्बासरभूतनकादीनं । येसं च धम्मानं ते
विरुद्धाविरुद्धसदिसासदिसा पञ्चया, न ते धम्मा तेसं धम्मानं विपाका एव । इति अयं अविज्जा
विपाकवसेन एकन्तानिद्वफला सभाववसेन सावज्जा पि समाना सञ्जेसं पि एतेसं पुब्बाभिसंखारा-
दीनं यथानुरूपं ठानकिञ्चसभावविरुद्धाविरुद्धपञ्चयवसेन सदिसासदिसपञ्चयवसेन च पञ्चयो होतीति
वेदितव्वा । सो च अस्सा पञ्चयभावो यस्स हि दुक्खादिसु अविज्जासंखातं अज्वाणं अप्पहीनं
होति, सो दुक्खे ताव पुब्बन्तादिसु च अज्वाणेन संसारदुक्खं सुखसज्जाय गहेत्वा तस्स हेतुभूते
तिविधे पि संखारे आरभतीति आदिना नयेन वुत्तो एव ॥

विसुद्धिमग्ग-१७.

३. नीतार्थनेयार्थोपदेशौ ।

अस्तीति शाश्वतग्राहो नास्तीत्युच्छेददर्शनम् ।

तस्मादस्तित्वनास्तित्वे नाश्रियेत विचक्षणः ॥ १० ॥

...यत्स्वभावेनास्तीत्युच्यते स्वभावस्यानपायित्वान्न तत्कदाचिन्नास्तीति, एवं भावस्यास्तित्वा-
भ्युपगमे सति शाश्वतदर्शनमापद्यते । पूर्वं च वर्तमानावस्थायां भावस्वरूपमभ्युपेत्येदानीं तद्विनष्टत्वा-
न्नास्तीति पश्चादभ्युपगच्छत उच्छेददर्शनं प्रसज्यते । यस्य तु भावस्वभाव एव नोपपद्यते, न तस्य
शाश्वतोच्छेददर्शनप्रसङ्गो भावस्वभावानुपलम्भात् ॥

ननु च भावानां स्वभावो नास्तीत्यभ्युपगच्छतो मा भूद्भावदर्शनाभावाच्छाश्वतदर्शनम्,
उच्छेददर्शनं तु नियतं प्रसज्यत इति । नैवमभावदर्शनं भवति । यो हि पूर्वं भावस्वभावमभ्युपेत्य
पश्चात्तन्निवृत्तिमालम्बते, तस्य पूर्वोपलब्धस्वभावापवादात् स्यादभावदर्शनम् । यस्तु तैमिरिकोप-
लब्धकेशेष्विव वितैमिरिको न किञ्चिदुपलभते, स नास्तीति ब्रुवन् किञ्चिन्नास्तीति ब्रूयात्प्रतिषेध्याभावात् ।
विपर्यस्तानां तु मिथ्याभिनिवेशनिवृत्त्यर्थमतैमिरिका इव वयं ब्रूमो न सन्ति सर्वभावा इति । न
चैवं ब्रुवतामस्माकं परहितव्यापारपरायणानामुच्छेददर्शनप्रसङ्गः । यथोक्तं सूत्रे—यो हि भगवन् पूर्वं
रागद्वेषमोहभावाभ्युपगमं कृत्वा पश्चान्न सन्ति रागद्वेषमोहभावा इति ब्रवीति, स भगवन् वै नास्तिको
भवतीति विस्तरः ॥

यस्तु परतन्त्रचित्तचैतत्वस्तुमात्रमभ्युपेत्य तस्य परिकल्पितस्वभावाभावादस्तित्वदर्शनं परिहरति,
संक्षेपव्यवदाननिबन्धनस्य च परतन्त्रवस्तुमात्रसद्भावान्नास्तित्वदर्शनं परिहरति, तस्य परिकल्पितस्या-
विद्यमानत्वात्परतन्त्रस्य च विद्यमानत्वादस्तित्वनास्तित्वदर्शनद्वयस्याप्युपनिपातात्कुतोऽन्तद्वयपरिहारः ?
हेतुप्रत्ययजनितस्य च सस्वभावेनायुक्तत्वप्रतिपादनाद्युक्तमेवास्य व्याख्यानम् । तदेवं मध्यमकदर्शने
एवास्तित्वनास्तित्वद्वयदर्शनस्याप्रसङ्गो न विज्ञानवादिदर्शनादिष्विति विज्ञेयम् । अत एवोक्तमार्य-
रत्नावल्याम्—

ससांख्यौलूक्यनिर्ग्रन्थपुद्गलस्कन्धवादिनम् ।

पृच्छ लोकं यदि वदत्यस्तिनास्तिव्यतिक्रमम् ॥

धर्मयौतकमित्यस्मादस्तिनास्तिव्यतिक्रमम् ।

विद्धि गम्भीरमित्युक्तं बुद्धानां शासनामृतम् ॥ इति ।

तथाविधविनेयजनबोधानुरोधान्नु परमार्थदर्शनस्योपायभूतत्वान्नेयार्थत्वेन भगवता महाकरुणा-
परतन्त्रतया विज्ञानादिवादो देशितः सांमितीयपुद्गलवादवत्, न नीतार्थ इति विज्ञेयम् । यथोक्तमार्थ-
समाधिराजभट्टारके-

नीतार्थसूत्रान्तविशेष जानति यथोपदिष्टा सुगतेन शून्यता ।

यस्मिन्पुनः पुद्गल सत्त्व पूरुषो नेयार्थतो जानति सर्वधर्मान् ॥ इति ।

एतच्चार्याक्षयमतिनिर्देशादिषु विस्तरेण बोद्धव्यमिति । भावाभावदर्शनद्वयप्रसङ्गो यावत्ताव-
त्संसार इत्यवेत्य मुमुक्षुभिरेतदर्शनद्वयनिरासेन सद्भिर्मध्यमा प्रतिपद् भावनीया यथावदिति ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा-१५.

४. (अ) संवृतिसत्यं परमार्थसत्यं च ।

द्वे सत्ये समुपाश्रित्य बुद्धानां धर्मदेशना ।

लोकसंवृतिसत्यं च सत्यं च परमार्थतः ॥ ८ ॥

इह हि भगवतां बुद्धानां सत्यद्वयमाश्रित्य धर्मदेशना प्रवर्तते । कतमतसत्यद्वयम् ? लोकसंवृति-
सत्यं च परमार्थसत्यं च । तत्र-

स्कन्धात्मा लोक आख्यातस्तत्र लोको हि निश्चितः ।

इति वचनात्पञ्च स्कन्धानुपादाय प्रज्ञप्यमानः पुद्गलो लोक इत्युच्यते । समन्ताद्वरणं संवृतिः ।
अज्ञानं हि समन्तात्सर्वपदार्थतत्त्वावच्छादनात्संवृतिरित्युच्यते । परस्परसंभवनं वा संवृतिरन्योन्य-
समाश्रयेणेत्यर्थः । अथवा संवृतिः संकेतो लोकव्यवहार इत्यर्थः । स चाभिधानाभिधेयज्ञानज्ञेयादि-
लक्षणः । लोके संवृतिर्लोकसंवृतिः । किं पुनरलोकसंवृतिरप्यस्ति यत एवं विशिष्यते लोकसंवृतिरिति ?
यथावस्थितपदार्थानुवाद एषः, नात्रैषा चिन्तावतरति । अथवा तिमिरकामलाद्युपहृतेन्द्रियविपरीत-
दर्शनावस्थानास्तेऽलोकास्तेषां या संवृतिरसावलोकसंवृतिः । अतो विशिष्यते लोकसंवृतिरिति ।
एतच्च मध्यमकावतारे विस्तरेणोक्तं ततो वेदितव्यम् । लोकसंवृत्या सत्यं लोकसंवृतिसत्यम् । सर्व
एवायमभिधानाभिधेयज्ञानज्ञेयादिव्यवहारोऽशेषो लोकसंवृतिसत्यमित्युच्यते । न हि परमार्थत एते
व्यवहाराः संभवन्ति । तत्र हि-

निवृत्तमभिधातव्यं निवृत्ते चित्तगोचरे ।

अनुत्पन्नानिरुद्धा हि निर्वाणमिव धर्मता ॥

इति कृत्वा कुतस्तत्र परमार्थे वाचां प्रवृत्तिः कुतो वा ज्ञानस्य ? स हि परमार्थोऽपरप्रत्ययः
शान्तः प्रत्यात्मवेद्यः आर्याणां सर्वप्रपञ्चातीतः । स नोपदिश्यते न चापि ज्ञायते । उक्तं हि पूर्वम्-

अपरप्रत्ययं शान्तं प्रपञ्चैरप्रपञ्चितम् ।

निर्विकल्पमनानार्थमेतत्तत्त्वस्य लक्षणम् ॥ इति ।

परमश्चासावर्थश्चेति परमार्थः । तदेव सत्यं परमार्थसत्यम् । अनयोश्च सत्ययोर्विभागो विस्तरेण मध्यमकावतारादवसेयः । तदेतत्सत्यद्वयमाश्रित्य बुद्धानां भगवतां धर्मदेशना प्रवर्तते । एवं व्यवस्थिते देशनाक्रमे—

येऽनयोर्न विजानन्ति विभागं सत्ययोर्द्वयोः ।

ते तत्त्वं न विजानन्ति गम्भीरं बुद्धशासने ॥ ९ ॥

अत्राह—यदि तर्हि परमार्थो निष्प्रपञ्चस्वभावः, स एवास्तु, तत्किमनया अपरया स्कन्धधात्वा-
यतनार्थसत्यप्रतीत्यसमुत्पादादिदेशनया प्रयोजनमपरमार्थया ? अतत्त्वं हि परित्याज्यम् । यच्च परित्याज्यं किं तेनोपदिष्टेन ? उच्यते । सत्यमेतदेवम् । किं तु लौकिकं व्यवहारमनभ्युपगम्य अभिधानाभिधेय-
ज्ञानज्ञेयादिलक्षणमशक्य एव परमार्थो देशयितुम्, अदेशितश्च न शक्योऽधिगन्तुम्, अनधिगम्य
च परमार्थं न शक्यं निर्वाणमधिगन्तुमिति प्रतिपादयन्नाह—

व्यवहारमनाश्रित्य परमार्थो न देश्यते ।

परमार्थमनागम्य निर्वाणं नाधिगम्यते ॥ १० ॥ इति ।

तस्मान्निर्वाणाधिगमोपायत्वादवश्यमेव यथावस्थिता संवृतिरादावेवाभ्युपेया भाजनमिव
सलिलार्थिनेति ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा-२४

५. (आ) संवृतिसत्यं परमार्थसत्यं च ।

संवृतिः परमार्थश्च सत्यद्वयमिदं मतम् ।

बुद्धेरगोचरस्तत्त्वं बुद्धिः संवृतिरुच्यते ॥ २ ॥

संन्रियते आन्रियते यथाभूतपरिज्ञानं स्वभावावरणादावृतप्रकाशनाच्चानयेति संवृतिः । अविद्या
मोहो विपर्यास इति पर्यायाः । अविद्या हि असत्पदार्थस्वरूपारोपिका स्वभावदर्शनावरणात्मिका
च सती संवृतिरुपपद्यते । यदुक्तमार्यशालिस्तम्बसूत्रे—पुनरपरं तत्त्वेऽप्रतिपत्तिर्मिथ्याप्रतिपत्तिरज्ञान-
मविद्येति । उक्तं च—

अभूतं ख्यापयत्यर्थं भूतमावृत्य वर्तते ।

अविद्या जायमानैव कामलातङ्कवृत्तिवत् ॥ इति ।

तदुपदर्शितं च प्रतीत्यसमुत्पन्नं वस्तुरूपं संवृतिरुच्यते । तदेव लोकसंवृतिसत्यमित्यभिधीयते
लोकस्यैव संवृत्या तत्सत्यमिति कृत्वा । यदुक्तं मध्यमकावतारे (६. २८)

मोहः स्वभावावरणाद्धि संवृतिः

सत्यं तथा ख्याति यदेव कृत्रिमम् ।

जगाद तत्संवृतिसत्यमित्यसौ

मुनिः पदार्थं कृतकं च संवृतिम् ॥ इति ।

सा च संवृतिर्द्विविधा लोकत एव । तथ्यसंवृतिर्मिथ्यासंवृतिश्चेति । तथाहि—किञ्चित्प्रतीत्यजातं नीलादिकं वस्तरूपमदोषवदिन्द्रियैरूपलब्धं लोकत एव सत्यम् । मायामरीचिप्रतिबिम्बादिषु प्रतीत्य-समुपजातमपि दोषवदिन्द्रियोपलब्धं यथास्वं तीर्थिकसिद्धान्तपरिकल्पितं च लोकत एव मिथ्या । तदुक्तं मध्यमकावतारे (६. २५)—

विनोपघातेन यदिन्द्रियाणां

षण्णामपि ब्राह्मणवैति लोकः ।

सत्यं हि तल्लोकत एव शेषं

विकल्पितं लोकत एव मिथ्या ॥ इति ।

एतत्तदुभयमपि सम्यग्दृशामार्याणां मृषा, परमार्थदशायां संवृतिसत्यालीकत्वात् । एतत्समनन्तर-मेवोपपत्त्या प्रतिपादयिष्यामः । तस्मादविद्यावतां वस्तुस्वभावो न प्रतिभासत इति ॥

परम उक्तमोऽर्थः परमार्थः । अकृत्रिमं वस्तुरूपं यदभिगमात्सर्वावृतिवासनानुसंधिक्लेशप्रहाणं भवति । सर्वधर्माणां निःस्वभावता । शून्यता तथता भूतकोटिः धर्मधातुरित्यादिपर्यायाः । सर्वस्य हि प्रतीत्यसमुत्पन्नस्य पदार्थस्य निःस्वभावता पारमार्थिकं रूपम् । यथाप्रतिभासं सांवृतस्यानुपपन्नत्वात् । तथाहि न तावद्यथापरिदृश्यमानरूपेण सत्स्वभावो भावः, तस्योत्तरकालमनवस्थानात्, स्वभावस्य च सर्वदा अनागन्तुकतया अविचलितरूपत्वात् । यो हि यस्य स्वभावः स कथं कदाचिदपि निवर्तेत ? अन्यथा तस्य स्वभावताहानिप्रसङ्गान्निःस्वभावतैव स्यात् । नापि स उत्पद्यमानः सत्स्वरूपेण कुतश्चिदागच्छति, निरुध्यमानो वा कचित्संनिचयं गच्छति । अपि तु हेतुप्रत्ययसामग्रीं प्रतीत्य मायावदुत्पद्यते, तद्वैकल्यतो निरुध्यते च । हेतुप्रत्ययसामग्रीं प्रतीत्य जातस्य परायत्तात्मलाभस्य प्रतिबिम्बस्येव कुतः सत्स्वभावता ?

न च कस्यचित्पदार्थस्य परमार्थतो हेतुप्रत्ययसामग्रीतः समुत्पत्तिः संभवति, तस्या अप्यपर-सामग्रीजनितात्मतया परायत्तात्मलाभाया निःस्वभावत्वात् । एवमन्यस्याः पूर्वपूर्वायाः स्वस्वकारण-सामग्रीजन्यतया निःस्वभावता द्रष्टव्या । इत्थं कारणानुरूपं कार्यमिच्छता कथं निःस्वभावात्सत्स्व-भावस्योत्पत्तिरभ्युपेतव्या ? यद्वक्ष्यति—

मायया निर्मितं यच्च हेतुभिर्भ्यच्च निर्मितम् ।

आयाति तत्कुतः कुत्र याति चेति निरूप्यताम् ॥

यदन्यसंनिधानेन दृष्टं न तदभावतः ।

प्रतिबिम्बसमे तस्मिन् कृत्रिमे सत्यता कथम् ॥ इति ।

उक्तं च—

यः प्रत्ययैर्जायति स ह्यजातो
न तस्य उत्पादु सभावतोऽस्ति ।

यः प्रत्ययाधीनु स शून्य उक्तो
यः शून्यतां जानति सोऽप्रमत्तः ॥ इति ।

इति शून्येभ्य एव शून्या धर्माः प्रभवन्ति धर्मेभ्य इति । ... तस्मात्स्वप्रमायाप्रतिबिम्बादि-
वदिदंप्रत्ययतामात्रमेव अविचारमनोहरमस्तु, किमिह सर्वदुःखहेतुना भावाभिनिवेशेन प्रयोजनम् ।
अत इदमर्थस्य तत्त्वम्—

निःस्वभावा अमी भावास्तत्त्वतः स्वपरोदिताः ।

एकानेकस्वभावेन वियोगात्प्रतिबिम्बवत् ॥

एवं निःस्वभावतैव सर्वभावानां निजं पारमार्थिकं रूपमवतिष्ठते । तदेव प्रधानपुरुषार्थतया
परमार्थं उत्कृष्टं प्रयोजनमभिधीयते ॥

अत्रापि नाभिनिवेष्टव्यम् । अन्यथा भावाभिनिवेशो वा शून्यताभिनिवेशो वा इति न
कश्चिद्विशेषः । उभयोरपि कल्पनात्मकतया सांवृतत्वात् । न चाभावस्य कल्पितस्वभावतया किंचि-
त्स्वरूपमस्ति । न च भावनिवृत्तिरूपोऽभावो निवृत्तेर्निःस्वभावत्वात् । यदि च भावस्यैव कश्चित्
स्वभावः स्यात्तदा तत्प्रतिषेधात्मा अभावोऽपि स्यात् । भावस्य तु स्वभावो नास्तीति प्रतिपादितमेव ।
अतो न भावनिवृत्तिरूपोऽभावो नाम कश्चित् । न च भावाभावयोरुक्तक्रमेणासत्त्वे प्रतिपादिते
तदुभयसंकीर्णात्मता संभवति, उभयप्रतिषेधस्वभावता वा । भावविकल्पस्यैव सकलविकल्प-
निबन्धनत्वात्तस्मिन्निराकृते सर्व एवामी एकप्रहारेण निरस्ता भवन्तीति । तस्मात्—

न सन्नासन्न सदसन्न चाप्यनुभयात्मकम् ।

किंचिदभिनिवेशविषयतया मन्तव्यम् । तदुक्तमार्थप्रज्ञापारमितायाम्—सुभूतिराह । इहायुष्मन्
शारद्वतीपुत्र बोधिसत्त्वयानिकः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा अनुपायकुशलो रूपं शून्यमिति प्रजानाति,
सङ्गः । वेदनां शून्यामिति संजानाति, सङ्गः । संज्ञां शून्यामिति संजानाति, सङ्गः । संस्कारान्
शून्यामिति संजानाति, सङ्गः । विज्ञानं शून्यमिति संजानाति, सङ्गः । एवं चक्षुः श्रोत्रं घ्राणं जिह्वा
कायो मनः । यावत्सर्वधर्मशून्यतां शून्यामिति संजानाति, सङ्गः । इति विस्तरः । उक्तं च—

सर्वसंकल्पहानाय शून्यतामृतदेशना ।

यश्च तस्यामपि ग्राहस्त्वयासाववसादितः ॥ इति ।

न सन्नासन्न सदसन्न चाप्यनुभयात्मकम् ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं तत्त्वं माध्यमिका विदुः ॥ इति ।

एवं चतुष्कोटिविनिर्मुक्तमादिशान्तमनुत्पन्नानिरुद्धानुच्छेदाशाश्वतादिस्वभावतया निःप्रपञ्चत्वा-
दाकाशवदासङ्गानामनास्पदमशेषं विश्वमुत्पश्याम इति ॥

सत्यद्वयमिदं मतमिति । किं तत् ? संवृतिः परमार्थश्चेति पञ्चाद्योजनीयम् । भूतमियं ब्राह्मणी, आवपनमियं मुष्टिकेति यथा ॥ संवृतिरेकं सत्यमविपरीतं, परमार्थश्चापरं सत्यमिति । चकारः सत्यता-
मात्रेण तुल्यबलतां समुच्चिनोति । तत्र संवृतिसत्यमवितथं रूपं लोकस्य, परमार्थसत्यं च सत्य-
मविसंवादकं तत्त्वमार्याणामिति विशेषः । इत्थं विशेषोपदर्शनार्थोऽपि युक्तश्चकारः । एतदुक्तं भवति—
सर्व एवामी आध्यात्मिका बाह्याश्च भावाः स्वभावद्वयमाविभ्रतः समुपजायन्ते, यदुत सांवृतं
पारमार्थिकं च । तत्रैकमविद्यातिमिरावृतबुद्धिलोचनानामभूतार्थदर्शिनां पृथग्जनानां मृषादर्शन-
विषयतया समादर्शितात्मसत्ताकम् । अन्यत्रविचयाञ्जनशलाकोद्धातिताविद्यापटलसम्यग्ज्ञाननयनानां
तत्त्वविदामार्याणां सम्यग्दर्शनविषयतयोपस्थितस्वरूपम् । तदेतत्स्वभावद्वयं सर्वे पदार्था धारयन्ति ।
अनयोश्च स्वभावयोर्मृषादृशां बालिशानां यो विषयस्तत्संवृतिसत्यम् । यश्च सम्यग्दृशामधिगततत्त्वानां
विषयस्तत्परमार्थसत्यमिति व्यवस्था शास्त्रविदाम् । यदाह (मध्यमकावतारे ६. २३)—

सम्यग्मृषादर्शनलब्धभावं

रूपद्वयं विभ्रति सर्वभावाः ।

सम्यग्दृशां यो विषयः स तत्त्वं

मृषादृशां संवृतिसत्यमुक्तम् ॥ इति ।

इति द्वयोः समुदायो द्वयमिति युज्यते । मतमिति संमतमभिमतम् । केषाम् ? प्रहीणावरण-
धियां बुद्धानां भगवतां तन्मार्गानुयायिनामार्थश्रावकप्रत्येकबुद्धबोधिसत्त्वानां च । इदमेव सत्यद्वयं
नान्यत्सत्यमस्तीति अवधारणार्थोऽपि युज्यते चकारः । यदाह—

द्वे सत्ये समुपाश्रित्य बुद्धानां धर्मदेशना ।

लोकसंवृतिसत्यं च सत्यं च परमार्थतः ॥ इति ।

पितापुत्रसमागमे चोक्तम्—

सत्य इमे दुवि लोकविदूनां

दिष्ट स्वयं अश्रुणित्व परेषाम् ।

संवृति या च तथा परमार्थो

सत्यु न सिध्यति किं च तृतीयु ॥ इति ।

ननु चत्वार्यर्थसत्यानि दुःखसमुदयनिरोधमार्गलक्षणान्यभिधर्मे कथितानि भगवता, तत्कथं द्वे
एव सत्ये इति ? सत्यम् । किं तर्हि वैनैयजनानुशयवशादेते द्वे एव चत्वारि कृत्वा कथितानि ।
अमीषां द्वयोरेवान्तर्भावात् । तथा हि दुःखसमुदयमार्गसत्यानि संवृतिस्वभावतया संवृतिसत्येऽन्त-
र्भवन्ति । निरोधसत्यं तु परमार्थसत्ये इति न कश्चिद्विरोधः ॥

स्यादेतत्—संवृतिरविद्योपदर्शितात्मतया अभूतसमारोपस्वरूपत्वाद्विचाराच्छतशो विशीर्यमाणापि
कथं सत्यमिति । एतदपि सत्यम् । किं तु लोकाध्यवसायतः संवृतिसत्यमित्युच्यते । लोक एव हि

संवृतिसत्यमिह प्रतिपन्नः । तदनुवृत्त्या भगवद्विरपि तथैवानपेक्षिततत्त्वार्थिभिः संवृतिसत्यमुच्यते । अत एव लोकसंवृतिसत्यं चेति शास्त्रेऽपि विशेष उक्त आचार्यपादैः । वस्तुतस्तु परमार्थ एवैकं सत्यम्, अतो न काचित्क्षतिरिति । यथोक्तं भगवता—एकमेव भिक्षुः परमं सत्यं यदुताप्रमोपधर्म निर्वाणम्, सर्वसंस्काराश्च मृषा मोपधर्माणः इति ॥

सत्यद्वयमिदमुक्तम् । तत्राविद्योपप्लुतचेतसां तत्स्वभावतया संवृतिसत्यमिति प्रतीतम् । परमार्थ-सत्यं तु न ज्ञायते कीदृक् किंस्वभावं किंलक्षणमिति । अतो वक्तव्यं तत्स्वरूपमिति । अत आह—बुद्धेरगोचर-स्तत्त्वमिति । बुद्धेः सर्वज्ञानानाम् । समतिक्रान्तसर्वज्ञानविषयत्वादगोचरः, अविषयः । केनचित्प्रकारेण तत्सर्वबुद्धिविषयीकर्तुं न शक्यत इति यावत् । इति कथं तत्स्वरूपं प्रतिपादयितुं शक्यम् ? तथा हि सर्वप्रपञ्चविनिर्मुक्तस्वभावं परमार्थसत्यतत्त्वम् । अतः सर्वोपाधिशून्यत्वात्कथं कयाचित्कल्पनया पश्येत ? कल्पनासमतिक्रान्तस्वरूपं च शब्दानामविषयः । विकल्पजन्मानो हि शब्दाः, विकल्पधिया-मविषये न प्रवर्तितुमुत्सहन्ते । तस्मात्सकलविकल्पाभिलाषविकलत्वादनारोपितमसांवृतमनभिलाष्यं परमार्थतत्त्वं कथमिव प्रतिपादयितुं शक्यते ? तथापि भाजनश्रोतृजनानुग्रहार्थं संवृत्या निदर्शनेनोप-दर्शनेन किञ्चिदभिधीयते ॥

यथा तिमिरप्रभावात्तैमिरिकः सर्वमाकाशदेशं केशोण्डुकमण्डितमितस्ततो मुखं विक्षिपन्नपि पश्यति । तथा कुर्वन्तमवेत्यातैमिरिकः किमयं करोतीति तत्समीपमुपसृत्य तदुपलब्धकेशप्रणिहित-लोचनोऽपि न केशाकृतिमुपलभते, नापि तत्केशाधिकरणान् भावाभावादिविशेषान् परिकल्पयति । यदा पुनरसौ तैमिरिकः अतैमिरिकाय स्वाभिप्रायं प्रकाशयति केशानिह पश्यामीति, तदा तद्विकल्पा-पसारणाय तस्मै यथाभूतमसौ ब्रवीति—नात्र केशाः सन्तीति तैमिरिकोपलब्धानुरोधेन प्रतिषेधपरमेव वचनमाह । न च तेन तथा प्रतिपादयतापि कस्यचित्प्रतिषेधः कृतो भवति विधानं वा । तच्च केशानां तत्त्वं यदतैमिरिकः पश्यति, न ततैमिरिकः । एवमविद्यातिमिरोपघातादतत्त्वदृशो बाला यदेतत्स्कन्धात्वायतनादिस्वरूपमुपलभन्ते, तद्देवां सांवृतं रूपम् । तानेव स्कन्धादीन् येन स्वभावेन निरस्तसमस्ताविद्यावासना बुद्ध्या भगवन्तः पश्यन्ति अतैमिरिकोपलब्धकेशदर्शनन्यायेन, तद्देवां परमार्थसत्यम् । यदाह शास्त्रवित् (मध्यमकावतारे ६. २९)—

विकल्पितं यत्तिमिरप्रभावा-

त्केशादिरूपं वितथं तदेव ।

येनात्मना पश्यति शुद्धदृष्टि-

स्तत्तत्त्वमित्येवमिहाप्यवेहि ॥ इति ।

इति परमार्थतोऽवाच्यमपि परमार्थतत्त्वं दृष्टान्तद्वारेण संवृतिमुपादाय कथंचित्कथितम् । न तु तद्देशेषांवृतव्यवहारविरहितस्वभावं वस्तुतो वक्तुं शक्यत इति । यदुक्तम्—

अनक्षरस्य धर्मस्य श्रुतिः का देशना च का ।

श्रूयते देश्यते चार्थः समारोपादनक्षरः ॥ इति ।

तस्माद् व्यवहारसत्य एव स्थित्वा परमार्थो देश्यते, परमार्थदेशनावगमाच्च परमार्थाधिगमो भवति तस्यास्तदुपायत्वात् । यदुक्तम् (मध्यमकावतारे ६. ८०)—

उपायभूतं व्यवहारसत्यमुपेयभूतं परमार्थसत्यम् ॥ इति ।

यदुक्तं शास्त्रे—

व्यवहारमनाश्रित्य परमार्थो न देश्यते ।

परमार्थमनागम्य निर्वाणं नाधिगम्यते ॥ इति ।

एवं परमार्थदेशनोपायभूता संवृतिः, परमार्थाधिगमश्चोपेयभूत इति । अन्यथा तस्य देशयितु-
मशक्यत्वात् । ननु च तथाविधमपि तथाविधबुद्धिविषयः परमार्थतः किं न भवतीत्याह—बुद्धिः
संवृतिरुच्यते इति । सर्वा हि बुद्धिरालम्बननिरालम्बनतया विकल्पस्वभावा । विकल्पश्च सर्व एवा-
विद्यास्वभावः, अवस्तुग्राहित्वात् । यदाह—

विकल्पः स्वयमेवायमविद्यारूपतां गतः ॥ इति ।

अविद्या च संवृतिः । इति नैव काचिद् बुद्धिः पारमार्थिकरूपग्राहिणी परमार्थतो युज्यते ।
अन्यथा सांवृतबुद्धिग्राह्यतया परमार्थरूपतैव तस्य हीयेत । परमार्थस्य वस्तुतः सांवृतज्ञानाविषयत्वात् ।
तत्र चेदमुक्तं भगवता आर्यसत्यद्वयावतारे—

यदि हि देवपुत्रः परमार्थतः परमार्थसत्यं कायवाङ्मनसां विषयतामुपगच्छेत्, न तत्परमार्थ-
सत्यमिति संख्यां गच्छेत्, संवृतिसत्यमेव तद्भवेत् । अपि तु देवपुत्र परमार्थसत्यं सर्वव्यवहार-
समतिक्रान्तम्, निर्विशेषम्, असमुत्पन्नम्, अनिरोधम्, अभिवेयाभिधानज्ञेयज्ञानविगतं यावत्सर्वाकार-
वरोपेतसर्वज्ञज्ञानविषयभावसमतिक्रान्तं परमार्थसत्यमिति विस्तरः ॥

अत एव तद्विषयः सर्वकल्पनानाम्, यद्भावाभावस्वपरभावसत्यासत्यशाश्वतोच्छेदनित्यानित्य-
सुखदुःखशुच्यशुच्यात्मानात्मशून्याशून्यलक्ष्यलक्षणैकत्वान्यत्वोत्पादनरोधादयो विशेषास्तस्य न
संभवन्ति । अमीषां सांवृतधर्मत्वात् । एतदुक्तं भगवता पितापुत्रसमागमे—

एतावच्चैव ज्ञेयं यदुत संवृतिः परमार्थश्च । तच्च भगवता शून्यतः सुदृष्टं सुविदितं सुसाक्षा-
त्कृतम् । तेन सर्वज्ञ इत्युच्यते । तत्र संवृतिलोकप्रचारतस्तथागतेन दृष्टा । यः पुनः परमार्थः
सोऽनभिलाष्यः, अनाज्ञेयः, अपरिज्ञेयः, अविज्ञेयः, अदेशितः, अप्रकाशितः, यावदक्रियः, अकरणः,
यावन्न लाभो नालाभो न सुखं न दुःखं न यशो नायशो न रूपं नारूपमित्यादि ॥

इति प्रत्यस्तमितसमस्तसांवृतवस्तुविशेषोपाधिविविक्तमुक्तमनन्तवस्तुविस्तरव्यापिज्ञानालोकाव-
भासितान्तरात्मना भगवता परमार्थसत्यमिति । तदेतदार्थाणामेव स्वसंविदितस्वभावतया प्रत्यात्मवेद्यम् ।
अतस्तदेवात्र प्रमाणम् । संवृतिसत्यं तु लोकव्यवहारमाश्रित्य प्रकाशितम् । तदेवं यथावद्विभागतः
सत्यद्वयपरिज्ञानादविपरीतो धर्मप्रविचय उपजायते ॥

६. अव्याकृतानि वत्थूनि ।

[चूलमालुङ्क्यसुत्तं]

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो आयस्सतो मालुङ्क्यपुत्तस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उद्पादि—यानिमानि दिट्ठिगतानि भगवता अव्याकृतानि ठपितानि पटिक्खित्तानि—सस्सतो लोको इति पि, असस्सतो लोको इति पि, अन्तवा लोको इति पि, अनन्तवा लोको इति पि, तं जीवं तं सरीरं इति पि, अब्बं जीवं अब्बं सरीरं इति पि, होति तथागतो परं मरणा इति पि, न होति तथागतो परं मरणा इति पि, होति च न च होति तथागतो परं मरणा इति पि, नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा इति पि, तानि मे भगवा न व्याकरोति । यानि मे भगवा न व्याकरोति तं मे न रुच्चति, तं मे न खमति । सोऽहं भगवन्तं उपसंक्रमित्वा एतमत्थं पुच्छिस्सामि । सचे मे भगवा व्याकरिस्सति—सस्सतो लोको ति वा ..... परं मरणा ति वा, एवाहं भगवति ब्रह्मचरियं चरिस्सामि । नो चे मे भगवा व्याकरिस्सति,... एवाहं सिक्खं पच्चक्खाय हीनायावत्तिस्सामीति ॥

अथ खो आयस्सा मालुङ्क्यपुत्तो सायण्हसमयं पटिसल्लाना वुट्ठितो येन भगवा तेनुपसंक्रमि, उपसंक्रमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्सा मालुङ्क्यपुत्तो भगवन्तं एतद्वोच—इध मय्हं भन्ते रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उद्पादि—यानिमानि दिट्ठिगतानि भगवता अव्याकृतानि ठपितानि पटिक्खित्तानि.....हीनायावत्तिस्सामीति । सचे भगवा जानाति सस्सतो लोको ति, सस्सतो लोको ति मे भगवा व्याकरोतु,.....असस्सतो लोको ति मे भगवा व्याकरोतु । नो चे भगवा जानाति,...अजानतो खो अपस्सतो एतदेव उजुक्कं होति यदिदं न जानामि न पस्सामीति ॥

किं नु ता'हं मालुङ्क्यपुत्त एवं अवचं—एहि त्वं मालुङ्क्यपुत्त, मयि ब्रह्मचरियं चर, अहं ते व्याकरिस्सामि—सस्सतो लोको ति वा...न न होति तथागतो परं मरणा ति वा ति ? नो हे'तं भन्ते ति । त्वं वा पन मं एवं अवच—अहं भन्ते भगवति ब्रह्मचरियं चरिस्सामि, भगवा मे व्याकरिस्सति सस्सतो लोको ति वा.....परं मरणा ति वा ति ? नो हे'तं भन्ते ति । इति किर मालुङ्क्यपुत्त नेवाहं तं वदामि—एहि त्वं मालुङ्क्यपुत्त मयि ब्रह्मचरियं चर, अहं ते व्याकरिस्सामि सस्सतो लोको ति वा.....परं मरणा ति वा ति । न पि किर मं त्वं वदेस्सि—अहं भन्ते भगवति ब्रह्मचरियं चरिस्सामि, भगवा मे व्याकरिस्सति सस्सतो लोको ति वा...परं मरणा ति वा ति । एवं सन्ते मोघपुरिस को सन्तो कं पच्चाचिक्खसि ? यो खो मालुङ्क्यपुत्त एवं वदेय्य—न तावाहं भगवति ब्रह्मचरियं चरिस्सामि, याव मे भगवा न व्याकरिस्सति सस्सतो लोको ति वा...परं मरणा ति वा ति, अव्याकृतं एव तं मालुङ्क्यपुत्त तथागतेन अस्स, अथ सो पुग्गलो कालं करेय्य । सेय्यथापि मालुङ्क्यपुत्त पुरिसो सल्लेन विट्ठो अस्स सविसेन गाळ्हपलेपनेन, तस्स मित्तामच्चा वातिसालोहिता भिसक्कं सल्लकत्तं उपट्ठपेय्युं । सो एवं वदेय्य—न तावाहं इमं सल्लं आहरिस्सामि याव न तं पुरिसं जानामि येन'न्दि

विद्धो, खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुहो वा ति । सो एवं वदेय्य—न तावाहं इमं सल्लं आहरिस्सामि याव न तं पुरिसं जानामि येन'म्हि विद्धो, एवंनामो एवंगोत्तो ति वा ति । सो एवं वदेय्य—न तावाहं इमं सल्लं आहरिस्सामि याव न तं पुरिसं जानामि येन'म्हि विद्धो, दीघो वा रस्सो वा मज्झिमो वा ति । सो एवं वदेय्य—न तावाहं...विद्धो काळो वा सामो वा मंगुरच्छवि वा ति । सो एवं...विद्धो असुकस्मिं गामे वा निगमे वा नगरे वाति । सो एवं वदेय्य—न तावाहं इमं सल्लं आहरिस्सामि याव न तं धनुं जानामि येन'म्हि विद्धो यदि वा चापो यदि वा कोदण्डो ति । सो एवं...न तं जियं जानामि याय'म्हि विद्धो यदि वा अकस्स यदि वा सण्ठस्स यदि वा नहारस्स यदि वा मरूवाय यदि वा खीरपण्णिनो ति । सो एवं...न तं कण्डं जानामि यदि वा कच्छं यदि वा रोपिमं ति । सो ...कण्डं जानामि यस्स पत्तेहि वाजितं यदि वा गिज्झस्स...कङ्कस्स...कुललस्स...मोरस्स...सिथिलहनुनो ति । सो...कण्डं जानामि यस्स नहारुना परिविखत्तं यदि वा गवस्स...महिसस्स...रोरुवस्स...सेम्हारस्सा ति । सो...न तं सल्लं जानामि...यदि वा सल्लं ...खुरपं ...वेकण्डं...नाराचं ...वच्छदन्तं...करवीरपत्तं ति । अब्बातमेव तं मालुङ्क्यपुत्त तेन पुरिसेन अस्स । अथ सो पुरिसो कालं करेय्य । एवमेव खो मालुङ्क्यपुत्त यो एवं वदेय्य—न तावाहं...परं मरणा ति । अब्बाकतं एव तं मालुङ्क्यपुत्त तथागतेन अस्स, अथ सो पुग्गलो कालं करेय्य ॥

सस्सतो लोको ति मालुङ्क्यपुत्त दिट्ठिया सति ब्रह्मचरियवासो अभविस्सा ति एवं नो । असस्सतो लोको ति मालुङ्क्यपुत्त दिट्ठिया सति ब्रह्मचरियवासो अभविस्सा ति एवं पि नो । सस्सतो लोको ति मालुङ्क्यपुत्त दिट्ठिया सति, असस्सतो लोको ति वा दिट्ठिया सति अत्थेव जाति, अत्थि जरा, अत्थि मरणं, सन्ति सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा, येसा'हं दिट्ठे'व धम्मो निघातं पब्बपेमि । अन्तवा लोको.....अनन्तवा लोको.....तं जीवं तं सरीरं... ..अब्बं जीवं अब्बं सरीरं.....होति तथागतो परं मरणा.....न होति तथागतो परं मरणा.....होति च न च होति तथागतो परं मरणा.....नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा ति दिट्ठिया सति अत्थेव जाति, अत्थि जरा, अत्थि मरणं, सन्ति सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा येसा'हं दिट्ठे'व धम्मो निघातं पब्बपेमि ॥

तस्मातिह मालुङ्क्यपुत्त अब्बाकतं च मे अब्बाकततो धारेथ, व्याकतं च मे व्याकततो धारेथ । किं च मालुङ्क्यपुत्त मया अब्बाकतं ? सस्सतो लोको ति मालुङ्क्यपुत्त मया अब्बाकतं, असस्सतो.....नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा ति मया अब्बाकतं । कस्मा चेत्तं मालुङ्क्यपुत्त मया अब्बाकतं ? न हे'तं मालुङ्क्यपुत्त अत्थसहितं नादिब्रह्मचरियिकं, न निब्बिदाय न विरागाय न निरोधाय न उपसमाय न अभिब्बाय न संबोधाय न निब्बाणाय संवत्तति, तस्मा तं मया अब्बाकतं । किं च मालुङ्क्यपुत्त मया व्याकतं ? इदं दुक्खं ति,.....अयं दुक्खसमुदयो ....अयं दुक्खनिरोधो...अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ति मया व्याकतं । कस्मा चेत्तं

मालुङ्क्यपुत्त मया व्याकृतं ? एतं हि मालुङ्क्यपुत्त अत्थसंहितं, एतं आदिब्रह्मचरियिकं, एतं निव्विदाय विरागाय निरोधाय उपसमाय अभिञ्जाय संबोधाय निव्वाणाय संवत्तति, तस्मा मया व्याकृतं । तस्मातिह मालुङ्क्यपुत्त अव्याकृतं च मे अव्याकृततो धारेथ, व्याकृतं च मे व्याकृततो धारेथा ति ॥

इदमवोच भगवा । अत्तमनो आयस्सा मालुङ्क्यपुत्तो भगवतो भासितं अभिनन्दीति ॥

मज्झिमनिकाय—६३

७. अव्याकृतानि वत्थूनि ।

[अग्गिवच्छगोत्तमुत्तं]

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डकस्स आरामे । अथ खो वच्छगोत्तो परिव्वाजको येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवता सद्धिं संमोदि । संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो वच्छगोत्तो परिव्वाजको भगवन्तं एतदवोच—

किं नु खो भो गोतम सस्सतो लोको इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं पन भो गोतम असस्सतो लोको इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं नु खो भो गोतम अन्तवा लोको इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं पन भो गोतम अनन्तवा लोको इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं नु खो भो गोतम तं जीवं तं सरीरं इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं पन भो गोतम अञ्जं जीवं अञ्जं सरीरं इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं नु खो भो गोतम होति तथागतो परं मरणा इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं पन भो गोतम न होति तथागतो परं मरणा इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं नु खो भो गोतम होति च न च होति तथागतो परं मरणा इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि । किं पन भो गोतम नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि भवं गोतमो ति ? न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि ॥

किं नु खो भो गोतम—सस्सतो लोको—इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति एवंदिट्ठि समणो गोतमो ति इति पुट्ठो समानो न खो अहं वच्छ एवंदिट्ठि, सस्सतो लोको इदमेव सच्चं मोघमञ्जं ति वदेसि । किं पन भो गोतम असस्सतो लोको .... अन्तवा लोको....अनन्तवा लोको....तं जीवं तं सरीरं....अञ्जं जीवं अञ्जं सरीरं....होति तथागतो परं मरणा....न होति तथागतो परं मरणा....होति च न च होति तथागतो परं मरणा....नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा....मोघमञ्जं ति वदेसि । किं पन भवं गोतमो आदीनवं संपस्समानो एवं इमानि सब्बसो दिट्ठिगतानि अनुपगतो ति ?

सस्सतो लोको ति खो वच्छ दिट्ठिगतमेतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारं दिट्ठिविसूकं दिट्ठिविष्फ-
न्दितं दिट्ठिसंयोजनं सदुक्खं सविघातं सउपायासं सपरिळाहं न निब्बिदाय न विरागाय न
निरोधाय न उपसमाय न अभिञ्जाय न संबोधाय न निब्बाणाय संवत्तति । असस्सतो लोको ...
अन्तवा ... अनन्तवा ... तं जीवं तं सरीरं ... अञ्जो जीवो अञ्जं सरीरं ... होति तथागतो
... न होति तथागतो ... नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा ति खो वच्छ दिट्ठिगतमेतं
... न निब्बाणाय संवत्तति । इमं खो अहं वच्छ आदीनवं संपस्समानो एवं इमानि सब्वसो
दिट्ठिगतानि अनुपगतो ति । अत्थि पन भोतो गोतमस्स किञ्चि दिट्ठिगतं ति ? दिट्ठिगतं ति खो वच्छ
अपनीतमेतं तथागतस्स । दिट्ठं हेतं वच्छ तथागतेन—इति रूपं, इति रूपस्स समुदयो, इति रूपस्स
अत्थंगमो; इति वेदना ... इति सञ्जा ... इति संखारा ... इति विञ्जाणं ... विञ्जाणस्स
अत्थंगमो ति । तस्मा तथागतो सब्वमञ्जितानं सब्वमथितानं सब्वअहिंकारममिंकारमानुसयानं
खया विरागा निरोधा चागा पटिनिस्सग्गा अनुपादा विमुत्तो ति वदामीति ॥

एवं विमुत्तचित्तो पन भो गोतम भिक्खु कुहिं उपपज्जतीति ? उपपज्जतीति खो वच्छ न
उपेति । तेन हि भो गोतम न उपपज्जतीति ? न उपपज्जतीति खो वच्छ न उपेति । तेन हि भो गोतम
उपपज्जति च न च उपपज्जतीति ? उपपज्जति च न च उपपज्जति इति खो वच्छ न उपेति । तेन हि
भो गोतम नेव उपपज्जति न न उपपज्जतीति ? नेव उपपज्जति न न उपपज्जति इति खो वच्छ न उपेति ॥

एवं विमुत्तचित्तो पन भो गोतम भिक्खु कुहिं उपपज्जतीति पुट्ठो समानो ... न उपेतीति
वदेसि । एत्थाहं भो गोतम अञ्जाणमापादिं, एत्थ संमोहमापादिं, या पि मे एसा भोतो गोतमस्स
पुरिमेन कथासल्लापमत्तेन अहु पसादमत्ता, सा पि मे एतरहि अन्तरहिता ति ॥

अलं हि ते वच्छ अञ्जाणाय अलं संमोहाय । गम्भीरो हि अयं वच्छ धम्मो दुद्दसो
दुरनुबोधो सन्तो पणीतो अतक्कावचरो निपुणो पण्डितवेदनियो । सो तथा दुज्जानो अञ्जदिट्ठिकेन
अञ्जखन्तिकेन अञ्जरुचिकेन अञ्जत्रयोगेन अञ्जथाचरियकेन । तेन हि वच्छ तं येवेत्थ
पटिपुच्छिस्सामि, यथा ते खमेय्य तथा नं व्याकरेय्यासि । तं किं मञ्जसि वच्छ सचे ते पुरतो
अग्नि जलेय्य, जानेय्यासि त्वं अयं मे पुरतो अग्नि जलतीति ? सचे मे भो गोतम पुरतो अग्नि
जलेय्य, जानेय्याहं अयं मे पुरतो अग्नि जलतीति । सचे पन तं वच्छ एवं पुच्छेय्य—यो ते अयं
पुरतो अग्नि जलति, अयं अग्नि किं पटिच्च जलतीति ? एवं पुट्ठो त्वं वच्छ किं ति व्याकरेय्यासीति ?
सचे मं भो गोतम एवं पुच्छेय्य यो ते अयं पुरतो अग्नि जलति, अयं अग्नि किं पटिच्च जलतीति,
एवं पुट्ठो अहं भो गोतम एवं व्याकरेय्यं—यो मे अयं पुरतो अग्नि जलति, अयं अग्नि तिणकहु-
पादानं पटिच्च जलतीति । सचे ते वच्छ पुरतो सो अग्नि निब्बायेय्य, जानेय्यासि त्वं अयं मे पुरतो
अग्नि निब्बुतो ति ? सचे मे भो गोतम पुरतो सो अग्नि निब्बायेय्य, जानेय्याहं अयं मे पुरतो
अग्नि निब्बुतो ति । सचे पन तं वच्छ एवं पुच्छेय्य—यो ते अयं पुरतो अग्नि निब्बुतो, सो अग्नि
इतो कतमं दिसं गतो, पुरत्थिमं वा पच्छिमं वा उत्तरं वा दक्खिणं वा ति ? एवं पुट्ठो त्वं वच्छ

किं ति व्याकरेय्यासीति ? न उपेति भो गोतम । यं हि सो भो गोतम अग्नि तिणकट्टुपादानं पटिच्च अजलि, तस्स च परिआदाना अब्बस्स च अनुपहारा अनाहारो निब्बुतो त्वेव संखं गच्छतीति ॥

एवमेव खो वच्छ येन रूपेण तथागतं पब्बापयमानो पब्बापेय्य, तं रूपं तथागतस्स पहीनं उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकत्तं अनभावगतं आयतिं अनुप्पादधम्मं । रूपसंखाविमुत्तो खो वच्छ तथागतो गम्भीरो अप्पमेय्यो दुप्परियोगाहो, सेय्यथापि महासमुहो, उपपज्जतीति न उपेति, न उपपज्जतीति न उपेति, उपपज्जति च न च उपपज्जतीति न उपेति, नेव उपपज्जति न न उपपज्जतीति न उपेति । याय वेदनाय तथागतं पब्बापयमानो...वेदनासंखाविमुत्तो...न उपेति । याय सब्बाय....सब्बासंखाविमुत्तो...न उपेति । येहि संखारेहि...संखारसंखाविमुत्तो...न उपेति । येन विब्बाणेन...विब्बाणसंखाविमुत्तो...न उपेतीति ॥

एवं बुत्ते वच्छगोत्तो परिब्बाजको भगवन्तं एतद्वोच-सेय्यथापि भो गोतम गामस्स वा निगमस्स वा अविदूरे महासारुक्खो, तस्स अनिच्चता साखापलासं पलुज्जेय्य, तच्चपटिका पलुज्जेय्युं, फेगु पलुज्जेय्य, सो अपरेण समयेन अपगतसाखापलासो अपगततच्चपटिको अपगतफेगुको सुद्धो अस्स सारे पतिट्ठितो, एवमेविदं भो गोतमस्स पावचनं अपगतसाखापलासं अपगततच्चपटिकं अपगतफेगुकं सुद्धं सारे पतिट्ठितं । अभिक्कन्तं भो गोतम, अभिक्कन्तं भो गोतम । सेय्यथापि भो गोतम..... ॥

मज्झिमनिकाय—७२

८. किं मया अव्याकृतं, किं व्याकृतं ?

अव्याकृतं खो पोट्टपाद मया—सस्सतो लोको,....असस्सतो लोको, अन्तवा लोको, अनन्तवा लोको, तं जीवं तं सरीरं, अब्बं जीवं अब्बं सरीरं, होति तथागतो परं मरणा, न होति तथागतो परं मरणा, होति च न च होति तथागतो परं मरणा, नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा, इदमेव सच्चं मोघमब्बं ति ॥

कस्मा पनेतं भन्ते भगवता अव्याकृतं ति ? न हेतं पोट्टपाद अत्थसंहितं, न धम्मसंहितं, न आदिब्रह्मचरियकं, न निब्बिदाय न विरागाय न निरोधाय न उपसमाय न अभिब्बाय न संबोधाय न निब्बाणाय संवत्तति । तस्मा तं मया अव्याकृतं ति ॥

किं पन भन्ते भगवता व्याकृतं ति ? इदं दुक्खं ति पोट्टपाद मया व्याकृतं । अयं दुक्खसमुदयो ति खो पोट्टपाद मया व्याकृतं । अयं दुक्खनिरोधो ति खो पोट्टपाद मया व्याकृतं । अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ति खो पोट्टपाद मया व्याकृतं ति ॥

कस्मा पनेतं भन्ते भगवता व्याकृतं ति ? एतं हि खो पोट्टपाद अत्थसंहितं, एतं धम्मसंहितं, एतं आदिब्रह्मचरियकं, एतं निब्बिदाय विरागाय निरोधाय . उपसमाय अभिब्बाय संबोधाय निब्बाणाय संवत्तति । तस्मा तं मया व्याकृतं ति ॥

दीघनिकाय—९

९. अत्थि वा परलोको, नत्थि वा परलोको ?

किंचापि भवं कस्सपो एवमाह, अथ खो एवं मे एत्थ होति—इति पि नत्थि परलोको, नत्थि सत्ता ओपपातिका, नत्थि सुकतदुक्कतानं कम्मनं फलं विपाको ति । अत्थि पन राजञ्ज परियायो येन ते परियायेन एवं होति—इति पि नत्थि परलोको....फलं विपाको ति ? अत्थि भो कस्सप परियायो येन परियायेन मे एवं होति—नत्थि परलोको....विपाको ति । यथाकथं विय राजञ्जा ति ? इध मे भो कस्सप मित्तामच्चा आतिसालोहिता पाणातिपाता पटिविरता...सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना पटिविरता । ते अपरेन समयेन आबाधिका होन्ति दुक्खिता बाळ्हगिलाना । यदाहं जानामि न इदानि मे इमम्हा आबाधा बुद्धिस्सन्तीति, त्या'हं उपसंकमित्वा एवं वदामि—सन्ति खो भो एके समणब्राह्मणा एवं-वादिनो एवंदिट्ठिनो ये ते पाणातिपाता...पटिविरता, ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उप्पज्जन्ति देवानं तावत्तिसानं सहव्यतं ति । भवन्तो खो पाणातिपाता...पटिविरता । सचे तेसं भवतं समणब्राह्मणानं सच्चं वचनं, भवन्तो कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उप्पज्जिस्सन्ति देवानं तावत्तिसानं सहव्यतं । सचे भो कायस्स भेदा....सहव्यतं, येन मे आगन्त्वा आरोचेय्याथ—इति पि अत्थि परलोको...विपाको ति ।.. ते मे साधू ति पटिसुणित्वा नेव आगन्त्वा आरोचेन्ति, न पन दूतं पहिणन्ति । अयं पि भो कस्सप परियायो येन मे एवं होति—इति पि नत्थि परलोको....विपाको ति ॥

तेन हि राजञ्ज तं येवेत्थ पटिपुच्छामि, यथा ते खमेय्य, तथा नं व्याकरेय्यासि । यं खो राजञ्ज मानुस्सकं वस्ससतं, देवानं तावत्तिसानं एको रत्तिदिवो । ताय रत्तिया तिसरत्तियो मासो, तेन मासेन द्वादसमासियो संवच्छरो, तेन संवच्छरेन दिब्बं वस्ससहस्सं देवानं तावत्तिसानं आयुप्पमाणं । ये ते मित्तामच्चा आतिसालोहिता पाणातिपाता पटिविरता ..., ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उप्पन्ना देवानं तावत्तिसानं सहव्यतं । सचे पन तेसं एवं भविस्सति—याव मयं द्वे वा तीणि वा रत्तिदिवानि दिब्बेहि कामगुणेहि समप्पिता समङ्गिभूता परिचारेम, अथ मयं पायासिस्स राजञ्जस्स गन्त्वा आरोचेस्साम—इति पि अत्थि परलोको ... विपाको ति । अपि नु ते आगन्त्वा आरोचेय्युं, इति पि अत्थि परलोको ... विपाको ति ? नो हिदं भो कस्सप । अपि हि मयं भो कस्सप चिरं कालकता पि भवेय्याम । को पनेतं भोतो कस्सपस्स आरोचेति—अत्थि देवा तावत्तिसा ति वा, एवंदीघायुका देवा तावत्तिसा ति वा ? न मयं भोतो कस्सपस्स सद्दहाम अत्थि देवा तावत्तिसा ति वा, एवंदीघायुका देवा तावत्तिसा ति वा । सेय्यथा पि राजञ्ज जच्चन्धो पुरिसो यो न पस्सेय्य कण्हसुक्कानि रूपानि, न पस्सेय्य नीलकानि रूपानि, न पस्सेय्य पीतकानि रूपानि, न पस्सेय्य लोहितकानि रूपानि, न पस्सेय्य मज्झिट्टिकानि रूपानि, न पस्सेय्य समविसमं, न पस्सेय्य तारकरूपानि, न पस्सेय्य चन्दिमसुरिये । सो एवं वदेय्य—नत्थि कण्हसुक्कानि रूपानि नत्थि कण्हसुक्कानं रूपानं दस्सावी ... नत्थि चन्दिमसुरिया, नत्थि चन्दिमसुरियानं दस्सावी । अहमेतं न जानामि, अहमेतं न पस्सामि, तस्मा तं नत्थीति । सम्मा नु खो सो राजञ्ज

वदमानो वदेय्या ति ? नो हिदं भो कस्सप । अत्थि कण्हसुक्कानि रूपानि, अत्थि कण्हसुक्कानं रूपानं दस्सावी, ... अत्थि चन्दिमसुरियानं दस्सावी । ... न हि सो भो कस्सप सस्मा वदमानो वदेय्या ति । एवमेव खो त्वं राजज्ज्व जच्चन्धूपमो मज्जे पटिभासि यं मं त्वं एवं वेदेसि—को पनेतं भोतो कस्सपस्स आरोचेति ... तावत्तिंसा ति वा ति ? न खो राजज्ज्व एवं परलोको दट्ठब्बो यथा त्वं मज्जसि इमिना मंसचक्खुना । ये खो ते राजज्ज्व समणब्राह्मणा अरज्जे वनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवन्ति अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि, ते तत्थ अप्पमत्ता आतापिनो पहितत्ता विहरन्ता दिव्वं चक्खुं विसोद्वेन्ति, ते दिव्वेन चक्खुना विसुद्धेन अतिकन्तमानुसकेन इममेव लोकं पस्सन्ति, परमेव, सत्ते च ओपपातिके । एवं खो राजज्ज्व परलोको दट्ठब्बो, न त्वेव यथा त्वं मज्जसि इमिना मंसचक्खुना । इमिना पि खो ते राजज्ज्व परियायेन एवं होतु—इति पि अत्थि परलोको . . विपाको ति ॥

किंचापि भवं कस्सप्पो एवमाह, अथ खो एवं मे एत्थ होति—इति पि नत्थि परलोको... विपाको ति । अत्थि पन राजज्ज्व परियायो येन त्वं वदसि—नत्थि परलोको...विपाको ति ? अत्थि भो कस्सप परियायो... । यथाकथं विय... ? इध मे भो कस्सप पुरिसा चोरं आगुचारिं गहेत्वा दस्सेन्ति—अयं ते भन्ते चोरो आगुचारी, इमस्स यं इच्छसि दण्डं तं पणेहीति । त्या'हं एवं वदामि—तेन हि भो इमस्स पुरिसस्स छविं छिन्दथ अप्पेव नाम'स्स जीवं पस्सेय्यामा ति । ते तस्स पुरिसस्स छविं छिन्दन्ति, नेव'स्स मयं जीवं पस्साम । त्या'हं एवं वदामि—तेन हि भो इमस्स पुरिसस्स चम्मं छिन्दथ...मंसं छिन्दथ....,नहारं, अट्ठिं अट्ठिमिज्जं छिन्दथ, अप्पेव नाम अस्स जीवं पस्सेय्यामा ति । ते तस्स पुरिसस्स चम्मं...अट्ठिमिज्जं छिन्दन्ति, नेव अस्स मयं जीवं पस्साम । अयं पि खो भो कस्सप परियायो येन मे एवं होति—इति पि नत्थि परलोको...विपाको ति ॥

तेन हि राजज्ज्व उपमं ते करिस्सामि । उपमाय पि इधेकच्चे विज्जू पुरिसा भासितस्स अत्थं आजानन्ति । भूतपुब्बं राजज्ज्व अग्गिको जटिलो अरज्ज्वायतने पण्णकुटिया वसति । अथ खो राजज्ज्व अज्जतरो जनपददेसो वुट्ठासि । अथ खो सो सत्थो तस्स अग्गिकस्स जटिलस्स अस्स-मस्स सामन्ता एकरत्तिं वसित्वा पक्कामि । अथ खो राजज्ज्व तस्स अग्गिकस्स जटिलस्स एतदहोसि—यं नूनाहं येन सो सत्थवासो तेनुपसंकमेय्यं, अप्पे'व नाम एत्थ किंचि उपकरणं अधिगच्छेय्यं ति । अथ खो सो अग्गिको जटिलो कालस्सेव वुट्ठाय येन सो सत्थवासो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा अइस तस्मिं सत्थवासे दहरं कुमारं मन्दं उत्तानसेय्यकं छड्डितं । दिस्वान अस्स एतदहोसि—न खो मे तं पटिरूपं यं मे पेक्खमानस्स मनुस्सभूतो कालं करेय्य । यं नूनाहं इमं दारकं अस्समं नेत्वा आपादेय्यं पोसेयं वड्ढेय्यं ति । अथ खो सो अग्गिको जटिलो तं दारकं अस्समं आनेत्वा आपा-देसि पोसेसि वड्ढेसि । यदा सो दारको दसवस्सुहेसिको वा होति द्वादसवस्सिको वा, अथ'स्स अग्गिकस्स जटिलस्स जनपदे किंचिदेव करणीयं उपपज्जि । अथ खो सो अग्गिको जटिलो तं दारकं एतदवोच—इच्छाम'हं तात जनपदं गन्तुं । अग्गि परिचरेय्यासि, मा च ते अग्गि निब्बायि । सचे

ते अग्नि निब्बायेय्य, अयं वासी, इमानि कट्टानि, इदं अरणिसहितं, अग्निं निब्बत्तेत्वा अग्निं परिचरेय्यासीति । अथ खो सो अग्गिको जटिलो तं दारकं एवं अनुसासित्वा जनपदं अगमासि । तस्स खिड्ढापसुतस्स अग्निं निब्बायि, अथ खो तस्स दारकस्स एतदहोसि—पिता खो मं एवं अवच—अग्निं तात परिचरेय्यासि...परिचरेय्यासीति । यं नूनाहं अग्निं निब्बत्तेत्वा अग्निं परिचरेय्यं ति । अथ खो सो दारको अरणिसहितं वासिया तच्छि—अप्पेव नाम अग्निं अधिगच्छेय्यं ति । नेव सो अग्निं अधिगच्छि अरणिसहितं । द्विधा फालेसि, तिधा फालेसि, चतुधा फालेसि, पञ्चधा फालेसि, दसधा फालेसि, सतधा फालेसि, सकलिकं सकलिकं अकासि, सकलिकं सकलिकं करित्वा उदुक्खले कोट्टेसि, उदुक्खले कोट्टेत्वा महावाते ओपुनि, अप्पेव नाम अग्निं अधिगच्छेय्यं ति । नेव सो अग्निं अधिगच्छि । अथ खो सो अग्गिको जटिलो जनपदे तं करणीयं तीरेत्वा येन सको अस्समो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा तं दारकं एतदवोच—कच्चि ते तात अग्निं निब्बुतो ति ? इध मे तात खिड्ढापसुतस्स अग्निं निब्बायि । तस्स मे एतदहोसि—पिता खो मं एवं अवच—अग्निं तात परिचरेय्यासि...परिचरेय्यासीति । यं नूनाहं अग्निं निब्बत्तेत्वा अग्निं परिचरेय्यं ति । अथ खो अहं तात अरणिसहितं वासिया तच्छि...नेवाहं अग्निं अधिगच्छि । अथ खो तस्स अग्गिकस्स जटिलस्स एतदहोसि—याव वालो अयं दारको अब्यत्तो । कथं हि नाम अयोनिस्सो अग्निं गवेस्सिस्सतीति ? तस्स पेक्खमानस्स अरणिसहितं गहेत्वा अग्निं निब्बत्तेत्वा तं दारकं एतदवोच—एवं खो तात अग्निं निब्बत्तेतव्वो, न त्वेव यथा त्वं वालो अब्यत्तो अयोनिस्सो अग्निं गवेस्सिस्ससीति । एवमेव खो त्वं राजब्ब वालो अब्यत्तो अयोनिस्सो परलोकं गवेससि । पटिनिस्सज्ज एतं राजब्ब पापकं दिट्ठिगतं, पटिनिस्सज्ज एतं राजब्ब पापकं दिट्ठिगतं । मा ते अहोसि दीघरत्तं अहिताय दुक्खाया ति ॥

दीवनिकाय—२३

१०. नागसेनस्स मिलिन्दस्स च संवादारम्भो ।

राजा आह—भन्ते नागसेन, संलपिस्ससि मथा सद्धिं ति ? सचे त्वं महाराज पण्डितवादं संलपिस्ससि, संलपिस्सामि, सचे पन राजवादं संलपिस्ससि, न संलपिस्सामीति । कथं भन्ते नागसेन पण्डिता संलपन्तीति ? पण्डितानं खो महाराज संलापे आवेठनं पि कयिरति, निब्बेठनं पि कयिरति, निग्गहो पि कयिरति, पटिकम्मं पि कयिरति, विस्सासो पि कयिरति, पटिविस्सासो पि कयिरति । न च तेन पण्डिता कुप्पन्ति । एव खो महाराज पण्डिता संलपन्तीति । कथं पन भन्ते राजानो संलपन्तीति ? राजानो खो महाराज संलापे एकं वत्थुं पटिजानन्ति, यो तं वत्थुं विलोमेति, तस्स दण्डं आणापेन्ति, इमस्स दण्डं पणेथा ति । एवं खो महाराज राजानो संलपन्तीति । पण्डितवादाहं संलपिस्सामि, नो राजवादं । विस्सत्थो भदन्तो संलपतु, यथा भिक्खुना वा सामणेरेन वा उपासकेन वा आरामिकेन वा सद्धिं संलपति, एवं विस्सत्थो भदन्तो संलपतु, मा भायतू ति । सुट्ठु महाराजा ति थेरो अब्भनुमोदि ॥

मिलिन्दपण्हो—३१

११. अनत्तपरियायो ।

अथ खो भगवा पञ्चवगिये भिक्खू आमन्तेसि—रूपं भिक्खवे अनत्ता । रूपं च हि'दं भिक्खवे अत्ता अभविस्स, न यिदं रूपं आबाधाय संवत्तेय्य, लब्भेथ च रूपे एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसीति । यस्मा च खो भिक्खवे रूपं अनत्ता, तस्मा रूपं आबाधाय संवत्तति, न च लब्भति रूपे एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसीति । वेदना अनत्ता । .....सञ्जा अनत्ता । .....संखारा अनत्ता.. ..... । विज्जाणं अनत्ता..... ॥

तं किं मज्जथ भिक्खवे रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा ति ? अनिच्चं भन्ते ति । यं पनानिच्चं, दुक्खं वा तं सुखं वा ति ? दुक्खं भन्ते ति । यं पनानिच्चं दुक्खं विपरिणामधम्मं, कल्लं नु तं समनुपस्सितुं—एतं मम, एसोऽहमस्मि, एसो मे अत्ता ति ? नो हे'तं भन्ते ति । तस्मातिह भिक्खवे यं किंचि रूपं, वेदना, सञ्जा, संखारा, विज्जाणं.....अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्धा वा ओळारिकं वा सुखमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे वा सन्तिके वा, सब्बं रूपं (वेदना, सञ्जा, संखारा, विज्जाणं) नेतं मम, नेसोऽहमस्मि, न मे सो अत्ता ति, एवं एतं यथाभूतं सम्मपपञ्चाय दट्ठव्वं । .....एवं पस्सं भिक्खवे सुतवा अरियसावको रूपस्मिं पि निव्विन्दति.....संखारेसु पि निव्विन्दति, विज्जाणस्मिं पि निव्विन्दति, निव्विदं विरज्जति, विरागा विमुच्चति । विमुत्तस्मिं विमुत्त'म्हीति बाणं होति, खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया ति पजानाति ।

इदमवोच भगवा । अत्तमना पञ्चवगिया भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुं ॥

महावग्ग-१. १. ९

१२. को नाम अत्ता ?

सञ्जा नु खो भन्ते पुरिसस्स अत्ता, उदाहु अञ्जा सञ्जा अञ्जो अत्ता ति ? किं पन त्वं पोट्टपाद अत्तानं पच्चेसीति ? ओळारिकं खो अहं भन्ते अत्तानं पच्चेमि रूपिं चातुम्महाभूतिकं कवळिकाराहारभक्खं ति ॥

ओळारिको च हि ते पोट्टपाद अत्ता अभविस्स रूपी चातुम्महाभूतिको कवळिकाराहारभक्खो, एवं सन्तं खो ते पोट्टपाद अञ्जा व सञ्जा भविस्सति, अञ्जो अत्ता । तदिमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं यथा अञ्जा व सञ्जा भविस्सति अञ्जो अत्ता । तिट्ठते'वायं पोट्टपाद ओळारिको अत्ता रूपी चातुम्महाभूतिको कवळिकाराहारभक्खो, अथ इमस्स पुरिसस्स अञ्जा व सञ्जा भविस्सति अञ्जो अत्ता ति ॥

मनोमयं खो अहं भन्ते अत्तानं पच्चेमि सब्बङ्गपच्चङ्गिं अहीनिन्द्रियं ति ॥

मनोमयो च हि ते पोट्टपाद अत्ता अभविस्स सब्बङ्गपच्चङ्गी अहीनिन्द्रियो, एवं सन्तं पि खो ते पोट्टपाद अञ्जा व सञ्जा भविस्सति अञ्जो अत्ता । तदिमिना पे'तं पोट्टपाद परियायेन

वेदितव्यं यथा अञ्ज्या व सञ्ज्या भविस्सति अञ्ज्यो अत्ता । तिट्ठते'वायं पोट्टपाद मनोमयो अत्ता सब्बङ्गपञ्चङ्गी अहीनिन्द्रियो, अथ इमस्स अञ्ज्या व सञ्ज्या उप्पज्जन्ति, अञ्ज्या व सञ्ज्या निरुज्जन्ति । इमिना पि खो एतं पोट्टपाद परियायेन वेदितव्यं यथा अञ्ज्या व सञ्ज्या भविस्सति अञ्ज्यो अत्ता ति ॥

अरूपिं खो अहं भन्ते अत्तानं पञ्चेमि सञ्ज्यामयं ति ॥

अरूपी च हि ते पोट्टपाद अत्ता अभविस्स सञ्ज्यामयो, एवं सन्तं पि खो ते पोट्टपाद अञ्ज्या व सञ्ज्या भविस्सति अञ्ज्यो अत्ता । तदिमिना पे'तं पोट्टपाद परियायेन वेदितव्यं यथा अञ्ज्या व सञ्ज्या भविस्सति अञ्ज्यो अत्ता । तिट्ठते'वायं पोट्टपाद अरूपी अत्ता सञ्ज्यामयो, अथ इमस्स पुरिसस्स अञ्ज्या व सञ्ज्या उप्पज्जन्ति, अञ्ज्या व सञ्ज्या निरुज्जन्ति । इमिना पि खो एतं परियायेन वेदितव्यं यथा अञ्ज्या व सञ्ज्या भविस्सति, अञ्ज्यो अत्ता ति ॥

सक्का पनेतं भन्ते मया ज्ञातुं सञ्ज्या पुरिसस्स अत्ता ति वा, अञ्ज्या सञ्ज्या अञ्ज्यो अत्ता ति वा ? दुज्जानं खो एतं पोट्टपाद तथा अञ्ज्यदिट्ठिकेन अञ्ज्यखन्तिकेन अञ्ज्यरुचिकेन अञ्ज्यत्रा-योगेन अञ्ज्यथाचरियकेन सञ्ज्या पुरिसस्स अत्ता ति वा, अञ्ज्या सञ्ज्या अञ्ज्यो अत्ता ति वा ॥

दीघनिकाय- ९

१३. नत्थि अत्ता, नत्थि पुग्गलो ।

[यमको]

एकं समयं आयस्मा सारिपुत्तो सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन यमकस्स नाम भिक्खुनो एवरूपं पापकं दिट्ठिगतं उप्पन्नं होति- तथाहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि यथा खीणासवो भिक्खु कायस्स भेदा उच्छिज्जति विनस्सति न होति परं मरणा ति । अस्सोसुं खो संबहुला भिक्खू यमकस्स किर नाम भिक्खुनो एवरूपं पापकं दिट्ठिगतं उप्पन्नं तथाहं.....मरणा ति ॥

अथ खो ते भिक्खू येनायस्मा यमको तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा आयस्मता यमकेन सद्धिं संमोदिंसु । संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्ना खो ते भिक्खू आयस्मन्तं यमकं एतद्वोचुं-सच्चं किर ते आवुसो यमक एवरूपं पापकं दिट्ठिगतं उप्पन्नं- तथाहं भगवता...परं मरणा ति ? एवं खो अहं आवुसो भगवता.....परं मरणा ति । मा आवुसो यमक एवं अवच । मा भगवन्तं अब्भाचिक्खि । न हि साधु भगवतो अब्भक्खानं । न हि भगवा एवं वदेय्य-खीणासवो भिक्खु कायस्स भेदा उच्छिज्जति विनस्सति न होति परं मरणा ति । एवं पि खो आयस्मा यमको तेहि भिक्खूहि वुच्चमानो थामसा परामासा अभिनिविस्स वोहरति-तथाहं भगवता....परं मरणा ति । यतो खो ते भिक्खू नासक्खिंसु आयस्मन्तं यमकं एतस्मा पापका दिट्ठिगता विवेचेतुं, अथ खो ते भिक्खू

उद्धायासना येनायस्मा सारिपुत्तो तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा आयस्मन्तं सारिपुत्तं एतदवोचुं—यमकस्स नाम आवुसो सारिपुत्त भिक्खुनो एवरूपं पापकं दिट्ठिगतं उप्पन्नं—तथाहं भगवता....परं मरणा ति । साधा'यस्मा सारिपुत्तो येन यमको भिक्खु तेनुपसंकमतु अनुकम्पं उपादाया ति । अधि-वासेसि खो आयस्मा सारिपुत्तो तुण्हीभावेन ॥

अथ खो आयस्मा सारिपुत्तो सायणहसमयं पटिसह्जाना वुट्ठितो येनायस्मा यमको तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्मता यमकेन सद्धिं संमोदि . . । एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्मा सारिपुत्तो आयस्मन्तं यमकं एतदवोच—सच्चं किर ते आवुसो . . . . . परं मरणा ति ? एवं ख्वा'हं आवुसो भगवता देसितं धम्मं आजानामि यथा खीणासवो . . . परं मरणा ति । तं किं मब्बसि आवुसो यमक रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा ति ? अनिच्चं आवुसो ति । वेदना . . . सब्बा . . . संखारा . . . विब्बाणं निच्चं वा अनिच्चं वा ति ? अनिच्चं आवुसो ति । तस्मातिह . . . एवं पस्सं . . . नापरं इत्थत्ताया ति पजानाति । तं किं मब्बसि आवुसो यमक रूपं तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । वेदनं . . . सब्बं . . . संखारे . . . विब्बाणं तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । तं किं मब्बसि आवुसो यमक रूपस्मिं तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । अब्बत्र रूपा तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । वेदनाय . . . अब्बत्र वेदनाय . . . । सब्बाय . . . अब्बत्र सब्बाय . . . । संखारेसु . . . अब्बत्र संखारेसु . . . । विब्बाणस्मिं . . . . . अब्बत्र विब्बाणा तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । तं किं मब्बसि आवुसो यमक रूपा वेदना सब्बा संखारा विब्बाणं तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । तं किं मब्बसि आवुसो यमक सो अरूपी अवेदनो असब्बी असंखारो अविब्बाणो तथागतो ति समनुपस्ससीति ? नो हेतं आवुसो ति । एत्थ च ते आवुसो यमक दिट्ठे'व धम्मे सच्चतो तथतो तथागतो अनुपलब्धिमानो . . . . . कल्लं नु ते तं वेय्याकरणं—तथाहं भगवता . . . परं मरणा ति ? अहु खो मे तं आवुसो सारिपुत्त पुब्बे अविहसुनो पापकं दिट्ठिगतं । इदं च पनायस्मतो सारिपुत्तस्स धम्मदेसनं सुत्वा तं चेव पापकं दिट्ठिगतं पहीनं, धम्मो च मे अभिसमेतो ति ॥

सचे तं आवुसो यमक एवं पुच्छेय्युं—यो सो आवुसो यमक भिक्खू अरहं खीणासवो सो कायस्स भेदा परं मरणा किं होतीति ? एवं पुट्ठो त्वं आवुसो यमक किं ति व्याकरेय्यासीति ? सचे मं आवुसो एवं पुच्छेय्युं यो सो . होतीति, एवं पुट्ठो अहं आवुसो एवं व्याकरेय्यं—रूपं खो आवुसो अनिच्चं । यदनिच्चं तं दुक्खं । यं दुक्खं तं निरुद्धं तं अत्थगतं । वेदना . . . सब्बा . . . . . संखारा . . . विब्बाणं . . . अत्थगतं ति । एवं पुट्ठो अहं एवं व्याकरेय्यं ति । साधु साधु आवुसो यमक । तेन हि आवुसो यमक उपमं ते करिस्सामि एतस्सेव अत्थस्स भिग्योसोमत्ताय ज्ञाणाय ॥

सेय्यथापि आवुसो यमक गहपति वा गहपतिपुत्तो वा अट्ठो महद्धनो महाभोगो, सो च आ-रक्खसंपन्नो । तस्स कोचिदेव पुरिसो उप्पज्जेय्य अनत्थकामो अहितकामो अयोगक्खेमकामो जीविता

वोरोपेतुकामो । तस्स एवमस्स—अयं खो गहपति वा गहपतिपुत्तो वा अट्ठो....आरक्खसंपन्नो । नायं सुकरो पसय्ह जीविता वोरोपेतुं । यं नूनाहं अनुपखज्ज जीविता वोरोपेय्यं ति । सो तं गहपतिं वा गहपतिपुत्तं वा उपसंकमित्वा एवं वदेय्य—उपट्ठहेय्यं तं भन्ते ति ? तं एनं सो गहपति वा गहपतिपुत्तो वा उपट्ठापेय्य । सो उपट्ठहेय्य पुब्बुट्ठायी पच्छानिपाती किंकारपटिस्सावी मनापचारी पियवादी । तस्स सो गहपति वा गहपतिपुत्तो वा मित्ततो पि नं दहेय्य, सुहज्जतो पि नं दहेय्य, तस्मिं च विस्सासं आपजेय्य । यदा खो आवुसो तस्स पुरिसस्स एवमस्स—संविस्सट्ठो खो म्या'यं गहपति वा गहपतिपुत्तो वा ति । अथ नं रहोगतं विदित्वा तिण्हेन सत्थेन जीविता वोरोपेय्य । तं किं मज्झसि आवुसो यमक यदा पि सो पुरिसो अमुं गहपतिं वा गहपतिपुत्तं वा उपसंकमित्वा एवमाह—उपट्ठहेय्यं तं भन्ते ति । तदा पि सो वधको व वधकं च पन सन्तं न अज्झासि वधको मे ति । यदा पि सो उपट्ठाति पुब्बुट्ठायी पच्छानिपाती किंकारपटिस्सावी मनापचारी पियवादी, तदा पि सो वधको व । वधकं च पन सन्तं न अज्झासि वधको मे ति । यदा पि नं रहोगतं विदित्वा तिण्हेन सत्थेन जीविता वोरोपेति, तदा पि सो वधको व । वधकं च पन सन्तं न अज्झासि वधको मे ति । एवमावुसो ति ॥

एवमेव खो आवुसो अस्सुतवा पुथुज्जनो अरियानं अदस्सावी अरियधम्मस्स अकोविदो अरियधम्मो अविनीतो सप्पुरिसानं अदस्सावी सप्पुरिसधम्मस्स अकोविदो सप्पुरिसधम्मो अविनीतो रूपं अत्ततो समनुपस्सति, रूपवन्तं वा अत्तानं, अत्तनि वा रूपं, रूपस्मिं वा अत्तानं । वेदनं...सज्जं...संखारे...विज्जाणं अत्ततो समनुपस्सति, विज्जाणवन्तं वा अत्तानं, अत्तनि वा विज्जाणं, विज्जाणस्मिं वा अत्तानं । सो अनिच्चं रूपं अनिच्चं रूपं ति यथाभिभूतं न पजानाति । वेदनं...सज्जं...संखारे...विज्जाणं ति यथाभिभूतं न पजानाति । दुक्खं रूपं दुक्खं रूपं ति यथाभिभूतं न पजानाति । दुक्खं वेदनं...दुक्खं सज्जं...दुक्खे संखारे...दुक्खं विज्जाणं ति यथाभिभूतं न पजानाति । अनत्तं रूपं अनत्तं रूपं ति यथाभिभूतं न पजानाति । अनत्तं वेदनं...अनत्तं सज्जं...अनत्ते संखारे...अनत्तं विज्जाणं ति यथाभिभूतं न पजानाति । संखतं रूपं...वधकं रूपं....विज्जाणं ति यथाभिभूतं न पजानाति । सो रूपं उपेति उपादियति अधिट्ठाति अत्ता मे ति । वेदनं...सज्जं...संखारे...विज्जाणं उपेति उपादियति अधिट्ठाति अत्ता मे ति । तस्सिमे पञ्चुपादानक्खन्धा उपेता उपादिन्ना दीघरत्तं अहिताय दुक्खाय संवत्तन्ति ॥

सुतवा च खो आवुसो अरियसावको अरियानं दस्सावी .. सप्पुरिसधम्मो सुविनीतो न रूपं अत्ततो समनुपस्सति, न रूपवन्तं अत्तानं...न अत्तनि रूपं... न रूपस्मिं अत्तानं...न वेदनं...न सज्जं...न संखारे...न विज्जाणं अत्ततो समनुपस्सति, न विज्जाणवन्तं अत्तानं...न अत्तनि विज्जाणं...न विज्जाणस्मिं अत्तानं । सो अनिच्चं रूपं...दुक्खं रूपं...अनत्तं रूपं...संखतं रूपं...वधकं रूपं....यथाभिभूतं पजानाति । सो रूपं न उपेति न उपादियति नाधिट्ठहति अत्ता मे ति । वेदना...सज्जा...संखारे....विज्जाणं...अत्ता मे ति । तस्सिमे उपादानक्खन्धा अनुपेता अनुपदिन्ना दीघरत्तं हिताय सुखाय संवत्तन्तीति । एवं हि ते आवुसो सारिपुत्त होति येसं

आयस्मन्तानं तादिसा सब्रह्मचारिनो अनुकम्पका अत्थकामा ओवादका अनुसासका । इदं च पन मे आयस्मतो सारिपुत्तस्स धम्मदेसनं सुत्वा अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुत्तं ति ॥

इदमवोच आयस्मा सारिपुत्तो । अत्तमनो आयस्मा यमको आयस्मतो सारिपुत्तस्स भासितं अभिनन्दीति ॥

संयुत्तनिकाय—२२

१४. को एत्थ पुग्गलो ?

अथ खो मिलिन्दो राजा येनायस्मा नागसेनो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा आयस्मता नागसेनेन सद्धिं संमोदि, संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि । आयस्मा पि खो नागसेनो पटिसंमोदि येनेव मिलिन्दस्स रब्बो चित्तं आराधेसि । अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—कथं भदन्तो व्यायति, किं नामोऽसि भन्ते ति ? नागसेनो खो अहं महाराज व्यायामि । नागसेनो ति खो मं महाराज सब्रह्मचारी समुदाचरन्ति । अपि च मातापितरो नामं करोन्ति नागसेनो ति वा सूरसेनो ति वा वीरसेनो ति वा सीहसेनो ति वा । अपि च खो महाराज संखा समब्बा पब्बत्ति वोहारो नाममत्तं यदिदं नागसेनो ति । न हे'त्थ पुग्गलो उपलब्धतीति ।

अथ खो मिलिन्दो राजा एवमाह—सुणन्तु मे भोन्तो पञ्चसता थोनका असीतिसतसहस्सा च भिक्खू । अयं नागसेनो एवमाह—न हे'त्थ पुग्गलो उपलब्धतीति । कल्लं नु खो तदभिनन्दितुं ति ? अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच—सचे भन्ते नागसेन पुग्गलो नूपलब्धति, कोचरहि तुम्हाकं चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं देति ? को तं परिभुञ्जति ? को सीलं रक्खति ? को भावनमनुयुञ्जति ? को मग्गफलनिब्बानानि सच्छिक्करोति ? को पाणं हनति ? को अदिन्नं आदियति ? को कामेसु मिच्छाचारं चरति ? को मुसा भणति ? को मज्जं पिवति ? को पञ्चान्तरियकम्मं करोति ? तस्मा नत्थि कुसलं, नत्थि अकुसलं, नत्थि कुसलाकुसलानं कम्मानं कत्ता वा कारेता वा, नत्थि सुकतदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको । सचे भन्ते नागसेन यो तुम्हे मारेति नत्थि तस्सापि पाणातिपातो । तुम्हाकं पि भन्ते नागसेन नत्थि आचरियो, नत्थि उपज्झायो, नत्थि उपसंपदा । नागसेनो ति मं महाराज सब्रह्मचारिनो समुदाचरन्तीति यं वदेसि कतमो एत्थ नागसेनो ? किं नु खो भन्ते केसा नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति । लोमा नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति । नखा....दन्ता....तचो, मंसं, नहारु, अट्ठि, अट्ठिमिज्जा, वक्कं, हृदयं, यकनं, किलोमकं, पिहकं, पप्फासं, अन्तं, अन्तगुणं, उदरियं, करीसं, पित्तं, सेम्हं, पुब्बो, लोहितं, सेदो, मेदो, अस्सु, वसा, खेळो, सिंघाणिका, लसिका, मुत्तं, मत्थके मत्थलुङ्गं नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति । किं नु खो भन्ते रूपं, वेदना, सब्बा, संखारा, विब्बाणं नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति । किं पन भन्ते रूपवेदनासब्बासंखारविब्बाणं नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति ।

किं पन भन्ते अञ्जत्र रूपवेदनासञ्जासंस्वारविञ्जाणं नागसेनो ति ? नहि महाराजा ति । तमहं भन्ते पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि नागसेनं । सहो येव नु खो भन्ते नागसेनो ति । को पनेत्थ नागसेनो ? अलिकं त्वं भन्ते भाससि मुसावादं-नत्थि नागसेनो ति ॥

अथ खो आयस्मा नागसेनो मिलिन्दं राजानं एतदवोच-त्वं खो सि महाराज खत्तिय-सुखुमालो अञ्जन्तसुखुमालो । तस्स ते महाराज मज्झन्तिकसमये तत्ताय भूमिया उण्हाय वालि-काय खरा सक्खरकठलवालिका महित्वा पादेन गच्छन्तस्स पादा रुजन्ति, कायो किलमति, चित्तं उपहञ्जति, दुक्खसहगतं कायविञ्जाणं उप्पज्जति । किं नु खो त्वं पादेनागतोऽसि उदाहु वाहनेना ति ? नाहं भन्ते पादेनागच्छामि, रथेनाहं आगतोऽस्मीति । सचे त्वं महाराज रथेनागतोऽसि, रथं मे आरोचेहि-किं नु खो महाराज ईसा रथो ति ? नहि भन्ते ति । अक्खो...चक्कानि...रथ-पञ्जरं, रथदण्डको, युगं, रस्मियो, पतोदलट्टी रथो ति ? नहि भन्ते ति । किं नु खो महाराज ईसाअक्खचक्करथपञ्जररथदण्डयुगरस्मिपतोदं रथो ति ? नहि भन्ते ति । किं पन महाराज अञ्जत्र ईसाअक्खचक्करथपञ्जररथदण्डयुगरस्मिपतोदो रथो ति ? नहि भन्ते ति । तमहं महाराज पुच्छन्तो पुच्छन्तो न पस्सामि रथं । सहो येव नु खो महाराज रथो । को पनेत्थ रथो ? अलिकं त्वं महाराज भाससि मुसावादं-नत्थि रथो ति । त्वं हि महाराज सकलजम्बुदीपे अगाराजा । कस्स पन त्वं भायित्वा मुसावादं भाससि ? सुणन्तु मे भोन्तो पञ्चसता योनका असीतिसतसहस्सा च भिक्खू । अयं मिलिन्दो राजा एवमाह-रथेनाहमागतोऽस्मीति । सचे त्वं महाराज रथेनागतोऽसि, रथं मे आरोचेहीति वुत्तो समानो रथं न संपादेति । कल्लं नु खो तदभिनन्दितुं ति ? एवं वुत्ते पञ्चसता योनका आयस्मतो नागसेनस्स साधुकारं दत्त्वा मिलिन्दं राजानं एतदवोचुं-इदानीं खो त्वं महाराज सक्कोन्तो भाससू ति । अथ खो मिलिन्दो राजा आयस्मन्तं नागसेनं एतदवोच-नाहं भन्ते नागसेन मुसा भणामि । ईसं च पटिच्च, अक्खं च पटिच्च, चक्कानि च पटिच्च, रथपञ्जरं च रथदण्डकं च पटिच्च, रथो ति संखा समञ्जा पञ्जत्ति वोहारो नाममत्तं पवत्तीति । साधु खो त्वं महाराज रथं जानासि । एवमेव खो महाराज मय्हं पि कैसे च पटिच्च, लोमे च पटिच्च...मत्थलुङ्गं च पटिच्च, रूपं च पटिच्च वेदनं च...सञ्जं च, संखारे च विञ्जाणं च पटिच्च नागसेनो ति संखा समञ्जा पञ्जत्ति वोहारो नाममत्तं पवत्तीति । परमत्थतो पनेत्थ पुग्गलो नूपलब्भति । भासितं पेत्तं महाराज वजिराय भिक्खुनिया भगवतो संमुखा-

यथा हि अङ्गसंभारा होति सहो रथो इति ।

एवं खन्धेसु सन्तेसु होति सत्तो ति संमुत्ति ॥

मिलिन्दपण्ह-२ ७-३०

१५. न च सो, न च अञ्जो ।

राजा आह-भन्ते नागसेन, यो उप्पज्जति सो एव सो उदाहु अञ्जो ति । थेरो आह-न च सो न च अञ्जो ति । ओपम्मं करोहीति । तं किं मञ्जसि महाराज-यदा त्वं दहरो तरुणो मन्दो उत्तान-

सेय्यको अहोसि, सो येव त्वं एतरहि महाराजा ति ? नहि भन्ते, अब्बो सो दहरो तरुणो मन्दो उत्तान-
सेय्यको अहोसि, अब्बो अहं एतरहि महन्तो ति । एवं सन्ते खो महाराज माता ति पि न भवि-
स्सति, पिता ति पि न भविस्सति, आचरियो ति पि न भविस्सति, सिप्पवा ति पि न भविस्सति,
सीलवा ति पि न भविस्सति, पब्बवा ति पि न भविस्सति । किं नु खो महाराज अब्बो येव कललस्स
माता, अब्बो अब्बुदस्स माता, अब्बो पेसिया माता, अब्बो धनस्स माता, अब्बो खुदकस्स
माता, अब्बो महन्तस्स माता, अब्बो सिप्पं सिक्खति, अब्बो सिक्खितो भविस्सति, अब्बो
पापकम्मं करोति, अब्बस्स हत्थपादा छिज्जन्तीति ? न हि भन्ते ॥ त्वं पन भन्ते एवं वुत्ते किं
वदेय्यासीति ॥ थेरो आह—अहं येव खो महाराज दहरो अहोसिं, तरुणो, मन्दो, उत्तानसेय्यको,
अहं येव एतरहि महन्तो, इमं येव कायं निस्साय सब्बे ते एकसंगहिता ति ॥ ओपम्मं करोहीति ।
यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो पदीपं पदीपेय्य, किं सो सब्बरत्तिं दीपेय्या ति ? आम भन्ते ।
सब्बरत्तिं दीपेय्या ति । किं नु खो महाराज या पुरिमे यामे अच्चि, सा मज्झिमे यामे अच्चि ति ?
न हि भन्ते ति । या मज्झिमे यामे अच्चि, सा पच्छिमे यामे अच्चि ति ? नहि भन्ते ति । किं नु
खो महाराज अब्बो सो अहोसि पुरिमे यामे पदीपो, अब्बो मज्झिमे यामे पदीपो, अब्बो
पच्छिमे यामे पदीपो ति ? न हि भन्ते । तं येव निस्साय सब्बरत्तिं पदीपितो ति ॥ एवमेव खो
महाराज धम्मसंतति संदहति, अब्बो उप्पज्जति, अब्बो निरुज्जति, अपुव्वं अचरिमं विय संदहति,
तेन न च सो, न च अब्बो, पुरिमविज्जाणे पच्छिमविज्जाणं संगहं गच्छतीति ॥ भिय्यो ओपम्मं
करोहीति । यथा महाराज खीरं दुह्यमानं कालन्तरेण दधि परिवत्तेय्य, दधितो नवनीतं, नवनीततो
घतं परिणमेय्य । यो नु खो महाराज एवं वदेय्य—यं येव खीरं तं येव दधि, यं येव दधि तं येव
नवनीतं, यं येव नवनीतं तं येव घतं ति । सम्मा नु खो सो महाराज वदमानो वदेय्या ति ? नहि
भन्ते, तं येव निस्साय संभूतं ति ॥ एवमेव खो महाराज धम्मसंतति संदहति, अब्बो उप्पज्जति-
अब्बो निरुज्जति, अपुव्वं अचरिमं विय संदहति । तेन पन न च सो, न च अब्बो । पुरिम,
विज्जाणे पच्छिमविज्जाणं संगहं गच्छतीति ॥ कल्लोऽसि भन्ते नागसेना ति ॥

मिलिन्दपण्हो-४२-४३

१६. न सत्तो नापि पुग्गलो ।

सो एवं याथावसरसतो नामरूपं ववत्थापेत्वा सत्तो पुग्गलो ति लोकसमब्बाय पद्धानत्थाय,
सत्तसंमोहस्स समतिक्रमत्थाय, असंमोहभूमियं चित्तं ठपनत्थाय संबहुलसुत्तन्तवसेन नामरूपमत्तं
एव इदं, न सत्तो न पुग्गलो अत्थीति एतमत्थं संसन्देत्वा ववत्थपेति । वुत्तं हेतं—

यथा पि अङ्गसंभारा होति सहो रथो इति ।

एवं खन्वेसु सन्तेसु होति सत्तो ति सम्मुतीति ॥

अपरं पि वुत्तं—सेय्यथा पि आवुसो कट्ठं च पटिच्च वल्लिं च पटिच्च मत्तिकं च पटिच्च तिणं

च पटिच्च आकासो परिवारितो अगारं त्वेव संखं गच्छति, एवमेव खो आनुसो अट्ठिं च पटिच्च न्हारं च पटिच्च मंसं च पटिच्च चम्मं च पटिच्च आकासो परिवारितो रूपं त्वेव संखं गच्छतीति ॥

अपरं पि वुत्तं—

दुक्खमेव हि संभोति दुक्खं तिट्ठति वेत्ति च ।

नाञ्जत्र दुक्खा संभोति नाञ्जं दुक्खा निरुज्झति ॥

इति । एवं अनेकसतेहि सुत्तन्तेहि नामरूपमेव दीपितं, न सत्तो न पुगलो । तस्मा यथा अक्खचक्कपञ्जरईसादिसु अङ्गसंभारेसु एकेनाकारेण संठितेसु रथो ति वोहारमत्तं होति, परमत्थतो पन एकेकस्मिं अङ्गे उपपरिक्खियमाने रथो नाम नत्थि, यथा च कट्ठादिसु गेहसंभारेसु एकेनाकारेण आकासं परिवारेत्वा ठितेसु गेहं ति वोहारमत्तं होति, परमत्थतो गेहं नाम नत्थि, यथा च अङ्गुलि-अङ्गुल्लदिसु एकेनाकारेण ठितेसु मुट्ठी ति वोहारमत्तं होति, दोणितन्तिआदिसु वीणा ति, हत्थि-अस्सादिसु सेना ति, पाकारगेहगोपुरादिसु नगरं ति, खन्धसाखापलासादिसु एकेनाकारेण ठितेसु रुक्खो ति वोहारमत्तं होति, परमत्थतो एकेकस्मिं अवयवे उपपरिक्खियमाने रुक्खो नाम नत्थि, एवमेव पञ्चसु उपादानक्खन्धेसु सति सत्तो पुगलो ति वोहारमत्तं होति, परमत्थतो एकेकस्मिं धम्मे उपपरिक्खियमाने अस्सीति वा अहं ति वा गाहस्स वत्थुभूतो सत्तो नाम नत्थि, परमत्थतो पन नामरूपमत्तमेव अत्थीति । एवं पस्सतो हि दस्सनं यथाभूतदस्सनं नाम होति ॥

यो पनेतं यथाभूतदस्सनं पहाय सत्तो अत्थीति गण्हाति, सो तस्स विनासं अनुजानेय्य, अविनासं वा ? अविनासं अनुजानन्तो सस्सते पतति, विनासं अनुजानन्तो उच्छेदे पतति । कस्मा ? खीरन्वयस्स दधिनो विय तदन्वयस्स अञ्जस्स अभावतो । सो सस्सतो सत्तो ति गण्हन्तो ओली-यति नाम । उच्छिज्जतीति गण्हन्तो अतिधावति नाम । तेनाह भगवा—“द्वीहि भिक्खवे दिट्ठिगतेहि परियुट्ठिता देवमनुस्सा ओलीयन्ति एके, अतिधावन्ति एके, चक्खुमन्तो व पस्सन्ति । कथं च भिक्खवे ओलीयन्ति एके ? भवारामा भिक्खवे देवमनुस्सा भवरता भवसंमुदिता । तेसं भवनिरो-धाय धम्मे देसियमाने चित्तं न पक्खन्दति नप्पसीदति न संतिट्ठति नाधिमुच्चति । एवं खो भिक्खवे ओलीयन्ति एके । कथं च भिक्खवे अतिधावन्ति एके ? भवेनेव खो पनेके अट्ठियमाना हरायमाना जिगुच्छमाना विभवं अभिनन्दन्ति, यतो किर भो अयं अत्ता कायस्स भेदा उच्छिज्जति विनस्सति, न होति परं मरणा, एतं सन्तं एतं पणितं एतं याथावं ति । एवं खो भिक्खवे अतिधावन्ति एके । कथं च भिक्खवे चक्खुमन्तो व पस्सन्ति ? इध भिक्खवे भिक्खु भूतं भूततो पस्सति, भूतं भूततो दिस्वा भूतस्स निब्बिदाय विरागाय निरोधाय पटिपन्नो होति । एवं खो भिक्खवे चक्खुमन्तो व पस्सन्तीति । तस्मा यथा दारुयन्तं सुञ्जं निज्जीवं निरीहकं, अथ च पन दारुरज्जुकसमायोगवसेन गच्छति पि तिट्ठति पि, सईहकं सब्बापारं विय खायति, एवमिदं नामरूपं पि सुञ्जं निज्जीवं निरी-हकं, अथ च पन अञ्जमञ्जसमायोगवसेन गच्छति पि, तिट्ठति पि, सईहकं सब्बापारं विय खायतीति दट्ठञ्जं । तेनाहु पोरणा—

नामं च रूपं च इधत्थि सच्चतो
 न हे'त्थ सत्तो मनुजो च विज्जति ।
 सुब्बं इदं यन्तमिवाभिसंखतं
 दुक्खस्स पुब्बो तिण्णकट्टसादिसो ति ॥

यथा च दण्डाभिहतं भेरिं निस्साय सदे पवत्तमाने अब्बा भेरि अब्बो सद्दो, भेरिसद्दो असंमिस्सा, भेरि सदेन सुब्बा, सद्दो भेरिया सुब्बो, एवमेव बत्थुद्वारारम्मणसंखातं रूपं निस्साय नामे पवत्तमाने अब्बं रूपं, अब्बं नामं, नामरूपा असंमिस्सा, नामं रूपेन सुब्बं, रूपं नामेन सुब्बं, अपि च खो भेरिं पटिच्च सद्दो विय रूपं पटिच्च नामं पवत्तति । तेनाहु पोराणा—

न बत्थुरूपा पभवन्ति संखता
 न चापि धम्मायतनेहि निग्गता ।
 हेतुं पटिच्च पभवन्ति संखता
 यथा पि सद्दो पट्टाय भेरिया ति ॥

इमस्स पन अत्थस्स विभावन्तथाय इमं उपमं उदाहरन्ति । यथा जच्चन्धो च पीठसप्पी च दिसा पक्कमितुकामा अस्सु । जच्चन्धो पीठसप्पि एवमाह—अहं खो भणे सक्कोमि पादेहि पादकरणीयं कातुं, नत्थि च मे चक्खूनि येहि समविसमं पस्सेय्यं ति । पीठसप्पी पि जच्चन्धं एवमाह—अहं खो भणे सक्कोमि चक्खुना चक्खुकरणीयं कातुं, नत्थि च मे पादानि येहि अभिक्कमेय्यं वा पटिक्कमेय्यं वा ति । सो तुट्ठहट्ठो जच्चन्धो पीठसप्पि अंसकूटं आरोपेसि । पीठसप्पी जच्चन्धस्स अंसकूटे निसीदित्वा एवमाह—वामं मुञ्च दक्खिणं गण्ह, दक्खिणं मुञ्च वामं गण्हा ति । तत्थ जच्चन्धो पि निच्चेजो दुब्बलो न सकेन तेजेन सकेन बलेन गच्छति, पीठसप्पी पि निच्चेजो दुब्बलो न सकेन तेजेन सकेन बलेन गच्छति, न च तेसं अब्बमब्बं निस्साय गमनं नप्पवत्तति । एवमेव नामं पि निच्चेजं न सकेन तेजेन उप्पज्जति, न तासु तासु किरियासु पवत्तति । रूपं पि निच्चेजं न सकेन तेजेन उप्पज्जति, न तासु तासु किरियासु पवत्तति । न च तेसं अब्बमब्बं निस्साय उप्पत्ति वा पवत्ति वा न होति ॥

विसुद्धिमग्ग—१८

१७. अत्ता न पातेतब्बो ।

भन्ते नागसेन, भासितं पे'तं भगवता—न भिक्खवे अत्तानं पातेतब्बं । यो पातेय्य, यथा-धम्मो कारेतब्बो ति । पुन च तुम्हे भणथ—यत्थ कत्थचि भगवा सावकानं धम्मं देसयमानो अनेकपरियायेन जातिया जराय ब्याधिनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मं देसेति, यो हि कोचि जाति-जराब्याधिमरणं समतिक्रमति, तं परमाय पसंसाय पसंसतीति । यदि भन्ते नागसेन भगवता भणितं—न भिक्खवे अत्तानं पातेतब्बं । यो पातेय्य, यथाधम्मो कारेतब्बो ति, तेन हि जातिया जराय

व्याधिनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मं देसेतीति यं वचनं तं मिच्छा । यदि जातिया जराय व्याधिनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मं देसेति, तेन हि—न भिक्खवे अत्तानं पातेतब्बं । यो पातेय्य, यथाधम्मो कारेतब्बो ति, तं पि वचनं मिच्छा । अयं पि उभयकोटिको पब्बो तवानुप्पत्तो, सो तथा निब्बाहितब्बो ति ।

भासितं पे'तं महाराज भगवता न भिक्खवे...कारेतब्बो ति । यत्थ कत्थ चि भगवता सावकानं धम्मं देसियमानेन च अनेकपरियायेन जातिया जराय व्याधिनो मरणस्स समुच्छेदाय धम्मो देसितो । तत्थ पन कारणं अत्थि, येन भगवा कारणेन पटिक्खपि समादपेसि चा ति । किं पनेत्थ भन्ते नागसेन कारणं येन भगवा कारणेन पटिक्खपि समादपेसि चा ति ? सीलवा महाराज सीलसंपन्नो अगदसमो सत्तानं किलेसविसविनासने, ओसधम्मो सत्तानं किलेसव्याधि-वूपसमे, उदकसमो सत्तानं किलेसरजोज्झापहरणे, मणिरतनसमो सत्तानं सव्वसंपत्तिदाने, नावासमो सत्तानं चतुरोधपारगमने, सत्थवाहसमो सत्तानं जातिकन्तारतारणे, वातसमो सत्तानं तिविधग्गि-संतापनिब्बापने, महामेघसमो सत्तानं मानसपरिपूरणे, आचरियसमो सत्तानं कुसलसिक्खापने, सुदेसिकसमो सत्तानं खेमपथमाचिक्खने । एवरूपो महाराज बहुगुणो अनेकगुणो अप्पमाणगुणो गुणरासि गुणपुञ्जो सत्तानं वड्ढिकरो सीलवा मा विनस्सीति सत्तानं अनुकम्पाय महाराज भगवा सिक्खापदं पब्बापेसि—न भिक्खवे अत्तानं पातेतब्बं, यो पातेय्य यथाधम्मो कारेतब्बो ति । इदमेत्थ महाराज कारणं येन कारणेन भगवा पटिक्खपि ॥

भासितं पे'तं महाराज थेरेन कुमारकस्सपेन विचित्रकथिकेन पायासिराजव्वस्स परलोकं दीपयमानेन—यथा यथा खो राजव्व समणब्राह्मणा सीलवन्तो कल्याणधम्मा चिरं दीधमद्धानं तिट्ठन्ति, तथा तथा बहुजनहिताय पटिपज्जन्ति बहुजनसुखाय लोकानुकम्पाय अत्थाय हिताय सुखाय देवमनुस्सानं ति । केन पन कारणेन भगवा समादपेसि—जाति पि महाराज दुक्खा, जरा पि दुक्खा, व्याधि पि दुक्खा, मरणं पि दुक्खं, सोको पि दुक्खो, परिदेवो पि दुक्खो, दुक्खं पि दुक्खं, दोमनस्सं पि दुक्खं, उपायासो पि दुक्खो, अप्पियेहि संपयोगो पि दुक्खो, पियेहि विप्प-योगो पि दुक्खो, मातुमरणं पि दुक्खं, पितुमरणं पि दुक्खं, भातुमरणं पि दुक्खं, भग्गिनिमरणं पि दुक्खं, पुत्तमरणं पि दुक्खं, दारमरणं पि दुक्खं, दासमरणं पि दुक्खं, आतिमरणं पि दुक्खं, आतिव्यसनं पि दुक्खं, रोगव्यसनं पि दुक्खं, भोगव्यसनं पि दुक्खं, सीलव्यसनं पि दुक्खं, दिट्ठिव्यसनं पि दुक्खं, राजभयं पि दुक्खं, चोरभयं पि दुक्खं, वेरिभयं पि दुक्खं, दुब्बिक्खभयं पि दुक्खं, अग्निभयं पि दुक्खं, उदकभयं पि दुक्खं, आवट्टभयं पि दुक्खं, कुम्भीलभयं पि दुक्खं.....एवरूपानि एवरूपानि महाराज बहुविधानि अनेकविधानि दुक्खानि संसारगतो अनुभवति ॥

यथा महाराज हिमवन्तपव्वते अभिवुट्ठं उदकं गङ्गाय नदिया पासाण...साखासु परियो-त्थरति, एवमेव खो महाराज एवरूपानि एवरूपानि बहुविधानि दुक्खानि संसारगतो अनुभवति ।

पवत्तं महाराज दुक्खं, अप्पवत्तं सुखं, अप्पवत्तस्स गुणं पवत्ते च भयं दीपयमानो महाराज भगवा अप्पवत्तस्स सच्छिकिरियाय जातिजराव्याधिसरणसमतिक्रमाय समादपेसि । इदमेत्थ महाराज कारणं येन कारणेन भगवा समादपेसीति । साधु भन्ते नागसेन, सुनिब्बेठितो पण्डो, सुकथितं कारणं । एवमेतं तथा संपटिच्छामीति ॥

मिलिन्दपण्डो—१९४-१९६

१८. को नाम संसारो ?

राजा आह—यं पनेतं ब्रूसि संसारो ति, कतमो सो संसारो ति । इध महाराज जातो इधेव मरति, इध मतो अब्बत्र उप्पज्जति, तहिं जातो तहिं येव मरति, तहिं मतो अब्बत्र उप्पज्जति । एवं खो महाराज संसारो होतीति । ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो पक्कं अम्बं खादित्वा अट्ठिं रोपेय्य, ततो महन्तो अम्बरूक्खो निब्बत्तित्वा फलानि दस्सेय्य, अथ सो पुरिसो ततो पि पक्कं अम्बं खादित्वा अट्ठिं रोपेय्य, ततो पि महन्तो अम्बरूक्खो निब्बत्तित्वा फलानि दस्सेय्य, एवमेतेसं रुक्खानं कोटी न पण्णायति । एवमेव खो महाराज इध जातो इधेव मरति, इध मतो अब्बत्र उप्पज्जति, तहिं जातो तहिं येव मरति, तहिं मतो अब्बत्र उप्पज्जति, एवमेव खो महाराज संसारो होतीति ॥

मिलिन्दपण्डो—८०

१९. संसारो ।

चुतूपपाते संसारे संखारानं च लक्खणे ।

यो पटिच्चसमुप्पन्नधम्मेषु च विमुहति ॥ १

अभिसंखरोति सो एते संखारे तिविधे यतो ।

अविज्जा पञ्चयो तेसं विविधानं प'यं ततो ति ॥ २

कथं पन यो एतेसु विमुहति, सो तिविधे पे'ते संखारे करोतीति चे, चुतिथा ताव विमूळ्हो, सब्बत्थ खन्धानं भेदो मरणं ति चुतिं अगण्हन्तो सत्तो मरति, सत्तस्स देहन्तरसंकमनं ति आदीनि विकप्पेति । उपपाते विमूळ्हो, सब्बत्थ खन्धानं पातुभावो जातीति उपपातं अगण्हन्तो सत्तो उपपज्जति, सत्तस्स नवसरीरपातुभावो ति आदीनि विकप्पेति । संसारे विमूळ्हो, यो एस—

खन्धानं च पटिपाटि धातुआयतनानं च ।

अब्बोच्छिन्नं वत्तमाना संसारो ति पवुच्चतीति ॥ ३

एवं वणिज्जतो संसारो, तं एवं अगण्हन्तो अयं सत्तो अस्मा लोका परं लोकं गच्छति, परस्मा लोका इमं लोकं आगच्छतीति आदीनि विकप्पेति । संखारानं लक्खणे विमूळ्हो संखारानं सभाव-लक्खणं सामञ्जसलक्खणं च अगण्हन्तो संखारे अत्ततो अत्तनियतो ध्रुवतो सुखतो सुमतो वि-कप्पेति । पटिच्चसमुप्पन्नधम्मेषु विमूळ्हो अविज्जादीहि संखारादीनं पवत्तिं अगण्हन्तो अत्ता जानाति वा न जानाति वा, सो एव करोति च कारेति च, पटिसंधियं उपपज्जति, तस्स अणुइस्सरादयो

कललादिभावेन सरीरं संठपेन्ता इन्द्रियानि संपादेति, सो इन्द्रियसंपन्नो फुसति वेदियति तण्हीयति उपादियति घटियति, सो पुन भवन्तरे भवतीति वा “सब्बे सत्ता...नियतिसंगतिभावपरिणता” ति आदीनि विक्रप्पेति ॥

सो अविज्जाय अन्धीकतो एवं विकप्पेन्तो यथा नाम अन्धो पथवियं विचरन्तो मग्गं पि अमग्गं पि थलं पि निन्नं पि समं पि विसमं पि पटिपज्जति, एवं पुब्बं पि अपुब्बं पि आनेज्जाभि-संखारं पि अभिसंखरोति । तेनेतं वुच्चति—

यथा पि नाम जच्चन्धो नरो अपरिनायको ।
 एकदा याति मग्गेन कुमग्गेनापि एकदा ॥ ४
 संसारे संसरं वालो तथा अपरिनायको ।
 करोति एकदा पुब्बं अपुब्बमपि एकदा ॥ ५
 यदा च अत्वा सो धम्मं सच्चानि अभिसमेस्सति ।
 तदा अविज्जुपसमा उपसन्तो चरिस्सतीति ॥ ६

विसुद्धिमग्ग-१७

२०. संसारः ।

उक्तं हि भगवता—“अनवराग्रो हि भिक्षवो जातिजरामरणसंसारः” इति । यस्मादेवं संसारोऽनवराग्र उक्तः, तस्मात्संसार एव नास्तीति ननु स्पष्टमादेशयामास भगवान् । तस्मान्नास्ति संसारः पूर्वापरकोट्यनुपलम्भात् अलातचक्रवदिति स्थितम् । अत्रेदं विचार्यते—यदि पूर्वं चापरं च संसारस्य निषिद्धं भगवता, कथं पुनरिदमाह “तस्मात्तर्हि संसारक्षयाय प्रतिपत्स्यामह इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यमिति ? उच्यते—अविद्यानीवरणानां सत्त्वानामित्यादिविशेषणोपादानात्तेषामेवायमनवराग्रः संसार इति प्रतीयते, न पुनस्तत्त्वज्ञानानिलबलात्समुन्मूलिताविद्यानीवरणतरुणाम् । तेषां तु लोकोत्तरमार्गज्ञानाग्निना दग्धाशेषकेशवासनामूलनिःशेषपादपानां भवत्येवान्त इति विज्ञेयम् ॥

अत एवार्यरत्नमेघसूत्रे आर्यसर्वनीवरणविष्कम्भिणा महाबोधिसत्त्वेन भगवान् स्तुतः—

आदिशान्ता ह्यनुत्पन्नाः प्रकृत्यैव च निर्वृताः ।
 धर्मास्ते विवृता नाथ धर्मचक्रप्रवर्तने ॥ १
 आदित शून्य अनागत धर्मा नो गत अस्थित थानविविक्ताः ।
 नित्यमसारक मायसभावाः शुद्ध विशुद्ध नमोपम सर्वि ॥ २
 यांश्च पभाषति धर्म जिनस्य तत्र च पश्यति नोऽक्षयताये ।
 आदिनिरात्म निसत्त्वमि धर्मास्तांश्च पभाषति नो क्षयताये ॥ ३
 कर्म क्रिया च पवर्तति एवं हीनउत्कृष्टतया समुद्यन्ति ।
 जडुक्कधर्म सदा प्रकृतीये शून्य निरात्म विजानथ सर्वान् ॥ ४

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा-११

२१. नामरूपं पटिसंदहति ।

राजा आह—भन्ते नागसेन, को पटिसंदहतीति ? थेरो आह—नामरूपं खो महाराज पटिसंदहतीति । किं इमं येव नामरूपं पटिसंदहतीति ? न खो महाराज इमं येव नामरूपं पटिसंदहति । इमिना पन महाराज नामरूपेन कम्मं करोति सोभनं वा पापकं वा, तेन कम्मेन अब्बं नामरूपं पटिसंदहतीति । यदि भन्ते न इमं येव नामरूपं पटिसंदहति, ननु सो मुत्तो भविस्सति पापकेहि कम्मेहीति । थेरो आह—यदि न पटिसंदहेय्य मुत्तो भवेय्य पापकेहि कम्मेहि । यस्मा च खो महाराज पटिसंदहति, तस्मा न मुत्तो पापकेहि कम्मेहीति । ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो अब्बतरस्स पुरिसस्स अम्बं अवहरेय्य, तमेनं अम्बसामिको गहेत्वा रब्बो दस्सेय्य—इमिना देव पुरिसेन मय्हं अम्बा अवहटा ति । सो एवं वदेय्य—नाहं देव इमस्स अम्बे अवहरामि, अब्बे ते अम्बा ये इमिना रोपिता, अब्बे ते अम्बा ये मया अवहटा । नाहं दण्डप्पत्तो ति । किं नु खो सो महाराज पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या ति ? आम भन्ते, दण्डप्पत्तो भवेय्या ति । केन कारणेना ति ? किं चापि सो एवं वदेय्य, पुरिमं भन्ते अम्बं अप्पच्चक्खाय पच्छिमेन अम्बेन सो पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या ति । एवमेव खो महाराज इमिना नामरूपेन कम्मं करोति सोभनं वा पापकं वा, तेन कम्मेन अब्बं नामरूपं पटिसंदहति । तस्मा न मुत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो अब्बतरस्स पुरिसस्स सालिं अवहरेय्य.....उच्छुं अवहरेय्य..... ॥ यथा महाराज कोचि पुरिसो हेमन्त-काले अग्गिं जालेत्वा विसीवेत्वा अविज्झापेत्वा पक्कमेय्य । अथ खो सो अग्गि अब्बतरस्स पुरिसस्स खेत्तं डहेय्य, तमेनं खेत्तसामिको गहेत्वा रब्बो दस्सेय्य—इमिना देव पुरिसेन मय्हं खेत्तं दड्ढं ति, सो एवं वदेय्य—नाहं देव इमस्स खेत्तं ज्ञापेमि, अब्बो सो अग्गि यो मया अविज्झापितो, अब्बो सो अग्गि येन इमस्स खेत्तं दड्ढं, नाहं दण्डप्पत्तो ति । किं नु खो सो महाराज पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या ति ? आम भन्ते दण्डप्पत्तो भवेय्या ति । केन कारणेना ति ? किं चापि सो एवं वदेय्य, पुरिमं भन्ते अग्गि अप्पच्चक्खाय पच्छिमेन अग्गिना सो पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्या ति । एवमेव खो महाराज इमिना नामरूपेन कम्मं करोति सोभनं वा पापकं वा, तेन कम्मेन अब्बं नामरूपं पटिसंदहति, तस्मा न मुत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो पदीपं आदाय माळं अभिरुहित्वा भुञ्जेय्य, पदीपो ज्ञायमानो तिणं ज्ञापेय्य, तिणं ज्ञायमानं घरं ज्ञापेय्य, घरं ज्ञायमानं गामं ज्ञापेय्य । गामजनो तं पुरिसं गहेत्वा एवं वदेय्य—किस्स त्वं भो पुरिस गामं ज्ञापेसीति । सो एवं वदेय्य—नाहं भो गामं ज्ञापेमि, अब्बो सो पदीपग्गि यस्साहं आलोकेन भुञ्जि, अब्बो सो अग्गि येन गामो ज्ञापितो ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आगच्छेय्युं । कस्स त्वं महाराज अत्थं धारेय्यासीति ? गामजनस्स भन्ते ति । किं कारणा ति ? किंचापि सो एवं वदेय्य, अपि च ततो एव सो अग्गि निब्बत्तो ति । एवमेव खो महाराज किंचापि अब्बं मारणन्तिकं नामरूपं, अब्बं पटिसंधिस्सि नामरूपं, अपि च ततो येव

तं निब्वत्तं, तस्मा न युत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो दहरिं दारिकं वारेत्वा सुङ्कं दत्वा पक्कमेय्य, सा अपरेन समयेन महती अस्स वयप्पत्ता, ततो अब्बो पुरिसो सुङ्कं दत्वा विवाहं करेय्य । इतरो आगन्त्वा एवं वदेय्य—किस्स पन त्वं अम्भो पुरिस भरियं नेसीति । सो एवं वदेय्य नाहं तव भरियं नेमि । अब्बा सा दारिका दहरी तरुणी या तथा वारिता च दिन्नसुङ्का च, अब्बायं दारिका महती वयप्पत्ता मया वारिता च दिन्नसुङ्का चा ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आगच्छेय्युं । कस्स त्वं महाराज अत्थं धारेय्यासीति ? पुरिमस्स भन्ते ति । किं कारणा ति ? किंचापि सो एवं वदेय्य, अपि च ततो येव सा महती वयप्पत्ता ति । एवमेव खो महाराज किंचापि अब्बं मारणन्तिकं नामरूपं, अब्बं पटिसंधिस्सि नामरूपं, अपि च ततो येव तं निब्वत्तं । तस्मा न परिमुत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । यथा महाराज कोचिदेव पुरिसो गोपालकस्स हत्थतो खीरघटं किणित्वा तस्सेव हत्थे निक्खिप्पित्वा पक्कमेय्य—स्वे गहेत्वा गमिस्सामीति । तं अपरज्जु दधि संपजेय्य । सो आगन्त्वा एवं वदेय्य—देहि मे खीरघटं ति । सो दधिं दस्सेय्य । इतरो एवं वदेय्य—नाहं तव हत्थतो दधिं किणामि, देहि मे खीरघटं ति । सो एवं वदेय्य—अजानतो ते खीरं दधि भूतं ति । ते विवदमाना तव सन्तिके आगच्छेय्युं । कस्स त्वं महाराज अत्थं धारेय्यासीति ? गोपालकस्स भन्ते ति । किंकारणा ति ? किंचापि सो एवं वदेय्य, अपि च ततो येव तं निब्वत्तं ति । एवमेव खो महाराज किंचापि अब्बं मारणन्तिकं नामरूपं, अब्बं पटिसंधिस्सि नामरूपं, अपि च ततो येव तं निब्वत्तं ति । तस्मा न परिमुत्तो पापकेहि कम्मेहीति ॥

मिलिन्दपञ्चो- ४८-५१

२२. पाकतिकअग्गितो नेरयिको अग्गि महाभितापतरो ।

राजा आह—भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ—पाकतिकअग्गितो नेरयिको अग्गि महाभितापतरो होति । खुहको पि पासाणो पाकतिके अग्गिम्हि पक्खित्तो दिवसं पि पच्चमानो न विलयं गच्छति, कूटानगरमत्तो पि पासाणो नेरयग्गिम्हि पक्खित्तो खणेन विलयं गच्छतीति, एतं वचनं न सदहामि । एवं च पन वदेथ—ये च तत्थ उप्पन्ना सत्ता, ते अनेकानि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्तीति, तं पि वचनं न सदहामीति । थेरो आह—तं किं मब्बासि महाराज या ता सन्ति मकरिनियो पि सुंसुमारिनियो पि कच्छपिनियो पि मोरिनियो पि कपोतिनियो पि, किं नु ता कक्खब्बानि पासाणानि सक्खरायो च खादन्तीति ? आम भन्ते खादन्तीति । किं पन तानि तासं कुच्छियं कोट्टुब्भन्तरगतानि विलयं गच्छन्तीति ? आम भन्ते विलयं गच्छन्तीति । यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो पि विलयं गच्छतीति ? न हि भन्ते ति । केन कारणेना ति ? मब्बामि भन्ते कम्माधिकतेन न विलयं गच्छतीति । एवमेव खो महाराज कम्माधिकतेन नेरयिका सत्ता अनेकानि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्ति । भासितं पे'तं महाराज भगवता—सो न ताव कालं करोति याव तं न पापकम्मं व्यन्तिहोतीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । तं किं मब्बासि

महाराज या ता सन्ति सीहिनियो पि व्यम्बिनियो पि दीपिनियो पि कुक्कुरिनियो पि, किं नु ता कक्खब्बानि अट्टिकानि मंसानि खादन्तीति ? आम भन्ते खादन्तीति । किं पन तानि तासं कुच्छियं कोट्टम्भन्तरगतानि विलयं गच्छन्तीति ? आम भन्ते विलयं गच्छन्तीति । यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो पि विलयं गच्छतीति ? न हि भन्ते ति । केन कारणेना ति ? मज्झामि भन्ते कम्माधिकतेन न विलयं गच्छतीति । एवमेव खो महाराज कम्माधिकतेन नेरयिका सत्ता अनेकानि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्तीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । तं किं मज्झसि महाराज या ता सन्ति योनकसुखुमालिनियो पि खत्तियसुखुमालिनियो पि ब्राह्मणसुखुमालिनियो पि गहपतिसुखुमालिनियो पि, किं नु ता कक्खब्बानि खज्जकानि मंसानि खादन्तीति ? आम भन्ते खादन्तीति । किं पन तानि तासं कुच्छियं कोट्टम्भन्तरगतानि विलयं गच्छन्तीति ? आम भन्ते विलयं गच्छन्तीति । यो पन तासं कुच्छियं गम्भो सो पि विलयं गच्छतीति ? न हि भन्ते ति । केन कारणेना ति ? मज्झामि भन्ते कम्माधिकतेन न विलयं गच्छतीति । एवमेव खो महाराज कम्माधिकतेन नेरयिका सत्ता अनेकानि पि वस्ससतसहस्सानि निरये पच्चमाना न विलयं गच्छन्ति । भासितं पे'तं महाराज भगवता—सो न ताव कालं करोति, याव न तं पापकम्मं व्यन्तिहोतीति ॥

मिलिन्दपञ्च-७०-७१.

२३. कीव दूरो इतो ब्रह्मलोको ?

राजा आह—भन्ते नागसेन, कीव दूरो इतो ब्रह्मलोको ति ? दूरो खो महाराज इतो ब्रह्मलोको । कूटागारमत्ता सिला तम्हा पतिता अहोरत्तेन अट्टचत्तालीसयोजनसतसहस्सानि भस्समाना चतूहि मासेहि पथवियं पतिट्ठेय्या ति । भन्ते नागसेन, तुम्हे एवं भणथ—सेय्यथापि बलवा पुरिसो समिञ्चितं वा बाहं पसारेय्य, पसारितं वा बाहं समिञ्जेय्य, एवमेव इद्धिमा भिक्खु चेतोवसिप्पत्तो जम्बुदीपे अन्तरहितो ब्रह्मलोके पातुभवेय्या ति, एतं वचनं न सदहामि—एवं अतिसीघं ताव बहूनि योजनसतानि गच्छिस्सतीति । थेरो आह—कुहिं पन महाराज तव जात-भूमीति । अत्थि भन्ते अलसन्दो नाम दीपो, तत्थाहं जातो ति । कीव दूरो महाराज इतो अलसन्दो होतीति ? द्विमत्तानि भन्ते योजनसतानीति । अभिजानासि नु त्वं महाराज तत्थ किंचिदेव करणीयं करित्वा सरिता ति ? आम भन्ते सरामीति । लहु खो त्वं महाराज गतोऽसि द्विमत्तानि योजनसतानीति । कल्लोऽसि भन्ते नागसेना ति ॥

राजा आह—भन्ते नागसेन यो इध कालंकतो ब्रह्मलोके उप्पजेय्य, यो च इध कालंकतो कस्सीरे उप्पजेय्य, को चिरतरं को सीघतरं ति ? समकं महाराजाति । ओपम्मं करोहीति । कुहिं पन महाराज तव जातनगरं ति ? अत्थि भन्ते कलसिगामो नाम, तत्थाहं जातो ति । कीव दूरो महाराज इतो कलसिगामो होतीति ? द्विमत्तानि भन्ते योजनसतानीति । कीव दूरं महाराज इतो कस्सीरं होतीति ? द्वादस भन्ते योजनानीति । इंध त्वं महाराज कलसिगामं चिन्तिहीति । चिन्तितो भन्ते ति । इंध त्वं महाराज

कस्मीरं चिन्तेहीति । चिन्तितं भन्ते ति । कतमं नु खो महाराज चिरेन चिन्तितं, कतमं सीघ्रतरं ति ? समकं भन्ते ति । एवमेव खो महाराज यो इध कालंकतो ब्रह्मलोके उप्पज्जेय्य, यो च इध कालंकतो कस्मीरे उप्पज्जेय्य, समकं येव उप्पज्जतीति ॥ भिय्यो ओपम्मं करोहीति । तं किं महाराज द्वे सक्कुणा आकासेन गच्छेय्युं । तेसु एको उच्चे रुक्खे निसीदेय्य, एको नीचे रुक्खे निसीदेय्य । तेसं समकं पतिट्ठितानं कतमस्स छाया पठमतं पथवियं पतिट्ठहेय्य, कतमस्स छाया चिरेन पथवियं पतिट्ठहेय्या ति ? समकं भन्ते ति । एवमेव खो महाराज यो इध कालंकतो ब्रह्मलोके उप्पज्जेय्य, यो च इध कालंकतो कस्मीरे उप्पज्जेय्य, समकं येव उप्पज्जतीति । कल्लोऽसि भन्ते नागसेना ति ॥

मिलिन्दपञ्च-८५-८६

२४. अरहत्तं पत्तो गिही ।

भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ-यो गिही अरहत्तं पत्तो, द्वे'व अस्स गतियो भवन्ति अनञ्जा-तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । न सो दिवसो सक्का अतिक्रमेतुं ति । सचे सो भन्ते नागसेन तस्मिं दिवसे आचरियं वा उपज्झायं वा पत्तवीवरं वा न लभेथ, अपि नु खो सो अरहा सयं वा पब्बजेय्य, दिवसं वा अतिक्रमेय्य, अञ्जो कोचि अरहा इद्धिमा आगन्त्वा तं पब्बाजेय्य, परिनिब्बायेय्य वा ? न सो महाराज अरहा सयं पब्बजेय्य । सयं पब्बजन्तो थेय्यं आपज्जति । न च दिवसं अतिक्रमेय्य । अञ्जस्स अरहन्तस्स आगमनं भवेय्य वा न वा भवेय्य, तस्मिं येव दिवसे परिनिब्बायेय्या ति । तेन हि भन्ते नागसेन, अरहत्तस्स सन्तभावो विजहितो होति, येन अधिगतस्स जीवितहारो भवतीति । विसमं महाराज गिहिलिङ्गं । विसमे लिङ्गे लिङ्ग-दुब्बलताय अरहत्तं पत्तो गिही तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । नेसो महाराज दोसो अरहत्तस्स, गिहिलिङ्गस्सेस दोसो यदिदं लिङ्गदुब्बलता ॥

यथा महाराज भोजनं सब्बसत्तानं आयुपालकं जीवितरक्खकं विसमकोट्टस्स मन्ददुब्बल-गहणिकस्स अविपाकेन जीवितं हरति, नेसो महाराज, दोसो भोजनस्स, कोट्टस्सेस दोसो यदिदं अभिगदुब्बलता । एवमेव खो महाराज विसमे लिङ्गे लिङ्गदुब्बलताय अरहत्तं पत्तो गिही तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । नेसो महाराज दोसो अरहत्तस्स, गिहिलिङ्गस्सेस दोसो यदिदं लिङ्गदुब्बलता ॥

यथा वा पन महाराज परित्तं तिणसलाकं उपरि गरुके पासाणे पतिते दुब्बलताय भिन्दित्वा पतति, एवमेव खो महाराज अरहत्तं पत्तो गिही तेन लिङ्गेन अरहत्तं धारेतुं असक्कोन्तो तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा । यथा वा पन महाराज पुरिसो अबलो दुब्बलो निहीनजच्चो परित्तपुञ्जो महतिमहारज्जं लभित्वा खणेन परिपतति परिधंसति ओसक्कति न सक्कोति इस्सरियं धारेतुं, एवमेव खो महाराज अरहत्तं पत्तो गिही तेन लिङ्गेन अरहत्तं धारेतुं न सक्कोति । तेन कारणेन तस्मिं येव दिवसे पब्बजति वा परिनिब्बायति वा ति । साधु भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा संपटिच्छामीति ॥

मिलिन्दपञ्च-२५९-२६०

२५. किं पियो पब्बजितानं कायो ?

राजा आह—भन्ते नागसेन, पियो पब्बजितानं कायो ति ? न खो महाराज पियो पब्बजितानं कायो ति । अथ किस्स नु खो भन्ते केलायथ ममायथा ति ? किं पन ते महाराज कदाचि करहचि संगामगतस्स कण्डप्पहारो होतीति ? आम भन्ते होतीति । किं नु खो महाराज सो वणो आलेपेन आलिम्पीयति, तेलेन च मक्खीयति, सुखुमेन च चोलपट्टेन पलिवेठीयतीति ? आम भन्ते...ति । किं नु खो महाराज पियो ते वणो येन आलेपेन च आलिम्पीयति, तेलेन च मक्खीयति, सुखुमेन च चोलपट्टेन पलिवेठीयतीति । न मे भन्ते पियो वणो, अपि च मंसस्स रूहनत्थाय आलेपेन च आलिम्पीयति, तेलेन च मक्खीयति, सुखुमेन न चोलपट्टेन पलिवेठीयतीति । एवमेव खो महाराज अपियो पब्बजितानं कायो । अथ च पब्बजिता अनज्झोसिता कायं परिहरन्ति ब्रह्मचरियानुग्गाहाय । अपि च खो महाराज, वणूपमो कायो वुत्तो भगवता । तेन पब्बजिता वणमिव कायं परिहरन्ति अनज्झोसिता । भासितं पे'तं भगवता—

अल्लचम्मपटिच्छन्नो नवद्वारो महावणो ।

समन्ततो पग्घरति असुची पूतिगन्धियो ति ॥

मिलिन्दपञ्च—७६-७७

२६. कर्तृ-कर्म-कर्मफलविचारः ।

न प्रत्ययसमुत्पन्नं नाप्रत्ययसमुत्थितम् ।

अस्ति यस्मादिदं कर्म तस्मात्कर्तापि नास्त्यतः ॥ २९

कर्म चेन्नास्ति कर्ता च कुतः स्यात्कर्मजं फलम् ।

असत्यथ फले भोक्ता कुत एव भविष्यति ॥ ३०

यदि कर्म नाम किञ्चित्स्यात्, तत् प्रत्ययसमुत्पन्नं वा भवेत्, अप्रत्ययसमुत्पन्नं वा ? यदि तावत्प्रत्ययसमुत्पन्नमिष्यते, तन्न युक्तम्, प्रत्ययपरीक्षायामुक्तदोषत्वात् । अथाप्रत्ययजनितं निर्हेतुकम्, तदपि “हेतावसति कार्यं च कारणं च” इत्यादिना कर्मकारकपरीक्षायां विस्तरेण प्रतिपादितम् । यतश्चैवं प्रत्ययसमुत्पन्नं वा अप्रत्ययसमुत्पन्नं वा कर्मेदं न संभवति, तस्मादस्य कर्मणः कर्तापि न संभवति । यदा चैवं कर्म च कर्ता च नास्ति, तदा निर्हेतुकं कर्मजं फलं कुतो भविष्यतीति । असति च फले कुत एव फलभोक्ता भविष्यतीति । सर्वमेतत्स्वभावतोऽसंविद्यमानमेवेति विज्ञेयम् ॥

अत्राह—यद्येवं नैःस्वभाव्यं भावानां व्यवस्थापितं भवति, यत्तर्हि एतदुक्तं भगवता “स्वयं कृतस्य कर्मणः स्वयमेव विपाकः प्रत्यनुभवितव्यः” इति, तदेतत्सर्वममुना न्यायेनापाकृतं भवति । कर्मफलापवादाच्च प्रधाननास्तिको भवानिति । उच्यते । न वयं नास्तिकाः । अस्तित्वनास्तित्वद्वय-वादनिरासेन तु वयं निर्वाणपुरगामिनमद्वयपथं विद्योतयामः । न च कर्मफलादिकं नास्तीति ब्रूमः, किं तर्हि निःस्वभावमेतदिति व्यवस्थापयामः । अथ मन्यसे—निःस्वभावानां भावानां व्यापारकरणानुप-

पत्तेस्तदवस्थ एव दोष इति, एतदपि नास्ति । सस्वभावानामेव व्यापारादर्शनान्निःस्वभावानामेव व्यापारदर्शनात् । तथा हि निःस्वभावा एव सन्तो घटादयो लोके स्वकार्यकृत उपलभ्यन्ते । अपि च, अमुष्माद् दृष्टान्तात्पष्ठतरादर्थोऽयमवसीयताम्—

यथा निर्मितकं शास्ता निर्मिमीतद्विसंपदा ।

निर्मितो निर्मिमीतान्यं स च निर्मितकः पुनः ॥ ३१

तद्यथा—एकं निर्मितकं शास्ता बुद्धो भगवानृद्विसंपदा ऋद्विप्रभावेन निर्मिमीत । स चापि निर्मितकः पुनर्योऽयं बुद्धेन भगवता निर्मितः, स पुनर्भूयोऽन्यमपरं निर्मितकं निर्मिमीत । तत्र य एष निर्मितकोऽपरस्य निर्मितकस्य निर्माता, स शून्यो निःस्वभावस्तथागतस्वभावरहित इत्यर्थः । यश्चायमपरो निर्मितकः, यो निर्मितकेन निर्मितः, असावपि शून्यो निःस्वभावः, तथागतस्वभावरहित इत्यर्थः । यतोऽत्र निःस्वभावानां निःस्वभावकार्यकृत्त्वं कर्मकर्तृव्यपदेशश्च भवति ॥

तथा निर्मितकाकारः कर्ता यत्कर्म तत्कृतम् ।

तद्यथा निर्मितेनान्यो निर्मितो निर्मितस्तथा ॥ ३२

यो ह्यत्र कर्मणः कर्ता स निर्मितकाकारः स्वभावशून्यः । तेन च स्वभावशून्येन कर्त्रा यत्किञ्चित्कर्म क्रियते, तदपि स्वभावशून्यम्, तद्यथा निर्मितकेनान्यो निर्मितको निर्मितस्तथा वेदितव्यम् । यथोक्तमागमे—

एकस्य भाषमाणस्य सर्वे भाषन्ति निर्मिताः ।

एकस्य तूष्णींभूतस्य सर्वे तूष्णींभवन्ति हि ॥

तस्मादद्वयवादिनां माध्यमिकानां कुतो मिथ्यादर्शनम् ? उक्तं चार्यसमाधिराजे—

यद् सुगतु कथां कथेति नाथो वीथिगतान्मनुजान्कृपायमानः ।

निर्मितं जिनु तत्र निर्मिनित्वं विचरति तेषु प्रणीतबुद्धधर्मान् ॥

...विनये च पठ्यते—पापभिक्षुरप्रतिरूपको भगवता भिक्षुरभिनिर्मितस्तद्वचनेन शीलवतोऽपि विशुद्धप्रतिज्ञासंवासः प्रज्ञप्त इति ॥

न च केवलं निर्माणदृष्टान्तेन नैःस्वभाव्यदर्शनमुपपद्यमानरूपमपि चामीभ्यो दृष्टान्तेभ्यः स्फुटं नैःस्वभाव्यं भावानां प्रतीयतामिति प्रतिपादयन्नाह—

क्लेशाः कर्माणि देहाश्च कर्तारश्च फलानि च ।

गन्धर्वनगराकारा मरीचिखप्रसंनिभाः ॥ ३३

तत्र क्लेशा रागादयः, क्लिश्नन्ति सत्त्वचित्तसंतानानीति कृत्वा । कर्माणि कुशलाकुशला-
नेङ्ग्यानि । देहाः शरीराणि । कर्तार आत्मानः । फलानि विपाकाधिपत्यनिष्पन्दादीनि । त एते क्लेशा-
दयोऽर्था गन्धर्वनगराकारादिवन्निःस्वभावा वेदितव्याः । तस्मान्माध्यमिकानामेव भावानां स्वभावा-
नभ्युपगमाच्छाश्वतोच्छेददर्शनद्वयप्रसङ्गो नास्तीति विज्ञेयम् । अत्र च कर्मफलसंबन्धविचारे कुचोद्य-
शेषाक्षेपपरिहारो मध्यमकावताराद्विस्तरेणावसेयः ॥

२७. केन कारणेन मनुस्सा न सब्बे समका ।

राजा आह—भन्ते नागसेन, केन कारणेन मनुस्सा न सब्बे समका ? अञ्जे अप्पायुका, अञ्जे दीघायुका, अञ्जे बव्हावाधा, अञ्जे अप्पावाधा, अञ्जे दुब्बण्णा, अञ्जे वण्णवन्तो, अञ्जे अप्पेसक्खा, अञ्जे महेसक्खा, अञ्जे अप्पभोगा, अञ्जे महाभोगा, अञ्जे नीचकुलीना, अञ्जे महाकुलीना, अञ्जे अप्पञ्जा, अञ्जे पञ्जावन्तो ति ? थेरो आह—किस्स पन महाराज रुक्खा न सब्बे समका, अञ्जे अम्बिला, अञ्जे लवणा, अञ्जे तित्ताका, अञ्जे कटुका, अञ्जे कसावा, अञ्जे मधुरा ति ? मञ्जामि भन्ते बीजानं नानाकरणेना ति । एवमेव खो महाराज कम्मानं नानाकरणेन मनुस्सा न सब्बे समका, अञ्जे अप्पायुका..... अञ्जे पञ्जावन्तो । भासितं पे'तं महाराज भगवता—कम्मस्सका माणव सत्ता कम्मदायादा कम्मयोनी कम्मबन्धू कम्मपटिसरणा । कम्मं सत्ते विभजति यदिदं हीनपणीतताया ति । कल्लोऽसि भन्ते नागसेना ति ॥

मिलिन्दपञ्चह—६८-६९

२८. कम्मानं निदानानि ।

तीणि'मानि भिक्खवे निदानानि कम्मानं समुदयाय । कतमानि तीणि ? लोभो निदानं कम्मानं समुदयाय, दोसो निदानं कम्मानं समुदयाय, मोहो निदानं कम्मानं समुदयाय । यं भिक्खवे लोभपकतं कम्मं लोभजं लोभनिदानं लोभसमुदयं यत्थ'स्स अत्तभावो निब्बत्तति, तत्थ तं कम्मं विपच्चति । यत्थ तं कम्मं विपच्चति, तत्थ तस्स कम्मस्स विपाकं पटिसंवेदेति दिट्ठे'व धम्मो उप्पज्जे वा अपरे वा परियाये । यं भिक्खवे दोसपकतं कम्मं दोसजं दोसनिदानं दोससमुदयं, यत्थ'स्स अत्तभावो निब्बत्तति, तत्थ तं कम्मं विपच्चति । यत्थ तं कम्मं विपच्चति, तत्थ तस्स कम्मस्स विपाकं पटिसंवेदेति दिट्ठे'व धम्मो उप्पज्जे वा अपरे वा परियाये । यं भिक्खवे मोहपकतं कम्मं मोहजं मोहनिदानं मोहसमुदयं यत्थ'स्स अत्तभावो निब्बत्तति, तत्थ तं कम्मं विपच्चति । यत्थ तं कम्मं विपच्चति, तत्थ तस्स कम्मस्स विपाकं पटिसंवेदेति दिट्ठे'व धम्मो उप्पज्जे वा अपरे वा परियाये । सेय्यथापि भिक्खवे बीजानि अखण्डानि अपूतीनि अवातातपपहतानि सारदानि सुखसयितानि सुखेत्ते सुपरिकम्मताय भूमिया निक्खित्तानि देवो च सम्मा धारं अनुप्पवेच्छेय्य, एवस्सु तानि भिक्खवे बीजानि वुड्ढिं विरूळ्हि वेपुल्लं आपज्जेय्युं । एवमेव खो भिक्खवे यं लोभपकतं कम्मं... यं दोसपकतं कम्मं... यं मोहपकतं कम्मं... यत्थ'स्स अत्तभावो निब्बत्तति तत्थ तं कम्मं विपच्चति । यत्थ तं कम्मं विपच्चति, तत्थ तस्स कम्मस्स विपाकं पटिसंवेदेति दिट्ठे'व धम्मो उप्पज्जे वा अपरे वा परियाये । इमानि खो भिक्खवे तीणि निदानानि कम्मानं समुदयाय ॥

तीणि'मानि भिक्खवे निदानानि कम्मानं समुदयाय । कतमानि तीणि ? अलोभो निदानं कम्मानं समुदयाय, अदोसो निदानं कम्मानं समुदयाय, अमोहो निदानं कम्मानं समुदयाय । यं भिक्खवे अलोभपकतं कम्मं अलोभजं अलोभनिदानं अलोभसमुदयं, लोभे विगते एव तं

कम्मं पहीनं होति उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकत्तं अनभावकत्तं आयतिं अनुप्पादधम्मं । यं भिक्खवे अदोसपकत्तं कम्मं अदोसजं अदोसनिदानं अदोससमुदयं, दोसे विगते एव तं कम्मं पहीनं होति उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकत्तं अनभावकत्तं आयतिं अनुप्पादधम्मं । यं भिक्खवे अमोहपकत्तं कम्मं अमोहजं अमोहनिदानं अमोहसमुदयं, मोहे विगते एव तं कम्मं पहीनं होति उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकत्तं अनभावकत्तं आयतिं अनुप्पादधम्मं । सेय्यथापि भिक्खवे बीजानि अखण्डानि अपूतीनि अवातातपहतानि सारदानि सुखसयितानि, तानि पुरिसो अग्निना दहेय्य, अग्निना डहित्वा मसिं करेय्य, मसिं करित्वा महावाते वा ओपुनेय्य, नदिया वा सीघसोताय पवाहेय्य, एवस्सु तानि भिक्खवे बीजानि उच्छिन्नमूलानि तालावत्थुकत्तानि अनभावकत्तानि आयतिं अनुप्पादधम्मानि, एवमेव खो भिक्खवे यं अलोभपकत्तं कम्मं...यं अदोसपकत्तं कम्मं...यं अमोहपकत्तं कम्मं...तं पहीनं होति उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकत्तं अनभावकत्तं आयतिं अनुप्पादधम्मं । इमानि खो भिक्खवे तीणि निदानानि कम्मानं समुदयाया ति ॥

लोभजं दोसजं चैव मोहजं चापि विद्दसु ।

यं तेन पकत्तं कम्मं अप्पं वा यदि वा बहुं ।

इधेव तं वेदनीयं वत्थुं अञ्जं न विज्जति ॥ १

तस्मा लोभं च दोसं च मोहं चापि विद्दसु ।

विज्जं उप्पादयं भिक्खु सन्ना दुग्गतियो जहे ति ॥ २

अङ्गुत्तरनिकाय-तिकनिपात-३३.

२९. कम्मफलं ।

यो भिक्खवे एवं वदेय्य-यथा यथा अयं पुरिसो कम्मं करोति तथा तथा तं पटिसंवेदिय-तीति, एवं सन्तं भिक्खवे ब्रह्मचरियवासो न होति, ओकासो न पञ्चायति सम्मा दुक्खस्स अन्त-किरियाय । यो च खो भिक्खवे एवं वदेय्य-यथा वेदनीयं अयं पुरिसो कम्मं करोति, तथा तथा अस्स विपाकं पटिसंवेदयतीति, एवं सन्तं भिक्खवे ब्रह्मचरियवासो होति, ओकासो पञ्चायति सम्मा दुक्खस्स अन्तकिरियाय । इध भिक्खवे एकच्चस्स पुग्गलस्स अप्पमत्तिकं पि पापं कम्मं कत्तं होति, तं एनं निरयं उपनेति । इध पन भिक्खवे एकच्चस्स पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कत्तं दिट्ठधम्मं चैव वेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव ॥

कथंरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कम्मं कत्तं तं एवं निरयं उपनेति ? इध भिक्खवे एकच्चो पुग्गलो अभावितकायो होति अभावितसीलो अभावितचित्तो अभावितपञ्चो परित्तो अप्पातुमो अप्पदुक्खविहारी । एवरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कम्मं कत्तं तं एनं निरयं उपनेति । कथंरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कत्तं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव ? इध भिक्खवे एकच्चो पुग्गलो भावितकायो होति भावितसीलो भावितचित्तो भावितपञ्चो अपरित्तो महत्ता अप्पमाणविहारी । एवरूपस्स भिक्खवे

पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कतं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव । सेय्यथापि भिक्खवे पुरिसो लोणपलं परित्ते उदकमल्लके पक्खिपेय्य । तं किं मञ्जथ भिक्खवे । अपि नु तं परित्तं उदकमल्लके उदकं अमुना लोणपलेन लोणं अस्स अपेय्यं ति ? एवं भन्ते । तं किस्स हेतु ? अदुं हि भन्ते परित्तं उदकमल्लके उदकं । तं अमुना लोणपलेन लोणं अस्स अपेय्यं ति । सेय्यथापि भिक्खवे पुरिसो लोणपलं गङ्गाय नदिया पक्खिपेय्य । तं किं मञ्जथ भिक्खवे, अपि नु सा गङ्गा नदी अमुना लोणपलेन लोणा अस्स अपेय्या ति ? नो हे'तं भन्ते । तं किस्स हेतु ? असु हि भन्ते गङ्गाय नदिया महा उदकमल्लको । सो अमुना लोणपलेन न लोणो अस्स अपेय्यो ति । एवमेव खो भिक्खवे इधेक्कस्स पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कतं तं एनं निरयं उपनेति । इध पन भिक्खवे एकस्स पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कतं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव ॥

कथंरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कम्मं कतं तं एनं निरयं उपनेति ? इध भिक्खवे एकस्सो पुग्गलो अभावितकायो...अप्पदुक्खविहारी । एवरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कतं तं एनं निरयं उपनेति । कथंरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पि पापं कम्मं कतं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव ? इध भिक्खवे एकस्सो पुग्गलो भावितकायो...महत्ता अप्पमाणविहारी । एवरूपस्स भिक्खवे पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कतं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव । इध भिक्खवे अद्धकहापणेन पि बन्धनं निगच्छति, कहापणेन पि बन्धनं निगच्छति, कहापणसतेन पि बन्धनं निगच्छति । इध पन भिक्खवे एकस्सो अद्धकहापणेन पि न बन्धनं निगच्छति, कहापणेन पि न बन्धनं निगच्छति, कहापणसतेन पि न बन्धनं निगच्छति । कथंरूपो भिक्खवे अद्धकहापणेन पि बन्धनं निगच्छति ? इध भिक्खवे एकस्सो दळिदो होति अप्पस्सको अप्पभोगो । एवरूपो भिक्खवे अद्धकहापणेन पि बन्धनं निगच्छति..... । कथंरूपो भिक्खवे पुग्गलो अद्धकहापणेन पि न बन्धनं निगच्छति..... ? इध भिक्खवे एकस्सो अड्डो होति महाधनो महाभोगो । एवरूपो भिक्खवे पुग्गलो अद्धकहापणेन पि बन्धनं न निगच्छति.....कहापणसतेन पि बन्धनं न निगच्छति । एवमेव खो भिक्खवे इधेक्कस्स पुग्गलस्स अप्पमत्तकं पि पापं कम्मं कतं तं एवं निरयं उपनेति । इध पन भिक्खवे एकस्स पुग्गलस्स तादिसं येव अप्पमत्तकं पापं कम्मं कतं दिट्ठधम्मवेदनीयं होति नाणु पि खायति बहुदेव ॥

अङ्गुत्तरनिकाय-३. ९

३०. (अ) पटिच्चसमुप्पादो ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा कुरूसु विहरति । कम्मासधम्मं नाम कुरूतं निगमो । अथ खो आयस्सा आनन्दो येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्सा आनन्दो भगवन्तं एतद्वोच-अच्छरियं भन्ते, अवभुतं

भन्ते याव गम्भीरो चायं भन्ते पटिच्चसमुत्पादो गम्भीरावभासो च । अथ च पन मे उत्तानकुत्तानको विय खायतीति । मा एवं आनन्द अवच, मा एवं आनन्द अवच । गम्भीरो चायं आनन्द पटिच्चसमुत्पादो गम्भीरावभासो च । एतस्स आनन्द धम्मस्स अननुबोधा अप्पटिवेधा एवं अयं पजा तन्ताकुलकजाता गुणगण्टिकजाता मुञ्जबब्बजभूता अपायं दुग्गतिं विनिपातं संसारं नातिवत्तति ॥

अत्थि इदप्पच्चया जरामरणं ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया जरामरणं ति चे वदेय्य, जातिप्पच्चया जरामरणं ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया जातीति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया जातीति चे वदेय्य, भवप्पच्चया जातीति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया भवो ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया भवो इति चे वदेय्य, उपादानप्पच्चया भवो ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया उपादानं ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया उपादानं ति चे वदेय्य, तण्हापच्चया उपादानं ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया तण्हा ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया तण्हा ति चे वदेय्य, वेदनापच्चया तण्हा ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया वेदना ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया वेदना इति चे वदेय्य, फस्सपच्चया वेदना ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया फस्सो ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया फस्सो इति चे वदेय्य, नामरूपपच्चया फस्सो इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया नामरूपं ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया नामरूपं इति चे वदेय्य, विज्जाणपच्चया नामरूपं ति इच्चस्स वचनीयं ॥ अत्थि इदप्पच्चया विज्जाणं ति पुट्ठेन सता आनन्द अत्थीति'स्स वचनीयं । किंपच्चया विज्जाणं इति चे वदेय्य, नामरूपपच्चया विज्जाणं ति इच्चस्स वचनीयं ॥ इति खो आनन्द नामरूपपच्चया विज्जाणं, विज्जाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया फस्सो, फस्सपच्चया वेदना, वेदनापच्चया तण्हा, तण्हापच्चया उपादानं, उपादानपच्चया भवो, भवप्पच्चया जाति, जातिपच्चया जरामरणं, जरामरणपच्चया सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा संभवन्ति । एवमेतस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति ॥

जातिपच्चया जरामरणं ति, इति खो पनेतं वुत्तं, तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं यथा जातिपच्चया जरामरणं । जाति च हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि किम्हिचि, सेय्यथीदं, देवानं वा देवत्ताय, गन्धव्वानं वा गन्धव्वत्ताय, यक्खानं वा यक्खत्ताय, भूतानं वा भूतत्ताय, मनुस्सानं वा मनुस्सत्ताय, चतुप्पदानं वा चतुप्पदत्ताय, पक्खीनं वा पक्खित्ताय, सिरिसपानं वा सिरिसपत्ताय, तेसं तेसं च हि आनन्द सत्तानं तथत्ताय जाति नाभविस्स, सब्बसो जातिया असति जातिनिरोधा अपि नु खो जरामरणं पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो, एस पच्चयो जरामरणस्स, यदिदं जाति ॥

भवपच्चया जाति इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं यथा भवपच्चया जाति । भवो हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि किम्हिचि,

सेय्यथीदं—कामभवो रूपभवो अरूपभवो वा । सब्बसो भवे असति भवनिरोधा अपि नु खो जाति पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो एस पञ्चयो जातिया, यदिदं भवो ॥

उपादानपञ्चया भवो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं यथा उपादानपञ्चया भवो । उपादानं हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि, किम्हिचि, सेय्यथीदं—कामूपादानं वा दिट्ठूपादानं वा सीलव्वतूपादानं वा अत्तवादूपादानं वा । सब्बथा उपादाने असति उपादाननिरोधा अपि नु खो भवो पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो, एस पञ्चयो भवस्स, यदिदं उपादानं ॥

तण्हापञ्चया उपादानं इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं यथा तण्हापञ्चया उपादानं । तण्हा हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि किम्हिचि, सेय्यथीदं—रूपतण्हा, सद्दतण्हा, गन्धतण्हा, रसतण्हा, फोट्ठव्वतण्हा, धम्मतण्हा । सब्बसो तण्हाय असति तण्हानिरोधा अपि नु खो उपादानं पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द, एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो, एस पञ्चयो उपादानस्स यदिदं तण्हा ॥

वेदनापञ्चया तण्हा इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं यथा वेदनापञ्चया तण्हा । वेदना हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि किम्हिचि, सेय्यथीदं—चक्खुसंफस्सजा वेदना, सोतसंफस्सजा वेदना, घानसंफस्सजा वेदना, जिब्हासंफस्सजा वेदना, कायसंफस्सजा वेदना, मनोसंफस्सजा वेदना । सब्बसो वेदनाय असति वेदनानिरोधा अपि नु खो तण्हा पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो, एस पञ्चयो तण्हाय यदिदं वेदना ॥

इति खो आनन्द वेदनं पटिच्च तण्हा, तण्हं पटिच्च परियेसना, परियेसनं पटिच्च लाभो, लाभं पटिच्च विनिच्छयो, विनिच्छयं पटिच्च छन्दरागो, छन्दरागं पटिच्च अज्झोसानं, अज्झोसानं पटिच्च परिग्गहो, परिग्गहं पटिच्च मच्छरियं, मच्छरियं पटिच्च आरक्खो, आरक्खाधिकरणं दण्डादानसत्था-दानकलहविग्गहविवादुत्तुवंतुपेसुव्वमुसावादा अनेके पापका अकुसला धम्मा संभवन्ति ॥

आरक्खाधिकरणं दण्डादान...अकुसला धम्मा संभवन्तीति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं, यथा आरक्खाधिकरणं...धम्मा संभवन्ति, आरक्खो हि आनन्द नाभविस्स, सब्बेन सब्बं, सब्बथा सब्बं, कस्सचि किम्हिचि, सब्बसो आरक्खे असति आरक्खनिरोधा अपि नु खो दण्डादान...मुसावादा अनेके पापका अकुसला धम्मा संभवेय्युं ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु, एतं निदानं, एस समुदयो, एस पञ्चयो दण्डादान...मुसावादानं अनेकेसं पापकानं धम्मनं संभवाव यदिदं आरक्खो ॥

मच्छरियं पटिच्च आरक्खो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितव्वं, यथा मच्छरियं पटिच्च आरक्खो । मच्छरियं हि आनन्द नाभविस्स...सब्बसो मच्छरिये

असति मच्छरियनिरोधा अपि नु खो आरक्खो पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो आरक्खस्स यदिदं मच्छरियं ॥

परिग्गहं पटिच्च मच्छरियं इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा परिग्गहं पटिच्च मच्छरियं । परिग्गहो हि आनन्द नाभविस्स...सब्बसो परिग्गहे असति परिग्गहनिरोधा अपि नु खो मच्छरियं पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो मच्छरियस्स यदिदं परिग्गहो ॥

अज्झोसानं पटिच्च परिग्गहो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा अज्झोसानं पटिच्च परिग्गहो । अज्झोसानं हि आनन्द नाभविस्स...सब्बसो अज्झोसाने असति अज्झोसाननिरोधा अपि नु खो परिग्गहो पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो परिग्गहस्स यदिदं अज्झोसानं ॥

छन्दरागं पटिच्च अज्झोसानं इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा छन्दरागं पटिच्च अज्झोसानं । छन्दरागो हि आनन्द नाभविस्स...सब्बसो छन्दरागे असति छन्दरागनिरोधा अपि नु खो अज्झोसानं पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो अज्झोसानस्स यदिदं छन्दरागो ॥

विनिच्छयं पटिच्च छन्दरागो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा विनिच्छयं पटिच्च छन्दरागो । विनिच्छयो हि आनन्द नाभविस्स...सब्बसो विनिच्छये असति विनिच्छयनिरोधा अपि नु खो छन्दरागो पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो छन्दरागस्स यदिदं विनिच्छयो ॥

लाभं पटिच्च विनिच्छयो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा लाभं पटिच्च विनिच्छयो । लाभो हि आनन्द नाभविस्स....सब्बसो लाभे असति लाभनिरोधा अपि नु खो विनिच्छयो पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु....एस पच्चयो विनिच्छयस्स यदिदं लाभो ॥

परियेसनं पटिच्च लाभो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा परियेसनं पटिच्च लाभो । परियेसना हि आनन्द नाभविस्स.....सब्बसो परियेसनाय असति परियेसनानिरोधा अपि नु खो लाभो पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो लाभस्स यदिदं परियेसना ॥

तण्हं पटिच्च परियेसना इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा तण्हं पटिच्च परियेसना । तण्हा हि आनन्द नाभविस्स...सेय्यथीयं—कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा, सब्बसो तण्हाय असति तण्हानिरोधा अपि नु खो परियेसना पब्बायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो परियेसनाय यदिदं तण्हा ॥ इति खो आनन्द इमे द्वे धम्मा द्वयेन वेदनाय एकसमोसरणा भवन्ति ॥

फस्सपच्चया वेदना इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा फस्सपच्चया वेदना । फस्सो हि आनन्द नाभविस्स...सैय्यथीदं-चक्खुसंफस्सो सोतसंफस्सो घानसंफस्सो जिह्वासंफस्सो कायसंफस्सो मनोसंफस्सो, सब्बसो फस्से असति फस्सनिरोधा अपि नु खो वेदना पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो वेदनाय यदिदं फस्सो ॥

नामरूपपच्चया फस्सो इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा नामरूपपच्चया फस्सो । येहि आनन्द आकारेहि, येहि लिङ्गेहि, येहि निमित्तेहि, येहि उद्देसेहि, नामकायस्स पञ्चत्ति होति, तेसु आकारेसु, तेसु लिङ्गेसु, तेसु निमित्तेसु, तेसु उद्देसेसु असति, अपि नु खो रूपकाये अधिवचनसंफस्सो पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । येहि आनन्द आकारेहि...उद्देसेहि रूपकायस्स पञ्चत्ति होति, तेसु आकारेसु...उद्देसेसु असति, अपि नु खो नामकाये पटिघसंफस्सो पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । येहि आनन्द आकारेहि...उद्देसेहि नामकायस्स च रूपकायस्स च पञ्चत्ति होति, तेसु आकारेसु...उद्देसेसु असति, अपि नु खो अधिवचनसंफस्सो वा पटिघसंफस्सो वा पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते ॥

येहि आनन्द आकारेहि...उद्देसेहि नामरूपस्स पञ्चत्ति होति, तेसु आकारेसु...उद्देसेसु असति, अपि नु खो फस्सो पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो फस्सस्स यदिदं नामरूपं ॥

विज्जाणपच्चया नामरूपं इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं यथा विज्जाणपच्चया नामरूपं । विज्जाणं हि आनन्द मातु कुच्छिं न ओक्कमिस्सथ, अपि नु खो नामरूपं मातु कुच्छिंस्मिं समुच्छिस्सथा ति ? नो हे'तं भन्ते । विज्जाणं हि आनन्द मातु कुच्छिं ओक्कमित्वा वोक्कमिस्सथ, अपि नु खो नामरूपं इत्थत्ताय अभिनिव्वत्तिस्सथा ति ? नो हे'तं भन्ते । विज्जाणं हि आनन्द दहरस्सेव सतो वोच्छिज्जिस्सथ कुमारस्स वा कुमारिकाय वा, अपि नु खो नामरूपं बुद्धिं विरूळ्ळिह वेपुल्लं आपज्जिस्सथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु.... एस पच्चयो नामरूपस्स यदिदं विज्जाणं ॥

नामरूपपच्चया विज्जाणं इति खो पनेतं वुत्तं । तदानन्द इमिना पे'तं परियायेन वेदितब्बं, यथा नामरूपपच्चया विज्जाणं । विज्जाणं हि आनन्द नामरूपे पतिट्ठं नालभिस्सथ, अपि नु खो आयतिं जातिजरामरणदुक्खसमुदयसंभवो पञ्चायेथा ति ? नो हे'तं भन्ते । तस्मातिहानन्द एसेव हेतु...एस पच्चयो विज्जाणस्स यदिदं नामरूपं ॥

एत्तावता खो आनन्द जायेथ वा मीयेथ वा चवेथ वा उप्पज्जेथ वा, एत्तावता अधिवचनपथो, एत्तावता निरुत्तिपथो, एत्तावता पञ्चत्तिपथो, एत्तावता पञ्चावचरं, एत्तावता वट्ठं वट्ठति इत्थत्तं पञ्चापनाय, यदिदं नामरूपं विज्जाणेन अज्जमज्जं पच्चयताय वत्तति ॥

३१. (आ) प्रतीत्यसमुत्पादः ।

य इमं प्रतीत्यसमुत्पादं सततसमितं निर्जीवं यथावदविपरीतमजीवमजातमभूतमकृतमसंस्कृत-
मप्रतिघमनालम्बनं शिवमभयमनाहार्यमव्ययमव्युपशमस्वभावं पश्यति स धर्मं पश्यति । यस्तु एवं
सततसमितं.....अव्युपशमस्वभावं पश्यति सोऽनुत्तरधर्मशरीरं बुद्धं पश्यति ॥

प्रतीत्यसमुत्पाद इति कस्मादुच्यते ? सहेतुकः सप्रत्ययो नाहेतुको नाप्रत्यय इति । अथ च
पुनरयं प्रतीत्यसमुत्पादो द्वाभ्यां कारणाभ्यामुत्पद्यते । कतमाभ्यां द्वाभ्यां कारणाभ्याम् ? हेतूप-
निबन्धतः प्रत्ययोपनिबन्धतश्च । सोऽपि द्विविधो द्रष्टव्यः, बाह्यश्चाध्यात्मिकश्च । तत्र बाह्यस्य प्रतीत्य-
समुत्पादस्य हेतूपनिबन्धः कतमः ? यदिदं बीजादङ्कुरः, अङ्कुरात्पत्रम्, पत्रात्काण्डम्, काण्डान्नालम्,
नालाद्गण्डः, गण्डाद्गर्भम्, गर्भाच्छूकः, शूकात्पुष्पम्, पुष्पात्फलमिति । असति बीजेऽङ्कुरो न भवति
यावत्सति पुष्पे फलं न भवति । सति तु बीजेऽङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति, एवं यावत्सति पुष्पे
फलस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति । तत्र बीजस्य नैवं भवति अहमङ्कुरमभिनिर्वर्तयामीति, अङ्कुरस्यापि नैवं
भवति अहं बीजेनाभिनिर्वर्तित इति । एवं यावत्पुष्पस्य नैवं भवति अहं फलमभिनिर्वर्तयामीति,
फलस्यापि नैवं भवति अहं बीजेनाभिनिर्वर्तितमिति । अथ पुनर्बीजे सति अङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति
प्रादुर्भावः, एवं यावत्पुष्पे सति फलस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति प्रादुर्भावः । एवं बाह्यस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य
हेतूपनिबन्धो द्रष्टव्यः ॥

कथं बाह्यस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य प्रत्ययोपनिबन्धो द्रष्टव्यः ? षण्णां धातूनां समवायात् ।
कतमेषां षण्णां धातूनां समवायात् ? यदिदं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशऋतुसमवायात् बाह्यस्य प्रतीत्य-
समुत्पादस्य प्रत्ययोपनिबन्धो द्रष्टव्यः । तत्र पृथिवीधातुर्बीजस्य संधारणकृत्यं करोति । अन्धातुर्बीजं
स्नेहयति । तेजोधातुर्बीजं परिपाचयति । वायुधातुर्बीजमभिनिर्हरति । आकाशधातुर्बीजस्यानावरणकृत्यं
करोति । ऋतुरपि बीजस्य परिणामनाकृत्यं करोति । असत्सु एषु प्रत्ययेषु बीजादङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्
भवति । यदा बाह्यश्च पृथिवीधातुरविकलो भवति, एवमप्तेजोवाय्वाकाशऋतुधातवश्चाविकला भवन्ति,
ततः सर्वेषां समवायात् बीजे निरुध्यमाने अङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति । तत्र पृथिवीधातोर्नैवं भवति
अहं बीजस्य संधारणाकृत्यं करोमीति, एवं यावद्दूतोरपि नैवं भवति अहं बीजस्य परिणामनाकृत्यं
करोमीति । अङ्कुरस्यापि नैवं भवति अहमेभिः प्रत्ययैर्जनित इति । अथ पुनः सत्सु एतेषु बीजे
निरुध्यमाने अङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति । स चायमङ्कुरो न स्वयंकृतो न परकृतो नोभयकृतो नेश्वर-
निर्मितो न कालपरिणामितो न प्रकृतिसंभूतो न चैककारणाधीनो नाप्यहेतुसमुत्पन्नः । पृथिव्यप्तेजो-
वाय्वाकाशऋतुसमवायात् बीजे निरुध्यमाने अङ्कुरस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति । एवं बाह्यस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य
प्रत्ययोपनिबन्धो द्रष्टव्यः ॥

तत्र बाह्यः प्रतीत्यसमुत्पादः पञ्चभिः कारणैर्द्रष्टव्यः । कतमैः पञ्चभिः ? न शाश्वततो
नोच्छेदतो न संक्रान्तितः परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितः तत्सदृशानुप्रबन्धतश्चेति । कथं न
शाश्वतत इति ? यस्मादन्योऽङ्कुरोऽन्यद्वीजं, न च यदेव बीजं स एवाङ्कुरः । अथवा पुनर्बीजं निरुध्यते

अङ्कुरश्चोत्पद्यते, अतो न शाश्वततः । कथं नोच्छेदतः ? न च पूर्वनिरुद्धाद्वीजादङ्कुरो निष्पद्यते, नाप्यनिरुद्धाद्वीजात्, अपि च, बीजं च निरुध्यते, तस्मिन्नेव समयेऽङ्कुरं उत्पद्यते तुलादण्डोन्नामानामवनामवत्, अतो नोच्छेदतः । कथं न संक्रान्तितः ? विसदृशो बीजादङ्कुर इति । अतो न संक्रान्तितः । कथं परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितः ? परीत्तबीजमुप्यते विपुलफलान्यभिनिर्वर्तयतीति । अतः परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितः । कथं तत्सदृशानुप्रबन्धतः ? यादृशं बीजमुप्यते तादृशं फलमभिनिर्वर्तयतीति । अतस्तत्सदृशानुप्रबन्धतश्चेति । एवं बाह्यः प्रतीत्यसमुत्पादः पञ्चभिः कारणैर्द्रष्टव्यः ॥

एवमाध्यात्मिकोऽपि प्रतीत्यसमुत्पादो द्वाभ्यामेव कारणाभ्यामुत्पद्यते । कतमाभ्यां द्वाभ्याम् । हेतूपनिबन्धतः प्रत्ययोपनिबन्धतश्च । तत्राध्यात्मिकस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य हेतूपनिबन्धः कतमः ? यदिदमविद्याप्रत्ययाः संस्काराः, संस्कारप्रत्ययं विज्ञानम्, विज्ञानप्रत्ययं नामरूपम्, नामरूपप्रत्ययं षडायतनम्, षडायतनप्रत्ययः स्पर्शः, स्पर्शप्रत्यया वेदना, वेदनाप्रत्यया तृष्णा, तृष्णाप्रत्ययमुपादानम्, उपादानप्रत्ययो भवः, भवप्रत्यया जातिः, जातिप्रत्यया जरामरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासाः संभवन्ति । एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य समुदयो भवति । अविद्या चेन्नाभविष्यन्नैव संस्काराः प्रज्ञास्यन्ते । एवं यावज्जातिश्चेन्नाभविष्यज्जरामरणं न प्रज्ञास्यते । अथवा, सत्यामविद्यायां संस्काराणामभिनिर्वृत्तिर्भवति । एवं यावज्जात्यां सत्यां जरामरणस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति । अत्राविद्याया नैवं भवति अहं संस्कारानभिनिर्वर्तयामीति, संस्काराणामपि नैवं भवति वयमविद्यायाभिनिर्वर्तिता इति । एवं यावज्जातेरपि नैवं भवति अहं जरामरणमभिनिर्वर्तयामीति, जरामरणस्यापि नैवं भवत्यहं जात्याभिनिर्वर्तितमिति । अथ च सत्यामविद्यायां संस्काराणामभिनिर्वृत्तिर्भवति प्रादुर्भावः । एवं यावज्जात्यां सत्यां जरामरणस्याभिनिर्वृत्तिर्भवति प्रादुर्भावः । एवमाध्यात्मिकस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य हेतूपनिबन्धो द्रष्टव्यः ॥

कतमाध्यात्मिकस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य प्रत्ययोपनिबन्धो द्रष्टव्य इति ? षण्णां धातूनां समवायात् । कतमेषां षण्णां धातूनां समवायात् ? यदिदं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशविज्ञानधातूनां समवायादाध्यात्मिकस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य प्रत्ययोपनिबन्धो द्रष्टव्यः । तत्राध्यात्मिकस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य पृथिवीधातुः कतमः ? यः कायस्य संश्लेषात्कठिनभावमभिनिर्वर्तयति, अयमुच्यते पृथिवीधातुः । यः कायस्यानुपरिग्रहकृत्यं करोति, अयमुच्यतेऽब्धातुः । यः कायस्याशितपीतभक्षितं परिपाचयति, अयमुच्यते तेजोधातुः । यः कायस्य आश्वासप्रश्वासकृत्यं करोति, अयमुच्यते वायुधातुः । यः कायस्यान्तःशौषीर्यमभिनिर्वर्तयति, अयमुच्यते आकाशधातुः । यो नामरूपमभिनिर्वर्तयति नडकलापयोगेन पञ्चविज्ञानकायसंयुक्तं सास्त्रं च मनोविज्ञानम्, अयमुच्यते भिक्षवो विज्ञानधातुः । तत्र असतामेषां प्रत्ययानां कायस्योत्पत्तिर्न भवति । यदा त्वाध्यात्मिकः पृथिवीधातुरविकलो भवति, एवमप्तेजोवाय्वाकाशविज्ञानधातवश्चाविकला भवन्ति, ततः सर्वेषां समवायात्कायस्योत्पत्तिर्भवति । तत्र पृथिवीधातोर्नैवं भवत्यहं कायस्य कठिनभावमभिनिर्वर्तयामीति । अब्धातोर्नैवं भवत्यहं कायस्यानुपरिग्रहकृत्यं करोमीति ।

तेजोधातोर्नैवं भवत्यहं कायस्याशितपीतखादितं परिपाचयामीति । वायुधातोर्नैवं भवति अहं काय-
स्याश्वासप्रश्वासकृत्यं करोमीति । आकाशधातोर्नैवं भवति अहं कायस्यान्तःशौषीर्यमभिनिर्वर्तयामीति ।
विज्ञानधातोर्नैवं भवति अहं कायस्य नामरूपमभिनिर्वर्तयामीति । कायस्यापि नैवं भवति अहमेभिः
प्रत्ययैर्जनित इति । अथ च पुनः सतामेषां प्रत्ययानां समवायात्कायस्योत्पत्तिर्भवति । तत्र पृथिवीधातु-
र्नात्मा न सत्त्वो न जीवो न जन्तुर्न मनुजो न मानवो न स्त्री न पुमान् न नपुंसकं न चाहं न मम न
चान्यस्य कस्यचित् । एवमन्धातुस्तेजोधातुर्वायुधातुराकाशधातुर्विज्ञानधातुर्नात्मा न सत्त्वो न जीवो
न जन्तुर्न मनुजो न मानवो न स्त्री न पुमान् न नपुंसकं न चाहं न मम न चान्यस्य कस्यचित् ॥

तत्र अविद्या कतमा ? या एषामेव षण्णां धातूनामैक्यसंज्ञा पिण्डसंज्ञा नित्यसंज्ञा ध्रुवसंज्ञा
शाश्वतसंज्ञा सुखसंज्ञा आत्मसंज्ञा सत्त्वसंज्ञा जीवपुद्गलमनुजमानवसंज्ञा अहंकारसंज्ञा ममकारसंज्ञा
एवमादि विविधमज्ञानम् । इयमुच्यतेऽविद्येति । एवमविद्यायां सत्यां विषयेषु रागद्वेषमोहाः
प्रवर्तन्ते । तत्र ये रागद्वेषमोहा विषयेषु, अमी संस्कारा इत्युच्यन्ते । वस्तुप्रतिविज्ञप्तिर्विज्ञानम् ।
विज्ञानसहस्रभुवश्चत्वारः स्कन्धा अरूपिणः उपादानाख्यास्तन्नाम, रूपं चत्वारि महाभूतानि, तानि
चोपादाय रूपम् । तच्च नाम तच्च रूपम् । ऐक्यमभिसंक्षिप्य तन्नामरूपम् । नामरूपसंनिश्चिता-
नीन्द्रियाणि षडायतनम् । त्रयाणां धर्माणां संनिपातः स्पर्शः । स्पर्शानुभवो वेदना । वेदनाध्यवसानं
तृष्णा । तृष्णायैपुन्यमुपादानम् । उपादाननिर्जातं पुनर्भवजनकं कर्म भवः । भवहेतुकः स्कन्धप्रादु-
र्भावो जातिः । जातस्य स्कन्धपरिपाको जरा । जीर्णस्य स्कन्धस्य विनाशो मरणम् । त्रिमासण्य
संमूढस्य साभिष्वङ्गस्यान्तर्दाहः शोकः । शोकोत्थमालापनं परिदेवः । पञ्चविज्ञानकायसंयुक्तमसात-
मनुभवनं दुःखम् । मनसा संयुक्तं मानसं दुःखं दौर्मनस्यम् । ये चाप्यन्ये एवमादय उपल्लेशस्ते
उपायासा इति ॥

तत्र मोहान्धकारार्थेनाविद्या । अभिसंस्कारार्थेन संस्काराः । विज्ञापनार्थेन विज्ञानम् । अन्यो-
न्योपस्तम्भनार्थेन नामरूपम् । आयद्वारार्थेन षडायतनम् । स्पर्शनार्थेन स्पर्शः । अनुभवनार्थेन वेदना ।
परितर्षणार्थेन तृष्णा । उपादानार्थेनोपादानम् । पुनर्भवार्थेन भवः । जन्मार्थेन जातिः । परिपाकार्थेन
जरा । विनाशार्थेन मरणम् । शोचनार्थेन शोकः । परिदेवनार्थेन परिदेवः । कायपरिपीडनार्थेन
दुःखम् । चित्तसंपीडनार्थेन दौर्मनस्यम् । उपल्लेशार्थेनोपायासाः ॥

अथवा तत्त्वेऽप्रतिपत्तिर्मिथ्याप्रतिपत्तिरज्ञानमविद्या । एवमविद्यायां सत्यां त्रिविधाः संस्कारा
अभिनिर्वर्तन्ते पुण्योपगा अपुण्योपगा आनेङ्ग्योपगाः । तत्र पुण्योपगानां संस्काराणां पुण्योपगमेव
विज्ञानं भवति । अपुण्योपगानां संस्काराणामपुण्योपगमेव विज्ञानं भवति । आनेङ्ग्योपगानां संस्कारा-
णामानेङ्ग्योपगमेव विज्ञानं भवति । इदमुच्यते विज्ञानम् । विज्ञानप्रत्ययं नामरूपमिति वेदना-
दयोऽरूपिणश्चत्वारः स्कन्धास्तत्र तत्र भवे नामयन्तीति नाम । सह रूपस्कन्धेन च नाम रूपं चेति
नामरूपमुच्यते । नामरूपविवृद्ध्या षड्भिरायतनद्वारैः कृत्यक्रियाः प्रवर्तन्ते प्रज्ञायन्ते, तन्नामरूपप्रत्ययं
षडायतनमित्युच्यते । षड्भ्यश्चायतनेभ्यः षट् स्पर्शकायाः प्रवर्तन्ते, अयं षडायतनप्रत्ययः स्पर्श

इत्युच्यते । यज्जातीयः स्पर्शो भवति तज्जातीया वेदना प्रवर्तते । इयमुच्यते भिक्षवः स्पर्शप्रत्यया वेदनेति । यस्तां वेदनां विशेषेणास्वादयति अभिनन्दति अध्यवस्यति अध्यवसाय तिष्ठति, सा वेदनाप्रत्यया तृष्णेत्युच्यते । आस्वादानाभिनन्दनाध्यवसानस्थानादात्मप्रियरूपसातरूपैर्वियोगो मा भून्नित्यमपरित्यागो भवेदिति यैवं प्रार्थना इदमुच्यते भिक्षवस्तृष्णाप्रत्ययमुपादानम् । यत्र वस्तुनि सतृष्णस्तस्य वस्तुनोऽर्जनाय विठपनायोपादानमुपादत्ते, तत्र तत्र प्रार्थयते, एवं प्रार्थयमानः पुनर्भवजनकं कर्म समुत्थापयति कायेन वाचा मनसा च, स उपादानप्रत्ययो भव इत्युच्यते । तत्कर्मनिर्जातानां स्कन्धानामभिनिर्वृत्तिर्या सा भवप्रत्यया जातिरित्युच्यते । जात्याभिनिर्वृत्तानां स्कन्धानामुपचयनपरिपाकाद्विनाशो भवति । तदिदं जातिप्रत्ययं जराभरणमित्युच्यते ॥

एवमयं द्वादशाङ्गः प्रतीत्यसमुत्पादोऽन्योन्यहेतुकोऽन्योन्यप्रत्ययो नैवानित्यो नैव नित्यो न संस्कृतो नासंस्कृतो नाहेतुको नाप्रत्ययो न वेदयिता नावेदयिता न प्रतीत्यसमुत्पन्नो नाप्रतीत्यसमुत्पन्नो न क्षयधर्मो नाक्षयधर्मो न विनाशधर्मो नाविनाशधर्मो न निरोधधर्मो नानिरोधधर्मोऽनादिकालप्रवृत्तोऽनुच्छिन्नोऽनुप्रवर्तते नदीस्रोतवत् ॥

यद्यप्ययं द्वादशाङ्गः प्रतीत्यसमुत्पादोऽनुच्छिन्नोऽनुप्रवर्तते नदीस्रोतवत्, अथ च इमान्यस्य द्वादशाङ्गस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य चत्वार्यङ्गानि संघातक्रियायै हेतुत्वेन प्रवर्तन्ते । कतमानि चत्वारि ? यदुताविद्या तृष्णा कर्म विज्ञानं च । तत्र विज्ञानं बीजस्वभावत्वेन हेतुः । कर्म क्षेत्रस्वभावत्वेन हेतुः । अविद्या तृष्णा च क्लेशस्वभावत्वेन हेतुः । कर्मक्लेशा विज्ञानबीजं जनयन्ति । तत्र कर्म विज्ञानबीजस्य क्षेत्रकार्यं करोति । तृष्णा विज्ञानबीजं स्नेहयति । अविद्या विज्ञानबीजमवकिरति । असतां तेषां प्रत्ययानां विज्ञानबीजस्याभिनिर्वृत्तिर्न भवति । तत्र कर्मणो नैवं भवति अहं विज्ञानबीजस्य क्षेत्रकार्यं करोमीति । तृष्णाया अपि नैवं भवति अहं विज्ञानस्य स्नेहकार्यं करोमीति । अविद्याया अपि नैवं भवति अहं विज्ञानबीजमवकिरामीति । विज्ञानबीजस्यापि नैवं भवति अहमेभिः प्रत्ययैर्जनितमिति ॥

अथ च विज्ञानबीजं कर्मक्षेत्रप्रतिष्ठितं तृष्णास्नेहाभिष्यन्दितमविद्याया स्ववकीर्णं विभज्यमानं विरोहति । तत्र तत्रोपपत्त्यायतनप्रतिसंधौ मातुः कुक्षौ नामरूपाङ्कुरमभिनिर्वर्तयति । स च नामरूपाङ्कुरो न स्वयंकृतो न परकृतो नोभयकृतो नेश्वरकृतो न कालपरिणामितो न प्रकृतिसंभूतो न चैककारणाधीनो नाप्यहेतुसमुत्पन्नः । अथ च मातापितृसंयोगाद्, ऋतुसमवायाद्, अन्येषां प्रत्ययानां समवायाद् आस्वादानुविद्धं विज्ञानबीजं मातुः कुक्षौ नामरूपाङ्कुरमभिनिर्वर्तयति अस्वामि-केषु धर्मेष्वपरिग्रहेष्वमेष्वकाशसमेषु मायालक्षणस्वभावेषु हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् ॥

तद्यथा पञ्चभिः कारणैश्चक्षुर्विज्ञानमुत्पद्यते । कतमैः पञ्चभिः ? यदुत चक्षुः प्रतीत्य रूपं चालोकं चाकाशं च तज्जमनसिविकारं च प्रतीत्योत्पद्यते चक्षुर्विज्ञानम् । तत्र चक्षुर्विज्ञानस्य चक्षु-राश्रयकृत्यं करोति । रूपमालम्बनकृत्यं करोति । आलोकोऽवभासकृत्यं करोति । आकाशमनावरणकृत्यं करोति । तज्जमनसिकारः समन्वाहरणकृत्यं करोति । असतामेषां प्रत्ययानां चक्षुर्विज्ञानं नोत्पद्यते ।

यदा तु चक्षुराध्यात्मिकमायतनमविकलं भवति, एवं रूपालोकाकाशतज्जमनसिकाराश्चाविकला भवन्ति, ततः सर्वेषां समवायाच्चक्षुर्विज्ञानमुत्पद्यते । तत्र चक्षुषो नैवं भवति अहं चक्षुर्विज्ञानस्याश्रयकृत्यं करोमीति । आलोकस्यापि नैवं भवति अहं चक्षुर्विज्ञानस्यावभासकृत्यं करोमीति । आकाशस्यापि नैवं भवति अहं चक्षुर्विज्ञानस्यानावरणकृत्यं करोमीति । तज्जमनसिकारस्यापि नैवं भवति अहं चक्षुर्विज्ञानस्य समन्वाहरणकृत्यं करोमीति । चक्षुर्विज्ञानस्यापि नैवं भवति अहमेभिः प्रत्ययैर्जनितमिति । अथ च सतामेषां प्रत्ययानां समवायाच्चक्षुर्विज्ञानस्योत्पत्तिर्भवति । एवं शेषाणामिन्द्रियाणां यथायोगं करणीयम् ॥

तत्र न कश्चिद्धर्मोऽस्माल्लोकात्परलोकं संक्रामति । अस्ति च कर्मफलप्रतिविज्ञप्तिर्हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् । तद्यथा भिक्षवः सुपरिशुद्धे आदर्शमण्डले मुखप्रतिबिम्बकं दृश्यते, न च तत्रादर्शमण्डले मुखं संक्रामति, अस्ति च मुखप्रतिविज्ञप्तिर्हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात्, एवमस्माल्लोकान्न कश्चिच्च्युतो नाप्यन्यत्रोपपन्नः, अस्ति च कर्मफलप्रतिविज्ञप्तिर्हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् । तद्यथा भिक्षवश्चन्द्रमण्डलं चत्वारिंशद्योजनशतमूर्ध्वं व्रजति, अथ च पुनः परीत्तेऽप्युदकभाजने चन्द्रस्य प्रतिबिम्बं दृश्यते, न च तस्मात्स्थानादूर्ध्वं नभसश्च्युतं परीत्ते उदकस्य भाजने संक्रान्तं भवति, अस्ति च चन्द्रमण्डलप्रतिविज्ञप्तिर्हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् । एवमस्माल्लोकान्न कश्चिच्च्युतो नाप्यन्यत्रोपपन्नः, अस्ति च कर्मफलप्रतिविज्ञप्तिर्हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् ॥

तद्यथा-अग्निरुपादानप्रत्यये सति ज्वलति, उपादानवैकल्यान्न ज्वलति, एवमेव भिक्षवः कर्म-क्लेशजनितं विज्ञानबीजं तत्रतत्रोपपत्त्यायतनप्रतिसंधौ मातुः कुक्षौ नामरूपाङ्कुरमभिनिर्वर्तयति, अस्त्वामिकेषु धर्मेष्वपरिग्रहेषु मायालक्षणस्वभावेषु अममेषु कृत्रिमेषु हेतुप्रत्ययानामवैकल्यात् ॥

तत्राध्यात्मिकः प्रतीत्यसमुत्पादः पञ्चभिः कारणैर्द्रष्टव्यः । कतमैः पञ्चभिः ? न शाश्वततो नोच्छेदतो न संक्रान्तितः परीत्तहेतुविपुलफलाभिनिर्वृत्तितस्तत्सदृशानुप्रबन्धतश्चेति । कथं न शाश्वततः ? यस्मादन्ये मारणान्तिकाः स्कन्धाः, अन्ये औपपत्त्यंशिकाः स्कन्धाः । न तु य एव मारणान्तिकाः स्कन्धास्त एवौपपत्त्यंशिकाः । अपि तु मारणान्तिकाः स्कन्धा निरुध्यन्ते, तस्मिन्नेव च समये औपपत्त्यंशिकाः स्कन्धाः प्रादुर्भवन्ति । अतो न शाश्वततः । कथं नोच्छेदतः ? न च पूर्व-निरुद्धेषु मारणान्तिकेषु स्कन्धेषु औपपत्त्यंशिकाः स्कन्धाः प्रादुर्भवन्ति नाप्यनिरुद्धेषु । अपि तु मारणान्तिकाः स्कन्धा निरुध्यन्ते, तस्मिन्नेव च समये औपपत्त्यंशिकाः स्कन्धाः प्रादुर्भवन्ति तुला-दण्डोन्नामावनामवत् चन्द्रबिम्बप्रतिबिम्बवत् । अतो नोच्छेदतः । कथं न संक्रान्तितः ? विसदृशाः सत्त्वनिकायाः सभागायां जालां जातिमभिनिर्वर्तयन्ति । अतो न संक्रान्तितः । कथं परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितः ? परीत्तं कर्म क्रियते, विपुलः फलविपाकोऽनुभूयते । अतः परीत्तहेतुतो विपुलफलाभिनिर्वृत्तितः । कथं तत्सदृशानुप्रबन्धतः ? यथावेदनीयं कर्म क्रियते तथावेदनीयो विपाकोऽनुभूयते । अतस्तत्सदृशानुप्रबन्धतः ॥

य इमं प्रतीत्यसमुत्पादमेवं यथाभूतं सम्यक्प्रज्ञया सततसमितमजीवं निर्जीवं यथावदविपरीतमजातमभूतमकृतमसंस्कृतमप्रतिघमनावरणं शिवमभयमनाहार्यमव्ययमव्युपशमस्वभावं पश्यति

असतस्तुच्छतोऽसारतो रोगतो गण्डतः शल्यतोऽघतोऽनित्यतो दुःखतः शून्यतोऽनात्मतः, न स पूर्वान्तं प्रतिसरति किं न्वहमभूवमतीतेऽध्वनि आहोस्विन्नाभूवमतीतेऽध्वनि, को न्वहमभूवमतीतेऽध्वनि, कथं न्वहमभूवमतीतेऽध्वनि । अपरान्तं वा पुनर्न प्रतिसरति किं न्वहं भविष्याम्यनागतेऽध्वनि, आहोस्विन्न भविष्याम्यनागतेऽध्वनि, को नु भविष्याम्यनागतेऽध्वनि, कथं नु भविष्याम्यनागतेऽध्वनि । प्रत्युत्पन्नं वा पुनर्न प्रतिसरति किं न्विदं कथं न्विदं के सन्तः के भविष्यामः, अयं सत्त्वः कुत आगतः, स इतश्च्युतः कुत्र गमिष्यतीति । यान्येकेषां श्रमणब्राह्मणानां पृथग्लोके दृष्टिगतानि भविष्यन्ति तद्यथा आत्मवादप्रतिसंयुक्तानि जीववादप्रतिसंयुक्तानि कौतुकमङ्गलप्रतिसंयुक्तानि तान्यस्य तस्मिन्समये प्रहीणानि भवन्ति परिज्ञातानि समुच्छिन्नमूलानि तालमस्तकवदनाभासगतानि आयत्यामनुत्पादानिरोधधर्माणि ॥

अथ खल्वायुष्मान् शारिपुत्रो मैत्रेयस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य भाषितमभिनन्द्यानु-
प्रमोद्योत्थायासनात्प्रक्रान्तः, प्रक्रान्तास्ते च भिक्षवः ॥

शालिस्तम्बसूत्रम्

३२. पटिच्चसमुपपन्नं विज्जाणं ।

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—तुम्हे पि मे भिक्खवे एवं धम्मं आजानाथ यथायं साति भिक्खु केवट्टपुत्तो ? अत्तना दुग्गहीतेन अम्हे चेव अब्भाचिक्खति, अत्तानं च खणति, बहुं च अपुब्बं पसवतीति । नो हेतं भन्ते । अनेकपरियायेन हि नो भन्ते पटिच्चसमुपपन्नं विज्जाणं वुत्तं भगवता, अब्बत्र पच्चया नत्थि विज्जाणस्स संभवो ति । साधु भिक्खवे, साधु खो मे तुम्हे भिक्खवे एवं धम्मं देसितं आजानाथ । अनेकपरियायेन हि वो भिक्खवे पटिच्चसमुपपन्नं विज्जाणं वुत्तं मया, अब्बत्र च पच्चया नत्थि विज्जाणस्स संभवो ति । अथ च पनायं साति भिक्खु केवट्टपुत्तो अत्तना दुग्गहीतेन [विज्जाणं संधावति संसरति अनब्बं ति कथेति] अम्हे चेव अब्भाचिक्खति, अत्तानं च खणति, बहुं च अपुब्बं पसवति । तं हि तस्स मोघपुरिसस्स भविस्सति दीघरत्तं अहिताय दुक्खाय ॥

यं यदेव भिक्खवे पच्चयं पटिच्च उप्पज्जति विज्जाणं तेन तेनेव संखं गच्छति । चक्खुं च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति विज्जाणं, चक्खुविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । सोतं च पटिच्च सद्दे च उप्पज्जति विज्जाणं, सोतविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । घानं च पटिच्च गन्धे च उप्पज्जति विज्जाणं, घानविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । जिह्वं च पटिच्च रसे च उप्पज्जति विज्जाणं, जिह्वाविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । कायं च पटिच्च फोट्टब्बे च उप्पज्जति विज्जाणं, कायविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । मनं च पटिच्च धम्मे च उप्पज्जति विज्जाणं, मनोविज्जाणं त्वेव संखं गच्छति । सेय्यथापि भिक्खवे यं यदेव पच्चयं पटिच्च अग्निं जलति, तेन तेनेव संखं गच्छति । कट्ठं च पटिच्च अग्निं जलति, कट्ठमि त्वेव संखं गच्छति । संकलिकं च पटिच्च अग्निं जलति, संकलिकमि त्वेव संखं गच्छति । तिणं च पटिच्च अग्निं जलति, तिणमि त्वेव संखं गच्छति । गोमयं च पटिच्च अग्निं जलति, गोमयमि

त्वेव संखं गच्छति । थुसं च पटिच्च अग्निं जलति, थुसग्निं त्वेव संखं गच्छति । संकारं च पटिच्च अग्निं जलति, संकारग्निं त्वेव संखं गच्छति । एवमेव खो भिक्खवे यं यदेव पच्चयं पटिच्च उप्पज्जति विज्झाणं तेन तेनेव संखं गच्छति ॥

मज्झिमनिकाय-३८

३३. अविज्जा ।

कस्मा पनेत्थ [पटिच्चसमुत्पादप्पकरणे] अविज्जा आदितो वुत्ता ? किं पकतिवादीनं पकति विय अविज्जा पि अकारणं मूलकारणं लोकस्सा ति ? न अकारणं । “आसवसमुदया अविज्जासमुदयो” ति हि अविज्जाय कारणं वुत्तं । अत्थि पन परियायो येन मूलकारणं सिया । को पन सो ति ? वट्टकथाय सीसभावो । भगवा हि वट्टकथं कथेन्तो द्वे धम्मे सीसं कत्वा कथेति । अविज्जं वा, यथाह— “पुरिमा भिक्खवे कोटि न पब्बायति अविज्जाय । इतो पुब्बे अविज्जा नाहोसि, अथ पच्छा समभवीति । एवं चेत्तं भिक्खवे वुच्चति, अथ च पन पब्बायति इदप्पच्चया अविज्जा ति” । भवतण्हं वा, यथाह— “पुरिमा भिक्खवे कोटि न पब्बायति भवतण्हाय, इतो पुब्बे भवतण्हा नाहोसि, अथ पच्छा समभवीति । एवं चेत्तं भिक्खवे वुच्चति, अथ च पन पब्बायति इदप्पच्चया भवतण्हा ति” । कस्मा पन भगवा वट्टकथं कथेन्तो इमे द्वे धम्मे सीसं कत्वा कथेतीति ? सुगतिदुग्गतिगामिनो कम्मस्स विसेसहेतुभूतत्ता ॥

दुग्गतिगामिनो हि कम्मस्स विसेसहेतु अविज्जा । कस्मा ? यस्मा अविज्जाभिभूतो पुथुज्जनो अग्निं सन्तापलशुब्बाभिघातपरिस्समाभिभूता वज्झगावी ताय परिस्समातुरताय निरस्सादं पि अत्तनो अनत्थावहं पि उण्होदकपानं विय किलेससन्तापतो निरस्सादं पि दुग्गतिनिपातनतो च अत्तनो अनत्थावहं पि पाणातिपातादिमनेकप्पकारं दुग्गतिगामिकम्मं आरभति । सुगतिगामिनो पन कम्मस्स विसेसहेतु भवतण्हा । कस्मा ? यस्मा भवतण्हाभिभूतो पुथुज्जनो सा वुत्तप्पकारा गावी सीतूदकतण्हाय सअस्सादं अत्तनो परिस्समविनोदनं च सीतूदकपानं विय किलेससन्तापविहरतो सअस्सादं सुगतिसंपापनेन अत्तनो दुग्गतिदुक्खपरिस्समविनोदनं च पाणातिपातावेरमणीआदिमनेकप्पकारं सुगतिगामिकम्मं आरभति ॥

एतेसु पन वट्टकथाय सीसभूतेसु धम्मेसु कत्थचि भगवा एकधम्ममूलिकं देसनं देसेति । सेय्यथीदं— “इति खो भिक्खवे अविज्जूपनिसा संखारा, संखारूपनिसं विज्झाणं” ति आदि । तथा “उपादानियेसु भिक्खवे धम्मेसु अस्सादानुपस्सिनो विहरतो तण्हा पवड्ढति, तण्हापच्चया उपादानं” ति आदि । कत्थचि उभयमूलिकं पि । सेय्यथीदं— “अविज्जानीवरणस्स भिक्खवे बालस्स तण्हाय संपयुत्तस्स एवमयं कायो समुदागतो, इति अयं चेव कायो बहिद्धा च नामरूपं इत्थेतं द्वयं, द्वयं च पटिच्च फस्सो सळेवायतनानि, येहि फुट्ठो बालो सुखदुक्खं पटिसंवेदेती” ति आदि । तासु देसनासु अविज्जापच्चया संखारा ति अयमेव देसना अविज्जावसेन एकधम्ममूलिका देसना ति वेदितब्बा । एवं ताव एत्थ देसनाभेदतो विज्झातब्बो विनिच्छयो ॥

विसुद्धिमग्ग—१७

३४. अविज्जा ।

अविज्जा हि सुत्तन्तपरियायेन दुक्खादिसु चतूसु ठानेसु अब्बाणं, अभिधम्मपरियायेन पुब्बन्तादीहि सद्धिं अट्टसु । वुत्तं हे'तं—“तत्थ कतमा अविज्जा ? दुक्खे अब्बाणं...दुक्खनिरोध-
गामिनिया पटिपदाय अब्बाणं । पुब्बन्ते अब्बाणं, अपरन्ते अब्बाणं, पुब्बन्तापरन्ते अब्बाणं...
इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु अब्बाणं” ति । तत्थ किंचापि ठपेत्वा लोकुत्तरं सच्चद्वयं सेस-
ट्टानेसु आरम्भणवसेनापि अविज्जा उपपज्जति, एवं सन्ते पि पटिच्छादनवसेनेव इध अधिप्पेता । सा हि
उपपन्ना दुक्खसच्चं पटिच्छादेत्वा तिष्ठति, याथावसरसलक्खणं पटिविज्झितुं न देति, तथा समुदयं,
निरोधं, मगं, पुब्बन्तसंखातं अतीतं खन्धपञ्चकं, अपरन्तसंखातं अनागतं खन्धपञ्चकं, पुब्बन्ता-
परन्तसंखातं तदुभयं, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नधम्मसंखातं इदप्पच्चयतं चेव पटिच्चसमुप्पन्नधम्मे
च परिच्छादेत्वा तिष्ठति, अयं अविज्जा, इमे संखारा ति याथावसरसलक्खणमेत्थ पटिविज्झितुं न
देति । तस्मा दुक्खे अब्बाणं...इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु अब्बाणं ति वुच्चति ॥

विसुद्धिमग्ग-१७

३५. मज्झिमा पटिपदा ।

एकं समयं संबहुला थेरा भिक्खू वाराणसियं विहरन्ति इसिपतने मिगदाये । अथ खो
आयस्मा छन्नो सायण्हसमयं पटिसल्लाना वुट्ठितो अवापुरणं आदायविहारेण विहारं उपसंकमित्वा
थेरे भिक्खू एतदवोच—ओवदन्तु मं आयस्सन्तो थेरा, अनुसासन्तु मं आयस्सन्तो थेरा, करोन्तु मे
आयस्सन्तो थेरा धम्मं कथं यथाहं धम्मं पस्सेय्यं ति । एवं वुत्ते थेरा भिक्खू आयस्सन्तं छन्नं
एतदवोचुं—रूपं खो आवुसो छन्न अनिच्चं, वेदना अनिच्चा, सञ्जा अनिच्चा, संखारा अनिच्चा,
विज्जाणं अनिच्चं । रूपं अनत्ता, सञ्जा, वेदना, संखारा, विज्जाणं अनत्ता । सब्बे संखारा
अनिच्चा, सब्बे धम्मा अनत्ता ति ॥

अथ खो आयस्मतो छन्नस्स एतदहोसि—मय्हं पि खो एतमेवं होति रूपं अनिच्चं...सब्बे
धम्मा अनत्ता ति । अथ च पन मे सब्बसंखारसमथे सब्बूपधिपटिनिस्सग्गे तण्हक्खये विरागे
निरोधे निब्बाणे चित्तं न पक्खन्दति नप्पसीदति न संतिट्ठति न विमुच्चति परितस्सना । उपादानं
उपपज्जति पञ्चुदावत्तति मानसं । अथ कोचरहि मे अत्ता ति । न खो पनेतं धम्मं पस्सतो होति ।
को नु खो मे तथा धम्मं देसेय्य यथाहं धम्मं पस्सेय्यं ति ॥

अथ खो आयस्मतो छन्नस्स एतदहोसि—अयं खो आयस्मा आनन्दो कोसम्बियं विहरति
घोसितारामे । सत्थु चेव संवण्णितो संभावितो च विज्जूनं सन्नह्यचारीनं । प्होति च मे आयस्मा
आनन्दो तथा धम्मं देसेतुं यथाहं धम्मं पस्सेय्यं । अत्थि च मे आयस्सन्ते आनन्दे तावतिका
विसट्ठि यं नूनाहं येनायस्मा आनन्दो तेनुपसंकमेय्यं ति । अथ खो आयस्मा छन्नो सेनासनं
संसामेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन कोसम्बी येन घोसितारामो येनायस्मा आनन्दो तेनुपसंकमि ।

उपसंक्रमित्वा आयस्मता आनन्देन सद्धिं संमोदि...आयस्मन्तं आनन्दं एतदवोच-एकमिदाहं आवुसो आनन्द समयं वाराणसियं विहरामि इसिपतने सिगदाये । अथ ख्वाहं आवुसो सायण्ह-समयं पटिसल्लाना वुड्हितो अवापुरणं आदाय विहारेण विहारं उपसंक्रमित्वा थेरे भिक्खू एतदवोचं-ओवदन्तु मं आयस्मन्तो थेरा धम्मि कथं यथाहं धम्मं पस्सेय्यं ति । एवं वुत्ते मं आवुसो थेरा भिक्खू एतदवोचुं-रूपं खो आवुसो छन्न अनिच्चं । वेदना, सञ्जा, संखारा, विज्झाणं अनिच्चं । रूपं अनत्ता...विज्झाणं अनत्ता । सब्बे संखारा अनिच्चाः सब्बे धम्मा अनत्ता ति । तस्स मय्हं आवुसो एतदहोसि-मय्हं पि खो एतमेवं होति रूपं अनिच्चं...अनत्ता ति । अथ च पन मे सब्बसंखारसमथे सब्बूपधिपटिनिस्सग्गे तण्हक्खये...चित्तं न प्पक्खन्दति...न विमुच्चति परितस्सना । ...तस्स मय्हं आवुसो एतदहोसि-अयं खो आयस्मा आनन्दो... । एत्तकेनपि मयं आयस्मतो छन्नस्स अत्तमना । अपि नाम तं आयस्मा छन्नो आवि अकासि, खिलं पभिन्दि । ओदहावुसो छन्न सोतं । भब्बो सि धम्मं विज्झातुं ति ।

अथ खो आयस्मतो छन्नस्स तावत्केनेव उळारं पीतिपासुज्जं उप्पज्जि भब्बो किरस्मि धम्मं विज्झातुं ति । संसुखा मे तं आवुसो छन्न भगवतो सुतं, संसुखा च पटिग्गहितं कञ्चानगोत्तं भिक्खुं ओवदन्तस्स । द्वयनिस्सितो ख्वायं कञ्चान लोको येभुय्येन अत्थितं च नत्थितं च । लोकसमुदयं खो कञ्चान यथाभूतं सम्मप्पञ्चाय पस्सतो या लोके नत्थिता सा न होति । लोकनिरोधं खो कञ्चान यथाभूतं सम्मप्पञ्चाय पस्सतो या लोके अत्थिता सा न होति । उपायुपादानाभिनिवेसविनिबन्धो ख्वायं कञ्चान लोको येभुय्येन । तं चायं उपायुपादानं चेतसो अधिट्ठानाभिनिवेसानुसया न उपेति न उपादियति । नाधिट्ठाति अत्ता मे ति । दुक्खमेव उप्पज्जमानं उप्पज्जति, दुक्खं निरुज्झमानं निरुज्झति, न कंखति, न विचिकिच्छति, अपरपच्चया ज्ञाणं एव अस्स एत्थ होति । एत्तावता खो कञ्चान सम्मादिट्ठि होति ॥

सब्बं अत्थीति खो कञ्चान एको अन्तो । सब्बं नत्थीति अयं दुतियो अन्तो । एते ते कञ्चान उभो अन्ते अनुपगम्म मज्झेन तथागतो धम्मं देसेति । अविज्जापच्चया संखारा, संखारपच्चया विज्झाणं...एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस समुदयो होति । अविज्जाय त्वेव असेसविराग-निरोधा संखारनिरोधो...एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होति ॥

एवमेतं आवुसो आनन्द होति येसं आयस्मन्तानं तादिसा सन्नह्यचारियो अनुकम्पका अत्थ-कामा ओवादका अनुसासका । इदं च पन मे आयस्मतो आनन्दस्स धम्मदेसनं सुत्वा धम्मो अभिसमेतो ति ॥

संयुत्तिकाय-२२. ९०

३६. अरियसच्चधम्मपरियायो ।

अथ खो भगवा येन कोटिगामो तेनुपसंक्रमि । तत्र सुदं भगवा कोटिगामे विहरति । तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि-चतुन्नं भिक्खवे अरियसच्चानं अननुबोधा अप्पटिवेधा एवमिदं

दीघमद्धानं संधावितं संसरितं ममं चेव तुम्हाकं च । कतमेसु चतुन्नं ? दुक्खस्स भिक्खवे अरिय-
सच्चस्स अननुबोधा अप्पटिवेधा एवमिदं दीघमद्धानं संधावितं संसरितं ममं चेव तुम्हाकं च । दुक्ख-
समुदयस्स अरियसच्चस्स.....। दुक्खनिरोधस्स अरियसच्चस्स.....। दुक्खनिरोधगामिनीपटिपदा-
अरियसच्चस्स...संधावितं संसरितं ममं चेव तुम्हाकं च ॥

तयिदं भिक्खवे दुक्खं अरियसच्चं अनुबुद्धं पटिविद्धं, दुक्खसमुदयं अरियसच्चं अनुबुद्धं पटि-
विद्धं, दुक्खनिरोधं अरियसच्चं अनुबुद्धं पटिविद्धं, दुक्खनिरोधगामिनीपटिपदा अरियसच्चं अनुबुद्धं
पटिविद्धं । उच्छिन्ना भवतण्हा, खीणा भवनेत्ति, नत्थि दानि पुनब्भवो ति ॥

चतुन्नं अरियसच्चानं यथाभूतं अदस्सना ।

संसितं दीघमद्धानं तासु तास्वेव जातिसु ॥ १ ॥

तानि एतानि दिट्ठानि भवनेत्ति समूहता ।

उच्छिन्नं मूलं दुक्खस्स नत्थि दानि पुनब्भवो ॥ २ ॥

महावग्ग-६. २. १३

३७. अट्टङ्गिको मग्गो ।

कतमं च भिक्खवे दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं ? अयमेव अरियो अट्टङ्गिको
मग्गो, सेय्यथीदं-सम्मादिट्ठि सम्मासंकप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो
सम्मासति सम्मासमाधि ॥

कतमा च भिक्खवे सम्मादिट्ठि ? यं खो भिक्खवे दुक्खे व्याणं, दुक्खसमुदये व्याणं, दुक्ख-
निरोधे व्याणं, दुक्खनिरोधगामिनिया पटिपदाय व्याणं । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मादिट्ठि ॥

कतमो च भिक्खवे सम्मासंकप्पो ? नेक्खम्मसंकप्पो अब्यापादसंकप्पो अविहिंससंकप्पो ।
अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मासंकप्पो ॥

कतमा च भिक्खवे सम्मावाचा ? मुसावादा वेरमणी, पिसुणाय वाचाय वेरमणी, फरुसाय
वाचाय वेरमणी, संफप्पलापा वेरमणी । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मावाचा ॥

कतमो च भिक्खवे सम्माकम्मन्तो ? पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वेरमणी, कामेसु
मिच्छाचारा वेरमणी । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्माकम्मन्तो ॥

कतमो च भिक्खवे सम्माआजीवो ? इध भिक्खवे अरियसावको मिच्छाआजीवं पहाय
सम्माआजीवेन जीविकं कप्पेति । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्माआजीवो ॥

कतमो च भिक्खवे सम्मावायामो ? इध भिक्खवे भिक्खु अनुप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं
धम्मानं अनुप्पादाय छन्दं जनेति, वायमति, विरियं आरभति, चित्तं पग्गण्हाति, पदहति ।
उप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं पद्धानाय छन्दं जनेति, वायमति, विरियं आरभति, चित्तं
पग्गण्हाति पदहति । अनुप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं उप्पादाय छन्दं जनेति...पदहति । उप्पन्नानं

कुसलानं धम्मानं ठितिया असंमोसाय भिय्योभावाय वेपुल्लाय भावनाय पारिपूरिया छन्दं जनेति ..पदहति । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मावायामो ॥

कतमा च भिक्खवे सम्मासति ? इध भिक्खवे भिक्खु काये कायानुपस्सी विहरति आतापी संपजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं, वेदनासु वेदनानुपस्सी..., चित्ते चित्तानुपस्सी..., धम्मेसु धम्मानुपस्सी विहरति आतापी संपजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मासति ॥

कतमो च भिक्खवे सम्मासमाधि ? इध भिक्खवे भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमज्झानं उपसंपज्ज विहरति । वितक्कविचारानं वूपसमा अज्झत्तं संपसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अबिचारं समाधिजं पीतिसुखं दुतियज्झानं उपसंपज्ज विहरति । पीतिया च विरागा उपेक्खको विहरति सतो च संपजानो, सुखं च कायेन पतिसंवेदेति, यं तं अरिया आचिक्खन्ति उपेक्खको सतिमा सुखविहारीति ततियज्झानं उपसंपज्ज विहरति । सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बे'व सोमनस्सदोमनस्सानं अत्यंगमा अदुक्खमसुखं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं चतुत्थज्झानं उपसंपज्ज विहरति । अयं वुच्चति भिक्खवे सम्मासमाधि । इदं वुच्चति भिक्खवे दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं ॥

दीघनिकाय-२२

३८. अरिया परियेसना ।

द्वे'मा भिक्खवे परियेसना-अरिया च परियेसना अनरिया च परियेसना । कतमा च भिक्खवे अनरिया परियेसना ? इध भिक्खवे एकच्चो अत्तना जातिधम्मो समानो जातिधम्मं येव परियेसति, अत्तना जराधम्मो...व्याधिधम्मो...मरणधम्मो...सोकधम्मो...संकिलेसधम्मो समानो संकिलेसधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे जातिधम्मं वदेथ ? पुत्तभरियं भिक्खवे जातिधम्मं, दासिदासं...अजेळकं कुक्कुटसूकरं हत्थिगवास्सवळवं जातरूपरजतं जातिधम्मं । जातिधम्मा हे'ते उपधयो । एत्थायं गथितो मुच्छितो अज्झोपन्नो अत्तना जातिधम्मो समानो जातिधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे जराधम्मं वदेथ ? पुत्तभरियं भिक्खवे जराधम्मं...जातरूपरजतं जराधम्मं । जराधम्मा हे'ते...अत्तना जराधम्मो समानो जराधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे व्याधिधम्मं वदेथ ? पुत्तभरियं भिक्खवे व्याधिधम्मं...जातरूपरजतं व्याधिधम्मं । व्याधिधम्मा हे'ते...अत्तना व्याधिधम्मो समानो व्याधिधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे मरणधम्मं वदेथ ? पुत्तभरियं भिक्खवे मरणधम्मं...हत्थिगवास्सवळवं मरणधम्मं । मरणधम्मा हे'ते...अत्तना मरणधम्मो समानो मरणधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे सोकधम्मं ? पुत्तभरियं भिक्खवे सोकधम्मं...हत्थिगवास्सवळवं सोकधम्मं । सोकधम्मा हे'ते...अत्तना सोकधम्मो समानो सोकधम्मं येव परियेसति । किं च भिक्खवे संकिलेसधम्मं ? पुत्तभरियं भिक्खवे संकिलेसधम्मं...जातरूपरजतं संकिलेसधम्मं । संकिलेसधम्मा हे'ते...संकिलेसधम्मो समानो संकिलेसधम्मं येव परियेसति । अयं भिक्खवे अनरिया परियेसना ॥

कतमा च भिक्खवे अरिया परियेसना ? इध भिक्खवे एकञ्चो अत्तना जातिधम्मो समानो जातिधम्मो आदीनवं विदित्वा अजातं अनुत्तरं योगक्खेमं निब्बाणं परियेसति, अत्तना जराधम्मो समानो जराधम्मो आदीनवं विदित्वा अजरं अनुत्तरं योगक्खेमं निब्बाणं परियेसति, अत्तना ब्याधिधम्मो समानो ब्याधिधम्मो आदीनवं विदित्वा अमतं अनुत्तरं योगक्खेमं निब्बाणं परियेसति, अत्तना सोकधम्मो समानो सोकधम्मो आदीनवं विदित्वा असोकं अनुत्तरं योगक्खेमं निब्बाणं परियेसति, अत्तना संकिलेसधम्मो समानो संकिलेसधम्मो आदीनवं विदित्वा असंकिलिट्ठं अनुत्तरं योगक्खेमं निब्बाणं परियेसति । अयं भिक्खवे अरिया परियेसना ॥

मज्झिमनिकाय-२६

३९. चत्तारि अपायमुखानि ।

इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय चत्तारि अपायमुखानि भवन्ति । कतमानि चत्तारि ? इध अम्बट्ठ एकञ्चो समणो वा ब्राह्मणो वा इमं येव अनुत्तरं विज्जाचरणसंपदं अनभिसंभुणमानो खारिविविधं आदाय अरुञ्जे वनं अज्झोगाहति पवत्तफलभोजनो भविस्सामीति । सो अञ्चदत्थु विज्जाचरणसंपन्नस्सेव परिचारको संपज्जति । इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय इदं पठमं अपायमुखं भवति ॥

पुन च परं अम्बट्ठ इधेकञ्चो समणो वा ब्राह्मणो वा इमं च अनुत्तरं विज्जाचरणसंपदं अनभिसंभुणमानो पवत्तफलभोजनतं च अनभिसंभुणमानो कुहालपिटकं आदाय अरुञ्जे वनं अज्झोगाहति कन्दमूलफलभोजनो भविस्सामीति । सो अञ्चदत्थु विज्जाचरणसंपन्नस्सेव परिचारको संपज्जति । इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय इदं दुतियं अपायमुखं भवति ॥

पुन च परं अम्बट्ठ इधेकञ्चो समणो वा ब्राह्मणो वा इमं चेव अनुत्तरं विज्जाचरणसंपदं अनभिसंभुणमानो पवत्तफलभोजनतं च अनभिसंभुणमानो कन्दमूलफलभोजनतं च अनभिसंभुणमानो गामसामन्तं वा निगमसामन्तं वा अग्यागारं करित्वा अग्निं परिचरन्तो अच्छति । सो अञ्चदत्थु विज्जाचरणसंपन्नस्सेव परिचारको संपज्जति । इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय इदं ततियं अपायमुखं भवति ॥

पुन च परं अम्बट्ठ इधेकञ्चो समणो वा ब्राह्मणो वा इमं चेव अनुत्तरं विज्जाचरणसंपदं अनभिसंभुणमानो पवत्तफलभोजनतं च अनभिसंभुणमानो कन्दमूलफलभोजनतं च अनभिसंभुणमानो अग्निपरिचरियं च अनभिसंभुणमानो चातुम्महापथे चतुद्वारं अगारं करित्वा अच्छति—यो इमाहि चतूहि दिसाहि आगमिस्सति समणो वा ब्राह्मणो वा, तमहं यथासत्तिं यथाबलं पटिपूजेस्सामीति । सो अञ्चदत्थु विज्जाचरणसंपन्नस्सेव परिचारको संपज्जति । इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय इदं चतुत्थं अपायमुखं भवति ॥

इमाय खो अम्बट्ठ अनुत्तराय विज्जाचरणसंपदाय इमानि चत्तारि अपायमुखानि भवन्ति ॥

दीघनिकाय-३

४०. सम्मादिट्ठि ।

“सम्मादिट्ठि सम्मादिट्ठीति आवुसो वुच्चति । कित्तावता नु खो आवुसो अरियसावको सम्मादिट्ठि होति ? उजुगता अस्स दिट्ठि, धम्मो अवेच्चप्पसादनेन समन्नागतो । आगतो इमं सद्धम्मं” ति । दूरतो पि खो मयं आवुसो आगच्छेय्याम आयस्सतो सारिपुत्तस्स सन्तिके एतस्स भासितस्स अत्थं अञ्जातुं । साधु वत आयस्सन्तं येव सारिपुत्तं पटिभातु एतस्स भासितस्स अत्थो । आयस्सतो सारिपुत्तस्स सुत्वा भिक्खू धारेस्सन्तीति । तेन हि आवुसो सुणाथ, साधुकं मनसि करोथ, भासिस्सामीति । एवमावुसो ति खो ते भिक्खू आयस्सतो सारिपुत्तस्स पच्चस्सोसुं । आयस्सा सारिपुत्तो एतदवोच-

यतो खो आवुसो अरियसावको अकुसलं च पजानाति, अकुसलमूलं च पजानाति, कुसलं च पजानाति, कुसलमूलं च पजानाति, एत्तावता पि खो आवुसो अरियसावको सम्मादिट्ठि होति । उजुगता अस्स दिट्ठि, धम्मो अवेच्चप्पसादनेन समन्नागतो, आगतो इमं सद्धम्मं । कतमं पनावुसो अकुसलं, कतमं अकुसलमूलं, कतमं कुसलं, कतमं कुसलमूलं ? पाणातिपातो खो आवुसो अकुसलं, अदिन्नादानं..., कामेसु मिच्छाचारो..., मुसावादो..., पिसुणा वाचा..., फरुसा वाचा..., संफप्पलापो..., अभिज्झा..., ब्यापादो..., मिच्छादिट्ठि अकुसलं । कतमं चावुसो अकुसलमूलं ? लोभो अकुसलमूलं, दोसो..., मोहो अकुसलमूलं । इदं वुच्चता’वुसो अकुसलमूलं । कतमं चावुसो कुसलं ? पाणातिपाता वेरमणी कुसलं, अदिन्नादाना वेरमणी..., कामेसु मिच्छाचारा वेरमणी..., मुसावादा वेरमणी..., पिसुणाय वाचाय वेरमणी..., फरुसाय वाचाय वेरमणी..., संफप्पलापा वेरमणी..., अनभिज्झा..., अब्यापादो सम्मादिट्ठि कुसलं । इदं वुच्चता’वुसो कुसलं । कतमं चावुसो कुसलमूलं ? अलोभो कुसलमूलं, अदोसो कुसलमूलं, अमोहो कुसलमूलं । इदं वुच्चता’वुसो कुसलमूलं । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं अकुसलं पजानाति, ... एवं कुसलमूलं पजानाति, सो सव्वसो रागानुसयं पहाय पटिघानुसयं पटिविनोदेत्वा अस्मीति दिट्ठिमानानुसयं समूहन्तिवा अविज्जं पहाय विज्जं उप्पादेत्वा दिट्ठे’व धम्मो दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावतापि... आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा’वुसो ति खो ते भिक्खू आयस्सतो सारिपुत्तस्स भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा आयस्सन्तं सारिपुत्तं उत्तरिं पढ्दं अपुच्छुं-सिया पनावुसो अञ्जो पि परियायो यथा अरियसावको सम्मादिट्ठि होति... आगतो इमं सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको आहारं च पजानाति, आहारसमुदयं च..., आहारनिरोधं च..., आहारनिरोधगामिनिं च पटिपदं पजानाति, एत्तावता पि... आगतो सद्धम्मं । कतमो पनावुसो आहारो, कतमो आहारसमुदयो, कतमो आहारनिरोधो, कतमा आहारनिरोधगामिनी पटिपदा ? चत्तारो’मे आवुसो आहारा भूतानं वा सत्तानं ठितिया संभवेसीनं वा अनुगगहाय । कतमे चत्तारो ? कबलिकारो आहारो ओळारिको वा सुखुमो वा, फस्सो दुतियो, मनोसंचेतना ततियो, विज्ज्वाणं चतुत्थो । तण्हासमुदया आहार-समुदयो, तण्हानिरोधा आहारनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो आहारनिरोधगामिनी

पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं आहारं पजानाति...एवं आहारनिरोधगामिनिं पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको दुक्खं च पजानाति, दुक्खसमुदयं..., दुक्खनिरोधं..., दुक्खनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमं पनावुसो दुक्खं, कतमो दुक्खसमुदयो, कतमो दुक्खनिरोधो, कतमा दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ? जाति पि दुक्खा, जरा पि दुक्खा, ब्याधि पि दुक्खा, मरणं पि दुक्खं, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा पि दुक्खा, यं पि'च्छं न लभति तं पि दुक्खं, संखित्तेन पञ्चुपादानक्खन्धा दुक्खा । इदं बुच्चता'वुसो दुक्खं । कतमो च दुक्खसमुदयो । यायं तण्हा पोभोभविका नन्दिरागसहगता तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथीदं—कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा, अयं बुच्चता'वुसो दुक्खसमुदयो । कतमो चावुसो दुक्खनिरोधो, यो तस्सा एव तण्हाय असेस-विरागनिरोधो चागो पटिस्सग्गो मुत्ति अनालयो । अयं कुच्चता'वुसो दुक्खनिरोधो । कतमा च आवुसो दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ? अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं दुक्खं पजानाति...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय... दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको जरामरणं च पजानाति, जरामरणसमुदयं च..., जरामरणनिरोधं च ...जरामरणनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमं पनावुसो जरामरणं, कतमो जरामरणसमुदयो, कतमो जरामरणनिरोधो, कतमा जरामरणनिरोधगामिनी पटिपदा ? या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डिच्चं पालिच्चं वलित्तचता आयुनो संहानि इन्द्रियानं परिपाको, अयं बुच्चता'वुसो जरा । कतमं चावुसो मरणं ? यं तेसं तेसं सत्तानं तम्हा तम्हा सत्तनिकाया चुति चवनता भेदो अन्तरधानं मच्चु मरणं कालकिरिया खन्धानं भेदो कलेवरस्स निक्खेपो, इदं बुच्चता'वुसो मरणं । इति अयं च जरा इदं च मरणं, इदं बुच्चता'वुसो जरामरणं । जातिसमुदया जरामरणसमुदयो, जातिनिरोधा जरामरणनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो जरामरणनिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं जरामरणं पजानाति...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय... दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको जातिं च..., जातिसमुदयं च..., जातिनिरोधं च..., जातिनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमा पनावुसो जाति, कतमो जातिसमुदयो, कतमो जातिनिरोधो,

कतमा जातिनिरोधगामिनी पटिपदा ? या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जाति संजाति ओक्कन्ति अभिनिब्बत्ति खन्धानं पातुभावो आयतनानं पटिलाम्भो, अयं वुच्चता'वुसो जाति । भवसमुदया जातिसमुदयो, भवनिरोधा जातिनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो जातिनिरोध-गामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं जातिं पजानाति...पटिपदं पजानाति, सो जातिं सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको भवं च पजानाति, भवसमुदयं च..., भवनिरोधं च..., भवनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...सद्धम्मं । कतमो पन आवुसो भवो, कतमो भवसमुदयो, कतमो भवनिरोधो, कतमा भवनिरोधगामिनी पटिपदा ? तयो मे आवुसो भवा, कामभवो रूपभवो अरूपभवो । उपादानसमुदया भवसमुदयो, उपादाननिरोधा भवनिरोधो, अयमेव अट्ठङ्गिको मग्गो भवनिरोध-गामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं भवं पजानाति, .. पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको उपादानं च पजानाति, उपादानसमुदयं च..., उपादाननिरोधं च..., उपादाननिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...सद्धम्मं ति । कतमं पनावुसो उपादानं, कतमो उपादानसमुदयो, कतमो उपादाननिरोधो, कतमा उपादाननिरोधगामिनी पटिपदा ? चत्तारि'मानि आवुसो उपादानानि, कामुपादानं दिट्ठुपादानं सीलव्वतुपादानं अत्तवादुपादानं । तण्हासमुदया उपादानसमुदयो, तण्हा-निरोधा उपादाननिरोधो, अयमेव अट्ठङ्गिको मग्गो उपादाननिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मा-दिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं उपादानं पजानाति, ...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको तण्हं च पजानाति, तण्हासमुदयं च..., तण्हानिरोधं च..., तण्हानिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमा पनावुसो तण्हा, कतमो तण्हासमुदयो, कतमो तण्हा-निरोधो, कतमा तण्हानिरोधगामिनी पटिपदा ? छयिमे आवुसो तण्हाकाया—रूपतण्हा सद्धतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोड्ढव्वतण्हा धम्मतण्हा । वेदनासमुदया तण्हासमुदयो, वेदनानिरोधा तण्हा-निरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो तण्हानिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि.... सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं तण्हं पजानाति, ...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावतापि...सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको वेदनं च पजानाति, वेदनासमुदयं च..., वेदनानिरोधं च..., वेदनानिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति,

एत्तावता पि...सद्धम्मं । कतमा पनावुसो वेदना, कतमो वेदनासमुदयो, कतमो वेदनानिरोधो, कतमा वेदनानिरोधगामिनी पटिपदा ? छयिमे आवुसो वेदनाकाया—चक्खुसंफस्सजा वेदना, सोत-संफस्सजा वेदना, घानसंफस्सजा वेदना, जिह्वासंफस्सजा वेदना, कायसंफस्सजा वेदना, मनो-संफस्सजा वेदना । फस्ससमुदया वेदनासमुदयो, फस्सनरोधा वेदनानिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो वेदनानिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं वेदनं पजानाति,...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय.... दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको फस्सं च पजानाति, फस्ससमुदयं च..., फस्सनरोधं च..., फस्सनरोधगामिनि पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...सद्धम्मं । कतमो पनावुसो फस्सो, कतमो फस्ससमुदयो, कतमो फस्सनरोधो, कतमा फस्सनरोधगामिनी पटिपदा ? छयिमे आवुसो फस्सकाया—चक्खुसंफस्सो सोतसंफस्सो घान-संफस्सो जिह्वासंफस्सो कायसंफस्सो मनोसंफस्सो । छळायतनसमुदया फस्ससमुदयो, छळायतन-निरोधा फस्सनरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो फस्सनरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि, यतो खो आवुसो अरियसावको एवं फस्सं पजानाति, पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय....दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति...सद्धम्मं ति । सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको छळायतनं च पजानाति, छळायतनसमुदयं च..., छळायतननिरोधं च..., छळायतननिरोधगामिनि पटिपदं च पजानाति, एत्तावतापि...आगतो सद्धम्मं । कतमं पनावुसो छळायतनं, कतमो छळायतनसमु-दयो, कतमो छळायतननिरोधो, कतमा छळायतननिरोधगामिनी पटिपदा ? छयिमानि आवुसो आयतनानि—चक्खायतनं सोतायतनं घानायतनं जिह्वायतनं कायायतनं मनायतनं । नामरूपसमु-दया छळायतनसमुदयो, नामरूपनिरोधा छळायतननिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो छळा-यतननिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरिय-सावको एवं छळायतनं पजानाति,...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय....दुक्ख-स्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको नाम-रूपं च पजानाति, नामरूपसमुदयं च..., नामरूपनिरोधं च..., नामरूपनिरोधगामिनि पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमं पनावुसो नामरूपं, कतमो नामरूपसमुदयो, कतमो नामरूपनिरोधो, कतमा नामरूपनिरोधगामिनी पटिपदा ? वेदना सब्बा चेतना फस्सो मनसि-कारो, इदं वुच्चता'वुसो नामं । चत्तारि च महाभूतानि, चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं, इदं वुच्चता'वुसो रूपं । इति इदं च नामं इदं च रूपं, इदं वुच्चता'वुसो नामरूपं । विज्जाणसमुदया नामरूपसमुदयो, विज्जाणनिरोधा नामरूपनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो नामरूपनिरोध-
बौद्धा-२७

गामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं नामरूपं पजानाति, ...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति खो...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको विज्जाणं च पजानाति, विज्जाणसमुदयं च...विज्जाणनिरोधं च..., विज्जाणनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...सद्धम्मं । कतमं पनावुसो विज्जाणं, कतमो विज्जाणसमुदयो, कतमो विज्जाणनिरोधो, कतमा विज्जाणनिरोधगामिनी पटिपदा ? छयिमे आवुसो विज्जाण-काया—चक्खुविज्जाणं सोतविज्जाणं घानविज्जाणं जिह्वाविज्जाणं कायविज्जाणं मनोविज्जाणं । संस्वारसमुदया विज्जाणसमुदयो, संस्वारनिरोधा विज्जाणनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो विज्जाणनिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि...सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको विज्जाणं पजानाति...पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय...दुक्ख-स्सन्तकरो होति । एत्तावतापि...सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति...सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको संस्वारं च पजानाति, संस्वारसमुदयं च..., संस्वारनिरोधं च..., संस्वारनिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं । कतमो पनावुसो संस्वारो, कतमो संस्वारसमुदयो, कतमो संस्वार-निरोधो, कतमा संस्वारनिरोधगामिनी पटिपदा ? तयो'मे आवुसो संस्वारा—कायसंस्वारो वचीसंस्वारो चित्तसंस्वारो । अविज्जासमुदया संस्वारसमुदयो, अविज्जानिरोधा संस्वारनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो संस्वारनिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि....सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं संस्वारं पजानाति,....पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय....दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि...आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति....सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको अविज्जं च पजानाति, अविज्जासमुदयं च..., अविज्जानिरोधं च..., अविज्जानिरोधगामिनिं पटिपदं च पजानाति, एत्तावता पि...सद्धम्मं । कतमा पनावुसो अविज्जा, कतमो अविज्जासमुदयो, कतमो अविज्जानिरोधो, कतमा अविज्जानिरोधगामिनी पटिपदा ? यं खो आवुसो दुक्खे अज्जाणं, दुक्खसमुदये अज्जाणं, दुक्खनिरोधे अज्जाणं, दुक्खनिरोधगामिनिया पटिपदाय अज्जाणं, अयं बुद्धता'वुसो अविज्जा । आसवसमुदया अविज्जासमुदयो, आसवनिरोधा अविज्जानिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो अविज्जानिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि .... सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं अविज्जं पजानाति, ... पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय ... दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि ... आगतो सद्धम्मं ति ॥

साधा'वुसो ति .... सद्धम्मं ति ? सिया आवुसो । यतो खो आवुसो अरियसावको आसवं च पजानाति, आसवसमुदयं च ..., आसवनिरोधं च ..., आसवनिरोधगामिनिं पटिपदं च

पजानाति, एत्तावता पि ... सद्धम्मं । कतमो पनावुसो आसवो, कतमो आसवसमुदयो, कतमो आसवनिरोधो, कतमा आसवनिरोधगामिनी पटिपदा ? तयो'मे आवुसो आसवा—कामासवो भवासवो अविज्जासवो । अविज्जासमुदया आसवसमुदयो, अविज्जानिरोधा आसवनिरोधो, अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो आसवनिरोधगामिनी पटिपदा, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि ... सम्मासमाधि । यतो खो आवुसो अरियसावको एवं आसवं पजानाति, ... पटिपदं पजानाति, सो सब्बसो रागानुसयं पहाय ... दुक्खस्सन्तकरो होति । एत्तावता पि ... आगतो सद्धम्मं ति ॥

इदमवोच आयस्मा सारिपुत्तो । अत्तमना ते भिक्खू आयस्मतो सारिपुत्तस्स भासितं अभिनन्दुं ॥

मज्झिमनिकाय—९

४१. ब्रह्मजालं ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा अन्तरा च राजगहं अन्तरा च नालन्दं अट्ठानमग्गपटिपन्नो होति महता भिक्खुसंघेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । सुप्पियो खो परिब्बाजको अन्तरा च राजगहं अन्तरा च नालन्दं अट्ठानमग्गपटिपन्नो होति सद्धिं अन्तेवासिना ब्रह्मदत्तेन माणवेन । तत्र सुदं सुप्पियो परिब्बाजको अनेकपरियायेन बुद्धस्स अवण्णं भासति, धम्मस्स अवण्णं भासति, संघस्स अवण्णं भासति । सुप्पियस्स पन परिब्बाजकस्स अन्तेवासी ब्रह्मदत्तो माणवो अनेक-परियायेन बुद्धस्स वण्णं भासति, धम्मस्स वण्णं भासति, संघस्स वण्णं भासति । इति ह ते उभो आचरियन्तेवासी अञ्जमञ्जस्स उज्जुविपच्चनीकवादा भगवन्तं पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबद्धा होन्ति भिक्खुसंघं च ॥

अथ खो भगवा अम्बलट्ठिकायं राजागारके एकरत्तिं वासं उपगच्छि सद्धिं भिक्खुसंघेन । सुप्पियो पि खो परिब्बाजको अम्बलट्ठिकायं राजागारके एकरत्तिं वासं उपगच्छि सद्धिं अन्तेवासिना ब्रह्मदत्तेन माणवेन । तत्र पि सुदं सुप्पियो परिब्बाजको अनेकपरियायेन बुद्धस्स अवण्णं भासति... पिट्ठितो पिट्ठितो अनुबद्धा होन्ति भगवन्तं भिक्खुसंघं च ॥

अथ खो संबहुलानं भिक्खून् रत्तिथा पच्चूससमयं पच्चुट्ठितानं मण्डलमाले संनिसिन्नानं संनिपतितानं अयं संखियाधम्मो उदपादि—अच्छरियं आवुसो, अब्भुतं आवुसो । यावं चिदं तेन भगवता जानता पस्सता अरहता सम्मासंबुद्धेन सत्तानं नानाधिसुत्तिकता सुप्पटिविहिता । अयं हि सुप्पियो परिब्बाजको अनेकपरियायेन बुद्धस्स अवण्णं भासति....अनुबद्धा होन्ति ॥

अथ खो भगवा तेसं भिक्खून् इमं संखियाधम्मं विदित्वा येन मण्डलमालो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—काय नु'त्थ भिक्खवे एतरहि कथायं संनिसिन्ना संनिपतिता, का च पन वो अन्तराकथा विप्पकता ति । एवं वुत्ते ते भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं—इध भन्ते अम्हाकं रत्तिथा पच्चूससमयं पच्चुट्ठितानं मण्डलमाले

संनिसिन्नानं संनिपतितानं अयं संखियाधम्मो उदपादि-अच्छरियं...भिक्षुसंगं चाति । अयं खो नो भन्ते अन्तराकथा विप्यकता, अथ भगवा अनुप्पत्तो ति ॥

ममं वा भिक्खवे परे अवण्णं भासेय्युं, धम्मस्स वा अवण्णं भासेय्युं, संघस्स वा अवण्णं भासेय्युं, तत्र तुम्हेहि न आघातो न अप्पच्चयो न चेतसो अनभिरद्धि करणीया । ममं वा भिक्खवे परे अवण्णं भासेय्युं,....तत्र चे तुम्हे अस्सथ कुपिता वा अनत्तमना वा, तुम्हं येव'स्स तेन अन्तरायो । ममं वा भिक्खवे परे अवण्णं भासेय्युं...अनत्तमना वा, अपि नु तुम्हे परेसं सुभासितं दुब्भासितं आजानेय्याथा ति ? नो हे'तं भन्ते । ममं वा भिक्खवे परे अवण्णं भासेय्युं,....तत्र तुम्हेहि अभूतं अभूततो निब्बेठेतब्बं-इति पि एतं अभूतं, इति पि एतं अतच्छं, नत्थि चेतं अम्हेसु, न च पनेतं अम्हेसु संविज्जतीति । ममं वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं, धम्मस्स वा वण्णं भासेय्युं, संघस्स वा वण्णं भासेय्युं, तत्र तुम्हे न आनन्दो न सोमनस्सं न चेतसो उप्पिलावितत्तं करणीयं । ममं वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं,....तत्र चे तुम्हे अस्सथ आनन्दिनो सुमना उप्पिलाविता, तुम्हं येव'स्स तेन अन्तरायो । ममं वा भिक्खवे परे वण्णं भासेय्युं,....तत्र तुम्हेहि भूतं भूततो पटिजानितब्बं-इति पे'तं भूतं, इति पे'तं तच्छं, अत्थि चेतं अम्हेसु, संविज्जति च पनेतं अम्हेसू ति ॥

अप्पमत्तकं खो पनेतं ओरमत्तकं सीलमत्तकं येन पुथुज्जनो तथागतस्स वण्णं वदमानो वदेय्य । कतमं च भिक्खवे अप्पमत्तकं ओरमत्तकं सीलमत्तकं येन पुथुज्जनो तथागतस्स वण्णं वदमानो वदेय्य ? (१) पाणातिपातं पहाय पाणातिपाता पटिविरतो समणो गोतमो निहितदण्डो निहितसत्थो लज्जी दयापन्नो सच्चपाणभूतहितानुकम्पी विहरतीति । (२) अदिन्नादानं पहाय अदिन्नादाना पटिविरतो समणो गोतमो दिन्नादायी दिन्नपाटिकंखी, अथेनेन सुचिभूतेन अत्तना विहरतीति । (३) अन्नह्यचरियं पहाय ब्रह्मचारी समणो गोतमो आराचारी पटिविरतो मेथुना गामधम्मा ति । (४) मुसावादं पहाय मुसावादा पटिविरतो समणो गोतमो सच्चवादी सच्चसंधो पच्चयिको अवि-संवादको लोकस्सा ति । (५) पिसुणं वाचं पहाय पिसुणाय वाचाय पटिविरतो समणो गोतमो, इतो सुत्वा न अमुत्र अक्खाता इमेसं भेदाय, अमुत्र वा सुत्वा न इमेसं अक्खाता अमूसं भेदाय । इति भिन्नानं वा संधाता, सहितानं वा अनुप्पादाता समग्गारामो समग्गरतो समग्गनन्दी समग्गकरणिं वाचं भासिता ति । (६) फरुसं वाचं पहाय फरुसाय वाचाय पटिविरतो समणो गोतमो । या सा नेला कण्णसुखा पेमनीया हृदयंगमा पोरी बहुजनकन्ता बहुजनमनापा तथारूपिं वाचं भासिता ति । (७) संफप्पलापं पहाय संफप्पलापा पटिविरतो समणो गोतमो । कालवादी भूतवादी अत्थवादी धम्मवादी विनयवादी निधानवर्ति वाचं भासिता कालेन सापदेसं परियन्तवर्ति अत्थसंहितं ति । (८) बीजगामभूतगामसमारम्भा पटिविरतो समणो गोतमो । एकभक्तिको समणो गोतमो रत्तुपरतो । विकालभोजना पटिविरतो समणो गोतमो । नच्चगीतवादितविसूकदस्सना पटिविरतो समणो गोतमो । मालागन्धविलेपनधारणमण्डनविभूसनट्टाना पटिविरतो समणो गोतमो । उच्चासन-

महासयना...जातरूपरजतपटिगहणा...आमकधञ्जपटिगहणा...आमकमंसपटिगहणा....इत्थि-
कुमारिकपटिगहणा...दासिदासपटिगहणा...अजेळकपटिगहणा...कुक्कुटसूकरपटिगहणा...
हत्थिगवास्सवळवापटिगहणा...खेत्तवत्थुपटिगहणा...दूतेय्यपहिणगमनानुयोगा...कयविक्रया...
तुलाकूटकंसकूटमानकूटा....उक्कोटनवञ्चननिकतिसाचियोगा...छेदनवधबन्धनविपरामोसआलोपसह-
साकारा तिरच्छानविज्जाय मिच्छाजीवा पटिविरतो समणो गोतमो । इति वा हि भिक्खवे
पुथुज्जनो तथागतस्स वण्णं वदमानो वदेय्य ॥

अत्थि भिक्खवे अञ्जे'व धम्मा गम्भीरा दुइसा दुरनुबोधा सन्ता पणीता अतक्कावचरा
निपुणा पण्डितवेदनीया, ये तथागतो सयं अभिञ्जा सच्छिकत्वा पवेदेति, येहि तथागतस्स
यथाभुञ्चं वण्णं सम्मा वदमाना वदेय्युं ॥

तत्र भिक्खवे ये ते समणब्राह्मणा सस्सतवादा सस्सतं अत्तानं च लोकं च पञ्चापेन्ति
चतूहि वत्थूहि, ये पि ते समणब्राह्मणा एकच्चसस्सतिका एकच्चअसस्सतिका...अन्तानन्तिका....
अमराविक्रवेपका.....अधिच्चसमुप्पन्निका.....पुब्बन्तकप्पिका....उद्धंआघातनिका...सञ्जिवादा....
असञ्जिवादा...नेवसञ्जिवासासञ्जिवादा...उच्छेदवादा...दिट्ठधम्मनिव्वाणवादा....ये पि ते
समणब्राह्मणा पुब्बन्तकप्पिका च अपरन्तकप्पिका च पुब्बन्तापरन्तकप्पिका पुब्बन्तापरन्तानुदिट्ठिनो
पुब्बन्तापरन्तमारब्भ अनेकविहितानि अधिवुत्तिपदानि अभिवदन्ति द्वासट्ठिया वत्थूहि, अयं इमेहि
सब्बेहे'व उत्तरितरं पजानाति ॥

तयिदं भिक्खवे तथागतो पजानाति—इमे दिट्ठिहाना एवं गहिता एवं परामट्ठा एवंगतिका
भविस्सन्ति । तं च तथागतो पजानाति, ततो च उत्तरितरं पजानाति, तं च पजाननं न परामसति,
अपरामस्सतो च अस्स पञ्चत्तं येव निव्वुति विदिता । वेदनानं समुदयं च अत्थगमं च अस्सादं च
आदीनवं च निस्सरणं च यथाभूतं विदित्वा अनुपादा विमुत्तो भिक्खवे तथागतो ॥

ये हि केचि भिक्खवे समणा वा ब्राह्मणा वा पुब्बन्तकप्पिका वा...अनेकविहितानि अधि-
वुत्तिपदानि अभिवदन्ति, सब्बे ते इमेहे'व द्वासट्ठिया वत्थूहि अन्तोजालिकता । एत्थ सिता व
उम्मुज्जमाना उम्मुज्जन्ति । एत्थ परियापन्ना अन्तोजालिकता व उम्मुज्जमाना उम्मुज्जन्ति । सेय्यथा
पि भिक्खवे दक्खो केवट्ठो वा केवट्ठन्तेवासी वा सुखुमच्छिकेन जालेन परित्तं उदकदहं ओत्थ-
रेय्य । तस्स एवमस्स—ये खो केचि इमस्मिं उदकदहे ओळारिका पाणा, सब्बे ते अन्तोजालिकता,
एत्थ सिता, एत्थ परियापन्ना उम्मुज्जमाना उम्मुज्जन्ति । एवमेव खो भिक्खवे ये केचि समणा वा
ब्राह्मणा वा पुब्बन्तकप्पिका....अभिवदन्ति, सब्बे ते अन्तोजालिकता ॥

उच्छिन्नभवनेत्तिको भिक्खवे तथागतस्स कायो तिट्ठति । याव'स्स कायो ठस्सति ताव नं
दक्खन्ति देवमनुस्सा । कायस्स भेदा उद्धं जीवितपरियादाना न दक्खन्ति देवमनुस्सा । सेय्यथा
पि भिक्खवे अम्बपिण्डिया वण्टच्छिन्नाय यानि कानिचि अम्बानि वण्टपटिबद्धानि, सब्बानि तानि

तदन्वयानि भवन्ति, एवमेव खो भिक्खवे उच्छिन्नभवनेत्तिको तथागतस्स कायो तिष्ठति । याव'स्स कायो ठस्सति ताव नं दक्खिन्ति देवमनुस्सा । कायस्स भेदा उद्धं जीवितपरियादाना न दक्खिन्ति देवमनुस्सा ति ॥

एवं वुत्ते आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतद्वोच—अच्छरियं भन्ते, अब्भुतं भन्ते । को नाम अयं धम्मपरियायो ति ? तस्मातिह त्वं आनन्द इमं धम्मपरियायं अत्थजालं ति पि नं धारेहि, धम्मजालं ति पि नं धारेहि, ब्रह्मजालं ति पि नं धारेहि, दिट्ठिजालं ति पि नं धारेहि, अनुत्तरो संगम-विजयो ति पि नं धारेहीति ॥

दीघनिकाय-१

४२. पब्बज्जाय परमत्थो ।

राजा आह—किमत्थिका भन्ते नागसेन तुम्हाकं पब्बज्जा, को च तुम्हाकं परमत्थो ति ? थेरो आह—किं ति महाराज इदं दुक्खं निरुज्जेय्य, अब्बं च दुक्खं न उप्पज्जेय्या ति एतदत्थाय महाराज अम्हाकं पब्बज्जा । अनुपादाना परिनिब्बानं खो पन अम्हाकं परमत्थो ति । किं पन भन्ते नागसेन सब्बे एतदत्थाय पब्बजन्तीति ? नहि महाराज । केचि एतदत्थाय पब्बजन्ति, केचि राजाभिनीता पब्बजन्ति, केचि चोराभिनीता पब्बजन्ति, केचि इण्ढा पब्बजन्ति, केचि आजी-विकत्थाय पब्बजन्ति । ये पन सम्मा पब्बजन्ति ते एतदत्थाय पब्बजन्तीति । त्वं पन भन्ते नागसेन एतदत्थाय पब्बजितोऽसीति ? अहं खो महाराज दहरको सन्तो पब्बजितो, न जानामि इमस्स नाम अत्थाय पब्बजितो ति । अपि च खो मे एवमहोसि—पण्डिता इमे समणा सक्खपुत्तिया । ते मं सिक्खापेस्सन्तीति । स्वा'हं तेहि सिक्खापितो जानामि च पस्सामि च इमस्स नाम'त्थाय पब्बज्जा ति । कल्लोऽसि भन्ते नागसेना ति ॥

राजा आह—भन्ते नागसेन, अत्थि कोचि मतो न पटिसंदहतीति । थेरो आह—कोचि पटिसंदहति, कोचि न पटिसंदहतीति । को पटिसंदहति, को न पटिसंदहतीति ? सक्किलेसो महाराज पटिसंदहति, निक्किलेसो न पटिसंदहतीति । त्वं पन भन्ते नागसेन पटिसंदहिस्ससीति ? सचे महाराज सउपादानो भविस्सामि, पटिसंदहिस्सामि । सचे अनुपादानो भविस्सामि, न पटिसंदहिस्सामीति ॥

सिलिन्दपण्ह-पृ० ३४

४३. संदिट्ठिकं सामञ्जफलं ।

अथ खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो भगवन्तं अभिवादेत्वा भिक्खुसंघस्स अञ्जलिं पणामेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो भगवन्तं एतद्वोच—पुच्छेय्याम'हं भन्ते भगवन्तं किंचिदेव देसं लेसमत्तं, सचे मे भगवा ओकासं करोति पण्हस्स वेय्याकरणाया ति । पुच्छ महाराज यदाकंखसीति ॥

यथा नु खो इमानि भन्ते पुथुसिप्पायतनानि, सेय्यथीदं—इत्थारोहा अस्सारोहा रथिका धनुग्गाहा चेलका चलका पिण्डदाविका उग्गा राजपुत्ता पक्खन्दिनो महानागा सूरा चम्मयोधिनी दासकपुत्ता आळारिका कप्पका नहापका सूदा मालाकारा रजका पेसकारा नलकारा कुम्भकारा गणका मुद्धिका, यानि वा पन'ब्बानि पि एवंगतानि पुथुसिप्पायतनानि, ते दिट्ठे'व धम्मं संदिष्टिकं सिप्पफलं उपजीवन्ति । ते तेन अत्तानं सुखेन पीणन्ति, मातापितरो सुखेन पीणन्ति, पुत्तदारं सुखेन पीणन्ति, मित्तमच्चे सुखेन पीणन्ति, समणब्राह्मणेषु उद्धमिकं दक्खिणं पतिट्ठापेन्ति सोवगिकं सुखविपाकं सगगसंवत्तिकं । सक्का नु खो भन्ते एवमेव दिट्ठे'व धम्मं संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पब्बापेतुं ति ?...सक्का नु खो महाराज । तेन हि महाराज, तं येवेत्थ पटिपुच्छि-स्सामि, यथा ते खमेय्य, तथा तं व्याकरेय्यासि ॥

तं किं मञ्जसि महाराज—इध ते अस्स पुरिसो दासो कम्मकरो पुब्बुट्ठायी पच्छानिपाती किंकारपटिस्सावी मनापचारी पियवादी मुखुल्लोकको । तस्स एवमस्स—अच्छरियं वत भो, अब्भुतं वत भो, पुब्बानं गति, पुब्बानं विपाको । अयं हि राजा मागधो अजातसत्तु वेदेहिपुत्तो मनुस्सो, अहं पि मनुस्सो । अयं हि राजा...पञ्चहि कामगुणेहि समप्पितो समङ्गीभूतो परिचारेति देवो मब्बे, अहं पन म्हि'स्स दासो कम्मकरो...मुखुल्लोकको । सो वत अस्साहं पुब्बानि करेय्यं । यन्नूनाहं केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्सा अनगारियं पब्बजेय्यं ति । सो अपरेन समयेन केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्सा अनगारियं पब्बजेय्य । सो एवं पब्बजितो समानो कायेन संवुतो विहरेय्य, वाचाय संवुतो विहरेय्य, मनसा संवुतो विहरेय्य, घासच्छादनपरमताय संतुट्ठो अभिरतो पविवेके । तं चे ते पुरिसा एवमारोचेय्युं—यग्घे देव जानेय्यासि—यो ते पुरिसो दासो कम्मकरो....मुखुल्लोकको, सो देव केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्सा अनगारियं पब्बजितो ? सो एवं पब्बजितो समानो कायेन संवुतो विहरति, वाचाय संवुतो विहरति, मनसा संवुतो विहरति, घासच्छादनपरमताय संतुट्ठो अभिरतो पविवेके ति । अपि नु त्वं एवं वदेय्यासि—एतु मे भो सो पुरिसो, पुनदेव होतु दासो....मुखुल्लोकको ति ? नो हे'तं भन्ते । अथ खो नं मयमेव अभिवादेय्याम पि, पच्चुट्ठेय्याम पि, आसनेन पि निमन्तेय्याम, अभिनिमन्तेय्याम पि नं चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारेहि । धम्मिकं पि'स्स रक्खावरणगुत्तिं संविदहेय्यामा ति । तं किं मञ्जसि महाराज, यदि एवं सन्ते होति वा संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं, नो वा ति ? अट्ठा खो भन्ते, एवं सन्ते होति संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं ति । इदं खो ते महाराज मया पठमं दिट्ठे'व धम्मं संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पब्बत्तं ति ॥

तं किं मञ्जसि महाराज, इध ते अस्स पुरिसो कस्सको गहपतिको कारकारको रासिवड्डको । तस्स एवमस्स—अयं हि राजा मागधो...मनुस्सो, अहं पि मनुस्सो । अयं हि राजा पञ्चहि कामगुणेहि समप्पितो समङ्गीभूतो परिचारेति देवो मब्बे । अहं पन म्हि'स्स कस्सको । सो वत अस्साहं पुब्बानि करेय्यं । यं नूनाहं केसमस्सुं ओहारेत्वा....पब्बजेय्यं ति । सो अपरेन समयेन

अप्पं वा भोगक्खन्धं महन्तं वा भोगक्खन्धं पहाय, अप्पं वा महन्तं वा व्यातिपरिवट्टं पहाय... पव्वजेय्य । सो एवं पव्वजितो समानो कायेन संवुतो. ..अभिरतो पविवेके । ...अपि नु त्वं एवं वदेय्यासि—एतु मे भो सो पुरिसो पुनदेव होतु कस्सको...रासिवड्डुको ति ? नो हे'तं भन्ते । अथ खो नं मयमेव...संविदहेय्यामा ति । ...इदं खो ते महाराज दुतियं दिट्ठे'व धम्मे संदिट्ठिकं सामञ्जसफलं पव्वत्तं ति ॥

सक्का पन भन्ते अञ्जं पि दिट्ठे'व धम्मे संदिट्ठिकं सामञ्जसफलं पव्वत्तापेतुं इमेहि संदिट्ठिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिकन्ततरं च पणीततरं चा ति ? सक्का महाराज । ...इध महाराज, तथागतो लोके उप्पज्जति अरहं सम्मासंवुद्धो विज्जाचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा । सो इमं लोकं सदेवकं समारकं सब्रह्मकं सस्समणब्राह्मणिं पजं सदेवमनुस्सं सयं अभिञ्ज्या सच्छिक्त्वा पवेदेति । सो धम्मं देसेति आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं, केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं पकासेति । तं धम्मं सुणाति गहपति वा गहपतिपुत्तो वा अञ्जतरस्मिं वा कुले पञ्चाजातो । सो तं धम्मं सुत्वा तथागते सद्धं पटिलभति । सो तेन सद्धापटिलाभेन समन्नागतो इति पटिसंचिक्खति—संबाधो घरावासो रजोपथो, अब्भोकासो पव्वज्जा । न इदं सुकरं अगारं अज्झावसता एकन्तपरिपुण्णं एकन्तपरिसुद्धं संखलिखितं ब्रह्मचरियं चरितुं । यं नूना'हं केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्सा अनगारियं पव्वजेय्यं ति । सो अपरेन समयेन...पव्वजति । सो एवं पव्वजितो समानो पातिमोक्खसंवरसंवुतो विहरति आचारगोचर-संपन्नो अणुमत्तेसु वज्जेसु भयदस्सावी समादाय सिक्खति सिक्खापदेसु । कायकम्मवचीकम्मेन समन्नागतो कुसलेन । परिसुद्धाजीवो सीलसंपन्नो इन्द्रियेसु गुत्तद्वारो सतिसंपजञ्जेन समन्नागतो संतुट्ठो । ...सो इमिना च अरियेन सीलक्खन्धेन समन्नागतो, इमिना च अरियेन सतिसंपजञ्जेन समन्नागतो, इमाय च अरियाय संतुट्ठिया समन्नागतो, विवित्तं सेनासनं भजति अरञ्जं रुक्खमूलं पव्वतं कन्दरं गिरिगुहं सुसानं वनपत्थं अब्भोकासं पल्लपुञ्जं । सो पच्छाभत्तं पिण्डपात-पटिक्कन्तो निसीदति पल्लङ्कं आभुजित्वा उजुं कायं पणिधाय परिमुखं सति उपट्टपेत्वा । सो अभिज्झं लोके पहाय विगताभिज्झेन चेतसा विहरति, अभिज्झाय चित्तं परिसोधेति । व्यापादपदोसं. पहाय अव्यापन्नचित्तो विहरति सब्बपाणभूतहितानुकम्पी व्यापादपदोसा चित्तं परिसोधेति । थीनमिद्धं पहाय विगतथीनमिद्धो विहरति आलोकसञ्जी सतो संपजानो थीनमिद्धा चित्तं परिसोधेति । उद्धच्चकुक्कुच्चं पहाय अनुद्धतो विहरति अज्झत्तं वूपसन्तचित्तो उद्धच्चकुक्कुच्चा चित्तं परिसोधेति । विचिकिच्छं पहाय तिण्णविचिकिच्छो विहरति अकथंकथी कुसलेसु धम्मेसु विचिकिच्छाय चित्तं परिसोधेति । ...एवमेव खो महाराज भिक्खु यथा इणं, यथा रोगं, यथा बन्धनागारं, यथा दासव्यं, यथा कन्तारद्धानमगं, इमे पञ्च नीवरणे अप्पहीने अत्तनि समनुपस्सति । सेय्यथापि महाराज यथा आनण्यं, यथा आरोग्यं, यथा बन्धना मोक्खं, यथा भुजिस्सं, यथा खेमन्तभूमिं,

एवमेव खो महाराज भिक्षु इमे पञ्च नीवरणे पहीने अत्तनि समनुपस्सति । तस्सिमे पञ्च नीवरणे पहीने अत्तनि समनुपस्सतो पासुज्जं जायति, पसुदितस्स पीति जायति, पीतिमनस्स कायो पस्सम्भति, पस्सद्वकायो सुखं वेदेति, सुखिनो चित्तं समाधियति । सो विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमज्झानं उपसंपज्ज विहरति । सो इममेव कायं विवेकजेन पीतिसुखेन अभिसन्देति परिसन्देति परिपूरेति परिप्परति, नास्स किंचि सव्वावतो कायस्स विवेकजेन पीतिसुखेन अप्फुटं होति ।...इदं पि खो महाराज संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पुरिमेहि संदिष्टिकेहि सामञ्जस्यफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

पुन च परं महाराज भिक्षु वितक्कविचारानं वूपसमा अज्झत्तं संपसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं दुतियज्झानं उपसंपज्ज विहरति । सो इममेव कायं समाधिजेन पीतिसुखेन अभिसन्देति परिसन्देति परिपूरेति परिप्परति, नास्स किंचि सव्वावतो कायस्स समाधिजेन पीतिसुखेन अप्फुटं होति ।...इदं पि खो महाराज संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पुरिमेहि संदिष्टिकेहि सामञ्जस्यफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

पुन च परं महाराज भिक्षु पीतिया च विरागा च उपेक्खको विहरति सतो च संपजानो, सुखं च कायेन पटिसंवेदेति यं तं अरिया आचिक्खन्ति—उपेक्खको सतिमा सुखविहारीति, ततियज्झानं उपसंपज्ज विहरति । सो इममेव कायं निप्पीतिकेन सुखेन अभिसन्देति परिसन्देति परिपूरेति परिप्परति, नास्स किंचि सव्वावतो कायस्स निप्पीतिकेन सुखेन अप्फुटं होति ।...इदं पि खो महाराज संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पुरिमेहि संदिष्टिकेहि सामञ्जस्यफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

पुन च परं महाराज भिक्षु सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बेव सोमनस्स-दोमनस्सानं अत्थंगमा अदुक्खं असुखं उपेक्खासतिपरिसुद्धिं चतुत्थज्झानं उपसंपज्ज विहरति । सो इममेव कायं परिसुद्धेन चेतसा परियोदातेन फरित्वा निसिन्नो होति, नास्स किंचि सव्वावतो कायस्स परिसुद्धेन चेतसा परियोदातेन अप्फुटं होति ।...इदं पि खो महाराज संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पुरिमेहि संदिष्टिकेहि सामञ्जस्यफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

पुन च परं महाराज भिक्षु सो एवं समाहिते चित्ते परिसुद्धे परियोदाते अनङ्गणे विगतूप-क्किलेसे मुदुभूते कम्मनिये ठिते आनेज्जप्पत्ते व्याणदस्सनाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो एवं पजानाति—अयं खो मे कायो रूपी चातुम्महाभूतिको मातापेत्तिकसंभवो ओदनकुम्मासुपचयो अनिञ्चुच्छादनपरिमद्दनभेदनविद्धंसनधम्मो, इदं च पन मे विज्वाणं एत्थ सितं एत्थ पटिबद्धं ति ।.... इदं पि खो महाराज संदिष्टिकं सामञ्जस्यफलं पुरिमेहि संदिष्टिकेहि सामञ्जस्यफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते मनोमयं कायं अभिनिम्मिनाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो इमम्हा काया अब्बं कायं अभिनिम्मिनाति रूपिं मनोमयं सब्बङ्गपच्चिं बौद्धा-२८

अहीनिन्द्रियं ।...इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जसफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते इद्विविधाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो अनेकविहितं इद्विविधं पच्चनुभोति । एको पि हुत्वा बहुधा होति, बहुधा पि हुत्वा एको होति, आविभावं तिरोभावं तिरोकुट्टं तिरोपाकारं तिरोपव्वतं असज्जमानो गच्छति सेय्यथापि आकासे, पठविया पि उम्मुज्जनिम्मुज्जं करोति सेय्यथापि उदके, उदके पि अभिज्जमानो गच्छति सेय्यथापि पठवियं, आकासे पि पल्लङ्केन कमति सेय्यथापि पक्खी सक्कुणो, इमे पि चन्दसुरिये एवं महिद्धिके एवंमहानुभावे पाणिना परिमसति परिमज्जति, याव ब्रह्मलोका पि कायेन वसं वत्तेति ।...इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जसफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते दिब्बाय सोतधातुया चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो दिब्बाय सोतधातुया विसुद्धाय अतिकन्तमानुसिकाय उभो सद्दे सुणाति दिब्बे च मानुसे च, ये दूरे सन्तिके च ।...इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जसफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते चेतोपरियव्वाणाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो परसत्तानं परपुग्गलानं चेतसा चेतो परिच्च पजानाति सरागं वा चित्तं सरागं चित्तं ति पजानाति, वीतरागं वा चित्तं वीतरागं चित्तं ति पजानाति । ....इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जसफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते पुब्बेनिवासानुस्सतिव्वाणाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो अनेकविहितं पुब्बेनिवासं अनुस्सरति । सेय्यथीदं—एकं पि जातिं, द्वे पि जातियो, तिस्रो पि जातियो...जातिसतं पि जातिसहस्सं पि जातिसतसहस्सं पि, अनेके पि संवट्टकप्पे, अनेके पि विवट्टकप्पे, अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे, अमुत्रासिं, एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुक्खपटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो । सो ततो चुतो अमुत्र उपपादिं । तत्रापासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुक्खपटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो । सो ततो चुतो इधूपपन्नो ति, इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं अनुस्सरति ।...इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जसफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जसफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते सत्तानं चुतूपपातव्वाणाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिकन्तमानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उपपज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुब्बण्णे सुगते दुग्गते, यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति—इमे वत भोन्तो सत्ता कायदुच्चरितेन समन्नागता वचीदुच्चरितेन समन्नागता मनोदुच्चरितेन समन्नागता अरियानं

उपवादका मिच्छादिट्टिका मिच्छादिट्टिकम्मसमादाना । ते कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपन्ना । इमे वा पन भोन्तो सत्ता कायसुचरितेन समन्नागता वचीसुचरितेन समन्नागता मनोसुचरितेन समन्नागता अरियानं अनुपवादका सम्मादिट्टिका सम्मादिट्टिकम्मसमादाना । ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं लोकं उपपन्ना ति । इति दिव्वेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्रन्तमानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उपपज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुब्बण्णे सुगते दुग्गते यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति । इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च ॥

सो एवं समाहिते चित्ते...आनेज्जप्पत्ते आसवानं खयञ्जाणाय चित्तं अभिनीहरति अभिनिन्नामेति । सो इदं दुक्खं ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खसमुदयो ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खनिरोधो ति यथाभूतं पजानाति, अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा ति यथाभूतं पजानाति, इमे आसवा ति यथाभूतं पजानाति, अयं आसवसमुदयो ति यथाभूतं पजानाति, अयं आसवनिरोधो ति यथाभूतं पजानाति, अयं आसवनिरोधगामिनी पटिपदा ति यथाभूतं पजानाति । तस्स एवं जानतो एवं पस्सतो कामासवा पि चित्तं विमुच्चति, भवासवा पि चित्तं विमुच्चति, अविज्जासवा पि चित्तं विमुच्चति । विमुत्तस्मिं विमुत्तं इति ज्ञाणं होति—खीणा जाति, दुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया ति पजानाति ।...इदं पि खो महाराज संदिट्टिकं सामञ्जफलं पुरिमेहि संदिट्टिकेहि सामञ्जफलेहि अभिक्कन्ततरं च पणीततरं च । इमम्हा महाराज संदिट्टिकेहि सामञ्जफलेहि अञ्जं संदिट्टिकं सामञ्जफलं उत्तरितरं वा पणीततरं वा नत्थीति ॥

दीघनिकाय-२

४४. सीलं ।

एवं अनेकगुणसंगाहकेन सीलसमाधिपञ्चामुखेन देसितो पि पनेस विसुद्धिमग्गो अतिसंखेप-देसितो येव होति, तस्मा नालं सव्वेसं उपकाराया ति वित्थारमस्स देसेतुं सीलं ताव आरब्भ इदं पञ्हाकम्मं होति—किं सीलं ? केनट्ठेन सीलं ? कानि अस्स लक्खण-रस-पञ्चुपट्टान-पदट्टानानि ? किमानिसंसं सीलं ? कतिविधं चेतं सीलं ? को च अस्स संकिलेसो ? किं बोदानं ? ति ॥

तत्रिदं विस्सज्जनं । किं सीलं ति ? पाणातिपातादीहि वा विरमन्तस्स वत्तपटिपत्तिं वा पूरेन्तस्स चेतनादयो धम्मा । वुत्तं हे'तं पटिसंभिदायं—किं सीलं ति ? चेतना सीलं, चेतसिकं सीलं, संवरो सीलं, अवीतिकमो सीलं ति । तत्थ चेतना सीलं नाम पाणातिपातादीहि विरमन्तस्स, वत्तपटिपाटिं वा पूरेन्तस्स चेतना । चेतसिकं सीलं नाम पाणातिपातादीहि विरतस्स विरति । अपि च चेतना सीलं नाम पाणातिपातादीनि पजहन्तस्स सत्त कम्मपथचेतना । चेतसिकं सीलं नाम 'अभिज्झं पहाय विगताभिज्जेन चेतसा विहरती'ति आदिना नथेन वुत्ता अनभिज्झा—अव्यापाद-सम्मादिट्ठिधम्मा ॥

संवरो सीलं ति एत्थ पञ्चविधेन संवरो वेदितव्वो—पातिमोक्खसंवरो सतिसंवरो बाणसंवरो खन्तिसंवरो विरियसंवरो ति । तत्थ “इमिना पातिमोक्खसंवरेण उपेतो होति समुपेतो” ति अयं पातिमोक्खसंवरो । “रक्खति चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये संवरं आपज्जती”ति अयं सतिसंवरो ।

यानि सोतानि लोकस्मिं सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमि पञ्चायेते पिथीयरे ॥ ति ।

अयं बाणसंवरो । पञ्चयपटिसेवनं पि एत्थेव समोधानं गच्छति । यो पनायं “खमो होति सीतस्स उण्हस्सा” ति आदिना नयेन आगतो, अयं खन्तिसंवरो नाम । यो चायं “उप्पन्नं काम-वितक्कं नाधिवासेती”ति आदिना नयेन आगतो, अयं विरियसंवरो नाम । आजीवपारिसुद्धि पि एत्थेव समोधानं गच्छति । इति अयं पञ्चविधो पि संवरो, या च पापभीरुकानं कुलपुत्तानं संपत्त-वत्थुतो विरति, सब्बं पेत्तं संवरसीलं ति वेदितव्वं । अवीतिक्रमो सीलं ति समादिण्णसीलस्स कायिकवाचसिको अनतिक्रमो । इदं ताव किं सीलं ति पण्हस्स विस्सज्जनं ॥

अवसेसेसु केनट्ठेन सीलं ? ति, सीलनट्ठेन सीलं । किमिदं सीलनं नाम ? समाधानं वा, कायकम्मादीनं सुसील्यवसेन । अविप्पकिण्णता ति अत्थो । उपधारणं वा कुसलानं धम्मनं पतिट्ठानवसेन । आधारभावो ति अत्थो । एतदेव हि एत्थ अत्थद्वयं सदलक्खणविदू अनुजानन्ति । अब्बे पन सिरट्ठो सीलट्ठो, सीतलट्ठो सीलट्ठो ति एवमादिना नयेनेत्थ अत्थं वण्णयन्ति ॥

इदानी कानि अस्स लक्खण-रस-पञ्चपट्टान-पदट्टानानीति ? एत्थ

सीलनं लक्खणं तस्स भिन्नस्सापि अनेकधा ।

सनिदस्सनत्तं रूपस्स यथा भिन्नस्सनेकधा ॥

यथा हि नीलपीतादिभेदेन अनेकधा भिन्नस्सापि रूपायतनस्स सनिदस्सनत्तं लक्खणं, नीलादिभेदेन भिन्नस्सापि सनिदस्सनभावानतिक्रमनतो, तथा सीलस्स चेतनादिभेदेन अनेकधा भिन्नस्सापि यदेतं कायकम्मादीनं समाधानवसेन कुसलानं च धम्मनं पतिट्ठानवसेन वुत्तं सीलनं, तदेव लक्खणं, चेतनादिभेदेन भिन्नस्सापि समाधानपतिट्ठानभावानतिक्रमनतो ॥

एवलक्खणस्स पनस्स

दुस्सील्यविद्धंसनता अनवज्जगुणो तथा ।

किञ्चसंपत्तिअत्थेन रसो नाम पवुच्चति ॥

तस्सा इदं सीलं नाम किञ्चेन रसेन दुस्सील्यविद्धंसनरसं, संपत्तिअत्थेन रसेन अनवज्जरसं ति वेदितव्वं । लक्खणादिसु हि किञ्चमेव संपत्ति वा रसो ति वुच्चति ॥

सोचेय्यपञ्चपट्टानं तयिदं तस्स विज्जुहि ।

ओत्तप्पं च हिरि चेव पदट्टानं ति वण्णितं ॥

तं हि इदं सीलं “कायसोचेय्यं वचीसोचेय्यं मनोसोचेय्यं ति एवंवुत्तसोचेय्यपञ्चपट्टानं सुचिभावेन पञ्चपट्टाति, गहणभावं गच्छति । हिरोत्तप्यं च पन अस्स विञ्जूहि पदट्टानं” ति वण्णितं । आसन्न-कारणं ति अत्थो । हिरोत्तप्ये हि सति सीलं उपपज्जति चेव तिट्ठति च, असति नेव उपपज्जति न तिट्ठतीति । एवं सीलस्स लक्खण-रस-पञ्चपट्टान-पदट्टानानि वेदितव्वानि ॥

किमानिसंसं सीलं ति ? अविप्पटिसारादिअनेकगुणपटिलाभानिसंसं । वुत्तं हे’तं—“अवि-प्पटिसारत्थानि खो आनन्द कुसलानि सीलानि, अविप्पटिसारानिसंसानी” ति । अपरं पि वुत्तं—“पञ्चिमे गहपतयो आनिसंसा सीलवतो सीलसंपदाय । कतमे पञ्च ? इध गहपतयो सीलवा सीलसंपन्नो अप्पसादाधिकरणं महन्तं भोगक्खन्धं अधिगच्छति । अयं पठमो आनिसंसो सीलवतो सीलसंपदाय । पुन च परं गहपतयो सीलवतो सीलसंपन्नस्स कल्याणो कित्तिसदो अब्भुग्गच्छति । अयं दुतियो आनिसंसो सीलवतो सीलसंपदाय । पुन च परं गहपतयो सीलवा सीलसंपन्नो यं यदेव परिसं उपसंकमति, यदि खत्तिपपरिसं, यदि ब्राह्मणपरिसं, यदि गहपतिपरिसं, यदि समण-परिसं, विसारदो उपसंकमति अमङ्कुभूतो । अयं ततियो आनिसंसो सीलवतो सीलसंपदाय । पुन च परं गहपतयो सीलवा सीलसंपन्नो असंमूळ्हो कालं करोति । अयं चतुत्थो आनिसंसो सीलवतो सीलसंपदाय । पुन च परं गहपतयो सीलवा सीलसंपन्नो कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सग्गं लोकं उपपज्जति । अयं पञ्चमो आनिसंसो सीलवतो सीलसंपदाय”ति । अपरे पि “आकङ्खेय्य चे भिक्खवे भिक्खु सन्नद्धाचारीनं पियो च अस्सं मनापो गरु च भावनीयो चा ति सीलेस्वेव परि-पूरकारी” ति आदिना नयेन पियमनापतादयो आसवक्खयपरियोसाना अनेके सीलानिसंसा वुत्ता एवं अविप्पटिसारादिअनेकगुणानिसंसं सीलं । अपि च—

सासने कुलपुत्तानं पतिट्ठा नत्थि यं विना ।
 आनिसंसपरिच्छेदं तस्स सीलस्स को वदे ॥ १ ॥
 न गङ्गा यमुना चापि सरभू वा सरस्सती ।
 निन्नगा वाचिरवती मही वा पि महानदी ॥ २ ॥
 सक्कुणन्ति विसोधेतुं तं मलं इध पाणिनं ।
 विसोधयति सत्तानं यं वे सीलजलं मलं ॥ ३ ॥ •
 न तं सजलदा वाता न चापि हरिचन्दनं ।
 नेव हारा न मणयो न चन्दकिरणङ्कुरा ॥ ४ ॥
 समयन्तीध सत्तानं परिळाहं सुरक्खितं ।
 यं समेति इदं अरियं सीलं अच्चन्तसीतलं ॥ ५ ॥
 सीलगन्धसमो गन्धो कुतो नाम भविस्सति ।
 यो समं अनुवाते च पटिवाते च वायति ॥ ६ ॥

सगारोहणसोपानं अञ्चं सीलसमं कुतो ।
 द्वारं वा पन निब्बाननगरस्स पवेसने ॥ ७ ॥
 सोभन्ते'वं न राजानो मुत्तामणिविभूसिता ।
 यथा सोभन्ति यतिनो सीलभूसनभूसिता ॥ ८ ॥
 अत्तानुवादादिभयं विद्धंसयति सब्बसो ।
 जनेति कित्तिहासं च सीलं सीलवतं सदा ॥ ९ ॥
 गुणानं मूलभूतस्स दोसानं बलघातिनो ।
 इति सीलस्स विञ्जेय्यं आनिसंसकथामुखं ॥ १० ॥

इदानीं यं वुत्तं कतिविधं चेत्तं सीलं ति, तत्रिदं विस्सज्जनं—सब्बमेव ताव इदं सीलं अत्तनो सीलनलक्खणेन एकविधं । चारित्तवारित्तवसेन दुविधं । तथा आभिसमाचारिकआदिब्रह्मचरियक-वसेन, विरतिअविरतिवसेन, निस्सितानिस्सितवसेन, कालपरियन्तआपाणकोटिकवसेन, सपरियन्तापरि-यन्तवसेन, लोकियलोकुत्तरवसेन च । तिविधं हीनमज्झिमपणीतवसेन, तथा अत्ताधिपतेय्य—लोका-धिपतेय्य—धम्माधिपतेय्यवसेन, परामट्टापरामट्टपटिप्पस्सद्विवसेन, विसुद्धाविसुद्धवेमतिकवसेन, सेखासेखनेवसेखनासेखवसेन च । चतुर्विधं हानभागिय-ठितिभागिय-विसेसभागिय-निब्बेधभागिय-वसेन, तथा भिक्खुभिक्खुनीअनुपसंपन्नगहट्टवसेन, पकतिआचारधम्मतापुब्बहेतुकसीलवसेन, पाति-मोक्खसंवरइन्द्रियसंवरआजीवपारिसुद्धिपञ्चयसंनिस्सितसीलवसेन च । पञ्चविधं परियन्तपारिसुद्धि-सीलादिवसेन । वुत्तं पि चेत्तं पटिसंभिदायं—“ पञ्च सीलानि, परियन्तपारिसुद्धिसीलं, अपरियन्तपारिसुद्धिसीलं, परिपुण्णपारिसुद्धिसीलं, अपरामट्टपारिसुद्धिसीलं, पटिप्पस्सद्विपारिसुद्धिसीलं ति । तथा पहानवेरमणीचेतनासंवरावीतिकमवसेन ॥

यं पन वुत्तं को च अस्स संकिलेसो, किं वोदानं ति ? तत्र वदाम—खण्डादिभावो सीलस्स संकिलेसो, अखण्डादिभावो वोदानं । सो पन खण्डादिभावो लाभयसादिहेतुकेन भेदेन च सत्त-विधमेथुनसंयोगेन च संगहितो । तथाहि—यस्स सत्तसु आपत्तिकखन्धेसु आदिमिद् वा अन्ते वा सिक्खापदं भिन्नं होति, तस्स सीलं परियन्ते छिन्नसाटको विय खण्डं नाम होति । यस्स पन वेमज्झे भिन्नं, तस्स मज्जेछिद्दसाटको विय छिद्दं नाम होति । यस्स पटिपाटिया द्वे तीणि भिन्नानि, तस्स पिट्टिया वा कुच्छिया वा उट्टितेन विसभागवण्णेन काळरत्तादीनं अञ्जतरसरीरवण्णा गावी विय सबलं नाम होति । यस्स अन्तरन्तरा भिन्नानि, तस्स अन्तरन्तरा विसभागबिन्दुविचित्रा गावी विय कम्मासं नाम होति । एवं लाभादिहेतुकेन भेदेन खण्डादिभावो होति । अखण्डादिभावो पन सब्बसो सिक्खापदानं अभेदेन, भिन्नानं च सप्पटिकम्मानं पटिकम्मकरणेन, सत्तविधमेथुन-संयोगाभावेन च । अपराय च—कोधो उपनाहो मक्खो पब्बासो इस्सा मच्छरियं माया साठेय्यं थम्भो सारम्भो मानो अतिमानो मदो पमादो ति आदीनं पापधम्मानं अनुप्पत्तिया, अप्पिच्छता-संतुट्ठितासल्लेखनतादीनं च गुणानं उप्पत्तिया संगहितो ॥

एवं हि विभावयतो सीलविपत्तितो उब्बिज्जित्वा सीलसंपत्तिनिब्रं मानसं होति । तस्मा यथावुत्तं इमं सीलविपत्तिया आदीनवं, इमं च सीलसंपत्तिया आनिसंसं दिस्वा सब्बादरेन सीलं वोदापेतब्बं ॥

विसुद्धिमग्ग-१

४५. समाधि ।

इदानीं यस्मा एवं धुतङ्गपरिहरणसंपादितेहि अप्पिच्छतादीहि गुणेहि परियोदाते इमस्मिं सीले पतिट्ठितेन—

सीले पतिट्ठाय नरो सपज्जो चित्तं पब्बं च भावयं ।

ति वचनतो चित्तसीसेन निदिट्ठो समाधि भावेतब्बो ।...तस्स भावनानयं दस्सेतुं इदं पब्बाकम्मं होति—को समाधि ? केनट्ठेन समाधि ? कानि अस्स लक्खणरसपञ्चुपट्टानपट्टानानि ? कतिविधो समाधि ? को च अस्स संकिलेसो ? किं वोदानं ? कथं भावेतब्बो ? समाधिभावनाय को आनिसंसो ? ति ॥

तत्रिदं विस्सज्जनं । को समाधी ति ? समाधि बहुविधो नानप्पकारको । तं सब्बं विभावयितुं आरब्धमानं विस्सज्जनं अधिप्पेतं चेव अत्थं न साधेय्य, उत्तरिं च विक्खेपाय संवत्तेय्य । तस्मा इधाधिप्पेतमेव संधाय वदाम—कुसलचित्तेकग्गता समाधि ॥

केनट्ठेन समाधी ति ? समाधानट्ठेन समाधि । किमिदं समाधानं नाम ? एकारम्मणे चित्तचेतसिकानं समं सम्मा च आधानं । ठपनं ति वुत्तं होति । तस्मा यस्स धम्मस्सानुभावेन एकारम्मणे चित्तचेतसिका समं सम्मा च अविक्खिपमाना अविप्पकिण्णा च हुत्वा तिट्ठन्ति, इदं समाधानं ति वेदितब्बं ॥

कानि अस्स लक्खणरसपञ्चुपट्टानानि ? इति । एत्थ पन अविक्खेपलक्खणो समाधि, विक्खेपविट्ठंसनरसो, अविक्कम्पनपञ्चुपट्टानो, “ सुखिनो चित्तं समाधियती ” ति वचनतो पन सुखमस्स पट्टानं ॥

कतिविधो समाधी ति ? अविक्खेपलक्खणेन ताव एकविधो । उपचार-अप्पनावसेन दुविधो । तथा लोकीयलोक्कुत्तरवसेन, सप्पीतिकनिप्पीतिकवसेन, सुखसहगतउपेक्खासहगतवसेन च । तिविधो हीनमज्झिमपणीतवसेन, तथा सवितक्कसविचारादिवसेन, पीतिसहगतादिवसेन, परित्तमहगतप्पमाण-वसेन च । चतुर्विधो दुक्खापटिपदादन्धाभिक्खादिवसेन, तथा परित्तपरित्तरम्मणादिवसेन, चतु-ज्ञानङ्गवसेन, हानभागियादिवसेन, कामावचरादिवसेन, अधिपतिवसेन च । पञ्चविधो पञ्चकनये पञ्चज्ञानङ्गवसेना ति ॥

को च अस्स संकिलेसो, किं वोदानं ति ? एत्थ पन विस्सज्जनं विभङ्गे वुत्तमेव । वुत्तं हि तत्थ—“संकिलेसं ति हानभागियो धम्मो, वोदानं ति विसेसभागियो धम्मो” ति । तत्थ “पठमस्स ज्ञानस्स लाभिं कामसहगता सब्बात्मनसिकारा समुदाचरन्ति, हानभागिनी पब्बा” ति इमिना नयेन हानभागियधम्मो वेदितब्बो । “अवितक्कसहगता सब्बात्मनसिकारा समुदाचरन्ति, विसेस-भागिनी पब्बा” ति इमिना नयेन विसेसभागियधम्मो वेदितब्बो ॥

कथं भावेतब्बो ति ? एत्थ पन यो ताव अयं लोकियलोकुत्तरवसेन दुविधो ति आदिसु अरियमग्गसंपयुत्तो समाधि वुत्तो, तस्स समाधिस्स भावनानयो पब्बाभावानयेनेव संगहितो । पब्बाय हि भाविताय सो भावितो होति । तस्मा तं संधाय एवं भावेतब्बो ति न किंचि विसुं वदाम । यो पनायं लोकियो, सो वुत्तनयेन सीलानि विसोधेत्वा सुपरिसुद्धे सीले पतिट्ठितेन, य्वा'स्स दससु पलिवोधेसु पलिवोधो अत्थि, तं उपच्छिन्दित्वा कम्मट्ठानदायकं कल्याणमित्तं उपसंक्रमित्वा अत्तनो चरियानुकूलं चत्तालीसाय कम्मट्ठानेसु अब्बतरं कम्मट्ठानं गहेत्वा समाधिभावनाय अनुरूपं विहारं पहाय अनुरूपे विहारे विहरन्तेन खुद्दकपलिवोधुपच्छेदं कत्वा सत्त्वं भावनाविधानं अपरिहापेन्तेन भावेतब्बो ॥

यं पन वुत्तं समाधिभावनाय को आनिसंसो ति ? तत्थ दिट्ठधम्मसुखविहारादि पञ्चविधो समाधिभावनाय आनिसंसो । तथाहि—ये अरहन्तो खीणासवा, समापज्जित्वा एकग्गचित्ता सुखं दिवसं विहरिस्सामा ति समाधिं भावेन्ति, तेसं अप्पनासमाधिभावना दिट्ठधम्मसुखविहारानिसंसा होति । तेनाह भगवा—न खो पनेते चुन्द अरियस्स विनये सहेखा वुच्चन्ति, दिट्ठधम्मसुखविहारा एते अरियस्स विनये वुच्चन्तीति । सेखपुथुज्जनानं समापत्तितो वुट्ठाय समाहितेन चित्तेन विपस्सिस्सामा ति भावयतं विपस्सनाय पदट्ठानत्ता अप्पनासमाधिभावना पि, संवाधे ओकासाधिगमनयेन उपचारसमाधिभावना पि विपस्सनानिसंसा होति । तेनाह भगवा—“समाधिं भिक्खवे भावेथ । समाहितो भिक्खवे भिक्खु यथाभूतं पजानाती” ति । ये पन अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा अभिञ्ज्यापादकं ज्ञानं समापज्जित्वा समापत्तितो वुट्ठाय “एको पि हुत्वा बहुधा होती” ति वुत्तनया अभिञ्ज्यायो पत्थेन्ता निब्बत्तेन्ति, तेसं सति सति आयतने अभिञ्ज्यापदट्ठानत्ता अप्पनासमाधिभावना अभिञ्ज्यानिसंसा होति । तेनाह भगवा—“यो यस्स यस्स अभिञ्ज्यासच्छिकरणीयस्स धम्मस्स चित्तं अभिनिन्नामेति अभिञ्ज्यासच्छिकरियाय, तत्र तत्रेव सक्खिभब्बतं पापुणाति सति सति आयतने” ति । ये अपरिहीनज्झाना ब्रह्मलोके निब्बत्तिस्सामा ति ब्रह्मलोकूपपत्तिं पत्थेन्ता वा, अपत्थयमाना वा पि पुथुज्जना समाधितो न परिहायन्ति, तेसं भवविसेसावहत्ता अप्पनासमाधिभावना भवविसेसानिसंसा होति । तेनाह भगवा—“पठमं ज्ञानं परित्तं भावेत्वा कत्थ उपपज्जती”ति आदि । उपचारसमाधिभावना पि पन कामावचरसुगतिभवविसेसं आवहति येव । ये पन अरिया अट्ठ समापत्तियो निब्बत्तेत्वा निरोधसमापत्तिं समापज्जित्वा सत्त दिवसानि अचित्ता हुत्वा दिट्ठे'व धम्मो निरोधं निब्बाणं पत्वा सुखं विहरिस्सामा ति समाधिं भावेन्ति, तेसं अप्पनासमाधिभावना निरोधानिसंसा होति । तेनाह—“सोळसहि ब्बाणचरियाहि नवहि समाधिचरियाहि वसीभावता पब्बा निरोधसमापत्तिया ब्बाणं” ति । एवमयं दिट्ठधम्मसुखविहारादि पञ्चविधो समाधिभावनाय आनिसंसो ।

तस्मानेकानिसंसम्हि किलेसमलसूदने ।

समाधिभावनायोगे न प्पमज्जेय्य पण्डितो ॥

४६. पञ्चा ।

इदानीं यस्मा एवं अभिञ्जावसेन अधिगतानिसंसाय थिरतराय समाधिभावनाय समन्नागतेन भिक्खुना

सीले पतिट्ठाय नरो सपञ्चो चित्तं पञ्चं च भावयं ।

ति एत्थ चित्तसीसेन निदिट्ठो समाधि सञ्चाकारेण भावितो होति । तदनन्तरं पन पञ्चा भावेतब्बा । सा च अतिसंखेपदेसितत्ता विञ्चातुं पि ताव न सुकरा, पगेव भावेतुं । तस्मा तस्सा भावनानयं दस्सेतुं इदं पञ्हाकम्मं होति—का पञ्चा ? केनट्ठेन पञ्चा ? कानि अस्सा लक्खण-रस-पञ्चुपट्ठान-पदट्ठानानि ? कतिविधा पञ्चा ? कथं भावेतब्बा ? पञ्चाभावनाय को आनिसंसो ? ति ॥

तत्रिदं विस्सज्जनं । का पञ्चा ति ? पञ्चा बहुविधा नानप्पकारा । तं सञ्चं विभावयितुं आरम्भमानं विस्सज्जनं अधिप्पेतं चेव अत्थं न साधेय्य, उत्तारिं च विक्खेपाय संवत्तेय्य । तस्मा इध अधिप्पेतमेव संधाय वदाम—कुसलचित्तसंपयुत्तं विपस्सनाच्चाणं पञ्चा ति ॥

केनट्ठेन पञ्चा ति ? पजाननट्ठेन पञ्चा । किमिदं पजाननं नाम ? संजाननविजाननाकार-विसिट्ठं नानप्पकारतो जाननं । सञ्चाविञ्चाणपञ्चानं हि समाने पि जाननभावे, सञ्चा नीलं पीतकं ति आरम्भणसंजाननमत्तमेव होति, अनिच्चं दुक्खं अनत्ता ति लक्खणपटिवेधं पापेतुं न सक्कोति । विञ्चाणं नीलं पीतकं ति आरम्भणं च जानाति, लक्खणपटिवेधं च पापेति, उस्सक्कित्वा पन मग्गपातुभावं पापेतुं न सक्कोति । पञ्चा वुत्तनयवसेन आरम्भणं च जानाति, लक्खणपटिवेधं च पापेति, उस्सक्कित्वा मग्गपातुभावं च पापेति ॥

यथा हि हेरञ्चिकफलके ठपितं कहापणरासिं एको अजातबुद्धिदारको, एको गामिकपुरिसो, एको हेरञ्चिको ति तीसु जनेसु पस्समानेसु अजातबुद्धिदारको कहापणानं चित्तविचित्तदीधचतुरस्स-परिमण्डलभावमत्तमेव जानाति, इदं मनुस्सानं उपभोगपरिभोगं रतनसंमतं ति न जानाति । गामिक-पुरिसो चित्तविचित्तादिभावं च जानाति, इदं मनुस्सानं उपभोगपरिभोगं रतनसंमतं ति च, अयं छेको, अयं कूटो, अयं अड्डसारो ति इमं पन विभागं न जानाति । हेरञ्चिको सञ्चे पि ते पकारे जानाति, जानन्तो च कहापणं ओलोकेत्वा पि जानाति, आकोटितस्स सहं सुत्वा पि, गन्धं घायित्वा पि, रसं सायित्वा पि, हत्थेन धारयित्वा पि, असुकस्सि नाम गामे वा निगमे वा नगरे वा पब्बते वा नदीतीरे वा कतो ति पि, असुकाचरियेन कतो ति पि जानाति । एवं संपदं इदं वेदितब्बं ॥

सञ्चा हि अजातबुद्धिनो दारकस्स कहापणदस्सनमिव होति नीलादिवसेन आरम्भणस्स उपट्ठानाकारमत्तगहणतो । विञ्चाणं गामिकस्स पुरिसस्स कहापणदस्सनमिव होति नीलादिवसेन आरम्भणाकारगहणतो, उट्ठं पि च लक्खणपटिवेधसंपापनतो । पञ्चा हेरञ्चिकस्स कहापणदस्सन-मिव होति नीलादिवसेन आरम्भणाकारं गहेत्वा लक्खणपटिवेधं च पापेत्वा ततो उट्ठं पि मग्ग-पातुभावपापनतो । तस्मा यदेतं संजाननविजाननाकारविसिट्ठं नानप्पकारतो जाननं, इदं पजाननं ति वेदितब्बं । इदं संधाय हि एतं वुत्तं—पजाननट्ठेन पञ्चा ति ॥

सा पनेसा यत्थ सञ्जाविञ्जाणानि, न तत्थ एकंसेन होति । यदा पन होति, तदा अविनि-
ब्भूता तेहि धम्मोहि, अयं सञ्जा, इदं विञ्जाणं, अयं पञ्जा ति विनिब्भुजित्वा अलब्भनेय्य-
नानत्ता सुखुमा दुइसा । तेनाह आयस्सा नागसेनो—“दुक्करं महाराज भगवता कतं ति । किं भन्ते
नागसेन भगवता दुक्करं कतं ति ? दुक्करं महाराज भगवता कतं यं अरूपीनं चित्तचेतसिकानं धम्मानं
एकारम्मणे वत्तमानानं ववत्थानं अक्खातं, अयं फस्तो, अयं वेदना, अयं सञ्जा, अयं चेतना,
इदं चित्तं ति” ॥

कानि अस्सा लक्खणरसपञ्चुपट्टानपदट्टानानि ? एत्थ पन धम्मसभावपटिवेधलक्खणा पञ्जा,
धम्मानं सभावपटिच्छादकमोहन्धकारविद्धंसनरसा, असंमोहपञ्चुपट्टाना । “समाहितो यथाभूतं
जानाति पस्सती” ति वचनतो पन समाधि तस्सा पट्टानं ॥

कतिविधा पञ्जा ति ? धम्मसभावपटिवेधलक्खणेन ताव एकविधा । लोकियलोकुत्तरवसेन
दुविधा, तथा सासवानासवादिवसेन, नामरूपववत्थापनवसेन, सोमनस्सुपेक्खासहगतवसेन, दस्सन-
भावनाभूमिवसेन च । तिविधा चिन्तासुतभावनामयवसेन, तथा परित्तमहग्गतअप्पमाणास्समणवसेन,
आयापायउपायकोसल्लवसेन, अञ्जत्ताभिनिवेसादिवसेन च । चतुर्विधा चतूसु सच्चेसु बाणवसेन
चतुपटिसंभिदावसेन चा ति ॥

यं पन वुत्तं पञ्जाभावनाय को आनिसंसो ति ? तत्थ वदाम—अयं हि पञ्जाभावना नाम
अनेकसतानिसंसा ।...संखेपतो पन अस्सा नानाकिलेसविद्धंसनं, अरियफलरसानुभवनं, निरोधसमा-
पत्तिसमापज्जनसमत्थता, आहुनेय्यभावादिसिद्धी ति अयमानिसंसो वेदितब्बो ॥

तत्थ यं नामरूपपरिच्छेदतो पट्टाय सक्कायदिट्ठादिवसेन नानाकिलेसविद्धंसनं वुत्तं, अयं
लोकिकाय पञ्जाभावनाय आनिसंसो । यं अरियमग्गक्खणे संयोजनादीनं वसेन नानाकिलेसविद्धंसनं
वुत्तं, अयं लोकुत्तराय पञ्जाभावनाय आनिसंसो ति वेदितब्बो ॥

भीमवेगानुपतिता असनी व सिलुच्चये ।

वायुवेगसमुद्धितो अरब्बमिव पावको ॥ १ ॥

अन्धकारं विय रवि सतेजुज्जलमण्डलो ।

दीघरत्तानुपतितं सब्बानत्थविधायकं ॥ २ ॥

किलेसजालं पञ्जा हि विद्धंसयति भाविता ।

संदिट्टिकमतो जब्बा आनिसंसमिमं इध ॥ ३ ॥

अरियफलरसानुभवनं ति । न केवलं च किलेसविद्धंसनं येव, अरियफलरसानुभवनं पि
पञ्जाभावनाय आनिसंसो । अरियफलं ति हि सोतापत्तिफलादि सामब्बफलं वुच्चति । तस्स
द्वीहा'कारेहि रसानुभवनं होति, मग्गवीथियं च, फलसमापत्तिवसेन च पवत्तियं ।...अपि च । ये
संयोजनप्पहानमत्तमेव फलं नाम, न कोचि अज्जो धम्मो अत्थीति वदन्ति, तेसं अनुनयत्थं इदं
सुत्तं पि दस्सेतब्बं—“कथं पयोगपटिप्पस्सद्धिपञ्जा फले बाणं ? सोतापत्तिमग्गक्खणे दस्सनट्टेन

सम्मादिट्ठि मिच्छादिट्ठिया वुट्ठाति, तदनुवत्तककिलेसेहि च खन्धेहि च वुट्ठाति, बहिद्धा च सब्ब-
निमित्तेहि वुट्ठाति, तंपयोगपटिप्पस्सद्धत्ता उप्पज्जति सम्मादिट्ठि, मग्गस्सेतं फलं” ति विथारेतब्बं ।
“चत्तारो अरियमग्गा चत्तारि च सामञ्ज्यफलानि, इमे धम्मा अप्पमाणारम्मणा” । “महग्गतो
धम्मो अप्पमाणस्स धम्मस्स अनन्तरपच्चयेन पच्चयो ति एवमादीनि पि चेत्थ साधकानि ॥

निरोधसमापत्तिसमापज्जनसमत्थता ति । न केवलं च अरियफलरसानुभवनं येव, अयं पन
निरोधसमापत्तिया समापज्जनसमत्थता पि इमिस्सा पञ्चाभावनाय आनिसंसो वेदितब्बो ॥

आहुनेय्यभावादिसिद्धी ति । न केवलं च निरोधसमापत्तिया समापज्जनसमत्थता व, अयं
पन आहुनेय्यभावादिसिद्धि पि इमिस्सा लोकुत्तरपञ्चाभावनाय आनिसंसो ति वेदितब्बो । अविसे-
सेन हि चतुब्बिधाय पि एतिस्सा भावितत्ता भावितपञ्चो पुग्गलो सदेवकस्स लोकस्स आहुनेय्यो
होति, पाहुनेय्यो, दक्खिण्यो, अञ्जलिकरणीयो, अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्तं लोकस्स ॥

विसुद्धिमग्ग—१४. २३

४७. विसुद्धिमग्गो ।

तत्थ विसुद्धीति सब्बमलविरहितं अच्चन्तपरिसुद्धं निब्बानं वेदितब्बं । तस्सा विसुद्धिया मग्गो
ति विसुद्धिमग्गो । मग्गो ति अधिगमूपायो वुच्चति ।...सो पनायं विसुद्धिमग्गो कत्थचि विपस्सना-
मत्तवसेनेव देसितो । यथाह—

“सब्बे संखारा अनिचा ति यदा पञ्चाय पस्सति ।

अथ निब्बिन्दति दुक्खे एस मग्गो विसुद्धिया” ति ॥

कत्थचि ज्ञानपञ्चावसेन । यथाह—

“यम्हि ज्ञानं च पञ्चा च स वे निब्बानसन्तिके” ति ॥

कत्थचि कम्मादिवसेन । यथाह—

“कम्मं विज्जा च धम्मो च सीलं जीवितमुत्तमं ।

एतेन मच्चा सुज्झन्ति न गोत्तेन धनेन वा” ति ॥

कत्थचि सीलादिवसेन । यथाह—

“सब्बदा सीलसंपन्नो पञ्चवा सुसमाहितो ।

आरद्धविरियो प्रहितत्तो ओधं तरति दुत्तरं” ति ॥

कत्थचि सतिपट्ठानादिवसेन । यथाह—“एकायनो अयं भिक्खवे मग्गो सत्तानं विसुद्धिया...
निब्बानस्स सच्छिकिरियाय यदिदं चत्तारो सतिपट्ठाना” ति । सम्मपपधानादिसु पि एसेव नयो ।
इमम्मि पन पञ्चाव्याकरणे सीलादिवसेन देसितो ॥

तत्रायं संखेपवण्णना । सीले पतिट्ठाया ति सीले ठत्वा । सीलं परिपूरयमानो येव चेत्थ सीले ठितो ति बुच्चति । तस्मा सीलपरिपूरणेन सीले पतिट्ठित्वा ति अयमेत्थ अत्थो । नरो ति सत्तो । सपञ्चो ति कम्मजतिहेतुकपटिसंधिपञ्चाय पञ्चवा । चित्तं पञ्चं च भावयं ति समाधिं चेव विपस्सनं च भावयमानो । चित्तसीसेन हेत्थ समाधि निट्ठित्ठो, पञ्चानामेन च विपस्सना ति । आतापी ति विरियवा । विरियं हि किलेसानं आतापनपरितापनट्ठेन आतापो ति बुच्चति । तदस्स अत्थीति आतापी । निपको ति, नेपक्कं बुच्चति पञ्चा, ताय समन्नागतो ति अत्थो । इमिना पदेन पारिहारियपञ्चं दस्सेति । इमस्मिं हि पञ्चाव्याकरणे तिक्खत्तुं पञ्चा आगता । तत्थ पठमा जाति-पञ्चा, दुतिया विपस्सनापञ्चा, ततिया सब्बकिच्चपरिणायिका पारिहारियपञ्चा । संसारे भयं इक्खतीति भिक्खु । सो इमं विजटये जटं ति, सो इमिना च सीलेन, इमिना च चित्तसीसेन निट्ठिसमाधिना, इमाय च तिविधाय पञ्चाय, इमिना च आतापेना ति छहि धम्महि समन्नागतो भिक्खु । सेय्यथापि नाम पुरिसो पथवियं पतिट्ठाय सुनिसितं सत्थं उक्खिपित्वा महन्तं वेळुगुम्बं विजटयेय, एवमेव सीलपथवियं पतिट्ठाय समाधिसिलायं सुनिसितं विपस्सनापञ्चासत्थं विरियबल-पग्गहितेन पारिहारियपञ्चाहत्थेन उक्खिपित्वा सब्बं पि तं अत्तनो संताने पतितं तण्हाजटं विजटयेय संछिन्देय्य संपदालेय्य । मग्गक्खणे पनेस तं जटं विजटे ति नाम, फलक्खणे विजटितजटो सदेव-कस्स लोकस्स अग्गदक्खिणेय्यो होति । तेनाह भगवा—

सीले पतिट्ठाय नरो सपञ्चो चित्तं पञ्चं च भावयं ।
आतापी निपको भिक्खु सो इमं विजटये जटं ति ॥

विबुद्धिमग्ग-१

४८. निर्वाणम् ।

अत्राह—

यदि शून्यमिदं सर्वमुदयो नास्ति न व्ययः ।
प्रहाणाद्वा निरोधाद्वा कस्य निर्वाणमिष्यते ॥ १ ॥

इह हि भगवता उषितब्रह्मचर्याणां तथागतशासनप्रतिपन्नानां धर्मानुधर्मप्रतिपत्तियुक्तानां पुद्गलानां द्विविधं निर्वाणमुपवर्णितं सोपधिशेषं निरुपधिशेषं च । तत्र निरवशेषस्याविद्यारागादिकस्य क्लेशगणस्य प्रहाणात्सोपधिशेषं निर्वाणमिष्यते । तत्र उपधीयतेऽस्मिन्नात्मस्त्वेह इत्युपधिः । उपधिशब्दे-नात्मप्रज्ञप्तिनिमित्ताः पञ्चोपादानस्कन्धा उच्यन्ते । शिष्यत इति शेषः । उपधिरेव शेष उपधिशेषः । सह उपधिशेषेण वर्तत इति सोपधिशेषम् । किं तत् ? निर्वाणम् । तच्च स्कन्धमात्रकमेव केवलं सत्कायदृष्ट्यादिक्लेशतस्कररहितमवशिष्यते निहताशेषचौरगणग्राममात्रावस्थानसाधर्म्येण, तत्सोपधिशेषं निर्वाणम् । यत्र तु निर्वाणे स्कन्धमात्रकमपि नास्ति तन्निरुपधिशेषं निर्वाणम् । निर्गत उपधिशेषोऽस्मि-न्निति कृत्वा, निहताशेषचौरगणस्य ग्राममात्रस्यापि विनाशसाधर्म्येण । तदेव चाधिकृत्योच्यते—

असंलीनेन कायेन वेदनामध्यवासयत् ।

प्रद्योतस्येव निर्वाणं विमोक्षस्तस्य चेतसः ॥ इति ।

तदेवं निरुपधिशेषं निर्वाणं स्कन्धानां निरोधाल्लभ्यते ॥

एतच्च द्विविधं निर्वाणं कथं युज्यते यदि क्लेशानां स्कन्धानां च निरोधो भवति ? यदा च सर्वमिदं शून्यम्, नैव किंचिदुत्पद्यते नापि किंचिन्निरुध्यते, तदा कुतः क्लेशाः कुतो वा स्कन्धा येषां निरोधे निर्वाणं स्यादिति । तस्माद्विद्यत एव भावानां स्वभाव इति ॥

अत्रोच्यते । नन्वेवमपि सत्स्वभावाभ्युपगमे—

यद्यशून्यमिदं सर्वमुदयो नास्ति न व्ययः ।

प्रहाणाद्वा निरोधाद्वा कस्य निर्वाणमिष्यते ॥ २ ॥

स्वभावेन हि व्यवस्थितानां क्लेशानां स्कन्धानां च स्वभावस्यानपायित्वात्कुतो निवृत्तिर्यतस्तन्निवृत्त्या निर्वाणं स्यादिति । तस्मात्स्वभाववादिनां नैव निर्वाणमुपपद्यते । न च शून्यतावादिनः स्कन्ध-निवृत्तिलक्षणं क्लेशनिवृत्तिलक्षणं वा निर्वाणमिच्छन्ति यतस्तेषामयं दोषः स्यादिति । अतोऽनुपालम्भ एवायं शून्यवादिनाम् ॥

यदि खलु शून्यतावादिनः क्लेशानां स्कन्धानां वा निवृत्तिलक्षणं निर्वाणं नेच्छन्ति, किंलक्षणं तर्हीच्छन्ति ? उच्यते—

अप्रहीणमसंप्राप्तमनुच्छिन्नमशाश्वतम् ।

अनिरुद्धमनुत्पन्नमेतन्निर्वाणमुच्यते ॥ ३ ॥

यद्धि नैव प्रहीयते रागादिवत्, नापि प्राप्यते श्रामण्यफलवत्, नाप्युच्छिद्यते स्कन्धादिवत्, यच्चापि न नित्यमशून्यवत्, तत्स्वभावतोऽनिरुद्धमनुत्पन्नं च सर्वप्रपञ्चोपशमलक्षणं निर्वाणमुक्तम् । तत्कुतस्तस्मिन्नेवंविधे निष्प्रपञ्चे क्लेशकल्पना येषां क्लेशानां प्रहाणान्निर्वाणं भवेत् ? कुतो वा स्कन्ध-कल्पना तत्र येषां स्कन्धानां निरोधात्तद्ववेत् ? यावद्धि एताः कल्पनाः प्रवर्तन्ते, तावन्नास्ति निर्वाणाधिगमः । सर्वप्रपञ्चपरिक्षयादेव तदधिगमात् ॥

अथ स्यात्—यद्यपि निर्वाणे न सन्ति क्लेशा न चापि स्कन्धाः, तथापि निर्वाणादर्वाङ् विद्यन्ते, ततस्तेषां परिक्षयान्निर्वाणं भविष्यतीति । उच्यते । त्यज्यतामयं ब्राह्मणः । यस्मान्निर्वाणादर्वाङ् स्वभावतो विद्यमानानां न पुनरभावः शक्यते कर्तुम्, तस्मान्निर्वाणाभिलाषिणां त्याज्यैषा कल्पना । वक्ष्यति हि—

निर्वाणस्य च या कोटिः कोटिः संसरणस्य च ।

न तयोरन्तरं किंचित्सुसूक्ष्ममपि विद्यते ॥ इति ।

तदेवं निर्वाणे न कस्यचित्प्रहाणं नापि कस्यचिन्निरोध इति विज्ञेयम् । ततश्च निरवशेषकल्पना-क्षयरूपमेव निर्वाणम् । उक्तं च भगवता—

निवृत्तिर्धर्माण न अस्ति धर्मा

ये नेह अस्ती न ते जातु अस्ति ।

अस्तीति नास्तीति च कल्पनावता—

मेवं चरन्तान न दुःखं शाम्यति ॥ इति ।

अस्या गाथाया अयमर्थः—निवृत्तौ निरुपधिदोषे निर्वाणधातौ धर्माणां क्लेशकर्मजन्मलक्षणानां स्कन्धानां वा सर्वथास्तंगमादस्तित्वं नास्ति, एवं च सर्ववादिनामभिमतम् । ये तर्हि धर्मा इह निवृत्तौ न सन्ति, प्रदीपोदयादन्धकारोपलब्धरज्जुसर्पभयादिवत्, न ते जातु अस्ति, न ते धर्माः क्लेशकर्मजन्मादिलक्षणाः कस्मिंश्चित्काले संसारावस्थायामपि तच्चतो विद्यन्ते । न हि रज्जुरन्धकारावस्थायां स्वरूपतः सर्पोऽस्ति । सद्भूतसर्पवदन्धकारेऽप्यालोकेऽपि कायचक्षुर्भ्यामग्रहणात् । कथं तर्हि संसार इति चेदुच्यते । आत्मात्मीयसद्ब्रह्मस्तानां बालपृथग्जनानामसत्स्वरूपा अपि भावाः सत्यतः प्रतिभासन्ते तैमिरिकानामिवासत्क्लेशमशकादय इवेति । आह—अस्तीति भावसद्भावकल्पनावतां जैमिनीयकाणादकापिलादीनां वैभाषिकपर्यन्तानाम्, नास्तीति च कल्पनावतां नास्तिकानामपायगतिनिष्ठानाम्, तदन्येषां चातीतानागतसंस्थानां विज्ञप्तिविप्रयुक्तसंस्काराणां नास्तिवादिनाम्, तदन्यदस्तिवादिनां परिकल्पितस्वभावस्य नास्तिवादिनाम्, परतन्त्रपरिनिष्पन्नस्वभावयोरस्तिवादिनाम्, एवमस्तिनास्तिवादिनामेवं चरतां न दुःखं, संसारः शाम्यतीति ।...तदेवं न कस्यचिन्निर्वाणे प्रहाणं नापि कस्यचिन्निरोध इति विज्ञेयम् । ततश्च सर्वकल्पनाक्षयरूपमेव निर्वाणम् । यथोक्तमार्थरत्नावल्याम्—

न चाभावोऽपि निर्वाणं कुत एवास्य भावना ।

भावाभावपरामर्शक्षयो निर्वाणमुच्यते ॥ इति ।

...अत्राह—यदि भावो निर्वाणं न भवति, अभावोऽपि, किं तर्हि निर्वाणमिति ? उच्यते । इह हि भगवद्विस्तथागतैः—

य आजवंजवीभाव उपादाय प्रतीत्य वा ।

सोऽप्रतीत्यानुपादाय निर्वाणमुपदिश्यते ॥ ९ ॥

तत्र आजवंजवीभावः आगमनगमनभावजन्ममरणपरंपरेत्यर्थः । स चायमाजवंजवीभावः कदाचिद्धेतुप्रत्ययसामग्रीमाश्रित्य अस्तीति प्रज्ञप्यते दीर्घस्ववत् । कदाचिदुत्पद्यत इति प्रज्ञप्यते प्रदीपप्रभावद् बीजाङ्कुरवत् । सर्वथा यद्ययमुपादाय प्रज्ञप्यते, यदि वा प्रतीत्य जायत इति व्यवस्थाप्यते, सर्वथास्य जन्ममरणपरंपराप्रबन्धस्य अप्रतीत्य वा अनुपादाय वा अप्रवृत्तिस्तन्निर्वाणमिति व्यवस्थाप्यते । न च अप्रवृत्तिमात्रं भावोऽभावो वेति परिकल्पितुं पार्यत इति । एवं न भावो नाभावो निर्वाणम् ॥

अथवा । येषां संस्काराः संसरन्तीति पक्षः, तेषां प्रतीत्य प्रतीत्य य उत्पादश्च विनाशश्च, सोऽप्रतीत्याप्रवर्तमानो निर्वाणमिति कथ्यते । येषां तु पुद्गलः संसरति, तेषां तस्य नित्यानित्यत्वेना-

वाच्यस्य तत्तदुपादानमाश्रित्य य आजवंजवीभावः स उपादाय प्रवर्तते, स एवोपादायोपादाय प्रवर्तयमानः सन्निदानीमनुपादायाप्रवर्तयमानो निर्वाणमिति व्यपदिश्यते । न च संस्काराणां पुद्गलस्य वा अप्रवृत्तिमात्रकं भावोऽभावो वेति शक्यं परिकल्पयितुमित्यतोऽपि न भावो नाभावो निर्वाणमिति युज्यते ।...अत एव

न संसारस्य निर्वाणात्किंचिदस्ति विशेषणम् ।

न निर्वाणस्य संसारात्किंचिदस्ति विशेषणम् ॥ १९ ॥

यस्मात्तिष्ठन्नपि भगवान् भवतीत्येवमादिना नोह्यते । परिनिर्वृतोऽपि नोह्यते भवतीत्येवमादिना । अत एव संसारनिर्वाणयोः परस्परतो नास्ति कश्चिद्विशेषो विचार्यमाणयोस्तुल्यरूपत्वात् । यच्चापीदमुक्तं भगवता—“अनवराग्रो हि भिक्षवो जातिजरामरणसंसारः” इति, तदप्यत एवोपपन्नम्, संसारनिर्वाणयोर्विशेषस्याभावात् । तथा हि—

निर्वाणस्य च या कोटिः कोटिः संसरणस्य च ।

न तयोरन्तरं किंचित्सुसूक्ष्ममपि विद्यते ॥ २० ॥

न च केवलं संसारस्य निर्वाणेनाविशिष्टत्वात्पूर्वापरकोटिकल्पना न संभवति । या अप्येताः

परं निरोधादन्ताद्याः शाश्वताद्याश्च दृष्टयः ।

निर्वाणमपरान्तं च पूर्वान्तं च समाश्रिताः ॥ २१ ॥

ता अप्यत एव नोपपद्यन्ते संसारनिर्वाणयोरुभयोरपि प्रकृतिशान्तत्वेनैकरसत्वात् ।..... अत्राह—यद्येवं भवता निर्वाणमपि प्रतिषिद्धम् । ननु च य एष भगवता अनन्तसत्त्वरारण्यनुवर्तकेन विदिताविपरीतसकलजगदाशयस्वभावेन महाकरुणापरतन्त्रेण प्रियैकपुत्रकप्रेमानुगताशेषत्रिभुवनजनेन चरितप्रतिपक्षानुरूपो धर्मो देशितो लोकस्य निर्वाणाधिगमार्थम्, स एवं सति व्यर्थ एव जायेत । उच्यते । यदि कश्चिद्धर्मो नाम स्वभावरूपतः स्यात्, केचिच्च सत्त्वास्तस्य धर्मस्य श्रोतारः स्युः, कश्चिद्वा देशिता बुद्धो भगवान्नाम भावस्वभावः स्यात् । ...यदा तु

सर्वोपलम्भोपशमः प्रपञ्चोपशमः शिवः ।

न कचित्कस्यचित्कश्चिद्धर्मो बुद्धेन देशितः ॥ २५ ॥

तदा कुतोऽस्माकं यथोक्तदोषप्रसङ्गः । इह हि सर्वेषां प्रपञ्चानां निमित्तानां य उपशमोऽप्रवृत्तिस्तन्निर्वाणम्, स एव चोपशमः प्रकृत्यैवोपशान्तत्वाच्छिवः । वाचामप्रवृत्तेर्वा प्रपञ्चोपशमश्चित्तस्याप्रवृत्तेः शिवः । क्लेशानामप्रवृत्त्या वा जन्मनोऽप्रवृत्त्या शिवः । क्लेशप्रहाणेन वा प्रपञ्चोपशमो निरवशेषवासनाप्रहाणे शिवः । ज्ञेयानुपलब्ध्या वा प्रपञ्चोपशमो ज्ञानानुपलब्ध्या शिवः । यदा चैवं बुद्धा भगवन्तः सर्वप्रपञ्चोपशान्तरूपे निर्वाणे शिवेऽस्थानयोगेन नभसीव हंसराजाः स्थिताः स्वपुण्यज्ञानसंभारपक्षपातवाते वातगगने वा गगनस्याकिंचनत्वात्, तदा सर्वनिमित्तानुपलम्भान्न कचिद्देवेषु वा मनुष्येषु वा न कस्यचिद्देवस्य वा मनुष्यस्य वा न कश्चिद्धर्मः सांक्लेशिको वा वैयव-

दानिको वा देशित इति विज्ञेयम् । यथोक्तमार्थतथागतगुह्यसूत्रे—“यां च रात्रिं शान्तमते तथागतो-
ऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धो यां च रात्रिमनुपादाय परिनिर्वास्यति, अत्रान्तरे तथागतेनैकमप्य-
क्षरं नोदाहृतं न व्याहृतं नापि प्रव्याहरति नापि प्रव्याहरिष्यति । अथ च यथाधिमुक्ताः सर्वसत्त्वा
नानाधात्वाशयास्तां तां विविधां तथागतवाचं निश्चरन्तीं संजानन्ति । तेषामेवं पृथक् पृथग्भवति ।
अयं भगवानस्मभ्यमिमं धर्मं देशयति, वयं च तथागतस्य धर्मदेशनां शृणुमः । तत्र तथागतो
न कल्पयति न विकल्पयति सर्वकल्पविकल्पजालवासनाप्रपञ्चविगतो हि शान्तमते तथागतः”
इति विस्तरः ॥

यदि तर्ह्येवं न कचित्कस्यचित्कश्चिद्धर्मो बुद्धेन देशितस्तत्कथमिमे एते विचित्राः प्रवचनव्यव-
हाराः प्रज्ञायन्ते ? उच्यते । अविद्यानिद्रानुगतानां देहिनां स्वप्रायमानानामिव स्वविकल्पाभ्युदय एषः—
अयं भगवान् सकलत्रिभुवनसुरासुरनरनाथः इमं धर्ममस्मभ्यं देशयतीति । यथोक्तं भगवता—

तथागतो हि प्रतिबिम्बभूतः

कुशलस्य धर्मस्य अनास्रवस्य ।

नैवात्र तथता न तथागतोऽस्ति

बिम्बं च संदृश्यति सर्वलोके ॥ इति ।

ततश्च निर्वाणार्थं धर्मदेशनाया अभावात्कुतो धर्मदेशनायाः सद्भावेन निर्वाणस्यास्तित्वं
भविष्यति ? तस्मान्निर्वाणमपि नास्तीति सिद्धम् । उक्तं च भगवता—

अनिर्वाणं हि निर्वाणं लोकनाथेन देशितम् ।

आकाशेन कृतो ग्रन्थिराकाशेनैव मोचितः ॥ इति ।

तथा—न तेषां भगवन् संसारसमतिक्रमो ये निर्वाणं भावतः पर्येषन्ते । तत्कस्य हेतोः ?
निर्वाणमिति भगवन् यः प्रशमः सर्वनिमित्तानामुपरतिः सर्वेज्जितसमिञ्जितानाम् । तदिमे भगवन्मोह-
पुरुषा ये स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्य तीर्थिकदृष्टौ निपतिता निर्वाणं भावतः पर्येषन्ते तद्यथा तिलेभ्य-
स्तैलं क्षीरात्सर्पिः । अत्यन्तपरिनिर्वृतेषु भगवन् सर्वधर्मेषु ये निर्वाणं मार्गन्ति तानहमभिमानिकान्
तीर्थिकानिति वदामि । न भगवन् योगाचारः सम्यक् प्रतिपन्नः कस्यचिद्धर्मस्योत्पादं वा निरोधं वा
करोति, नापि कस्यचिद्धर्मस्य प्राप्तिमिच्छति नाभिसमयमिति विस्तरः ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा-२५

४९. (अ) शून्यता ।

यः प्रतीत्यसमुत्पादं पश्यतीदं स पश्यति ।

दुःखं समुदयं चैव निरोधं मार्गमेव च ॥ ४० ॥

यो हि सर्वधर्मप्रतीत्यसमुत्पादलक्षणां स्वभावशून्यतां सम्यक् पश्यति, स चत्वार्यार्यसत्यानि
पश्यति यथाभूतानि तत्त्वतः । यथोक्तमार्थमञ्जुश्रीपरिपृच्छायाम्—येन मञ्जुश्रीरनुत्पादः सर्वधर्माणं

दृष्टस्तेन दुःखं परिज्ञातम् । येन नास्तिता सर्वधर्माणां दृष्टा तस्य समुदयः प्रहीणः । येनात्यन्तपरि-
निर्वृताः सर्वधर्मा दृष्टास्तेन निरोधः साक्षात्कृतः । येन मञ्जुश्रीरभावः सर्वधर्माणां दृष्टस्तेन मार्गो
भावित इति विस्तरः ॥

उक्तं चार्यध्यायितमुष्टिसूत्रे—अथ खलु भगवान् मञ्जुश्रियं कुमारभूतमेतदवोचत् । चतुर्णां
मञ्जुश्रीरार्यसत्यानां यथाभूतादर्शनाच्चतुर्भिर्विपर्यासैर्विपर्यस्तचित्ताः सत्त्वा एवमिममभूतं संसारं नाति-
क्रमन्ति । एवमुक्ते मञ्जुश्रीः कुमारभूतो भगवन्तमेतदवोचत्—देशयतु भगवान् । कस्योपलम्भतः सत्त्वाः
संसारं नातिक्रमन्ति ? भगवानाह—आत्मात्मीयोपलम्भतो मञ्जुश्रीः सत्त्वाः संसारं नातिक्रमन्ति ।
तत्कस्य हेतोः ? यो हि मञ्जुश्रीरात्मानं च परं च समनुपश्यति तस्य कर्माभिसंस्कारा भवन्ति ।
वालो मञ्जुश्रीरश्रुतवान् पृथग्जनोऽत्यन्तपरिनिर्वृतान् सर्वधर्मान्प्रजानान् आत्मानं परं चोपलभते ।
उपलभ्याभिनिविशते । अभिनिविष्टः सन् रज्यते दुष्यते मुह्यते । स रक्तो दुष्टो मूढः सन् त्रिविधं
कर्माभिसंस्करोति कायेन वाचा मनसा । सोऽसत्समारोपेण विकल्पयति—अहं रक्तः, अहं दुष्टः, अहं
मूढ इति । तस्य तथागतशासने प्रव्रजितस्यैवं भवति—अहं शीलवान्, अहं ब्रह्मचारी, अहं संसारं
समतिक्रमिष्यामि, अहं निर्वाणमनुप्राप्स्यामि, अहं दुःखेभ्यो मोक्ष्यामि । स कल्पयति—इमे धर्माः
कुशलाः, इमे धर्मा अकुशला इति । इमे धर्माः प्रहातव्या इमे धर्माः साक्षात्कर्तव्याः । दुःखं परि-
ज्ञातव्यं समुदयः प्रहातव्यो निरोधः साक्षात्कर्तव्यो मार्गो भावयितव्यः । स कल्पयति—अनित्याः
सर्वसंस्काराः, आदीप्ताः सर्वसंस्काराः । यन्त्रहं सर्वसंस्कारेभ्यः पलायेयम् । तस्यैवमवेक्षमाणस्य उत्प-
द्यते निर्वित्सहगतो मनसिकारः अनिमित्तपुरोगतः । तस्यैवं भवति—एषा सा दुःखपरिज्ञा येयमेषां
धर्माणां परिज्ञा । तस्यैवं भवति—यन्त्रहं समुदयं प्रजहेयम् । स सर्वधर्मेभ्य आर्तीयते जेह्वीयते वित्त-
रति विजुगुप्सते उत्त्रस्यति संत्रस्यति संत्रासमापद्यते । तस्यैवं भवति—इयमेषा धर्माणां साक्षात्क्रिया,
इदं समुदयप्रहाणं यदिदमेभ्यो धर्मेभ्योऽर्तीयता । तस्यैवं भवति—निरोधः साक्षात्कर्तव्यः । समुदयं
कल्पयित्वा निरोधं संजानाति । तस्यैवं भवति—एषा सा निरोधसाक्षात्क्रिया । तस्यैवं भवति—यन्त्रहं
महं मार्गं भावयेयम् । स एको रहोगतस्तान् धर्मान् मनसि कुर्वन् शमथं प्रतिलभते । तस्य तेन
निर्वित्सहगतेन मनसिकारेण शमथ उत्पद्यते । तस्य सर्वधर्मेषु चित्तं न प्रलीयते प्रतिवहति प्रत्युदा-
वर्तते । तेभ्यश्चार्तीयते जेह्वीयते, अनभिनन्दनाचित्तं समुत्पद्यते । तस्यैवं भवति—मुक्तोऽस्मि सर्व-
दुःखेभ्यः, न मम भूय उत्तरिं किञ्चित्करणीयम्, अहंनस्सीत्यात्मानं संजानाति । स मरणकालसमये
उत्पत्तिमात्मनो देवेषु पश्यति । तस्य कांक्षा विचिकित्सा च भवति बुद्धबोधौ । स विचिकित्सा-
मापतितः कालगतो महानिरयेसु प्रपतति । तत्कस्य हेतोः ? यथापीदमनुत्पन्नान् सर्वधर्मान् विकल्प-
यित्वा तथागते विचिकित्सां विमतिमुत्पादयति ॥

अथ खलु मञ्जुश्रीः कुमारभूतो भगवन्तमेतदवोचत् । कथं पुनर्भगवन् चत्वार्यार्यसत्यानि
दृष्टव्यानि ? भगवानाह—येन मञ्जुश्रीरनुत्पन्नाः सर्वधर्मा दृष्टास्तेन दुःखं परिज्ञातम् । येनासमुत्थिताः
सर्वधर्मा दृष्टास्तस्य समुदयः प्रहीणः । येनात्यन्तपरिनिर्वृताः सर्वधर्मा दृष्टास्तेन निरोधः साक्षात्कृतः ।

येनात्यन्तशून्याः सर्वधर्मा दृष्टास्तेन मार्गो भावितः । येन मञ्जुश्रीरेवं चत्वार्यार्यसत्यानि दृष्टानि स न कल्पयति—इमे धर्माः कुशलाः इमे धर्मा अकुशलाः । इमे धर्माः प्रहातव्याः, इमे धर्माः साक्षात्कर्तव्याः । दुःखं परिज्ञातव्यम्, समुदयः प्रहातव्यः, निरोधः साक्षात्कर्तव्यः, मार्गो भावयितव्य इति । तत्कस्य हेतोः ? तथाहि— स तं धर्मं न समनुपश्यति नोपलभते यं परिकल्पयेत् । बालपृथग्जनास्त्वेतान् धर्मान् कल्पयन्तो रज्यन्ति च द्विषन्ति च मुह्यन्ति च । स न कंचिद्धर्ममाव्यूहति निर्व्यूहति । तस्यैवमनाव्यूहतोऽनिर्व्यूहतस्त्रैधातुके चित्तं न सज्जति । अजातं सर्वत्रैधातुकं समनुपश्यति मायोपमं स्वप्नोपमं प्रतिश्रुत्कोपमम् । एवंस्वभावान् सर्वधर्मान् पश्यन्ननुनयप्रतिष्ठापगतो भवति सर्वसत्त्वेषु । तत्कस्य हेतोः ? तथा हि स तान् धर्मान्नोपलभते यत्रानुनीयेत वा प्रतिहन्येत वा । स आकाशसमेन चित्तेन बुद्धमपि न समनुपश्यति, धर्ममपि न समनुपश्यति, संघमपि न समनुपश्यति । सर्वधर्मान् शून्यान्समनुपश्यन्न कचिद्धर्मे विचिकित्सामुत्पादयति । अविचिकित्सन् निरुपादानो भवति । निरुपादानोऽनुपादाय परिनिर्वातीति विस्तरः ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा—२४

५०. (आ) शून्यता ।

अत्राह—त्रीणि विमोक्षमुखानि शून्यतानिमित्ताप्रणिहिताख्यानि विमुक्तये विनेयेभ्यो भगवता निर्दिष्टानि सर्वतीर्थिकमारमतासाधारणानि सौगत एव प्रवचने समुपलभ्यन्ते । येषामुपदेशार्थमेव बुद्धा भगवन्तोऽशेषतीर्थ्यवादमहामोहान्धकारानुगतजगति जगदेकप्रदीपा नैरात्म्योपदेशाविच्छिन्नशिखा उत्पद्यन्ते । स भवांस्तथागतप्रवचनव्याजेन तामेव शून्यतां प्रतिक्षेप्तुमारब्धवानित्यलं भवता स्वर्गापवर्गमार्गसमुच्छेदकेनेति । उच्यते । अहो वत भवानत्युन्मुख इव अत्यन्तविपर्ययासान्निर्वाणपुरगामिनं शिवमृजुं परमं पन्थानमवधूय भावाभिनिवेशव्याकुलितं संसारकान्तारानुगमेव मार्गं मोक्षपुरगामित्वेन समाश्रितो निर्मुमुक्षुः सन् संसारादवीकान्तारः सद्भिरुपालभ्य एव सन् अभिमानाभिनिवेशग्रहपरवशतया तामेवोपालभते । ननु भोः, निरवशेषहेतुशून्याधिचिकित्सकैर्महावैद्यराजैः—

शून्यता सर्वदृष्टीनां प्रोक्ता निःसरणं जिनैः ।

येषां तु शून्यता दृष्टिस्तानसाध्यान् बभाषिरे ॥ ८ ॥

इह हि सर्वेषामेव दृष्टिकृतानां सर्वग्रहाभिनिवेशानां यन्निःसरणमप्रवृत्तिः सा शून्यता । न च दृष्टिकृतानां निवृत्तिमात्रं भावः । ये तु तस्यामपि शून्यतायां भावाभिनिवेशिनस्तान् प्रति अवाचका वयमिति कुतोऽस्मदुपदेशात्मकलक्षणव्यावृत्त्या मोक्षो भविष्यति ? यो न किंचिदपि ते पण्यं दास्यामीत्युक्तः, स चेत् देहि भोस्तदेव मह्यं न किंचिन्नाम पण्यमिति ब्रूयात्, स केनोपायेन शक्यः पण्याभावं ग्राहयितुम् ? एवं येषां शून्यतायामपि भावाभिनिवेशः, केनेदानीं स तेषां तस्यां भावाभिनिवेशो निषिध्यतामिति ? अतो महाभैषज्येऽपि दोषसंज्ञित्वात्परमचिकित्सकैर्महावैद्यैस्तथागतैः प्रत्याख्याता एव ते । यथोक्तं भगवता आर्यरत्नकूटसूत्रे—

यन्न शून्यतया धर्मान् शून्यान् करोति, अपि तु धर्मा एव शून्याः । यन्नानिमित्तेन धर्मानिमित्तान् करोति, अपि तु धर्मा एवानिमित्ताः । यन्नाप्रणिहितेन धर्मानप्रणिहितान् करोति, अपि तु धर्मा एवाप्रणिहिताः । यैवं प्रत्यवेक्षा इयमुच्यते काश्यप मध्यमा प्रतिपद्धर्माणां भूतप्रत्यवेक्षा । ये हि काश्यप शून्यतोपलम्भेन शून्यतां प्रतिसरन्ति तानहं नष्टप्रणष्टानिति वदामि इति प्रवचनात् । वरं खलु काश्यप सुमेरुमात्रा पुद्गलदृष्टिराश्रिता, न त्वेवाभावाभिनिवेशिकस्य शून्यतादृष्टिः । तत्कस्य हेतोः ? सर्वदृष्टिकृतानां हि काश्यप शून्यता निःसरणम् । यस्य खलु पुनः शून्यतैव दृष्टिस्तमहमचिकित्स्यमिति वदामि । तद्यथा काश्यप ग्लानः पुरुषः स्यात्, तस्मै वैद्यो भैषज्यं दद्यात्, तस्य तद्वैषज्यं सर्वदोषानुच्चार्य स्वयं कोष्ठगतं न निःसरेत् । तत्किं मन्यसे काश्यप अपि तु स पुरुषस्ततो ग्लान्यान्मुक्तो भवेत् ? नो हीदं भगवन् । गाढतरं हि तस्य पुरुषस्य ग्लान्यं भवेद्यस्य तद्वैषज्यं सर्वदोषानुच्चार्य कोष्ठगतं न निःसरेत् । भगवानाह—एवमेव काश्यप सर्वदृष्टिकृतानां शून्यता निःसरणम् । यस्य खलु पुनः शून्यतैव दृष्टिस्तमहमचिकित्स्यमिति वदामि ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा—१३

५१. (इ) शून्यता ।

यदि शून्यमिदं सर्वमुदयो नास्ति न व्ययः ।

चतुर्णामार्यसत्यानामभावस्ते प्रसज्यते ॥ १ ॥

यदि युक्त्या नोपपद्यत इति कृत्वा सर्वमिदं बाह्याध्यात्मिकं भावजातं शून्यमिति प्रतिपादितम्, ननु चैवं सति बहवश्च महान्तश्च दोषा भवत आपद्यन्ते । कथं कृत्वा ? यदि सर्वमिदं शून्यं स्यात्, तदा यच्छून्यं तन्नास्ति, तदविद्यमानत्वाद्वन्ध्यापुत्रवन्नैवोत्पद्यते न चापि निरुध्यते, इति न कस्यचित् पदार्थस्योदयो व्ययश्च । तदभावाच्च चतुर्णामार्यसत्यानामभावस्ते शून्यतावादिनः प्रसज्यते ॥.....

परिज्ञा च प्रहाणं च भावना साक्षिकर्म च ।

चतुर्णामार्यसत्यानामभावान्नोपपद्यते ॥ २ ॥

तदभावान्न विद्यन्ते चत्वार्यार्यफलानि च ।

फलाभावे फलस्था नो न सन्ति प्रतिपन्नकाः ॥ ३ ॥

संधो नास्ति न चेत्सन्ति तेऽष्टौ पुरुषपुद्गलाः ।

अभावाच्चार्यसत्यानां सद्धर्मोऽपि न विद्यते ॥ ४ ॥

धर्मे चासति संघे च कथं बुद्धो भविष्यति ।

एवं त्रीण्यपि रत्नानि ब्रुवाणः प्रतिबाधसे ॥ ५ ॥

शून्यतां फलसद्भावमधर्मं धर्ममेव च ।

सर्वसंन्यवहारांश्च लौकिकान् प्रतिबाधसे ॥ ६ ॥

अत्र ब्रूमः शून्यतायां न त्वं वेत्सि प्रयोजनम् ।

शून्यतां शून्यतार्थं च तत एवं विहन्यसे ॥ ७ ॥

स भवान्स्वविकल्पनयैव नास्तित्वं शून्यतार्थं इत्येवं विपरीतमध्यारोप्य “यदि सर्वमिदं शून्यमुदयो नास्ति न व्ययः” इत्यादिनोपालम्भं ब्रुवाणोऽस्मासु महान्तं खेदमापन्नोऽतीव विहन्यते । विविधैर्भूतैः परिकल्पैर्हन्यते इत्यर्थः । न त्वयमस्माभिरत्र शास्त्रे शून्यतार्थं उपवर्णितो यस्त्वया परिगृहीतः । शून्यतार्थं चाजानानः शून्यतामपि न जानासि । न चापि शून्यतायां यत्प्रयोजनं तद्विजानासि । ततश्च यथावस्थितवस्तुस्वरूपापरिज्ञानेन एतत् त्वया बहु चायुक्तमस्मद्व्याख्यानासंबद्धमेवोपवर्णितम् ॥

अथ किं पुनः शून्यतायां प्रयोजनम् ? उक्तमेव तदात्मपरीक्षायाम्—

कर्मक्लेशक्षयान्मोक्षः कर्मक्लेशा विकल्पतः ।

ते प्रपञ्चात्प्रपञ्चस्तु शून्यतायां निरुध्यते ॥ इति ।

अतो निरवशेषप्रपञ्चोपशमार्थं शून्यतोपदिश्यते, तस्मात्सर्वप्रपञ्चोपशमः शून्यतायां प्रयोजनम् । भवांस्तु नास्तित्वं शून्यतार्थं परिकल्पयन् प्रपञ्चजालमेव संवर्धयमानो न शून्यतायां प्रयोजनं वेत्ति ॥

अथ का पुनः शून्यता ? सापि तत्रैवोक्ता ।

अपरप्रत्ययं शान्तं प्रपञ्चैरप्रपञ्चितम् ॥

निर्विकल्पमनानार्थमेतत्तत्त्वस्य लक्षणम् ॥ इति ।

अतः प्रपञ्चनिवृत्तिस्वभावायां शून्यतायां कुतो नास्तित्वमिति शून्यतामपि न जानाति भवान् । यं चार्थमुपादाय शून्यताशब्दः प्रवर्तते, तमपीहैव प्रतिपादयिष्यामः—

यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यतां तां प्रचक्ष्महे ।

सा प्रज्ञप्तिरुपादाय प्रतिपत्सैव मध्यमा ॥ इति ।

यः प्रत्ययैर्जायति स ह्यजातो न तस्य उत्पादुः स्वभावतोऽस्ति ।

यः प्रत्ययाधीनु स शून्यु उक्तो यः शून्यतां जानति सोऽप्रमत्तः ॥

इति भगवतो गाथावचनात् । एवं प्रतीत्यसमुत्पादशब्दस्य योऽर्थः, स एव शून्यताशब्दस्यार्थः, न पुनरभावशब्दस्य योऽर्थः स शून्यताशब्दस्यार्थः । अभावशब्दार्थं च शून्यतार्थमित्यध्यारोप्य भवान्स्मानुपालभते । तस्माच्छून्यताशब्दार्थमपि न जानाति । अजानानश्च त्वमेवमुपालम्भं कुर्वन् नियतं विहन्यसे ॥.....

विनाशयति दुर्दृष्टा शून्यता मन्दमेधसम् ।

सर्पो यथा दुर्गृहीतो विद्या वा दुष्प्रसाधिता ॥ ११ ॥

संवृत्तिसत्यं हि अज्ञानमात्रसमुत्थापितं निःस्वभावं बुद्ध्वा तस्य परमार्थलक्षणां शून्यतां प्रतिपद्यमानो योगी नान्तद्वये पतति । किं तदासीद्यदिदानीं नास्तीत्येवं पूर्वं भावस्वभावानुपलम्भात्पश्चादपि नास्तितां न प्रतिपद्यते । प्रतिबिम्बाकारायाश्च लोकसंवृतेरबाधनात् कर्मकर्मफलधर्माधर्मादिकमपि न बाधते । न चापि परमार्थं भावस्वभावत्वेन समारोपयति । निःस्वभावानामेव पदार्थानां कर्मफलादिदर्शनात्, सस्वभावानां चादर्शनात् ॥

यस्त्वेवं सत्यद्वयविभागमपश्यन् शून्यतां संस्काराणां पश्यति, स शून्यतां पश्यन् मुमुक्षु-
र्नास्तितां वा संस्काराणां परिकल्पयेद्, यदि वा शून्यतां काञ्चिद्भावतः सतीम्, तस्याश्चाश्रयार्थं भाव-
स्वभावमपि परिकल्पयेत् । उभयथा चास्य दुर्दृष्टा शून्यता नियतं विनाशयेत् । कथं कृत्वा ? यदि
तावत्सर्वमिदं शून्यं सर्वं नास्तीति परिकल्पयेत्, तदास्य मिथ्यादृष्टिरापद्यते । यथोक्तम्—

विनाशयति दुर्दृष्टो धर्मोऽयमविपश्चितम् ।
नास्तितादृष्टिसमले यस्मादस्मिन्निमज्जति ॥

अथ सर्वापवादं कर्तुं नेच्छति, तदा नियतमस्य शून्यतायाः प्रतिक्षेप आपद्यते—कथं हि नाम
अमी भावाः सकलसुरासुरनरलोकैरूपलभ्यमाना अपि शून्या भविष्यन्ति ? तस्मान्न निःस्वभावार्थः
शून्यतार्थः, इत्येवं प्रतिक्षिप्य सद्वर्त्मव्यसनसंवर्तनीयेन पापकेन कर्मणा नियतमपायान्वयात् । यथोक्त-
मार्थरत्नावल्याम्—

अपरोऽप्यस्य दुर्ज्ञानान्मूर्खः पण्डितमानिकः ।
प्रतिक्षेपविनष्टात्मा यात्यवीचिमधोमुखः ॥ इति ।

एवं तावदभावेन गृह्यमाणा शून्यता ग्रहीतारं विनाशयति । अथायं भावेन शून्यतां परिकल्प-
येत्, तदाश्रयाणां च संस्काराणामस्तित्वम्, एवमपि निर्वाणगामिनि मार्गे विप्रतिपन्नत्वाच्छून्यतोपदेश-
विह्वलो जायेत । तदेवं भावरूपेणापि शून्यता गृह्यमाणा ग्रहीतारं विनाशयति ।.....यथा च
यथोपदेशं प्रसाधिता विद्या साधकमनुगृह्णाति, उपदेशपरिभ्रष्टा तु साध्यमाना साधकमेव विनाशयति,
एवमिहापि यथोपदेशं शून्यता महती विद्या साध्यमाना गृह्यमाणा भावाभावादिग्राहतिरस्कारेण मध्य-
मया प्रतिपदा ग्रहीतारं परमेण जातिजरामरणादिदुःखहुताशनशमनैकरसेन निरुपधिशेषनिर्वाणजल-
धरधारावर्षमुखेन योजयति । यथोपदेशविशेषविगमेन तु गृह्यमाणा नियतं यथोदितेन न्यायेन
ग्रहीतारमेव विनाशयति ॥

मध्यमकशास्त्र-प्रसन्नपदा-२४

५२. (ई) शून्यता ।

तहि कालि सो दशबलो अनिघो जितु भाषते इमु समाधिवरम् ।
स्वप्नोपमा भवगती सकला न च कश्चि जायति न चो म्रियते ॥ १३ ॥
न सत्त्वं लभ्यति न जीवु नरो इमि धर्म फेनकदलीसदृशाः ।
मायोपमा गगनविद्युसमोदचन्द्रसंनिभ मरीचिसमाः ॥ १४ ॥
न च अस्मि लोकि मृतु कश्चि नरो परलोकि संक्रामति गच्छति वा ।
न च कर्म नश्यति कदाचि कृतं फलमेति कृष्ण शुभ संसरतो ॥ १५ ॥

सुपिनोपमं हि त्रिभवसिकं लघु भग्नमनित्यतमायतनम् ।
 न च आगतं न वा इहापगतं शून्यानिमित्तसदसन्ततियो ॥ १६ ॥
 न च शाश्वतं न च उच्छेदु पुनो न च कर्मसंचयु न चापि स्थितिः ।
 न च सोऽपि कृत्व पुनरस्पृशती न च अन्यु कृत्व पुन वेद्यते ॥ १७ ॥
 न च संक्रमो न च पुनागमनं न च सर्वमस्ति न च नास्ति पुनः ।
 न च दृष्टिस्थानुगतिशुद्धिरिहो न च सत्त्वचरु न प्रशान्तगती ॥ १८ ॥
 अनुपादु शान्तु अनिमित्तपदं सुगतान गोचरु जिनान गुणाः ।
 बलधारणी दशबलान बलं बुद्धानियं वृषभिता परमा ॥ १९ ॥
 न च अनन्त नान्त न च मध्यगतिः नैवास्ति नास्ति न च देशगती ।
 ज्ञाता च यादृश स्वभावगती इय देशना जिनवराण समा ॥ २० ॥

समाधिराजसूत्र-२९

५३. त्रिक्षान्त्यवतारो धर्मपर्यायः ।

अथ खलु भगवांश्चन्द्रप्रभस्य कुमारभूतस्थेमं त्रिक्षान्त्यवतारं धर्मपर्यायं गाथाभिगीतेन विस्तरेण संप्रकाशयति स्म—

न केनचित्सार्धं करोति विग्रहं न भाषते वाचमनर्थसंहिताम् ।
 अर्थे च धर्मे च सदा प्रतिष्ठितः प्रथमाय क्षान्तीय सद निर्दिशीयति ॥ १ ॥
 मायोपमान् जानति सर्वधर्मान् न चापि सो भोति निमित्तगोचरः ।
 न हीयते ज्ञानविवृद्धभूमेः प्रथमाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ २ ॥
 स सर्वसूत्रान्तनयेषु कोविदः सुभाषितेऽस्मिन्नधिमुक्तिपण्डितः ।
 अनन्तज्ञानी सुगतान ज्ञाने प्रथमाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ ३ ॥
 यः कश्चि धर्मं शृणुते सुभाषितं बुद्धान चो भाषित तन्न कांक्षति ।
 अधिमुच्यते सर्वजिनान धर्म ते प्रथमाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ ४ ॥
 नीतार्थसूत्रान्तविशेष जानति यथोपदिष्टा सुगतेन शून्यता ।
 यस्मिन्पुनः पुद्गलसत्त्वपूरुषो नेयार्थतां जानति सर्वधर्मान् ॥ ५ ॥
 ये अस्मि लोके पृथु अनर्थतीर्था न तस्य तेषु प्रतिहन्यते मनः ।
 कारुण्यमेतेषु उपस्थपेति प्रथमाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ ६ ॥
 चतुर्ण धातून् सियान्यथात्वं वाय्वम्बुतेजःपृथिवीय चापि ।
 न चो विवर्तेत स बुद्धबोधेः प्रथमाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ ८ ॥

अकम्पियः समथुबलेन भोति शैलोपमो भोति विपश्यनाय ।
 न क्षोभितुं शक्यु स सर्वसत्त्वैर्द्वितीयाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ १० ॥
 समाहितस्तिष्ठति भाषते च समाहितश्चक्रमते निषीदति ।
 समाधिये पारमितां गतो विदु द्वितीयाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ ११ ॥
 स तादृशं शान्त समाधि सेवतः समाहितस्य न स अस्ति सत्त्वः ।
 यस्तस्य चित्तस्य प्रमाणु गृहीया द्वितीयाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ १३ ॥
 सुवर्णवर्णेन समुच्छ्रयेण अचिन्तियां निर्मित निर्मिणित्वा ।
 देशेति धर्म बहुप्राणिकोटिनां तृतीयाय क्षान्तीय इमे विशेषाः ॥ १६ ॥
 अर्थेन लब्धेन न भोति सुमना न चाप्यनर्थेन स भोति दुर्मनाः ।
 शैलोपमे चित्ति सदा प्रतिष्ठितो अयं विशेषस्तृतीयाय क्षान्तियाः ॥ २१ ॥
 तिस्रोऽपि क्षान्तीय यदा निरुत्तराः स बोधिसत्त्वेन भवन्ति लब्धाः ।
 दृष्ट्वा ततस्तं सुगता नरोत्तमा वियाकरोन्ति विरजाय बोधिये ॥ २३ ॥
 क्षान्त्या इमास्तिस्त्र निरुत्तरा यदा स बोधिसत्त्वेन भवन्ति लब्धाः ।
 न चापि सो जायति नापि म्रीयते न चापि स च्यवति नोपपद्यते ॥ २६ ॥
 तथा हि तेनो वितथेति ज्ञाता मायोपमा धर्म स्वभावशून्याः ।
 न शून्यता जायति नो च म्रीयते स्वभावशून्या इमि सर्वधर्माः ॥ २८ ॥
 लोष्ट्रेहि दण्डेहि च ताड्यमानः प्रतिघातु तेषु न करोति पण्डितः ।
 नैरात्म्यक्षान्तीय प्रतिष्ठितस्य न विद्यते क्रोधखिलं न मानः ॥ ३१ ॥
 यदापि सत्त्वाः प्रगृहीतशस्त्राश्छिन्देयु तस्यो पृथु अङ्गमङ्गम् ।
 न तस्य तेषु प्रतिहन्यते मनो न चापि मैत्री करुणा नु हीयते ॥ ३३ ॥
 एवं च सो तत्र जनेति चित्तं छिन्दन्ति ते हि पृथु अङ्गमङ्गम् ।
 तथा न मह्यं शिवशान्तिनिर्वृती यावन्न स्थाप्ये इमि अग्रबोधये ॥ ३४ ॥
 एतादृशे क्षान्तिबले निरुत्तरे नैरात्म्यक्षान्तीसमताविहारिणाम् ।
 संबोधिसत्त्वान महायशानां कल्पान कोट्यः सततं सुभाविताः ॥ ३५ ॥
 तस्माद्धि यो इच्छति बोधि बुद्धितुं तं ज्ञानस्कन्धं प्रवरं निरुत्तरम् ।
 स क्षान्ति भावेतु जिनेन वर्णितां न दुर्लभा बोधि वरा भविष्यति ॥ ३८ ॥

पकिण्णकखण्डो चतुत्थो ।

१. बुद्धसमकालिका तिथिया तेसं च मतानि ।

(१) पूरणो कस्सपो-करतो खो, महाराज, कारयतो, छिन्दतो छेदापयतो, पचतो पाचयतो, सोचयतो सोचापयतो, किलमयतो किलमापयतो, फन्दतो फन्दापयतो, पाणं अतिपातापयतो, अदिन्नं आदियतो, संधिं छिन्दतो, निहोपं हरतो, एकागारिकं करोतो, परिपन्थे तिष्ठतो, परदारं गच्छतो, मुसा भणतो, करोतो न करीयति पापं । खुरपरियन्तेन चे पि चक्रेन यो इमिस्सा पठविया पाणे एकमंसखलं एकमंसपुज्जं करेय्य, नत्थि ततोनिदानं पापं, नत्थि पापस्स आगमो । दक्खिणं चे पि गङ्गातीरं आगच्छेय्य हनन्तो घातेन्तो छिन्दन्तो छेदापेन्तो पचन्तो पाचेन्तो, नत्थि ततोनिदानं पापं, नत्थि पापस्स आगमो । उत्तरं चे पि गङ्गातीरं गच्छेय्य ददन्तो दापेन्तो यजन्तो यजापेन्तो, नत्थि ततोनिदानं पुब्बं, नत्थि पुब्बस्स आगमो । दानेन दमेन संयमेन सच्चवज्जेन नत्थि पुब्बं, नत्थि पुब्बस्स आगमो ति ॥

(२) मक्खलिगोसालो-नत्थि महाराज हेतु, नत्थि पच्चयो सत्तानं संकिलेसाय, अहेतु-अपच्चया सत्ता संकिलिस्सन्ति । नत्थि हेतु, नत्थि पच्चयो सत्तानं विसुद्धिया, अहेतु-अपच्चया सत्ता विसुज्झन्ति । नत्थि अत्तकारे, नत्थि पुरिसकारे, नत्थि बलं, नत्थि विरियं, नत्थि पुरिसथामो, नत्थि पुरिसपरक्कमो । सब्बे सत्ता सब्बे पाणा सब्बे भूता सब्बे जीवा अवसा अबला अविरिया नियतिसंगतिभावपरिणता छस्वेवाभिजातीसु सुखदुक्खं पटिसंवेदेन्ति । चुद्धस खो पनिमानि योनि-पमुखसतसहस्सानि...यानि बाले च पण्डिते च संधावित्वा संसरित्वा दुक्खस्सन्तं करिस्सन्ति । तत्थ नत्थि-इमिना अहं सीलेन वा वतेन वा तपेन वा ब्रह्मचरियेन वा अपरिपक्कं वा कम्मं परिपाचेस्सामि, परिपक्कं वा कम्मं फुस्स फुस्स व्यन्तिकरिस्सामि-इति हेवं नत्थि । दोणमित्ते सुखदुक्खे, परित्तकत्ते संसारे, नत्थि हायनवड्डने, नत्थि उक्कंसावकंसे । सेय्यथापि नाम सुत्तगुळे खित्ते निब्बे-ठियमानमेव पलेति, एवमेव बाले च पण्डिते च संधावित्वा संसरित्वा दुक्खस्सन्तं करिस्सन्तीति ॥

(३) अजितो केसकम्बली-नत्थि महाराज दिन्नं, नत्थि यिद्धं, नत्थि हुतं, नत्थि सुकटदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको । नत्थि अयं लोको, नत्थि परलोको । नत्थि माता, नत्थि पिता । नत्थि सत्ता ओपपत्तिका । नत्थि लोके समणब्राह्मणा सम्मग्गता सम्मपटि-पन्ना, ये इमं च लोकं परं च लोकं सयं अभिब्बा सच्छिकत्वा पवेदेन्ति । चातुम्महाभूतिको अयं पुरिसो । यदा कालं करोति, पठवी पठविकायं अनुपेति अनुपगच्छति, आपो आपोकायं...तेजो तेजोकायं..., वायो वायोकायं..., आकासं इन्द्रियाणि संकमन्ति । आसन्दिपञ्चमा पुरिसा मतं आदाय गच्छन्ति, याव आळाहना पदानि पब्बापेन्ति, कापोतकानि अट्ठीनि भवन्ति भस्सन्ता-हुतियो । दत्तुपब्बत्तं यदिदं दानं तेसं तुच्छं, मुसा विलापो ये केचि अत्थिकवादं वदन्ति । बाले च पण्डिते च कायस्स भेदा उच्छिज्जन्ति विनस्सन्ति, न होन्ति परं मरणा ति ॥

(४) पकुधो कच्चायनो-सत्तिमे महाराज काया अकटा अकटविधा अनिम्मिता अनिम्मा-पिता वज्झा कूटट्ठा एसिकट्ठायिट्ठिता । ते न इज्जन्ति, न विपरिणमन्ति, न अज्जमज्जं व्यावा-धेन्ति, नालं अज्जमज्जस्स सुखाय वा दुक्खाय वा सुखदुक्खाय वा । कतमे सत्त ? पठविकायो आपोकायो तेजोकायो वायोकायो सुखे दुक्खे जीवसत्तमे । इमे सत्त काया अकटा अकटविधा अनिम्मिता अनिम्मापिता वज्झा कूटट्ठा एसिकट्ठायिट्ठिता । ते न इज्जन्ति, न विपरिणमन्ति, न अज्जमज्जं व्यावाधेन्ति, नालं अज्जमज्जस्स सुखाय वा दुक्खाय वा सुखदुक्खाय वा । तत्थ नत्थि हन्ता वा घातेता वा, सोता वा सावेता वा, विज्जाता वा विज्जापेता वा । यो पि तिण्हेन सत्थेन सीसं छिन्दति, न कोचि किंचि जीविता वोरोपेति, सत्तन्नं येव कायानमन्तरेण सत्तं विवरं अनुपततीति ॥

(५) निगण्ठो नातपुत्तो-इध महाराज निगण्ठो चातुयामसंवरसंवुतो होति । कथं च निगण्ठो चातुयामसंवरसंवुतो होति ? इध महाराज निगण्ठो सब्बवारीवारितो च होति, सब्बवारी-युतो च, सब्बवारीधुतो च, सब्बवारीपुट्ठो च । एवं खो महाराज निगण्ठो चातुयामसंवरसंवुतो होति । अयं वुच्चति महाराज निगण्ठो गतत्तो च यतत्तो च ठितत्तो चा ति ॥

(६) संजयो बेलट्ठिपुत्तो-(१) अत्थि परो लोको ति, (२) नत्थि परो लोको ति, (३) अत्थि च नत्थि च परो लोको ति, (४) नेवत्थि न नत्थि परो लोको ति, (५) अत्थि सत्ता ओपपातिका ति, (६) नत्थि सत्ता ओपपातिका ति, (७) अत्थि च नत्थि च सत्ता ओपपातिका ति, (८) नेवत्थि न नत्थि सत्ता ओपपातिका ति, (९) अत्थि सुकटदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको ति, (१०) नत्थि सुकटदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको ति, (११) अत्थि च नत्थि च सुकटदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको ति, (१२) नेवत्थि न नत्थि सुकटदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको ति, (१३) होति तथागतो परं मरणा ति, (१४) न होति तथागतो परं मरणा ति, (१५) होति च न होति च तथागतो परं मरणा ति, (१६) नेव होति न न होति तथागतो परं मरणा ति चे तं पुच्छसि, अत्थि परो लोको...इति चे मे अस्स, अत्थि परो लोको...इति ते नं व्याकरेय्यं । एवं पि मे नो । तथा ति पि मे नो । अज्जथा ति पि मे नो । नो ति पि मे नो । नो नो ति पि मे नो ति ॥

दीघनिकाय-२

२. पियदस्सिपसंसितं बुद्धस्स सुभासितं ।

[The Text of Bhābru Edict of Aśoka—

पियदसि लाजा मागधे संघं अभिवादेत्तुन आहा अपावाधतं च फासुविहालतं चा । विदिते वे भंते आवतके इमा बुधसि धंमसि संघसीति गालवे च पसादे च । ए केचि भंते भगवता बुधेन भासिते, सवे से सुभासिते वा । ए चु खो भंते इमियाये दिसेया हेवं संधंमे चिलट्ठितीके होसतीति
बौद्ध-३१

अलहामि हकं तं वतवे । इमानि भंते धंमपलियायानि—विनयसमुक्ते अलियवसानि अनागतभयानि मुनिगाथा मोनेयसुते उपतिसपसिने । ए चा लाघुलोवादे मुसावादं अधिगिच्च भगवता बुधेन भासिते । एतानि भंते धंमपलियायानि इच्छामि । किं ति ? बहुके भिक्खुपाये चा भिक्खुनिये चा अभिखिनं सुनयु चा उपधालेयेयु चा । हेवंमेवा उपासका चा उपासिका चा । एतेनि भंते इमं लिखापयामि अभिपेतं मे जानंतू ति ॥

Sanskrit rendering of the above Text:

प्रियदर्शी राजा मागधः संघमभिवाद्याह अल्पाबाधतां च प्राशुविहारतां च । विदितं वो भदन्ता यावन्मम बुद्धे धर्मे संघे गौरवं च प्रसादं च । यत्किंचिद् भदन्ताः भगवता बुद्धेन भाषितं सर्वं तत्सुभाषितमेव । यच्च खलु भदन्ता मया दिश्येत एवं सद्धर्मः चिरस्थितिको भविष्यतीति अहमि अहं तद्वक्तुम् । इमे भदन्ता धर्मपर्यायाः—विनयसमुत्कर्षः आर्यवासाः अनागतभयानि मुनिगाथा मौनेयसूत्रम् उपतिष्यप्रश्नः । यच्च राहुलाववादे मृषावादमधिकृत्य भगवता बुद्धेन भाषितम् । एतान् भदन्ता धर्मपर्यायानिच्छामि । किमिति ? बहुको भिक्षुप्रायश्च भिक्षुक्यश्च अमीक्षणं शृणुयुश्चोपधारयेयुश्च । एवमेव उपासकाश्च उपासिकाश्च । एतेन भदन्ता इदं लेखापयामि अभिप्रेतं मे जानन्तु इति ।]

(अ) विनयसमुक्ते ।

[अथवसवगो]

द्वे'मे भिक्खवे अथवसे पटिच्च तथागतेन सावकानं सिक्खापदं पब्बत्तं । कतमे द्वे ? संघसुद्धताय संघफासुताय... दुम्भङ्कूनं पुग्गलानं निग्गहाय पेसलानं भिक्खून् फासुविहाराय... दिट्ठधम्मिकानं आसवानं वेरानं वज्जानं भयानं अकुसलानं धम्मानं संवराय, संपरायिकानं आसवानं वेरानं वज्जानं भयानं अकुसलानं धम्मानं परिघाताय, ... गिहीनं अनुकम्पाय, पापिच्छानं पक्खुपच्छेदाय, ... अप्पसन्नानं पसादाय, पसन्नानं भित्त्योभावाय, ... सद्धम्मट्ठितिया विनयानुग्गहाय । इमे खो भिक्खवे द्वे अथवसे पटिच्च तथागतेन सावकानं सिक्खापदं पब्बत्तं ति ॥

द्वे'मे भिक्खवे अथवसे पटिच्च तथागतेन सावकानं पातिमोक्खं पब्बत्तं... । पातिमोक्खुद्देसा पब्बत्ता । पातिमोक्खठपनं पब्बत्तं । पवारणा पब्बत्ता । पवारणठपनं पब्बत्तं । तज्जनियकम्मं पब्बत्तं । नियस्सकम्मं पब्बत्तं । पब्बाजनियकम्मं पब्बत्तं । पटिसारणियकम्मं... उक्खेपनियकम्मं... परिवासदानं... मूलाय पटिकस्सनं मानत्तदानं अब्भानं वोसारणियं निस्सारणियं उपसंपदा वत्तिकम्मं वत्तिदुत्तिकम्मं वत्तिचतुत्तिकम्मं अप्पपब्बत्ते पब्बत्ते अनुप्पपब्बत्तं । संमुखाविनयो पब्बत्तो । सतिविनयो पब्बत्तो । अमूळ्हविनयो पब्बत्तो । पटिब्बातकरणं पब्बत्तं । येभ्य्यसिका पब्बत्ता । तस्सपापियसिका पब्बत्ता । तिणवत्थारको पब्बत्तो । कतमे द्वे ? संघसुद्धताय संघफासुताय..., दुम्भङ्कूनं पुग्गलानं निग्गहाय पेसलानं भिक्खून् फासुविहाराय । दिट्ठधम्मिकानं आसवानं संवराय, संपरायिकानं आसवानं पटिघाताय... दिट्ठधम्मिकानं आसवानं वेरानं वज्जानं भयानं अकुसलानं धम्मानं संवराय, संपरायिकानं वेरानं वज्जानं भयानं अकुसलानं

धम्मानं पटिघाताय,....गिहीनं अनुकम्पाय, पापिच्छानं पक्खुपच्छेदाय, अप्पसन्नानं पसादाय, पसन्नानं भिग्घोभावाय, सद्धम्मट्ठितिया विनयानुग्गाहाय । इमे खो भिक्खवे द्वे अत्थवसे पटिच्च तथागतेन सावकानं तिणवत्थारको पब्बत्तो ति ॥

रागस्स भिक्खवे अभिज्जाय द्वे धम्मा भावेतब्बा । कतमे द्वे ? समथो च विपस्सना च । रागस्स भिक्खवे अभिज्जाय इमे द्वे धम्मा भावेतब्बा ति । रागस्स भिक्खवे परिज्जाय...परिक्खयाय पद्धानाय खयाय वयाय विरागाय निरोधाय चागाय पटिनिस्सग्गाय इमे द्वे धम्मा भावेतब्बा ॥

दोसस्स मोहस्स कोधस्स उपनाहस्स मक्खस्स पलासस्स इस्साय मच्छरियस्स मायाय साठे-य्यस्स थम्भस्स सारम्भस्स मानस्स अतिमानस्स मदस्स पमादस्स अभिज्जाय परिज्जाय परिक्खयाय पद्धानाय खयाय वयाय विरागाय निरोधाय चागाय पटिनिस्सग्गाय द्वे धम्मा भावेतब्बा । कतमे द्वे ? समथो च विपस्सना च ।...इमे द्वे धम्मा भावेतब्बा ति ॥

अङ्गुत्तरनिकाय-दुक्कनिपात-१७

(आ) अलियवसानि-आर्यवासाः ।

दस अरियवासा । इधावुसो भिक्खु पञ्चङ्गविप्पहीनो होति छळङ्गसमन्नागतो एकारक्खो चतुरापस्सेनो पनुन्नपच्चेकसच्चो समवसट्ठेसनो अनाविलसंकप्पो पस्सद्धकायसंखारो सुविमुत्तचित्तो सुविमुत्तपब्बो ॥

कथं चावुसो भिक्खु पञ्चङ्गविप्पहीनो होति ? इधावुसो भिक्खुनो कामच्छन्दो पहीनो होति । व्यापादो पहीनो होति । थीनमिद्धं पहीनं होति । उद्धच्चकुक्कुच्चं पहीनं होति । विचिकित्सा पहीना होति । एवं खो आवुसो भिक्खु पञ्चङ्गविप्पहीनो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु छळङ्गसमन्नागतो होति ? इधावुसो भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा नेव सुमनो होति न दुम्मनो, उपेक्खको च विहरति सतो संपजानो । सोतेन सहं सुत्वा...घानेन गन्धं घायित्वा...जिह्वाय रसं सायित्वा...कायेन फोड्डब्बं फुसित्वा...मनसा धम्मं विज्जाय नेव सुमनो होति न दुम्मनो, उपेक्खको च विहरति सतो संपजानो । एवं खो आवुसो भिक्खु छळङ्गसमन्नागतो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु एकारक्खो होति ? इधावुसो भिक्खु सतारक्खेन चेतसा समन्नागतो होति । एवं खो आवुसो भिक्खु एकारक्खो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु चातुरापस्सेनो होति ? इधावुसो भिक्खु संखायेकं पटिसेवति । संखायेकं अधिवासेति । संखायेकं विनोदेति । संखायेकं परिवज्जेति । एवं खो आवुसो भिक्खु चातुरापस्सेनो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु पनुन्नपच्चेकसच्चो होति ? इधावुसो भिक्खुनो यानि तानि पुथुसमण-
ब्राह्मणानं पुथुपच्चेकसच्चानि, सब्बानि'स्स तानि नुन्नानि होन्ति, पनुन्नानि चत्तानि वन्तानि मुत्तानि
पहीनानि पटिनिस्सट्ठानि । एवं खो आवुसो भिक्खु पनुन्नपच्चेकसच्चो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु समवसट्ठेसनो होति ? इधावुसो भिक्खुनो कामेसना पहीना होति ।
भवेसना पहीना होति । ब्रह्मचरियेसना पटिप्पस्सट्ठा । एवं खो आवुसो भिक्खु समवसट्ठेसनो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु अनाविलसंकप्पो होति ? इधावुसो भिक्खुनो कामसंकप्पो पहीनो
होति । व्यापादसंकप्पो पहीनो होति । विहिंससंकप्पो पहीनो होति । एवं खो आवुसो भिक्खु
अनाविलसंकप्पो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु पस्सद्वकायसंखारो होति ? इधावुसो सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च
पहाना पुब्बेव सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थंगमा अदुक्खं असुखं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं चतुत्थज्झानं
उपसंपज्ज विहरति । एवं खो आवुसो भिक्खु पस्सद्वकायसंखारो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु सुविमुत्तचित्तो होति ? इधावुसो भिक्खुनो रागचित्तं विमुत्तं होति ।
दोसचित्तं विमुत्तं होति । मोहचित्तं विमुत्तं होति । एवं खो आवुसो भिक्खु सुविमुत्तचित्तो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु सुविमुत्तपञ्जो होति ? इधावुसो भिक्खु रागो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । दोसो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । मोहो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । एवं खो आवुसो भिक्खु
सुविमुत्तपञ्जो होति ॥

दीघनिकाये संगीतिसुत्तं

(इ) अनागतभयानि ।

पञ्चिमानि भिक्खवे अनागतभयानि एतरहि असमुप्पन्नानि आयतिं समुप्पज्जिस्सन्ति ।
तानि वो पटिबुज्झितब्बानि, पटिबुज्झित्वा च तेसं पहानाय वायमित्थं । कतमानि पञ्च ?

भविस्सन्ति भिक्खवे भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला अभावितचित्ता
अभावितपञ्जा । ते अभावितकाया समाना अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्जा
अब्बे उपसंपादेस्सन्ति । ते पि न सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्जाय । ते
पि हि भविस्सन्ति अभावितकाया अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्जा । ते अभावित-
काया समाना अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्जा अब्बे उपसंपादेस्सन्ति । ते पि न
सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्जाय । ते पि भविस्सन्ति अभावितकाया
अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्जा । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो,
विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे पठमं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं
समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितत्थं, पटिबुज्झित्वा च तस्स पहानाय वायमित्थं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला
अभावितचित्ता अभावितपब्बा । ते अभावितकाया समाना...अब्जेसं निस्सयं दस्सन्ति । तेऽपि
न सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपब्बाय । तेऽपि भविस्सन्ति अभावितकाया...
अभावितपब्बा । ते अभावितकाया समाना...अब्जेसं निस्सयं दस्सन्ति । तेऽपि न सक्खिस्सन्ति
विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपब्बाय । तेऽपि भविसन्ति अभावितकाया...अभावितपब्बा ।
इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे दुतियं
अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं । पटिबुज्झित्वा च
तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया...अभावितपब्बा ।
ते अभावितकाया समाना...अभिधम्मकथं वेदल्लकथं कथेन्ता कण्हं धम्मं ओक्कममाना न बुज्झि-
स्सन्ति । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे
ततियं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं,
पटिबुज्झित्वा च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया...अभावितपब्बा ।
ते अभावितकाया समाना...ये ते सुत्तन्ता तथागतभासिता गम्भीरा गम्भीरत्था लोकुत्तरा सुब्बता-
पटिसंयुक्ता तेषु भब्बमानेषु न सुस्सुसिस्सन्ति, न सोतं ओदहिस्सन्ति, न पब्बाचित्तं उपट्ठपे-
स्सन्ति । न च ते धम्मे उगगहितब्बं परियापुणितब्बं मज्झिस्सन्ति । ये पुन सुत्तन्ता कविकता
कावेय्या चित्तक्खरा चित्तव्यञ्जना बाहिरका सावकभासिता, तेषु भब्बमानेषु सुस्सुसिस्सन्ति,
सोतं ओदहिस्सन्ति, पब्बाचित्तं उपट्ठपेस्सन्ति । ते च धम्मे उगगहेतब्बं परियापुणितब्बं मज्झि-
स्सन्ति । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे
चतुत्थं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं, पटिबुज्झित्वा
च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला...
अभावितपब्बा । ते अभावितकाया समाना... । थेरा भिक्खू बाहुलिका भविस्सन्ति साथलिका
ओक्कमने पुब्बंगमा पविवेके निक्खित्तधुरा । न विरियं आरभिस्सन्ति अप्पत्तस्स पत्तिया
अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिकतस्स सच्छिकिरियाय । तेषं पच्छिमा जनता दिट्ठानुगतिं
आपज्जिस्सन्ति । सा पि भविस्सति बाहुलिका साथलिका ओक्कमने पुब्बंगमा पविवेके निक्खित्तधुरा ।
न विरियं आरभिस्सन्ति अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिकतस्स सच्छिकिरि-
याय । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे
पञ्चमं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं पटिबुज्झित्वा
च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

कथं चावुसो भिक्खु पनुन्नपञ्चेकसञ्चो होति ? इधावुसो भिक्खुनो यानि तानि पुथुसमण-
ब्राह्मणानं पुथुपञ्चेकसञ्चानि, सब्बानि'स्स तानि नुन्नानि होन्ति, पनुन्नानि चत्तानि वन्तानि मुत्तानि
पहीनानि पटिनिस्सट्ठानि । एवं खो आवुसो भिक्खु पनुन्नपञ्चेकसञ्चो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु समवसट्ठेसनो होति ? इधावुसो भिक्खुनो कामेसना पहीना होति ।
भवेसना पहीना होति । ब्रह्मचरियेसना पटिप्पस्सट्ठा । एवं खो आवुसो भिक्खु समवसट्ठेसनो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु अनाविलसंकप्पो होति ? इधावुसो भिक्खुनो कामसंकप्पो पहीनो
होति । व्यापादसंकप्पो पहीनो होति । विहिंससंकप्पो पहीनो होति । एवं खो आवुसो भिक्खु
अनाविलसंकप्पो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु पस्सट्ठकायसंखारो होति ? इधावुसो सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च
पहाना पुब्बेव सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थंगमा अदुक्खं असुखं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं चतुत्थज्झानं
उपसंपज्ज विहरति । एवं खो आवुसो भिक्खु पस्सट्ठकायसंखारो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु सुविमुत्तचित्तो होति ? इधावुसो भिक्खुनो रागचित्तं विमुत्तं होति ।
दोसचित्तं विमुत्तं होति । मोहचित्तं विमुत्तं होति । एवं खो आवुसो भिक्खु सुविमुत्तचित्तो होति ॥

कथं चावुसो भिक्खु सुविमुत्तपञ्चो होति ? इधावुसो भिक्खु रागो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । दोसो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । मोहो मे पहीनो उच्छिन्नमूलो
तालावत्थुकतो अनभावं गतो आयतिं अनुप्पादधम्मो ति पजानाति । एवं खो आवुसो भिक्खु
सुविमुत्तपञ्चो होति ॥

दीघनिकाये संगीतिसुत्तं

(इ) अनागतभयानि ।

पञ्चिमानि भिक्खवे अनागतभयानि एतरहि असमुप्पन्नानि आयतिं समुप्पज्जिस्सन्ति ।
तानि वो पटिबुज्झितब्बानि, पटिबुज्झित्वा च तेसं पहानाय वायमितब्बं । कतमानि पञ्च ?

भविस्सन्ति भिक्खवे भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला अभावितचित्ता
अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्चा
अञ्जे उपसंपादेस्सन्ति । ते पि न सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्चाय । ते
पि हि भविस्सन्ति अभावितकाया अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्चा । ते अभावित-
काया समाना अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्चा अञ्जे उपसंपादेस्सन्ति । ते पि न
सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्चाय । ते पि भविस्सन्ति अभावितकाया
अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्चा । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो,
विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे पठमं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं
समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं, पटिबुज्झित्वा च तस्स पहानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला अभावितचित्ता अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना...अब्जेसं निस्सयं दस्सन्ति । तेऽपि न सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्चाय । तेऽपि भविस्सन्ति अभावितकाया... अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना...अब्जेसं निस्सयं दस्सन्ति । तेऽपि न सक्खिस्सन्ति विनेतुं अधिसीले अधिचित्ते अधिपञ्चाय । तेऽपि भविसन्ति अभावितकाया....अभावितपञ्चा । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे दुतियं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं । पटिबुज्झित्वा च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया...अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना...अभिधम्मकथं वेदल्लकथं कथेन्ता कण्हं धम्मं ओक्कममाना न बुज्झिस्सन्ति । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे ततियं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं, पटिबुज्झित्वा च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया...अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना...ये ते सुत्तन्ता तथागतभासिता गम्भीरा गम्भीरत्था लोक्कुत्तरा सुज्जता-पटिसंयुत्ता तेसु भव्वमानेसु न सुस्सुसिस्सन्ति, न सोतं ओदहिस्सन्ति, न पञ्चाचित्तं उपट्ठपेस्सन्ति । न च ते धम्मे उग्गहितब्बं परियापुणितब्बं मज्झिस्सन्ति । ये पुन सुत्तन्ता कविकता कावेय्या चित्तक्खरा चित्तव्यञ्जना बाहिरका सावकभासिता, तेसु भव्वमानेसु सुस्सुसिस्सन्ति, सोतं ओदहिस्सन्ति, पञ्चाचित्तं उपट्ठपेस्सन्ति । ते च धम्मे उग्गहेतब्बं परियापुणितब्बं मज्झिस्सन्ति । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे चतुत्थं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं, पटिबुज्झित्वा च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

पुन च परं भिक्खवे भविस्सन्ति भिक्खू अनागतमद्धानं अभावितकाया अभावितसीला... अभावितपञ्चा । ते अभावितकाया समाना... । थेरा भिक्खू बाहुलिका भविस्सन्ति साथलिका ओक्कमने पुब्बंगमा पविवेके निक्खित्तधुरा । न विरियं आरभिस्सन्ति अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिक्कतस्स सच्छिक्किरियाय । तेसं पच्छिमा जनता दिट्ठानुगतिं आपज्जिस्सन्ति । सा पि भविस्सति बाहुलिका साथलिका ओक्कमने पुब्बंगमा पविवेके निक्खित्तधुरा । न विरियं आरभिस्सन्ति अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिक्कतस्स सच्छिक्किरियाय । इति खो भिक्खवे धम्मसंदोसा विनयसंदोसो, विनयसंदोसा धम्मसंदोसो । इदं भिक्खवे पञ्चमं अनागतभयं एतरहि असमुप्पन्नं आयतिं समुप्पज्जिस्सति । तं वो पटिबुज्झितब्बं पटिबुज्झित्वा च तस्स पद्धानाय वायमितब्बं ॥

इमानि खो पञ्च अनागतभयानि एतरहि असमुप्पन्नानि आयतिं समुप्पजिस्सन्ति । तानि वो पटिबुज्झितब्बानि, पटिबुज्झित्वा च तेसं पहानाय वायमितब्बं ॥

अङ्गुत्तरनिकाय-७७-८०

(ई) मुनिगाथा ।

संथवातो भयं जातं निकेता जायते रजो ।

अनिकेतमसंथवं एतं वे मुनिदस्सनं ॥ १ ॥

यो जातमुच्छिज्ज न रोपयेय्य जायन्तमस्स नानुप्पवेच्छे ।

तमाहु एकं मुनिनं चरन्तं अदक्खि स्रो सन्तिपदं महेसी ॥ २ ॥

संखाय वत्थूनि पहाय बीजं सिनेहमस्स नानुप्पवेच्छे ।

स वे मुनी जातिखयन्तदस्सी तक्कं पहाय न उपेति संखं ॥ ३ ॥

अब्बाय सब्बानि निवेसनानि अनिकामयं अब्बतरं पि तेसं ।

स वे मुनी वीतगेधो अगिद्धो नायूहति पारगतो हि होति ॥ ४ ॥

सब्बाभिभुं सब्बविदुं सुमेधं सब्बेसु धम्मेषु अनूपलितं ।

सब्बजं हं तण्हक्खये विमुत्तं तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ५ ॥

पब्बाबलं सीलवतूपपन्नं समाहितं ज्ञानरतं सतीमं ।

सङ्गा पमुत्तं अखिलं अनासवं तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ६ ॥

एकं चरन्तं मुनिमप्पमत्तं निन्दापसंसासु अवेधमानं ।

सीहं व सदेसु असन्तसन्तं वातं व जालम्हि असज्जमानं ।

पदुमं व तोयेन अलिप्पमानं नेतारमब्बेसमनब्बनेय्यं ।

तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ७ ॥

यो ओगाहने थम्भोरिवाभिजायति यस्मिं परे वाचा परियन्तं वदन्ति ।

तं वीतरागं सुसमाहितिन्द्रियं तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ८ ॥

यो वे ठित्तो तसरं व उज्जुं जिगुच्छति कम्मेहि पापकेहि ।

वीमंसमानो विसमं समं च तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ९ ॥

यो संयतत्तो न करोति पापं दहरो च मज्झो च मुनी यतत्तो ।

अरोसनेय्यो सो न रोसेति कंचि तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ १० ॥

यदग्गतो मज्झतो सेसतो वा पिण्डं लभेथ परदत्तूपजीवी ।

नालं थुतुं नो पि निपच्चवादी तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ११ ॥

मुनिं चरन्तं विरतं मेथुनस्सा यो योब्बने न उपनिबज्झते कचि ।

मदप्पमादा विरतं विप्पमुत्तं तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ १२ ॥

अञ्जाय लोकं परमत्थदर्सिं ओघं समुदं अतितरिय तादिं ।
 तं छिन्नगन्धं असितं अनासवं तं वा पि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ १३ ॥
 असमा उभो दूरविहारवुत्तिनो गिही दारपोसी अममो च सुब्बतो ।
 परपाणरोधाय गिही असंयतो निच्चं मुनी रक्खति पाणिनो यतो ॥ १४ ॥
 सिखी यथा नीलगीवो विहंगमो हंसस्स नोपेति जवं कुदाचनं ।
 एवं गिही नानुकरोति भिक्खुनो मुनिनो विवित्तस्स वनन्दि ज्ञायतो ॥ १५ ॥
 सुत्तनिपाते मुनिसुत्तं

(उ) मोनेयसुते-मोनेय्यसुत्तं ।

तीणि'मानि भिक्खवे मोनेय्यानि । कतमानि तीणि ? कायमोनेय्यं वचीमोनेय्यं मनोमोनेय्यं ॥
 इध भिक्खवे भिक्खु पाणातिपाता पटिविरतो होति, अदिन्नादाना पटिविरतो होति, कामेसु
 मिच्छाचारा पटिविरतो होति । इदं वुच्चति भिक्खवे कायमोनेय्यं ॥
 कतमं च भिक्खवे वचीमोनेय्यं ? इध भिक्खवे भिक्खु मुसावादा पटिविरतो होति, पिसु-
 नाय वाचाय पटिविरतो होति, फरुसाय वाचाय पटिविरतो होति, संफप्पलापा पटिविरतो होति ।
 इदं वुच्चति भिक्खवे वचीमोनेय्यं ॥
 कतमं च भिक्खवे मनोमोनेय्यं ? इध भिक्खवे भिक्खु आसवानं खया अनासवं चेतो-
 विमुत्तिं पञ्चाविमुत्तिं दिट्ठे'व धम्मे सयं अभिञ्जा सच्छिक्तत्वा उपसंपज्ज विहरति ॥
 इमानि खो भिक्खवे तीणि मोनेय्यानि ॥

कायमुत्तिं वाचासुत्तिं चेतोमुत्तिं अनासवं ।
 मुत्तिं मोनेय्यसंपन्नं आहु सव्वप्पहायिनं ॥

अङ्गुत्तरनिकाये तिकनिपातो-१२०

(ऊ) उपतिसपसिने-उपतिस्सपञ्हा ।

न मे दिट्ठो इतो पुब्बे न स्सुतो उद कस्सचि ।
 एवं वग्गुवदो सत्था तुसिता गणिमागतो ॥ १ ॥
 सदेवकस्स लोकस्स यथा दिस्सति चक्खुमा ।
 सव्वं तमं विनोदेत्वा एको व रतिमञ्जगा ॥ २ ॥
 तं बुद्धं असितं तादिं अकुहं गणिमागतं ।
 बहुन्नसिधं बद्धानं अत्थि पञ्हेन आगमं ॥ ३ ॥

भिक्षुनो विजिगुच्छतो भजतो रित्तमासने ।
 रुक्खमूलं सुसानं वा पव्वतानं गुहासु वा ॥ ४ ॥
 उच्चावचेसु सयनेसु कीवन्तो तत्थ भेरवा ।
 येहि भिक्षु न वेधेय्य निग्घोसे सयनासने ॥ ५ ॥
 कति परिस्सया लोके गच्छतो अमतं दिसं ।
 ये भिक्षु अभिसंभवे पन्तम्हि सयनासने ॥ ६ ॥
 क्या'स्स व्यप्पथयो अस्सु क्या'स्स'स्सु इध गोचरा ।
 कानि सीलव्वतान'स्सु पहितत्तस्स भिक्षुनो ॥ ७ ॥
 कं सो सिक्खं समादाय एकोदि निपको सतो ।
 कम्मारो रजतस्सेव निद्धमे मलमत्तनो ॥ ८ ॥

विजिगुच्छमानस्स यदिदं फासु सयनं रित्तासनं सेवतो चे ।
 संबोधिकामस्स यथानुधम्मं तं ते पवक्खामि यथा पजानं ॥ ९ ॥
 पद्धन्नं धीरो भयानं न भाये भिक्षु सतो सपरियन्तचारी ।
 डंसाधिपातानं सिरिंसपानं मनुस्सफस्सानं चतुप्पदानं ॥ १० ॥
 परधम्मिकानं न संतसेय्य दिस्वा पि तेसं बहूभेरवानि ।
 अथापरानि अभिसंभवेय्य परिस्सयानि कुसलानुएसी ॥ ११ ॥
 आतङ्कफस्सेन खुधाय फुट्ठो सीतं अञ्जुण्हं अधिवासयेय्य ।
 सो तेहि फुट्ठो बहुधा अनोको विरियं परक्कम्म दळ्हं करेय्य ॥ १२ ॥
 थेय्यं न करेय्य न मुसा भणेय्य मेत्ताय फस्से तसथावरानि ।
 यदविलत्तं मनसो विजब्बा कण्हस्स पक्खो ति विनोदयेय्य ॥ १३ ॥
 कोधातिमानस्स वसं न गच्छे मूलं पि तेसं पल्लिखब्ब तिट्ठे ।
 अथ प्पियं वा पन अप्पियं वा अट्ठा भवन्तो अभिसंभवेय्य ॥ १४ ॥
 पब्बं पुरक्खत्वा कल्याणपीति विक्खम्भये तानि परिस्सयानि ।
 अरतिं सहेथ सयनम्हि पन्ते चतुरो सहेय्य परिदेवधम्मे ॥ १५ ॥
 किंसु असिस्सामि कुवं वा असिस्सं दुक्खं वत सेत्थ कुवज्ज सेत्सं ।
 एते वितक्के परिदेवनेय्ये विनयेथ सेखो अनिकेतसारी ॥ १६ ॥
 अन्नं च लट्ठा वसनं च काले मत्तं स जब्बा इध तोसन्तथं ।
 सो तेसु गुत्तो यतचारि गामे रुसितो पि वाचं फरुसं न वज्जा ॥ १७ ॥
 ओक्खित्तचक्खु न च पादलो लो ज्ञानानुयुत्तो बहुजागर'स्स ।
 उपेक्खमारब्भ समाहितत्तो तक्कासयं कुक्कुच्चियू'पछिन्दे ॥ १८ ॥

चुदितो वचीहि सतिमाभिनन्दे सन्नद्धाचारीसु खिलं पमिन्दे ।

वाचं पमुञ्चे कुशलं नातिवेलं जनवादधम्माय न चेतयेय्य ॥ १९ ॥

अथापरं पञ्च रजानि लोके येसं सतीमा विनयाय सिक्खे ।

रूपेसु सदेसु अथो रसेसु गन्धेसु फस्सेसु सहेथ रागं ॥ २० ॥

एतेसु धम्मेसु विनेय्य छन्दं भिक्खु सतीमा सुविमुत्तचित्तो ।

कालेन सो सम्मा धम्मं परिवीमंसमानो एकोदिभूतो विहने तमं सो ॥ २१ ॥

सुत्तनिपाते-सारिपुत्तसुत्तं

(ए) लाघुलोवादे-राहुलोवादो ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेल्लवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन आयस्मा राहुलो अम्बलट्टिकायं विहरती । अथ खो भगवा सायण्हसमयं पटिसंज्ञाना वुट्ठितो येन अम्बलट्टिका, येन आयस्मा राहुलो तेनुपसंकमि । अइसा खो आयस्मा भगवन्तं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान आसनं पञ्चापेसि उदकं च पादानं । निसीदि भगवा पञ्चत्ते आसने । निसज्ज पादे पक्खालेसि । आयस्मा पि खो राहुलो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि ॥

अथ खो भगवा परित्तं उदकावसेसं उदकाधाने ठपेत्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि-पस्ससि नो त्वं राहुल इमं परित्तं उदकावसेसं उदकाधाने ठपितं ति ? एवं भन्ते । एवं परित्तं खो राहुल तेसं सामञ्ज्यं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा ति । अथ खो भगवा तं परित्तं उदकावसेसं छड्ढेत्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि-पस्ससि नो त्वं राहुल तं परित्तं उदकावसेसं छड्ढितं ति ? एवं भन्ते । एवं छड्ढितं खो राहुल तेसं सामञ्ज्यं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा ति । अथ खो भगवा तं उदकाधानं निकुज्जित्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि-पस्ससि नो त्वं राहुल इमं उदकावधानं निकुज्जितं ति ? एवं भन्ते । एवं निकुज्जितं खो राहुल तेसं सामञ्ज्यं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा ति । अथ खो भगवा तं उदकाधानं उक्कुज्जित्वा आयस्मन्तं राहुलं आमन्तेसि-पस्ससि नो त्वं राहुल इमं उदकाधानं रिक्तं तुच्छं ति ? एवं भन्ते । एवं रिक्तं तुच्छं खो राहुल तेसं सामञ्ज्यं येसं नत्थि संपजानमुसावादे लज्जा ॥

सेय्यथापि राहुल रञ्जो नागो ईसादन्तो उब्बूळ्हावाभिजातो संगामावचरो । सो संगामगतो पुरिमेहि पि पादेहि कम्मं करोति, पच्छिमेहि पि पादेहि कम्मं करोति, पुरिमेन पि कायेन कम्मं करोति, पच्छिमेन पि कायेन कम्मं करोति, सीसेन पि कम्मं करोति, कण्णेहि पि कम्मं करोति, दन्तेहि पि कम्मं करोति, नङ्गुट्टेन पि कम्मं करोति रक्खतेव सोण्डं । तत्थ हत्था-रोहस्स एवं होति-अयं खो रञ्जो नागो ईसादन्तो उब्बूळ्हावाभिजातो संगामावचरो संगामगतो

पुरिमेहि पि पादेहि कम्मं करोति...रक्खते'व सोण्डं । अपरिच्चत्तं खो रब्बो नागस्स जीवितं ति । यतो खो राहुल रब्बो नागो ईसादन्तो...नङ्कुट्ठेन पि कम्मं करोति, सोण्डाय पि कम्मं करोति, परिच्चत्तं खो रब्बो नागस्स जीवितं, नत्थि दानि किंचि रब्बो नागस्स अकरणीयं ति । एवमेव खो राहुल यस्स कस्सचि संपजानमुसावादे नत्थि लज्जा, नाहं तस्स किंचि पापं अकरणीयं ति वदामि । तस्मातिह ते राहुल 'हस्सा पि न मुसा भणिस्सामीति' एवं हि ते राहुल सिक्खितब्बं ॥

तं किं मज्झसि राहुल किमत्थियो आदासो ति ? पच्चवेक्खनत्थो भन्ते । एवमेव खो राहुल पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा कायेन कम्मं कातब्बं । पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा वाचाय कम्मं कातब्बं । पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा मनसा कम्मं कातब्बं ॥

यदेव त्वं राहुल कायेन कम्मं कत्तुकामो होसि, तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितत्वं । यं नु खो अहं इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो, इदं मे कायकम्मं अत्तव्याबाधाय पि संवत्तेय्य, परव्याबाधाय पि संवत्तेय्य, उभयव्याबाधाय पि संवत्तेय्य । अकुसलं इदं कायकम्मं दुक्खुद्रयं दुक्खविपाकं ति । सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो, इदं मे कायकम्मं अत्तव्याबाधाय पि संवत्तेय्य, परव्याबाधाय पि संवत्तेय्य, उभयव्याबाधाय पि संवत्तेय्य । अकुसलं इदं कायकम्मं दुक्खुद्रयं दुक्खविपाकं ति । एवरूपं ते राहुल कायेन कम्मं ससक्कं न करणीयं ॥

सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं कत्तुकामो, इदं मे कायकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय संवत्तेय्य, न परव्याबाधाय संवत्तेय्य, न उभयव्याबाधाय संवत्तेय्य । कुसलं इदं कायकम्मं सुखुद्रयं सुखविपाकं ति । एवरूपं ते राहुल कायेन कम्मं करणीयं ॥

करोन्तेन पि ते राहुल कम्मं तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितत्वं । यं नूनं खो अहं इदं कायेन कम्मं करोमि, इदं मे कायकम्मं अत्तव्याबाधाय पि संवत्तति...उभयव्याबाधाय पि संवत्तति, अकुसलं इदं कायकम्मं दुक्खुद्रयं दुक्खविपाकं ति । सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन...दुक्खविपाकं ति, पटिसंहरेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं कायकम्मं । सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं करोमि, इदं मे कायकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय...न उभयव्याबाधाय संवत्तति । कुसलं इदं कायकम्मं सुखुद्रयं सुखविपाकं ति । अनुपदज्जेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं कायकम्मं ॥

कत्वा पि ते राहुल कायेन कम्मं तदेव ते कायकम्मं पच्चवेक्खितत्वं । यं नु खो अहं इदं कायेन कम्मं अकासिं, इदं मे कायकम्मं अत्तव्याबाधाय पि संवत्तति...उभयव्याबाधाय पि संवत्तति । अकुसलं इदं कायकम्मं दुक्खुद्रयं दुक्खविपाकं ति । सचे त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि यं खो अहं इदं...दुक्खविपाकं ति । एवरूपं ते राहुल कायकम्मं सत्थरि वा विज्झूसु वा सन्नहचारिसु वा देसेतब्बं विवरितत्वं उत्तानीकातब्बं । देसेत्वा विवरित्वा उत्तानीकत्वा आयतिं संवरं आपज्जितत्वं ॥

सचे पन ते राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं कायेन कम्मं अकासिं, इदं मे कायकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय संवत्तति...न उभयव्याबाधाय संवत्तति, कुसलं इदं कायकम्मं सुखुद्रयं सुखविपाकं ति । तेनेव त्वं राहुल पीतिपामुज्जेन विहरेय्यासि अहोरत्तानुसिक्खो कुसलेसु धम्मेषु ॥

यदेव त्वं राहुल वाचाय कम्मं कत्तुकामो होसि, तदेव ते वचीकम्मं पञ्चवेक्खितब्बं । यं नु खो अहं इदं वाचाय कम्मं कत्तुकामो, इदं मे वचीकम्मं अत्तव्याबाधाय पि...दुक्खविपाकं ति । सचे त्वं राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं वाचाय कम्मं कत्तुकामो, इदं मे वचीकम्मं...दुक्खविपाकं ति, एवरूपं ते राहुल वाचाय कम्मं ससक्कं न करणीयं । सचे पन त्वं राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं वाचाय कम्मं कत्तुकामो, इदं मे वचीकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय....न उभयव्याबाधाय संवत्तेय्य, कुसलं इदं वचीकम्मं सुखुद्रयं सुखविपाकं ति, एवरूपं ते राहुल वाचाय कम्मं करणीयं ॥

करोन्तेनापि ते राहुल वाचाय कम्मं तदेव ते वचीकम्मं पञ्चवेक्खितब्बं । यं नु खो अहं इदं वाचाय कम्मं करोमि, इदं मे वचीकम्मं अत्तव्याबाधाय पि...दुक्खविपाकं ति, पटिसंहरेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं वचीकम्मं । सचे पन त्वं राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं वाचाय कम्मं करोमि, इदं मे वचीकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय...सुखविपाकं ति, अनुपदज्जेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं वचीकम्मं ॥

कत्वा पि ते राहुल वाचाय कम्मं तदेव ते वचीकम्मं पञ्चवेक्खितब्बं । यं नु खो अहं इदं वाचाय कम्मं अकासिं, इदं मे वचीकम्मं अत्तव्याबाधाय पि...दुक्खविपाकं ति । स चे त्वं राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं वाचाय कम्मं अकासिं, इदं मे वचीकम्मं ...दुक्खविपाकं ति । एवरूपं ते राहुल वचीकम्मं सत्थरि वा विब्भूसु वा सब्रह्मचारिसु वा देसे-तब्बं विवरितब्बं उत्तानीकातब्बं । देसेत्वा विवरित्वा उत्तानीकत्वा आयतिं संवरं आपज्जितब्बं । सचे पन त्वं राहुल पञ्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं वाचाय कम्मं अकासिं, इदं मे वचीकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय...सुखविपाकं ति । तेनेव त्वं राहुल पीतिपामुज्जेन विहरेय्यासि अहोरत्तानुसिक्खी कुसलेसु धम्मेषु ॥

यदेव त्वं राहुल मनसा कम्मं कत्तुकामो होसि, तदेव ते मनोकम्मं पञ्चवेक्खितब्बं । यं नु खो अहं इदं मनसा कम्मं कत्तुकामो, इदं मे मनोकम्मं अत्तव्याबाधाय पि संवत्तेय्य.....दुक्ख-विपाकं ति । एवरूपं ते राहुल मनसा कम्मं ससक्कं न करणीयं । सचे पन त्वं राहुल पञ्चवेक्ख-मानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं मनसा कम्मं कत्तुकामो, इदं मे मनोकम्मं नेव अत्त-व्याबाधाय...सुखविपाकं ति । एवरूपं ते राहुल मनसा कम्मं करणीयं ॥

करोन्तेन पि ते राहुल मनसा कम्मं तदेव ते मनोकम्मं पञ्चवेक्खितब्बं । यं नु खो अहं इदं मनसा कम्मं करोमि, इदं मे मनोकम्मं अत्तव्याबाधाय पि...दुक्खविपाकं ति, पटिसंहरेय्यासि त्वं

राहुल एवरूपं मनोकम्मं । सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं मनसा कम्मं करोमि, इदं मे मनोकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय...सुखविपाकं ति, अनुपदज्जेय्यासि त्वं राहुल एवरूपं मनोकम्मं ॥

कत्वा पि ते राहुल मनसा कम्मं तदेव ते मनोकम्मं पच्चवेक्खितव्वं । यं नु खो अहं इदं मनसा कम्मं अकासिं, इदं मे मनोकम्मं अत्तव्याबाधाय पि...दुक्खविपाकं ति, एवरूपे ते राहुल मनोकम्मे अट्ठीयितव्वं हरायितव्वं जिगुच्छितव्वं । अट्ठीयित्वा हरायित्वा जिगुच्छित्वा आयतिं संवरं आपज्जितव्वं । सचे पन त्वं राहुल पच्चवेक्खमानो एवं जानेय्यासि—यं खो अहं इदं मनसा कम्मं अकासिं, इदं मे मनोकम्मं नेव अत्तव्याबाधाय...सुखविपाकं ति । तेन त्वं राहुल पीति-पामुज्जेन विहरेय्यासि अहोरत्तानुसिक्खी कुसुलेसु धम्मेसु ॥

ये हि केचि राहुल अतीतं अद्धानं समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं परिसोधेसुं, वचीकम्मं परिसोधेसुं, मनोकम्मं परिसोधेसुं, सब्बे ते एवमेवं पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा...परिसोधेसुं । ये हि पि केचि राहुल अनागतमद्धानं समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं परिसोधेस्सन्ति, वचीकम्मं परिसोधेस्सन्ति, मनोकम्मं परिसोधेस्सन्ति, सब्बे ते एवमेवं पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा....परिसोधेस्सन्ति । ये हि पि केचि राहुल एतरहि समणा वा ब्राह्मणा वा कायकम्मं,....वचीकम्मं...मनोकम्मं परिसोधेन्ति, सब्बे ते एवमेवं पच्चवेक्खित्वा...परिसोधेन्ति ॥

तस्मातिह राहुल पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा कायकम्मं...वचीकम्मं....मनोकम्मं परिसो-धेस्सामा ति, एवं हि वो राहुल सिक्खितव्वं ति ॥

इदमवोच भगवा । अत्तमनो आयस्सा राहुलो भगवतो भासितं अभिनन्दीति ॥

मज्झिमनिकाय-६०

३. बिम्बिसारो ।

अथ खो भगवा गयासीसे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन राजगहं तेन चारिकं पक्कामि महता भिक्खुसंघेन सद्धिं भिक्खुसहस्सेन, सब्बेहे'व पुराणजटिलेहि । अथ खो भगवा अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन राजगहं तदवसरि । तत्र सुदं भगवा राजगहे विहरति लट्ठिवनुय्याने सुपतिट्ठे चेतिये । अस्सोसि खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो—समणो खलु भो गोतमो सक्क्यपुत्तो सक्क्यकुला पव्वजितो राजगहं अनुप्पत्तो राजगहे विहरति लट्ठिवनुय्याने सुपतिट्ठे चेतिये । तं खो पन भगवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुगतो—इति पि सो भगवा अरहं सम्मासंबुद्धो विज्जाचरणसंपन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा ति । सो इमं लोकं सदेवकं समारकं सब्रह्मकं सस्समणब्राह्मणिं पजं सदेवमनुस्सं सयं अभिञ्चा सच्छिकत्वा पवेदेति । सो धम्मं देसेति आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्बयञ्जनं, केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं पकासेति । साधु खो पन तथारूपानं अरहतं दस्सनं होतीति ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो द्वादसनहुतेहि मागधिकेहि ब्राह्मणगहपतिकेहि परिवुतो येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । अथ खो भगवा...अनुपुब्बिकथं कथेसि, सेय्यथीदं—दानकथं सीलकथं सग्गकथं...सामुक्कंसिका धम्म-देसना, तं पकासेसि, दुक्खं समुदयं निरोधं मग्गं । सेय्यथा पि नाम सुद्धं वत्थं अपगतकाळकं सम्मदेव रजनं पटिगणहेय्य, एवमेव तेसं...बिम्बिसारपमुखानं तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि यं किंचि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं ति ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो दिट्ठधम्मो पत्तधम्मो विदितधम्मो परियो-गाळ्हधम्मो तिण्णवितिकिच्छो विगतकथंकथो वेसारज्जप्पत्तो अपरप्पच्चयो सत्थु सासने भगवन्तं एतदवोच—पुब्बे मे भन्ते कुमारस्स सतो एतदहोसि—अहो वत मं रज्जे अभिसिञ्चेय्युं ति, अयं खो मे भन्ते पठमो अस्सासको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । तस्स च मे विजितं अरहा सम्मा-संबुद्धो ओक्कमेय्या ति, अयं खो मे भन्ते दुतियो अस्सासको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । तं चाहं भगवन्तं पयिरुपासेय्यं ति, अयं खो मे भन्ते ततियो अस्सासको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । सो च मे भगवा धम्मं देसेय्या ति, अयं खो मे भन्ते चतुत्थो अस्सासको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । तस्स चाहं भगवतो धम्मं आजानेय्यं ति, अयं खो मे भन्ते पञ्चमो अस्सा-सको अहोसि, सो मे एतरहि समिद्धो । पुब्बे मे भन्ते कुमारस्स सतो इमे पञ्च अस्सासका अहेसुं, ते मे एतरहि समिद्धा । अभिक्कन्तं भन्ते, अभिक्कन्तं भन्ते । सेय्यथापि भन्ते निक्कुजितं वा उक्कुजेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळहस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति, एवमेव भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसा'हं भन्ते भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासकं मं भन्ते भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं ति । अधिवासेतु च मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन ॥

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो तस्सा रत्तिया अच्चयेन पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि—कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय राजगहं पाविसि महता भिक्खुसंघेन सद्धिं भिक्खुसहस्सेन सब्बेहे'व पुराणजटिलेहि ॥

अथ खो भगवा येन रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसंघेन । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था संतप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नस्स खो रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स एतदहोसि—कथं नु खो भगवा विहरेय्य यं अस्स गामतो नेव अविदूरे

न च अच्चासन्ने, गमनागमनसंपन्नं, अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं अभिक्कमनीयं, दिवा अप्पाकिण्णं रत्तिं अप्पसहं अप्पनिग्घोसं विजनवातं मनुस्सराहसेय्यकं पटिसंलानसारुपं ति ?

अथ खो रज्जो मागधस्स सेनियस्स बिम्बिसारस्स एतदहोसि-इदं खो अम्हाकं वेळुवनं उय्यानं गामतो नेव अविदूरे...पटिसंलानसारुपं । यं नूनाहं वेळुवनं उय्यानं बुद्धपमुखस्स भिक्खु-संघस्स ददेय्यं ति । अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो सोवण्णमयं भिङ्कारं गहेत्वा भगवतो ओणोजेसि-एसा'हं भन्ते वेळुवनं उय्यानं बुद्धपमुखस्स भिक्खुसंघस्स दम्मीति । पटिग्गहेसि भगवा आरामं ॥

महावग्ग-१. ४. १.

४ (अ) अजातशत्रुः ।

एवमुक्ते राजा मागधोऽजातशत्रुर्वैदेहीपुत्रः प्रारोदीदश्रूणि वर्षयन् । अथ राजा मागधोऽजातशत्रुर्वैदेहीपुत्रः चीवरकर्णिकेनाश्रूण्युत्सृज्य भगवतः पादयोर्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्-अत्ययो भगवन्, अत्ययः सुगत, यथा बालो यथा मूढो यथा अव्यक्तो यथा अकुशलः, येन मया पापमित्र-सहायेन पापमित्रवशंगतेन पापमित्रोपगूढकेन पिता धार्मिको जीविताद् व्यपरोपितः । तस्य मम भदन्त अत्ययं जानतोऽत्ययं पश्यतोऽत्ययमत्ययतः प्रतिगृहीष्वानुकम्पामुपादाय । तथ्यं त्वं महाराज अत्ययमत्ययतः, तद्यथा बालो यथा मूढो यथा अव्यक्तो यथा अकुशलो येन त्वया पापमित्रसहायेन पापमित्रवशंगतेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यपरोपितः । यतश्च त्वं महाराज अत्ययं जानासि, अत्ययं पश्यसि च, दृष्ट्वा देशयसि आयत्यां च संवरमापद्यसे, वृद्धिरेव ते प्रतिकांक्षितव्या कुशलानां धर्माणां न हानिः । तत्कस्य हेतोः ? यः कश्चिन्महाराज अत्ययं जानाति अत्ययं पश्यति, तं दृष्ट्वा देशयति आयत्यां च संवरमापद्यते, वृद्धिरेवास्य प्रतिकांक्षितव्या कुशलानां धर्माणां न हानिः । एवमेव त्वं महाराज यतश्चात्ययं जानासि अत्ययं च पश्यसि दृष्ट्वा देशयसि, आयत्यां च संवरमापद्यसे, वृद्धिरेव ते प्रतिकांक्षितव्या कुशलानां धर्माणां न हानिः ॥

Gilgit Mss. Vol III. iv. pp. 222-223

(आ) अजातशत्रुः ।

यदा अजातशत्रुणा देवदत्तकल्याणमित्रविप्राहितेन पिता धार्मिको जीविताद् व्यपरोपितः, तदास्य गुल्मरोगः प्रादुर्भूतः । तेन वैद्यानामाज्ञा दत्ता चिकित्सां कुरुष्वेति । ते कथयन्ति-देव जीवकोऽनुत्तरो वैद्यराजो देवस्य भ्राता । तस्मिन् स्थिते का शक्तिरस्माकं चिकित्सां कर्तुमिति । तेनामात्यानामाज्ञा दत्ता-आहूयतां भवन्तो जीवक इति । तैराहूतः । जीवक गुल्मरोगो मे प्रादुर्भूतः, चिकित्सां कुरुष्वेति । देव करोमि । स संलक्षयति-द्वाभ्यां कारणाभ्यां गुल्मो भिद्यते अत्यन्तहर्षेण वा अत्यन्तरोषेण वा । तद्यं पापकारी सत्त्वः । कुतोऽस्यात्यन्तहर्षः ? सर्वथा रोषयितव्य इति विदित्वा कथयति-देव समयेन चिकित्सां करोमि यद्युदायिभद्रस्य कुमारस्य मांसं परिभुंक्ष्वेति ।

श्रुत्वा राजा रुषितः कथयति—शोभनम् । मया पिता जीविताद् व्यवरोपितः, त्वमप्युदायिभद्रं जीविताद् व्यवरोपय । अहमपि स्वयमेव रोगेण कालं करिष्यामि । त्वमपि राजा भविष्यसीति । स कथयति—देव एषा चिकित्सा । न शक्यमन्यथा स्वस्थेन भवितुमिति । नास्यात्मसमं प्रेम । तेनाभ्युपगतम् । ततो जीवकेन उदायिभद्रः कुमारः सर्वालंकारविभूषितः कृत्वा राज्ञ उपनामितः । देव अयमुदायिभद्रः कुमारः । सुनिरीक्षितमेनं कुरु । न भूयो द्रक्ष्यसीति । ततस्तेनोपदर्श्य गृहं नीत्वा स्थापितः । ततो जीवको मांसार्थी शीतवनं स्मशानं गतः । अशून्यं च शीतवनं स्मशानं कुणपेन । ततस्तेन कुणपमांसं गृहीत्वोपकरणविशेषैः साधयित्वा भोजनकाले राज्ञ उपनामितम् । ततो राजा अजातशत्रुः मांसशरावं गृहीत्वा भक्षयिष्यामीति जीवकेनाच्छिद्य कपोले प्रहारो दत्तः । पापकारिन्, त्वया पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद् व्यवरोपितः । इदानीं पुत्रमांसमपि भक्षयसीति । स रुषितः कथयति—यद्येवम्, किमर्थं प्रघातितः ? संजातामर्षस्य चास्य गुल्मः स्फुटितः ऊर्ध्वमधश्च विरिक्तः, सरुधिर एव मुखेनागतः । यं दृष्ट्वा मूर्छितः पृथिव्यां पतितः । ततो जलाभिषेकप्रत्यागतप्राणं स्नपयित्वा सांप्रेयभोजनं दत्तम्, यथा पौराणः संवृत्तः । ततो जीवक उदायिभद्रं कुमारं सर्वालंकारविभूषितमादाय राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्तः । पादयोर्निपत्य कथयति—देव अयमुदायिभद्रः कुमारः । न शक्यं मया कुन्तपिपीलिकमपि प्राणिनं जीविताद् व्यवरोपयितुं प्रागेव कुमारम् । अपि त्वनेनोपायेन चिकित्सेति मयोपायसंविधानं कृतमिति । राजा परं विस्मयमुपगतः ॥

Gilgit Mss. Vol III. ii. pp. 42-43

५. देवदत्तः ।

अथ देवदत्तस्यैतदभवत्—बहुशो मया भगवता पराक्रान्तमानन्तर्यत्रयं कृतम् । भगवतः शिला क्षिप्ता, रुधिरोत्पादः कृतः, इदं प्रथममानन्तर्यम् । संघो भिन्नः, इदं द्वितीयम् । उत्पलवर्णा जीविताद् व्यवरोपिता, इदं तृतीयम् । न च सर्वज्ञत्वमवाप्तम् । न चान्या काचित् कार्यसिद्धिरवाप्ता । नान्यत्रेदानीं नरकेषूपपत्तव्यमिति विदित्वा करे कपोलं दत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः यावत् पूरणस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । स कथयति—देवदत्त किमर्थं कपोले करं दत्वा चिन्तापरस्तिष्ठसीति । स कथयति—कथमहं न चिन्तापरस्तिष्ठामि येन मया द्वेषवशाद्भगवतो बहुशः पराक्रान्तम्, त्रीणि चानन्तर्यकर्माणि कृतानि । चिरमवीचौ महानरके वस्तव्यं भविष्यतीति । स कथयति—ज्ञातं मया त्वमेकः शाक्यानां पण्डित इति । त्वमपि मूर्खः । कुतः परलोको येन त्वमेवं चिन्तापरो व्यवस्थितः ? यदि परलोकः स्यात्, त्वया ईदृशं कर्म कृतमिति वयमपि त्वदर्थं चिन्तापरास्तिष्ठेम । तत्प्रत्ययनार्थं च तेन तस्य पुरस्तात् कुण्डिका भग्ना—पश्य एवं तावल्लोकः । एतां प्रतिसंदधातु । सर्वथा मा त्रासपरो भव । नास्त्यत्र कर्ता वा कारको वा । अपि तु गच्छ कपिलवस्तुं नगरम् । गत्वा राज्यं कारय । वयं तवाग्रेश्रावका भविष्याम इति । तत्र देवदत्त आर्यापवादिकां मिथ्यादृष्टिं प्रतिलब्धवान् । ...ततो देवदत्त आर्यापवादिकां मिथ्यादृष्टिं प्रतिलभ्य समुच्छिन्नकुशलमूलो नास्ति

परलोक इति निश्चयं लब्ध्वा पञ्चभिः पदैः श्रावकाणां धर्मं देशयति—श्रमणो भवन्तो गौतमो दधिक्षीरं परिभुंक्ते । अस्माभिरद्याग्रेण न परिभोक्तव्यम् । यत्कारणम् ? अतोनिदानं वत्सकाः क्लाम्यन्ति । श्रमणो गौतमो मांसं परिभुंक्ते । अस्माभिर्न परिभोक्तव्यम् । यत्कारणम् ? अतोनिदानं प्राणिनो घाल्यन्ते । श्रमणो गौतमो लवणं परिभुंक्ते । अस्माभिर्न परिभोक्तव्यम् । रेणुसंभूतमिति कृत्वा । श्रमणो गौतमश्छिन्नदशानि वस्त्राणि धारयति । अस्माभिर्दीर्घदशानि वस्त्राणि धारयितव्यानि । यत्कारणम् ? अतोनिदानं कुविन्दानां पुरुषकारो ध्वंस्यते । श्रमणो गौतमोऽरण्ये प्रतिवसति । अस्माभिर्ग्रामे वस्तव्यम् । यत्कारणम् ? अतोनिदानं मनुष्याणां देयधर्मा न परिभुज्यन्त इति ॥

Gilgit Mss. Vol. III. iv. pp. 221-233.

६. जीवको कोमारभच्चो ।

तेन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन वेसाली इद्धा चेव होति फीता च, बहुजना आकिण्णमनुस्सा सुभिक्षा च । सत्त च पासादसहस्सानि सत्त च पासादसतानि सत्त च पासादा । सत्त च कूटागारसहस्सानि सत्त च कूटागारसतानि सत्त च कूटागारानि । सत्त च आरामसहस्सानि सत्त च आरामसतानि सत्त च आरामा । सत्त च पोक्खरणीसहस्सानि सत्त च पोक्खरणीसतानि सत्त च पोक्खरणियो । अम्बपालिका गणिका अभिरूपा होति दस्सनीया पासादिका परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागता । पदक्खिणा, नच्चे च गीते च वादिते च अभिसटा । अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं पञ्चासाय रत्तिं गच्छति । ताय च वेसाली भिय्योसोमत्ताय उपसोभति ॥

अथ खो राजगहको नेगमो वेसालिं अगमासि केनचिदेव करणीयेन । अद्दस खो राजगहको नेगमो वेसालिं इद्धं च फीतं च, बहुजनं आकिण्णमनुस्सं सुभिक्षं च । सत्त च पासादसहस्सानि...सत्त च पोक्खरणियो । अम्बपालिं च गणिकं अभिरूपं दस्सनीयं पासादिकं परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागतं । पदक्खिणं नच्चे च गीते च वादिते च अभिसटं । अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं पञ्चासाय रत्तिं गच्छन्ति । ताय च वेसालिं भिय्योसोमत्ताय उपसोभितं ति । अथ खो राजगहको नेगमो वेसालियं तं करणीयं तीरेत्वा पुनदेव राजगहं पञ्चागच्छि । येन राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा राजानं मागधं सेनियं बिम्बिसारं एतदवोच—वेसाली देव इद्धा च फीता च...भिय्योसोमत्ताय उपसोभति । साधु देव मयं पि गणिकं वुट्ठापेस्सामा ति । तेन हि भणे तादिसिं कुमारिं जानाहि यं तुम्हे गणिकं वुट्ठापेय्याथा ति ॥

तेन खो पन समयेन राजगहे सालवती नाम कुमारी अभिरूपा होति दस्सनीया पासादिका परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागता । अथ खो राजगहको नेगमो सालवतिं कुमारिं गणिकं वुट्ठापेसि । अथ खो सालवती गणिका नचिरस्सेव पदक्खिणा अहोसि, नच्चे च गीते च वादिते च अभिसटा, अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं पटिसतेन च रत्तिं गच्छति ॥

अथ खो सालवती गणिका नचिरस्सेव गब्भिनी अहोसि । अथ खो सालवतिया गणिकाय एतदहोसि—इत्थी खो गब्भिनी पुरिसानं अमनापा । सचे मं को पि जानिस्सति सालवती गणिका गब्भिनी ति, सब्बो मे सक्कारो परिहायिस्सति । यं नूनाहं गिलाना ति पटिवेदेय्यं ति । अथ खो सालवती गणिका दोवारिकं आणापेसि—मा भणे दोवारिक कोचि पुरिसो पाविसि, यो च मं पुच्छति, गिलाना ति पटिवेदेहीति । एवमय्ये ति खो सो दोवारिको सालवतिया गणिकाय पच्चस्सोसि ॥

अथ खो सालवती गणिका तस्स गब्भस्स परिपाकं अन्वाय पुत्तं विजायि । अथ खो सालवती गणिका दासिं आणापेसि—हन्द जे, इमं दारकं कत्तरसुप्पे पक्खिपित्वा नीहरित्वा संकारकूटे छड्ढेहीति । एवमय्ये ति खो सा दासी सालवतिया गणिकाय पटिस्सुत्वा तं दारकं कत्तरसुप्पे पक्खिपित्वा नीहरित्वा संकारकूटे छड्ढेसि ॥

तेन खो पन समयेन अभयो नाम राजकुमारो कालस्सेव राजुपट्टानं गच्छन्तो अद्दस तं दारकं काकेहि संपरिकिणं । दिस्वान मनुस्से पुच्छि—किं एतं भणे काकेहि संपरिकिणं ति ? दारको देवा ति । जीवति भणे ति ? जीवति देवा ति । तेन हि भणे तं दारकं अम्हाकं अन्तेपुरं नेत्वा धातीनं देथ पोसेतुं ति । एवं देवा ति खो ते मनुस्सा अभयस्स राजकुमारस्स पटिस्सुत्वा तं दारकं अभयस्स राजकुमारस्स अन्तेपुरं नेत्वा धातीनं अदंसु—पोसेथा ति ! तस्स जीवतीति जीवको ति नामं अकंसु । कुमारेण पोसितो ति कोमारभञ्चो ति नामं अकंसु ॥

अथ खो जीवको कोमारभञ्चो नचिरस्सेव विञ्जुतं पापुणि । अथ खो जीवको कोमारभञ्चो येन अभयो राजकुमारो तेन उपसंकमि । उपसंकमित्वा अभयं राजकुमारं एतदवोच—का मे देव माता, को मे पिता ति ? अहं पि खो भणे ते जीवक मातरं न जानामि, अपि चाहं ते पिता । मया पि पोसापितो ति । अथ खो जीवकस्स कोमारभञ्चस्स एतदहोसि—इमानि खो राजकुलानि न सुकरानि असिप्पेण उपजीवितुं । यं नूनाहं सिप्पं सिक्खेय्यं ति ॥

तेन खो पन समयेन तक्कसिलायं दिसापामोक्खो वेज्जो पटिवसति । अथ खो जीवको कोमारभञ्चो अभयं राजकुमारं अनापुच्छा येन तक्कसिला तेन पक्कामि । अनुपुब्बेण येन तक्कसिला, येन सो वेज्जो तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा तं वेज्जं एतदवोच—इच्छाम'हं आचरिय सिप्पं सिक्खितुं ति । तेन हि भणे जीवक सिक्खस्सू ति । अथ खो जीवको कोमारभञ्चो बहुं च गण्हाति, लहुं च गण्हाति, सुहुं च उपधारेति, गहितं च'स्स न सम्मुस्सति ॥

अथ खो जीवकस्स कोमारभञ्चस्स सत्तन्नं वस्सानं अच्चयेन एतदहोसि—अहं च खो बहुं च गण्हामि, लहुं च गण्हामि, सुहुं च उपधारेमि, गहितं च मे न सम्मुस्सति, सत्त च मे वस्सानि अधीयन्तस्स । न यिमस्स सिप्पस्स अन्तो पञ्जायति । कदा यिमस्स सिप्पस्स अन्तो पञ्जायिस्सतीति ? अथ खो जीवको कोमारभञ्चो येन सो वेज्जो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा तं वेज्जं एतदवोच—अहं खो आचरिय बहुं च गण्हामि...पञ्जायिस्सतीति । तेन हि भणे जीवक, खणित्तिं आदाय तक्कसिलाय समन्ता योजनं आहिण्डन्तो यं किञ्चि अभेसज्जं पस्सेय्यासि, तं आहरा ति ॥

एवं आचरिया ति खो जीवको कोमारभच्चो तस्स वेज्जस्स पटिस्सुत्वा खणित्तिं आदाय तक्क-
सिलाय समन्ता योजनं आहिण्ढन्तो न किंचि अभेसज्जं अद्दस । अथ खो जीवको कोमारभच्चो येन
सो वेज्जो तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा तं वेज्जं एतद्वोच-आहिण्ढन्तो म्हि आचरिय तक्कसिलाय
समन्ता योजनं । न किंचि अभेसज्जं अद्दसं ति । सिक्खितोऽसि भणे जीवक । अलं ते एत्तकं
जीविकाया ति । जीवकस्स कोमारभच्चस्स परित्तं पाथेय्यं पादासि ॥

अथ खो जीवको कोमारभच्चो तं परित्तं पाथेय्यं आदाय येन राजगहं तेन पक्कामि । अथ
खो जीवकस्स कोमारभच्चस्स तं परित्तं पाथेय्यं अन्तरामग्गे साकेते परिक्खयं अगमासि । अथ खो
जीवकस्स कोमारभच्चस्स एतद्दहोसि-इमे खो मग्गा कन्तारा अप्पोदका अप्पभक्खा । न सुकरा
अपाथेय्येन गन्तुं । यं नूताहं पाथेय्यं परिसेय्यं ति ॥

तेन खो पन समयेन साकेते सेट्ठिभरियाय सत्तवस्सिको सीसाबाधो होति । बहू महन्ता
महन्ता दिसापामोक्खा वेज्जा आगन्त्वा नासक्खिसु अरोगं कातुं । बहू हिरज्जं आदाय अगमंसु ।
अथ खो जीवको कोमारभच्चो साकेतं पविसित्वा मनुस्से पुच्छि-को भणे गिलानो, कं तिकिच्छा-
मीति ? एतिस्सा आचरिय, सेट्ठिभरियाय सत्तवस्सिको सीसाबाधो । गच्छ आचरिय, सेट्ठिभरियं
तिकिच्छाहीति ॥

अथ खो जीवको कोमारभच्चो येन सेट्ठिस्स गहपतिस्स निवेसनं तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा
दोवारिकं आणापेसि-गच्छ भणे दोवारिक, सेट्ठिभरियाय पावदवेज्जो आगतो, सो तं दट्ठुकामो ति ।
एवमाचरिया ति खो सो दोवारिको जीवकस्स कोमारभच्चस्स पटिस्सुत्वा येन सेट्ठिभरिया तेनुप-
संकमि, उपसंकमित्वा तं सेट्ठिभरियं एतद्वोच-वेज्जो अय्ये आगतो, सो तं दट्ठुकामो ति । कीदिसो
भणे दोवारिक वेज्जो ति ? दहरको अय्ये ति । अलं भणे दोवारिक, किं मे दहरको वेज्जो करिस्सति ?
बहू महन्ता महन्ता दिसापामोक्खा वेज्जा आगन्त्वा नासक्खिसु अरोगं कातुं । बहू हिरज्जं आदाय
अगमंसू ति ॥

अथ खो सो दोवारिको येन जीवको कोमारभच्चो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा जीवकं कोमार-
भच्चं एतद्वोच-सेट्ठिभरिया आचरिय एवमाह-अलं भणे...अगमंसू ति । गच्छ भणे दोवारिक,
मा किर अय्ये पुरे किंचि अदासि । यदा अरोगा अहोसि, तदा यं इच्छेय्यासि तं दजेय्यासीति ।
एवं आचरिया ति खो सो दोवारिको जीवकस्स कोमारभच्चस्स पटिस्सुत्वा येन सेट्ठिभरिया तेनुप-
संकमि, उपसंकमित्वा सेट्ठिभरियं एतद्वोच-वेज्जो अय्ये एवमाह-मा किर अय्ये पुरे किंचि अदासि ।
यदा अरोगा अहोसि, तदा यं इच्छेय्यासि तं दजेय्यासीति । एवं आचरिया ति खो सो दोवा-
रिको जीवकस्स कोमारभच्चस्स पटिस्सुत्वा येन सेट्ठिभरिया तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा सेट्ठिभरियं
एतद्वोच-वेज्जो अय्ये एवमाह-मा किर...दजेय्यासीति । तेन हि भणे दोवारिक वेज्जो आगच्छतू
ति । एवं अय्ये ति खो सो दोवारिको सेट्ठिभरियाय पटिसुणित्वा येन जीवको कोमारभच्चो तेनुप-
संकमि, उपसंकमित्वा जीवकं कोमारभच्चं एतद्वोच-सेट्ठिभरिया तं आचरिय पक्कोसतीति ॥

अथ खो जीवको कोमारभच्चो येन सेट्टिभरिया तेनुपसंकमि, उपसंकमिन्वा सेट्टिभरियाय विकारं संलक्खेत्वा सेट्टिभरियं एतद्वोच—पसतेन अय्ये सप्पिना अत्थो ति । अथ खो सेट्टिभरिया जीवकस्स कोमारभच्चस्स पसतं सप्पिं दापेसि । अथ खो जीवको कोमारभच्चो तं पसतं सप्पिं नानाभेसज्जेहिं निप्पचित्वा सेट्टिभरियं मञ्चके उत्तानं निपज्जापेत्वा नत्थुतो अदासि । अथ खो तं सप्पिं नत्थुतो दिन्नं मुखतो उग्गच्छि । अथ खो सेट्टिभरिया पटिग्गहे निट्ठुहिन्वा दासिं आणापेसि—हन्द जे, इमं सप्पिं पिचुना गण्हाहीति ।

अथ खो जीवकस्स कोमारभच्चस्स एतद्वोसि—अच्छरियं याव तूखायं घरणी, यत्र हि नाम इमं छड्ढनीयधम्मं सप्पिं पिचुना गाहापेस्सति । बहुकानि च मे महग्घानि महग्घानि भेसज्जानि उपगतानि । किं पि मा'यं किंचि देय्यधम्मं दस्सतीति ? अथ खो सेट्टिभरिया जीवकस्स कोमारभच्चस्स विकारं संलक्खेत्वा जीवकं कोमारभच्चं एतद्वोच—किस्स त्वं आचरिय विमनोऽसीति । इध मे एतद्वोसि—अच्छरियं...देय्यधम्मं दस्सतीति ? मयं खो आचरिय अगारिका नाम उपजानामेतस्स संयमस्स । वरं एतं सप्पिं दासानं वा कम्मकरानं वा पादब्भञ्जनं वा पदीपकरणे वा आसित्तं । मा खो त्वं आचरिय विमनो अहोसि । न ते देय्यधम्मो हायिस्सतीति ॥

अथ खो जीवको कोमारभच्चो सेट्टिभरियाय सत्तवस्सिकं सीसाबाधं एकेनेव नत्थुकम्मेन अकट्ठि । अथ खो सेट्टिभरिया अरोगा समाना जीवकस्स कोमारभच्चस्स चत्तारि सहस्सानि पादासि । पुत्तो—माता मे अरोगा ठिता ति चत्तारि सहस्सानि पादासि । सुणिसा—सस्सू मे अरोगा ठिता ति चत्तारि सहस्सानि पादासि । सेट्टि गहपति—भरिया मे अरोगा ठिता ति चत्तारि सहस्सानि पादासि, दासं च दासिं च अस्सरथं च ॥

अथ खो जीवको कोमारभच्चो तानि सोळससहस्सानि आदाय दासं च दासिं च अस्सरथं च, येन राजगहं तेन पक्कामि । अनुपुब्बेन येन राजगहं, येन अभयो राजकुमारो तेनुपसंकमि, उपसंकमिन्वा अभयं राजकुमारं एतद्वोच—इदं मे देव पठमकम्मं सोळस सहस्सानि, दासो च दासी च अस्सरथो च । पटिगण्हातु मे देवो पोसावनिकं ति । अलं भणे जीवक तुय्हेव होतु । अम्हाकं येव अन्तेपुरे निवेसनं मापेहीति । एवं देवा ति जीवको कोमारभच्चो अभयस्स राजकुमारस्स पटिसुणित्वा अभयस्स राजकुमारस्स अन्तेपुरे निवेसनं मापेसि ॥

महावग्ग-८. १. १.

७. अम्बपाली गणिका ।

अस्सोसि अम्बपाली गणिका भगवा किर कोटिगामं अनुप्पत्तो ति । अथ खो अम्बपाली गणिका भद्रानि भद्रानि यानानि योजापेत्वा भद्रं यानं अभिरूहिन्वा भद्रेहि भद्रेहि यानेहि वेसालिया निज्यासि भगवन्तं दस्सनाय । यावतिका यानस्स भूमि, यानेन गन्त्वा याना पच्चोरूहिन्वा पत्तिका व येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमिन्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो अम्बपालिं गणिकं भगवा धम्मिया कथाय संदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि ।

अथ खो अम्बपाली गणिका भगवता धम्मिया कथाय संदस्सिता समादपिता समुत्तेजिता संपहंसिता भगवन्तं एतद्वोच—अधिवासेतु मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन । अथ खो अम्बपाली गणिका भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ॥

अस्सोसुं खो वेसालिका लिच्छवी—भगवा किर कोटिगामं अनुप्पत्तो ति । अथ खो वेसालिका लिच्छवी भद्रानि भद्रानि यानानि योजापेत्वा भद्रं भद्रं यानं अभिरूहित्वा भद्रेहि भद्रेहि यानेहि वेसालिया निय्यासुं भगवन्तं दस्सनाय । अप्पेकच्चे लिच्छवी नीला होन्ति नीलवण्णा नीलवत्था नीलवत्थालंकारा । अप्पेकच्चे पीता होन्ति पीतवण्णा पीतवत्था पीतवत्थालंकारा । अप्पेकच्चे लोहितका होन्ति लोहितवण्णा लोहितवत्था लोहितालंकारा । अप्पेकच्चे ओदाता होन्ति ओदातवण्णा ओदातवत्था ओदातालंकारा । अथ खो अम्बपाली गणिका दहरानं दहरानं लिच्छवीनं ईसाय ईसं युगेन युगं चक्केन चक्कं अक्खेन अक्खं पटिवट्टेसि ॥

अथ खो ते लिच्छवी अम्बपालिं गणिकं एतद्वोचुं—किस्स जे अम्बपालि दहरानं दहरानं लिच्छवीनं....अक्खेन अक्खं पटिवट्टेसीति ? तथा हि पन मया अय्यपुत्ता स्वातनाय बुद्धपमुखो भिक्खुसंघो निमन्तितो ति । देहि जे अम्बपालि अम्हाकं एतं भत्तं सतसहस्सेना ति । सच्चे मे अय्यपुत्ता वेसालिं साहारं दज्जेय्याथ, नेव दज्जा अहं तं भत्तं ति । अथ खो ते लिच्छवी अङ्गुली पोथेसुं—जित'म्हा वत भो अम्बकाय, पराजित'म्हा वत भो अम्बकाया ति ॥

अथ खो ते लिच्छवी येन भगवा तेनुपसंकमि । अदस खो भगवा ते लिच्छवी दूरतो व आगच्छन्ते । दिस्वान भिक्खू आमन्तेसि—येहि भिक्खवे भिक्खूहि देवा तावतिसा अदिट्ठपुब्बा, ओलोकेथ भिक्खवे लिच्छविपरिसं, अपलोकेथ भिक्खवे लिच्छविपरिसं, उपसंहरथ भिक्खवे लिच्छविपरिसं तावतिसपरिसं ति । अथ खो ते लिच्छवी यावतिका यानस्स भूमि, यानेन गत्वा याना पच्चोरूहित्वा पत्तिका व येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्ने खो ते लिच्छवी भगवा धम्मिया कथाय संदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि । अथ खो ते लिच्छवी भगवता धम्मियाय कथाय संदस्सिता समादपिता समुत्तेजिता संपहंसिता भगवन्तं एतद्वोचुं—अधिवासेतु नो भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवुत्थो'म्हि लिच्छवी स्वातनाय अम्बपालिया गणिकाय भत्तं ति । अथ खो ते लिच्छवी अङ्गुली पोथेसुं—जित'म्हा वत भो अम्बकाय, पराजित'म्हा वत भो अम्बकाया ति । अथ खो ते लिच्छवी भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कमिंसु ॥

अथ खो भगवा कोटिगामे यथाभिरन्तं विहरित्वा येन वातिका तेनुपसंकमि । तत्र सुदं भगवा वातिके विहरति गिञ्जकावसथे । अथ खो अम्बपाली गणिका तस्सा रत्तिया अच्चयेन सके आरामे पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचेसि—कालो भन्ते, निट्ठितं

भत्तं ति । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरं आदाय येन अम्बपालियाय गणिकाय परिवेसना तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसंघेन । अथ खो अम्बपाली गणिका बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था संतपेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्ना खो अम्बपाली गणिका भगवन्तं एतदवोच—इमा'हं भन्ते अम्बपालिवन्तं बुद्धपमुखस्स भिक्खुसंघस्स दम्मीति । पटिग्गहेसि भगवा आरामं ॥

महावग्ग—६. ३. १.

८. विसाखा मिगारमाता ।

अथ खो भगवा वाराणसियं यथाभिरन्तं विहरित्वा येन सावत्थि तेन चारिकं पक्कामि । अनुपुब्बेन चारिकं चरमानो येन सावत्थि तदवसरि । तत्र सुदं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो विसाखा मिगारमाता येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्ना खो विसाखं मिगारमातरं भगवा धम्मिया कथाय संदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि संपहंसेसि । अथ खो विसाखा मिगारमाता भगवता धम्मिया कथाय संदस्सिता समादपिता समुत्तेजिता संपहंसिता भगवन्तं एतदवोच—अधिवासेतु मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि खो भगवा तुण्हीभावेन । अथ खो विसाखा मिगारमाता भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ॥

तेन खो पन समयेन तस्सा रत्तिया अञ्चयेन चातुद्दीपको महामेघो पावस्सि । अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—यथा भिक्खवे जेतवने वस्सति, एवं चतूसु दीपेसु वस्सति । ओवस्सापेथ भिक्खवे कायं । अयं पच्छिमको चातुद्दीपको महामेघो ति । एवं भन्ते ति खो ते भिक्खू भगवतो पटिस्सुत्वा निक्खिन्तचीवरा कायं ओवस्सापेन्ति ॥

अथ खो विसाखा मिगारमाता पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा दासिं आमन्तेसि—गच्छ जे, आरामं गन्त्वा कालमारोचेहि, कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति । एवं अय्ये ति खो सा दासी विसाखाय मिगारमातुया पटिस्सुत्वा आरामं गन्त्वा अइस भिक्खू निक्खिन्तचीवरे कायं ओवस्सापेन्ते । दिस्वान, नत्थि आरामे भिक्खू, आजीवका कायं ओवस्सापेन्तीति, येन विसाखा मिगारमाता तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा विसाखं मिगारमातरं एतदवोच—नत्थ'य्ये आरामे भिक्खू, आजीवका कायं ओवस्सापेन्तीति ॥

अथ खो विसाखाय मिगारमाताय पण्डिताय वियत्ताय मेधाविनिथा एतदहोसि—निस्संसयं खो अय्या निक्खिन्तचीवरा कायं ओवस्सापेन्तीति । सा अयं बाला मज्झित्थ नत्थि आरामे भिक्खू, आजीवका कायं ओवस्सापेन्तीति । दासिं आणापेसि—गच्छ जे, आरामं गन्त्वा काल-

मारोचेहि—कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति । अथ खो ते भिक्खू गत्तानि सीतिकरित्वा कल्लकाया चीवरानि गहेत्वा यथाविहारं पविसिंसु । अथ खो सा दासी आरामं गन्त्वा भिक्खू अपस्सन्ती नत्थि आरामे भिक्खू, सुब्बो आरामो ति येन विसाखा मिगारमाता तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा विसाखं मिगारमातरं एतद्वोच—नत्थ'य्ये आरामे भिक्खू, सुब्बो आरामो ति । अथ खो विसाखाय मिगारमाताय एतद्वोच—निस्संसयं खो अय्या गत्तानि सीतिकरित्वा कल्लकाया चीवरानि गहेत्वा यथाविहारं पविट्ठा । सा अयं बाला मज्झित्थ, नत्थि आरामे भिक्खू, सुब्बो आरामो ति । दासिं आणापेसि—गच्छ जे, आरामं गन्त्वा कालं आरोचेहि, कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति ॥

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—संनहथ भिक्खवे पत्तचीवरं, कालो भत्तस्सा ति । एवं भन्ते ति खो ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय, सेय्यथापि नाम बलवा पुरिसो समिञ्जितं वा बाहं पसारेय्य, पसारितं वा बाहं समिञ्जेय्य, एवमेव जेतवने अन्तरहितो विसाखाय मिगारमातुया कोट्टके पातुरहोसि । निसीदि भगवा पब्बत्ते आसने सद्धिं भिक्खुसंघेन ॥

अथ खो विसाखा मिगारमाता, अच्छरियं वत भो, अब्भुतं वत भो तथागतस्स महिद्विकता, महानुभावता, यत्र हि नाम जन्नुकमत्तेसु पि ओघेसु पवत्तमानेसु, कटिमत्तेसु पि ओघेसु पवत्तमानेसु, न हि नाम एकभिक्खुस्स पि पादा वा चीवरानि वा अल्लानि भविस्सन्तीति हट्ठा उदग्गा बुद्धपमुखं भिक्खुसंघं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्था संतप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं भुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्ना खो विसाखा मिगारमाता भगवन्तं एतद्वोच—अट्ठा'हं भन्ते भगवन्तं वरानि याचामीति । अतिक्रन्तवरा खो विसाखे तथागता ति । यानि च भन्ते कप्पियानि, यानि च अनवज्जानीति । वदेहि विसाखे ति । इच्छाम'हं भन्ते संघस्स यावजीवं वस्सिकसाटिकं दातुं, आगन्तुकभत्तं दातुं, गमिकभत्तं दातुं, गिलानभत्तं दातुं, गिलानुपट्ठाकभत्तं दातुं, गिलानभेसज्जं दातुं, धुवयागुं दातुं, भिक्खुणीसंघस्स उदकसाटिकं दातुं ति ॥

किं पन त्वं विसाखे अत्थवसं संपस्समाना तथागतं अट्ठ वरानि याचसीति ?

(१) इधाहं भन्ते दासिमाणापेसिं—गच्छ जे, आरामं गन्त्वा कालमारोचेहि, कालो भन्ते, निट्ठितं भत्तं ति । अथ खो सा दासी आरामं गन्त्वा अहस भिक्खू निक्खित्तचीवरे कायं ओवस्सापेन्ते । दिस्वान, नत्थि आरामे भिक्खू, आजीवका कायं ओवस्सापेन्तीति, येनाहं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा मं एतद्वोच—नत्थ'य्ये आरामे भिक्खू, आजीवका कायं ओवस्सापेन्तीति । असुचि भन्ते नग्गियं पटिकूलं । इमा'हं भन्ते अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि संघस्स यावजीवं वस्सिकसाटिकं दातुं ॥

(२) पुन च परं भन्ते आगन्तुको भिक्खु न वीथिकुसलो न गोचरकुसलो किलन्तो पिण्डाय चरति । सो मे आगन्तुकभत्तं भुञ्जित्वा वीथिकुसलो गोचरकुसलो अकिलन्तो पिण्डाय चरिस्सति । इमा'हं भन्ते अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि संघस्स यावजीवं आगन्तुकभत्तं दातुं ॥

(३) पुन च परं भन्ते गमिको भिक्षु अत्तनो भत्तं परियेसमानो सत्था वा विहायि-
स्सति, यत्थ वा वासं गन्तुकामो भविस्सति तत्थ विकाले उपगच्छिस्सति, किलन्तो अद्धानं
गमिस्सति । सो मे गमिकभत्तं भुञ्जित्वा सत्था न विहायिस्सति, यत्थ वा वासं गन्तुकामो
भविस्सति तत्थ कालेन उपगच्छिस्सति, अकिलन्तो अद्धानं गमिस्सति । इमा'हं भन्ते अत्थवसं
संपस्समाना इच्छामि संघस्स यावजीवं गमिकभत्तं दातुं ॥

(४) पुन च परं भन्ते गिलानस्स भिक्षुनो सप्पायानि भोजनानि अलभन्तस्स आबाधो
वा अभिवट्ठिस्सति, कालंकिरिया वा भविस्सति । तस्स मे गिलानभत्तं भुत्तस्स आबाधो न अभि-
वट्ठिस्सति, कालंकिरिया न भविस्सति । इमा'हं भन्ते अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि संघस्स
यावजीवं गिलानभत्तं दातुं ॥

(५) पुन च परं भन्ते गिलानुपट्ठाको भिक्षु अत्तनो भत्तं परियेसमानो गिलानस्स
उत्सूरे भत्तं नीहरिस्सति, भत्तच्छेदं करिस्सति । सो मे गिलानुपट्ठाकभत्तं भुञ्जित्वा गिलानस्स
कालेन भत्तं नीहरिस्सति । भत्तच्छेदं न करिस्सति । इमा'हं भन्ते अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि
संघस्स यावजीवं गिलानुपट्ठाकभत्तं दातुं ॥

(६) पुन च परं भन्ते गिलानस्स भिक्षुनो सप्पायानि भेसज्जानि अलभन्तस्स आबाधो
वा अभिवट्ठिस्सति, कालंकिरिया वा भविस्सति । तस्स मे गिलानभेसज्जं परिभुत्तस्स आबाधो न
अभिवट्ठिस्सति, कालंकिरिया न भविस्सति । इमा'हं भन्ते अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि संघस्स
यावजीवं गिलानभेसज्जं दातुं ।

(७) पुन च परं भन्ते भगवता अन्धकविन्दे दसानिसंसे संपस्समानेन यागु अनुब्बाता ।
त्या'हं भन्ते आनिसंसे संपस्समाना इच्छामि संघस्स यावजीवं धुवयागुं दातुं ॥

(८) इध भन्ते भिक्षुनियो अचिरवतिया नदिया वेसियाहि सद्धिं नग्गा एकतित्थे नहा-
यन्ति । ता भन्ते वेसिया भिक्षुनियो उप्पण्डेसुं—किं नु खो नाम तुम्हाकं अय्ये दहरानं ब्रह्म-
चरियं चिण्णेन । ननु नाम कामा परिभुञ्जितव्वा । यदा जिण्णा भविस्सन्ति तदा ब्रह्मचरियं चरि-
त्सथ । एवं तुम्हाकं उभो अन्ता परिग्गहिता भविस्सन्तीति । ता भन्ते भिक्षुनियो वेसियाहि
उप्पण्डियमाना मङ्कु अहेसुं । असुचि भन्ते मातुगामस्स नग्गियं जेगुच्छं पटिक्कूलं । इमा'हं भन्ते
अत्थवसं संपस्समाना इच्छामि भिक्षुनीसंघस्स यावजीवं उदकसाटिकं दातुं ति ॥

किं पन त्वं विसाखे आनिसंसं संपस्समाना तथागतं अट्ठ वरानि याचसीति ? इध भन्ते
दिसासु वस्सं वुत्था भिक्षू सावत्थियं आगच्छिस्सन्ति भगवन्तं दस्सनाय । ते भगवन्तं उपसंक-
मित्वा पुच्छिस्सन्ति—इत्थं नामो भिक्षु कालंको । तस्स का गति, को अभिसंपरायो ति ? तं
भगवा व्याकरिस्सति सोतापत्तिफले वा अनागामिफले वा अरहत्तफले वा । त्या'हं उपसंकमित्वा
पुच्छिस्सामि—आगतपुब्बा नु खो भन्ते तेन अय्येन सावत्थीति ? सचे इमे वक्खन्ति आगतपुब्बा

तेन भिक्खुना सावत्थीति, निट्ठं मे एत्थ गच्छिस्सामि—निस्संसयं परिभुत्तं तेन अय्येन वस्सिकसाटिका वा आगन्नुकभत्तं वा गमिकभत्तं वा गिलानभत्तं वा गिलानुपट्ठाकभत्तं वा गिलानभेसज्जं वा धुवयागु वा ति । तस्सा मे तदनुस्सरन्तिया पामुज्जं जायिस्सति, पमुदिताय पीति जायिस्सति, पीतिमनाय कायो पस्सम्भिस्सति, पस्सद्वकाया सुखं वेदयिस्सामि, सुखिनिया चित्तं समाधियिस्सति । सा मे भविस्सति इन्द्रियभावना बलभावना वोञ्जङ्गभावना । इमा'हं भन्ते आनिसंसं संपस्समाना तथागतं अट्ठ वरानि याचामीति । साधु साधु विसाखे, साधु खो त्वं विसाखे, इममानिसंसं संपस्समाना तथागतं अट्ठ वरानि याचसि । अनुजानामि ते विसाखे अट्ठ वरानीति ॥

महावग्ग-८. २. ७.

९. अनाथपिण्डिकवत्थु ।

तेन हि खो पन समयेन अनाथपिण्डिको गहपति राजगहकस्स सेट्ठिस्स भगिनिपतिको होति । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति राजगहं अगमासि केनचिदेव करणीयेम । तेन खो पन समयेन राजगहकेन सेट्ठिना स्वातनाय बुद्धप्पमुखो संघो निमन्तितो होति । अथ खो राजगहको सेट्ठि दासे च कम्मकारे च आणापेसि—तेन हि भणे, कालस्सेव उट्ठाया यागुयो पचथ, भत्तानि पचथ, सूपानि संपादेथ, उत्तरिभङ्गानि संपादेथा ति । अथ खो अनाथपिण्डिकस्स गहपतिस्स एतदहोसि—पुब्बे ख्वा'यं गहपति मयि आगते सब्बकिञ्चानि निक्खिपित्वा ममं येव सद्धिं पटिसंमोदति । सो दाना'यं विक्खित्तरूपो दासे च कम्मकारे च आणापेसि—तेन हि... उत्तरिभङ्गानि संपादेथा ति । किं नु खो इमस्स गहपतिस्स आवाहो वा भविस्सति, विवाहो वा भविस्सति, महायञ्जो वा पच्चुपट्ठितो, राजा वा मागधो सेनियो विम्बिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेना ति ?

अथ खो राजगहको सेट्ठि दासे च कम्मकारे च आणापेत्वा येन अनाथपिण्डिको गहपति तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा अनाथपिण्डिकेन गहपतिना सद्धिं पटिसंमोदित्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो राजगहकं सेट्ठिं अनाथपिण्डिको गहपति एतदवोच—पुब्बे खो...सद्धिं बलकायेना ति । न मे गहपति आवाहो वा भविस्सति...नापि वा राजा मागधो सेनियो विम्बिसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धिं बलकायेन । अपि च मे महायञ्जो पच्चुपट्ठितो । स्वातनाय बुद्धप्पमुखो संघो निमन्तितो ति । बुद्धो ति त्वं गहपति वदेसीति ? बुद्धो त्या'हं गहपति वदामीति । ...घोसो पि खो एसो गहपति दुल्लभो लोकस्मिं यदिदं बुद्धो बुद्धो ति । सक्का नु खो गहपति इमं कालं तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमितुं अरहं सम्मासंबुद्धं ति ? अकालो खो गहपति इमं कालं तं भगवन्तं दस्सनाय । खे'दानि त्वं कालेन तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमिस्ससि अरहन्तं सम्मासंबुद्धं ति ॥

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति—खे'दाना'हं कालेन तं भगवन्तं दस्सनाय उपसंकमिस्सामि अरहन्तं सम्मासंबुद्धं ति बुद्धगताय सतिया निपज्जित्वा रत्तिया सुदं तिक्खत्तुं बुट्ठासि पभातं मञ्ज्वमानो ॥

अथ खो अनाथपिण्डको गहपति येन सिवकद्वारं तेनुपसंकमि । अमनुस्सा द्वारं विवारिंस्सु । अथ खो अनाथपिण्डकस्स गहपतिस्स नगरम्हा निक्खन्तस्स आलोको अन्तरधायि, अन्धकारो पातुरहोसि, भयं छम्भितत्तं लोमहंसो उदपादि, ततो व पुनो निवत्तितुकामो अहोसि । अथ खो सिवको यक्खो अनन्तरहितो सद्मनुस्सावेसि—

सतं हत्थी सतं अस्सा सतं अस्सतरीरथा ।

सतं कञ्जासहस्सानि आमुक्कमणिक्कुण्डला ।

एकस्स पदवीतिहारस्स कलं नाग्घन्ति सोळसिं ॥ ति ।

अभिक्कम गहपति, अभिक्कम गहपति, अभिक्कन्तं ते सेय्यो नो पटिक्कन्तं ति । अथ खो अनाथपिण्डकस्स गहपतिस्स अन्धकारो अन्तरधायि, अलोको पातुरहोसि, यं अहोसि भयं छम्भितत्तं लोमहंसो सो पटिप्पस्सम्भि । दुतियं पि...ततियं पि...पटिप्पस्सम्भि । अथ खो अनाथपिण्डको गहपति येन सीतवनं तेनुपसंकमि ॥

तेन खो पन समयेन भगवा रत्तिया पच्चससमयं पच्चुट्टाय अज्झोकासे चङ्कमति । अद्दसा खो भगवा अनाथपिण्डकं गहपतिं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान चङ्कमा ओरोहित्वा पच्चत्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा अनाथपिण्डकं गहपतिं एतद्वोच—एहि सुदत्ता ति । अथ खो अनाथपिण्डको गहपति नामेन मं भगवा आलपतीति हट्ठो उदग्गो येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतद्वोच—कच्चि भन्ते भगवा सुखं सयित्था ? ति

सब्बदा एव सुखं सेति ब्राह्मणो परिनिब्बुतो ।

यो न लिम्पति कामेसु सीतिभूतो निरूपधि ॥

सब्बा आसत्तियो छेत्वा विनेय्य हृदये दरं ।

उपसन्तो सुखं सेति सन्ति पप्पुय्य चेतसा ॥ ति ।

अथ खो भगवा अनाथपिण्डकस्स गहपतिस्स आनुपुब्बि कथं कथेसि । सेय्यथीदं—दानकथं....निरोधधम्मं ति । अथ खो अनाथपिण्डको गहपति दट्ठधम्मो....पाणुपेतं सरणं गतं । अधिवासेतु च मे भन्ते भगवा स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन ॥

अथ खो अनाथपिण्डको गहपति भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि । अस्सोसि खो राजगहको सेट्ठि—अनाथपिण्डकेन किर गहपतिना स्वातनाय बुद्धप्पमुखो संघो निमन्तितो ति । अथ खो राजगहको सेट्ठि अनाथपिण्डकं गहपतिं एतद्वोच—तथा किर गहपति स्वातनाय बुद्धप्पमुखो संघो निमन्तितो । त्वं चासि आगन्तुको । देसि ते गहपति वेय्यायिकं येन त्वं बुद्धप्पमुखस्स संघस्स भत्तं करेय्यासीति । अलं गहपति, अत्थि मे वेय्यायिकं येनाहं बुद्धप्पमुखस्स संघस्स भत्तं करिस्सामीति । अस्सोसि खो राजगहको नेगमो... । अस्सोसि खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो....भत्तं करिस्सामीति ॥

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति तस्सा रत्तिया अच्चेन राजगहकस्स सेट्ठिस्स निवेसने पणीतं खादनीयं भोजनीयं पटियादापेत्वा भगवतो कालं आरोचापेसि—कालो भन्ते, निद्रितं भत्तं ति । अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय येन राजगहकस्स सेट्ठिस्स निवेसनं तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि सद्धिं भिक्खुसंघेन । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति बुद्धप्पमुखं संघं पणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन सहत्वा संतप्पेत्वा संपवारेत्वा भगवन्तं मुत्ताविं ओनीतपत्तपाणिं एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो अनाथपिण्डिको गहपति भगवन्तं एतदवोच—अधिवासेतु मे भन्ते भगवा सावत्थियं वस्सावासं सद्धिं भिक्खुसंघेना ति । सुब्बागारे खो गहपति तथागता अभिरमन्तीति । अब्बातं भगवा, अब्बातं सुगता ति । अथ खो भगवा अनाथपिण्डिकं गहपतिं धम्मिया कथाय संदस्सेत्वा समादपेत्वा समुत्तेजेत्वा संपहंसेत्वा उट्ठायासना पक्कामि ॥

तेन खो पन समयेन अनाथपिण्डिको गहपति बहुमित्तो होति बहुसहायो आदेय्यवाचो । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति राजगहे तं करणीयं तीरेत्वा येन सावत्थि तेन पक्कामि । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति अन्तरामग्गे मनुस्से आणापेसि—आरामे अय्या करोथ, विहारे पतिट्ठापेथ, दानानि पट्टपेथ । बुद्धो लोके उप्पन्नो । सो च मया भगवा निमन्तितो इमिना मग्गेन आगच्छिस्सतीति । अथ खो ते मनुस्सा अनाथपिण्डिकेन गहपतिना उय्योजिता आरामे अकंसु, विहारे पतिट्ठापेसुं, दानानि पट्टपेसुं ॥

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति सावत्थि गन्त्वा समन्ता सावत्थि अनुविलोकेसि, कत्थं नु खो भगवा विहरेय्य, यं अस्स गामतो नेव अतिदूरे न अच्चासन्ने गमनागमनसंपन्नं अत्थिकानं अत्थिकानं मनुस्सानं अभिक्कमनीयं दिवा अप्पाकिण्णं रत्तिं अप्पसहं अप्पनिग्घोसं विजनवातं मनुस्सराहसेय्यकं पटिसल्लानसारुपं । अइसा खो अनाथपिण्डिको गहपति जेतस्स कुमारस्स उय्यानं गामतो नेव अतिदूरे...पटिसल्लानसारुपं । दिस्वान येन जेतो कुमारो तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा जेतं कुमारं एतदवोच—देहि मे अय्यपुत्त उय्यानं आरामं कातुं ति । अदेय्यो गहपति आरामो अपि कोटिसंथरेना ति । गहितो अय्यपुत्त आरामो ति । न गहितो गहपति आरामो ति । गहितो न गहितो ति बोहारिके महामत्ते पुच्छिंसु । महामत्ता एवमाहंसु—यतो तथा अय्यपुत्त अग्घो कतो, गहितो आरामो ति ॥

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति सकदेहि हिरब्बं निब्बाहापेत्वा जेतवनं कोटिसंथरं संथरापेसि । सकिं नीहटं हिरब्बं थोकस्स ओकासस्स कोट्टकसामन्ता नप्पहोति । अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति मनुस्से आणापेसि—गच्छथ भणे हिरब्बं आहरथ, इमं ओकासं संथरिस्सामा ति । अथ खो जेतस्स कुमारस्स एतदहोसि—न खो इदं ओरकं भविस्सति यथायं गहपति ताव बहुं हिरब्बं परिच्चजतीति, अनाथपिण्डिकं गहपतिं एतदवोच—अलं गहपति, मा तं ओकासं संथरापेसि । देहि मे एतं ओकासं । ममेतं दानं भविस्सतीति । अथ खो अनाथपिण्डिको

गहपति, अयं खो जेतो कुमारो अभिञ्जातो वातमनुस्सो । महत्थिको खो पन एवरूपानं
वातमनुस्सानं इमस्सिं धम्मविनये पसादो ति तं ओकासं जेतस्स कुमारस्स पादासि । अथ खो
जेतो कुमारो तस्मिं ओकासे कोट्टकं मापेसि ॥

अथ खो अनाथपिण्डिको गहपति जेतवने विहारे कारापेसि, परिवेणानि कारापेसि, कोट्टके
कारापेसि, उपट्टानसालायो कारापेसि, अगिसालायो कारापेसि, कप्पियकुटियो कारापेसि, वच्च-
कुटियो कारापेसि, चङ्कमे कारापेसि, चङ्कमनसालायो कारापेसि, उदपाने कारापेसि, उदपान-
सालायो कारापेसि, जन्ताघरे कारापेसि, जन्ताघरसालायो कारापेसि, पोक्खराणियो कारापेसि,
मण्डपे कारापेसि ॥

चुल्लवग्ग-६

१०. आनन्दो थेरो ।

पिसुनेन च कोधनेन च मच्छरिना च विभूतिनन्दिना ।
सखितं न करेय्य पण्डितो पापो कापुरिसेन संगमो ॥ १ ॥

सद्धेन च पेसलेन च पञ्चवता च बहुस्सुतेन च ।
सखितं हि करेय्य पण्डितो भद्दो सप्पुरिसेन संगमो ॥ २ ॥

पस्स चित्तकतं बिब्बं अरुकायं समुस्सितं ।
आतुरं बहुसंकप्पं यस्स नत्थि धुवं ठिति ॥ ३ ॥

बहुस्सुतो चित्तकथी बुद्धस्स परिचारको ।
पन्नभारो विसंयुत्तो सेय्यं कप्पेति गोतमो ॥ ४ ॥

खीणासवो विसंयुत्तो सङ्गातीतो सुनिब्बुतो ।
धारेति अन्तिमं देहं जातिमरणपारगू ॥ ५ ॥

यस्मिं पतिट्ठिता धम्मा बुद्धस्सादिच्चबन्धुनो ।
निब्बाणगमने मग्गे सोऽयं तिट्ठति गोतमो ॥ ६ ॥

द्वासीतिं बुद्धतो गण्हि द्वे सहस्सानि भिक्खुतो ।
चतुरासीतिसहस्सानि ये'मे धम्मा पवत्तिनो ॥ ७ ॥

अप्पस्सुतोऽयं पुरिसो बलिवद्दो व जीरति ।
मंसानि तस्स वड्ढन्ति पञ्चा तस्स न वड्ढति ॥ ८ ॥

बहुस्सुतो अप्पसुतं यो सुतेनातिमञ्चति ।
अन्धो पदीपधारो व तत्थेव पटिभाति मं ॥ ९ ॥

बहुस्सुतं उपासेय्य सुतं च न विनासये ।
तं मूलं ब्रह्मचरियस्स तस्मा धम्मधरो सिया ॥ १० ॥

पुब्बापरञ्जू अत्थञ्जू निरुत्तिपदकोविदो ।
 सुग्गहीतं च गण्हाति अत्थं चोपपरिक्खति ॥ ११ ॥
 खन्त्या छन्दकतो होति उस्सहित्वा तुलेति तं ।
 समये सो पदहति अज्झत्तं सुसमाहितो ॥ १२ ॥
 बहुस्सुतं धम्मधरं सप्पञ्जं बुद्धसावकं ।
 धम्मविज्ज्याणमाकङ्खं तं भजेथ तथाविधं ॥ १३ ॥
 बहुस्सुतो धम्मधरो कोसारक्खो महेसिनो ।
 चक्खु सब्बस्स लोकस्स पूजनेय्यो बहुस्सुतो ॥ १४ ॥
 धम्मारामो धम्मरतो धम्मं अनुविचिन्तयं ।
 धम्ममनुस्सरं भिक्खु सद्धम्मा न परिहायति ॥ १५ ॥
 कायमच्छेरगरुनो हिज्ज्यमाने अनुद्वहे ।
 सरीरसुखगिद्धस्स कुतो समण फासुता ॥ १६ ॥
 न पक्खन्ति दिसा सब्बा धम्मा न पटिभन्ति मं ।
 गते कल्याणमित्तिहि अन्धकारं व खायति ॥ १७ ॥
 अब्भातीतसहायस्स अतीतगतसत्थुनो ।
 नत्थि एतादिसं मित्तं यथा कायगता सति ॥ १८ ॥
 ये पुराणा अतीता ते नवेहि न समेति मे ।
 स्वज्ज एको व ज्ञायामि वस्सुपेतो व पक्खिमा ॥ १९ ॥
 दस्सनाय अतिक्कन्ते नानावेरज्जके बहू ।
 मा वारयित्थ सोतारो पस्सन्तु समयो ममं ॥ २० ॥
 दस्सनाय अतिक्कन्ते नानावेरज्जके पुथू ।
 करोति सत्था ओकासं न निवारेति चक्खुमा ॥ २१ ॥
 पण्णवीसतिवस्सानि सेखभूतस्स मे सतो ।
 न कामसञ्ज्या उप्पज्जि पस्स धम्मसुधम्मतं ॥ २२ ॥
 पण्णवीसतिवस्सानि सेखभूतस्स मे सतो ।
 न दोससञ्ज्या उप्पज्जि पस्स धम्मसुधम्मतं ॥ २३ ॥
 पण्णवीसतिवस्सानि भगवन्तं उपट्ठहिं ।
 मेत्तेन कायकम्मेन छाया व अनपायिनी ॥ २४ ॥
 पण्णवीसतिवस्सानि भगवन्तं उपट्ठहिं ।
 मेत्तेन वचीकम्मेन छाया व अनपायिनी ॥ २५ ॥

पण्णवीसतिवस्सानि भगवन्तं उपट्ठहिं ।
 मेत्तेन मनोकम्मेन छाया व अनपायिनी ॥ २६ ॥
 बुद्धस्स चङ्कमन्तस्स पिट्ठितो अनुचङ्कमिं ।
 धम्मे देसियमानम्हि बाणं मे उदपज्जथ ॥ २७ ॥
 अहं सकरणीयो म्हि सेखो अप्पत्तमानसो ।
 सत्थु च पटिनिब्बाणं यो अम्हं अनुकम्पको ॥ २८ ॥
 तदासि यं भिसनकं तदासि लोमहंसनं ।
 सब्बाकारवरूपेते संबुद्धे परिनिब्बुते ॥ २९ ॥
 बहुस्सुतो धम्मधरो कोसारक्खो महेसिनो ।
 चक्खु सब्बस्स लोकस्स आनन्दो परिनिब्बुतो ॥ ३० ॥
 बहुस्सुतो धम्मधरो कोसारक्खो महेसिनो ।
 चक्खु सब्बस्स लोकस्स अन्धकारे तमोनुदो ॥ ३१ ॥
 गतिमन्तो सतीमन्तो धितिमन्तो च यो इसि ।
 सद्धम्मधारको थेरो आनन्दो रतनाकरो ॥ ३२ ॥
 परिचिण्णो मया सत्था कतं बुद्धस्स सासनं ।
 ओहितो गरुको भारो भवनेत्ति समूहता ॥ ३३ ॥

थेरगाथा-१०२१-१०५३.

११. अङ्गुलिमालो थेरो ।

गच्छं वदेसि समण ठितोऽम्हि ममं च ब्रूसि ठितमट्ठितं ति ।
 पुच्छामि तं समण एतमत्थं कस्मा ठितो त्वं अहमट्ठितोऽम्हि ॥ १ ॥
 ठितो अहं अङ्गुलिमाल सब्बदा सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ।
 त्वं च पाणेसु असंयतोऽसि तस्मा ठितोऽहं तुवमट्ठितो ति ॥ २ ॥
 चिरस्सं वत मे महितो महेसि महावनं समणो पञ्चुपादि ।
 सोऽहं चजिस्सामि सहस्सपापं सुत्वान् गाथं तव धम्मयुत्तं ॥ ३ ॥
 इत्येव चोरो असि आवुधं च सोब्भे पपाते नरके अन्वकासि ।
 अवन्दि चोरो सुगतस्स पादे तत्थेव पन्वज्जमयाचि बुद्धं ॥ ४ ॥
 बुद्धो च खो कारुणिको महेसि यो सत्था लोकस्स सदेवकस्स ।
 तं एहि भिक्खू ति तदा अवोच एसेव तस्स अहु भिक्खुभावो ॥ ५ ॥

यो पुब्बे पमज्जित्वान पच्छा सो नप्पमज्जति ।
 सो'मं लोकं पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥ ६ ॥
 यस्स पापं कतं कम्मं कुसलेन पिथीयति ।
 सो'मं लोकं पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥ ७ ॥
 यो हवे दहरो भिक्खु युञ्जति बुद्धसासने ।
 सो'मं लोकं पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥ ८ ॥

दिसा हि मे धम्मकथं सुणन्तु दिसा हि मे युञ्जन्तु बुद्धसासने ।
 दिसा हि मे ते मनुस्से भजन्तु ये धम्ममेवादपयन्ति सन्तो ॥ ९ ॥
 दिसा हि मे खन्तिवादानं अविरोधप्पसंसिनं ।
 सुणन्तु धम्मं कालेन तं चानुविधीयन्तु ॥ १० ॥
 न हि जातु सो ममं हिंसे अब्बं वा पन कंचि नं ।
 पप्पुय्य परमं सन्ति रक्खेय्य तसथावरे ॥ ११ ॥

उदकं हि नयन्ति नेत्तिका उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।
 दारुं नमयन्ति तच्छका अत्तानं दमयन्ति पण्डिता ॥ १२ ॥
 दण्डेनेके दमयन्ति अङ्कुसेहि कसाहि च ।
 अदण्डेन असत्थेन अहं दन्तो म्हि तादिना ॥ १३ ॥
 अहिंसको ति मे नामं हिंसकस्स पुरे सतो ।
 अज्जाहं सच्चनामो म्हि न नं हिंसामि कंचि नं ॥ १४ ॥
 चोरो अहं पुरे आसिं अङ्गुलिमालो ति विस्सुतो ।
 सरणागमनं पस्स भवनेत्ति समूहता ॥ १५ ॥
 तादिसं कम्मं कत्वान बहुं दुग्गतिगामिनं ।
 फुट्ठो कम्मविपाकेन अनणो भुञ्जामि भोजनं ॥ १६ ॥
 पमादमनुयुञ्जन्ति बाला दुम्मेधिनो जना ।
 अप्पमादं च मेधावी धनं सेट्ठं व रक्खति ॥ १७ ॥
 मा पमादमनुयुञ्जेथ मा कामरतिसंथवं ।
 अप्पमत्तो हि ज्ञायन्तो पप्पोति परमं सुखं ॥ १८ ॥
 स्वागतं नापगतं नेतं दुम्मन्तितं मम ।
 तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता कतं बुद्धस्स सासनं ॥ १९ ॥
 स्वागतं नापगतं नेतं दुम्मन्तितं मम ।
 संविभत्तेसु धम्मेसु यं सेट्ठं तदुपागमं ॥ २० ॥

अरब्बे रक्खमूले वा पब्बतेसु गुहासु वा ।
 तत्थ तत्थेव अट्ठासिं उव्विग्गमनसो तदा ॥ २१ ॥
 सुखं सयामि ठायामि सुखं कप्पेमि जीविकं ।
 अहत्थपासो मारस्स अहो सत्थानुकम्पितो ॥ २२ ॥
 ब्रह्मजच्चो पुरे आसिं उदिच्चो उभतो अहुं ।
 सोऽज्ज पुत्तो सुगतस्स धम्मराजस्स सत्थुनो ॥ २३ ॥
 वीततण्हो अनादानो गुत्तद्वारो सुसंबुतो ।
 अघमूलं वमित्वान पत्तो मे आसवक्खयो ॥ २४ ॥
 परिचिण्णो मया सत्था कतं बुद्धस्स सासनं ।
 ओहितो गरुको भारो भवनेत्ति समूहता ॥ २५ ॥

थेरीगाथा-८६९-८९४

१२. सुजाता ।

अलंकता सुवसना मालिनी चन्दनोक्खिता ।
 सन्नाभरणसंछन्ना दासीगणपुरक्खिता ॥ १ ॥
 अन्नं पानं च आदाय खज्जं भोज्जं अनप्पकं ।
 गेहतो निक्खमित्वान उय्यानं अभिहारयिं ॥ २ ॥
 तत्थ रमित्वा कीळित्वा आगच्छन्ती सकं घरं ।
 विहारं दक्खिं पाविसिं साकेते अञ्जनं वनं ॥ ३ ॥
 दिस्वान लोकपज्जोतं वन्दित्वान उपाविसिं ।
 सो मे धम्मं अदेसेसि अनुकम्पाय चक्खुमा ॥ ४ ॥
 सुत्वा च खो महेसिस्स सच्चं संपटिविज्झ'हं ।
 तत्थेव विरजं धम्मं फुसयिं अमतं पदं ॥ ५ ॥
 ततो विज्जातसद्धम्मा पब्बजिं अन्नगारियं ।
 तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता अमोघं बुद्धसासनं ॥ ६ ॥

थेरीगाथा-१४५-१५०

१३. उप्पलवण्णा ।

उभो माता च धीता च मयं आसुं सपत्तियो ।
 तस्सा मे अहु संवेगो अब्भुतो लोमहंसनो ॥ १ ॥
 धिरत्थु कामा असुची दुग्गन्धा बहुकण्टका ।
 यत्थ माता च धीता च सभरिया मयं अहुं ॥ २ ॥

कामेस्वादीनवं दिस्वा नेक्खम्मं दब्बह्वेमतो ।
 सा पब्बजिं राजगहे अगारस्मानगारियं ॥ ३ ॥
 पुब्बेनिवासं जानामि दिब्बचक्खुं विसोधितं ।
 चेतोपरिच्चजाणं च सोतधातु विसोधिता ॥ ४ ॥
 इद्धि पि मे सच्छिकता पत्तो मे आसवक्खयो ।
 छ मे अभिञ्जा सच्छिकता कतं बुद्धान सासनं ॥ ५ ॥
 इद्धिया अभिनिम्मित्वा चतुरस्सं रथं अहं ।
 बुद्धस्स पादे वन्दित्वा लोकनाथस्स सिरीमतो ॥ ६ ॥
 “सुपुण्णित्तां उपगम्म पादपं एका तुवं तिट्ठसि रुक्खमूले ।
 न चापि दुतियो अत्थि कोचि न त्वं बाले भायसि धुत्तकानं” ॥ ७ ॥
 “सतंसहस्सानं पि धुत्तकानं समागता एदिसका भवेय्युं ।
 लोमं न इज्जे न पि संपवेधे किं मे तुवं मार करिस्ससे”को ॥ ८ ॥
 “एसा अन्तरधायामि कुच्छिं वा पविसामि ते ।
 भमुकन्तरे तिट्ठामि तिट्ठन्ति मं न दक्खिसि ॥ ९ ॥
 चित्तिमिह वसीभूताहं इद्धिपादा सुभाविता ।
 छ मे अभिञ्जा सच्छिकता कतं बुद्धान सासनं ॥ १० ॥
 सत्तिसूलपमा कामा खन्धानं अभिक्कुट्टना ।
 यं त्वं कामरतिं ब्रूसि अरति दानि सा मम ॥ ११ ॥
 सब्बत्थ विहता नन्दि तमोक्खन्धो पदालितो ।
 एवं जानाहि पापिम निहतो त्वमसि अन्तका”ति ॥ १२ ॥

थेरीगाथा-२२४-२३५

१४. कथं भो ब्राह्मणो होती ?

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा इच्छानङ्गले विहरति इच्छानङ्गलवनसण्डे । तेन खो पन
 समयेन संबहुला अभिञ्जाता ब्राह्मणमहासाला इच्छानङ्गले पटिवसन्ति, सेय्यधीदं-चङ्की ब्राह्मणो,
 तारुक्खो ब्राह्मणो, पोक्खरसाति ब्राह्मणो, जानुस्तोणि ब्राह्मणो, तोदेय्यो ब्राह्मणो, अञ्जे च अभि-
 ञ्जाता ब्राह्मणमहासाला । अथ खो वासेट्ठभारद्वाजानं माणवानं जंघाविहारमनुचङ्कममानानं
 अनुविचरमानानं अयं अन्तराकथा उदपादि-कथं भो ब्राह्मणो होतीति । भारद्वाजो माणवो एवमाह-
 यतो खो भो उभतो सुजातो होति...अनुपक्कुट्टो जातिवादेन, एत्तावता खो ब्राह्मणो होतीति ।
 वासेट्ठो माणवो एवमाह-यतो खो भो सीलवा च होति वतसंपन्नो च, एत्तावता खो ब्राह्मणो
 होतीति । नेव खो असक्खि भारद्वाजो माणवो वासेट्ठं माणवं सञ्जापेतुं, न पनासक्खि वासेट्ठो

माणवो भारद्वाजं माणवं सञ्वापेतुं । अथ खो वासेट्ठो माणवो भारद्वाजं माणवमामन्तेसि—अयं खो भो भारद्वाज, समणो गोतमो सक्यपुत्तो सक्यकुला पब्वजितो इच्छानङ्गले विहरति इच्छानङ्गलवनसण्डे । तं खो पन भवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कित्तिसदो अब्भुगगतो—इति पि सो भगवा...बुद्धो भगवा ति । आयाम भो भारद्वाज, येन समणो गोतमो तेनुपसंकमिस्साम, उपसंकमित्वा समणं गोतमं एतमत्थं पुच्छिस्साम । यथा नो समणो गोतमो व्याकरिस्सति, तथा नं धारेस्सामा ति । एवं भो ति खो भारद्वाजो माणवो वासेट्ठस्स माणवस्स पच्चस्सोसि ॥

अथ खो वासेट्ठभारद्वाजा माणवा येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवता सद्धिं संमोदिंसु, संमोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्नो खो वासेट्ठो माणवो भगवन्तं गाथाहि अञ्जभासि—

अनुञ्जातपटिञ्जाता तेविज्जा मयमस्सु भो ।
 अहं पोक्खरसातिस्स तारुक्खस्सायं माणवो ॥ १ ॥
 तेविज्जानं यदक्खातं तत्र केवलिनोऽस्मसे ।
 पदक्खमा नो वेय्याकरणा जप्पे आचरियसादिसा ॥ २ ॥
 तेसं नो जातिवादस्मिं विवादो अत्थि गोतम ।
 जातिया ब्राह्मणो होति भारद्वाजो ति भासति ।
 अहं च कम्मुना ब्रूमि एवं जानाहि चक्खुम ॥ ३ ॥
 ते न सक्काम सञ्वापेतुं अञ्जमञ्जं मयमुभो ।
 भगवन्तं पुट्टमागम्हा संबुद्धमिति विस्सुतं ॥ ४ ॥
 चन्दं यथा खयातीतं पेच्च (च्छ ?) पञ्चलिका जना ।
 वन्दमाना नमस्सन्ति एवं लोकस्मिं गोतमं ॥ ५ ॥
 चक्खुं लोके समुप्पन्नं मयं पुच्छाम गोतमं ।
 जातिया ब्राह्मणो होति उदाहु भवति कम्मुना ।
 अजानतं नो पब्रूहि यथा जानेमु ब्राह्मणं ॥ ६ ॥
 तेसं वोऽहं व्यक्खिस्सं अनुपुब्बं यथाकथं ।
 जातिविभङ्गं पाणानं अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥ ७ ॥
 तिणरुक्खे पि जानाथ न चापि पटिजानरे ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥ ८ ॥
 ततो कीटे पतङ्गे च याव कुन्तकिपिल्लिके ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं अञ्जमञ्जा हि जातियो ॥ ९ ॥

चतुष्पदे पि जानाथ खुहके च महल्लके ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं ..... ॥ १० ॥
 पादूदरे पि जानाथ उरगे दीघपिट्टिके ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं ..... ॥ ११ ॥
 ततो मच्छे पि जानाथ उदके वारिगोचरे ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं ..... ॥ १२ ॥
 ततो पक्खी पि जानाथ पत्तयाने विहंगमे ।
 लिङ्गं जातिमयं तेसं ..... ॥ १३ ॥
 यथा एतासु जातीसु लिङ्गं जातिमयं पुथु ।
 एवं नत्थि मनुस्सेसु लिङ्गं जातिमयं पुथु ॥ १४ ॥
 न केसेहि न सीसेन न कण्णेहि न अक्खिभि ।
 न मुखेन न नासाय न ओट्टेहि भमूहि वा ॥ १५ ॥
 न गीवाय न अंसेहि न उदरेन न पिट्टिया ।
 न सोणिया न उरसा न संबाधे न मेथुने ॥ १६ ॥
 न हत्थेहि न पादेहि नाङ्गुलीहि नखेहि वा ।
 न जंघाहि न ऊरूहि न वण्णेन सरेन वा ॥
 लिङ्गं जातिमयं नेव यथा अञ्जासु जातीसु ॥ १७ ॥
 पच्चत्तं च सरीरेसु मनुस्सेस्वेतं न विज्जति ।
 वोका(हा)रं च मनुस्सेसुं समञ्जाय पवुच्चति ॥ १८ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु गोरक्खमुपजीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि कस्सको सो न ब्राह्मणो ॥ १९ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु पुथु सिप्पेन जीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि सिप्पिको सो न ब्राह्मणो ॥ २० ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु वोहारमुपजीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि वाणिजो सो न ब्राह्मणो ॥ २१ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु परपेस्सेन जीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि पेस्सको सो न ब्राह्मणो ॥ २२ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु अदिन्नमुपजीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि चोरो एसो न ब्राह्मणो ॥ २३ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु इस्सत्थमुपजीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि योधाजीवो न ब्राह्मणो ॥ २४ ॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु पोरोहिच्चेन जीवति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि याचको सो न ब्राह्मणो ॥ २५ ॥
 यो हि कोचि मनुस्सेसु गामं रट्ठं च भुञ्जति ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि राजा एसो न ब्राह्मणो ॥ २६ ॥
 न चाहं ब्राह्मणं ब्रूमि योनिजं मत्तिसंभवं ।
 भोवादि नाम सो होति सचे होति सकिंचनो ।
 अकिंचनमनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ २७ ॥
 सब्बसंयोजनं छेत्वा यो वे न परितस्सति ।
 सङ्गातिगं विसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ २८ ॥
 छेत्वा नन्दि वरत्तं च संदानं सहनुक्कमं ।
 उक्खित्तपलिघं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ २९ ॥
 अक्कोसं वधबन्धं च अदुट्ठो यो तितिक्खति ।
 खन्तीबलं बलानीकं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३० ॥
 अक्कोधनं वतवन्तं सीलवन्तमनुस्सदं ।
 दन्तमन्तिमसारीरं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३१ ॥
 वारि पोक्खरपत्ते व आरग्गेरिव सासपो ।
 यो न लिम्पति कामेसु तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३२ ॥
 यो दुक्खस्स पजानाति इधेव खयमत्तनो ।
 पन्नभारं विसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३३ ॥
 गम्भीरपङ्कजं मेधार्थिं मग्गामग्गस्स कोविदं ।
 उत्तमत्थमनुप्पत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३४ ॥
 असंसट्ठं गहट्ठेहि अनागारेहि चूमयं ।
 अनोकसारिमप्पिच्छं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३५ ॥
 निधाय दण्डं भूतेसु तसेसु थावरेसु च ।
 यो न हन्ति न घातेति तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३६ ॥
 अविरुद्धं विरुद्धेसु अत्तदण्डेसु निब्बुतं ।
 सादानेसु अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३७ ॥
 यस्स रागो च दोसो च मानो मक्खो च ओहितो ।
 सासपोरिव आरग्गा तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३८ ॥

अककसं विञ्जापतिं गिरं सच्चमुदीरये ।
 याय नाभिसजे किञ्चि तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ३९ ॥
 यो च दीघं च रस्सं च अणुं थूलं सुभासुभं ।
 लोके अदिन्नं नादियति तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४० ॥
 आसा यस्स न विज्जन्ति अस्मिं लोके परमिह च ।
 निरासयं विसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४१ ॥
 यस्सालया न विज्जन्ति अञ्जाय अकथंकथी ।
 अमतोगधमनुपपत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४२ ॥
 यो'ध पुब्बं च पापं च उभो सङ्गमुपचगा ।
 असोकं विरजं सुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४३ ॥
 चन्दं व विमलं सुद्धं विप्पसन्नमनाविलं ।
 नन्दीभवपरिक्खीणं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४४ ॥
 यो इमं पलिपथं दुग्गं संसारं मोहमच्चगा ।
 तिण्णो पारंगतो ज्ञायी अनेजो अकथंकथी ।
 अनुपादाय निब्बुतो तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४५ ॥
 यो'ध कामे पहन्त्वान अनागारो परिब्बजे ।
 कामभवपरिक्खीणं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४६ ॥
 यो'ध तण्हं पहन्त्वान अनागारो परिब्बजे ।
 तण्हाभवपरिक्खीणं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४७ ॥
 हित्वा मानुसकं योगं दिब्बयोगमुपचगा ।
 सब्बयोगविसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४८ ॥
 हित्वा रतिं च अरतिं च सीतीभूतं निरूपधिं ।
 सब्बलोकाभिभुं वीरं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ४९ ॥
 चुतिं यो वेद सत्तानं उपपत्तिं च सब्बसो ।
 असत्तं सुगतं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ५० ॥
 यस्स गतिं न जानन्ति देवा गन्धब्बमानुसा ।
 खीणासवमरहन्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ५१ ॥
 यस्स पुरे च पच्छा च मज्झे च नत्थि किञ्चनं ।
 अकिञ्चनमनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ५२ ॥
 उसभं पवरं वीरं महेसिं विजिताविनं ।
 अनेजं नहातकं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ५३ ॥

पुब्बेनिवासं यो वेदि सग्गापायं च पस्सति ।
 अथो जातिक्खयं पत्तो तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥ ५४ ॥
 समञ्ज्वा हे'सा लोकस्मिं नामगोत्तं पक्कपितं ।
 समुच्चा समुदागतं तत्थ तत्थ पक्कपितं ॥ ५५ ॥
 दीघरत्तमनुसयितं दिट्ठिगतमजानतं ।
 अजानन्ता नो पब्रुवन्ति जातिया होति ब्राह्मणो ॥ ५६ ॥
 न जच्चा ब्राह्मणो होति न जच्चा होति अब्राह्मणो ।
 कम्मुना ब्राह्मणो होति कम्मुना होति अब्राह्मणो ॥ ५७ ॥
 कस्सको कम्मुना होति सिप्पिको होति कम्मुना ।
 वाणिजो कम्मुना होति पेस्सको होति कम्मुना ॥ ५८ ॥
 चोरो पि कम्मुना होति योधाजीवो पि कम्मुना ।
 याच(ज)को कम्मुना होति राजा पि होति कम्मुना ॥ ५९ ॥
 एवमेतं यथाभूतं कम्मं पस्सन्ति पण्डिता ।
 पटिच्चसमुप्पादस्स कम्मविपाककोविदा ॥ ६० ॥
 कम्मुना वत्तती लोको कम्मुना वत्तती पजा ।
 कम्मनिबन्धना सत्ता रथस्साणीव यायतो ॥ ६१ ॥
 तपेन ब्रह्मचरियेन संयमेन दमेन च ।
 एतेन ब्राह्मणो होति एतं ब्राह्मणमुत्तमं ॥ ६२ ॥
 तीहि विज्जाहि संपन्नो सन्तो खीणपुनब्भवो ।
 एवं वासेट्ठ जानाहि ब्रह्मा सक्को विजानतं ॥ ६३ ॥ ति ॥

मज्झिमनिकाय-९८

१५. ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे ।
 अथ खो संबहुला कोसलका ब्राह्मणमहासाला जिण्णा बुद्धा महल्लका अद्धगता वयो अनुप्पत्ता
 येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवता सद्धिं संमोदिंसु, संमोदनीयं कथं सारणीयं
 वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्ना खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतद्वोचुं—
 संदिस्सन्ति नु खो भो गोतम एतरहि ब्राह्मणा पोरानानं ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मे ति । साधु नो भवं
 गोतमो पोरानानं ब्राह्मणधम्मं भासतु, सचे भो गोतम अगरू ति । तेन हि ब्राह्मणा सुणाथ, साधुकं
 मनसि करोथ, भासिस्सामीति । एवं भो ति खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं ॥

भगवा एतदधोच-

इसयो पुब्बका आसुं संयतत्ता तपस्सिनो ।
 पञ्च कामगुणे हित्वा अत्तदत्थमचारिसुं ॥ १ ॥
 न पसू ब्राह्मणानासुं न हिरब्बं न धानीयं ।
 सज्झायधनधब्बासुं ब्रह्मं निधिमपालयुं ॥ २ ॥
 यं नेसं भतकं आसि द्वारभत्तं उपट्ठितं ।
 सद्धापकतमेसानं दातवे तदमब्बिसुं ॥ ३ ॥
 नानारत्तेहि वत्थेहि सयनेहा'वसथेहि च ।
 फीता जनपदा रट्ठा ते नमस्सिसु ब्राह्मणे ॥ ४ ॥
 अवज्झा ब्राह्मणा आसुं अजेय्या धम्मरक्खिता ।
 न ते कोचि निवारेसि कुलद्वारेसु सव्वसो ॥ ५ ॥
 अट्ठचत्तारीसं वस्सानि (कोमार) ब्रह्मचरियं चरिंसु ते ।
 विज्जाचरणपरियेट्ठिं अचरुं ब्राह्मणा पुरे ॥ ६ ॥
 न ब्राह्मणा अब्बमगसुं न भरियं किणिसु ते ।
 संपियेनेव संवासं संगन्त्वा समरोचयुं ॥ ७ ॥
 अब्बत्र तम्हा समया उत्तुवेरमणिं पति ।
 अन्तरा मेथुनं धम्मं नास्सु गच्छन्ति ब्राह्मणा ॥ ८ ॥
 ब्रह्मचरियं च सीलं च अज्जवं मद्दवं तपं ।
 सोरब्बं अविहिंसं च खन्ति चापि अवण्णयुं ॥ ९ ॥
 यो नेसं परमो आसि ब्रह्मा दळ्हपरक्कमो ।
 स वापि मेथुनं धम्मं सुपिनन्तेन नागमा ॥ १० ॥
 तस्स वत्तमनुसिक्खन्ता इधेके विब्बुजातिका ।
 ब्रह्मचरियं च सीलं च खन्ति चापि अवण्णयुं ॥ ११ ॥
 तण्डुलं सयनं वत्थं सप्पितेलं च याचिय ।
 धम्मेन समुदानेत्वा ततो यब्बमकप्पयुं ।
 उपट्ठितस्मिं यब्बस्मिं नास्सु गावो हनिंसु ते ॥ १२ ॥
 यथा माता पिता भाता अब्बे वा पि च बातका ।
 गावो नो परमा मित्ता यासु जायन्ति ओसधा ॥ १३ ॥
 अन्नदा बलदा चेता वण्णदा सुखदा तथा ।
 एतमत्थवसं जत्वा नास्सु गावो हनिंसु ते ॥ १४ ॥

सुखुमाला महाकाया वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 ब्राह्मणा सेहि धम्ममेहि किञ्चाकिञ्चेसु उस्सुका ।
 याव लोके अवत्तिंसु सुखमेधित्थ'यं पजा ॥ १५ ॥
 तेसं आसि विपल्लासो दिस्वान अणुतो अणुं ।
 राजिनो च वियाकारं नारियो समलंकता ॥ १६ ॥
 रथे चाजब्बसंयुत्ते सुकते चित्तसिब्बने ।
 निवेसने निवेसे च विभत्ते भागसो मिते ॥ १७ ॥
 गोमण्डलपरिव्वूळ्हं नारीवरगणायुतं ।
 उळारं मानुसं भोगं अभिञ्झार्यिसु ब्राह्मणा ॥ १८ ॥
 ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा ओक्काकं तदुपागमुं ।
 पहूतधनधब्बोऽसि यजस्सु बहु ते धनं ॥ १९ ॥
 ततो च राजा संयत्तो ब्राह्मणेहि रयेसभो ।
 अस्समेधं पुरिसमेधं वाजपेय्यं निरग्गळं ।
 एते यागे यजित्वान ब्राह्मणानं अदा धनं ॥ २० ॥
 गावो सयनं च वत्थं च नारियो समलंकता ।
 रथे चाजब्बसंयुत्ते सुकते चित्तसिब्बने ॥ २१ ॥
 निवेसनानि रम्मानी सुविभत्तानि भागसो ।
 नानाधब्बस्स पूरेत्वा ब्राह्मणानं अदा धनं ॥ २२ ॥
 ते च तत्थ धनं लद्धा संनिधिं समरोचयुं ।
 तेसं इच्छावतिण्णानं भिय्यो तण्हा पवड्ढुथ ।
 ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा ओक्काकं पुनमुपागमुं ॥ २३ ॥
 यथा आपो च पठवी हिरब्बं धनधानियं ।
 एवं गावो मनुस्सानं परिक्खारो सो हि पाणिनं ।
 यजस्सु बहु ते वित्तं यजस्सु बहु ते धनं ॥ २४ ॥
 ततो च राजा संयत्तो ब्राह्मणेहि रयेसभो ।
 नेकसतसहस्सियो गावो अब्बे अघातयि ॥ २५ ॥
 न पादेन विसाणेन नास्सु हिंसन्ति केनचि ।
 गावो एळकसमाना सोरता कुम्भदोहना ।
 ता विसाणे गहेत्वान राजा सत्थेन घातयि ॥ २६ ॥
 ततो च देवा पितरो इन्दो असुररक्खसा ।
 अधम्मो इति पक्कन्दुं यं सत्थ निपती गवे ॥ २७ ॥

तयो रोगा पुरे आसुं इच्छा अनसनं जरा ।
 पसूनं च समारम्भा अट्टानवुतिमागमुं ॥ २८ ॥
 एसो अधम्मो दण्डानं ओक्कन्तो पुराणो अहु ।
 अट्ठसिकायो हव्वन्ति धम्मा धंसेन्ति याजका ॥ २९ ॥
 एवमेसो अनुधम्मो पुराणो विब्बुगरहितो ।
 यत्थ एदिसकं पस्सति याजकं गरहती जनो ॥ ३० ॥
 एवं धम्मे वियापन्ने विभिन्ना सुहवेस्सिका ।
 पुथु विभिन्ना खत्तिया पतिं भरिया अवमब्बथ ॥ ३१ ॥
 खत्तिया ब्रह्मवन्धू च ये च'ब्बे गोत्तरक्खिता ।
 जातिवादं निरंक्त्वा कामानं वसमागमुं ॥ ३२ ॥ ति ॥

एवं वुत्ते ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतद्वोचुं—अभिक्कन्तं भो गोतम...धम्मो पकासितो ।
 एते मयं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छाम धम्मं च भिक्खुसंघं च । उपासके नो भवं गोतमो धारेतु
 अज्जतम्गे पाणुपेते सरणं गते ति ॥

सुत्तनिपात-२. ७.

१६. वसलसुत्तं ।

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डकस्स आरामे ।
 अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सावत्थियं पिण्डाय पाविसि । तेन खो
 पन समयेन अग्निकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसने अग्नि पज्जलितो होति, आहुति पगहिता ।
 अथ खो भगवा सावत्थियं सपदानं पिण्डाय चरमानो येन अग्निकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसनं
 तेनुपसंकमि । अहसा खो अग्निकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं दूरतो व आगच्छन्तं । दिस्वान
 भगवन्तं एतद्वोच—तत्रेव सुण्डक, तत्रेव समणक, तत्रेव वसलक तिट्ठाहीति । एवं वुत्ते भगवा
 अग्निकभारद्वाजं ब्राह्मणं एतद्वोच—जानासि पन त्वं ब्राह्मण वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे ?
 साधु मे भवं गोतमो तथा धम्मं देसेतु यथाहं जानेय्यं वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे ति । तेन
 हि ब्राह्मण सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि, भासिस्सामीति । एवं भो ति खो अग्निकभारद्वाजो
 ब्राह्मणो भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतद्वोच—

कोधनो उपनाही च पापमक्खी च यो नरो ।
 विपन्नदिट्ठी मेधावी तं जब्बा वसलो इति ॥ १ ॥
 एकजं वा द्विजं वापि यो'ध पाणे विहिंसति ।
 यस्स पाणे दया नत्थि तं जब्बा वसलो इति ॥ २ ॥

यो हन्ति परिरुन्धति गामानि निगमानि च ।
 निग्गाहको समञ्जातो तं जञ्जा वसलो इति ॥ ३ ॥
 गामे वा यदि वा रञ्जे यं परेसं ममायितं ।
 थेय्या अदिन्नं आदियति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ४ ॥
 यो हवे इणमादाय चुज्जमानो पलायति ।
 न हि ते इणमत्थीति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ५ ॥
 यो किञ्चिक्खकम्यता पन्थस्मिं वजतं जनं ।
 हन्त्वा किञ्चिक्खमादेति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ६ ॥
 यो अत्तहेतु परहेतु धनहेतु च यो नरो ।
 सक्खिपुटो मुसा ब्रूति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ७ ॥
 यो व्यातीनं सखीनं वा दारेसु पटिदिस्सति ।
 सहसा संपिघेन वा तं जञ्जा वसलो इति ॥ ८ ॥
 यो मातरं वा पितरं वा जिण्णकं गतयोब्बनं ।
 पट्टु सन्तो न भरति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ९ ॥
 यो मातरं वा पितरं वा भातरं भगिनिं ससुं ।
 हन्ति रोसेति वाचाय तं जञ्जा वसलो इति ॥ १० ॥
 यो अत्थं पुच्छितो सन्तो अनत्थमनुसासति ।
 पटिच्छन्नेन मन्तेति तं जञ्जा वसलो इति ॥ ११ ॥
 यो कत्वा पापकं कम्मं मा मं जञ्जा ति इच्छति ।
 यो पटिच्छन्नकम्मन्तो तं जञ्जा वसलो इति ॥ १२ ॥
 यो वे परकुलं गन्त्वा भुत्वान सुचिभोजनं ।
 आगतं न पटिपूजेति तं जञ्जा वसलो इति ॥ १३ ॥
 यो ब्राह्मणं वा समणं वा अञ्जं वापि वनिब्बकं ।
 मुसावादेन वञ्चेति तं जञ्जा वसलो इति ॥ १४ ॥
 यो ब्राह्मणं वा समणं वा भत्तकाले उपट्ठिते ।
 रोसेति वाचा न च देति तं जञ्जा वसलो इति ॥ १५ ॥
 असन्तं यो'ध पब्रूति मोहेन पलिगुण्ठितो ।
 किञ्चिक्खं निजिगिंसानो तं जञ्जा वसलो इति ॥ १६ ॥
 यो च'त्तानं समुक्कंसे परं च'मवजानति ।
 निहीनो सेन मानेन तं जञ्जा वसलो इति ॥ १७ ॥

रोसको कदरियो च पापिच्छो मच्छरी सठो ।
 अहिरिको अनोत्तप्पी तं जञ्जा वसलो इति ॥ १८ ॥
 यो बुद्धं परिभासति अथवा तस्स सावकं ।
 परिच्चाजं गहट्ठं वा तं जञ्जा वसलो इति ॥ १९ ॥
 यो वे अनरहा सन्तो अरहं पटिजानति ।
 चोरो सत्रहके लोके एस खो वसलाधमो ।
 एते खो वसला वुत्ता मया वो ये पकासिता ॥ २० ॥
 न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
 कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो ॥ २१ ॥
 तदमिनापि जानाथ यथा मे'दं निदस्सनं ।
 चण्डालपुत्तो सोपाको मातङ्गो इति विस्सुतो ॥ २२ ॥
 यो यसं परमं पत्तो मातङ्गो यं सुदुल्लभं ।
 आगच्छं तस्सुपट्ठानं खत्तिया ब्राह्मणा बहू ॥ २३ ॥
 सो देवयानमारुह्य विरजं सो महापथं ।
 कामरागं विराजेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहु ।
 न नं जाति निवारेति ब्रह्मलोकूपपत्तिया ॥ २४ ॥
 अज्झायककुले जाता ब्राह्मणा मन्तवन्धुनो ।
 ते च पापेसु कम्मेसु अभिण्हमुपदिस्सरे ॥ २५ ॥
 दिट्ठे'व धम्मे गारह्यहा संपराये च दुग्गतिं ।
 न ते जाति निवारेति दुग्गच्चा गरहाय वा ॥ २६ ॥
 न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
 कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो ॥ २७ ॥

एवं वुत्ते अगिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं एवदवोच—अभिक्कन्तं भो गोतम, अभिक्कन्तं भो गोतम । सेय्यधापि भो गोतम निक्कुज्जितं वा उक्कुजेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मगं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति, एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो । एसा'हं भगवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसंगं च । उपासकं मं भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं ति ॥

सुत्तनिपात-१७.

१७. बुद्धवग्गो ।

यस्स जितं नावजीयति जितमस्स नोय्याति कोचि लोके ।
 तं बुद्धमनन्तगोचरं अपदं केन पदेन नेस्सथ ॥ १ ॥

यस्स जालिनी विसत्तिका तण्हा नत्थि कुहिंचि नेतवे ।

तं बुद्धमनन्तगोचरं अपदं केन पदेन नेस्सथ ॥ २ ॥

ये ज्ञानपसुता धीरा नेक्खम्मूपसमे रता ।

देवा पि तेसं पिहयन्ति संबुद्धानं सतीमतं ॥ ३ ॥

किच्छो मनुस्सपटिलाभो किच्छं मच्चान जीवितं ।

किच्छं सद्धम्मसवणं किच्छो बुद्धानमुप्पादो ॥ ४ ॥

सब्बपापस्स अकरणं कुसलस्स उपसंपदा ।

सच्चित्तपरियोदपनं एतं बुद्धान सासनं ॥ ५ ॥

खन्ती परमं तपो तित्तिक्खा निब्बाणं परमं वदन्ति बुद्धा ।

न हि पब्बजितो परूपघाती समणो होति परं विहेठयन्तो ॥ ६ ॥

अनूपवादो अनूपघातो पातिभोक्खे च संवरो ।

मत्तञ्जुता च भत्तस्मिं पन्तं च सयनासनं ।

अधिचित्ते च आयोगो एतं बुद्धान सासनं ॥ ७ ॥

न कहापणवस्सेन तित्ति कामेसु विज्जति ।

अप्पस्सादा दुक्खा कामा इति विज्जाय पण्डितो ॥ ८ ॥

अपि दिब्बेसु कामेसु रतिं सो नाधिगच्छति ।

तण्हक्खयरतो होति सम्मासंबुद्धसावको ॥ ९ ॥

बहुं वे सरणं यन्ति पब्बतानि वनानि च ।

आरामरुक्खचेत्यानि मनुस्सा भयतज्जिता ॥ १० ॥

नेतं खो सरणं खेमं नेतं सरणमुत्तमं ।

नेतं सरणमागम्म सब्बदुक्खा पमुच्चति ॥ ११ ॥

यो च बुद्धं च धम्मं च संघं च सरणं गतो ।

चत्तारि अरियसच्चानि सम्मप्पज्जाय पस्सति ॥ १२ ॥

दुक्खं दुक्खसमुप्पादं दुक्खस्स च अतिक्रमं ।

अरियं च'ट्ठङ्गिकं मगं दुक्खूपसमगामिनं ॥ १३ ॥

एतं खो सरणं खेमं एतं सरणमुत्तमं ।

एतं सरणमागम्म सब्बदुक्खा पमुच्चति ॥ १४ ॥

दुल्लभो पुरिसाजब्बो न सो सब्बत्थ जायति ।

यत्थ सो जायति धीरो तं कुलं सुखमेधति ॥ १५ ॥

सुखो बुद्धानमुष्पादो सुखा तद्धम्मदेसना ।
 सुखा संघस्स सामग्गी समग्गानं तपो सुखो ॥ १६ ॥
 पूजारहे पूजयतो बुद्धे यदि व सावके ।
 पपञ्चसमतिक्कन्ते तिण्णसोकपरिद्वे ॥ १७ ॥
 ते तादिसे पूजयतो निब्बुते अकुतोभये ।
 न सक्का पुब्बं संखातुं इमे'त्तमपि केनचि ॥ १८ ॥

धम्मपद-१४

१८. विभ्रान्तपुत्रकथा ।

यथापि बालः पुरुषो भवेत् उत्प्लावितो बालजनेन सन्तः ।
 पितुः सकाशात् अपक्रमेत् अन्यं च देशं व्रजि सो सुदूरम् ॥ ३ ॥
 पिता च तं शोचति तस्मिन् काले पलायितं ज्ञात्वा स्वकं हि पुत्रम् ।
 शोचन्तु सो दिग्विदिशासु अञ्चे वर्षाणि पञ्चाशदनूनकानि ॥ ४ ॥
 तथा च सो पुत्रं गवेषमाणो अन्यं महन्तं नगरं हि गत्वा ।
 निवेशनं मापिय तत्र तिष्ठेत्समर्पितो कामगुणेहि पञ्चभिः ॥ ५ ॥
 बहुं हिरण्यं च सुवर्णरूप्यं धान्यं धनं शङ्खशिलाप्रवालम् ।
 हस्ती च अश्वश्च पदातयश्च गावः पशूश्चैव तथैडकाश्च ॥ ६ ॥
 प्रयोग आयोग तथैव क्षेत्रा दासी च दासा बहु प्रेक्ष्यवर्गः ।
 सुसत्कृतः प्राणिसहस्रकोटिभी राज्ञश्च सो वल्लभु नित्यकालम् ॥ ७ ॥
 कृताञ्जली तस्य भवन्ति नागरा ग्रामेषु ये चापि वसन्ति ग्रामिणः ।
 बहुवाणिजास्तस्य व्रजन्ति अन्तिके बहूहि कार्येहि कृताधिकाराः ॥ ८ ॥
 एतादृशो ऋद्धिमतो नरः स्याज्जीर्णश्च वृद्धश्च महल्लकश्च ।
 स पुत्रशोकं अनुचिन्तयन्तः क्षपेय रात्रिंदिव नित्यकालम् ॥ ९ ॥
 स तादृशो दुर्मति मद्य पुत्रः पञ्चाशद्वर्षाणि तदा पलानकः ।
 अयं च कोशो विपुलो ममास्ति कालक्रिया चो मम प्रत्युपस्थिता ॥ १० ॥
 सो चापि बालो तद् तस्य पुत्रो दरिद्रकः कृपणकु नित्यकालम् ।
 ग्रामेण ग्रामं अनुचक्रमन्तः पर्येषते भक्त तथैव चोडम् ॥ ११ ॥
 पर्येषमाणोऽपि कदाचि किञ्चिद्भेत किञ्चित्पुन नैव किञ्चित् ।
 स शुष्यते परशरणेषु बालो द्रव्य कण्डूय च दिग्धगात्रः ॥ १२ ॥
 सो च व्रजेत नगरं यर्हि पिता अनुपूर्वशो तत्र गतो भवेत् ।
 भक्तं च चोडं च गवेषमाणो निवेशनं यत्र पितुः स्वकस्य ॥ १३ ॥

सो चापि आढ्यः पुरुषो महाधनो द्वारस्मि सिंहासनि संनिषण्णः ।
 परिवारितः प्राणिशतैरनेकैर्वितान तस्या विततोऽन्तरीक्षे ॥ १४ ॥
 आप्तो जनश्चास्य समन्ततः स्थितो धनं हिरण्यं च गणन्ति केचित् ।
 केचित्तु लेखानपि लेखयन्ति केचित्प्रयोगं च प्रयोजयन्ति ॥ १५ ॥
 सो चा दरिद्रो तर्हि एतु दृष्ट्वा विभूषितं गृहपतिनो निवेशनम् ।
 कर्हिं नु अद्य अहमत्र आगतो राजा अयं भेष्यति राजमात्रः ॥ १६ ॥
 मा हानि दोषं पि लभेयमत्र गृह्णित्व वेष्टिं पि च कारयेयम् ।
 अनुचिन्तयन्तः स पलायते नरो दरिद्रवीथीं परिपृच्छमानः ॥ १७ ॥
 सो चा धनी तं स्वकु पुत्र दृष्ट्वा सिंहासनस्थश्च भवेत्प्रहृष्टः ।
 स दूतकान्प्रेषयि तस्य अन्तिके आनेथ एतं पुरुषं दरिद्रम् ॥ १८ ॥
 समनन्तरं तेहि गृहीतु सो नरो गृहीतमात्रोऽथ च मूर्च्छं गच्छेत् ।
 ध्रुवं खु मह्यं वधका उपास्थिताः किं मह्यं चोडेनथ भोजनेन वा ॥ १९ ॥
 दृष्ट्वा च सो पण्डितु तं महाधनी हीनाधिमुक्तो अयु बाल दुर्मतिः ।
 न श्रद्धा मयि मह्यमिमां विभूषितां पिता ममायं ति न चापि श्रद्धा ॥ २० ॥
 पुरुषांश्च सो तत्र प्रयोजयेत् वक्त्राश्च ये काणक कुण्डकाश्च ।
 कुचेलका कृष्णक हीनसत्त्वाः पर्येषथा तं नरु कर्मकारकम् ॥ २१ ॥
 संकारधानं इमु मह्यं पूतिकमुच्चारप्रस्त्रावविनाशितं च ।
 तं शोधनार्थाय करोहि कर्म द्विगुणं च ते वेतनकं प्रदास्ये ॥ २२ ॥
 एतादृशं घोष श्रुणित्व सो नरो आगत्य संशोधयि तं प्रदेशम् ।
 तत्रैव सो आवसथं च कुर्यान्निवेशनस्योपरिकुञ्चिकेऽस्मिन् ॥ २३ ॥
 सो चा धनी तं पुरुषं निरीक्षेद्द्रवाक्षओलोकनकेऽपि नित्यम् ।
 हीनाधिमुक्तो अयु मह्यं पुत्रः संकारधानं शुचिकं करोति ॥ २४ ॥
 स ओतरित्वा पिटकं गृहीत्वा मलिनानि वस्त्राणि च प्रावरित्वा ।
 उपसंक्रमेत्तस्य नरस्य अन्तिके अवभर्त्सयन्तो न करोथ कर्म ॥ २५ ॥
 द्विगुणं च ते वेतनकं ददामि द्विगुणां च भूयस्तथ पादभ्रक्षणम् ।
 सलोनभक्तं च ददामि तुभ्य शाकं च शाटिं च पुनर्ददामि ॥ २६ ॥
 एवं च तं भर्त्सिय तस्मि काले संश्लेषयेत्तं पुनरेव पण्डितः ।
 सुष्ठु खलू कर्म करोषि अत्र पुत्रोऽसि व्यक्तं मम नात्र संशयः ॥ २७ ॥
 स स्तोकस्तोकं च गृहं प्रवेशयेत्कर्म च कारापयि तं मनुष्यम् ।
 विंशच्च वर्षाणि सुपूरितानि क्रमेण विश्रम्भयि तं नरं सः ॥ २८ ॥

हिरण्यु सो मौक्तिकु स्फाटिकं च प्रतिशामयेत्तत्र निवेशनस्मिन् ।
 सर्वं सो संगणनां करोति अर्थं च सर्वं अनुचिन्तयेत् ॥ २९ ॥
 बहिर्धा सो तस्य निवेशनस्य कुटिकाय एको वसमानु बालः ।
 दरिद्रचिन्तामनुचिन्तयेत् न मेऽस्ति एतादृश भोगु केचित् ॥ ३० ॥
 ज्ञात्वा च सो तस्य इमेवरूपमुदारसंज्ञाभिगतो मि पुत्रः ।
 स आनयित्वा सुहृज्जातिसंघं निर्यातयिष्याम्यहु सर्वमर्थम् ॥ ३१ ॥
 राजान सो नैगमनागरांश्च समानयित्वा बहुवाणिजांश्च ।
 उवाच एवं परिषाय मध्ये पुत्रो ममायं चिर विप्रनष्टकः ॥ ३२ ॥
 पञ्चाश वर्षाणि सुपूर्णकानि अन्ये च'तो विंशतिये मि दृष्टः ।
 अमुकातु नगरातु ममैष नष्टो अहं च मार्गन्त इहैवमागतः ॥ ३३ ॥
 सर्वस्य द्रव्यस्य अयं प्रभुर्मे एतस्य निर्यातयि सर्वशेषतः ।
 करोतु कार्यं च पितुर्धनेन सर्वं कुटुम्बं च ददामि एतत् ॥ ३४ ॥
 आश्चर्यप्राप्तश्च भवेन्नरोऽसौ दरिद्रभावं पुरिमं स्मरित्वा ।
 हीनाधिमुक्तिं च पितुश्च तान्गुणाल्लब्ध्वा कुटुम्बं सुखितोऽस्मि अद्य ॥ ३५ ॥
 तथैव चास्माक विनायकेन हीनाधिमुक्तित्व विजानियान ।
 न श्रावितं बुद्ध भविष्यथेति यूयं किल श्रावक मह्य पुत्राः ॥ ३६ ॥
 अस्मांश्च अध्वेषति लोकनाथो ये प्रस्थिता उत्तममप्रबोधिम् ।
 तेषां वदे काश्यप मार्गनुत्तरं यं मार्ग भावित्व भवेयु बुद्धाः ॥ ३७ ॥
 वयं च तेषां सुगतेन प्रेषिता बहुबोधिसत्त्वान महाबलानाम् ।
 अनुत्तरं मार्गं प्रदर्शयाम दृष्टान्तहेतूनयुतान कोटिभिः ॥ ३८ ॥
 श्रुत्वा च अस्माकु जिनस्य पुत्रा बोधाय भावेन्ति सुमार्गमर्थम् ।
 ते व्याक्रियन्ते च क्षणस्मि तस्मि भविष्यथा बुद्ध इमस्मि लोके ॥ ३९ ॥
 एतादृशं कर्म करोम तायिनः संरक्षमाणा इम धर्मकोशम् ।
 प्रकाशयन्तश्च जिनात्मजानं वैश्वासिकस्तस्य यथा नरः सः ॥ ४० ॥
 दरिद्रचिन्ताश्च विचिन्तयाम विश्राणयन्तो इमु बुद्धकोशम् ।
 न चैव प्रार्थेम जिनस्य ज्ञानं जिनस्य ज्ञानं च प्रकाशयामः ॥ ४१ ॥
 प्रत्यात्मिकीं निर्वृति कल्पयाम एतावता ज्ञानमिदं न भूयः ।
 नास्माक हर्षोऽपि कदाचि भोति क्षेत्रेषु बुद्धान श्रुणित्व व्यूहान् ॥ ४२ ॥
 शान्ताः किला सर्वमि धर्मनास्रवा निरोधउत्पादविवर्जिताश्च ।
 न चात्र कश्चिद्भवतीह धर्मो एवं तु चिन्तेत्व न भोति श्रद्धा ॥ ४३ ॥

सुनिःस्पृहाः स्मा वय दीर्घरात्रं बौद्धस्य ज्ञानस्य अनुत्तरस्य ।

प्रणिधानमस्माकं न जातु तत्र इयं परा निष्ठ जिनेन उक्ता ॥ ४४ ॥

निर्वाणपर्यन्ति समुच्छ्रयेऽस्मिन् परिभाविता शून्यत दीर्घरात्रम् ।

परिमुक्त त्रैधातुकदुःखपीडिताः कृतं च अस्माभि जिनस्य शासनम् ॥ ४५ ॥

सद्धर्मपुण्डरीकसूत्र-४

१९. मांसभक्षणप्रतिषेधः ।

अथ खलु महामतिर्वोधिसत्त्वो महासत्त्वो...पुनरप्यध्येषते स्म । देशयतु मे भगवांस्तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धो मांसभक्षणे गुणदोषम्, येनाहं चान्ये च बोधिसत्त्वा महासत्त्वा अनागतप्रत्युत्पन्नकाले सत्त्वानां क्रव्यादसत्त्वगतिवासनावासितानां मांसभोजगृध्राणां रसतृष्णाप्रहाणाय धर्मं देशयाम । यथा च ते क्रव्यादभोजिनः सत्त्वा विनाट्य रसतृष्णां धर्मरसाहारकांक्षया सर्वसत्त्वैकपुत्रकप्रेमानुगताः परस्परं महामैत्रीं प्रतिलभेरन् । प्रतिलभ्य सर्वबोधिसत्त्वभूमिषु कृतयोग्याः क्षिप्रमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येरन् । श्रावकप्रत्येकबुद्धभूम्या वा विश्रम्य अनुत्तरां ताथागतीं भूमिमुपसर्पयेयुः । दुराख्यातधर्मैरपि तावद् भगवान् अन्यतीर्थिकैर्लोकायतदृष्टाभिनिविष्टैः सदसत्पक्षोच्छेदशाश्वतवादिभिर्मांसं निवार्यते भक्ष्यमाणम्, स्वयं च न भक्ष्यते, प्रागेव कृपैकरसे सम्यक्संबुद्धे प्रणीते लोकनाथ तव शासने मांसं स्वयं च भक्षन्ते भक्ष्यमाणं च न निवार्यते । तत्साधु भगवान् सर्वलोकानुकम्पकः सर्वसत्त्वैकपुत्रकसमदर्शी महाकारुणिकोऽनुकम्पामुपादाय मांसभक्षणे गुणदोषान् देशयतु मे, यथाहं चान्ये च बोधिसत्त्वास्तथत्वाय सत्त्वेभ्यो धर्मं देशयेम ॥

भगवानाह-तेन हि महामते शृणु, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु । भाषिष्येऽहं ते । साधु भगवन्निति महामतिर्वोधिसत्त्वो महासत्त्वो भगवतः प्रत्यश्रौषीत् । भगवांस्तस्यैतदवोचत् । अपरिमितैर्महामते कारणैर्मांसं सर्वमभक्ष्यं कृपात्मनो बोधिसत्त्वस्य । तेभ्यस्तु उपदेशमात्रं वक्ष्यामि । इह महामते अनेन दीर्घेणाध्वना संसरतां प्राणिनां नास्त्यसौ कश्चित्सत्त्वः सुलभरूपो यो न माताभूत् पिता वा भ्राता वा भगिनी वा पुत्रो वा दुहिता वा अन्यतरान्यतरो वा स्वजनबन्धुबन्धूभूतो वा तस्य अन्यजन्मपरिवृत्ताश्रयस्य मृगपशुपक्षियोन्यन्तर्भूतस्य बन्धोः । बन्धूभूतस्य वा सर्वभूतात्मभूतानुपागन्तुकामेन सर्वजन्तुप्राणिभूतसंभूतं मांसं कथमिव भक्ष्यं स्यात् बुद्धधर्मकामेन बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन ? राक्षसस्यापि महामते तथागतानामिमां धर्मसुधर्मतामुपश्रुत्य अपगतरक्षभावाः कृपालवो भवन्ति मांसभक्षणविनिवृत्ताः, किमुत धर्मकामा जनाः । एवं तावन्महामते तेषु तेषु जातिपरिवर्तेषु सर्वसत्त्वाः स्वजनबन्धुभावसंज्ञा सर्वसत्त्वैकपुत्रकसंज्ञाभावनार्थं मांसं सर्वमभक्ष्यम् । कृपात्मनो बोधिसत्त्वस्य अभक्ष्यं मांसम् । व्यभिचारादपि महामते मांसं सर्वमभक्ष्यं चारित्रवतो बोधिसत्त्वस्य । श्वखरोष्ट्राश्वबलीवर्दमानुषमांसादीनि हि महामते लोकस्य अभक्ष्याणि मांसानि । तानि च महामते वीथ्यन्तरेषु औरभ्रिका भक्ष्याणीति कृत्वा मूल्यहेतोर्विक्रीयन्ते यतः, ततोऽपि महामते मांसमभक्ष्यं बोधिसत्त्वस्य ॥

बहुजनचित्तानुरक्षणतयापि अपवादपरीहारं चेच्छतः शासनस्य महामते मांसमभक्ष्यं कृपात्मनो बोधिसत्त्वस्य । तद्यथा महामते भवन्ति लोके शासनापवादवत्कारः, किञ्चित्तेषां श्रामण्यम्, कुतो वा ब्राह्मण्यम्, यन्नामैते पूर्वर्षिभोजनान्यपास्य क्रव्यादा श्रामिषाहाराः परिपूर्णकुक्षयः खभूमिजल-संनिश्रितान् सूक्ष्मांश्चासयन्तो जन्तून्, समुत्रासयन्तः इमं लोकं समन्ततः पर्यटन् । निहतमेषां श्रामण्यम् । ध्वस्तमेषां ब्राह्मण्यम् । नास्त्येषां धर्मो न विनयः । इत्यनेकप्रकारप्रतिहतचेतसः शासन-मेवापवदन्ति । तस्मात् बहुजनचित्तानुरक्षणतयापि अपवादपरिहारं चेच्छतः शासनस्य महामते मांसं सर्वमभक्ष्यं कृपात्मनो बोधिसत्त्वस्य ॥

* * *
अनुज्ञातवान् पुनरहं महामते सर्वार्यजनसेवितमनार्यजनविवर्जितमनेकगुणवाहकमनेकदोष-विवर्जितं सर्वपूर्वर्षिप्रणीतं भोजनं यदुत शालियवगोधूममुद्गमाषमसूरादि सर्पिस्तैलमधुफाणितगुडखण्ड-मत्स्यण्डिकादिषु समुपपद्यमानं भोजनं कल्प्यमिति कृत्वा । न च महामते अनागतेऽध्वनि एकेषां मोहपुरुषाणां विविधविनयविकल्पवादिनां क्रव्यादकुलवासितावासितानां रसतृष्णाव्यवसितानामिदं प्रणीतं भोजनं प्रतिभाष्यते । न तु महामते पूर्वजिनकृताधिकाराणामवरोपितकुशलमूलानां श्रद्धानाम-विकल्पानां बहुलानां शाक्यकुलकुलीनानां कुलपुत्राणां कुलदुहितॄणां कायजीवितभोगानध्यवसिताना-मरसगृध्राणामलोलुपानां कृपालूनां सर्वभूतात्मभूततामुपगन्तुकामानां सर्वसत्त्वैकपुत्रकप्रियदर्शिनां बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानामिति वदामि ॥

* * *
न च महामते अकृतकमकारितमसंकल्पितं नाम मांसं कल्प्यमस्ति यदुपादायानुजानीयं श्रावकेभ्यः । भविष्यन्ति तु पुनर्महामते अनागतेऽध्वनि ममैव शासने प्रव्रजित्वा शाक्यपुत्रीयत्वं प्रतिजानानाः काषायध्वजधारिणो मोहपुरुषा मिथ्यावितर्कोपहतचेतसो विविधविनयविकल्पवादिनः सत्कायदृष्टियुक्ता रसतृष्णाध्यवसिताः, तां तां मांसमभक्षणहेत्वाभासां ग्रन्थयिष्यन्ति । मम च अभूता-भ्याख्यानं दातव्यं मंस्थन्ते, तत्तदर्थोत्पत्तिनिदानं कल्पयित्वा वक्ष्यन्ति । इयमर्थोत्पत्तिरस्मिन्निदाने भगवता मांसभोजनमनुज्ञातं कल्प्यमिति । प्रणीतभोजनेषु चोक्तं स्वयं च किल तथागतेन परिभुक्त-मिति । न च महामते कुत्रचित्सूत्रे प्रतिसेवितव्यमित्यनुज्ञातं प्रणीतभोजनेषु वा देशितं कल्प्यमिति ॥

* * *
न हि महामते आर्यश्रावकाः प्राकृतमनुष्याहारमाहरन्ति कुत एव मांसरुधिराहारमकल्प्यम् । धर्माहारा हि महामते मम श्रावकाः प्रत्येकबुद्धा बोधिसत्त्वाश्च नामिषाहाराः, प्रागेव तथागताः । धर्मकाया हि महामते तथागता धर्माहारस्थितयो नामिषकाया न सर्वाभिषाहारस्थितयः वान्तसर्व-भवोपकरणतृष्णैषणावासनाः सर्वक्लेशदोषवासनापगताः सुविमुक्तचित्तप्रज्ञाः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः सर्वसत्त्वैकपुत्रकसमदर्शिनो महाकारुणिकाः । सोऽहं महामते सर्वसत्त्वैकपुत्रकसंज्ञी सन् कथमिव स्वपुत्रमांसमनुज्ञास्यामि परिभोक्तुं श्रावकेभ्यः कुत एव स्वयं परिभोक्तुम् । अनुज्ञातवानस्मि श्राव-केभ्यः स्वयं वा परिभुक्तवानिति महामते नेदं स्थानं विद्यते ॥

संगीतिखण्डो पञ्चमो ।

१. बुद्धवचनं ।

इदं (तिपिटकनिबद्धं) हि बुद्धस्स भगवतो अत्तपञ्चक्खवचनं न होति । ...आदितो ताव इदं भगवतो संमुखा आयस्मता उपालित्थेरेन धारितं । तस्स संमुखातो अपरिनिब्बुते तथागते छळभिब्बादिभेदेहि अनेकेहि भिक्खुसहस्सेहि, परिनिब्बुते तथागते महाकस्सपप्पमुखेहि धम्मसंगाहक-त्थेरेहि । जम्बुदीपे ताव उपालित्थेरं आदिं कत्वा आचरियपरंपराय याव ततियसंगीति ताव आभतं । ...ततियसंगहत्तो पन उद्धं इमं दीपं (सीहलदीपं) महिन्दादीहि आभतं । महिन्दतो उग-हित्वा किंचिकालं अरिट्ठत्थेरादीहि आभतं । ततो यावज्जतना तेसं येव अन्तेवासिकपरंपरभूताय आचरियपरंपराय आभतं ति वेदितव्वं ॥

समन्तपासादिका-पृ० ४-५८

याव च धम्मविनयो तिष्ठति ताव अनतीतसत्थुकमेव पावचनं होति । वुत्तं हे'तं भगवता-यो वो आनन्द मया धम्मो च विनयो च देसितो पञ्चत्तो, सो वो ममच्चयेन सत्था ति ॥

समन्तपासादिका-पृ० ५.

यद् गुरुशिष्यपरंपरया आम्रायायातं बुद्धवचनत्वेन, यच्च सूत्रेऽवतरति, विनये संदृश्यते, धर्मतां (प्रतीत्यसमुत्पादं) च न विलोमयति तद् बुद्धवचनं नान्यत् ॥

बोधिचर्यावतारपञ्जिका-पृ० ४३१

तदेतं सत्त्वं पि बुद्धवचनं रसवसेन एकविधं, धम्मविनयवसेन दुविधं, पठममज्झिमपच्छिम-वसेन त्रिविधं, तथा पिटकवसेन, निकायवसेन पञ्चविधं, अङ्गवसेन नवविधं, धम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं ति वेदितव्वं ॥

कथं रसवसेन एकविधं ? यं हि भगवता अनुत्तरं सम्मासंवोधिं अभिसंबुद्धित्वा याव अनुपादिसेसाय निब्बाणधातुया परिनिब्बायति, एत्थन्तरे पञ्चचत्ताळीस वस्सानि देवमनुस्सनाग-यक्खादयो अनुसासन्तेन पञ्चवेक्खन्तेन वा वुत्तं, सत्त्वं तं एकरसं, विमुत्तिरसमेव होति । एवं रसवसेन एकविधं ॥

कथं धम्मविनयवसेन दुविधं ? सब्बमेव चेतं धम्मो च विनयो चाति संखं गच्छति । तत्थ विनयपिटकं विनयो । अवसेसं बुद्धवचनं धम्मो । तेनेवाह-यं नूनं मयं आवुसो धम्मं च विनयं च संगायेय्यामा ति । अहं उपालिं विनयं पुच्छेय्यं, आनन्दं धम्मं पुच्छेय्यं ति । एवं धम्मविनय-वसेन दुविधं ॥

कथं पठममज्झिमपच्छिमवसेन त्रिविधं ? सब्बमेव हि इदं पठमबुद्धवचनं मज्झिमबुद्धवचनं पच्छिमबुद्धवचनं ति तिप्पभेदं होति । तत्थ-

अनेकजातिसंसारं संधाविस्सं अनिब्बिसं ।

गहकारकं गवेसन्तो दुक्खा जाति पुनप्पुनं ॥ १ ॥

गहकारक दिट्ठोऽसि पुन गेहं न काहसि ।

सब्बा ते फासुका भग्गा गहकूटं विसंखतं ।

विसंखारगतं चित्तं तण्हानं खयमज्झगा ति ॥ २ ॥

इदं पठमबुद्धवचनं । केचि

यदा हवे पातुभवन्ति धम्मा

ति खन्धके उदानगाथं आहु । एसा पन पाटिपददिवसे सब्बञ्जुभावप्पत्तस्स सोमनस्समयव्याणेन पञ्चयाकारं पञ्चवेक्खन्तस्स उप्पन्ना उदानगाथा ति वेदितव्वा । यं पन परिनिब्बाणकाले अभासि—हन्द दानि भिक्खवे आमन्तयामि वो, वयधम्मा संखारा, अप्पमादेन संपादेथा ति, इदं पच्छिम-बुद्धवचनं । उभिन्नमन्तरे यं वुत्तं, एतं मज्झिमबुद्धवचनं । एवं पठममज्झिमपच्छिमवसेन तिविधं ॥

कथं पिटकवसेन तिविधं ? सब्बं पि हेतं विनयपिटकं सुत्तन्तपिटकं अभिधम्मपिटकं ति तिप्पभेदमेव होति । तत्थ पठमसंगीतियं संगीतं च असंगीतं च सब्बं पि समोधानेत्वा उभयानि पातिमोक्खानि द्वे विभङ्गानि द्वावीसति खन्धकानि सोळस परिवारा ति इदं विनयपिटकं नाम । ब्रह्मजालादिचतुत्तिसुत्तसंगहो दीघनिकायो । मूलपरियायसुत्तादियड्डुसतद्वेसुत्तसंगहो मज्झिम-निकायो । ओघतरणसुत्तादिसत्तसुत्तसहस्ससत्तसतद्वासट्ठिसुत्तसंगहो संयुत्तनिकायो । चित्तपरियादान-सुत्तादिनवसुत्तसहस्सपञ्चसतसत्तपञ्चाससुत्तसंगहो अङ्गुत्तरनिकायो । खुद्दकपाठ-धम्मपद-उदान-इतिवुत्तक-सुत्तनिपात-विमानवत्थु-पेतवत्थु-थेरगाथा-थेरीगाथा-जातक-निहेस-पटिसंभिदा-अप-दान-बुद्धवंस-चरियापिटकवसेन पन्नरसभेदो खुद्दकनिकायो ति इदं सुत्तन्तपिटकं नाम । धम्म-संगहो विभङ्गो धातुकथा पुग्गलपञ्चत्ति कथावत्थु यमकं पट्टानं ति इदं अभिधम्मपिटकं नाम ॥

कथं निकायवसेन पञ्चविधं ? सब्बमेव चेतं दीघनिकायो मज्झिमनिकायो संयुत्तनिकायो अङ्गुत्तरनिकायो खुद्दकनिकायो ति पञ्चप्पभेदं होति । तत्थ कतमो दीघनिकायो ? तिवग्गसंगहानि ब्रह्मजालादीनि चतुत्तिस सुत्तानि ।...कस्मा पनेस दीघनिकायो ति वुच्चति ? दीघप्पमाणानं सुत्तानं समूहतो च निवासतो च । समूहनिवासा हि निकाया ति वुच्चति । ...कतमो मज्झिमनिकायो ? मज्झिमप्पमाणानि पञ्चदसवग्गसंगहानि मूलपरियायसुत्तादीनि दियड्डुसतं द्वे च सुत्तानि । ....कतमो संयुत्तनिकायो ? देवतासंयुत्तादिवसेन ओघतरणादीनि सत्तसुत्तसहस्सानि सत्त च सुत्तसतानि द्वासट्ठि च सुत्तानि ।...कतमो अङ्गुत्तरनिकायो ? एकेकअङ्गातिरेकवसेन ठितानि चित्तपरियादाना-दीनि नव सुत्तसहस्सानि पञ्च सुत्तसतानि सत्तपञ्चासं च सुत्तानि ।...कतमो खुद्दकनिकायो ? सकलं विनयपिटकं अभिधम्मपिटकं खुद्दकपाठादयो च पुब्बे निदस्सिता पन्नरस भेदा, ठपेत्वा चत्तारो निकाये अवसेसं बुद्धवचनं ति ॥

कथं अङ्गवसेन नवविधं ? सब्बमेव हि इदं सुत्तं गेय्यं वेय्याकरणं गाथा उदानं इतिवुत्तकं जातकं अब्भुतधम्मं वेदलं ति नवप्पभेदं होति । तत्थ उभतोविभङ्ग-निहेस-खन्धक-परिवारा, सुत्तनिपाते मङ्गलसुत्त-रतनसुत्त-नालकसुत्त-तुवट्ठकसुत्तानि, अञ्चं च सुत्तनामकं तथागतवचनं सुत्तं ति वेदितब्बं । सब्बं पि सगाथकं सुत्तं गेय्यं ति वेदितब्बं, विसेसेन संयुत्तके सकलो पि सगाथाव्रगो । सकलं अभिधम्मपिटकं, निग्गाथकं सुत्तं, यं च अञ्चं पि अट्ठहि अङ्गेहि असंगहितं बुद्धवचनं, तं वेय्याकरणं ति वेदितब्बं । धम्मपदं, थेरगाथा, थेरीगाथा, सुत्तनिपाते नोसुत्तनामिका सुद्धिकगाथा च गाथा ति वेदितब्बा । सोमनस्सवाणमयिकगाथापटिसंयुत्ता द्वेअसीतिसुत्तन्ता उदानं ति वेदितब्बं । वुत्तं हे'तं भगवता-ति आदिनयप्पवत्ता दसुत्तरसतसुत्तन्ता इतिवुत्तकं ति वेदितब्बं । अपण्णकजातकादीनि पञ्चासाधिकानि पञ्च जातकसतानि जातकं ति वेदितब्बं । चत्तारो'मे भिक्खवे अच्छरिया अब्भुतधम्मा आनन्दे ति आदिनयप्पवत्ता सब्बे पि अच्छरिय-अब्भुतगुणधम्मपटिसंयुत्ता सुत्तन्ता अब्भुतधम्मं ति वेदितब्बं । चूलवेदल्ल-महावेदल्ल-सम्मादिट्ठि-सक्कपब्ब-संखार-भाजनीय-महापुण्णमसुत्तादयो सब्बे पि वेदं च तुट्ठिं च लद्धा लद्धा पुच्छित-सुत्तन्ता वेदल्लं ति वेदितब्बं । एवं अङ्गवसेन नवविधं ॥

कथं धम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं ? सब्बमेव चे'तं बुद्धवचनं-

द्वासीति बुद्धतो गण्हि द्वे सहस्सानि भिक्खुतो ।

चतुरासीतिसहस्सानि ये'मे धम्मा पवत्तिनो ॥

ति एवं परिदीपितधम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सप्पभेदं होति । तत्थ एकानुसंधिकं सुत्तं एको धम्मक्खन्धो । यं अनेकानुसंधिकं, तत्थ सुत्ते अनुसंधिवसेन धम्मक्खन्धगणना । गाथाबन्धेसु पञ्हापुच्छनं एको धम्मक्खन्धो, विस्सज्जनं एको । अभिधम्मे एकमेकं तिक-दुक-भाजनं एकमेकं च चित्तवारभाजनं एकेको धम्मक्खन्धो । विनये-अत्थि वत्थु, अत्थि मातिका, अत्थि पदभाजनी, अत्थि अन्तरापत्ति, अत्थि आपत्ति, अत्थि अनापत्ति, अत्थि तिकच्छेदो । तत्थ एकमेको कोट्टासो एकमेको धम्मक्खन्धो ति वेदितब्बो । एवं धम्मक्खन्धवसेन चतुरासीतिसहस्सविधं ॥

समन्तपासादिका-पृ० १५-२७

२. पठमसंगीतिवण्णना ।

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो भिक्खू आमन्तेसि-एकमिदाहं आवुसो समयं पावाय कुसिनारं अद्धानमग्गपटिपन्नो महता भिक्खुसंघेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । अथ खा'हं आवुसो मग्गा ओक्कम्म अञ्जतरस्मिं रुक्खमूले निसीदिं । तेन खो पन समयेन अञ्जतरो आजीवको कुसिनाराय मन्दारवपुष्पं गहेत्वा पाथं अद्धानमग्गपटिपन्नो होति । अहसं खो अहं आवुसो तं आजीवकं दूरतो'व आगच्छन्तं । दिस्वान तं आजीवकं एतदवोचं-अप्पा'वुसो अम्हाकं सत्थारं जानासीति । आमावुसो जानामि । अज्ज सत्ताहपरिनिब्बुतो समणो गोतमो । ततो मे इदं

मन्दारवपुष्पं गहितं ति । तत्रावुसो ये ते भिक्खू अवीतरागा अप्पेकच्चे बाहा पग्गय्ह कन्दन्ति, छिन्नपपातं पतन्ति, आवट्टन्ति विवट्टन्ति, अतिखिप्पं भगवा परिनिब्बुतो, अतिखिप्पं सुगतो परिनिब्बुतो, अतिखिप्पं चक्खुं लोके अन्तरहितं ति । ये पन ते भिक्खू वीतरागा ते सता संपजाना अधिवासेन्ति—अनिच्चा वत संखारा, तं कुते'त्थ लब्भा ति । अथ ख्वा'हं आवुसो ते भिक्खू एतदवोच—अलं आवुसो मा सोचित्थ, मा परिदेवित्थ । नन्वेतं आवुसो भगवता पटिगच्चेव अक्खातं—सब्बेहे'व पियेहि मनापेहि नानाभावो विनाभावो अञ्जथाभावो, तं कुते'त्थ आवुसो लब्भा ? यं तं जातं भूतं संखतं तं वत मा पलुज्जीति नेतं ठानं विज्जतीति ॥

तेन खो पन समयेन आवुसो सुभदो नाम बुद्धपव्वजितो तस्सिं परिसायं निसिन्नो होति । अथ खो आवुसो सुभदो बुद्धपव्वजितो ते भिक्खू एतदवोच—अलं आवुसो, मा सोचित्थ, मा परिदेवित्थ । सुसुत्ता मयं तेन महासमणेन । उपडुता च मयं होम—इदं वो कप्पति, इदं वो न कप्पतीति । इदानीं पन मयं यं इच्छिस्साम तं करिस्साम, यं न इच्छिस्साम, न तं करिस्सामा ति । हन्द मयं आवुसो धम्मं च विनयं च संगायाम । पुरे अधम्मो दिप्पति, धम्मो पटिवाहीयति । अविनयो दिप्पति, विनयो पटिवाहीयति । पुरे अधम्मवादिनो बलवन्तो होन्ति, धम्मवादिनो दुब्बला होन्ति । अविनयवादिनो बलवन्तो होन्ति, विनयवादिनो दुब्बला होन्तीति ॥

तेन हि भन्ते थेरे भिक्खू उच्चिनतू ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो एकेनूनपञ्चसतानि उच्चिनि । भिक्खू आयस्सन्तं महाकस्सपं एतदवोचुं—अयं भन्ते आयस्सा आनन्दो किंचापि सेखो अभब्बो छन्दा दोसा मोहा भया अगतिं गन्तुं । बहु च तेन भगवतो सन्तिके धम्मो च विनयो च परियत्तो । तेन हि भन्ते थेरो आयस्सन्तं पि आनन्दं उच्चिनतू ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं पि आनन्दं उच्चिनि ॥

अथ खो थेरानं भिक्खून् एतदहोसि—कत्थ नु खो मयं धम्मं च विनयं च संगायेय्यामा ति । अथ खो थेरानं भिक्खून् एतदहोसि—राजगहं खो महागोचरं पहूतसेनासनं । यं नून मयं राजगहे वस्सं वसन्ता धम्मं च विनयं च संगायेय्याम, न अञ्जे भिक्खू राजगहे वस्सं उपगच्छेय्युं ति ॥

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो संघं वापेसि—सुणातु मे आवुसो संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो इमानि पञ्च भिक्खुसतानि संमञ्जेय्य राजगहे वस्सं वसन्ता धम्मं च विनयं च संगायितुं । न अञ्जेहि भिक्खूहि राजगहे वस्सं वसितव्वं ति । एस वत्ति । सुणातु मे आवुसो संघो । संघो इमानि पञ्च भिक्खुसतानि संमञ्जति राजगहे वस्सं वसन्ता धम्मं च विनयं च संगायितुं । न अञ्जेहि भिक्खूहि राजगहे वस्सं वसितव्वं ति । यस्सायस्सतो खमति इमेसं पञ्चअं भिक्खुसतानं...सो तुण्ही अस्स । यस्स न खमति सो भासेय्य । संमतानि संघेन इमानि पञ्च भिक्खुसतानि राजगहे वस्सं वसन्तानि धम्मं च विनयं च संगायितुं । न अञ्जेहि भिक्खूहि राजगहे वस्सं वसितव्वं ति खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामीति । अथ खो थेरा भिक्खू राजगहं अगमंसु धम्मं च विनयं च संगायितुं ॥

अथ खो थेरानं भिक्खून् एतद्दोसि—भगवता खो आवुसो खण्डफुट्टपटिसंखरणं वणिणतं । हन्द मयं आवुसो पठमं मासं खण्डफुट्टं पटिसंखरोम, मज्झिमं मासं संनिपतित्वा धम्मं च विनयं च संगायिस्सामा ति । अथ खो थेरा भिक्खू पठमं मासं खण्डफुट्टं पटिसंखरिंसु । अथ खो आयस्सा आनन्दो—स्वे संनिपातो । न खो मे तं पतिरूपं, योऽहं सेखो समानो संनिपातं गच्छेय्यं ति बहुदेव रत्तिं कायगताय सतिया वीतिनामेत्वा रत्तिया पञ्चूससमयं निपज्जिस्सामीति कायं आवज्जेसि । अप्पत्तं च सीसं बिम्बोहनं, भूमितो च पादा मुत्ता । एतस्मिं अन्तरे अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि । अथ खो आयस्सा आनन्दो अरहा समानो संनिपातं अगमासि ॥

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो संघं बापेसि—सुणातु मे आवुसो संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं उपालिं विनयं पुच्छेय्यं ति । आयस्सा उपालिं संघं बापेसि—सुणातु मे भन्ते संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं आयस्सता महाकस्सपेन विनयं पुट्ठो विस्सज्जेय्यं ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं उपालिं एतद्वोच—पठमं आवुसो उपालिं पाराजिकं कथं पञ्चत्तं ति ? वेसालियं भन्ते ति । कं आरब्भा ति ? सुदिन्नं कलन्दपुत्तं आरब्भा ति । किस्मिं वत्थुस्मिं ति ? मेथुनधम्मं ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं उपालिं पठमस्स पाराजिकस्स वत्थुं पि पुच्छि, निदानं पि पुच्छि, पुगलं पि पुच्छि, पञ्चत्तिं पि पुच्छि, अनुपञ्चत्तिं पि पुच्छि, आपत्तिं पि पुच्छि, अनापत्तिं पि पुच्छि । दुतियं पनावुसो उपालिं पाराजिकं कथं पञ्चत्तं ति ? राजगहे भन्ते ति । कं आरब्भा ति ? धनियं कुम्भकारपुत्तं आरब्भा ति । किस्मिं वत्थुस्मिं ति ? अदिन्नादाने ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं उपालिं दुतियस्स पाराजिकस्स वत्थुं पि पुच्छि, निदानं पि पुच्छि, पुगलं पि पुच्छि, पञ्चत्तिं पि पुच्छि, अनुपञ्चत्तिं पि पुच्छि, आपत्तिं पि पुच्छि, अनापत्तिं पि पुच्छि । ततियं पनावुसो उपालिं पाराजिकं कथं पञ्चत्तं ति ? वेसालियं भन्ते ति । कं आरब्भा ति ? संबहुले भिक्खू आरब्भा ति । किस्मिं वत्थुस्मिं ति ? मनुस्सविग्गहे ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं उपालिं ततियस्स पाराजिकस्स वत्थुं पि पुच्छि, निदानं पि पुच्छि, पुगलं पि पुच्छि, पञ्चत्तिं पि पुच्छि, अनुपञ्चत्तिं पि पुच्छि, आपत्तिं पि पुच्छि, अनापत्तिं पि पुच्छि । चतुत्थं पनावुसो उपालिं पाराजिकं कथं पञ्चत्तं ति ? वेसालियं भन्ते ति । कं आरब्भा ति ? वग्गुमुदातीरिये भिक्खू आरब्भा ति । किस्मिं वत्थुस्मिं ति ? उत्तरिमनुस्सधम्मं ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं उपालिं चतुत्थस्स पाराजिकस्स वत्थुं पि पुच्छि, निदानं पि पुच्छि, पुगलं पि पुच्छि, पञ्चत्तिं पि पुच्छि, अनुपञ्चत्तिं पि पुच्छि, आपत्तिं पि पुच्छि, अनापत्तिं पि पुच्छि । एतेनेव उपायेन उभतोविभङ्गे पुच्छि । पुट्ठो पुट्ठो आयस्सा उपालिं विस्सज्जेसि ॥

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो संघं बापेसि—सुणातु मे आवुसो संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं आनन्दं धम्मं पुच्छेय्यं ति । आयस्सा आनन्दो संघं बापेसि—सुणातु मे भन्ते संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं आयस्सता महाकस्सपेन धम्मं पुट्ठो विस्सज्जेय्यं ति । अथ खो आयस्सा

महाकस्सपो आयस्सन्तं आनन्दं एतदवोच—ब्रह्मजालं आवुसो आनन्द कत्थ भासितं ति ? अन्तरा च भन्ते राजगहं अन्तरा च नालन्दं राजागारके अम्बलट्टिकायं ति । कं आरब्भा ति ? सुप्पियं च परिब्बाजकं ब्रह्मदत्तं च माणवं ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं आनन्दं ब्रह्मजालस्स निदानं पि पुच्छि, पुग्गलं पि पुच्छि । सामञ्जफलं पनावुसो आनन्द कत्थ भासितं ति ? राजगहे भन्ते जीवकम्भवने ति । केन सद्धिं ति ? अजातसत्तुना वेदेहिपुत्तेन सद्धिं ति । अथ खो आयस्सा महाकस्सपो आयस्सन्तं आनन्दं सामञ्जफलस्स निदानं पि पुच्छि, पुग्गलं पि पुच्छि । एतेनेव उपायेन पञ्च पि निकाये पुच्छि । पुट्ठो पुट्ठो आयस्सा आनन्दो विस्सज्जेसि ।

अथ खो आयस्सा आनन्दो थेरे भिक्खू एतदवोच—भगवा मं भन्ते परिनिब्बानकाले एवमाह—आकंखमानो आनन्द संघो समच्चयेन खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानि समूहनेय्या ति । पुच्छि पन त्वं आवुसो आनन्द भगवन्तं कतमानि पन भन्ते खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति ? न खो अहं भन्ते भगवन्तं पुच्छि कतमानि पन भन्ते खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि ठपेत्वा अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि ठपेत्वा, तेरस संघादिसेसे ठपेत्वा, अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि, तेरस संघादिसेसे, द्वे अनियते ठपेत्वा अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि, तेरस संघादिसेसे, द्वे अनियते, तिस निस्सग्गिये पाचित्तिये ठपेत्वा अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि...तिस निस्सग्गिये पाचित्तिये, द्वेनवुति पाचित्तिये ठपेत्वा अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति । एकच्चे थेरा एवमाहंसु—चत्तारि पाराजिकानि...द्वेनवुति पाचित्तिये, पाटिदेसनीये ठपेत्वा अवसेसानि खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानीति ॥

अथ खो आयस्सा महाकस्सपो संघं ज्ञापेसि—सुणातु मे आवुसो संघो । सन्त'म्हाकं सिक्खापदानि गिहिगतानि । गिहिनो पि जानन्ति—इदं वो समणानं सक्क्यपुत्तियानं कप्पति, इदं वो न कप्पतीति । सचे मयं खुद्धानुखुद्धानि सिक्खापदानि समूहनिस्साम, भविस्सन्ति वत्तारो धूमकालिकं समणेन गोतमेन सावकानं सिक्खापदं पञ्चत्तं, याविमेसं सत्था अट्ठासि, ताविमे सिक्खापदेसु सिक्खिसु । यतो इमेसं सत्था परिनिब्बुतो, न दानि'मे सिक्खापदेसु सिक्खन्तीति । यदि संघस्स पत्तकळं, संघो अपञ्चत्तं न पञ्चपेय्य, पञ्चत्तं न समुच्छिन्देय्य, यथापञ्चत्तेसु सिक्खापदेसु वत्तेय्य । एसा वत्ति । सुणातु मे आवुसो संघो—सन्त'म्हाकं सिक्खापदानि गिहिगतानि...सिक्खन्तीति । संघो अपञ्चत्तं न पञ्चपेति, पञ्चत्तं न समुच्छिन्दति, यथापञ्चत्तेसु सिक्खापदेसु समादाय वत्तति । यस्सायस्मतो खमति अपञ्चत्तस्स अपञ्चापना, पञ्चत्तस्स असमुच्छेदो, यथापञ्चत्तेसु सिक्खापदेसु समादाय वत्तना, सो तुण्ही अस्स । यस्स न खमति, सो भासेय्य । संघो अपञ्चत्तं न पञ्चपेति, पञ्चत्तं न समुच्छिन्दति, यथापञ्चत्तेसु सिक्खापदेसु समादाय वत्तति । खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामीति ॥...

तेन खो पन समयेन आयस्मा पूरणो दक्खिणागिरिस्मिं चारिकं चरति महता भिक्खुसंघेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि । अथ खो आयस्मा पूरणो थेरेहि भिक्खूहि धम्मो च विनयो च संगीते दक्खिणागिरिस्मिं यथाभिरन्तं विहरित्वा येन राजगहं, येन वेळुवनं कलन्दकनिवापो, येन थेरा भिक्खू तेनुपसंकमि, उपसंकमित्वा थेरेहि भिक्खूहि सद्धिं पटिसंमोदित्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्मन्तं पूरणं थेरा भिक्खू एतदवोचुं—थेरेहि आवुसो पूरण धम्मो च विनयो च संगीतो । उपेहि तं संगीतिं ति । सुसंगीतो आवुसो थेरेहि धम्मो च विनयो च । अपि च यथेव मया भगवतो संमुखा सुतं, संमुखा परिगहितं, तथेवाहं धारेस्सामीति ॥

बुल्लवग्ग-११

३. दुतियसंगीतिवण्णना ।

तेन खो पन समयेन वस्ससत्परिनिब्बुते भगवति वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू वेसालियं दसवत्थूनि दीपेन्ति—कप्पति सिङ्गिलोणकप्पो, कप्पति द्वुल्लकप्पो, कप्पति गामन्तरकप्पो, कप्पति आवासकप्पो, कप्पति अनुमतिकप्पो, कप्पति आचिण्णकप्पो, कप्पति अमथितकप्पो, कप्पति जळोर्गि पातुं, कप्पति अदसकं निसीदनं, कप्पति जातरूपरजतं ति ॥

तेन खो पन समयेन आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वज्जीसु चारिकं चरमानो येन वेसाली तदवसरि । तत्र सुदं आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वेसालियं विहरति महावने कूटागारसालायं । तेन खो पन समयेन वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू तदहुपोसथे कंसपातिं उदकेन पूरेत्वा मज्झे भिक्खुसंघस्स ठपेत्वा आगतागते वेसालिके उपासके एवं वदन्ति—देथावुसो संघस्स कहापणं पि, अहुं पि, पादं पि, मासकरूपं पि । भविस्सति संघस्स परिक्खारेन करणीयं ति । एवं वुत्ते आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वेसालिके उपासके एतदवोच—मावुसो अदत्थ संघस्स कहापणं पि, अहुं पि, पादं पि, मासकरूपं पि । न कप्पति समणानं सक्कपुत्तियानं जातरूपरजतं । न सादियन्ति समणा सक्कपुत्तिया जातरूपरजतं, न पटिगण्हन्ति समणा सक्कपुत्तिया जातरूपरजतं, निक्खित्तमणिसुवण्णा समणा सक्कपुत्तिया अपेतजातरूपरजता ति । एवं पि वेसालिका उपासका आयस्मता यसेन काकण्डकपुत्तेन वुच्चमाना अदंसु येव संघस्स कहापणं पि, अहुं पि, पादं पि, मासकरूपं पि ॥

अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू तस्सा रत्तिया अच्चेन तं हिरव्वं भिक्खवगेन पटिवीसं ठपेत्वा भाजेसुं । अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू आयस्मन्तं यसं काकण्डकपुत्तं एतदवोचुं—एसो ते आवुसो यस हिरव्वस्स पटिवीसो ति । नत्थि मे आवुसो हिरव्वस्स पटिवीसो, नाहं हिरव्वं सादियामीति । अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू अयं आवुसो यसो काकण्डकपुत्तो उपासके सद्धे पसन्ने अक्कोसति परिभासति अप्पसादं करोति । इन्द अस्स मयं पटिसारणीयकम्मं करोमा ति । ते पटिसारणीयकम्मं अकंसु । अथ खो आयस्मा यसो काकण्डकपुत्तो वेसालिके वज्जिपुत्तके भिक्खू एतदवोच—भगवता आवुसो पब्बत्तं पटिसारणीयकम्मकतस्स भिक्खुनो अनुदूतो दातव्वो ति । देथ मे आवुसो अनुदूतं भिक्खुं ति । अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू एकं भिक्खुं संमन्नित्वा आयस्मतो यसस्स काकण्डकपुत्तस्स अनुदूतं अदंसु ॥

अथ खो आयस्सा यसो काकण्डकपुत्तो अनुदूतेन भिक्खुना सद्धिं वेसालिं पविसित्वा वेसालिके उपासके एतद्वोच—अहं किरायस्मन्ते उपासके सद्धे पसन्ने अक्कोसामि परिभासामि अप्पसादं करोमि, योऽहं अधम्मं अधम्मो ति वदामि, धम्मं धम्मो ति वदामि, अविनयं अविनयो ति वदामि, विनयं विनयो ति वदामि ?

एकमिदं आवुसो समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तत्र खो आवुसो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—चत्तारो'मे भिक्खवे चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसा, येहि उपक्किलेसेहि उपक्किलिद्धा चन्दिमसूरिया न तपन्ति, न भासन्ति, न विरोचन्ति । कतमे चत्तारो ? अब्भं भिक्खवे चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । महिका भिक्खवे चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । धूमरजो भिक्खवे चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । राहु भिक्खवे असुरिन्दो चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । इमे खो भिक्खवे चत्तारो चन्दिमसूरियानं उपक्किलेसा येहि...न विरोचन्ति । एवमेव खो भिक्खवे चत्तारो'मे समणब्राह्मणानं उपक्किलेसा येहि उपक्किलेसेहि उपक्किलिद्धा एके समणब्राह्मणा न तपन्ति न भासन्ति, न विरोचन्ति । कतमे चत्तारो ? सन्ति भिक्खवे एके समणब्राह्मणा सुरं पिबन्ति, मेरयं पिबन्ति सुरामरेयपाना अप्पटिविरता । अयं भिक्खवे पठमो समणब्राह्मणानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । पुन च परं भिक्खवे एके समणब्राह्मणा मेथुनं धम्मं पटिसेवन्ति मेथुनधम्मा अप्पटिविरता । अयं भिक्खवे दुतियो समणब्राह्मणानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । पुन च परं भिक्खवे एके समणब्राह्मणा जातरूपरजतं सादियन्ति जातरूपरजतप्पटिग्गहणा अप्पटिविरता । अयं भिक्खवे ततियो समणब्राह्मणानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । पुन च परं भिक्खवे एके समणब्राह्मणा मिच्छाजीवेन जीविकं कप्पेन्ति मिच्छाजीवा अप्पटिविरता । अयं भिक्खवे चतुथो समणब्राह्मणानं उपक्किलेसो येन...न विरोचन्ति । इमे खो भिक्खवे चत्तारो समणब्राह्मणानं उपक्किलेसा येहि...न विरोचन्ति ।....एवंवादी किराहं आयस्मन्ते उपासके सद्धे पसन्ने अक्कोसामि, परिभासामि, अप्पसादं करोमि, योऽहं अधम्मं अधम्मो ति वदामि, धम्मं धम्मो ति वदामि, अविनयं अविनयो ति वदामि, विनयं विनयो ति वदामि ?

एकमिदं आवुसो समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन राजन्तेपुरे राजपरिसायं संनिसिन्नानं संनिपतितानं अयमन्तरकथा उद्पादि—कप्पति समणानं सक्क्यपुत्तियानं जातरूपरजतं, सादियन्ति समणा सक्क्यपुत्तिया जातरूपरजतं, पटिगण्हन्ति समणा सक्क्यपुत्तिया जातरूपरजतं ति । तेन खो पन समयेनावुसो मणिचूळको गामणी तस्सं परिसायं निसिन्नो होति । अथ खो आवुसो मणिचूळको गामणी तं परिसं एतद्वोच—मा अय्या एवं अवचुत्थ । न कप्पति समणानं सक्क्यपुत्तियानं जातरूपरजतं, न सादियन्ति समणा सक्क्यपुत्तिया जातरूपरजतं, न पटिगण्हन्ति समणा सक्क्यपुत्तिया जातरूपरजतं । निक्खित्तमणिसुवण्णा समणा सक्क्यपुत्तिया अपेतजातरूपरजता ति । असक्खि खो आवुसो मणिचूळको गामणी तं परिसं संवापेतुं ।

अथ खो आवुसो मणिचूळको गामणी तं परिसं संवापेत्वा येन भगवा तेनुपसंकमि । उपसंकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो आवुसो मणिचूळको गामणी भगवन्तं एतदवोच-इध भन्ते राजन्तेपुरे राजपरिसायं संनिसिन्नानं...अपेतजातरूपरजता ति । असक्खि खो अहं भन्ते तं परिसं संवापेतुं । कच्चाहं भन्ते एवं व्याकरमानो वुत्तवादी चेव भगवता, होमि ? न च भगवन्तं अभूतेन अब्भाचिक्खामि, धम्मस्स चानुधम्मं व्याकरोमि ? न च कोचि सहधम्मिको वादानुवादो गारय्हं ठानं आगच्छतीति ? तग्घ त्वं गामणि एवं व्याकरमानो वुत्तवादी चेव मे अहोसि...अपेतजातरूपरजता । यस्स खो गामणि जातरूपरजतं कप्पति, पञ्च पि तस्स कामगुणा कप्पन्ति । यस्स पञ्च कामगुणा कप्पन्ति, एकंसेनेतं गामणि धारेय्यासि, अस्समणधम्मो असक्यपुत्तधम्मो ति । अपि चाहं गामणि एवं वदामि-तिणं तिणत्थि-केन परियेसितव्वं, दारु दारुत्थिकेन परियेसितव्वं, सकटं सकटत्थिकेन परियेसितव्वं, पुरिसो पुरिसत्थिकेन परियेसितव्वो । न त्वेवाहं गामणि केनचि परियायेन जातरूपरजतं सादितव्वं परियेसितव्वं ति वदामीति । एवंवादी किराहं...विनयं विनयो ति वदामि ?

...एवं वुत्ते वेसालिका उपासका आयस्सन्तं यसं काकण्डकपुत्तं एतदवोचुं-एको'व भन्ते अय्यो यसो काकण्डकपुत्तो समणो सक्यपुत्तियो । सब्बे'विमे अस्समणा असक्यपुत्तिया । वसतु भन्ते अय्यो यसो काकण्डकपुत्तो वेसालियं । मयं अय्यस्स यस्स काकण्डकपुत्तस्स उस्सुकं करिस्साम चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं ति । अथ खो आयस्सा यसो काकण्डकपुत्तो वेसालिके उपासके संवापेत्वा अनुदूतेन भिक्खुना सद्धिं आरामं अगमासि ॥

अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू अनुदूतं पुच्छिंसु-खमापिता आवुसो यसेन काकण्डकपुत्तेन वेसालिका उपासका ति ? उपासकेहि पापिकं नो आवुसो कतं । एक्को'व यसो काकण्डकपुत्तो समणो सक्यपुत्तियो कतो । सब्बे'व मयं अस्समणा असक्यपुत्तिया कता ति । अथ खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू-अयं आवुसो यसो काकण्डकपुत्तो अम्हेहि असंमतो गिहीनं पकासेसि । हन्द अस्स मयं उक्खेपनीयकम्मं करोमा ति । ते तस्स उक्खेपनीयकम्मं कत्तुकामा संनिपत्तिसु । अथ खो आयस्सा यसो काकण्डकपुत्तो वेहासं अब्भुगन्त्वा कोसम्बियं पच्चुट्ठासि ॥

अथ खो आयस्सा यसो काकण्डकपुत्तो पावेय्यकानं च अवन्तिदक्खिणापथकानं च भिक्खून् सन्तिके दूतं पाहेसि-आगच्छन्तु आयस्सन्ता । इमं अधिकरणं आदियिस्साम । पुरे अधम्मो दिप्पति, धम्मो पटिवाहिज्यति । अविनयो दिप्पति, विनयो पटिवाहिज्यति । पुरे अधम्मवादिनो बलवन्तो होन्ति, धम्मवादिनो दुब्बला होन्ति । अविनयवादिनो बलवन्तो होन्ति, विनयवादिनो दुब्बला होन्तीति ॥ ....अस्सोसुं खो वेसालिका वज्जिपुत्तका भिक्खू-यसो किर काकण्डकपुत्तो इदं अधिकरणं आदियितुकामो पक्खं परियेसति । लभति च किर पक्खं ति । अथ खो वेसालिकानं वज्जिपुत्तकानं भिक्खून् एतदहोसि-इदं खो अधिकरणं कक्खळं च वाळं च । कं नु खो मयं पक्खं लभेय्याम येन मयं इमस्मिं अधिकरणे बलवन्ततरा अस्सामा ति ? अथ खो वेसालिकानं वज्जि-

पुत्तकानं भिक्खून् एतदहोसि—अयं खो आयस्मा रेवतो बहुस्सुतो आगतागमो धम्मधरो विनयधरो मातिकाधरो... । सचे मयं आयस्सन्तं रेवतं पक्खं लभेय्याम, एवं मयं इमस्मि अधिकरणे बलवन्तरा अस्सामा ति ॥

अथ खो संघो तं अधिकरणं विनिच्छिन्नितुकामो संनिपति । तस्मिं खो पन अधिकरणे विनिच्छियमाने अनग्गानि चेव भस्सानि जायन्ति । न चेकस्स भासितस्स अत्थो विञ्जायति । अथ खो आयस्मा रेवतो संघं वापेसि—सुणातु मे भन्ते संघो । अम्हाकं इमस्मि अधिकरणे विनिच्छियमाने अनग्गानि चेव भस्सानि जायन्ति । न चेकस्स भासितस्स अत्थो विञ्जायति । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो इमं अधिकरणं उब्बाहिकाय वूपसमेय्य । संघो चत्तारो पाचीनके भिक्खू, चत्तारो पावेय्यके भिक्खू, पाचीनकानं भिक्खून् आयस्सन्तं च सब्बकामिं आयस्सन्तं च साळ्हं आयस्सन्तं च खुज्जसोभितं आयस्सन्तं च वासभगामिकं, पावेय्यकानं भिक्खून् आयस्सन्तं च रेवतं आयस्सन्तं च संभूतं साणवासिं आयस्सन्तं च यसं काकण्डकपुत्तं आयस्सन्तं च सुमनं ति (उच्चिनेय्या) ति । अथ खो आयस्मा रेवतो संघं वापेसि—सुणातु मे भन्ते संघो । अम्हाकं इमस्मि अधिकरणे विनिच्छियमाने अनग्गानि चेव... । संघो चत्तारो पाचीनके भिक्खू चत्तारो पावेय्यके भिक्खू संमन्नेय्य उब्बाहिकाय इमं अधिकरणं वूपसमेतुं ।...यस्सायस्सतो खमति..., सो तुण्ही अस्स, यस्स न खमति, सो भासेय्य । संमता संघेन... । खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामीति ॥....

अथ खो थेरानं भिक्खून् एतदहोसि—कथं नु खो मयं इमं अधिकरणं वूपसमेय्यामा ति । अथ खो थेरानं भिक्खून् एतदहोसि—अयं खो वालिकारामो रमणीयो अप्पसदो अप्पनिग्घोसो । यं नूनं मयं इमं अधिकरणं वूपसमेय्यामा ति । अथ खो थेरा भिक्खू वालिकारामं अगमंस्सु तं अधिकरणं विनिच्छितुकामा । अथ खो आयस्मा रेवतो संघं वापेसि—सुणातु मे भन्ते संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं आयस्सन्तं सब्बकामिं विनयं पुच्छेय्यं ति । आयस्मा सब्बकामी संघं वापेसि—सुणातु मे आवुसो संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं रेवतेन विनयं पुट्ठो विस्सज्जेय्यं ति ॥

अथ खो आयस्मा रेवतो आयस्सन्तं सब्बकामिं एतदवोच—कप्पति भन्ते सिङ्गिलोणकप्पो ति ? को सो आवुसो सिङ्गिलोणकप्पो ति ? कप्पति भन्ते सिङ्गिना लोणं परिहरितुं—यत्थ अलोणकं भविस्सति तत्थ परिभुज्झिस्सामा ति ? नावुसो कप्पतीति । कथं पटिक्खित्तं ति ? सावत्थियं सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? संनिधिकारकभोजने पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं पठमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं पठमं सलाकं निक्खिपामि (१) ॥

कप्पति भन्ते द्रुल्लकप्पो ति ? को सो आवुसो द्रुल्लकप्पो ति ? कप्पति भन्ते द्रुल्लाय छायाय वीतिवत्ताय विकाले भोजनं भुज्झितुं ति ? नावुसो कप्पतीति । कथं पटिक्खित्तं ति ? राजगहे सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? विकालभोजने पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो ।

इदं दुतियं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं दुतियं सलाकं निक्खिपामि (२) ॥

कप्पति भन्ते गामन्तरकप्पो ति ? को सो आवुसो गामन्तरकप्पो ति । कप्पति भन्ते इदानीं गामन्तरं गमिस्सामीति भुत्ताविना पवारितेन अनतिरित्तं भोजनं भुञ्जितुं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? सावत्थियं सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? अनतिरित्तभोजने पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं ततियं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं ततियं सलाकं निक्खिपामि (३) ॥

कप्पति भन्ते आवासकप्पो ति ? को सो आवुसो आवासकप्पो ति ? कप्पति भन्ते संबहुला आवासा समानसीमा नानुपोसथं कातुं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? राजगहे उपोसथसंयुत्ते ति । किं आपज्जतीति ? विनयातिसारे दुक्कटं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं चतुत्थं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं चतुत्थं सलाकं निक्खिपामि (४) ॥

कप्पति भन्ते अनुमतिकप्पो ति ? को सो आवुसो अनुमतिकप्पो ति ? कप्पति भन्ते वग्गेन संघेन कम्मं कातुं आगते भिक्खू अनुमानेस्सामा ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? चम्पेयके विनयवत्थुस्सिं ति । किं आपज्जतीति ? विनयातिसारे दुक्कटं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं पञ्चमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं पञ्चमं सलाकं निक्खिपामि (५) ॥

कप्पति भन्ते आचिण्णकप्पो ति ? को सो आवुसो आचिण्णकप्पो ति ? कप्पति भन्ते इदं मे उपज्झायेन अज्झाचिण्णं, इदं मे आचरियेन अज्झाचिण्णं, तं अज्झाचरित्तं ति ? आचिण्णकप्पो खो आवुसो एकच्चो कप्पति, एकच्चो न कप्पतीति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं छट्ठं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं छट्ठं सलाकं निक्खिपामि (६) ॥

कप्पति भन्ते अमथितकप्पो ति ? को सो आवुसो अमथितकप्पो ति ? कप्पति भन्ते यं तं खीरं खीरभावं विजहितं, असंपत्तं दधिभावं, तं भुत्ताविना पवारितेन अनतिरित्तं पातुं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? सावत्थियं सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति । अनतिरित्तभोजने पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं सत्तमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं सत्तमं सलाकं निक्खिपामि (७) ॥

कप्पति भन्ते जळोगिं पातुं ति ? का सा आवुसो जळोगीति ? कप्पति भन्ते या सा सुरा आसुता असंपत्ता मज्जभावं सा पातुं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? कोसम्बियं सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? सुरामेरयपाने पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं अट्ठमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उब्बिनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं अट्ठमसलाकं निक्खिपामि (८) ॥

कप्पति भन्ते अदसकं निसीदनं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? सावत्थियं सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? छेदनके पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं नवमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उव्विनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं नवमं सलाकं निक्खिपामि (९) ॥

कप्पति भन्ते जातरूपरजतं ति ? नावुसो कप्पतीति । कत्थ पटिक्खित्तं ति ? राजगहे सुत्तविभङ्गे ति । किं आपज्जतीति ? जातरूपरजतपटिग्गहणे पाचित्तियं ति । सुणातु मे भन्ते संघो । इदं दसमं वत्थु संघेन विनिच्छित्तं—इति पि'दं वत्थु उद्धम्मं उव्विनयं अपगतसत्थुसासनं । इदं दसमं सलाकं निक्खिपामि (१०) ॥

सुणातु मे भन्ते संघो । इमानि दस वत्थूनि संघेन विनिच्छित्तानि—इति'मानि दस वत्थूनि उद्धम्मनि उव्विनयानि अपगतसत्थुसासनानीति । निहतमेतं आवुसो अधिकरणं सन्तं वूपसन्तं सवूपसन्तं । अपि च । मं त्वं आवुसो संघमज्झे पि इमानि दस वत्थूनि पुच्छेय्यासि तेसं भिक्खून् संवत्तिया ति । अथ खो आयस्मा रेवतो आयस्सन्तं सब्बकामिं संघमज्झे पि इमानि दस वत्थूनि पुच्छि । पुट्ठो पुट्ठो आयस्मा सब्बकामी विस्सज्जेसि ॥

इमाय खो पन विनयसंगीतिया सत्त भिक्खुसतानि अनूनानि अनधिकानि अहेसुं । तस्मा अयं विनयसंगीति सत्तसत्तिका ति वुच्चतीति ॥

सुल्लवग्ग-१२

४. ततियसंगीतिवण्णना ।

एवं इमं दुतियसंगीतिं संगायित्वा ते थेरा 'उप्पज्जिस्सति नु खो अनागते पि सासनस्स एवरूपं अब्बुदं' ति ओलोकयमाना इदं अदसंसु—इतो वस्ससतस्स उपरि अट्टारसमे वस्से पाटलि-पुत्ते धम्मासोको नाम राजा उप्पज्जित्वा सकलजम्बुदीपे रज्जं कारेस्सति । सो बुद्धसासने पसीदित्वा महन्तं लाभसक्कारं पवत्तयिस्सति । ततो तित्थिया लाभसक्कारं पत्थयमाना सासने पव्वजित्वा सकं सकं दिट्ठिं परिदीपेस्सन्ति । एवं सासने महन्तं अब्बुदं उप्पज्जिस्सतीति । अथ नेसं एतदहोसि—किं नु खो मयं एतस्मिं अब्बुदे उप्पन्ने संमुखा भविस्साम, न भविस्सामा ति ? अथ सब्बे'व तदा अत्तनो असंमुखभावं वत्वा को नु खो तं अधिकरणं वूपसमेतुं समत्थो भविस्सतीति सकलमनुस्स-लोकं छकामावचरदेवलोकं च आलोकेन्ता न कंचि दिस्वा, ब्रह्मलोके तिस्सं नाम महाब्रह्मानं अदसंसु परित्तायुकं उपरिब्रह्मलोकूपपत्तिया भावितमग्गं । दिस्वान नेसं एतदहोसि—सचे मयं एतस्स ब्रह्मनो मनुस्सलोके निव्वत्तन्तथाय उस्साहं करेय्याम, अट्ठा एस मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसंधिं गहे-स्सति । ततो च मन्तेहि पलोभितो निक्खमिन्त्वा पव्वजिस्सति । सो एवं पव्वजित्वा सकलबुद्धवचनं उग्गाहेत्वा अधिगतपटिसंभिदो हुत्वा तित्थिये मदित्वा तं अधिकरणं विनिच्छित्वा सासनं पग्गणिहस्सतीति ॥

ते ब्रह्मलोकं गन्त्वा तिस्रं महाब्रह्मानं एतदवोचुं—इतो वस्ससतस्स उपरि अट्टारसमे वस्से सासने महन्तं अब्बुदं उप्पजिस्सति । मयं च सकलं मनुस्सलोकं छकामावचरदेवलोकं च ओलोकयमाना कंचि सासनं पग्गहेतुं समत्थं अदिस्वा ब्रह्मलोकं विचिन्तिवा भवन्तं अदसाम । साधु सप्पुरिसा मनुस्सलोके निव्वत्तिवा दसवलस्स सासनं पग्गण्हितुं पटिञ्जं देहीति । एवं वुत्ते महाब्रह्मा अहं किर सासने उप्पन्नं अब्बुदं सोधेत्वा सासनं पग्गहेतुं समत्थो भविस्सामीति इट्ठपहट्ठो उदग्गुदग्गो हुत्वा साधू ति पटिस्सुणित्वा पटिञ्जं अदासि । थेरा ब्रह्मलोके तं करणीयं तीरेत्वा पुन पच्चागमिंसु ॥

तेन खो पन समयेन सिग्गवत्थेरो च चण्डवज्जित्थेरो च द्वे पि नवका होन्ति दहरभिक्खू तिपिटकधरा पत्तपटिसंभिदा खीणासवा, ते तं अधिकरणं न पापुणिसु । थेरा ‘तुम्हे आवुसो अम्हाकं इमस्मि अधिकरणे नो सहायका अहुवत्थ, तेन वो इदं दण्डकम्मं होतु—तिस्रो नाम महाब्रह्मा मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसंधिं गण्हिस्सति, तं तुम्हाकं एको नीहरित्वा पब्बाजेतु, एको बुद्धवचनं उग्गण्हापेतू’ ति ॥

तिस्रो पि खो महाब्रह्मा ब्रह्मलोका चवित्वा मोग्गलिब्राह्मणस्स गेहे पटिसंधिं अग्गहेसि । सिग्गवत्थेरो पि तस्स पटिसंधिगहणतो पभुति सत्त वस्सानि ब्राह्मणस्स गेहं पिण्डाय पाविसि । एकदिवसं पि उलुङ्कमत्तं पि यागुं कटच्छुमत्तं वा भत्तं नालत्थ । सत्तन्नं पन वस्सानं अच्चयेन एकदिवसं—अतिच्छथ भन्ते ति वचनमत्तं अलत्थ । तं दिवसमेव ब्राह्मणो पि बहिद्धा किंचि करणीयं कत्वा आगच्छन्तो पटिपथे थेरं दिस्वा भो पव्वजित अम्हाकं गेहं अगमित्था ति आह । आम ब्राह्मण अगमम्हा ति । अपि किंचि लभित्था ति ? आम ब्राह्मण लभिम्हा ति । सो गेहं गन्त्वा पुच्छि—तस्स पव्वजितस्स किंचि अदत्था ति । न किंचि अदम्हा ति । ब्राह्मणो दुतियदिवसे घरद्वारे येव निसीदि—अज्ज पव्वजितं मुसावादेन निग्गहेस्सामीति । थेरो पि दुतियदिवसे ब्राह्मणस्स घरद्वारं संपत्तो । ब्राह्मणो थेरं दिस्वा’व एवमाह—तुम्हे हिज्ज्यो अम्हाकं गेहे किंचि अलद्धा येव लभिम्हा ति अवोचुत्था । वट्ठति नु खो तुम्हाकं मुसावादो ति ? थेरो आह—मयं ब्राह्मण तुम्हाकं गेहे सत्तवस्सानि अतिच्छथा ति वचनमत्तं पि अलभित्वा हिज्ज्यो अतिच्छथा ति वचनमत्तं लभिम्हा । अथेतं पटिसंधारं उपादाय एवं अवोचुम्हा ति । ब्राह्मणो चिन्तेसि—इमे पटिसंधारमत्तं पि लभित्वा लभिम्हा ति पसंसति । अञ्जं किंचि खादनीयं भोजनीयं लभित्वा कस्मा नप्पसंसन्तीति पसीदित्वा अत्तनो अत्थाय पटियादितभत्ततो कटच्छुमत्तं भिक्खं तदूपियं च व्यञ्जनं दापेत्वा इमं भिक्खं सब्बकालं तुम्हे लभिस्सथा ति आह । सो पुनदिवसतो पभुति उपसंकमन्तस्स थेरस्स उपसमं दिस्वा भिज्ज्योसोमत्ताय पसीदित्वा थेरं निच्चकालं अन्तोघरे भत्तविसग्गकरणत्थाय याचि । थेरो अधिवासेत्वा दिवसे दिवसे भत्तकिञ्च कत्वा गच्छन्तो थोकं थोकं बुद्धवचनं कथेत्वा गच्छति ॥

सो पि खो माणवको सोळसवस्सुदेसिको येव तिण्णं वेदानं पारगू अहोसि ।...थेरो भत्तकिञ्च कत्वा...एवमाह—किं पन त्वं माणवक किंचि मन्तं जानासीति ? माणवको—भो पव्वजित मयि दानि

मन्ते अजानन्ते अञ्जे के जानिस्सन्तीति वत्वा थेरं पुच्छि—तुम्हे पन मन्तं जानाथा ति । पुच्छ माणव । पुच्छित्वा सक्का जानितुं ति । अथ खो माणवो तीसु वेदेसु सनिघण्डुकेदुभेसु साक्खर-
प्पभेदेसु इतिहासपञ्चमेसु यानि यानि गण्ठिठानानि येसं नयं नेव अत्तना पस्सति, नापि'स्स आचरियो
अहस, तेसु थेरं पुच्छि । थेरो पकतिया पि तिण्णं वेदानं पारगू, इदानीं पन पटसंभिदप्पत्तो ।
तेन'स्स नत्थि तेसं पञ्चानं विस्सज्जने भारो ति तावदेव ते पञ्हे विस्सज्जेत्वा माणवं आह—माणवक,
अहं तया बहुं पुच्छितो । अहं पि दानि तं एकं पञ्हं पुच्छामि । व्याकरिस्ससि मं ति ? आम भो
पब्बजित पुच्छ, व्याकरिस्सामीति । थेरो चित्तयमके इमं पञ्हं पुच्छि—यस्स चित्तं उपज्जति न
निरुज्जति, तस्स चित्तं निरुज्जिस्सति न उपपज्जिस्सति । यस्स वा पन चित्तं निरुज्जिस्सति न
उपपज्जिस्सति, तस्स चित्तं उपपज्जति न निरुज्जतीति । माणवो उद्धं वा अधो वा सरितुं असक्कोन्तो,
किं नाम भो पब्बजित इदं ? ति आह । बुद्धमन्तो नामायं माणवका ति । सक्का पनायं भो मय्हं
पि दातुं ति ? सक्का माणव अम्हेहि गहितं पब्बज्जं गण्हन्तस्स दातुं ति ॥

ततो माणवो मातापितरो उपसंकमित्वा आह—अयं पब्बजितो बुद्धमन्तं नाम जानाति, न च
अत्तनो सन्तिके अपब्बजितस्स देति । अहं एतस्स सन्तिके पब्बजित्वा मन्तं उग्गणिहस्सामीति ।
अथस्स मातापितरो पब्बजित्वा पि नो पुत्तो मन्ते गण्हातु, गहेत्वा पुन आगमिस्सतीति मञ्जमाना
उग्गण्ह पुत्ता ति अनुजानिंसु । थेरो दारकं पब्बाजेत्वा द्वित्तिंसाकारकम्मट्ठानं ताव आचिक्खि ।
सो तत्थ परिकम्मं करोन्तो नचिरस्सेव सोतापत्तिफले पतिट्ठासि ॥

ततो थेरो चिन्तेसि—सामणेरो सोतापत्तिफले पतिट्ठितो । अभब्बो दानि सासनतो निवत्तितुं
ति ।...तिस्सो सामणेरो व हुत्वा ठपेत्वा विनयपिटकं सब्बं बुद्धवचनं उग्गणिह सद्धिं अट्ठकथाय ।
उपसंपन्नकाले पन अवस्सिको व समानो तिपिटकधरो अहोसि । आचरियुपञ्चाया मोग्गलिपुत्त-
तिस्सत्थेरस्स हत्थे सकलं बुद्धवचनं पतिट्ठापेत्वा यावतायुक्तं ठत्वा परिनिब्बायिंसु । मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो
पि अपरेन समयेन कम्मट्ठानं वड्ढेत्वा अरहत्तं पत्तो बहुन्नं धम्मविनयं वाचेसि ॥

तेन खो पन समयेन बिन्दुसारस्स रञ्जो एकसत्तपुत्ता अहेसुं । ते सब्बे असोको अत्तना
सद्धिं एकमातिकं तिस्सकुमारं ठपेत्वा घातेसि । घातेन्तो चत्तारि वस्सानि अन्नभिसित्तो व रज्जं
कारेत्वा चतुन्नं वस्सानं अञ्जयेन तथागतस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससतानं उपरि अट्ठारसमे वस्से
सकलजम्बुदीपे एकरज्जाभिसेकं पापुणि ।....राजा किर अभिसेकं पापुणित्वा तीणि येव संवच्छरानि
बाहिरकपासण्डं परिगणिह । चतुत्थे संवच्छरे बुद्धसासने पसीदि । तस्स किर पिता बिन्दुसारो
ब्राह्मणभत्तो अहोसि । सो ब्राह्मणानं च ब्राह्मणजातियपासण्डानं च पण्डरङ्गपरिब्बाजकादीनं सट्ठि-
सहस्समत्तानं निञ्चभत्तं पट्टपेसि । असोको पि पितरा पवत्तितं दानं अत्तनो अन्तेपुरे तथेव ददमानो
एकदिवसं सीहपञ्जरे ठितो ते उपसमपरिबाहिरेन आचारेन भुञ्जमाने असन्तिन्द्रिये अविनीत-
इरियापथे दिस्वा चिन्तेसि—ईदिसं दानं उपपरिक्खित्वा युत्तट्ठाने दातुं वट्ठीति ।...एवं गच्छन्ते काले
एकदिवसं सीहपञ्जरे ठितो अहस निम्रोधसामणेरं राजङ्गणेन गच्छन्तं दन्तं गुत्तं सन्तिन्द्रियं

इरियापथसंपन्नं ।...दिस्वा पन'स्स एतद्दोसि-अयं जनो सव्वो पि विक्खित्तचित्तो भन्तमिगपटिभागो । अयं पन दारको अविक्खित्तचित्तो । अतिविय चस्स आलोकितविलोकितं समिञ्जनपसारणं च सोभति । अद्धा एतस्स अब्भन्तरे लोकुत्तरधम्मो भविस्सतीति रज्ज्वो सहदस्सनेनेव सामणेरे चित्तं पसीदि, पेम्मं संठहि ।...अथ राजा संजातपेम्मो सबहुमानो एतं सामणेरं पक्कोसथा ति अमच्चे पेसेसि ।, ते अतिचिरायन्तीति पुन द्वे तयो पेसेसि तुरितं आगच्छतू ति । सामणेरो अत्तनो पकतिया येव अगमासि । राजा पतिरूपं आसनं बत्वा निसीदथा ति आह । सो इतो चित्तो च विलोकेत्वा नत्थि दानि अज्जे भिक्खू ति समुस्सितसेतच्छत्तं राजपल्लङ्कं उपसंकमित्वा पत्तगहणत्थाय रज्ज्वो आकारं दस्सेसि । राजा तं पल्लङ्कसमीपं उपगच्छन्तमेव दिस्वा चिन्तेसि-अज्जेव दानि अयं सामणेरो इमस्स गेहस्स सामिको भविस्सतीति । सामणेरो रज्ज्वो हत्थे पत्तं दत्वा पल्लङ्कं अभिरूढित्वा निसीदि । राजा अत्तनो अत्थाय संपादितं सव्वं यागुखज्जकभत्तविक्रतिं उपनामेसि । सामणेरो खादनीयं भोजनीयं अत्तनो यापनियमत्तमेव संपटिच्छि । भत्तकिच्चावसाने राजा आह-सत्थारा तुम्हाकं दिन्नं ओवादं जानाथा ति ? जानामि महाराज एकदेसेना ति । तात मय्हं पि नं कथेहीति । साधु महाराजा ति रज्ज्वो अनुरूपं धम्मपदे अप्पमादवग्गं अनुमोदनत्थाय अभासि । राजा पन 'अप्पमादो अमतपदं पमादो मच्चुनो पदं' ति सुत्वा व अज्ज्वातं तात, परियोसापेहीति आह । ... निग्रोधत्थेरो पि राजानं सपरिसं तीसु सरणेसु पञ्चसु च सीलेसु पतिट्ठापेत्वा बुद्धसासने पोथुज्जनि-केन पसादेन अचलप्पसादं कत्वा पतिट्ठापेसि ॥

तित्थिया परिहीनलाभसक्कारा अन्तमसो घासच्छादनं पि अलभन्ता लाभसक्कारं पत्थयमाना सासने पव्वजित्वा सकानि सकानि दिट्ठिगतानि 'अयं धम्मो, अयं विनयो' ति दीपेन्ति । पव्वज्जं अलभमाना पि सयमेव मुण्डेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा विहारेसु विचरन्ता उपोसथं पि पवारणं पि संघकम्मं पि गणकम्मं पि पविसन्ति । भिक्खू तेहि सद्धिं उपोसथं न करोन्ति । तदा मोग्गालिपुत्तितिस्सत्थेरो 'उप्पन्नं दानि इदं अधिकरणं । तं नचिरस्सेव कक्खलं भविस्सति । न खो पनेतं सक्का इमेसं मज्झे वसन्तेन वूपसमेतुं' ति महिन्दत्थेरस्स गणं निय्यादेत्वा अत्तनो फासुकविहारेन विहरितुकामो अहोगङ्गापव्वतं अगमासि ॥

ते पि खो तित्थिया भिक्खुसंघेन धम्मेन विनयेन सत्थु सासने निगग्हमाना पि धम्मविन-यानुलोमाय पटिपत्तिया असंठहन्ता अनेकरूपं सासनस्स अब्बुदं च मलं च कण्टकं च समुट्ठापेसुं । केचि अग्गि परिचरन्ति, केचि पञ्चातपे तपन्ति, केचि आदिच्चं अनुपरिवत्तन्ति, केचि धम्मं च विनयं च बोभिन्दिस्सामा ति पग्गण्हसु । तदा भिक्खुसंघो न तेहि सद्धिं उपोसथं वा पवारणं वा अकासि । असोकारामे सत्त वस्सानि उपोसथो उपच्छिज्जि । रज्ज्वो पि एतं अत्थं आरोचेसुं । राजा एकं अमच्चं आणापेसि-विहारं गन्त्वा अधिकरणं वूपसमेत्वा उपोसथं कारापेहीति । अमच्चो राजानं पटिपुच्छितुं अविसहन्तो अज्जे अमच्चे उपसंकमित्वा आह-राजा मं विहारं गन्त्वा अधि-करणं वूपसमेत्वा उपोसथं कारापेहीति पहिणि । कथं नु खो अधिकरणं वूपसमतीति । ते आहंसु-

मयं एवं संलक्ष्येमा, यथा नाम पञ्चनं वूपसमेन्ता चोरे घातेन्ति, एवमेव ये उपोसथं न करोन्ति, ते मारापेतुकामो राजा भविस्सतीति । अथ सो अमच्चो विहारं गत्वा भिक्खुसंघं संनिपातेत्वा आह—अहं रज्ज्वा उपोसथं कारापेहीति पेसितो । करोथ दानि उपोसथं ति । भिक्खू न मयं तिथियेहि सद्धिं उपोसथं करोमा ति आहंसु । अमच्चो थेरासनतो पट्टाय असिना सीसानि पातेतुं आरद्धो । अहसा खो तिस्सत्थेरो तं अमच्चं तथा विप्पटिपन्नं । दिस्वा चिन्तेसि—न राजा थेरे मारेतुं पहिणेय्य, अद्धा इमस्सेव एतं दुग्गहितं भविस्सतीति गत्वा सयं तस्स आसन्ने आसने निसीदि । सो थेरं [रज्ज्वा एकमातिकं भातरं] संजानित्वा सत्थं निपातेतुं अविसहन्तो गत्वा रज्ज्वा आरोचेसि—अहं देव उपोसथं कातुं अनिच्छन्तानं एत्तकानं नाम भिक्खूनं सीसानि पातेसि । अथ अय्यस्स तिस्सत्थेरस्स पटिपाटिं संपत्ता । किं ति करोमीति । राजा सुत्वा व ‘अरे किं पन त्वं मया भिक्खू घातेतुं पेसितो ति ? तावदेव अस्स सरीरे उप्पन्नादहो हुत्वा विहारं गत्वा थेरे भिक्खू पुच्छि—अयं भन्ते अमच्चो मया अनाणत्तो’व एवमकासि । कस्स नु खो इमिना पापेन भवितव्वं ति । एकच्चे थेरा अयं तव वचनेन अकासि, तुय्हे’तं पापं ति आहंसु । एकच्चे उभिन्नं पि वो एतं पापं ति आहंसु । एकच्चे एवं आहंसु—किं पन ते महाराज अत्थि चित्तं अयं गत्वा भिक्खू घातेतू ति ? नत्थि भन्ते, कुसलाधिप्पायो अहं पेसेसिं समग्गो भिक्खुसंघो उपोसथं करोतू ति । सचे तुवं कुसलाधिप्पायो, नत्थि तुय्हं पापं, अमच्चस्सेव एतं पापं ति । राजा द्वेळ्हकजातो आह—अत्थि नु खो भन्ते कोचि भिक्खू ममेतं द्वेळ्हकं छिन्दित्वा सासनं पग्गहेतुं समत्थो ति ? अत्थि महाराज मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो नाम, सो ते इमं द्वेळ्हकं छिन्दित्वा सासनं पग्गण्हितुं समत्थो ति । राजा तदहेव चत्तारो धम्मकथिके...सासनं भन्ते ओसीदति, अम्हाकं सासनं पग्गण्हनत्थाय सहायका होथा ति वत्वा...पेसेसि । थेरो सुत्वा यं खो अहं मूलतो पट्टाय सासनं पग्गण्हिस्सामीति पब्ब-जितो म्हि, अयं दानि मे सो कालो अनुप्पत्तो ति चम्मखण्डं गण्हित्वा व उट्ठहि ।...राजा थेरो आगतो ति सुत्वा गङ्गातीरं गत्वा नदिं ओतरित्वा अब्भुगच्छन्तो जानुमत्ते उदके थेरं पापुणित्वा थेरस्स नावातो ओतरन्तस्स हत्थं अदासि ।...राजा थेरं अत्तनो उय्यानं नेत्वा बाहिरतो तिक्खत्तुं परिवारापेत्वा आरक्खं ठपेत्वा सयमेव थेरस्स पादे धोवित्वा तेलेन मक्खेत्वा थेरस्स सन्तिके निसीदित्वा पटिबलो नु खो थेरो मम कङ्कं छिन्दित्वा उप्पन्नं अधिकरणं वूपसमेत्वा सासनं पग्गण्हितुं ति...निट्ठं गत्वा अत्तनो कुक्कुच्चं पुच्छि—अहं भन्ते एकं अमच्चं विहारं गत्वा अधिकरणं वूपसमेत्वा उपोसथं कारापेहीति पहिणि । सो विहारं गत्वा एत्तके भिक्खू जीविता वोरोपेसि । एतं पापं कस्स होतीति ? किं पन ते महाराज अत्थि चित्तं अयं विहारं गत्वा भिक्खू घातेतू ति ? नत्थि भन्ते ति । सचे ते महाराज नत्थि एवरूपं चित्तं, नत्थि तुय्हं पापं ति । अथ थेरो राजानं एतमत्थं इमिना सुत्तेन सज्ज्यापेसि—चेतना अहं भिक्खवे कम्मं वदामि । चेतयित्वा कम्मं करोति कायेन वाचाय मनसा ति । तमेव अत्थं परिदीपेतुं तित्तिरजातकं आहरि ॥

एवं थेरो राजानं सञ्जापेत्वा तत्थेव राजुय्याने सत्त दिवसानि वसन्तो राजानं समयं उग्गण्हापेसि । राजा सत्तमे दिवसे असोकारामे भिक्खुसंघं संनिपातापेत्वा साणिपाकारं परिक्खिपापेत्वा साणिपाकारन्तरे निसिन्नो एकलद्धिके एकलद्धिके भिक्खू एकतो एकतो कारापेत्वा एकमेकं भिक्खुसंघं भिक्खुसमूहं पक्कोसापेत्वा पुच्छि—किंवादी सम्मासंबुद्धो ति । ततो सस्सतवादिनो सस्सतवादी ति आहंसु । एकच्चसस्सतिका, अन्तानन्तिका, अमराविक्षेपका, अधिच्चसमुप्पन्निका, सञ्जिवादा, असञ्जिवादा, नेवसञ्जिनासञ्जिवादा, उच्छेदवादा दिट्ठधम्मनिब्बानवादा दिट्ठधम्मनिब्बानवादी ति आहंसु । राजा पठममेव समयस्स उग्गहितत्ता न यिमे भिक्खू, अञ्जतित्थिया इमे ति बत्वा तेसं सेतकानि वत्थानि दत्वा उपपब्बाजेसि । ते सब्बे पि सट्ठिसहस्सा अहेसुं । अथ अञ्जे भिक्खू पक्कोसापेत्वा पुच्छि—किंवादी भन्ते सम्मासंबुद्धो ति । विभज्जवादी महाराजा ति । एवं वुत्ते राजा थेरं पुच्छि—विभज्जवादी भन्ते सम्मासंबुद्धो ति ? आम महाराजा ति । ततो राजा सुद्धं दानि भन्ते सासनं, करोतु भिक्खुसंघो उपोसथं ति आरक्खं दत्वा नगरं पाविसि । समग्गो संघो संनिपत्तिवा उपोसथं अकासि । तस्मिं संनिपाते सट्ठिभिक्खुसतसहस्सानि अहेसुं ॥ १

तस्मिं समागमे मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो परप्पवादं मद्दमानो कथावत्थुप्पकरणं अभासि । ततो सट्ठिसतसहस्ससंखेसु भिक्खूसु उच्चिन्तिवा तिपिटकपरियत्तिधरानं पभिन्नपटिसंभिदानं तेविज्जादिभदानं भिक्खून् सहस्समेकं गहेत्वा यथा महाकस्सपत्थेरो च काकण्डकपुत्तो यस्सत्थेरो च धम्मं च विनयं च संगायिंसु, एवमेव धम्मं च विनयं च संगायन्तो सब्बं सासनमलं विसोवेत्वा ततियसंगीतिं अकासि । संगीतिपरियोसाने अनेकप्पकारं पठवी अकम्पित्थ । अयं संगीति नवहि मासेहि निट्ठिता । या लोके—

कता भिक्खुसहस्सेन तस्मा साहस्सिका ति च ।

पुरिमा द्वे उपादाय ततिया ति च वुच्चति ॥

समन्तपासादिका—पृ० ३३-५८.

५. सीहलदीपे सासनपतिट्टा ।

ततियसंगहत्तो पन उद्धं इमं दीपं महिन्दादीहि आभतं । तत्रायं आनुपुब्बी कथा—मोग्गलिपुत्ततिस्सत्थेरो किर इमं ततियसंगीतिं कत्वा एवं चिन्तेसि—कत्थ नु खो अनागते सासनं सुप्पतिट्ठितं भवेय्या ति । अथ'स्स उपपरिक्खतो एतद्दहोसि—पच्चन्तिमेसु खो जनपदेसु सुप्पतिट्ठितं भविस्सतीति । सो तेसं तेसं भिक्खून् भारं कत्वा ते ते भिक्खू तत्थ तत्थ पेसेसि । मज्झन्तिकत्थेरं कस्सीरगन्धाररट्ठं पेसेसि—त्वं एतं रट्ठं गन्त्वा एत्थ सासनं पतिट्टापेहीति । महादेवत्थेरं तथेव वत्वा महिसकमण्डलं पेसेसि । रक्खितत्थेरं वनवासिं । योनकधम्मरक्खितत्थेरं अपरन्तकं । महाधम्मरक्खितत्थेरं महारट्ठं । महारक्खितत्थेरं योनकलोक । मज्झिमत्थेरं हिमवन्तदेसभागं । सोणत्थेरं च उत्तरत्थेरं च सुवण्णभूमिं । अत्तनो सट्ठिविहारिकं महिन्दत्थेरं इट्ठियत्थेरेन उत्तियत्थेरेन संबलत्थेरेन

भद्रसालत्येरेन च सद्धिं तम्बपण्णिदीपं पेसेसि—तुम्हे तम्बपण्णिदीपं गन्त्वा एत्थ सासनं पतिट्ठापेथा ति । सब्बे पि तं तं दिसाभागं गच्छन्ता अत्तपञ्चमा अगमंस्सु, पञ्चन्तिमेस्सु जनपदेस्सु पञ्चवग्गो गणो अलं उपसंपदकम्माया ति मञ्जवमाना ॥

एवं इट्ठियादीहि सद्धिं आगन्त्वा पतिट्ठहन्तो च आयस्सा महिन्दत्येरो सम्मासंबुद्धस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससत्तानं उपरि छत्तिसतिमे वस्से इमस्मिं दीपे पतिट्ठहीति वेदितब्बो । 'अजातसत्तुस्स हि अट्ठमे वस्से सम्मासंबुद्धो परिनिब्बायि । तस्मिं येव वस्से सीहकुमारस्स पुत्तो तम्बपण्णिदीपस्स आदिराजा विजयकुमारो इमं दीपमागन्त्वा मनुस्सावासं अकासि । जम्बुदीपे उदयभद्रस्स चुद्दसमे वस्से इध विजयो कालं अकासि । उदयभद्रस्स पञ्चदसमे वस्से पण्डुवासुदेवो नाम इमस्मिं दीपे रज्जं पापुणि । तत्थ नागदासकरब्बो वीसतिमे वस्से इध पण्डुवासुदेवो कालमकासि । तस्मिं येव च वस्से अभयो नाम राजकुमारो इमस्मिं दीपे रज्जं पापुणि । तत्थ सुसुनागरब्बो सत्तरसमे वस्से इध अभयरब्बो वीसतिवस्सानि परिपूरिंस्सु । अथ अभयरस्स वीसतिमे वस्से पकुण्डकाभयो नाम दामरिको रज्जं अगगहेसि । तत्थ काळासोकस्स सोळसमे वस्से इध पकुण्डकस्स सत्तरसवस्सानि परिपूरिंस्सु । तानि हेट्ठा एकेन वस्सेन सह अट्ठारस होन्ति । तत्थ चन्दगुत्तस्स चुद्दसमे वस्से इध पकुण्डकाभयो कालमकासि, मुटसिवराजा रज्जं पापुणि । तत्थ असोकधम्मराजस्स सत्तरसमे वस्से इध मुटसिवराजा कालं अकासि, देवानंपियतिसो रज्जं पापुणि । परिनिब्बुते च सम्मासंबुद्धे अजातसत्तु चतुवीसतिवस्सानि रज्जं कारेसि, उदयभद्रो च सोळस, अनुरुद्धो च मुण्डो च अट्ठ, नागदासको चतुवीसति, सुसुनागो अट्ठारस, तस्सेव पुत्तो काळासोको अट्ठवीसति, असोकस्स पुत्तका दसभातुकराजानो द्वेवीसतिवस्सानि रज्जं कारेस्सु । तेसं पच्छतो नवनन्दा द्वेवीसतिमेव, चन्दगुत्तो चतुवीसति, बिन्दुसारो अट्ठवीसति, तस्सावसाने असोको रज्जं कारेसि । तस्स पुरेअभिसेका चत्तारि अभिसेकतो अट्ठारसमे वस्से इमस्मिं दीपे महिन्दत्येरो पतिट्ठितो । एवमेतेन राजवंसानुसारेण वेदितब्बमेवेतं सम्मासंबुद्धस्स परिनिब्बानतो द्विन्नं वस्ससत्तानं उपरि छत्तिसतिमे वस्से इमस्मिं दीपे पतिट्ठहीति ॥

शब्दकोशः

[Words printed in black are followed by figure indicating the number of the page where they occur, their equivalent in Sanskrit where possible and necessary, and their meanings in English. Only one occurrence, usually the first, is noted.]

अकरणीय—९६, prohibited act.
 अकुप्पा—५६, अकोप्य, steadfast, not to be shaken.
 अजाति—६, state of no birth, emancipation, liberation from saṃsāra.
 अङ्गोकाश—६०, अङ्गवकाश, open space.
 अञ्जा—५५ आज्ञाय, having known.
 अट्टीयमान—३७, अर्तीयमान, पीड्यमान, suffering from nautia.
 अट्ठधम्म—८, अष्टधर्माः eight basic factors of holy life; see st. 51 for these factors.
 अतक्कावचर—५१ अतर्कावचर, not falling within or subject to logic or reasoning, beyond reasoning.
 अतिक्रन्तवर—५७, अतिक्रान्तवर, willing to grant a request.
 अत्तकिलमथानुयोग—५५, आत्मकमानुयोग, practising self-mortification.
 अदसकं निसीदनं—अदशकं निषीदनम्, a rug or mat which has no fringes.
 अद्धनिय—७२, अध्वनीन, lasting a long period.
 अधिकरणसमथ—१२३, अधिकरणशामक, a rule which pacifies or settles a dispute.

अनाकप्पसंपन्न—८९, अनाकल्पसंपन्न, indisiplined
 अनागामि—६६, अनागामिन्, a stage in religious life in which a person would have no more birth in saṃsāra.
 अनुपादिसेस—७६, अनुपादानशेष, without attachment to any worldly things or notions.
 अनुमतिकप्प—२९५, अनुमतिकल्प, obtaining sanction for an act after it is done, post-facto sanction.
 अनेज—८३, अनेज, अकम्प्य, unswerved.
 अन्त—३७, अन्न, bowel; अन्त, extreme view.
 अपारुत—५३, अपावृत, opened.
 अप्पटिपुग्गल—४, अप्रतिपुद्गल, a person to whom there is no match; a great person.
 अप्परजक्खजातिक—५३, अल्परजोक्ष(रजस्क)-जातिक, one who belongs to a class of people who have but a slight amount of sin or impurities.
 अप्पाणक—३७, अप्राणक, (meditation) in which breath is controlled or stopped.
 अप्पोस्सुक्क—६८, अल्पौत्सुक्य, with less zeal or eagerness.

अप्पोत्सुकता-५२, अल्पोत्सुकता, lack of encouragement.
 अब्भोकास-४७, अभ्यवकाश, अभ्रावकाश, open life.
 अब्याकत-१६१, अव्याकृत, unexplained, inexplicable.
 अभिज्झा-१५०, अभिध्या, covetousness.
 अभिनीहार-२६, अभिनिर्हार, endeavour, resolve.
 अभिसमय-२१, realisation.
 अभिस्सन्न-९, अभिस्यन्दित, filled, full of.
 अमतदुंदुभि-५४, अमृतदुंदुभि, a drum to proclaim immortal law.
 अमततत्तल्ल-६, अमृततडाग, a lake of nectar or immortality.
 अमथितकल्प-२९५, अमथितकल्प, drinking of butter-milk after usual meals are finished.
 अम्मण-३४, आ + म्रक्षण, besmearing, covering.
 अरहद्धज-३६, अर्हद्द्वज, sign or dress of an ascetic.
 अलमरियब्बाणदस्सनविसेस-५५, अलमार्थ-ज्ञानदर्शनविशेष, special and highest knowledge and faith.
 अवकुञ्ज-७, अप + कुञ्ज, lying low.
 अवा(पा)पुरीयति-३४, अपात्रियते, opens.
 अव्यावट-७९, अव्यापृत, inattentive.
 अस्सासक-६४, आश्वासक, expectation.
 आकासे गण्ठिकरणकालो-३८, आकाशग्रन्थि-करणकालः, a period of great trial like the tying a knot of space, practising what is impossible.

आचिण्णकप्प-२९५, आचीर्णकल्प, taking custom as a lawful act.
 आजवंजवीभाव-२३०, a series of births and deaths.
 आदित्त-३४, आदीप्त, on fire.
 आदीनव-४८, आदीनव, flaw, fault; ६०, disgust, dislike.
 आनिसंस-२६, आ+नि+शंस, advantage, profit.
 आपादिका-६६, आपादिका, a nurse, foster-mother.
 आमकसुसान-३४, आमकश्मशान, burial ground having unburnt dead bodies.
 आरक्ख-३१, आरक्षा, guard.
 आलि-६७, आली, a bund.
 आवट-५२, आवृत, overcome, covered.
 आवरण-९८, आवरण, restriction, out of bounds.
 आवासकप्प-२९५, आवासकल्प, observing Uposatha ceremonies in various places in the same locality.
 आसव-६१ आसव, flow of passions; they are four, viz, काम, भव, दिट्ठि and अविज्जा, i. e., sensuality, rebirth, speculation and ignorance.
 इद्धाभिसंखार-६१, ऋद्धि + अभिसंस्कार, exercise of psychic or supernatural powers
 इरियापथ-३७, ईर्यापथ, path or track of movements.

उक्खेपणीय-९२, उक्खेपणीय, a kind of punishment, suspension of a monk.
 उक्काप-९२, उक्कलाप, soiled.
 उत्तरिमनुस्सधम्म-५५, उत्तरमनुष्यधर्म, super-human knowledge or power.
 उदान-३३, exclamation, a spontaneous utterance.
 उद्देसभत्त-९५ उद्दिश्य + भक्त, alms or meals by special preparation.
 उद्धन-३८, oven.
 उपनाह-१५०, ill-will; grudge.
 उपनिप्सा-१४९, उपनिश्रय, cause; means leading to.
 उपसंपदा-६२, admission of a novice to privileges of a monk.
 उपादानक्खन्ध-५५, उपादानस्कन्ध (इन्द्रिय-विषय), objects of senses.
 उपाहना-१४४, उपानह, a pair of shoes.
 उपोसथ-१०१, उपवसथ, a holy day on 14th, 8th and full-moon day of each fortnight.
 उम्मार-३४, threshold.
 एकंस-४३, एकांश, one (thousandth) part; ६३, एक + अंस, on one shoulder.
 ओकार-६२, अवकार, folly, vanity, futility.
 ओक्खित्तचक्खु-५८, अवक्षिप्तचक्षुः, with eyes downcast.
 ओतार-४५, अवतार, a weak point.
 ओतारापेक्ख-३५, अवतारापेक्ष, waiting for an opportunity or weak point.

ओत्तिण्ण-१०७, अवतीर्ण, passionate, full of passion or love.
 ओनीतपत्तपाणि-५१, अपनीत + पात्र + पाणि, one who has withdrawn his hand from the plate, one who has finished his meal.
 ओभग्गसरीर-३२, अवभ(भु)ग्गसरीर, with body bent by old age.
 ओमसवाद-११३ (from अव + मृष्ट); insult.
 ओळारिक-३८, औदारिक, उदार, good or normal (food).
 ओवट-६७, अपवृत्त, obstructed, prevented.
 कटच्छुभत्त-९७, food in a ladle or spoon.
 कठिन-१०९, also called पवारणा, distribution of cloth obtained from laity at the end of a rainy season.
 कतिका-५४, कृतिका, resolve, agreement, promise.
 कप्पक-३३, कल्पक, a barber or attendant to help a person to dress.
 कम्मस्सक-१८७, कर्म + स्वक, a person having his acts as his property or wealth.
 काकच्छन्ती-३४, clattering her teeth in sleep or talking in sleep.
 कामसुखल्लिकानुयोग-५५, कामसुखानुयोग, addiction to enjoyment of worldly pleasures.
 कालकत-३२, कालगत, dead.

कासिकवस्त्र—३६, काशिकवस्त्र, a fine or silken cloth.
 किलासुभाव—७१, ग्लासुभाव, exhaustion, weariness.
 कुम्भत्थेनक—६७, कुम्भस्तेनक, a thief who snatches away treasures.
 कोटिप्पत्ता—३७, कोटिप्राप्ता, extreme.
 खेलपिण्ड—३५, क्ष्वेडपिण्ड, a lump of cough or phlegm.
 खेळमल्लक—९१, क्ष्वेडमल्लक, spittoon.
 खेळापक—६८, क्ष्वेडात्मक, worthless as phlegm.
 गन्धकुटी—७०, a perfumed cabin or a hut for Buddha.
 गर्भवुद्धान—२८, गर्भव्युद्धान, delivery of a child.
 गरुधम्म—९२ गुरुधर्म, a rule to be observed or obeyed.
 गामन्तरकप्प—२९५, ग्रामान्तरकल्प, going to another village and taking a second meal there.
 गावुत—३१, गव्यूति, a distance of four miles.
 चक्र—३, चक्र, wheel; see धम्मचक्र.
 चव—६८ च्युत, depraved.
 चीवरचेतापन—११०, barter or exchange.
 चुम्बटक—२९, a garland or rope.
 छळङ्गवा—२९, षडङ्गवत्, knowing six angas of the Veda.
 जन्ताघर—९० (अग्निशाला), a room where fire is kept.
 जळोगिं पातुं—२९५, drinking of toddy or nirā before fermentation.
 जातरूपरजत—२९५, acceptance of gold and silver.

वत्ति—९७, इति, resolution.
 तज्जनीय—९२, तर्जनीय, censure of a monk.
 तरमानरूप—४८, त्वरमाणरूप, in haste.
 तंखणिका—१०७, तत्क्षणिका, wife for a moment, a herlot.
 तालावचर—३३, musician.
 तिथिय—३, तीर्थिक, a heretic;—मदन, ३, defeat of a heretic.
 तैमिरिक—१५३, a person suffering from blindness.
 थेय्यसंखात—९६, स्तेयसंख्यात, known as theft.
 दरथ—६३, (from दर) fear, object of fear.
 दस वत्थूनि—२९५, दश वस्तूनि, ten points of disagreement or dispute; these points are: सिङ्गिलोण, द्वङ्गुल, गामन्तर, आवास, अनुमति, आचिण्ण, अमथित, जळोगिपान, अदसकनिसीदन and जातरूप-रजत. See under these words.
 दहर—२९, दहर, young.
 दायज्ज—५६, दायज, patrimony.
 दुक्करकारिका—३७, दुष्करकारिका, hard penance.
 दुस्स—३३, दूष्य, a piece of cloth.
 द्वङ्गुलकप्प—२९५, द्वयङ्गुलकल्प, taking meals when the shadow is two fingers broad, i. e., taking food a few moments after mid-day.
 द्वाकार—५२, द्वयाकार, of two types.
 धम्मचक्र—३, धर्मचक्र, wheel of law.

धम्मट्ठितता-२, नित्यावस्थितो धर्मः, an absolute or eternal law.

धम्मनियामता-२, धर्मनियमः, absolute principle regarding things.

धम्मपरिचाय-५८, धर्मपर्याय, a discourse, lecture on law.

धातु-२, धातु, element, principle, essential doctrine.

नक्खत्तकीळा-२३, नक्षत्रक्रीडा, a festival on full-moon day.

नागापल्लोकि-७३, नागावल्लोकि, looking back as an elephant looks, a review.

निब्बिदा-६०, निर्वेद, disgust, dislike.

निमित्त-३, निमित्त, (सूचकं चिह्नम्) a sign; चत्तारि निमित्तानि, four signs or sights on seeing which a Bodhisattva thinks of renouncing the world; they are : an old man, a diseased person, a dead body, and an ascetic.

निय्यादय-३७, निर्यातय, to offer.

निरुपधिषे-२२८, a type of emancipation in which clinging of every kind disappears.

निवासेत्वा-७०, निवस्य, having dressed oneself.

निस्सय (also नियस्स)-९२, निश्रय, a kind of punishment for a monk; protection; a basic rule of monk's life.

नीहार-६०, निर्हार, way, manner.

नेक्खम्म-२७, नैष्कर्म्य, dispassionateness, self-abnegation.

पक्खसंकन्त-८९, पक्षसंक्रान्त, changing sides, joining another religious Order.

पञ्चमहावल्लोकन-२४, selecting five things such as time, Island, country, family or race and mother's life or age.

पच्चयत्तापद-५८, प्रत्येय + पद, article of faith.

पच्चाया-६९, उपत्यका, slope of a hill.

पजापति-३३, wife.

पटिकुज्ज-३९, to cover.

पटिकुटितो-७०, प्रति + कुटित, bent back, going backward.

पटिगच्च-६०, untimely, early, unawares.

पटिपदा-५५, प्रतिपद् (मार्ग), path, way of life.

पटिपुगल-५४, प्रतिपुद्गल, adversary, match.

पटिप्पस्सम्भ-६१, प्रतिप्रसम्भ, to withdraw.

पटिविज्झ-४९, प्रतिविध्य, to penetrate, to realise.

पटिसल्लान-६५, प्रति + संलयन, seclusion, meditation.

पटिसल्लीन-५१, प्रति + संलीन, engrossed in meditation.

पटिसंधि-२५, प्रतिसंधि, conception, birth.

पटिसारणीय-९२, प्रतिसारणीय, a kind of punishment for a monk, reconciliation.

पण्णाकार-३३, पर्णाकार, letter, present.

पदवीतिहार-२९, पदव्यतिहार (पदक्रम), exchange of steps or stride.

पधान-३, प्रधान (उपधान), ascetic practice.

पपटिका-६९, प्रपाटिका, a piece, splinter.
 परियेसना-२०४, पर्येषणा, quest, objective.
 परिवास-९५, probation.
 परिविस-७५, परिविष्, to serve.
 पळास-१५०, malice, spite.
 पलुग-६, प्र + रुग्ण, old.
 पलुज्ज-८०, प्र + रुज् or लुप्, to disappear.
 पवारणा-११६, प्रवरण, distribution of
 cloth obtained from laity
 at the end of rainy season.
 पवेधमान-३२, प्रवेधमान (कम्पमान),
 trembling.
 पंसुकूल-९५, पांशुकूल, dirty, dusty.
 पाचित्तिय-१३१, (from प्र + चित्त) or
 प्रायश्चित्त, a rule regarding
 expiation.
 पाटिदेसनिय-१२०, प्रतिदेशनीय, a sin
 which ought to be confessed.
 पाटिहारिय-३८, प्रातिहार्य, miracle, exhi-
 bition of a miracle.
 पातिमोक्ख-१०२, प्रातिमोक्ष, recitation of
 a text of that name, and
 confession of sinful acts.
 पादकथलिका-५४, a piece of cloth to
 wipe feet; a foot-stool.
 पामोज्ज-१४९, प्रामोद्य, प्रमोद, joy,
 pleasure.
 पायास-२३, पायस, a preparation of
 milk.
 पारमि-११, पारमिता, practice of certain
 vows for the attainment
 of high merit; they are
 ten, viz., दान, सील, नेक्खम्म,
 पञ्जा, विरिय, खन्ति, सच्च, अधि-
 द्धान, मेत्ता and उपेक्खा.

पाराजिक-१०६, पाराजित (पराजित), four
 offences which entail ex-
 communication.
 पिट्ठिवेमज्झ-३४, पृष्ठ + वि + मध्य, centre
 of the back (of a horse)
 पिण्डियालोप-९५, पिण्ड + आलोप, a morsel
 of food.
 पुराणदुतियिका-६२, पुराण + द्वितीयिका, a
 former wife.
 पूतिमुत्तभेसज्ज-९५, पूतिमूत्रभैषज्य, medicine
 consisting of stinking urine
 (of a cow).
 पोथुज्जनिक-५५, पृथग्जनाचरित, practised
 by common man or ordinary
 man.
 पोनोभविका-५५, पुनर्भविका (पुनः पुनर्जाय-
 माना), born again and again.
 फर-६९, पू, to fill up.
 फलक-४५, a shield.
 फासुका-४९, पर्शुका, rib, raft, support-
 ing pillar.
 फुसित-३८, पृषत्, drop.
 बाहुल्लिक-५४, बाहुल्लिक (from बहुल),
 leading a life of plenty,
 luxurious life.
 ब्रह्मचरियपरियोसान-५५, the ultimate
 objective of holy life.
 ब्राह्मणपामोख-२३, ब्राह्मण + प्रमुख, emi-
 nent or learned Brahmin.
 भत्तपरिपाटि-९४, free service of meals.
 भवनेत्ति-७३, भवनेत्री, leading to further
 existence.
 भिसिविम्बोहन-९१, a cushion, a pillow.
 भिसनक-८३, भीषणक, frightful.

भेदसंवत्तनिक-१०७, भेदसंवर्तनिक, leading to a split in the Order.
 मक्ख-१५०, मक्ष्य, anger.
 मटज-१५०, a weapon having sharp edges on both sides, a double-edged knife.
 मञ्जेष्टिका-६७, मञ्जेष्टिका, a kind of disease on sugar-cane plant.
 मट्ट-७६, मृष्ट, polished.
 मण्डलमाळ-७०, a round hall, pavilion.
 मधुपिण्डिका-५१, honey or raw sugar, food with honey.
 मनुस्सराहसेय्यक-६५, मनुष्यरहोयोग्य, safe for men.
 महाजानिय-५३, महाजानिक, of noble birth, a noble soul.
 महाभिनिक्खमन-३२, महाभिनिष्क्रमण, great renunciation or departure from home.
 मातुगाम-६५, मातृग्राम, women as a class.
 यावकीव-५६, यावत्, as long as.
 युग-७६, a pair of cloth.
 येमुय्येन-७८, यद्भूयसा, as a rule, usually.
 रजन-६१, राग, colour.
 राजायतन-५१, name of a tree, Buchanania latifolia.
 राहुल-३३, बन्धन, obstacle, name of Buddha's son.
 रुक्खमूलसेनासन-९५, वृक्षमूलशयनासन, residence at or under a tree.
 वटुमायन-७, वटुम + अयन (वर्त्म + अयन) = मार्ग, road, path.

वत्तपटिपत्ति-३७, वृत्तप्रतिपत्ति, service.
 वातपान-९१, वातायन, window.
 वालघि-३४, tail.
 वासी-३६, a sharp knife, an axe.
 विजित-३७, kingdom.
 वितथावितथ-४१, वितथ + वितथ, completely false.
 विद्वसु-१८८, विद्वस्, विद्वान्, knowing, knower.
 विप्पटिसार-७७, विप्रतिसार, regret, repentance.
 विभवतण्हा-५५, विभवतृष्णा, craving for life to end.
 विवटच्छद-२४, विवृतच्छद, without any secret, open-minded.
 विसुद्धि-२२७, विशुद्धि (निर्वाण), purity, emancipation.
 विसूदस्सन-५७, visiting shows, fairs etc.
 विहेसा-५१, विहिंसा, insult.
 वीतच्चिक-७६, वीतार्चिक, without lustre, pale.
 वेनेय्य-१५२, वैनेय, a disciple.
 वेय्यावच्च-९२, वैयापृत्य, service, attendance.
 वोदक-९०, वि + उदक, dried, dry.
 सकदागामि-६६, सकृदागामिन्, a stage in religious life in which a person would have only one more birth.
 सक्कच्चं-७०, सत्कृत्य, having honoured, respectfully.
 सक्खिसावक-८२, साक्षिन् + श्रावक, direct disciple.

सपदानं-४८, going on a begging tour
from house to house
successively.

सप्पतिस्स-८९, reverential.

सप्पाय-२६३ सप्पाय, good, useful.

सब्बीतियो-१५, सर्व + ईतयः, all natural
calamities like अतिवृष्टि etc.

समन्तरहितं-३, सम् + अन्तर्हितम्,
disappeared.

समापत्ति-३७, attainments.

सम्मस्सन्त-४९, समृशन्, thinking,
considering, meditating.

सरीरफासुक-७०, शरीरप्राशुक, purity of
body.

सरीरं उतुं गाहापय-२८, cleansing and
refreshing the body.

सलाकभत्त-९५, शलाकाभत्त, meal or
alms by ticket.

सही-४१, सह, with.

संगीति-२५, music, recitation of
Buddhavacana.

संघाटि-९०, robe of a monk.

संघादिसेस-१०७, संघादिशेष, an offence
for punishment of which
consultation with the
Samgha is required.

संचिच्च-९६, संचित्त, consciously,
intentionally.

संथत-१११, संस्तृत, strewn with.

संदिद्धिक-२१४, संदिष्टिक, worldly,
belonging to this life,
obtainable in the present
life.

संबाध-४७, dirty.

संबाधट्टान-३४, secret part of the body.

संवत्तनिक-७७, संवर्तनिक, leading to.

संवर-१४९, self-control.

साणि-२८, शाणी (from शण, hemp), a
curtain made of hemp-cloth.

सामीचि-७८, good behaviour.

सामुक्कंसिका-६१ समुक्कष्टा, excellent,
highest.

सार(रा)णीय-५८, स्मारणीय, संरणीय,
things of the past to be
remembered, pleasant
memories.

सिङ्गिलोण-२९५, शृङ्ग + लवण, carrying
salt in a horn.

सिङ्गिवण्ण-७६, of golden colour.

सिन्न-९०, खिन्न, wet by perspiration.

सुदं-६३, खित्, verily, indeed.

सुपारुत-३२, सुप्रावृत, well-dressed.

सून-६६, शून, swollen.

सेख-६२, शैक्ष्य, still to be learnt, in-
complete, under training,
not yet attained to the
state of Arhat.

सेखिय-१२०, शैक्ष्य, to be learnt, a rule
of good breeding.

सेतट्टिका-६७, श्वेतास्थिका, a kind of pest
on plants, mildew.

सोतापत्ति-६६, स्रोतस् + आपत्ति, entering
upon the stream of reli-
gious life, lower stage of
conversion.

सोपधिशेष-२२८, a kind of emancipa-
tion in which clinging to body
constituents still exists.

सौब्भ-७५, श्वभ्र, a ditch.

स्वातन-६४, श्वस्तन, tomorrow's.

हळाहळ-२७, हलाहल (कोलाहल), uproar.

हेहीति-५, भविष्यति, will be.